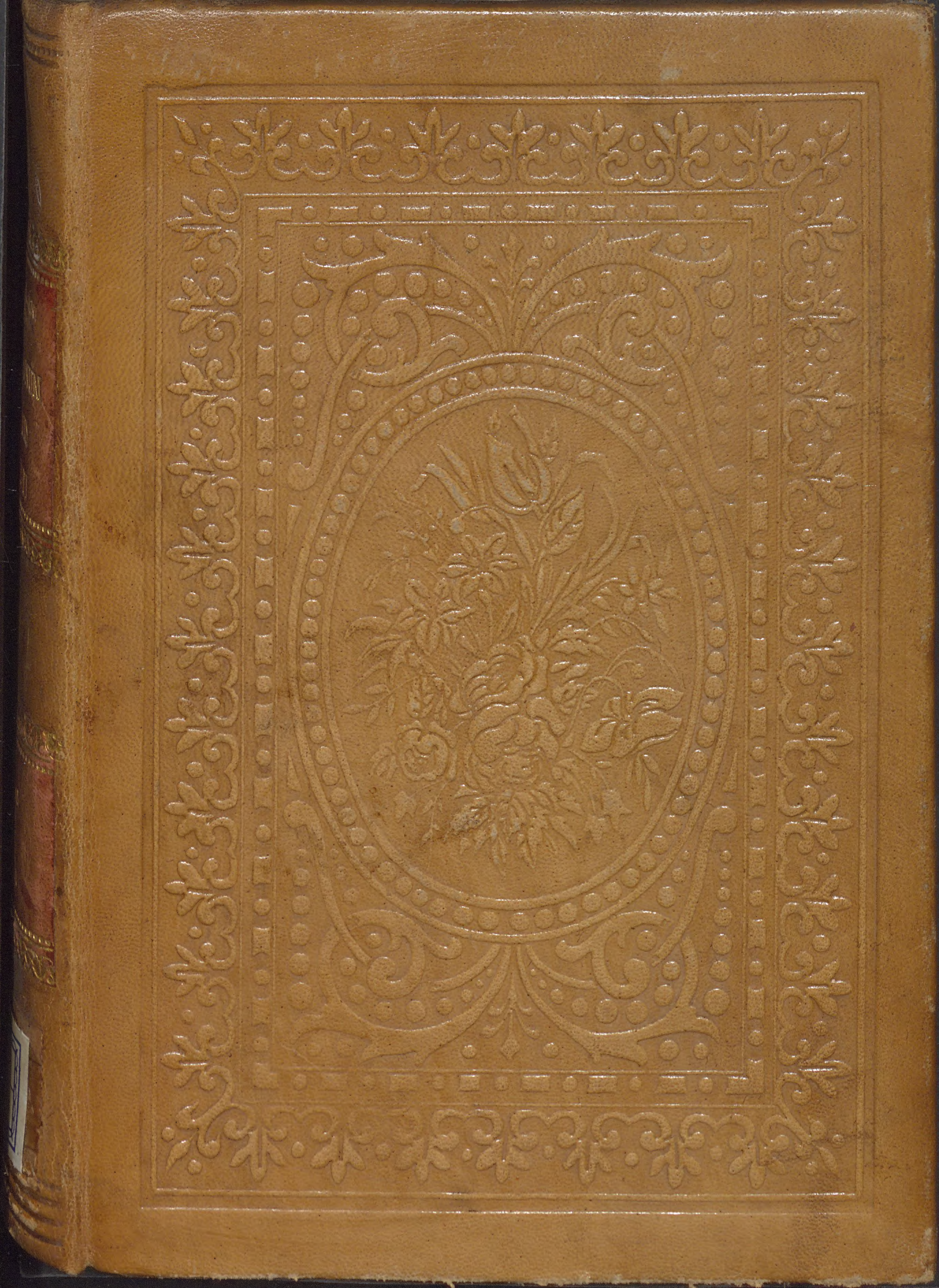
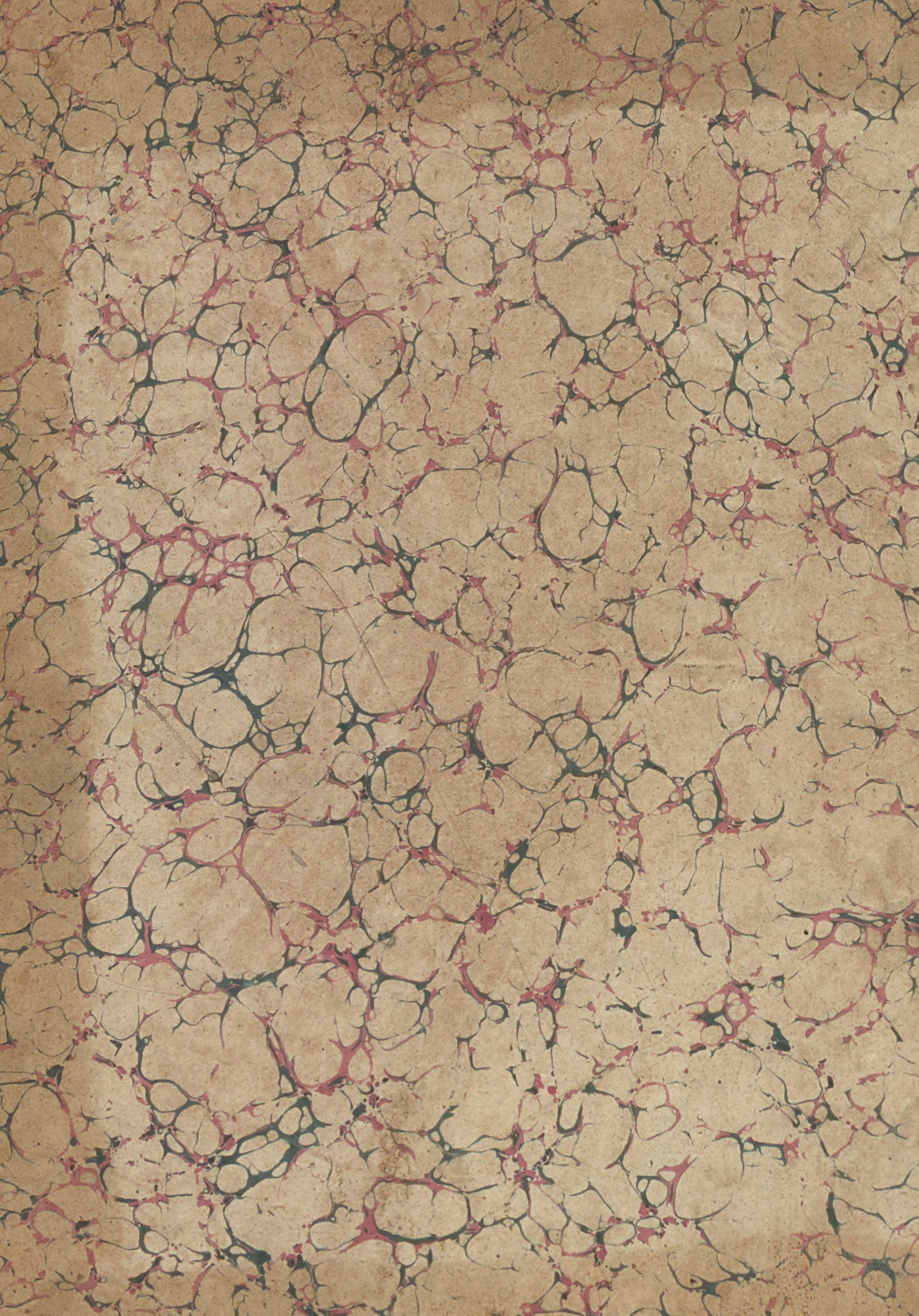
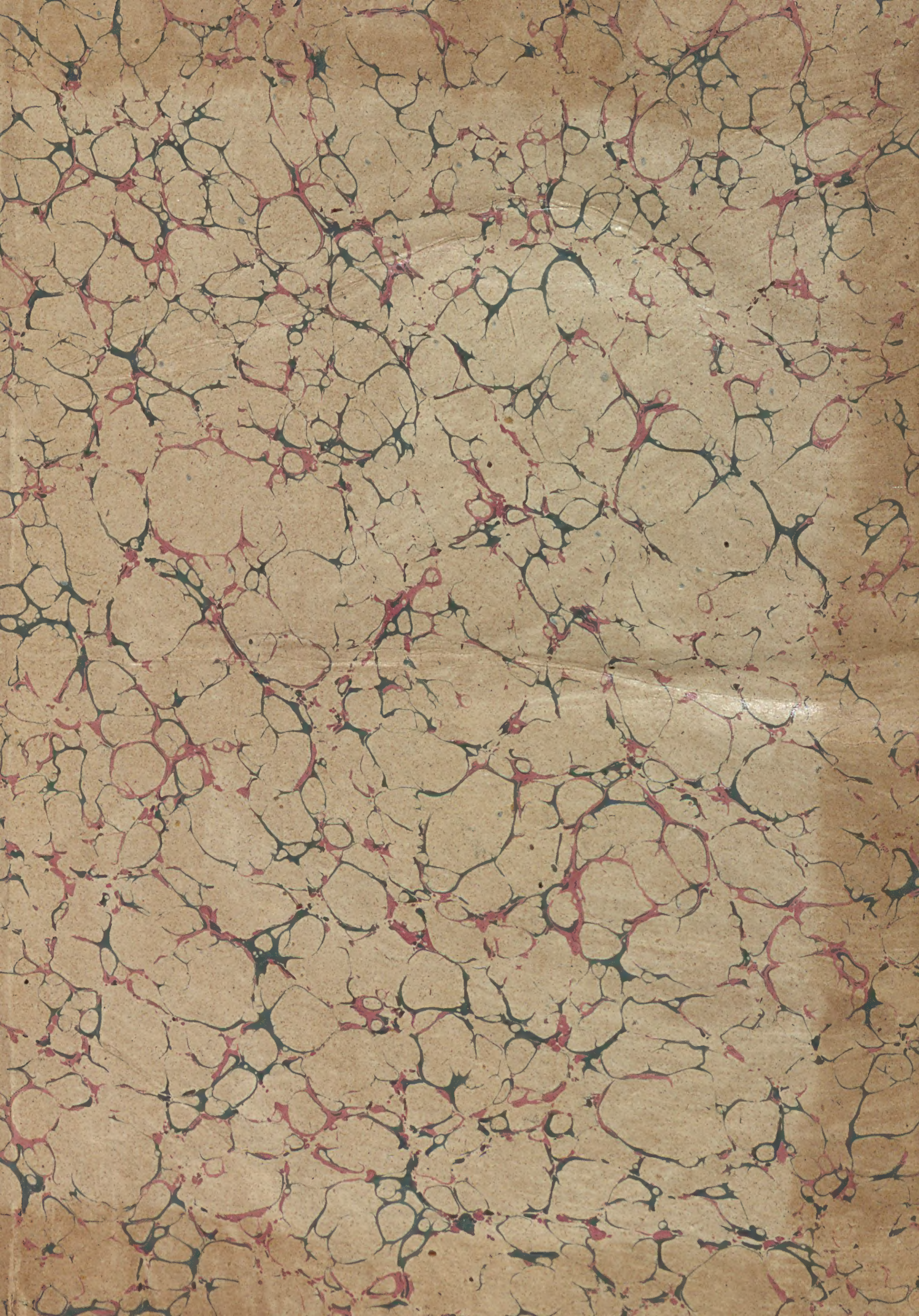
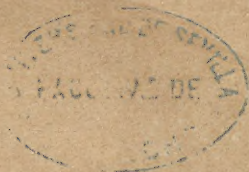








M. FABII QVINtiliani Oratoris eloquentissimi, Institutionum oratoriarum Libri XII.



PARISIIS.
Ex officina Rob. Stephani Typographi Regii.
M. D. X

M. FABIVS QVINTILIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLAE. S.

EFFLAGITASTI quotidiano conuitio, vt Libros quos ad Marcellum meũ de Institutione Oratoria scripseram, iam emittere inciperem. Nam ipse eos nõdum opinabar satis maturuisse, quibus componẽdis (vt scis) paulò plus quàm biennium, tot alioqui negotiis districtus, impendi. Quod tempus non tam stylo, quàm inquisitioni instituti operis, propè infiniti, & legendis authoribus, qui sunt innumerabiles, datum est. Vsus deinde Horatii consilio, qui in Arte poetica suadet ne præcipitetur editio, nonúmque prematur in annum: dabam iis otium, vt refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos, tanquam lector perpenderem. Sed si tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, permittamus vela ventis, & oram soluentibus benè precemur. Multum autem in tua quoque fide ac diligentia positum est, vt in manus hominum quamemendatissimi veniant.

M. Fabii Quintiliani

IN ORATORIAE INSTITVTIONIS LIbros XII, ad Marcellum Victorium,

PROOEMIVM.

POST impetratam studiis meis quietem, quæ per viginti annos erudiendis iuuenibus impenderã, quum à me quidã familiariter postularent, vt aliquid de ratione dicendi componerem, diu sum equidem reluctatus: quòd authores vtriusque linguæ clarissimos non ignorabã multa quæ ad hoc opus pertinerent, diligẽtissimè scripta posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorem mihi veniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis, quòd inter diuersas opiniones priorum, & quasdam etiã inter se contrarias, difficilis esset electio: vt mihi si non inueniendi noua, at certè iudicandi de veteribus iniungere laborem non iniustè viderentur. Quanuis autem non tam me vinceret præstãdi quod exigebatur fiducia, quàm negãdi verecundia, latius se tamen aperiente materia, plus quàm imponebatur oneris sponte suscepi: simul vt pleniori obsequio demererer amantissimos mei: simul ne vulgarem viam ingressus, alienis demum vestigiis insisterem. Nam cæteri ferè qui artem orandi literis tradiderunt, ita sunt exorsi, quasi perfectis omni alio genere doctrinæ, summã in eloquẽtia manũ imponerent: siue cõtemnentes tanquã parua, quæ prius discimus, studia: siue non ad suum pertinere officiũ opinati, quando *diuisæ professionũ vices essent: seu, quod proximũ vero, nullã ingenii sperãtes gratiã circa res etiam si ne- *diuers

cessarias, procul tamē ab ostentatione positas: vt operū fastigia spectātur, latent fundamēta. Ego quū nihil existimē arti Oratoriæ alienū, sine quo fieri nō posse Oratorem fatendū est, nec ad vllius rei summā, nisi præcedentibus initiis perueniri: ad minora illa, sed quæ si negligas, non sit maioribus locus, demittere me non recusabo: nec aliter, quàm si mihi tradatur educādus orator, studia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus MARCELLE VICTORI tibi dicamus: quē cum amicissimū nobis, tum eximio literarū amore flagrantem, nō propter hæc modò (quanquā sunt magna) dignissimū hoc mutuæ inter nos charitatis pignore iudicabamus, sed quòd erudiēdo nato tuo, cuius prima ætas manifestū iter ad ingenii lumē ostendit, nō inutiles fore libri videbantur: quos ab ipsis dicendi velut incunabulis per omnes, quæ modò aliquid Oratori futuro cōferant artes, ad summam eius operis perducere destinabamus. Atq; eò magis, quòd duo iā sub nomine meo libri ferebātur artis Rhetoricæ, neq; editi à me, neq; in hoc cōparati. Nanq; alterū sermone per biduū habito, pueri, quibus id præstabatur, exceperant: alterū pluribus sanè diebus, quantū notādo cōsequi potuerāt, interceptū, boni iuuenes, sed nimiū amantes mei, temerario editionis honore vulgauerant. Quare in his quoq; libris erunt eadē aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia verò cōpositiora, &, quàm nos poterimus, elaborata. ORATOREM autē instituimus illū perfectū, qui esse nisi vir bonus non potest: ideóq; nō dicendi modò eximiā in eo facultatē, sed omneis animi virtutes exigimus. Neq; enim hoc cōcesserim, rationē rectæ honestæq; vitæ (vt quidā putauerūt) ad philosophos relegādā: quū vir ille verè ciuilis, & publicarū priuatarūq; rerū administrationi accōmodatus, qui regere cōsiliis vrbes, fundare legibus, emē-

Orator vir bonus.

dare iudiciis possit, non alius sit profectò quàm orator. Quare tametsi me fateor vsurum quibusdam quæ philosophorum libris continētur, tamen ea iure veréque contenderim esse operis nostri, propriéque ad artē oratoriam pertinere. An si frequentissimè de iustitia, fortitudine, temperantia, cæterísque similibus disserendum est, adeò vt vix vlla possit causa reperiri in qua non aliqua quæstio ex his incidat, eáque omnia inuētione atque elocutione sunt explicanda: dubitabitur vbicunq; vis ingenii, & copia dicēdi postulatur, ibi partes oratoris esse præcipuas? Fuerúntque hæc, vt Cicero apertissimè colligit, quemadmodum iuncta natura, sic officio quoque copulata: vt iidem sapientes atque eloquentes haberentur. Scidit deinde se studium, atque inertia factum est, vt artes esse plures viderentur. Nā vt primùm lingua esse cœpit in quæstu, institutúmque eloquētiæ bonis malè vti, curam morum qui diserti habebantur, reliquerunt. Ea verò destituta, infirmioribus ingeniis velut prædæ fuit. Inde quidam contempto benedicendi labore, ad formandos animos, statuendásque vitæ leges regressi, partem quidem potiorem (si diuidi posset) retinuerunt: nomen tamen sibi insolentissimum arrogauerunt, vt soli sapientiæ studiosi vocarētur: quod neque summi Imperatores, neque in conciliis rerū maximarū, ac totius administratione Reipublicæ præclarissimè versati, sibi vnquam vendicare sunt ausi. Facere enim optima quàm promittere maluerunt. Ac veterū quidem sapientiæ professorum multos & honesta præcepisse, & vt præceperunt, etiam vixisse facilè concesserim: nostris verò tēporibus sub hoc nomine maxima in plerisque vitia latuerunt. Non enim virtute ac studiis, vt haberentur philosophi, laborabāt, sed vultum, & tristitiam, & dissentientem à cæteris habitum pessi-

Lib. 3. de Orat.

mis moribus prætendebant. Nunc autē quæ velut propria philoſophiæ aſſeruntur, paſſim tractamus omnes. Quis enim modò de iuſto, æquo ac bono, nō & vir peſſimus loquitur? Quis non etiã ruſticorũ aliqua de cauſis naturalibus quærit? Nam verborũ proprietas ac differentia omnibus qui ſermonē curæ habent, debet eſſe cõmunis. Sed ea & ſciet optimè, & eloquetur orator: qui ſi fuiſſet aliquando perfectus, nō à philoſophorum ſcholis virtutis præcepta peterētur. Nunc neceſſe eſt ad eos aliquãdo authores recurrere, qui deſertam (vt dixi) partem oratoriæ artis, meliorem præſertim, occupauerunt: & velut noſtrũ repoſcere: nō vt nos illorum vtamur inuentis, ſed vt illos alienis vſos eſſe doceamus. Sit igitur orator vir talis, qualis verè ſapiēs appellari poſſit: nec moribus modò perfectus, (nam id mea quidē opinione, quanquã ſint qui diſſentiãt, ſatis non eſt) ſed etiã ſcientia, & omni facultate dicendi, qualis adhuc fortaſſe nemo fuerit. Sed non ideò minus nobis ad ſummam tendendum eſt, quod fecerunt plerique veterũ: qui etſi nondum quenquam ſapientem repertũ putabãt, præcepta tamen ſapientiæ tradiderunt. Nã eſt certè aliquid conſummata eloquentia, neque ad eam peruenire natura humani ingenii prohibet: quod ſi non contingat, altius tamen ibunt qui ad ſumma nitentur, quàm qui præſumpta deſperatione quò velint euadendi, protinus circa ima ſubſtiterint. Quo magis impetranda venia erit, ſi ne minora quidem illa: verũ operi quod inſtituimus neceſſaria, præteribo. Nã liber primus ea quæ ſunt ante officium Rhetoris, continebit. Secundo, prima apud Rhetorē elementa, & quæ de ipſa Rhetoricæ ſubſtantia quærũtur, tractabimus. Quinque deinceps Inuētioni, nam & huic Diſpoſitio ſubiungitur. Quatuor Elocutioni, in cuius partem Memoria ac Pronuntia-

Orator dicendi peritus.

Operis diuiſio.

tio veniunt, dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipſe informandus eſt: vt qui mores eius, quæ in ſuſcipiendis, diſcendis, agendis cauſis ratio, quod eloquentiæ genus, quis agendi debeat eſſe finis, quæ poſt finem ſtudia, quantum noſtra valebit infirmitas, diſſeremus. His omnibus admiſcebitur, vt quiſque locus poſtulabit, *dicendi ratio: quæ non eorum modò ſcientia, qui bus ſolis quidam nomen artis dederunt, ſtudioſos inſtruat: &, vt ſic dixerim, ius ipſum Rhetorices interpretetur: ſed alere facundiam, vires augere eloquentiæ poſſit. Nam plerunque nudæ illæ artes, nimia ſubtilitatis affectatione frangunt atque concidunt quicquid eſt in oratione generoſius, & omnem ſuccum ingenii bibũt, & oſſa detegunt: quæ vt eſſe & adſtringi neruis ſuis debent, ſic corpore operienda ſunt. Ideóque nos non particulam illam, ſicut plerique, ſed quicquid vtile ad inſtituendum oratorem putabamus, in hos duodecim libros contulimus, breuiter omnia demonſtrando. Nã ſi quantum de quaque re dici poteſt, perſequamur, finis operis non reperietur. Illud tamẽ in primis teſtandum eſt, nihil præcepta atque artes valere, niſi adiuuãte natura. Quapropter ei cui deerit ingenium, nõ magis hæc ſcripta ſunt, quàm de agrorum cultu ſterilibus terris. Sunt & alia ingenita *quædã adiumenta, vox, latus patiens laboris, valetudo, conſtantia, decor: quæ ſi modica obtigerunt, poſſunt ratione ampliari: ſed nonnunquam ita deſunt, vt bona etiam ingenii ſtudiíque corrumpant: ſicut & hæc ipſa ſine doctore perito, ſtudio pertinaci, ſcribendi, legendi, dicendi multa & continua exercitatione, per ſe nihil proſunt.

*docendi

*cuique

Quam ſpem de filio recèns nato capere debeat pater, & à quali nutrice, & inter quos collactaneos educandum curet. CAP. I.

GITVR nato filio, pater ſpem de illo primũ quàm optimam capiat. ita diligẽtior à prin-
1 cipiis fiet. Falſa enim eſt querela, pauciſſimis hominibus vim percipiendi quæ tradantur, eſſe cõceſſam: pleroſq; verò laborem ac tem pora tarditate ingenii perdere. Nam contrà plures repe rias & faciles in excogitando, & ad diſcẽdum promptos. Quippe id eſt homini naturale: ac ſicut aues ad volatum, equi ad curſum, ad ſæuitiam feræ gignuntur: ita nobis propria eſt mentis agitatio, atque ſolertia, vnde origo animi cæleſtis creditur. Hebetes verò & indociles non magis ſecundum naturam hominis eduntur, quàm prodigioſa corpora, & monſtris inſignia: ſed hi pauci admodum fuerunt, argumentum, quòd in pueris elucet ſpes plurimorum: quæ cum emoritur ætate, manifeſtum eſt nõ naturam defeciſſe, ſed curam. Præſtat tamẽ ingenio alius alium, concedo: vt plus efficiat aut minus: nemo tamen reperitur, qui ſit ſtudio nihil conſecutus. Hoc qui peruiderit, protinus vt erit parẽs factus, acrem quàm maximè curam ſpei futuri oratoris impendat. Ante omnia, ne ſit vitioſus ſermo nutricibus: quas, ſi fieri poſſet, ſapientes Chryſippus optauit: certè, quantum res pateretur, optimas eligi voluit. Et morum quidem in his haud dubiè prior ratio eſt: rectè tamen etiã loquantur. Has primûm audiet puer, harum verba effingere imitando conabitur. Et natura tenaciſſimi ſumus eorum quæ rudibus annis percipimus: vt ſapor quo noua imbuas, durat: nec lanarũ colores, quibus ſimplex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt. Et hæc ipſa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora ſunt. Nam bona facilè mutantur in peius: nunc

Hebetes

Nutrices

quando in bonum verteris vitia? Non assuescat ergo, ne dum infans quidem est, sermoni qui dediscendus sit. In parẽtibus verò quamplurimum esse eruditionis optauerim. Verùm nec de patribus tãtum loquor. Nam Gracchorũ eloquentiæ multum contulisse accepimus Corneliam matrem, cuius doctissimus sermo in posteros quoque est epistolis traditus. Et Lælii filia reddidisse in loquendo paternam eloquentiam dicitur. Et Quinti Hortensi filiæ oratio apud Triũuiros habita legitur, non tantum in sexus honorem. Nec tamẽ ii quibus discere ipsis non contigit, minorem curam docendi liberos habeant: sed sint propter hoc ipsum ad cætera magis diligentes. De pueris inter quos educabitur ille huic spei destinatus, idẽ quod de nutricibus, dictũ sit.

Parentes. Cornelia. Cicero in Bruto. Valerius lib. 8. tit. 3. Pueri.

Quales præceptores ac pædagogi esse debeant: & à quo sermone, & qua ætate auspicandum sit.

CAP. II.

DE pædagogis hoc amplius, vt aut sint eruditi planè, quam primam esse curã velim: aut se non esse eruditos sciant. Nihil enim peius est iis qui, paulũ aliquid vltra primas literas progressi, falsam sibi scientiæ persuasionem induerunt. Nam & cedere præcipiendi peritis indignantur, & velut iure quodã potestatis, quo ferè hoc hominum genus intumescit, imperiosi, atque interim sæuientes, stultitiam suam perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus. Siquidem Leonides Alexãdri pædagogus, vt à Babylonio Diogene traditur, quibusdam eum vitiis imbuit, quæ robustum quoque & iam maximũ regem, ab illa institutione puerili sunt persecuta. Si cui multa videor exigere, cogitet oratorẽ institui, rem arduam: etiam cum ei formãdo nihil defuerit, præterea plura ac difficiliora superesse. Nã & studio perpetuo, & præstantissimis præceptoribus, & pluribus disciplinis opus est. Quapropter præcipienda sunt

Pædagogi. Leonides.

optima: quæ ſiquis grauabitur, non rationi defuerit, ſed *oneri. *homini. Si tamen non continget, quales maximè velim, habere nutrices pueros, pædagogos; at vnus certè ſit aſſiduus, dicendi non imperitus; qui ſiqua erunt ab his præſente alũno dicta vitioſè, corrigat protinus, nec inſidere illi ſinat: dũ tamen intelligatur, id quod prius dixi, bonũ eſſe: hoc remedium.

A Græcis auſpicandum.

A ſermone Græco puerum incipere malo: quia Latinus, qui pluribus in vſu eſt, vel nobis nolentibus ſe præbet: ſimul quia diſciplinis quoque Græcis prius inſtituendus eſt, vnde & noſtræ fluxerunt. Nõ tamen hoc adeò ſuperſtitioſe velim fieri, vt diu tãtum loquatur Græcè, aut diſcat, ſicut pleriſque moris eſt. Hinc enim accidũt & oris plurima vitia in peregrinum ſonũ corrupti, & ſermonis: cui cum Græcæ figuræ aſſidua conſuetudine hæſerint, in diuerſa quoque loquendi ratione pertinaciſſimè durant. Non longè itaque Latina ſubſequi debent, & citò pariter ire. Ita fiet, vt quum æquali cura linguã vtranque tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidã literis inſtituendos, qui minores ſeptem annis eſſent, non putauerunt, quòd illa primùm ætas & intellectum diſciplinarũ capere, & laborem pati nõ poſſit. In qua ſententia Heſiodum eſſe plurimi tradunt, qui ante Grãmaticũ Ariſtophanem fuerunt. Nam is primus ὑποθήκας, in quo libro ſcriptum hoc inuenitur, negauit eſſe huius poetæ. Sed alii quoq; authores, inter quos Eratoſthenes, idẽ præceperunt. Melius autem, qui nullũ tẽpus vacare cura volũt, vt Chryſippus: nã is, quãuis nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoq; iã informandã quam optimis inſtitutis mentem infantium iudicat. Cur autem non pertineat ad literas ætas, quæ ad mores iã pertinet? Neq; ignoro, toto illo, de quo loquor, tempore vix tantum effici, quantum cõferre vnus poſtea poſſit annus.

ſed tamen mihi qui id ſenſerunt, videntur non tã diſcẽtibus in hac parte, quàm docentibus peperciſſe. Quid melius alioqui facient, ex quo loqui poterunt? Faciant enim aliquid neceſſe eſt. Aut cur hoc, quantulũcunque eſt, vſq; ad ſeptẽ annos lucrum faſtidiamus? Nam certè quanlibet parum ſit quod contulerit ætas prior, maiora tamen aliqua diſcet puer eo ipſo anno, quo minora didiciſſet. Hoc per ſingulos annos prorogatũ, in ſummam proficit: & quãtum in infantia præſumptum eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur. Idem etiã de ſequentibus annis præceptum ſit, ne quod cuique diſcendum eſt, ſerò diſcere incipiat. Nõ ergo perdamus primũ ſtatim tempus: atq; eo minus, quòd initia literarum ſola memoria conſtãt: quæ non modò iam eſt in paruis, ſed tum etiam tenaciſſima eſt. Nec ſum adeò ætatum imprudens, vt inſtãdum teneris protinus acerbè putem, exigendámq; * plenã operam. Nam id in primis cauere oportebit, ne ſtudia qui amare nondum poteſt, oderit: & amaritudinem ſemel perceptam, etiam vltra rudes annos reformidet. Luſus hic ſit: etiam rogetur & laudetur, & * nonnunquã ſciſſe ſe gaudeat. Aliquando ipſo nolente doceatur alius, cui inuideat: contẽdat interim, & ſæpius vincere ſe putet: præmiis etiam, quæ capit illa ætas, euocetur. Parua docemus, inſtituẽdum oratorem profeſſi: ſed eſt ſua etiã ſtudiis infantia: & vt corporum mox fortiſſimorum educatio à lacte cuniſq; initiũ ducit, ita futurus eloquẽtiſſimus edidit aliquando vagitũ, & loqui primùm incerta voce tẽtauit, & hæſit circa formas literarũ. Nec ſiquid diſcere ſatis nõ eſt, ideo neceſſe non eſt. Quòd ſi nemo reprehendit patrem qui hæc nõ negligẽda in ſuo filio putet, cur improbetur, ſiquis ea quæ domi ſuæ rectè faceret, in publicũ promit? Atq; eo magis, quòd minora etiã facilius minores percipiũt:

Infantia quomodo docẽda.

*planè

*nunquã non ſciſſe

& vt corpora ad quosdam membrorum flexus formari nisi tenera non possunt, sic animos quoq; ad pleraq; duriores robur ipsum facit. An Philippus Macedonũ rex Alexandro filio suo prima literarum elemẽta tradi ab Aristotele summo eius ætatis philosopho voluisset, aut ille suscepisset hoc officium, si non studiorũ initia & à perfectissimo quoque tractari, & pertinere ad summam credidisset? Fingamus igitur Alexandrũ dari nobis, impositum gremio, dignum tanta cura infantem (quanquã suus cuique dignus est) pudeátne me in ipsis statim elementis etiã breuia docendi monstrare compendia? Neq; enim mihi illud saltem placet, quod fieri in plurimis video, vt literarum nomina & contextum prius quàm formas paruuli discãt. Obstat hoc agnitioni earum, non intendentibus mox animũ ad ipsos ductus, dum antecedentem memoriam sequuntur. Quæ causa est præcipientibus, vt etiam cum satis affixisse eas pueris, recto illo quo primùm scribi solent cõtextu, videtur, retro agãt rursus, & varia permutatione perturbent, donec literas qui instituuntur, facie norint, non ordine. Quapropter optimè, sicut hominũ, pariter & habitus, & nomina edocebuntur. Sed quod in literis obest, in syllabis non nocebit. Non excludo autem id quod est notum, irritandæ ad discendum infantiæ gratia, eburneas etiã literarũ formas in lusum offerre: vel siquid aliud, quo magis illa ætas gaudeat, inueniri potest, quod tractare, intueri, nominare iucundum sit.

Cum verò iã ductus sequi cœperit, non inutile erit eas tabellæ quamoptime insculpi, vt per illos velut sulcos ducatur stylus. Nã neq; errabit, quemadmodũ in cæris (continebitur enim vtrinque marginibus) neque extra præscriptum poterit egredi, & celerius ac sæpius sequẽdo certa vestigia, firmabit articulos: neq; egebit adiuto-

rio manum suã manu super imposita regentis. Non est aliena res, quæ ferè ab honestis negligi solet, cura benè ac velociter scribendi. Nam quum sit in studiis præcipuũ, quóque solo verus ille profectus, & altis radicibus nixus paretur, scribere ipsum: tardior stylus cogitationem moratur, rudis & confusus intellectu caret: vnde sequitur alter dictãdi, quæ ex his trãsferenda sunt labor. Quare cũ semper & vbique, tũ præcipuè in epistolis secretis & familiaribus delectabit, ne hoc quidem neglectum reliquisse. Syllabis nullum compendiũ est, perdiscendæ omnes: nec vt fit plerunque, difficillima quæque earũ differẽda: vt in omnibus scribendis deprehendantur. Quinimò ne primæ quidem memoriæ temerè credendum: repetere, & inculcare diu, fuerit vtilius: & in lectione quoque nõ properare ad continuandam eã vel accelerãdam: nisi quũ inoffensa atque indubitata literarum inter se coniunctio suppeditare sine vlla cogitandi saltem mora poterit: tunc ipsis syllabis verba cõplecti, & his sermonem connectere incipiat. Incredibile est, quantum moræ lectioni festinatione adiiciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermissio, repetitio, plus quàm possunt audentibus: deinde quum errarunt, etiã iis quæ iã sciunt, diffidentibus. Certa sit ergo in primis Lectio, deinde coniuncta, & diu lentior, donec exercitatione contingat emẽdata velocitas. Nam prospicere in dextrum (quod omnes præcipiunt) & prouidere, non rationis modò, sed vsus quoque est: quoniã sequentia intuenti, priora dicẽda sunt: &, quod difficillimum est, diuidenda intentio animi, vt aliud voce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit curasse, quum scribere nomina puer (quemadmodum moris est) cœperit, ne hãc operam in vocabulis vulgaribus, & fortè occurrentibus ponat. Protinus enim potest interpretationem linguæ

De syllabis.

ſecretioris, quas Græci γλώσσας vocant, dum aliud agitur, ediſcere, & inter prima elementa conſequi rẽ poſtea proprium tempus deſyderaturam. Et quoniam adhuc circa res tenues moramur, ii quoque verſus qui ad imitationem ſcribendi proponentur, nõ otioſas velim ſententias habeant, ſed honeſtum aliquid monentes. Proſequitur hæc memoria in ſenectutem, & impreſſa animo rudi, vſq; ad mores proficiet. Etiã dicta clarorũ virorũ, & electos, ex poetis maximè (nanque eorũ paruis cognitio gratior eſt) locos ediſcere inter luſum licet. Nam & maximè neceſſaria eſt Oratori (ſicut ſuo loco dicã) memoria: & ea præcipuè firmatur atque alitur exercitatione: & in iis de quibus nunc loquimur ætatibus, quæ nihildũ ipſæ generare ex ſe queunt, propè ſola eſt quæ iuuari cura docentiũ poſſit. Non alienũ fuerit exigere ab iis ætatibus, quò ſit abſolutius os, & expreſſior ſermo, vt nomina quædã verſúſq; affectatæ difficultatis ex pluribus aſperrimè coeũtibus inter ſe ſyllabis catenatos, & velut cõfragoſos quàm citatiſſimè voluant. χαλεποὶ Græcè vocantur. res modica dictu: qua tamen omiſſa multa linguæ vitia, niſi primis eximuntur annis, inemendabili in poſterum prauitate durantur.

Memoria. Lib. 11. cap. 2.

Vtrum vtilius domi, an in ſcholis erudiantur. CAP. III.

SED NOBIS iam paulatim accreſcere puer, & exire de gremio, ac diſcere ſeriò incipiat. Hoc igitur potiſſimùm loco tractanda quæſtio eſt, Vtiliúſne ſit domi atque intra priuatos parietes ſtudentem continere, an frequentiæ ſcholarum, & velut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem quum iis à quibus clariſſimarum ciuitatũ mores ſunt inſtituti, tum eminentiſſimis authoribus video placuiſſe. Non eſt tamen diſſimulandũ, eſſe nõnullos, qui ab hoc propè publico more priuata quadã perſuaſione diſſentiãt. Hi duas præci-

puè rationes ſequi videntur. Vnã, quòd moribus magis conſulant fugiẽdo turbã hominum eius ætatis, quæ ſit ad vitia maximè prona: vnde cauſas turpiũ factorũ ſæpè extitiſſe vtinã falſò iactaretur. Alterã, quòd quiſquis futurus eſt ille præceptor, liberalius tẽpora ſua impenſurus vni videtur, quàm ſi eadem in plures partiatur. Prior cauſa prorſus grauis. Nam ſi ſtudiis quidẽ ſcholas prodeſſe, moribus autẽ nocere cõſtaret, potior mihi ratio viuẽdi honeſtè, quàm vel optimè dicendi videretur. Sed mea quidẽ ſentẽtia, iuncta iſta atq; indiſcreta ſunt. Neque enim eſſe Oratorẽ niſi bonũ virũ iudico: & fieri etiã ſi poſſet, nolo. De hac re igitur prius. Corrũpi mores in ſcholis putãt: nam & corrumpuntur interim, ſed domi quoq;: & ſunt multa eius rei exẽpla, tam læſæ herclequàm cõſeruatæ ſanctiſſimè vtrobiq; opinionis. Natura cuiuſq; totũ curáque diſtat. Da mentẽ ad peiora facilem, da negligentiã formandi cuſtodiẽdíque in ætate prima pudoris: nõ minorem flagitiis occaſionẽ ſecreta præbuerint. Nã & eſſe poteſt turpis domeſticus ille præceptor: nec tutior inter ſeruos malos, quàm ingenuos parum modeſtos, cõuerſatio eſt. At ſi bona ipſius indoles, ſi nõ cæca ac ſopita parentum ſocordia eſt, & præceptorẽ eligere ſanctiſſimũ quenque, (cuius rei præcipua prudentibus cura eſt) & diſciplinã quæ maximè ſeuera fuerit, licet, & nihilominus amicũ grauẽ virũ, aut fidelem libertũ lateri filii ſui adiungere: cuius aſſiduus comitatus etiam illos meliores faciat, qui timebãtur. Facilè erat huius metus remedium. Vtinam liberorum noſtrorum mores non ipſi perderemus. Infantiam ſtatim deliciis ſoluimus. Mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, neruos omnes & mentis & corporis frangit. Quid nõ adultus concupiſcet, qui in purpuris repit? Nondum prima verba exprimit, & iam coccũ

Indulgẽtia parentum pernicioſa.

intelligit, iam conchylium poſcit. Antè palatum eorum quàm mores inſtituimus. In lecticis creſcunt: ſi terram attigerint, è manibus vtrinque ſuſtinentiũ pendent. Gaudemus ſiquid licẽtius dixerint. Verba ne Alexandrinis quidem permittenda deliciis, riſu & oſculo excipimus. Nec mirum. nos docuimus, ex nobis audierunt: noſtras amicas, noſtros cõcubinos vident. Omne conuiuium obſcœnis canticis ſtrepit, pudẽda dictu ſpectantur. Fit ex his conſuetudo, deinde natura. Diſcunt hæc miſeri antequã ſciant vitia eſſe. Inde ſoluti ac fluentes non accipiunt è ſcholis mala iſta, ſed in ſcholas afferũt. Verùm in ſtudiis magis vacabit vnus vni. Ante omnia nihil prohibet eſſe iſtum, neſcio quem, vnũ etiã cum eo qui in ſcholis eruditur. Sed etiã ſi iungi vtrunque nõ poſſet, lumẽ tamen illud conuentus honeſtiſſimi, tenebris ac ſolitudini prætuliſſem. Nam optimus quiſque præceptor frequentia gaudet, ac maiore ſe theatro dignũ putat. At verò minores ex cõſcientia ſuæ infirmitatis hærere ſingulis, & officio fungi quodãmodo pædagogorum non indignantur. Sed præſtet alicui vel gratia, vel amicitia, vel pecunia, vt doctiſſimum atque incomparabilem magiſtrum domi habeat: num tamẽ ille totũ in vno diem conſumpturus eſt? aut poteſt eſſe vlla tam perpetua diſcentis intentio, quæ non, vt viſus oculorum obtutu continuo, fatigetur? quum præſertim plus ſecreti temporis ſtudia deſyderent. Neque enim ediſcenti, ſcribenti, & cogitanti præceptor aſſiſtit, quorum aliquid agentibus cuiuſcunque interuentus impedimento eſt. Lectio quoque non omnis nec ſemper præeunte vel interpretante eget. Quando enim tot authorum notitia contingeret? Ergo modicum tempus eſt, quo in totũ diem velut opus ordinetur: ideóque per plures ire poſſunt, etiam quæ ſingulis tradenda

ſunt. Pleraq; verò hanc conditionem habent, vt eadem voce ad omnes ſimul perferantur. Taceo de Partitionibus & Declamationibus Rhetorum: quibus certè quãtuſcunque numerus adhibeatur, tamen vnuſquiſq; totum feret. Nõ enim vox illa præceptoris, vt cœna, minus pluribus ſufficit: ſed vt ſol, vniuerſis idẽ lucis caloríſq; largitur. Grãmaticus quoq; ſi de ratione loquendi diſſerat, quæſtiones explicet, hiſtorias exponat, poemata enarret: tot illa diſcent, quot audient. Atenim emendationi prælectioníque numerus obſtat. Sit incommodum, (nam quid ferè vndiq; placet?) mox illud comparabimus cõmodis. Nec ego tamen eò mitti puerũ volo, vbi negligatur. Sed neq; præceptor bonus maiore ſe turba, quàm vt ſuſtinere eã poſſit, onerauerit. & in primis ea habenda cura eſt, vt is omnino fiat nobis familiariter amicus: nec officium in docendo ſpectet, ſed affectum. ita nunquam erimus in turba. Nec ſanè quiſquam literis ſaltem leuiter imbutus, eum in quo ſtudium ingeniúmq; perſpexerit, nõ in ſuã quoque gloriam peculiariter fouebit. Sed vt fugiẽdæ ſint magnæ ſcholæ (cui ne ipſe quidẽ rei aſſentior, ſi ad aliquem meritò concurritur) non tamen hoc eò valet, vt fugiẽdæ ſint omnino ſcholæ. Aliud eſt enim vitare eas, aliud eligere. Et ſi refutauimus quæ contrà dicuntur, iam explicemus quid ipſi ſequamur. Ante omnia, futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media Reipub. luce viuendum eſt, aſſueſcat iam à tenero nõ reformidare homines, neque illa ſolitaria, & velut vmbratili vita palleſcere. Excitanda mens & attollenda ſemper eſt, quæ in huiuſmodi ſecretis aut lãgueſcit, & quendam velut in opaco ſitum ducit: aut cõtrà tumeſciti nani perſuaſione. Neceſſe eſt enim ſibi nimium tribuat, qui ſe nemini cõparat. Deinde cum proferen-

da sunt studia, caligat in sole, & omnia noua offendit: vt qui solus didicerit, quod inter multos faciẽdum est. Mitto amicitias, quæ ad senectutem vsque firmissimè durant, religiosa quadam necessitudine imbutæ. Nec enim est sanctius sacris iisdem, quàm studiis initiari.

Sensus communis.

Sẽsum ipsum, qui Cõmunis dicitur, vbi discet, quum se à congressu, qui non hominibus solùm, sed mutis quoq; animalibus naturalis est, segregarit? Adde, quòd domi ea sola discere potest, quæ ipsi præcipientur: in schola, etiã quæ aliis. Audiet multa quotidie probari, multa corrigi: proderit alicuius obiurgata desidia, proderit laudata industria: excitabitur laude æmulatio: turpe ducet cedere pari, pulchrum superasse maiores.

Ambitio, virtutis causa.

Accendunt omnia hæc animos. & licet ipsa vitium sit ambitio, frequenter tamen causa virtutum est. Nõ inutilem scio seruatũ esse à præceptoribus meis morem, qui quum pueros in classes distribuerant, ordinem dicendi secundum vires ingenii dabant: & ita superiore loco quisque declamabat, vt præcedere profectu videbatur. Huius rei iudicia * præbebantur: ea nobis ingens palmæ contentio: ducere verò classem, multo pulcherrimum. Nec de hoc semel decretũ erat: tricesimus dies reddebat victo certaminis potestatem. Ita nec superior successu curam remittebat, & dolor victũ ad depellendam ignominiam concitabat. Id nobis acriores ad studia dicendi faces subdidisse, quàm exhortationes docentium, pædagogorum custodiam, vota parẽtum, quantum animi mei coniectura colligere possum, contenderim. Sed sicut firmiores in literis profectus alit æmulatio, ita incipientibus, atque adhuc teneris, condiscipulorũ quàm præceptorum iucundior, hoc ipso quòd facilior, imitatio est. Vix enim se prima elemẽta ad spem tollere effingendæ, quam summam putant, eloquentiæ

*probabantur

audebunt, proxima amplectuntur magis: vt vites arboribus applicitæ, inferiores prius apprehendēdo ramos, in cacumina euadunt. Quod adeò verum est, vt ipsius etiam magistri, si tamen ambitiosis vtilia præferet, hoc opus sit, quū adhuc rudia tractabit ingenia, nō statim onerare infirmitatem discentium, sed temperare vires suas, & ad intellectum audientis descendere. Nam vt vascula oris angusti, superfusam humoris copiam respuunt, sensim autem influentibus, vel etiam *instillantibus complentur: sic animi puerorum quantum accipere possint videndum est. Nam maiora intellectu, velut parum *aptos ad percipiendū animos non subibūt. Vtile igitur est habere quos imitari primùm, mox vincere velis. ita paulatim & superiorum spes erit. His adiicio, præceptores ipsos non idem mentis ac spiritus in dicendo posse concipere singulis tantùm præsentibus, quod illa celebritate audientium instinctos. Maxima enim pars eloquentiæ constat animo. hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quodammodo ad naturam eorum de quibus loquimur, necesse est. Is porrò quo generosior celsiórque est, hoc maioribus velut organis commouetur: ideóque laude crescit, & impetu augetur, & aliquid magnum agere gaudet. Est quædam tacita dedignatio, vim dicendi tātis comparatam laboribus, ad vnum auditorem demittere: pudet supra modum sermones attollere. Et sanè concipiat quis mēte vel declamantis habitum, vel orantis vocem, incessum, pronuntiationem, illum denique animi & corporis motum, sudorem, & (vt alia prætercam) fatigationem, audiente vno: nónne quiddam pati simile furori videatur? Non esset in rebus humanis eloquentia, si tantùm cum singulis loqueremur.

*instillatis

*apertos

Qua ratione in paruis ingenia dignoſcãtur, & quomodo tractãda ſint. CAP. IIII

Memoria.

Imitatio.

*prius

Præcocia ingenia.

TRADITO ſibi puero, docendi peritus ingeniũ eius in primis, naturámque perſpiciat. Ingenii ſignum in paruis præcipuũ, Memoria eſt. Eius duplex virtus, facilè percipere, & fideliter continere. Proximum, Imitatio: nam id quoque eſt docilis naturæ: ſic tamen, vt ea quæ diſcit, effingat, non habitum fortè & inceſſum, & ſiquid in peius notabile eſt. Nõ dabit mihi ſpem bonæ indolis, qui hoc imitãdi ſtudio petet, vt rideatur. Nam probus quoq; in primis erit ille verè ingenioſus: alioqui non *peius duxerim tardi eſſe ingenii, quàm mali. Probus autem ab illo ſegni & iacẽtę plurimum aberit. Hic meus, quæ tradentur, nõ difficulter accipiet: quædam etiam interrogabit: ſequetur tamen magis quàm præcurret. Illud ingeniorum velut præcox genus, nõ temerè vnquam peruenit ad frugem. Hi ſunt qui parua facilè faciũt: & audacia prouecti, quicquid illic poſſunt, ſtatim oſtẽdunt. Poſſunt autem id demum, quod in proximo eſt: verba continuant: hæc vultu interrito nulla tardati verecundia proferunt: non multum præſtant, ſed cito: nõ ſubeſt vera vis, nec penitus immiſſis radicibus nititur: vt quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemi



na, celerius ſe effundunt, & imitatæ ſpicas herbulæ, inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcunt. Placẽt hæc annis comparata, deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit. Hæc cũ animaduerterit, perſpiciat deinceps quonam modo tractandus ſit diſcentis animus. Sunt quidam niſi inſtiteris, remiſſi, quidam imperia indignantur: quoſdam cõtinet metus, quoſdam debilitat: alios continuatio extũdit, in aliis plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui victus fleat. hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit: in hoc deſidiam

nunquam verebor. Danda eſt tamen omnibus aliqua remiſſio: non ſolùm quia nulla res eſt quæ perferre poſſit continuum laborem: atque ea quoque, quæ ſenſu & anima carent, vt ſeruare vim ſuam poſſint, velut alterna quiete *retenduntur: ſed quod ſtudium diſcendi, voluntate, quæ cogi non poteſt, conſtat. Itaque & virium plus afferunt ad diſcendum renouati ac recentes, & acriorem animũ, qui ferè neceſſitatibus repugnat. Nec me offenderit luſus in pueris: eſt & hoc ſignum alacritatis: neque illum triſtem, ſempérque demiſſum ſperare poſſim erectæ circa ſtudia mentis fore, cum in hoc quoque maximè naturali ætatibus illis impetu iaceat. Modus tamen ſit remiſſionibus, ne aut odium ſtudiorum faciant negatæ, aut otii conſuetudinem nimiæ. Sunt etiam nõnulli acuendis puerorum ingeniis non inutiles luſus, quum poſitis inuicẽ cuiuſcunq; generis quæſtiunculis, æmulantur. Mores quoque ſe inter ludendum ſimplicius detegũt: modò nulla videatur ætas tam infirma, quæ nõ protinus quid rectum prauúmq; ſit, diſcat: tum vel maximè formãda, quum ſimulandi neſcia eſt, & præcipientibus facillimè cedit. Frangas enim citius quàm corrigas quæ in prauũ indurauerũt. Protinus ergo nequid cupidè, nequid improbè, nequid impotenter faciat, monendus eſt puer. habendúmq; in animo ſemper illud Virgilianum, -Adeò in teneris conſueſcere multum eſt. Cædi verò diſcentes, quanquam & receptũ ſit, & Chryſippus non improbet, minimè velim. Primùm, quia deforme atque ſeruile eſt: & certè, quod conuenit, ſi ætatem mutes, iniuria. Deinde, quòd ſicui tam eſt mens illiberalis vt obiurgatione nõ corrigatur, is etiam ad plagas, vt peſſima quæque mancipia, durabitur. Poſtremò, quòd ne opus erit quidem hac caſtigatione, ſi aſſiduus ſtudiorũ exactor adſti

Remiſſio.

*retinentur:

Luſus puerorum.

Georgic. 2.

Non eſſe cædẽdos pueros

terit. Nunc ferè negligentia pædagogorum ſic emẽdari videtur, vt pueri non facere quæ recta ſunt cogãtur, ſed cur non fecerint puniantur. Deniq; quum paruulũ verberibus coegeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi poteſt hic metus, & maiora diſcenda ſunt? Adde, quòd multa vapulantibus dictu deformia, & mox verecũdiæ futura, ſæpe dolore vel metu accidunt: qui pudor refringit animum & abiicit, atque ipſius lucis fugam & tædium dictat. Iam ſi minor in deligẽdis cuſtodum & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines iſto cædendi iure abutantur, quam det aliis quoque nonnunquã occaſionem hic miſerorũ metus. Non morabor in parte hac: nimium eſt quod intelligitur. Quare hoc dixiſſe ſatis eſt, in ætatem infirmam, & iniuriæ obnoxiam, nemini debere nimiũ licere. Nunc quibus inſtituendus ſit artibus qui ſic formabitur, vt fieri poſſit orator, & quæ in quaque ætate inchoanda, dicere ingrediar.

De grammatica. CAP. V.

Grammatices diuiſio.

PRIMVS in eo qui legendi ſcribẽdíque adeptus erit facultatem, grãmaticis eſt locus. Nec refert de Græco, an de Latino loquar: quãquam Græcum eſſe priorem placet. Vtrique eadem via eſt. Hæc igitur profeſſio quũ breuiſſimè in duas partes diuidatur, rectè loquendi ſcientiam, & poetarum enarrationem, plus habet in receſſu, quàm fronte promittit. Nam & ſcribendi ratio coniuncta cum loquendo eſt, & enarrationem præcedit emendata lectio, & miſtum his omnibus iudicium eſt. Quo quidem ita ſeuerè ſunt vſi veteres grammatici, vt non verſus modò cenſoria quadã virgula notare, & libros qui falſò viderentur inſcripti, tanquã ſubditios ſummouere familia permiſerint ſibi: ſed authores alios in ordinẽ redegerint, alios omnino exemerint nu

Criticorũ veterum cẽſura.

mero. Nec poetas legisse satis est. excutiẽdũ omne scriptorũ genus: nõ propter historias modò, sed verba quæ frequentèr ius ab authoribus sumunt. Tunc nec citra musicen grãmatice potest esse perfecta, quũ ei de metris rhythmísq; dicẽdum sit. Nec si rationẽ syderũ ignoret, poetas intelligat: qui (vt alia mittã) toties ortu occasúq; signorũ in declarãdis tẽporibus vtũtur. Nec ignara philosophiæ, quum propter plurimos in omnibus ferè carminibus locos ex intima quæstionũ naturaliũ subtilitate repetitos: tum vel propter Empedoclẽ in Græcis, Varronem ac Lucretium in Latinis: qui præcepta sapientiæ versibus tradiderunt. Eloquẽtia quoq; nõ mediocri est opus, vt de vnaquaq; earũ quas demõstrauimus rerũ dicat propriè & copiosé. Quo minus sunt ferendi, qui hanc artẽ vt tenuẽ ac ieiunã cauillantur: quæ nisi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris, corruet: necessaria pueris, iucũda senibus, dulcis * secretorũ comes, & quæ vel sola omni studiorũ genere plus habet operis quàm ostẽtationis.

Grammaticorum partes.

*sectatorum

De literis & earum potestate, ac orationis partibus. CAP. VI.

Ne quis igitur tanquam parua fastidiat grammatices elementa: non quia magnæ sit operæ, consonãtes à vocalibus discernere, ipsasq; eas in semiuocaliũ numerum, mutarúmq; partiri: sed quia interiora velut * sacri huius adeuntibus, apparebit multa rerũ subtilitas, quæ nõ modo acuere ingenia puerilia, sed exercere altissimã quoq; eruditionẽ ac scientiam possit. An cuiuslibet auris est exigere literarũ sonos? Nõ hercule magis quàm neruorum. At Grãmatici saltẽ omnes in hãc descendẽt rerũ tenuitatem, desintne aliquæ nobis necessariæ literæ, nõ quum Græca scribimus (tũ enim ab iisdem duas mutuamur) sed proprie in Latinis, vt in his seruus & vulgus, AEolicum digamma desyderatur.

*sacrarii

Et medius est quidam u & i literæ sonus. Non enim sic optumum dicimus, vt *optimum. Et in here, neque e planè, neque i auditur. An rursus aliæ redũdent, præter illam aspirationis Ⱶ: quæ si necessaria est, etiam contrariam sibi poscit Ⱶ. Et K, quæ & ipsa quorundam nominum nota est: & Q, cuius similis effectus speciésque, nisi quòd paulũ à nostris obliquatur. Kappa apud Græcos, nunc tantùm in numero manet. Et nostrarum vltima X, qua tamen carere potuimus, si nõ quæsissemus. Atque etiam in ipsis vocalibus Grãmatici est videre an aliquas pro cõsonantibus vsus acceperit, quia iam sicut tam scribitur, & vos vt cos. At quæ vt vocales iunguntur, aut vnam longam faciunt, vt veteres scripsere, qui geminatione earum velut apice vtebantur. Aut duas: nisi quis putat etiam ex tribus vocalibus syllabã, quod nequit, fieri, si non aliquæ officio consonantium fungantur. Quæret etiam hoc, quomodo duabus demũ vocalibus in seipsas coeũdi natura sit, quum consonantium coeat nulla, nisi alteram frãgat. Atqui litera i, sibi insidit. Coniicit enim est ab illo iacit. Et u, quomodo nũc scribitur vulgus & seruus. Sciat etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiiámque geminata i scribere. Quod si est, etiam iungetur vt consonans. Quare discat puer, quid in literis proprium, quid commune, quæ cũ quibus cognatio. Nec miretur cur ex scamno fiat scabellum: aut à pinna (quod est acutum) securis vtrinque habens aciem, bipennis: ne illorum sequatur errorem, qui quia à pennis duabus hoc esse nomen existimant, pinnas auium dici volunt. Neque has modò nouerit mutationes, quas afferunt declinatio aut præpositio, vt secat secuit, cadit excidit, cædit cecîdit, calcat exculcat: & sic à lauando lotus, & inde rursus illotus, & mille alia: sed & quæ à rectis quoque casibus ætate

*opimum.

Bipennis.

transierunt. Nam vt Valesii & Fusii in Valerios Furiósque venerunt: ita arbos, labos, vapos etiam & clamos ac lases, ætatis fuerunt. Et hæc ipsa s litera ab his nominibus exclusa, in quibusdam ipsa alteri successit: nã mertare atque pultare dicebant. Quin fordeum, fœdúsque, pro aspiratione, vau simili litera vtẽtes: nam contrà Græci aspirare solent: vt pro Fundanio Cicero testẽ, qui primam eius literam dicere non posset, irridet. Sed b quoque in locum aliarum dedimus aliquando, vnde *Byrrhus, & bruges, & Belena. Necnon eadem fecit ex duello bellum, vnde Duellos quidam dicere bellos ausi. Quid stlatum, stlitésque? Quid d literæ cum t quædam cognatio? Quare minus mirum si in vetustis operibus vrbis nostræ, & celebribus templis legantur Alexanter & Cassantra. Quid o atque u permutatæ inuicem? vt Hecoba & notrix, Chulcides & Pulyxena scriberentur: ac ne in Græcis id tantùm notetur, dederont ac probaueront. Sic ὀδυσσεὺς, quem ὀδυσσέα fecerũt AEoles, ad Vlyssem deductus est. Quid? nõ e quoque i loco fuit: vt Meneruá, & Leber, & magester, & Dioue & Veioue, pro Diioui & Veioui? Sed mihi locum signare satis est. Non enim doceo, sed admoneo docturos. Inde in syllabas cura transibit, de quibus in Orthographia pauca adnotabo. Tum videbit ad quem hoc pertinet, quot & quæ sint partes orationis: quanquam de numero parum conuenit. Veteres enim, quorũ fuerunt Aristoteles atque Theodectes, verba modò, & nomina, & conuinctiones tradiderunt: videlicet quòd in verbis vim sermonis, in nominibus materiam: quia alterum est quod loquimur, alterum de quo loquimur: in cõuinctionibus autem eorum complexum esse iudicauerũt: quas coniunctiones à plerisque dici scio: sed hæc videtur ex συνδέσμῳ magis propria translatio. Pau-

*proprium Byrrhus, Cicer. in oratore 85.

Orationis partes.

latim à Philoſophis, maximè Stoicis, auctus eſt numerus, ac primùm conuinctionibus articuli adiecti: pòſt, præpoſitiones: nominibus appellatio: deinde pronomen: deinde miſtũ verbo participium: ipſis verbis aduerbia. Noſter ſermo articulos nõ deſyderat, ideóq; in alias partes orationis ſparguntur. Sed accedit ſuperioribus interiectio. Alii tamẽ ex idoneis authoribus octo dúntaxat partes ſecuti ſunt, vt Ariſtarchus, & ætate noſtra Palæmon: qui vocabulum, ſiue appellationem nomini ſubiecerunt, tanquam ſpecies eius. At ii qui aliud nomen, aliud vocabulum faciunt, nouem. Nihilominus fuerunt qui ipſum adhuc vocabulum ab appellatione diducerent: vt eſſet vocabulum, corpus viſu tactúque manifeſtum, domus, lectus: Appellatio, cui vel alterum deeſt, vel vtrunque, ventus, cælũ, deus, virtus.

Nomen. Vocabulum. Appellatio.

Adiiciebant & aſſeuerationem, vt heu: & attractionem, vt faſceatim: quæ mihi non approbantur. Vocabulum an appellatio *ſit προσηγορία, & ſubiicienda nomini nécne, quia parui refert, liberũ opinaturis relinquo.

*dicenda ſit

Declinare in primis nomina & verba ſcire oportere pueros, & genera noſſe ac caſus. CAP. VII.

NOMINA declinare & verba in primis pueri ſciant: neque enim aliter peruenire ad intellectum ſequentiũ poſſunt. Quod etiã admonere ſuperuacuum fuerat, niſi ambitioſa feſtinatione plerique à poſterioribus inciperent: & dum oſtẽtare diſcipulos circa ſpecioſiora malunt, compendio morarentur. Atqui ſiquis & didicerit ſatis, & (quod non minus deeſſe interim ſolet) voluerit docere quæ didicit: non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & ea quæ ſunt duobus omnibúſve communia. Nec ſtatim diligentem putabo, qui promiſcua (quæ & epicœna dicũtur) oſtẽderit, in quibus ſexus vterque per alterum apparet: aut quæ

Genus epicœnum.

fœminina poſitione mares, aut neutrali fœminas ſignificant, qualia ſunt muræna & Glycerium. Scrutabitur mille præceptor acer atque ſubtilis origines nominum, vt quæ ex habitu corporis, Rufos Longóſque fecerũt. Vbi erit aliquid ſecretius, vnde Syllæ, Bruti, Galbæ, Plauti, Panſæ, Scauri, taliáq;. Et ex caſu naſcentiũ: hinc Agrippa & Opiter, & Cordus, & Poſthumus erũt. Et ex iis quæ poſt natos eueniunt, vnde Vopiſcus. Iam Cottæ, Scipiones, Lenates, Serani: ſunt & ex variis cauſis. Gentes quoque ac loca, & alia multa reperias inter nominum cauſas. In ſeruis iam intercidit illud genus, quod ducebatur à domino, vnde Marcipores, Publiporéſque. Quærat etiam, ſítne apud Græcos vis quædam ſexti caſus, & apud nos quoq; ſeptimi. Nam quum dico, haſta percuſſi, non vtor ablatiui natura: nec ſi idem græcè dicam, datiui τῷ δορί.

Origines nominum.

Sextus & ſeptimus caſus.

De verbis & verborum appellationibus. CAP. VIII.

SED in verbis quoq; quis eſt adeò imperitus, vt ignoret genera, & qualitates, & perſonas, & numeros? Literarii penè iſta ſunt ludi & triuialis ſcientiæ. Iã quoſdam illa turbabunt, quæ declinationibus non tenẽtur. Nam & quædam participia, an verbi appellationes ſint, dubitari poteſt: quia aliud alio loco valent, vt lectus & ſapiẽs. Quædã appellationibus ſimilia, vt fraudator, nutritor. Iam, Itur in antiquã ſyluam, nónne propriæ cuiuſdam rationis eſt? Nã quod initium eius inuenias? Cui ſimile, Fletur. Accipimus aliter, vt, Pãditur interea domus omnipotẽtis olympi. Aliter: vt, -totis Vſqueadeò turbatur agris. Eſt etiã quidã tertius modus, vt, Vrbs habitatur: vnde & cãpus curritur, mare nauigatur. Panſus quoq; atq; potus, diuerſum valent quàm indicãt. Quid? quòd multa verba non totũ declinationis ordinẽ ferunt? Quædam etiam mutantur, vt fero in

Imperſonalia
Æneid. 6.
Terent. in And.
Æneid. 10.
Eclog. 1.

præterito. Quædã tertiæ demũ personæ figura dicũtur, vt licet, piget. Quædam simile quiddam patiuntur vocabulis in aduerbium transeuntibus. Nam vt noctu & diu, ita & dictu & factu. Sunt enim hæc quoque verba participialia quidem, non tamen qualia dicto factóq;.

De virtutibus & vitiis orationis. CAP. IX.

IAM quum omnis oratio tres habeat virtutes, vt emẽdata, vt dilucida, vt ornata sit: quia dicere aptè (quod est præcipuum) plerique ornatui subiiciunt: totidem vitia, quæ sunt supradictis contraria, emendatè loquendi regula (quæ Grammatices prior est pars) examinet. Hæc exigitur verbis aut singulis aut pluribus. Verba nũc generaliter accipi volo: nam duplex eorum intellectus est. Alter, qui omnia per quæ sermo nectitur, significat: vt apud Horatium, Verbáque prouisam rem non inuita sequentur. Alter, in quo est vna pars orationis, lego, scribo. Quã vitantes ambiguitatem quidam dicere maluerũt voces, dictiones, locutiones. Singula sunt, aut nostra, aut peregrina: aut simplicia, aut composita: aut propria, aut translata: aut vsitata, aut ficta. Vni verbo vitium *sæpius quàm virtus inest. Licet enim dicamus aliquid proprium, speciosum, sublime: nihil tamen horũ nisi in complexu loquẽdi serieq; cõtingit. Laudamus enim verba bene rebus accõmodata. Sola est quæ notari possit velut vocalitas, quæ εὐφωνία dicitur: cuius in eo delectus est, vt inter duo quæ idẽ significant, ac tantũdem valent, quod melius sonet, malis. Prima Barbarismi ac Solœcismi fœditas absit. Sed quia interim excusantur hæc vitia, aut consuetudine, aut authoritate, aut vetustate, aut denique vicinitate virtutũ (nã sæpe à figuris ea separare difficile est) ne quẽ tã lubrica obseruatio fallat, acriter se in illud tenue discrimẽ Grammaticus intẽdat: de quo nos latius ibi loquemur

In arte poetica.

*potius

Euphonia.

Lib.9.cap.1.

vbi de figuris orationis tractandum erit. Interim vitiũ quod fit singulis verbis, sit Barbarismus. Occurrat mihi forsan aliquis, Quid hic * promisso tanti operis dignũ? aut quis hoc nescit, alios Barbarismos scribendo fieri, alios loquendo? quia quod male scribitur, male etiam dici necesse est: qui vitiosè dixerit, non vtique & scripto peccat. Illud prius, *adiectione, detractione, immutatione, transmutatione: hoc secũdum, diuisione, cõplexione, aspiratione, sono contineri? Sed vt parua sint hæc, pueri docentur adhuc, & Grãmaticos officii sui commonemus. Ex quibus siquis erit plane impolitus, & vestibulum modò artis huius ingressus, intra hæc quæ profitẽtium cõmentariolis vulgata sunt, consistet: doctiores multa adiicient, vel hoc primùm, quòd Barbarismũ pluribus modis accipimus. Vnum, *gẽte, quale sit, siquis Afrum vel Hispanũ Latinæ orationi nomen inserat: vt ferrum quo rotæ vinciuntur, dici solet Canthus, quanquam eo tãquam recepto vtitur Persius: sicut Catullus Ploxenum circa Padũ inuenit. Et in oratione Labieni (siue illa Cornelii Galli est) in Pollionem, Casnar assectator, è Gallia ductum est. Nam Mastrucam, quod Sardum est, illudẽs Cicero ex industria dixit. Alterum genus Barbarismi accipimus quod fit animi natura: vt is à quo insolenter quid, aut minaciter, aut crudeliter dictum sit, barbarè locutus existimetur. Tertium est illud vitium Barbarismi, cuius exempla vulgò sunt plurima, sibi etiam quisq; fingere potest: vt verbo cui libebit, adiiciat literam syllabámve, vel detrahat: aut aliam pro alia, aut eandẽ alio quàm rectũ est loco ponat. Sed quidã ferè in iactationem eruditionis sumere illa ex poetis solent, & authores quos prælegunt, criminantur. Scire autem debet puer hæc apud scriptores carminum, aut venia digna,

Barbarismus.

*promissor

*additione,

*in gente,

Satyr. 5.

Ad Æmil.

In oratione pro Scauro, & de prouinc. Consularib.

aut etiam laude duci: potiúsque illa docendi erũt minus vulgata. Nam duos in vno nomine faciebat Barbarismos Tinca Placentinus (si reprehendenti Hortensio credimus) Preculã pro Pergula dicens: & immutatione, quum c, pro g, vteretur: & transmutatione, quũ r, præponeret e, antecedẽti. At in eadẽ vitii geminatione Metieo Suffetieo dicens Ennius, poetico iure defenditur. Sed in prosa quoque est quædam iam recepta immutatio. Nam Cicero Canopitarum exercitum dicit, ipsi Canobon vocant. Et Tharsomenum pro Thrasumeno multi authores, etiam si est in eo trãsmutatio, vendicauerunt: similiter alia. Nam siue est falsum Assentior, Sisenna dixit Assentio, multiq; & hunc & analogiam secuti: siue illud verũ est, hæc quoque pars cõsensu defenditur. At ille pexus pinguísque doctor, aut illic detractionẽ, aut hîc adiectionem putabit. Quid? quòd quædã quæ singula proculdubio vitiosa sunt, iũcta sine reprehẽsione dicuntur? Nã dua & tre & pondo, diuersorum generum sunt Barbarismi: at duapõdo & trepõdo vsque ad nostram ætatem ab omnibus dictum est, & rectè dici Messala confirmat. Absurdũ forsan videatur dicere, Barbarismũ, quod est vnius verbi vitiũ, fieri per numeros, aut genera sicut Solœcismum: Scala tamen & Scopa, contráque Hordea & Musta, licet literarum mutationem, detractionẽ, adiectionem nõ habeant: non alio vitiosa sunt, quàm quòd pluralia singulariter, & singularia pluraliter efferuntur. Et gladia qui dixerunt, genere exciderũt. Sed hoc quoque notare cõtentus sum, ne arti, culpa quorundam peruicaciũ perplexæ, videar & ipse quæstionem addidisse. Plus exigunt subtilitatis quæ accidunt in dicendo vitia, quia exempla eorum tradi scripto nõ possunt, nisi cum in versus inciderunt, vt διαίρεσις Europaï: & ei contrariũ vitium,

Ex Cicer. in Bruto.

Canopitæ.

quod συναίρεσιν & συναλοιφὴν Græci vocãt, nos complexionem dicimus: qualis est apud P. Varronem, Cum te flagranti deiectum fulmine Phaeton. Nam si esset prosa oratio, easdem literas enuntiare veris syllabis licebat. Præterea quæ fiunt spatio, siue quum syllaba correpta producitur: vt, Italiã fato profugus- seu longa corripitur: vt, Vnius ob noxam, & furias- extra carmẽ non deprehẽdas: sed nec in carmine vitia ducẽda sunt. Illa verò non nisi aure exiguntur, quæ fiunt per sonos: quanquam per aspirationem, siue adiicitur vitiosè, siue detrahitur, apud nos potest quæri an in scripto sit vitium, si h litera est, non nota. Cuius quidem ratio mutata cum tẽporibus est sæpius. Parcissimè ea veteres vsi etiam in vocalibus, cum œdos, ircósque dicebant. Diu deinde obseruatum, ne consonantibus aspiraretur, vt in Graccis & triumpis. Erupit breui tempore nimius vsus, vt Choronæ, Chẽturiones, Præchones adhuc quibusdã inscriptionibus maneant. Qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos vsque, Vehementer & Comprehẽdere & Mihi: nam Mehe quoque pro me, apud antiquos Tragœdiarum præcipuè scriptores in veteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obseruatio est per Tenores, quos quidem ab antiquis dictos Tonores comperi, vt videlicet declinato à Græcis verbo, qui τόνους dicunt: vel Accentus, quas Græci προσῳδίας vocãt, quum acuta & grauis alia pro alia ponitur, vt in hoc, Cámillus, si acuitur prima: aut grauis pro flexa, vt Céthegus, & hîc prima acuta: nam sic media mutatur: aut flexa pro graui, vt apice circunducta sequente quã ex duabus syllabis in vnam cogentes, & deinde flectentes, dupliciter peccant. Sed id sæpius in Græcis nominibus accidit, vt Atreus, quem nobis iuuenibus doctissimi senes acuta prima dicere solebant, vt necessariò

Æneid. 1.
Ibidem.
H, aspiratio
Cic. in oratore.
De accẽtuum ratione.

ſecunda grauis eſſet. Item Térei, Néreíque. Hæc de accẽtibus tradita. Cæterum ſcio iam quoſdam eruditos, nonnullos etiam Grammaticos ſic docere ac loqui, vt propter quædam vocum diſcrimina, verbum interim acuto ſono finiant: vt in illis, -Quæ circum littora, circum Piſcoſos ſcopulos- ne ſi grauem poſuerint ſecundã, circus dici videatur, non circuitus. Itẽ, Quãtum, quale, interrogantes, graui: cõparantes, acuto tenore concludunt. Quod tamen in aduerbiis ferè ſolis, ac pronominibus vẽdicant: in cæteris veterem legem ſequuntur. Mihi videtur conditionem mutare, quòd his locis verba coniungimus. Nam cum dico, Circum littora, tanquam vnũ enuntio, diſſimulata diſtinctione: itaque tanquam in vna voce, vna eſt acuta. Quod idem accidit in illo, -Troiæ qui primus ab oris. Euenit vt metri quoq; conditio mutet accentum, vt, -Pecudes pictæq; volucres. Nam volúcres media acuta legam, quia etſi natura breuis, tamen poſitione longa eſt, ne faciat Iambum, quem non recipit verſus Heroicus. Separata verò hæc, à præcepto noſtro non recedent: aut ſi conſuetudo vicerit, vetus lex ſermonis abolebitur. Cuius difficilior apud Græcos obſeruatio eſt, quia plura illis loquendi genera, quas διαλέκτους vocãt: & quod aliàs vitioſum interim, aliàs rectum eſt: apud nos verò breuiſſima ratio. Nanque in omni voce, acuta intra numerum trium ſyllabarum continetur: ſiue hæ ſint in verbo ſolæ, ſiue vltimæ: & in his aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Triũ porrò de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit. Eodem loco breuis vtiq; grauem habebit ſonum: ideóq; poſitam ante ſe, id eſt ab vltima tertiam acuet. Eſt autẽ in omni voce vtique acuta: ſed nũquam plus vna, nec vltima vnquam: ideóque in diſſyllabis prior. Præterea nunquã in

Æneid.4.

Æneid.1.

Ibidem.

Accentuum regulæ.

eadẽ flexa & acuta, quia eadẽ flexa, ex acuta. itaq; neutra *claudet vocẽ Latinã. Ea verò quæ ſũt ſyllabæ vnius, *cludet
erũt acuta aut flexa, ne ſit aliqua vox ſine acuta. Et illa per ſonos accidunt, quæ demonſtrari ſcripto non poſſunt vitia oris & linguæ, ἰωτακισμοὺς, λαμβδακισμοὺς, & ἰσχνότητας & πλατειασμοὺς, fœliciores fingendis nominibus Græci vocant: ſicut κοιλοστομίαν, quũ vox quaſi in receſſu oris auditur. Sunt etiam proprii quidam & * ineuitabiles *innumerabiles
ſoni, quibus nonnunquã nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, de quibus ſuprà diximus, vitiis, erit illa quæ vocatur ὀρθοέπεια, id eſt emendata cũ ſuaui ὀρθοέπεια.
tate vocum explanatio. nam ſic accipi poteſt recta. Cætera vitia omnia ex pluribus vocibus ſunt, quorum eſt Solœciſmus: quãquam circa hoc quoque diſputatum Solœciſmus.
eſt. Nam etiam qui contextu, vel cõplexu orationis accidere eum confitentur, quia tamen vnius emẽdatione verbi corrigi poſſit, in verbo eſſe vitium, non in ſermone contendunt: quũ ſiue Amaræ corticis, ſiue Medio cortice, per genus facit Solœciſmum: quorũ neutrum quidem reprehendo, quum ſit vtriuſq; Virgilius author. Eclog. 6. Georgic. 2.
Sed fingamus vtrũlibet non rectè dictũ: mutatio vocis alterius, in qua vitium erat, rectam loquendi rationẽ ſic reddit, vt amari corticis fiat, vel media cortice, quod manifeſtæ calumniæ eſt: neutrum enim vitioſum eſt ſeparatum: ſed compoſitione peccatur, quæ iã ſermonis eſt. Illud eruditius quæritur, an in ſingulis quoque verbis poſſit fieri Solœciſmus: vt ſi vnũ quis ad ſe vocans dicat, Venite: aut ſi plures à ſe dimittẽs, ita loquatur, Abi aut diſcede. Necnõ quum reſponſum ab interrogatione diſſentit, vt ſi dicenti, Quem video? ita occurras, Ego. In geſtu etiam nonnulli putãt illud idẽ In geſtu Solœciſmus.
vitium ineſſe, quum aliud voce, aliud nutu vel manu demõſtratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neq;

planè dissentio. nã id fateor posse accidere voce vna, nõ tamen aliter, quàm si sit aliquid quod vim alterius vocis obtineat, ad quod vox illa referatur: vt Solœcismus ex cõplexu fiat eorũ quibus res significantur, & volũtas ostenditur. Atq; vt omnẽ effugiam cauillationẽ, fit aliquando in vno verbo, nunquã in solo verbo. Per quot autẽ, & quas accidat species, non satis conuenit, qui plenissimè quadripertitã volũt esse rationẽ, nec aliã quàm Barbarismi: vt fiat Adiectione, vt Veni de Susis in Alexandriã: Detractione, Ambulo viã, AEgypto venio, Ne hoc fecit: Trãsmutatione, qua ordo turbatur, Quoque ego, Enim hoc voluit, Autẽ nõ habuit. Ex quo genere an sit, Igitur, in initio sermonis positum, dubitari potest: quia maximos authores in diuersa fuisse opinione video, quũ apud alios sit etiã frequens, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidã diducunt à Solœcismo, & adiectionis vitium πλεονασμὸν, detractionis ἔλλειψιν, inuersionis ἀναστροφὴν vocant. quæ si in speciẽ Solœcismi cadant, ὑπερβατὸν quoq; appellari eodem modo posse. Immutatio sine controuersia est, quũ aliud pro alio ponitur. Id per omnes orationis partes deprehẽditur: frequentissimè in verbo, quia plurima huic accidunt. ideóq; in eo fiunt Solœcismi per genera, tẽpora, personas, modos, siue cui status eos dici, seu qualitates placet, vel sex, vel vt alii volũt, octo: (nam totidẽ vitiorum erunt formæ, in quot species eorũ, quidq;, de quibus suprà dictũ est, diuiseris) præterea numeros in quibus nos singularẽ ac pluralem habemus, Græci & δυϊκόν. quanquã fuerunt qui nobis quoq; adiicerent dualem, scripsêre, legêre: quod euitandæ asperitatis gratia mollitum est, vt apud veteres pro malè merêris, malè merêre. ideóq; quod vocãt duale, in illo solo genere cõsistit: quum apud Græcos & in verbi tota ferè ratione,

Solœcismi species quatuor.

Adiectio.

Detractio.

Trãsmutatio.

Igitur.

Immutatio.

Dualem numerum Latini non agnoscunt.

& in nominibus deprehẽdatur, & sic quoq; rarissimus eius sit vsus: apud nostrorũ verò neminẽ hæc obseruatio reperiatur, quin è cõtrario, Deuenere locos- &, Conticuere omnes- &, Consedere duces- aperte nos doceant, nihil horũ ad duos pertinere. Dixere quoque, quãquam id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronũtiet. Quid? non Liuius circa initia statim primi libri, Tenuere, inquit, arcẽ Sabini? Et mox, In aduersum Romani subiere? Sed quem potius ego quàm M. Tullium sequar? qui in Oratore, Nõ reprehẽdo, inquit, scripsere: scripserũt * esse verius sentio. Similiter in vocabulis & nominibus fit Solœcismus genere, numero, propriè autẽ casibus. Quicquid eorum alteri succedet, huic parti subiũgatur licet per cõparationes & superlationes, itémq; in quibus patriũ pro possessiuo dicitur, vel cõtrá. Nam vitiũ quod fit per quãtitatem, vt magnũ peculiolum, erunt qui Solœcismũ putẽt, quia pro nomine integro positũ sit diminutũ. Ego dubito an id impropriũ potius appellẽ, significatione enim deerat. Solœcismi porrò vitiũ non est in sensu, sed in complexu. In participio per genus & casum, vt in vocabulo: per tempora, vt in verbo: per numerũ, vt in vtroque peccatur. Pronomen quoq; genus, numerũ, casus habet: quæ omnia recipiũt huiusmodi errorem. Fiunt Solœcismi, & quidem plurimi, per partes orationis: sed id tradere satis non est, ne ita demum vitium esse credat puer, si pro alia ponatur alia: vt verbũ vbi nomẽ esse debuerit, vel aduerbiũ vbi pronomẽ, & similia. Nã sunt quædã cognata, vt dicũt, id est eiusdem generis, in quibus qui alia specie quàm oportet vtetur, nõ minus quàm ipso genere permutato, deliquerit. Nam & An & Aut, cõiũctiones sunt: malè tamẽ interroges, Hic aut ille sit. Et Ne, ac Nõ aduer

Æneid. 1. & 6
Æneid. 2.
13. Metamor.
* etiam
An, aut.
Ne, non.

bia: qui tamẽ dicat pro illo, Ne feceris, Nõ feceris, in idẽ incidat vitiũ: quia alterum negandi eſt, alterum vetãdi.
Intro, intus. Hoc amplius, intro & intus, vnius loci aduerbia: eo tamen intus, & intro ſum, Solœciſmi ſunt. Eadem in diuerſitate pronominũ, interiectionũ, præpoſitionum accident.
Solœciſmus. Eſt enim Solœciſmus, in oratione comprehẽſionis vnius ſequentium ac priorum inter ſe inconueniens poſitio. Quædam tamen & faciem Solœciſmi habent, & dici vitioſa non poſſunt, vt Tragœdia Thyeſtes, & ludi Floralia ac Megaleſia: quanquã hæc ſequenti tẽpore interciderunt, nunquam aliter à veteribus dicta.
Schemata. Schemata igitur nominabuntur, frequẽtiora quidem apud poetas, ſed oratoribus quoq; permiſſa. Verũ Schema ferè habebit aliquam rationem, vt docebimus eo
Lib.9.cap.1. quem paulò antè promiſimus loco. Sed hoc quoque quod Schema vocatur, ſi ab aliquo per imprudentiam
De declinatione nominũ. factum erit, Solœciſmi vitio non carebit. In eadẽ ſpecie ſunt, ſed Schemate carent, vt ſuprà dixi nomina fœminina, quibus mares vtũtur: & neutralia, quibus fœminæ. Hactenus de Solœciſmo. Neq; enim artẽ grammaticam componere aggreſſi ſumus: ſed quum in ordinem incurreret, inhonoratam tranſire noluimus.
Hoc amplius, vt inſtitutum ordinẽ ſequar, verba aut
Peregrina verba. Latina aut peregrina ſũt. Peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, vt homines, vt inſtituta etiam multa, venerũt. Taceo de Tuſcis, & Sabinis, & Prænestinis quoq;: nã vt eorũ ſermone vtẽtem Vectiũ Lucilius inſectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Li-
Liuii Patauinitas. uio Patauinitatẽ: licet omnia Italica pro Romanis habeam. Plurima Gallica valuerũt, vt rheda, ac petoritũ:
Pro Mil. Sermon.1. quorum altero Cicero tamen, altero Horatius vtitur.
Satyr.6. Martial.lib.12. *mapalia, Et *mappam, vſitatum Circo quoq; nomen, Pœni ſibi vendicant: & Gurdos, quos pro ſtolidis accipit vulgus,

ex Hiſpania duxiſſe originem audiui. Sed hæc diuiſio mea ad Græcum ſermonem præcipuè pertinet: nam & maxima ex parte Romanus inde conuerſus eſt. & confeſſis quoque Græcis vtimur verbis, vbi noſtra deſunt: ſicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Inde illa quæſtio exoritur, an eadem ratione per caſus duci externa, qua noſtra, conueniat. Ac ſi reperias Grammaticum veterum amatorem, neget quicquam ex Latina ratione mutãdum: quia quum ſit apud nos caſus ablatiuus, quem illi non habent, parum conueniat cum vno caſu noſtro quinque Græcis vti. Quinetiam laudet virtutem eorum, qui potentiorem facere linguam Latinam ſtudebant, nec alienis egere inſtitutis fatebãtur. Inde Caſtôrem media ſyllaba producta pronuntiarunt, quia hoc omnibus noſtris nominibus accidebat, quorum prima poſitio in eaſdem quas Caſtor literas exit. & vt Palæmo, ſic Thelamo & Plato (nam ſic eum Cicero quoque appellat) dicerentur, retinuerunt: quia Latinum quod o & n literis finiretur, non reperiebant. Ne in a quidem atque s literas exire temerè maſculina Græca nomina recto caſu patiebantur: ideóque & apud Cælium legimus, Pelia Cicinnatus. & apud Meſſalam, Bene fecit Euthia. & apud Ciceronẽ, Hermagora. Ne miremur quòd ab antiquorum pleriſque AEnea & Anchiſa ſit dictus. Nam ſi vt Mœcenas, Suffenas, Aſprenas dicerẽtur, genitiuo caſu non e litera, ſed tis ſyllaba terminarentur. Inde olýmpo & tyránno acutam mediam ſyllabã dederunt, quia duabus longis ſequentibus primã breuem acui noſter ſermo nõ patitur. Sic genitiuus Achilli & Vlyſſi fecit, ſic alia plurima. Nunc recentiores inſtituerũt Græcis nominibus Græcas declinationes potius dare: quod tamẽ ipſum nõ ſemper fieri poteſt. Mihi autem placet Lati-

Declinatio peregrinorũ.

Propria nomina in o.

Rhet. 1. & in Bruto.

In as.

Authoris ſententia.

nam rationem ſequi quouſq; patitur decor. Neq; enim iam Calypſonem dixerim, vt Iunonem: quanquam ſecutus antiquos C. Cæſar vtitur hac ratione declinandi. Sed authoritatẽ conſuetudo ſuperauit. In cæteris quæ poterunt vtroq; modo non indecenter efferri, qui Græcam figuram ſequi malit, non Latinè quidem, ſed citra reprehenſionem loquetur. Simplices voces prima poſitione, id eſt natura ſua cõſtant. Compoſitæ aut præpoſitionibus ſubiunguntur, vt innocens: interdum repugnantibus inter ſe duabus, quale eſt imperterritus: alioqui poſſunt aliquando continuari duæ, vt incompoſitus, recõditus, & quo Cicero vtitur, ſubabſurdum. Aut è duobus quaſi corporibus coaleſcunt, vt maleficus. Nam ex tribus noſtræ vtique linguæ non conceſſerim: quanuis capſis Cicero dicat compoſitũ eſſe ex cape & ſi vis: & inueniãtur qui Lupercalia æquè tres partes orationis eſſe contendant, quaſi luere per caprum. nam Suouetauralia iam perſuaſum eſt eſſe ex ſue oue & tauro. Et ſane ita ſe habet ſacrũ, quale apud Homerum quoque eſt. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coeunt. Cæterũ etiã ex præpoſitione & duobus vocabulis durè videtur ſtruxiſſe Pacuuius,

Nerei repandiroſtrum, incuruiceruicum pecus. Iunguntur autem aut ex duobus Latinis integris, vt ſuperfui, ſubterfugi: quanquam ex integris an compoſita ſint, quæritur: aut ex integro & corrupto, vt maleuolus: aut ex corrupto & integro, vt noctiuagus: aut duobus corruptis, vt pediſſequus: aut ex noſtro & peregrino, vt biclinium: aut contrà, vt epitogium & Anticato: aut ex duobus peregrinis, vt epirhediũ. Nã quũ ſit præpoſitio ἐπὶ Græca, rheda Gallicũ: nec Græcus tamẽ nec Gallus vtitur compoſito: Romani ſuum ex alieno vtroque fecerunt. Frequenter autem præpoſitiones

Simplices voces. Compoſitæ. 2. de Orat. & alibi. Subabſurdũ. In Orat. Lupercalia. Suouetauralia Odyſſ. 9. Cic. in Bruto.

quoq; copulatio iſta corrumpit, inde abſtulit, aufugit, amiſit, quũ præpoſitio ſit Ab ſola: & coit, quum ſit præpoſitio Con: ſic ignaui & erepti, & ſimilia. Sed res tota magis Græcos decet, nobis minus ſuccedit: nec id fieri natura puto, ſed alienis fauemus: ideóq; quum κυρταυχένα mirati ſumus, incuruiceruicũ vix à riſu defendimus.

De verbis propriis & tranſlatis, vſitatis & nouis, & de quatuor quibus ſermo conſtat. CAP. X.

PROPRIA ſunt verba, quũ id ſignificãt, in quod primum denominata ſunt. Tranſlata quum aliũ natura intellectum, alium loco præbent. Vſitatis tutius vtimur. Noua nõ ſine quodã periculo fingimus. Nam ſi recepta ſunt, modicam laudem afferunt orationi: repudiata, etiam in iocos exeunt. Audendũ tamen: nanque, vt Cicero ait, etiam quæ primò dura viſa ſunt, vſu molliuntur. Sed minimè nobis conceſſa eſt ὀνοματοποιία. quis enim ferat ſiquid ſimile illis merito laudatis, λίγξε βιὸς, & σίζ' ὀφθαλμὸς fingere audeamus? Iam ne balare quidem aut hinnire fortiter diceremus, niſi iudicio vetuſtatis niterentur. Eſt etiam ſua loquentibus obſeruatio, ſua ſcribentibus. Sermo conſtat ratione, vetuſtate, authoritate, conſuetudine. Rationem præſtat præcipuè analogia, nonnunquam & etymologia. Vetera maieſtas quædam, & vt ſic dixerim, religio cõmendat. Authoritas ab oratoribus vel hiſtoricis peti ſolet. Nã poetas metri neceſſitas excuſat, niſi ſiquãdo nihil impediẽte in vtroq; modulatione pedum, alterũ malunt: qualia ſunt, -Imo de ſtirpe reciſum. &, -Aeriæ quò cõgeſſere palũbes. &, -Silice in nuda. & ſimilia: quũ ſummorũ in eloquentia virorũ iudiciũ pro ratione, & vel error honeſtus eſt magnos duces ſequentibus. Conſuetudo verò, certiſſima loquendi magiſtra: vtendúmq; planè ſermone, vt numo, cui publica forma eſt. Omnia tamẽ hæc exigũt acre iudicium: analogia præcipuè,

Propria. Tranſlata. Vſitata. Noua. 1. de natura Deor. Hom. 4. Iliad. Odyſſ. 1. Ratio. Vetera. Æneid. 11. Eclog. 3. Eclog. 1. Conſuetudo.

quam proximè ex Græco transferentes in Latinũ, proportionem vocauerunt. Eius hæc vis est, vt id quod dubium est, ad aliquid simile, de quo non quæritur, referat: vt incerta certis probet. Quod efficitur duplici via, comparatione similium in extremis maximè syllabis, (propter quod ea quæ sunt è singulis, negantur debere
Comparatio rationem) & diminutione. Cõparatio in nominibus, aut genus deprehendit, aut declinationem: genus, vt si quæratur, Funis masculinum sit, an fœmininũ, simile illi sit panis: declinationẽ, vt si veniat in dubium, hac domu dicendum sit an hac domo, & domuum an do-
Diminutio. morum, similia sint domus, anus, manus. Diminutio genus modò detegit. Et ne ab eodẽ exemplo recedam, funem masculinum esse, funiculus ostendit. Eadem in verbis quoque ratio comparationis: vt siquis antiquos secutus féruere breui media syllaba dicat, deprehendatur vitiosè loqui: quòd omnia quæ e & o literis fatendi modo terminãtur, eadem si in infinitis e literã media syllaba acceperunt, vtiq; productã habẽt, Prandeo, pendeo, spondeo: prãdêre, pendêre, spondêre. At quæ o solã habent, dummodo per eãdem literã in infinito exeãt, breuia fiũt, lego, dico, curro: légere, dícere, cúrrere, etiã si est apud Lucilium, Feruit aqua, & feruet: feruit nunc, feruet ad annum. Sed pace dicere hominis eruditissimi liceat, si feruit putat illi simile currit & legit, feruo dicetur, vt curro & lego: quod nobis inauditum est. Sed nõ est hæc vera comparatio: nam feruit illi est simile seruit: quam proportionem sequenti dicere necesse est feruire, vt seruire. Prima quoque aliquando cõpositio ex obliquis inuenitur, vt memoria repeto cõuictos à me qui reprehenderant quòd hoc verbo vsus essem pepigi. Nam id quidẽ dixisse summos authores confitebantur, rationem tamen negabãt permittere:

quia prima poſitio paciſcor, quum haberet naturā patiendi, faceret tempore præterito pactus ſum. Nos præter authoritatem oratorum atque hiſtoricorū, analogia quoq; hoc dictū tuebamur. Nā quum in XII tabulis legeremus, Ni ita pagūt: inueniebamus ſimile huic cadunt. Inde prima poſitio, etiamſi vetuſtate exoleuerat, apparebat pago, vt cado: vnde non erat dubium, ſic pepigi nos dicere, vt cecidi. Sed meminerimus non per omnia duci analogiæ poſſe rationē, quum ſibi ipſa plurimis in locis repugnet. Quædam ſine dubio conantur eruditi defendere, vt quū deprehenſum eſt, lepus & lupus ſimili poſitione, quantū caſibus numeriſq; diſſentiant: ita reſpondent, non eſſe paria: quia lepus epicœnum ſit, lupus maſculinū: quāquam Varro in eo libro quo initia vrbis Romæ enarrat, lupum fœminā dicit, Lupus fœmina.
Ennium pictorémq; Fabium ſecutus. Illi autem iidem cum interrogantur, cur aper apri, & pater patris faciat: Aper.
illud nomen poſitum, hoc ad aliquid eſſe contendunt. Præterea quoniam vtrūq; à Græcis ductum ſit, ad eam rationem recurrunt, vt πατρὸς patris, κάπρου apri faciat. Illa tamen quomodo effugient, vt nomina quanuis fœminina ſingulari nominatiuo us finita, nunquam genitiuo caſu in ris ſyllabam terminantur, faciat tamen Venus Veneris? Item cum es literis finita per varios exeāt genitiuos, nunquam tamen eadem ris ſyllaba terminatos, Ceres cogat dici Cereris? Quid, nō quæ tota poſitionis eiuſdem, in diuerſos flexus exeunt? cum Alba faciat Albanos & Albēſes, Volo volui & volaui. Nam præterito quidem tempore variè formari verba prima perſona o litera terminata, ipſa analogia confitetur. Siquidē facit cado cecidi, ſpondeo ſpopondi, pingo pinxi, lego legi, pono poſui, frango fregi, laudo laudaui. Non enim quum primum fingerētur homines, analogia demiſſa

cælo formam loquendi dedit: ſed inuēta eſt poſtquam loquebantur, & notatum in ſermone, quid quo modo caderet. itaque nō ratione nititur, ſed exemplo: nec lex eſt loquendi, ſed obſeruatio: vt ipſam analogiam nulla res alia fecerit, quàm conſuetudo. Inhærent tamē quidam moleſtiſſima diligentiæ peruerſitate, vt audaciter, potius dicāt quàm audacter, licet omnes oratores aliud ſequantur: & emicauit, non emicuit: & conire, non coire. His permittamus & audiuiſſe, & ſciuiſſe, & tribunale, & faciliter, dicere. frugalis quoque ſit apud illos, non frugi: nam quo alio modo fiat frugalitas? Iidem cētum millia nummûm, & fidem deûm, oſtendāt duplices ſolœciſmos eſſe, quando & caſum mutant & numerum. Neſciebamus enim, ac non conſuetudini & decori ſeruiebamus: ſicut in plurimis, quæ Tullius in oratore diuinè, vt omnia exequitur. Sed Auguſtus quoq; in epiſtolis ad Caium ſcriptis emendat, quòd is caldū dicere quàm calidū malit: nō quia illud non ſit Latinum, ſed quia ſit odioſum, & vt ipſe Græco verbo ſignificauit, περίεργον. Atqui hanc quidā ὀρθοέπειαν ſolam putāt, quam ego minimè excludo. Quid enim tā neceſſariū, quàm recta locutio? Imò inhærendum ei iudico quoad licet, diu etiam mutantibus repugnādum: ſed abolita atque abrogata retinere, inſolētiæ cuiuſdam eſt, & friuolæ in paruis iactantiæ. Multum enim literatus, qui ſine aſpiratione & producta ſecunda ſyllaba ſalutauit, auete (eſt enim) & calefacе dixerit potius quàm quod dicimus, & cōſeruauiſſe: his adiiciat face & dice, & ſimilia. Recta eſt hæc via: quis negat? ſed * alia eſt & mollior, & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quàm quòd obliquis caſibus ducti, etiam primas ſibi poſitiones non inuenire, ſed mutare permittūt: vt quum ebur & robur, ita dicta ac ſcripta in ſummis authoribus, in o literam

*ſed adiacet & mollior,

ſecundæ ſyllabæ transferunt, quia ſit roboris & eboris: ſulfur autem & guttur u literam in genitiuo ſeruent: ideóque etiam iecur & femur controuerſiam fecerunt, quod non minus eſt licentioſum, quàm ſi ſulfuri & gutturi ſubiicerent in genitiuo literam o mediã, quia eſſet eboris & roboris: ſicut Antonius Gnipho, qui robur quidem & ebur atque etiam marmur fatetur eſſe, verùm fieri vult ex his robura, ebura, marmura. Quòd ſi animaduerterẽt literarum affinitatem, ſcirent ſic ab eo quod eſt robur, roboris fieri, quomodo ab eo quod eſt miles limes, militis limitis: iudex vindex, iudicis vindicis: & quæ ſuprà iam attigi. Quid? non ſimiles quoque (vt dicebam) poſitiones, in longe diuerſas figuras per obliquos caſus exeunt? vt virgo, Iuno, fuſus, luſus, cuſpis, puppis, & mille alia: quum illud etiam accidat, vt quædam pluraliter non dicantur, quædam contrà ſigulari numero: quædam caſibus careant: quædam à primis ſtatim poſitionibus tota mutentur, vt Iupiter. Quod verbis etiam accidit, vt fero, tuli: cuius præteritum perfectum: & vlterius non inuenitur. Nec plurimum refert, *nulla hæc, an prædura ſint. Nã quid progenies genitiuo ſingulari, quid ſpes plurali faciet? Quomodo autem quire & ire, vel in præterita faciendi modo, vel in participia tranſibũt? Quid de aliis dicã, quum ſenatus ſenatus ſenatui, an ſenatus ſenati ſenato faciat, incertum ſit? Quare mihi non inuenuſtè dici videtur, aliud eſſe Latinè, aliud grãmaticè loqui. Ac de analogia vel nimium. Etymologia, quæ verborũ originẽ inquirit, à Cicerone dicta eſt Notatio, quia nomen eius apud Ariſtotelẽ inuenitur σύμβολον, quod eſt nota: nã verbum ex verbo ductũ, id eſt veriloquiũ, ipſe Cicero qui finxit, reformidat. Sunt qui vim potius intuiti, Originationẽ vocẽt. Hæc habet aliquãdo vſum neceſſariũ, quoties in-

Gnipho grammaticus, quẽ & Cicero, teſte Tranquillo audiit.

*mollia

In Topicis.

Cic.3.Tusc. terpretatione res de qua quæritur, eget: vt quũ M. Cælius se esse hominẽ frugi vult probare, nõ quia abstinẽs sit (nam id ne mẽtiri quidẽ poterat) sed quia vtilis multis, id est fructuosus, vnde sit dicta frugalitas. Ideóq; in definitionibus assignatur etymologiæ locus. Nonnunquam etiam barbara ab emendatis conatur discernere, vt quum Triquetrã dici Siciliam an Triquedram, meridiem an medidiem oporteat quæritur, aliáq; quæ cõsuetudini seruiunt. Cõtinet autem in se multam eruditionem, siue illa ex Græcis orta tractemus, quæ sunt plurima, præcipuéque æolica ratione, cui est sermo noster simillimus, declinata: siue ex historiarum veterum notitia nomina hominum, locorum, gẽtium, vrbium requiramus: vnde Bruti, Publicolæ, *Pici: cur Latium, Italia, Beneuentũ: quæ Capitolium, collem Quirinalẽ, & Argiletum appellãdi ratio. Iam illa minora, in quibus maximè studiosi eius rei fatigantur, qui verba paulum declinata, variè & multipliciter ad * veritatẽ reducunt, aut correptis aut porrectis, aut adiectis aut detractis, aut permutatis literis syllabísve. Inde *prauis ingeniis ad fœdissima vsque ludibria labuntur, sitne consul à consulẽdo, an à iudicando. Nam & hoc consulere veteres vocauerunt: vnde adhuc remanet illud, Rogat boni consulas, id est bonum iudices. Senatui nomẽ dederit ætas: nã iidem patres sunt, & rex & rector, & alia plurima indubitata. Nec abnuerim tegulæ, reguláq;, & similium his rationem. Iam sit & classis à calando, & lepus leuipes, & vulpes volipes: etiámne à cõtrariis aliqua sinemus trahi, vt lucus, quia vmbra opacus parum luceat: & ludus, quia sit lõgissimè ab vsu: & dis, quia minimè diues? Etiámne hominem appellari, quia sit humo natus? quasi verò non omnibus animalibus eadem origo: aut illi primi mortales antè nomẽ imposuerint

Marginal notes: *Pithici: | ἔτυμον | *paruis | Consul | Boni consulere.

terræ, quàm sibi. Et verba ab aere verberato? Pergamus. sic perueniemus eousque, vt stella, luminis stilla credatur: cuius etymologiæ authorem, clarum sanè in literis, nominari in ea parte qua à me reprehēditur, inhumanum est. Qui verò talia libris complexi sunt, nomina sua ipsi inscripserūt: ingenioséq; sibi visus est Caius *Granius cælibes dicere veluti cælites, quòd onere grauissimo vacent, idq; Græco argumēto. ἠιθέους enim eadem de causa dici affirmat. Nec ei cedit Modestus inuentione. nam quia *Cælo Saturnus genitalia absciderit, hoc nomine appellatos, qui vxore careant. * At L. AElius pituitam, quia petat vitā. Sed cui nō post Varronem sit venia? qui agrū, quòd in eo agatur aliquid: & graculos, quia gregatim volēt, dictos Ciceroni persuadere voluit? quum alterū ex Græco sit manifestum duci, alterū ex vocibus auium. Sed huic tanti fuit vertere, vt merula, quia sola volat, quasi mera volans nominaretur. Quidam non dubitauerunt etymologiæ subiicere omnē nominis causam: vt ex habitu, quemadmodū dixi, Longos & Rufos: ex sono, strepere, murmurare: etiam deriuata, vt à velocitate dicitur velox: & composita pleraque his similia, quæ sine dubio aliūde originem ducunt, sed arte non egēt: cuius in hoc opere non est vsus nisi in dubiis.

*Gabinius

*Cælio

At Lælius

Lib. 4. de lingua Latina.

Cap. 5.

De vetustis verbis, & quibus verbis sit vtendum, & de authoritate. CAP. XI.

VERBA à vetustate repetita, nō solùm magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatem aliquam, nō sine delectatione. nam & authoritatem antiquitatis habēt: & quia intermissa sunt, gratiam nouitati similē parant. Sed opus est modo, vt neque crebra sint hæc, neque manifesta: quia nihil est odiosius affectatione: nec vtique ab vltimis & iā obliteratis repetita temporibus, qualia sunt Toper & Anti-

Odiosa affectatio.

Exantlare. Prosapia. gerio, & Exantlare, & Prosapia, & Saliorũ carmina vix sacerdotibus suis satis intellecta. Sed illa mutari vetat religio, & consecratis vtendũ est. Oratio verò, cuius sũma virtus est perspicuitas, quàm sit vitiosa si egeat interprete? Ergo vt nouorũ optima erunt maximè vetera, ita veterũ maximè noua. Similis circa authoritatem ratio. Nã si potest videri nihil peccare, qui vtitur his verbis, quæ summi authores tradiderunt, multum tamen refert non solum quid dixerint, sed etiam quid persuaserint. Neq; enim Tuburcinabũdum & Lurcabundũ iam in nobis quisquam ferat, licet Cato sit author: nec hos lodices, quanquã id Pollioni placeat: nec gladiola, atqui Messala dixit: nec parricidatum, quod in Cælio vix tolerabile videtur: nec collos nihi Caluus persuaserit: quæ nec ipsi iam dicerent.

Perspicuitas.

Authoritas.

De consuetudine. CAP. XII.

SVPEREST igitur cõsuetudo: nam fuerit penè ridiculũ, malle sermonem quo locuti sunt homines, quàm quo loquantur. Et sanè quid est aliud vetus sermo, quàm vetus loquẽdi consuetudo? Sed huic ipsi necessarium est iudicium, cõstituendúmq; in primis idipsum quid sit, quod cõsuetudinẽ vocemus. Quæ si ex eo quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit præceptum, non orationi modò, sed (quod maius est) vitæ. Vnde enim tantũ boni, vt pluribus quæ recta sunt placeant? Igitur vt velli, & comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quãlibet hæc iuuaserint ciuitatẽ, non erit consuetudo, quia nihil horũ caret reprehensione: at lauamus & tondemus, & conuiuimus ex consuetudine: sic in loquendo, nõ siquid vitiosè multis insederit, pro regula sermonis accipiendũ erit. Nam vt transeam quemadmodum vulgò imperiti loquũtur, tota sæpe theatra, & omnem circi turbam

Consuetudo.

exclamasse barbarè scimus. Ergo consuetudinem sermonis, vocabo consensum eruditorum: sicut viuendi, consensum bonorum.

De orthographia. CAP. XIII.

NVNC, quoniam diximus quæ sit loquendi regula, dicendũ quæ scribẽtibus custodienda. Quod Græci ὀρθογραφίαν vocant, nos rectè scribendi scientiã nominemus. Cuius ars non in hoc posita est, vt nouerimus quibus quæque syllaba literis constet: (nam id quidem infra Grammatici officium est) sed totam, vt mea fert opinio, subtilitatem in dubiis habet: vt longis syllabis omnibus apponere apicem, ineptissimũ est, quia plurimæ natura ipsa verbi quod scribitur, patent: sed interim necessarium, quum eadem litera alium atque alium intellectũ, prout correpta vel producta est, facit: vt malus vtrum arborem significet, an hominem non bonum, apice distinguitur. Palus aliud priore syllaba lõga, aliud sequenti significat: & quum eadẽ litera nominatiuo casu breuis, ablatiuo lõga est, vtrum sequamur, plerunque hac nota monẽdi sumus. Similiter putauerunt illa quoque seruanda discrimina, vt Ex præpositionem, si verbũ sequeretur specto, adiecta secundæ syllabæ s litera: si pecto, remota s scriberemus. Illa quoque seruata est à multis differẽtia, vt Ad, quum esset præpositio, d literam: quum autem coniunctio, t acciperet. Item Cum, si tempus significaret, per q u o m: si comitem, per c u m: si verò causam per q, ac duas sequentes uu, scriberetur. Frigidiora his alia: vt quicquid c quartã haberet, ne interrogare bis videremur. Et quotidie, non cotidie, vt sit, quot diebus. Verùm hæc iam inter ipsas ineptias euanuerunt. Quæri solet in scribendo, præpositiones, sonum quem iunctæ efficiunt, an quem separatæ, obseruare conueniat:

Apex.

Cotidie.

vt quum dico, Obtinuit. secundam enim b literam ratio poscit, aures magis audiunt p. Et Immunis, illud n quod veritas exigit, sequẽtis syllabæ sono iunctũ m gemina commutatur. Est etiam in diuidendis verbis obseruatio, mediam literam consonantẽ priori, an sequẽti syllabæ adiungas. Aruspex enim, quia pars eius posterior à spectando est, s literam tertiæ dabit: Abstemius, quia ex abstinẽtia temeti composita vox est, primæ relinquetur. Nam K quidem in nullis verbis vtendũ puto, nisi quæ significat, etiã vt sola ponatur. Hoc eò non omisi, quòd quidã eam, quoties a sequatur, necessariã credunt: quum sit c litera, quæ ad omnes vocales vim suam perferat. Verùm orthographia quoque consuetudini seruit, ideóque sæpe mutata est. Nam illa vetustissima transeo tempora, quibus & pauciores literæ, nec similes his nostris earum formæ fuerũt, & vis quoque diuersa: sicut apud Græcos o litera, quæ interim longa ac breuis, vt apud nos: interim pro syllaba quam nomine suo exprimit, posita est: vt Latinis veteribus d plurimis in verbis vltimam adiectam, quod manifestum est etiam ex columna rostrata, quæ est Duilio in foro posita. Interim g quoque, vt in puluinari Solis, qui colitur iuxta ædẽ Quirini Vesperug. quod vesperuginem accipimus. De mutatione etiam literarum, de qua suprà dixi, nihil repetere hîc necesse est. Fortasse enim sicut scribebant, etiam loquebantur. Semiuocales geminare diu non fuit vsitatissimi moris: atque è cõtrario vsque ad Acciũ, & vltra porrectas syllabas geminis, vt dixi vocalibus scripserũt. Diutius durauit, vt e i iungendis, eadem ratione qua Græci ει vterẽtur, ea casibus numerísq; discreta est: vt Lucilius præcipit, Iam puerei venere, e postremũ facito atque i, vt puerei plures fiant- ac deinceps idem, Mendacei, fureíque addes e

Plin.lib.7. cap.60.

Cap.5.

quum dare furei Iusseris- Quod quidē quum superuacuum est, quia i tam longæ quàm breuis naturã habet, tum incõmodum aliquando. Nam in iis quæ proximam ab vltima literam e habebunt, & i longa terminabuntur, illam rationē sequentes vtemur e gemina: qualia sunt hæc, aureei, argenteei, & similia. Idque iis præcipuè qui ad lectionē instituentur, etiã impedimēto erit: sicut in Græcis accidit adiectione ι literæ: quam non solùm datiuis casibus in parte vltima adscribunt, sed quibusdam etiam interponũt, vt in ληιςῇ, quia etymologia ex diuisione in trisyllabis facta desyderet eã literam. Ai syllabam, cuius secundã nunc e literam ponimus, variè per a & i efferebant, quidã semper, vt Græci: quidã singulariter tantùm, quum in datiuũ vel genitiuum casum incidissent: vnde pictai vestis & aquai, Virgilius amãtissimus vetustatis carminibus inseruit. In iisdē plurali numero e vtebãtur, hi Syllæ, Galbæ. Est in hac quoq; parte Lucilii præceptũ, quod quia pluribus explicatur versibus, siquis parũ credat, apud ipsum in nono requirat. Quid, quod Ciceronis tēporibus, paulúmq; infrà, ferè quoties s litera media vocaliũ longarum, vel subiecta longis esset, geminabatur? vt caussa, cassus, diuissiones: quo modo & ipsũ, & Virgiliũ quoq; scripsisse, manus eorũ docent. Atqui paululum superiores etiã illud quod nos gemina s dicimus iussi, vna dixerunt. Etiã optimus, maximus, vt mediam i literã, quæ veteribus u fuerat, acciperent, C. primùm Cæsaris inscriptione traditur factum. Here nunc e litera terminamus: at veterum Comicorum adhuc libris inuenitur, Heri ad me venit. quod idem in epistolis Augusti, quas sua manu scripsit, aut emendauit, deprehenditur. Quid? non Cato Censorius, dicam & faciã, dicem & faciem scripsit? eũdémq; in cæteris quæ similiter cadũt,

Æneid. 9. & 3.

Caussa.
Cassus.
Diuissiones.

Fortassis, Heri nunc i litera

Terent. in Phorm.

Dicem.
Faciem.

modum tenuit? quod & ex veteribus eius libris manifestum est: & à Messala in libro de s litera positum, sibe & quase, scriptum in multorum libris est. Sed an hoc voluerint authores, nescio. T. Liuium ita his vsum ex Pædiano comperi, qui & ipse eum sequebatur. Hæc nos i litera finimus. Quid dicam vortices, & vorsus, cæteráq; ad eũdem modũ, quæ primò Scipio Africanus in e literã secũdam vertisse dicitur? Nostri præceptores ceruom seruómq; u & o literis scripserunt, quia subiecta sibi vocalis in vnum sonum coalescere & cõfundi nequiret: nunc u gemina scribuntur, ea ratione quã reddidi: neutro sanè modo vox quam sentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius AEolicam illam ad hos vsus F literam adiecerat. Illud nũc melius, quòd Cui, tribus quas proposui literis enotamus: in quo, pueris nobis, ad pinguem sanè sonũ, Quoi vtebantur, tantùm vt ab illo Qui distingueretur. Quid, quæ scribuntur aliter quàm enuntiãtur? Nam & Caius C litera notatur, quæ inuersa Ɔ mulierem declarat: quia tam Caias esse vocitatas quàm Caios, etiam ex nuptialibus sacris apparet. Nec Cneus eam literã in prænominis nota accipit, quã sonat: & Columna, exempta n litera: & Cõsules, geminata ss litera, c o s s. legimus: & Suburra quũ tribus literis notatur, c tertiã ostẽdit. Multa sunt generis huius. Sed hæc quoq; vereor ne modũ tam paruæ quæstionis excesserint. Iudicium autẽ suum grãmaticus interponat his omnibus. Nã hoc valere plurimum debet. Ego, nisi quod consuetudo obtinuerit, sic scribendũ quicq; iudico, quo modo sonat. Hic enim vsus est literarũ, vt custodiant voces, & velut depositũ reddant legentibus. Itaq; id exprimere debent, quod dicturi sumus. Hæ ferè sunt emendate loquendi scribendíque partes: duas reliquas significãter, ornatéq; dicendi, non equidẽ grãma-

Sibe. Quase. Quoi.

ticis aufero: ſed quum mihi officia rhetoris ſuperſint, maiori operi reſeruo. Redit autē illa cogitatio, quoſdā fore, qui hæc quæ diximus, parua nimium, & impedimēta quoque maius aliquid agentibus putēt. Nec ipſe ad extremā vſque anxietatē, & ineptas cauillationes deſcendendum, atque his ingenia concidi & cōminui credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, niſi quod ſuperuacuū eſt. An ideo minor eſt M. Tullius orator, quòd idem artis huius diligentiſſimus fuit, & in filio, vt in epiſtolis apparet, rectè loquēdi *aſper quoque exactor? Aut vim C. Cæſaris fregerunt editi de analogia libri? Aut ideo minus Meſſala nitidus, quia quoſdam totos libellos non de verbis modò ſingulis, ſed etiā literis dedit? Non obſtant hæ diſciplinæ per illas eūtibus, ſed circa illas hærentibus.

Cicero.

*vſquequaq;

Cæſar.

Meſſala.

De lectione pueri. CAP. XIIII.

SVPEREST lectio: in qua puer vt ſciat vbi ſuſpēdere ſpiritum debeat, quo loco verſum diſtinguere, vbi claudatur ſenſus, vnde incipiat, quando attollenda vel ſubmittenda ſit vox: quid quoque flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum, demonſtrari niſi in opere ipſo non poteſt. Vnum eſt igitur quod in hac parte præcipiam, vt omnia iſta facere poſſit, intelligat. Sit autem in primis lectio * virilis, & cum ſuauitate quadam grauis, & non quidem proſæ ſimilis, quia carmen eſt, & ſe poetæ canere teſtantur. non tamen in canticum diſſoluta, nec * plaſmate (vt nunc à pleriſque fit) effœminata. De quo genere optimè C. Cæſarē prætextatum adhuc accepimus dixiſſe: Si cantas, malè cantas: ſi legis, cantas. Nec Proſopopœias, vt quibuſdam placet, ad comicum morem pronuntiari velim: eſſe tamen flexum quendam, quo diſtinguantur ab iis in quibus poeta perſona ſua vtetur. Cætera admoni-

*poetarum

*pſalmate

tione magna egent: in primis,vt teneræ mẽtes,tractæque altius quicquid rudibus & omnium ignaris insederit,non modò quæ diserta,sed vel magis quæ honesta sunt,discant. Ideóque optimè institutum est,vt ab Homero atque Virgilio lectio inciperet: quãquam ad intelligendas eorũ virtutes firmiore iudicio opus esset. Sed huic rei superest tempus:nec enim semel legẽtur. Interim & sublimitate heroici carminis animus assurgat,& ex magnitudine rerum spiritũ ducat,& optimis imbuatur. Vtiles Tragœdiæ. Alunt & Lyrici:si tamẽ in his non authores modò,sed etiã partes operis elegeris. Nam & Græci licẽter multa,& Horatiũ in quibusdam nolim interpretari. Elegia verò vtiq; quæ amat,& Hẽdecasyllaba,quibus sunt * cõmata Sotadeorũ (Nam de Sotadeis ne præcipiendum quidem est)amoueantur si fieri potest:si minus,certè ad firmius ætatis robur referuentur. Comœdiæ,quæ plurimũ ad eloquentiã conferre potest, quũ per omnes & personas & affectus eat, quem vsum in pueris putem, paulò pòst suo loco dicam. Nã quum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit. de Menandro loquor,nec tamen exclusẽrim alios. Nam Latini quoque authores afferent vtilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maximè ingenium alãt, atque animũ augeant,prælegenda:cæteris,quæ ad eruditionem modò pertinent, longa ætas spatium dabit. Multum autem veteres etiam Latini conferũt,quanquam plerique plus ingenio quàm arte valuerint : in primis copiam verborum, quorum in Tragœdiis grauitas, in Comœdiis elegantia, & quidam velut ἀττικισμὸς inueniri potest. OEconomia quoque in his diligẽtior,quàm in plerisque nouorum erit,qui omniũ operum solam virtutem sententias putauerunt. Sanctitas certè,&,vt sic dicam,virilitas ab his petenda,quãdo nos

Honesta discenda.

Tragœdia. Lyrici.

Horatius.

*scommata

Comœdia.

in omnia deliciarum genera vitiáque dicēdi quoq; ratione*defluximus. Denique credamus summis oratoribus, qui veterum poemata vel ad fidem causarum, vel ad ornamentum eloquētiæ assumunt. Nam præcipuè quidem apud Ciceronem, frequenter tamen apud Asinium, & cæteros qui sūt proximi, vidimus, Ennii, Accii, Pacuuii, Lucilii, Terentii, Cæcilii, & aliorum inseri versus, summa non eruditionis modò gratia, sed etiam iucunditatis, quū poeticis voluptatibus aures à forensi asperitate respirent. Quibus accedit non mediocris vtilitas, quum sententiis eorum, velut quibusdā testimoniis, quæ proposuere confirment. Verùm priora illa ad pueros magis, hæc sequētia ad robustiores pertinebūt. Quum grammatices amor & vsus lectionis, nō scholarum temporibus, sed vitæ spatio terminentur: in prælegendo grammaticus & illa quidem minora præstare debebit, vt partes orationis reddi sibi soluto versu desyderet, & pedum proprietates: quæ adeò debent esse notæ in carminibus, vt etiam in oratoria cōpositione desyderentur: deprehendántq; quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legem loquendi composita: non vt ex his vtiq; improbentur poetæ (quibus, quia plerunque metro seruire coguntur, adeò ignoscitur, vt vitia ipsa aliis in carmine appellationibus nominentur. μεταπλασμὸς enim, & σχηματισμὸς, & schemata, vt dixi, vocamus, & laudem virtutis necessitati damus) sed vt commoneat artificialium, & memoriam agitet. Id quoque inter prima rudimenta non inutile, demonstrare quot quæque verba modis intelligenda sint. Circa glossemata etiam, id est voces minus vsitatas, nō vltima eius professionis diligentia est. Enimuero maiore cura iam doceat tropos omnes, quibus præcipuè nō poema modò, sed oratio ornatur: schemata vtraq;, id est figuras, quǽq; λέξεως

*defleximus.

capite 9. de virtutibus & vitiis orationis.

Glossemata.

quæque διάνοια vocãtur. Quorũ ego, ſicut troporum, tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipuè verò illa infigat animis, quæ in œconomia virtus, quæ in * decoro rerum, quid perſonæ cuique conuenerit, quid in ſenſibus laudandũ, quid in verbis, vbi copia probabilis, vbi modus. His accedat enarratio hiſtoriarum, diligens quidem illa, non tamen vſque ad ſuperuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certè claris * authoribus memoratas expoſuiſſe, ſatis eſt. Perſequi quidẽ quid quis vnquam vel contemptiſſimorum hominum dixerit, aut nimiæ miſeriæ, aut inanis iactantiæ eſt, & detinet atque obruit ingenia melius aliis vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione ſchedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam poteſt. Atqui pleni ſunt eiuſmodi impedimentis grammaticorum commentarii, vix ipſis qui compoſuerunt, ſatis noti. Nam Didymo, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe cõpertum eſt: vt quum hiſtoriæ cuidam tanquam vanæ repugnaret, ipſius proferretur liber, qui eam continebat. Quod euenit præcipuè in fabuloſis vſque ad deridicula, quædam etiam pudẽda: vnde improbiſſimo cuique pleraque fingẽdi licentia eſt, adeò vt de libris totis & authoribus, vt ſuccurrit, mentiantur tutò, quia inueniri qui nunquam fuere non poſſunt. Nam in notioribus frequentiſſimè deprehenduntur à curioſis. Ex quo mihi inter virtutes grammatici habebitur, aliqua neſcire.

*decore

*oratoribus

Didymus.

Neſcienda aliqua.

De officio grammatici, & quæ primordia ſint dicendi. CAP. XV.

ET finitæ quidem ſunt partes duæ, quas hæc profeſſio pollicetur, id eſt ratio loquẽdi, & enarratio authorum: quarum illam methodicen, hanc hiſtoricen vocant. Adiiciamus tamen eorum curæ quædam dicendi primordia, quibus ætates nondum rhetorẽ capienteis

instituant. Igitur AEſopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proximè ſuccedũt, narrare ſermone puro, & nihil ſe ſuprà modum extollente: deinde eandem gracilitatem ſtylo exigere cõdiſcant: verſus primò ſoluere, mox mutatis verbis interpretari: tum paraphraſi audacius vertere, qua & breuiare quædam, & exornare ſaluo modò poetæ ſenſu, permittitur. Quod opus etiam conſummatis profeſſoribus difficile, qui commodè tractauerit, cuicunque diſcendo ſufficiet. Sententiæ quoque, & Chriæ, & Ethologiæ, ſubiectis dictorum rationibus apud grammaticos ſcribantur, quia initium ex ratione ducunt. Quorum omnium ſimilis eſt ratio, forma diuerſa: quia ſentẽtia vniuerſalis eſt vox, Ethologia perſonis continetur. Chriarum plura genera traduntur. Chriarum genera. Vnum, ſimile ſentẽtiæ, quod eſt poſitum in voce ſimplici, Dixit ille: aut, Dicere ſolebat. Alterum, quod eſt in reſpondendo, Interrogatus ille: vel, Quum hoc ei dictum eſſet, reſpondit. Tertiũ huic non diſſimile, quum quis non dixiſſet, ſed aliquid feciſſet, etiam in ipſis factis eſſe Chriam putant: vt, Crates quum indoctũ puerum vidiſſet, pædagogum eius percuſſit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, ſed dicunt χρειῶδες: vt, Milo, quem vitulum aſſueuerat ferre, taurum ferebat. χρειῶδες. In his omnibus & declinatio per eoſdem ducitur caſus, & tam factorum quàm dictorum ratio eſt. Narratiũculas à poetis celebratas, notitiæ cauſa, non eloquentiæ tractãdas puto. Cætera maioris operis ac ſpiritus, Latini * rhetores relinquendo, *præceptores. neceſſaria grammaticis fecerunt. Græci magis operum ſuorum & onera & modum norunt.

An oratori futuro neceſſaria ſit plurium artium ſcientia. CAP. XVI.

HAEC de grammatica quàm breuiſſimè potui, non vt omnia dicerem, ſectatus (quod infinitũ erat) ſed

vt maximè necessaria: nunc de cæteris artibus, quibus instituẽdos priusquàm tradantur Rhetori, pueros existimo, strictim subiungã, vt efficiatur orbis ille doctrinæ, quem Græci ἐγκύκλιον παιδείαν vocant. Nam iisdẽ ferè annis aliarum quoq; disciplinarum studia ingredienda sunt: quæ quia & ipsæ artes sũt, * & esse perfecta sine his orandi scientia non potest, nec rursus ad efficiendum oratorem satis valẽt solæ, an sint huic operi necessariæ, quæritur. Nam quid, inquiunt, ad angedam causam, dicendámve sentẽtiam pertinet scire, quemadmodum in data linea constitui triangula æquis lateribus possint? aut quo melius vel defendet reum, vel reget cõsilia, qui citharæ sonos nominibus & spatiis distinxerit? Enumerent etiam fortasse multos quãlibet vtiles foro, qui nec Geometren audiuerunt, nec Musicos nisi hac cõmuni voluptate aurium intelligant. Quibus ego primùm hoc respondeo, quod & M. Cicero scripto ad Brutum libro frequẽtius testatur, Nõ eum à nobis institui oratorem, qui sit, aut fuerit: sed imaginem quandã concepisse nos animo perfecti illius ex nulla parte cessantis. Nam & sapientem formantes eum qui sit futurus consummatus vndique, & (vt dicũt) mortalis quidam deus, non modo cognitione cælestium vel mortaliũ putant instituendũ, sed per quædam parua sanè si ipsa demum æstimes, ducũt, sicut exquisitas interim ambiguitates: non quia Ceratinæ aut Crocodilinæ possint facere sapientem, sed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. Similiter oratorẽ (qui debet esse sapiens) non Geometres faciet, aut Musicus, quæque his alia subiũgam: sed hæ quoq; artes, vt sit consummatus, iuuabũt. Nisi fortè antidotum quidẽ, atq; alia quæ * morbis aut vulneribus medẽtur, ex multis atq; interim contrariis quoque inter se effectibus componi videmus, quorum

*& esse perfectæ sine orãdi scientia possunt.

Solutio.

Stoici.

Politianus Miscel. cap. 54. & 55.

*oculis

ex diuersis fit illa mistura vna, quæ nulli earum similis est, quibus constat, sed proprias vires ex omnibus sumit: & muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ rationi saporem, vario florum ac succorum genere perficiũt: nos mirabimur, si oratio, qua nihil præstantius homini dedit prouidentia, pluribus artibus eget: quæ etiam quum se non ostendunt in dicendo, nec proferunt, vim tamen occultam suggerunt, & tacitè quoque sentiũtur. Fuit aliquis sine his disertus: ast ego oratorem volo. Non multum adiiciunt, sed æquè non erit totum, cui vel parua deerũt: & optimum quidem hoc esse conueniet, cuius etiam si in arduo spes est, nos tamen præcipiamus omnia, vt saltem plura fiant. Sed cur deficiat animus? Natura enim perfectũ oratorem esse non prohibet: turpitérque desperatur, quicquid fieri potest. Cic.3.de orat.

De musice, & eius laudibus. CAP. XVII.

ATQVE ego vel iudicio veterum poteram esse cõtentus. Nam quis ignorat musicen (vt de hac primùm loquar) tantùm iam illis antiquis tẽporibus non studii modò, verũ etiã venerationis habuisse, vt iidẽ musici, & vates & sapientes iudicarẽtur (mittam alios) Orpheus & Linus? quorũ vtrunq; diis genitũ: alterum verò, quòd rudes quoq; atq; agrestes animos admiratione mulceret, nõ feras modò, sed saxa etiã syluásque duxisse posteritatis memoriæ traditum est. Et Timagenes author est, omniũ in literis studiorũ antiquissimã musicẽ extitisse. Et testimonio sunt clarissimi poetæ, apud quos inter regalia cõuiuia laudes heroum ac deorum ad citharam canebantur. Iopas verò ille Virgilii nónne canit -Errantem Lunam, Solísq; labores? & cætera. Quibus certè palàm confirmat author eminẽtissimus, musicẽ cum diuinarum etiam rerum cognitione esse

Cic.3.de orat. & Strabo libr. 1.& 10.

Virg.Eclog.4

Timagenes.

Æneid.1.

coniunctam. Quod si datur, erit etiam oratori necessaria. siquidem (vt diximus) hæc quoque pars quæ ab oratoribus relicta, à philosophis est occupata, nostri operis fuit, ac sine omnium talium scientia nō potest esse perfecta eloquentia. Atq; claros nomine sapientiæ viros nemo dubitauerit studiosos musices fuisse, quū Pythagoras, atque eum secuti, acceptam sine dubio antiquitus opinionem vulgauerint, mundū ipsum ea ratione esse compositum, quam postea sit lyra imitata. Nec illa modò contenti dissimilium concordia, quam vocāt ἁρμονίαν, sonū quoque *his motibus dederunt. Nam Plato quum in aliis quibusdā, tum præcipuè in Timæo, ne intelligi quidem, nisi ab iis qui hāc quoque partem disciplinæ diligenter perceperint, potest. Quid de philosophis loquor, quorū fons ipse Socrates iam senex institui lyra non erubescebat? Duces maximos & fidibus & tibiis cecinisse traditum, & exercitus Lacedæmoniorum musicis accensos modis. Quid autem aliud in nostris legionibus cornua ac tubæ faciunt? quorum concentus quanto est vehementior, tanto Romana in bellis gloria cæteris præstat. Non igitur frustra Plato ciuili viro, quem πολιτικὸν vocant, necessariam musicen credidit. Et eius sectæ, quæ aliis seuerissima, aliis asperrima videtur, principes in hac fuere sententia, vt existimarēt sapientum aliquos nonnullam operam his studiis accommodaturos. Lycurgus durissimarum Lacedæmoniis legum author, musices disciplinam probauit. Atque eam natura ipsa videtur ad tolerandos facilius labores velut muneri nobis dedisse. Siquidem & remiges cantus hortatur: nec solùm in iis operibus, in quibus plurium conatus præeunte aliqua iucunda voce cōspirat, sed etiam singulorum fatigatio quamlibet se rudi modulatione solatur. Laudem adhuc dicere artis

Vide Macro. lib.2. de Som. Scip.

*ætheréis

Cicer. in Cat. Val. lib.2. titu. de institutis. & Gel. li.1. ca.11. Plato lib.2. de legib.

pulcherrimæ videor, nõdum tamen eam oratori con-
iungere. Transeamus igitur id quoque, quòd grãmati
ce quondam ac musice iunctæ fuerunt. Siquidem Ar-
chitas atque Aristoxenus etiam subiectam grãmaticen
musicæ putauerunt: & eosdẽ vtriusque rei præceptores
fuisse, quum Sophron ostendit, mimorũ quidem scri- Sophron.
ptor, sed quẽ Plato adeò probauit, vt suppositos capiti
libros eius, quum moreretur, habuisse tradatur: tum
Eupolis, apud quẽ Prodamus & musicen & literas do-
cet. Et Maricas qui est Hyperbolus, nihil se ex musice
scire, nisi literas confitetur. Aristophanes quoq; nõ vno
libro sic institui pueros antiquitus solitos esse demon-
strat. Et apud Menandrũ in Hypobolimæo, senex re-
poscenti filiũ patri, velut rationem impendiorum quæ
in educationẽ contulerat, * exponens, psaltis se & geo- *opponens,
metris multa dicit dedisse. Vnde etiã ille mos, vt in cõ-
uiuiis post cœnã circũferretur lyra: cuius cũ se imperi- Lyra in cœnis
tũ Themistocles cõfessus esset, vt verbis Ciceronis vtar, Themistocles
habitus est indoctior. Sed veterũ quoq; Romanorum Tuscul. 1.
epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Versus quoq;
Saliorũ habent carmen. Quæ quũ omnia sint à Numa
rege instituta, faciunt manifestũ, ne illis quidẽ qui ru-
des ac bellicosi videntur, curã musices, quantã illa reci-
piebat ætas, defuisse. Deniq; in prouerbiũ vsq; Græcorũ
celebratum est, Indoctos à musis atq; gratiis abesse. Ve-
rùm quid ex ea propriè petat futurus orator, dissera-
mus. Numeros musice duplices habet, in vocibus, & Numeri
in corpore. vtriusq; enim rei aptus quidam modus de- duplices.
syderatur. Vocis rationem Aristoxenus musicus diui-
dit in ῥυθμὸν * καὶ μέλος ἔμμετρον, quorũ alterũ modulatio- μέτρον,
ne, canore alterum ac sonis constat. Num igitur, non
hæc omnia oratori necessaria? quorũ vnum ad gestum,
alterum ad collocationem verborũ, tertium ad flexus

vocis;qui ſunt in agẽdo quoque plurimi, pertinet.Niſi
forte in carminibus tantùm & in cãticis exigitur ſtru-
ctura quædam,& inoffenſa copulatio vocum,in agen-
do ſuperuacua eſt:aut non compoſitio,&ſonus in ora-
tione quoq; variè pro rerum modo adhibetur, ſicut in
muſice.Nanq; & voce & modulatione grandia elatè,iu
cunda dulciter,moderata leniter canit: totáq; arte con
ſentit cũ eorũ quæ dicuntur,affectibus.Atqui in orãdo
quoq; intẽtio vocis,remiſſio,flexus,pertinet ad mouẽ-
dos audientium affectus.Alia quoq; & collocationis &
vocis(vt eodẽ vtar verbo)modulatione concitationem
iudicum,alia miſericordiam petimus: quum etiã orga
nis,quibus ſermo exprimi non poteſt, affici animos in
diuerſum habitum ſentiamus.Corporis quoq; decẽs &
εὐρυθμία. aptus motus,qui dicitur εὐρυθμία,eſt neceſſarius:nec ali-
unde peti poteſt,in quo pars actionis non minima cõ-
Lib.11. ſiſtit:qua de re ſepoſitus nobis eſt locus. Age,ſi habe-
bit in primis curã vocis orator,quid tam muſices pro-
prium?Sed ne hæc quidem præſumenda pars eſt,vt vno
Cic.3.de orat. interim contenti ſimus exemplo C. Gracchi præcipui
ſuorum tẽporum oratoris, cui concionanti conſiſtens
poſt eum muſicus,fiſtula, quam τονάριον vocant,modos
quibus deberet intendi,miniſtrabat.Hæc ei cura inter
turbidiſſimas actiones, vel terrenti optimates,vel iã ti-
menti fuit.Libet propter quoſdam imperitiores,etiam
craſſiore(vt vocant)muſa, dubitationẽ huius vtilitatis
eximere:nam poetas certè legẽdos oratori futuro con-
ceſſerint.Num igitur hi ſine muſice?At ſiquis tam cæ-
cus animi eſt, vt de aliis dubitet, illos certe qui carmi-
na ad lyram compoſuerunt. Hæc diutius forẽt dicen-
da,ſi hoc ſtudium velut nouum præciperẽ.Quum ve-
Chiron atque Achilles muſici. rò antiquitus vſque à Chirone atque Achille ad noſtra
tempora apud omnes, qui modò legitimã diſciplinam

non ſint peroſi, durauerit, non eſt cõmittẽdum vt illa dubia faciam defenſionis ſolicitudine. Quãuis autem ſatis iam ex ipſis, quibus ſum modò vſus exemplis, credam eſſe manifeſtũ quæ mihi & quatenus muſice placeat: apertius tamen *profitendum puto, non hãc à me praecipi, quæ nunc in ſcenis effœminata, & impudicis modis fracta, nõ ex parte minima, ſiquid in nobis virilis roboris manebat, excîdit: ſed qua laudes fortium canebantur, quáque & ipſi fortes canebant (nam pſalteria & ſpadices etiam virginibus probis recuſanda) ſed cognitionem rationis, quæ ad mouendos leniendóſq; affectus plurimũ valet. Nam & Pythagorã accepimus, concitatos ad vim pudicæ domui afferendã iuuenes, iuſſa mutare in Spondeum modos tibicina, cõpoſuiſſe. Et Chryſippus etiam nutricum quæ adhibentur infantibus, allectationi ſuum quoddã carmẽ aſſignat. Eſt etiã non inerudite ad declamandũ ficta materia, in qua ponitur tibicen, qui ſacrificãti Phrygium cecinerat, acto illo in inſaniã, & per præcipitia delato, accuſari, quòd cauſa mortis extiterit. Quæ ſi dici debet ab oratore, nec dici citra ſcientiam muſices poteſt, quomodo non hãc quoque artem neceſſariam eſſe operi noſtro vel iniqui conſentiant?

*proferendũ

Cælius lib. 5. cap. 22. Boetius in proœmio de muſica.

De Harmoniis multa Athenæus lib. 14.

Commodam geometriam oratori. CAP. XVIII.

In geometria partem fatentur eſſe vtilẽ teneris ætatibus. agitari nanque animos, & acui, & ingenia ad celeritatem percipiendi venire inde cõcedunt: ſed prodeſſe eam, non vt cæteras artes, quum perceptæ ſint, ſed quum diſcatur exiſtimant. Ea vulgaris opinio eſt: nec ſine cauſa ſummi viri etiam impenſam huic ſcientiæ operam dederunt. Nam quum ſit geometria diuiſa in numeros atque formas, numerorũ quidem notitia nõ oratori modò, ſed cuicunque primis ſaltẽ literis erudi-

Geometriæ diuiſio.

to neceſſaria eſt. In cauſis verò vel frequentiſſimè verſari ſolet, in quibus actor, non dico ſi circa ſummas trepidat, ſed ſi digitorum ſaltem incerto aut indecoro geſtu à cõputatione diſſentit, iudicatur indoctus. Illa verò linearis ratio, & ipſa quidem cadit frequẽter in cauſas: nam de terminis menſuríſque ſunt lites. Sed habet maiorem quandã aliã cum arte oratoria cognationẽ. Iam primùm ordo eſt geometriæ neceſſarius: nónne & eloquentiæ? Ex prioribus geometria probat inſequentia, & certis incerta: nónne id in dicẽdo facimus? Quid? illa propoſitarum quæſtionũ concluſio, non tota ferè conſtat ſyllogiſmis? Propter quod plures inuenias qui dialecticæ ſimilem, quàm qui rhetoricæ fateantur hãc artem. Verùm & orator, etiam ſi raro, nõ tamen nunquã probabit dialectice. Nã & ſyllogiſmis, ſi res poſcet,
Enthymema. vtetur: & certè enthymemate, qui rhetoricus eſt ſyllogiſmus. Denique probationũ quæ ſunt potentiſſimæ,
Apodixeis. γραμμικαὶ ἀποδείξεις vulgò dicũtur. Quid autẽ magis oratio quàm probationem petit? Falſa quoque veriſimilia geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quaſdam quas ψευδογραφίας vocant, quibus pueri ludere ſolebamus. Sed alia maiora ſunt. Nam quis non ita proponẽti credat, Quorum locorũ extremæ lineæ eandem mẽſuram colligunt, eorum ſpatium quoque quod his lineis continetur, par ſit neceſſe eſt? At id falſum eſt. Nam plurimum refert cuius ſit formæ ille circuitus: reprehenſique à geometris ſunt hiſtorici, qui magnitudines inſularum ſatis ſignificari nauigationis ambitu crediderunt. Nam vt quæque forma perfectiſſima, ita capaciſſima eſt. Ideóq; illa circuncurrens linea ſi efficiet orbem, quæ forma eſt in planis maximè perfecta, amplius ſpatiũ complectetur, quàm ſi quadratum paribus oris efficiat. Rurſus quadrata triangulis, trian-

gula ipſa plus æquis lateribus quàm inæqualibus. Sed alia forſitan obſcuriora: nos facillimum etiam imperitis ſequamur experimentum. Iugeri menſuram, ducentos & quadraginta longitudinis pedes eſſe, dimidióque in latitudinem patere, non ferè quiſquam eſt qui ignoret: & qui ſit circuitus, & quantum campi claudat, colligere expeditum. At centeni & octogeni in quanque partem pedes, idem ſpatium extremitatis, ſed multo amplius * diuiſæ quatuor lineis areæ faciunt. Id ſi cõputare quem piget, breuioribus numeris idem diſcat: nam deni in quadrum pedes, quadraginta per oram, intra centum erunt. At ſi quinideni per latera, quini in fronte ſint: ex illo quod amplectuntur, quartam partem deducẽt eodem circunductu. Si verò porrecti vtrinque vndeuiceni ſingulis diſtent, non plures intus quadratos habebunt, quàm per quot longitudo ducetur: quæ circumibit autem linea, eiuſdem ſpatii erit, cuius ea quæ * centum continet. Ita quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ergo etiam id fieri poteſt, vt maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. Hoc in planis. Nam in collibus vallibúſque etiã imperito patet plus ſoli eſſe quàm cæli. Quid, quòd ſe eadẽ geometria tollit ad rationem vſque mundi: in qua quum ſiderũ certos conſtitutóſque curſus numeris docet, diſcimus nihil eſſe inordinatum atq; fortuitum: quod ipſum nõnunquã pertinere ad oratorem poteſt. An verò cũ Pericles Atheniẽſes Solis obſcuratione territos, redditis eius rei cauſis, metu liberauit: aut quum Sulpitius ille Gallus in exercitu L. Pauli de Lunæ defectione diſſeruit, ne velut prodigio diuinitus facto militũ animi terrerentur, nõ videtur eſſe vſus oratoris officio? Quod ſi Nicias in Sicilia ſciſſet, non eodem confuſus metu pulcherrimum

Iugerum.

*clauſæ

*.i. quæ denariis conſtat lateribus.

Pericles.

Sulpitius Gallus.

Nicias.

Dion. Athenienſium exercitũ perdidiſſet: ſicut Dion, quum ad deſtruendam Dionyſii tyrannidẽ venit, non eſt tali caſu deterritus. Sint exempla licet vſus bellici, trãſeamúſque quòd Archimedes vnus obſidionem Syracuſarum in lõgius traxit: illud vtique iam proprium eſt ad efficiendũ quod intẽdimus, plurimas quæſtiones, quarum difficilior alia ratione explicatio eſt, vt de ratione diuidendi, de ſectione in infinitum, de celeritate augẽdi, linearibus illis probationibus ſolui ſolere: vt ſi eſt oratori (quod proximus demonſtrabit liber) de omnibus rebus dicendum, nullo modo ſine geometria eſſe poſſit orator.

Archimedes. Cap. de materia Rhetorices.

De prima pronuntiatione, & geſtus inſtitutione. CAP. XIX.

DANDVM aliquid comœdo quoque, dum eatenus qua pronuntiandi ſcientiã futurus orator deſyderat. Non enim puerũ quẽ in hoc inſtituimus, aut fœmineæ vocis exilitate frãgi volo, aut ſeniliter tremere. Nec vitia ebrietatis effingat, nec ſeruili vernilitate imbuatur: nec amoris, auaritiæ, metus diſcat affectũ: quæ neque oratori ſunt neceſſaria, & mentem præcipuè in ætate prima teneram adhuc & rudem inficiunt. Nã frequens imitatio tranſit in mores. Ne geſtus quidẽ omnis ac motus à comœdis petendus eſt. Quanquã enim vtrunque eorũ ad quendã modum præſtare debet orator: plurimum tamen aberit à ſcenico, nec vultu, nec manu, nec excurſionibus nimiis. Nam ſiqua in his ars eſt dicentiũ, ea prima eſt, ne ars eſſe videatur. Quod eſt igitur in his doctoris officium? In primis vitia ſiqua ſunt oris, emendet, vt expreſſa ſint verba, vt ſuis quæq; literæ ſonis enuntientur. Quarũdam enim vel exilitate, vel pinguitudine nimia laboramus: quaſdam velut acriores parum *efficimus, & aliis non diſſimilibus, ſed quaſi hebetioribus permutamus. Quippe ę literæ qua

Comœdi. Cælius lib. 7. cap. 22. *efferimus, Cic. 1. de Orat.

Demosthenes quoque laborauit, λ succedit: quarũ vis est apud nos quoq;. Et quum c,ac similiter t,nõ value runt,in g ac d molliuntur. Ne illas quidem circa s literã delicias hic magister feret: nec verba in faucibus patietur audiri,nec oris inanitate resonare: nec,quod minime sermoni puro conueniat,simplicem vocis naturam pleniore quodam sono circunlinire, quod Græci καταπεπλασμένοι dicunt. Sic appellatur cãtus tibiarum, quæ præclusis quibus clarescũt foraminibus,recto modò exitu grauiorem spiritum reddunt. Curabit etiam, ne extremæ syllabæ intercidant,vt par sibi sermo sit: vt quoties exclamandum erit,laterũ conatus sit ille,non capitis: vt gestus ad vocem,vultus ad gestum accõmodetur. Obseruandum erit etiam,vt recta sit facies dicẽtis,ne labra distorqueãtur, ne immodicus hiatus rictũ distẽdat,ne supinus vultus, ne deiecti in terrã oculi,ne inclinata vtrolibet ceruix. Nã frons pluribus generibus peccat. Vidi multos quorum supercilia ad singulos vocis conatus alleuarentur,aliorum constricta, aliorum etiam dissidentia,quum altero in verticem tenderent, altero penè oculus ipse premeretur. Infinitum autem, vt mox dicemus, in his quoq; rebus momẽtum est. Et nihil potest placere,quod non decet. Debet etiã docere comœdus, quomodo narrãdũ,qua sit authoritate suadendum,qua cõcitatione consurgat ira, qui flexus deceat miserationem. Quod ita optimè faciet,si certos ex comœdiis elegerit locos,& ad hoc maximè idoneos, id est actionibus similes. Iidem autẽ non ad pronuntiandum modò vtilissimi, verùm ad augendã quoque eloquentiam maximè accommodati erunt. Et hæc, dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterùm quum legere orationes oportebit, quũ virtutes earũ iam sentiet, tum mihi diligens aliquis ac peritus assistat: neq; solùm

Vide Halicar. in arte.

Lib. 11. cap. de pronũtiatione.

lectione formet, verumetiam ediſcere electa ex his cogat, & ea dicere ſtantem clare, & quemadmodum agere oportebit, vt protinus pronuntiatione vocẽ, & memoriam exerceat. Ne illos quidẽ reprehendendos putẽ qui paulum etiã Palæſtricis vacauerint. Non de his loquor, quibus pars vitæ in oleo, pars in vino conſumitur, qui corporis cura mentem obruerunt. hos enim abeſſe ab eo quem inſtituimus, quàm longiſſimè velim. ſed nomen eſt idem iis à quibus geſtus motúſque formãtur: vt recta ſint brachia, ne indoctæ ruſticǽve manus, ne ſtatus indecorus, nequa in proferẽdis pedibus inſcitia, ne caput oculíque ab alia corporis inclinatione diſſideant. Nam nec hoc eſſe in parte pronũtiationis negauerit quiſquam, nec ipſam pronuntiationẽ ab oratore ſecernet. Et certè quod facere oporteat, nõ * indignum eſt diſcere, quum præſertim hæc Chironomia, quæ eſt (vt nomine ipſo declaratur) lex geſtus, & ab illis temporibus heroicis orta ſit, & à ſummis Græciæ viris, & ab ipſo etiam Socrate probata, à Platone quoque in parte ciuilium poſita virtutũ, & à Chryſippo in præceptis de liberorum educatione compoſitis non omiſſa. Nam Lacedæmonios quidem etiam ſaltationem quandã tanquam ad bella quoque vtilem, habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neque id veteribus Romanis dedecori fuit. Argumentum eſt, ſacerdotum nomine ac religione durans ad hoc tẽpus ſaltatio. Et illa in tertio Ciceronis de oratore libro verba Craſſi, quibus præcipit, vt orator vtatur laterum * inclinatione forti ac virili, non à ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam à palæſtra: cuius etiam diſciplinæ vſus in noſtram vſq; ætatẽ ſine reprehenſione deſcendit. A me tamen nec vltra pueriles annos retinebitur, nec in his ipſis diu: neque enim geſtum oratoris componi ad ſimilitudinem ſal-

Palæſtricis vacandum.

*indignandũ

Chironomia.

Odyſ.3.8. Iliad.17. Lib.3.de Rep. & 7.de leg.

*inflexione habet Cic.

Palæſtricæ diſciplinæ.

tationis volo, ſed ſubeſſe aliquid ex hac exercitatione puerili, vnde nos non id agentes furtim decor ille diſcentibus traditus perſequatur.

An plura eodem tempore doceri prima ætas poſſit. CAP. XX.

QVAERI ſolet, an etiam ſi diſcenda ſint hæc, eodem tẽpore tamen tradi omnia & percipi poſſint. Negant enim quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot diſciplinis in diuerſum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipſe ſufficiat: etſi maximè patiatur hæc ætas robuſtior, tamen pueriles annos onerari non oporteat. Sed non ſatis perſpiciunt quantùm natura humani ingenii valeat: quæ ita eſt agilis & velox, ſic in omnem partẽ, vt ita dixerim, ſpectat, vt ne poſſit quidem aliquid agere tãtùm vnũ: in plura verò, non eodẽ die modò, ſed eodem tẽporis momento vim ſuam impendat. An verò citharœdi non ſimul & memoriæ, & ſono vocis, & pluribus flexibus ſeruiũt, quũ interim alios neruos dextra percutiunt, alios læua trahunt, continẽt, probant? Ne pes quidẽ otioſus, certã legem temporũ ſeruat. & hæc pariter omnia. Quid? nos agẽdi ſubita neceſſitate deprehẽſi: nónne alia dicimus, alia prouidemus: quum pariter inuẽtio rerum, electio verborum, compoſitio geſtus, pronũtiatio, vultus, motúſq; deſyderentur? Quæ ſi velut ſub vno conatu tã diuerſa parent ſimul, cur nõ pluribus horis diuerſa partiamur, quum præſertim reficiat animos ac reparet varietas ipſa, cõtráq; ſit aliquãto difficilius, in labore vno perſeuerare? Ideo & ſtylus lectione requieſcit, & ipſius lectionis tædiũ vicibus leuatur. Quãlibet multa egerimus, quodã tamẽ modo recẽtes ſumus ad id quod incipimus. Quis nõ obtũdi poſſit, ſi per totũ diẽ cuiuſcũq; artis vnũ magiſtrũ ferat? Mutatione recreabitur: ſicut in cibis, quorũ diuerſitate reficitur ſtomachus, & plu-

Varietas ſuauiſſima.

ribus minore fastidio alitur. Aut dicant isti mihi, quæ sit alia ratio discendi, si grammatico soli deseruiamus, deinde geometræ tantùm: omittamus interim quod didicimus, mox transeamus ad musicũ: excidant priora: & quum Latinis studebimus literis, nõ respiciamus ad Græcas: &, vt semel finiam, nihil faciamus nisi nouissimum. Cur non idem suademus agricolis, ne arua simul & vineta, & oleas & arbustum colant? ne pratis, & pecoribus, & hortis, & aluearibus accõmodẽt curam? Cur ipsi aliquid forensibus negotiis, aliquid desyderiis amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliquid curæ corporis, nonnihil voluptatibus quotidie damus? quarum nos vna res quælibet nihil intermittentes fatigaret. Adeò facilius est multa facere, quàm diu. Illud quidem minimè verendum est, ne laborẽ studiorum pueri difficilius tolerent. neque enim vlla ætas minus fatigatur. Mirum sit forsitan, sed experimentis deprehendas. Nam & dociliora sunt ingenia priusquam obduruerunt. Id vel hoc argumẽto patet, quòd intra biẽnium quàm verba rectè formare potuerunt, quanuis nullo instante, omnia ferè loquuntur. At nouitiis nostris, per quot annos sermo Latinus repugnat? Magis scias, si quẽ iam robustũ instituere literis cœperis, non sine causa dici παιδομαθεῖς eos, qui in sua quidq; arte optimè faciãt. Et patientior est laboris natura pueris quàm iuuenibus. Videlicet vt corpora infantium nec casus quo in terram toties deferuntur, tam grauiter affligit: nec illa per manus & genua reptatio: nec post breue tẽpus continui lusus, & totius diei discursus, quia pondus illis abest, nec se ipsi grauant: sic animi quoq;, credo, quia minore conatu mouentur, nec suo nixu studiis insistunt, sed formandos se tantummodo præstãt, non similiter fatigantur. Præterea secundum aliam

Ab agricolis.

Pueri laborũ tolerãtissimi, & maximè dociles.

παιδομαθεῖς.

ætatis illius facilitatem, velut ſimplicius docenteis ſequuntur: nec quæ iam egerint, metiuntur. Abeſt illis etiam adhuc laboris iudicium. Porrò, vt frequẽter experti ſumus, minus afficit ſenſus fatigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidem vnquam plus erit: quia his ætatibus omnis in audiendo profectus eſt. Quum ad ſtylũ ſecedet, quum generabit ipſe aliquid atq; componet, tum inchoare hæc ſtudia, vel nõ vacabit, vel non libebit. Ergo quum grãmaticus totum diem occupare non poſſit, nec debeat, ne diſcentis animum tædio auertat: quibus potius ſtudiis hæc temporũ velut * ſubſidia donabimus? Nam nec ego conſumi ſtudẽtem in his artibus volo: nec moduletur, vt muſicis modis cãtica excipiat: nec vtiq; ad minutiſſima vſque geometriæ opera deſcẽdat. Non comœdum in pronũtiando, nec ſaltatorem in geſtu facio: quæ ſi omnia exigerem, ſuppeditabat tamen tempus. Longa eſt enim quæ diſcit ætas, & ego non de tardis ingeniis loquor. Deniq; cur in his omnibus, quæ diſcẽda oratori futuro puto, eminuit Plato? qui non contentus diſciplinis, quas præſtare poterãt Athenæ, non Pythagoreorum, ad quos in Italiam nauigauerat: AEgypti quoq; ſacerdotes adiit, atq; eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus ſegnitiæ. Neq; enim nobis operis amor eſt: nec quia ſit honeſta, atque pulcherrima rerum eloquẽtia, petitur ipſa, ſed ad vilem vſum & ſordidum lucrũ accingimur. Dicant ſine his in foro multi, & acquirant, dum ſit locupletior aliquis ſordidæ mercis negotiator, & plus voci ſuæ debeat præco: ne velim quidem lectorẽ dari mihi, quid ſtudia referant computaturũ. Qui verò imaginem ipſam eloquentiæ diuina quadam mẽte conceperit, quique illam (vt ait * nõ ignobilis tragicus) reginam rerum orationem ponet ante oculos, fructúmque nõ

*ſucciſiua

Cic. 4. Tuſc. & 5. Finium.

Eloquentia cur petenda.

*Sophocles

Regina rerũ oratio. Vide Cic. 2. de orat.

ex ſtipe aduocationum, ſed ex animo ſuo, & contemplatione ac ſcientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ ſubiectum: facilè perſuadebit ſibi, vt tēpora quæ ſpectaculis, cāpo, teſſeris, otioſis denique ſermonibus, ne dicam ſomno, & conuiuiorū mora conterunt, geometræ potius ac muſico impendat, quanto plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis voluptatibus? Dedit enim hoc prouidētia hominibus munus, vt honeſta magis iuuarēt. Sed nos hæc ipſa dulcedo lōgius duxit. Hactenus ergo de ſtudiis, quibus antequam maiora capiat, puer inſtituendus eſt: proximus liber velut nouum ſumet exordium, & ad rhetoris officia tranſibit.

M. Fabii Quintiliani

DE INTSITVTIONE ORATORIA LIB. II.

Quando rhetori ſit tradendus puer. CAP. I.

T ENVIT conſuetudo, quæ quotidie magis inualeſcit, vt præceptoribus eloquentiæ Latinis quidem ſemper, ſed etiā Græcis interim diſcipuli ſerius quàm ratio poſtulat, traderētur. Eius rei duplex eſt cauſa, quòd & rhetores vtiq; noſtri ſuas partes omiſerunt, & grāmatici alienas occupauerunt. Nam illi declamare modò, & ſcientiam declamandi ac facultatem tradere, officii ſui ducūt, ídq; intra deliberatiuas iudicialéſq; materias: nam cætera, vt profeſſione ſua minora, deſpiciunt. Et hi non ſatis credunt excepiſſe quæ relicta erant (quo nomine gratia quoq; his eſt habenda) ſed ad Proſopopœias vſq;, & ad ſuaſorias, in quibus onus dicēdi vel maximū eſt, irrumpunt. Hinc ergo accidit, vt quæ alterius artis prima erāt opera, facta ſint alterius nouiſſima: & ætas al-

tioribus iã diſciplinis debita, in ſchola minore ſubſideat, ac rhetoricẽ apud grãmaticos exerceat. Ita, quod eſt maximè ridiculũ, non antè ad declamandi magiſtrum mittendus videtur puer, quàm declamare iã ſciat. Nos ſuum cuiq; profeſſioni modũ demus. Et grammatice (quam in Latinum trãſferentes, literaturã vocauerũt) fines ſuos norit, præſertim tãtùm ab hac appellationis ſuæ paupertate, intra quam primi illi cõſtitère, prouecta. Nam tenuis à fonte, aſſumptis poetarum hiſtoricorúmq; viribus, pleno iam ſatis alueo fluit: quũ præter rationẽ rectè loquendi, non parum alioqui copioſam, propè omniũ maximarum artiũ ſciẽtiam amplexa ſit. Et rhetorice, cui nomen vis eloquẽdi dedit, officia ſua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentẽ ad ſe laborem: quæ dum opere cedit, iam penè poſſeſſione depulſa eſt. Nec inficiabor ex iis aliquẽ qui grãmaticen profitentur, eo vſque ſcientiæ progredi poſſe, vt ad hæc quoq; tradẽda ſufficiat. Sed quum id aget, rhetoris officio fungetur, non ſuo. Nos porrò quærimus, quãdo iis quæ rhetorice præcipit, percipiẽdis puer maturus eſſe videatur. In quo quidem non id eſt æſtimãdum, cuius quiſq; ſit ætatis, ſed quantũ in ſtudiis iam effecerit. Et ne diutius differã quando ſit rhetori tradẽdus, ſic optimè finiri credo, quũ poterit. Sed hoc ipſũ ex ſuperiore pendet quæſtione. Nam ſi grãmatices munus vſque ad ſuaſorias (*quæ ſũt apud rhetorẽ materiæ inter rudimẽta dicẽdi) prorogatur, tardius rhetore opus eſt. Si rhethor prima operis ſui officia non recuſat, à narrationibus ſtatim, & laudandi vituperandíque opuſculis cura eius deſyderatur. An ignoramus antiquis hoc fuiſſe ad augendã eloquentiã genus exercitationis, vt theſes dicerent: & cõmunes locos, & cætera citra cõplexũ rerum perſonarúmq;, quibus veræ fictæq; cõtrouerſiæ cõtinẽ-

Grammatice, literatura.

Cicer. in orat.

Caput quæſtionis.

*parentheſis hæc in codicibus ſcriptis nõ habetur.

Rhetoris officium. Theſis.

tur? Ex quo palàm est quàm turpiter deserat eã partẽ rhetorices institutio, quã & primã habuit, & diu solã. Quid autem est in iis de quibus suprà dixi, quod non quum in alia quæ sunt rhetorũ propria, tum certè in illud iudiciale causæ genus incidat? An nõ in foro narrãdum est? qua in parte nescio an sit hoc vel plurimũ. Nõ laus ac vituperatio certaminibus illis frequẽter inseritur? Nõ cõmunes loci? siue qui sunt in vitia directi, quales legimus à Cicerone cõpositos: seu quibus quæstiones generaliter tractãtur, quales sunt editi à Quinto quoq; Hortensio: vt, sitne paruis argumentis credẽdum. & pro testibus, & in testes, in mediis litiũ medullis versantur. Arma sunt hæc quodãmodo præparanda semper, vt his, quũ res poscet, vtaris. Quæ qui pertinere ad oratorem non putabit, is ne statuam quidem inchoari credat, quum eius mẽbra fundentur. Neq; hãc (vt aliqui putabunt) festinationem meã sic quisquã calumnietur, tanquã eum qui sit rhetori traditus, abducendum protinus à grãmaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora sua: neq; erit verendum, ne binis præceptoribus oneretur puer. Non enim crescet, sed diuidetur, qui sub vno miscebatur labor: & erit sui quisque operis magister vtilior. quod adhuc obtinent Græci, & à Latinis omissũ est: & fieri videtur excusatè, quia sunt qui labori isti successerunt.

Loci communes duplices. in Parad.

De moribus & officiis præceptoris. CAP. II.

ERGO quum ad eas in studiis vires peruenerit puer, vt quæ prima esse præcepta rhetorũ diximus, mente consequi possit, tradendus eius artis magistris erit. Quorũ in primis inspici mores oportebit. Quod ego non idcirco potissimum in hac parte tractare sum aggressus, quia nõ in cæteris quoq; doctoribus idem hoc examinandum quàm diligentissimè putem, sicut te-

ſtatus ſum libro priore: ſed quòd magis neceſſariã eius rei mentionem facit ætas ipſa diſcẽtium. Nam & adulti ferè pueri ad hos præceptores transferuntur, & apud eos iuuenes etiam facti perſeuerãt: ideóque maior adhibenda tum cura eſt: vt & teneriores annos ab iniuria ſanctitas docentis cuſtodiat, & ferociores à licentia grauitas deterreat. Neq; verò ſatis eſt ſummã præſtare abſtinẽtiam, niſi diſciplinæ ſeueritate conuenientiũ quoque ad ſe mores aſtrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorum locum, à quibus ſibi liberi traduntur, exiſtimet. Ipſe nec habeat vitia, nec ferat. Non auſteritas eius triſtis, non diſſoluta ſit comitas: ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honeſto ac bono ſit ſermo. Nam quo ſæpius monuerit, hoc rarius caſtigabit. Minimè iracundus, nec tamen eorũ quæ emendanda erunt, diſſimulator: ſimplex in docendo, patiens laboris, aſſiduus potius quàm immodicus. Interrogãtibus libẽter reſpondeat, non interrogãtes percontetur vltro. In laudandis diſcipulorum dictionibus nec malignus, nec effuſus: quia res altera tædiũ laboris, altera ſecuritatem parit. In emendãdo quæ corrigenda erũt, non acerbus, miniméq; cõtumelioſus. Nam id quidem multos à propoſito ſtudendi fugat, quòd quidã ſic obiurgant, quaſi oderint. Ipſe aliquid, imò multa quotidie dicat, quæ ſecum audita referãt. Licet enim ſatis exemplorũ ad imitandum ex lectione ſuppeditet, tamen viua illa, vt dicitur, vox alit plenius, præcipuéq; præceptoris, quem diſcipuli, ſi modo rectè ſunt inſtituti, & amant, & verentur. Vix autẽ dici poteſt, quanto libentius imitemur eos, quibus fauemus. Minimè verò permittenda pueris, vt fit apud pleroſq;, aſſurgẽdi exultãdiq; in laudãdo licẽtia. Quinetiam iuuenũ modicum

Cap. 1. & 2.

Præceptoris officia.

Viua vox.

Licentia in laudando.

esse, quum audient, testimoniũ debet. Ita fiet, vt ex iudicio præceptoris discipulus pendeat, atque id se dixisse recte, quod ab eo probabitur, credat. Illa verò vitiosissima, quæ iam humanitas vocatur, inuicem qualiacũque laudandi, quum est indecora & theatralis, & seuere institutis scholis aliena, tum studiorum perniciosissima hostis. Superuacua enim vidẽtur cura ac labor, parata, quicquid effuderint, laude. Vultũ igitur præceptoris intueri tã qui audiunt debent, quàm ipse qui dicit. Ita enim probanda atq; improbanda discernent: sic stylo facultas continget, auditione iudiciũ. At nunc proni atque succincti ad omnẽ clausulam non exurgunt modo, verumetiam excurrunt, & cum indecora exultatione conclamant. Id mutuum est, & ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & vana de se persuasio, vsqueadeò, vt illo condiscipulorum tumultu inflati, si parum à præceptore laudentur, ipsi de illo malè sentiant. Sed se quoque præceptores intentè ac modestè audiri velint. Non enim iudicio discipulorum dicere debet magister, sed discipuli magistri. Quin, si fieri potest, intendendus animus in hoc quoque, vt perspiciat quæ quisque, & quomodo laudet: & placere quæ bene dicet, nõ suo magis quàm eorum nomine delectetur, qui rectè iudicabunt. Pueros adolescẽtibus sedere permistos, nõ placet mihi. Nam etiam si vir talis, qualem esse oportet studiis moribúsque præpositũ, modestam habere potest iuuentutem, tamen vel infirmitas à robustioribus separanda est: & carendum non solùm crimine turpitudinis, verumetiam suspicione. Hæc notanda breuiter existimaui. Nam vt absit ab vltimis vitiis ipse præceptor ac schola, ne præcipiendum quidem credo. Ac siquis est, qui flagitia manifesta in deligendo filii præceptore non euitet: iam hinc sciat cætera quo-

Humanitas.

Vultus præceptoris.

Cæsaris apophthegma

que quæ ad vtilitatem iuuentutis cõponere conamur, esse sibi, hac parte omissa, superuacua.

An protinus præceptore optimo sit vtendum. CAP. III.

NE illorum quidem persuasio silentio transeunda est, qui etiam cum idoneos rhetori pueros putauerunt; non tamen continuò tradendos eminentissimo credunt, sed apud minores aliquãdiu detinent: tãquam instituendis artibus magis sit apta mediocritas præceptoris, quum ad intellectũ atque imitationem facilior, tum ad suscipiendas elementorũ molestias minus superba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, vt ostendam quanto sit melius optimis imbui, quanta in eluendis quæ semel insederint vitiis difficultas consequatur, quum geminatum onus succedentes premat, & quidem dedocendi grauius ac prius, quàm docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiarum ferunt duplices ab iis quos alius instituisset, solitum exigere mercedes, quàm si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex: vnus, quòd interim sufficere *illos minores existimant: & bono sanè stomacho contenti sunt. Quæ quanquam & ipsa reprehensione digna securitas, tamen esset vtcunq; tolerabilis, si eiusmodi præceptores minus docerent, nõ peius. Alter, ille etiam frequentior, quòd eos qui ampliorẽ dicendi facultatẽ sunt consecuti, non putant ad minora descendere: idq; interim fieri, quia fastidiant præstare hãc inferioribus curã, interim, quia omnino non possint. Ego porrò eũ qui nolit, in numero præcipientiũ nõ habeo: posse autẽ maximè si velit, optimũ quenq; contẽdo. Primùm, quòd eũ qui eloquẽtia cæteris præstet, illa quoq; per quæ ad eloquẽtiam peruenitur, diligentissime percepisse credibile est. Deinde, quia plurimũ in præcipiẽdo valet ratio, quæ doctissimo cuique * planissima est.

Timotheus musicus.

*illis

*plenissima

Postremo, quia nemo sic in maioribus eminet, vt eum minora deficiant. Nisi fortè Iouem quidem Phidias optimè fecit, illa autem quæ in ornamentũ operis eius accedũt, alius melius elaborasset: aut orator loqui nesciet: aut leuiores morbos curare non poterit medicus præstantissimus. Quid ergo? non est quædã eloquentia maior, quàm vt eam intellectu consequi puerilis infirmitas possit? Ego verò confiteor: sed hunc disertũ præceptorem, prudentẽ quoque, & non ignarum docendi esse oportebit, summittentẽ se ad mensuram discentis: vt velocissimus quisq; si fortè iter cum paruulo faciat, det manũ, & gradum suum minuat, nec procedat vltrà quàm comes possit. Quid, si plerũq; accidit, vt faciliora sint ad intelligendũ, & lucidiora multo, quæ à doctissimo quoque dicuntur? Nã & prima est eloquentiæ virtus, perspicuitas: & quo quisque ingenio minus valet, hoc se magis attollere & dilatare conatur: vt statura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minãtur. Nam tumidos, & corruptos, & tinnulos, & quocũque alio cacozeliæ genere peccantes, certum habeo non virium, sed infirmitatis vitio laborare: vt corpora nõ robore, sed valetudine inflãtur: & recto itinere *lapsi, plerũque diuertũt. Erit ergo obscurior etiam quo quisq; deterior. Nõ excidit mihi, scripsisse me in libro priore, quum potiorẽ in scholis eruditionẽ esse, quàm domi dicerem, libentius se prima studia, tenerósq; profectus ad imitationem condiscipulorũ, quæ facilior esset, erigere. Quod à quibusdam sic accipi potest, tãquam hæc, quam nunc tueor, sententia priori diuersa sit. Id à me procul aberit. nanq; ea causa vel maxima est cur optimo cuiq; præceptori sit tradendus puer, quòd apud eũ discipuli quoque melius instituti, aut dicent quod inutile non sit imitari: aut siquid errauerint, statim cor-

Vide Pausaniã Heliacôn primo.

Perspicuitas.

Cacozeli.

*lassi,

Cap. 2.

rigentur. At indoctus ille & probabit fortasse vitiosa, & placere audientibus iudicio suo coget. Sit ergo tã eloquentia quàm moribus præstantissimus, qui ad Phœnicis Homerici exemplum dicere ac facere doceat. Cic.3.de orat. Iliad.9.

De primis apud rhetorem exercitationibus. CAP. IIII.

HINC iam quas primas in docendo partes rhetorũ putem tradere incipiam: dilata parũper illa, quæ sola vulgò vocatur, arte rhetorica. Ac mihi opportunus maximè videtur ingressus ab eo, cuius aliquid simile apud grãmaticos puer didicerit. Et quia narrationum, excepta qua in causis vtimur, tres accipimus species: Fabulã, quæ versatur in tragœdiis atq; carminibus, non à veritate modò, sed etiam à forma veritatis remotam: Argumentũ, quod falsum, sed vero simile comœdiæ fingũt: Historiã, in qua est gestæ rei expositio. Grãmaticis autẽ poeticas dedimus: apud rhetorẽ initium sit historia, tãto robustior, quanto verior. Sed narrandi quidẽ quæ nobis optima ratio videatur, demõstrabimus, quum de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud satis est, vt sit ea, neque arida prorsus, atq; ieiuna. (Nam quid opus erat tantũ studiis laborẽ impendere, si res nudas atque inornatas indicare satis videretur?) nec rursus sinuosa, & accersitis descriptionibus, in quas pleriq; imitatione poeticæ licentiæ ducũtur, lasciuiat. Vitium vtrunq;: peius tamen illud quod ex inopia, quàm quod ex copia venit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi nec sperari potest: melior autem est indoles læta generosiq; conatus, & vel plura iusto concipiens interim spiritus. Nec vnquam me in his discentis* annis offendat siquid superfuerit. Quin ipsis doctoribus hoc esse curæ velim, vt teneras adhuc mẽtes more nutricum mollius alant, & satiari veluti quodam iucundioris disciplinæ lacte patiantur. Erit illud plenius

Fabula. Cic.rhet.1. Argumentũ. Historia. Lib.1.cap.4. Lib.4. Sinuosa narratio. *animus

interim corpus, quod mox adulta ætas adſtringat. hinc ſpes roboris. Maciem nanque & infirmitatem in poſterum minari ſolet protinus omnibus membris expreſſus infans. Audeat hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, ſint licet illa nõ ſatis interim ſicca & ſeuera. Facile remedium eſt vbertatis: ſterilia nullo labore vincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum ſpei dabit, in qua ingenium iudicio præſumitur. Materiam eſſe primùm volo vel abundantiorẽ, atque vltrà quàm oporteat fuſam. Multũ inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid velut vſu ipſo deteretur: ſit modò vnde excídi poſſit, & quod exculpi. erit autem, ſi non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus ſentire *nemo mirabitur, qui apud Ciceronem legerit, Volo enim ſe efferat in adoleſcente fœcunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipuè, magiſter aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis ſiccũ & ſine humore vllo ſolum. Inde fiunt humiles ſtatim, & velut terrã ſpectantes, qui nihil ſuprà quotidianum ſermonem attollere audeant. Macies illis pro ſanitate, & iudicii loco infirmitas eſt: & dum ſatis putant vitio carere, in idipſum incidunt vitium, quòd virtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipſa feſtinet, nec muſta in lacu ſtatim auſtera ſint: ſic & annos ferent, & vetuſtate proficient. Ne illud quidem quod admoneamus indignum eſt, Ingenia puerorum nimia interim emendationis ſeueritate deficere. nam & deſperant, & dolent, & nouiſſimè oderunt: &, quod maximè nocet, dum omnia timent, nihil conantur. Quod etiam ruſticis notum eſt, qui frondibus teneris non putant adhibendam eſſe falcem, quia reformidare ferrum videntur, & cicatricem nondum pati poſſe.

*minus 2. de Orat.

Virg. 2. Georgic. & Columella.

Iucundus ergo tum maximè debet esse præceptor: vt quæ alioqui natura sunt aspera, molli manu lenientur: laudare aliqua, ferre quædam, mutare etiam, reddita cur id fiat ratione: illuminare interponendo aliquid sui. Nonnunquam hoc quoque erit vtile, totas ipsum dictare materias, quas & imitetur puer, & interim tanquam suas amet. At si tam negligens ei stylus fuerit, vt emendationem non recipiat, expertus sum prodesse, quoties eãdem materiam rursus à me tractatam scribere de integro iuberem: posse enim eum adhuc melius: quatenus nullo magis studia quàm spe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda est, & pro modo virium exigendum & corrigendum opus. Solebam ego dicere pueris aliquid ausis licẽtius aut lætius, laudare illud me adhuc, vẽturum tempus quo idem non permitterem. ita & ingenio gaudebant, & iudicio non fallebantur. Sed vt eò reuertar, vnde sum egressus, narrationes stylo componi, quanta maxima possit adhibita diligentia volo. Nã vt primò quum sermo instituitur, dicere quæ audierint, vtile est pueris ad loquẽdi facultatem: ideóq; & retroagere expositionem, & à media in vtranq; partem discurrere sanè merito cogãtur. sed ad præceptoris gremium, & dum aliud nõ possunt, & dum res ac verba connectere incipiunt, vt protinus memoriam firment: ita quum iam formã rectæ atque emendatæ orationis accipient, extemporalis garrulitas, nec expectata cogitatio, & vix surgendi mora, circulatoriæ verè iactationis est. Hinc parentum imperitorum inane gaudium, ipsis verò contemptus operis, & inuerecũda frons, & consuetudo pessimè dicendi, & malorum exercitatio, & quæ magnos quoq; profectus frequenter perdidit, arrogans de se persuasio innascitur. Erit suum parandæ *facultatis tempus, neque

Dictare materias.

*facilitatis

Lib.10.cap.7.

à nobis negligenter locus iste transibitur. Interim satis est, si puer omni cura, & summo (quantũ ætas illa capit) labore aliquid probabile scripserit: in hoc assuescat, huius rei naturã sibi faciat. Ille demũ in id quod quærimus, aut ei proximũ poterit euadere, qui antè discet rectè dicere, quàm cito. Narrationibus non inutiliter subiungitur opus destruendi confirmandíq; eas, quod ἀνασκευὴ καὶ κατασκευὴ vocatur. Id porrò nõ tãtùm in fabulosis & carmine traditis fieri potest, verũ etiam in ipsis annalium monimentis: vt si quæratur an sit credibile super caput Valerii pugnantis sedisse coruum, qui os oculósque hostis Galli rostro atq; alis euerberaret, sit in vtranque partem ingens ad dicendũ materia. vt de serpente quo Scipio traditur genitus, & lupa Romuli, & AEgeria Numæ. Nam Græcis historiis plerunq; poeticæ similis est licentia. Sæpe etiam quæri solet de tempore, de loco, quo gesta res dicitur. Nonnunquam de persona quoque, sicut Liuius frequẽtissimè dubitat, & alii ab aliis historici dissentiunt. Inde paulatim ad maiora tẽdere incipiet, laudare claros viros, & vituperare improbos: quod non simplicis vtilitatis opus est. Nanque & ingenium exercetur multiplici variáque materia, & animus contẽplatione recti prauíq; formatur, & multa inde cognitio rerum venit. exemplísque, quæ sunt in omni genere causarum potẽtissima, iam tum instruitur, quũ res poscet, vsurus. Hinc illa quoq; exercitatio subit comparationis, vter melior, vtérve deterior: quæ quanquã versatur in ratione simili: tamen & duplicat materiam, & virtutũ vitiorúmq; non tantùm naturã, sed etiam modũ tractat. Verùm de ordine laudis, contráque, quoniã tertia hæc rhetorices pars est, præcipiemus suo tempore. Et cõmunes loci (de iis loquor, quibus citra personas in ipsa vitia moris est perorare, vt in

Laus & vituperatio, earúmque vtilitas.

Exempla potentissima.

Lib.3.

Loci communes virtutum & vitiorum.

adulterum, aleatorem, petulantẽ) ex mediis ſunt iudiciis: &, ſi reum adiicias, accuſationes: quanquã hi quoque ab illo generali tractatu ad quaſdam deduci ſpecies ſolent, vt ſi ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulans ſenex. Habent autẽ nonnunquam etiam defenſionem. Nam & pro luxuria & pro amore dicimus, & leno interim paraſitúſque defenditur: ſic vt nõ homini patrocinemur, ſed crimini. Theſes autẽ quæ ſumuntur ex rerum comparatione, vt ruſticáne vita an vrbana potior, Iuriſperiti an militaris viri laus maior, miræ ſunt ad exercitationem dicẽdi *ſpecioſæ atq; vberes: quæ vel ad ſuadendi officium, vel etiam ad iudiciũ diſceptationémq; iuuant plurimũ. Nã poſterior ex prædictis locus, in cauſa Murenæ copioſiſſimè à Cicerone tractatur. Sunt & illæ penè totæ ad deliberatiuum pertinentes genus, ducendáne vxor, petendíne magiſtratus. Nanq; hæ, perſonis modò adiectis, ſuaſoriæ erunt. Solebant præceptores mei, neque inutili, & nobis etiã iucundo genere exercitationis, præparare nos coniecturalibus cauſis, quum quærere atque exequi iuberẽt, cur armata apud Lacedæmonios Venus: & quid ita crederetur Cupido puer, ac volucer, & ſagittis ac face armatus, & ſimilia: in quibus ſcrutabamur voluntatẽ, cuius in cõtrouerſiis frequẽs quæſtio eſt. quod genus Chriæ videri poteſt. Nam locos quidem, quales ſunt de teſtibus, ſempérne his credendum: & de argumentis, an habenda etiam paruis fides: adeò manifeſtum eſt ad forenſes actiones pertinere, vt quidam nec ignobiles in officiis ciuilibus, ſcripto eos, memoriæque diligentiſſimè mandatos, in promptu habuerint: vt quoties eſſet occaſio, extemporales eorum dictiones his velut emblematis exornarentur. Quo quidem (nec enim eius rei iudicium differre ſuſtineo) ſummam videbantur mihi

Theſes.

*ſpatioſæ

Coniecturales cauſæ. Vide Lactantiũ libr. 1. cap. 11. & Propertiũ in Epigramm.

Loci communes teſtium & argumẽtorũ.

infirmitatem de se confiteri. Nā quid hi possint in causis, quarum varia ac noua semper est facies, proprium inuenite, quomodo propositis ex parte diuersa respondere, altercationibus velociter occurrere, testem rogare, qui etiam in iis quæ sunt communia, & in plurimis causis tractantur, vulgatissimos sensus verbis nisi tanto antè præparatis, prosequi nequeant? Necesse est his, quum eadē iudiciis pluribus dicūt, aut fastidium moueant, veluti frigidi & repositi cibi: aut pudorē deprehensa toties audiētium memoria infœlix supellex: quæ sicut apud pauperes ambitiosos, pluribus & diuersis officiis cōteratur: cum eo quidem quòd vix vllus est tam *communis locus, qui possit cohærere cum causa, nisi aliquo propriæ quæstionis vinculo copulatus: appareátque eum non tam insertum quàm applicitum, vel quòd dissimilis est cæteris, vel quòd plerunque assumi etiam parum aptè solet: non quia desyderatur, sed quia paratus est: vt quidam sententiarum gratia verbosissimos locos arcessunt, quū ex locis debeat nasci sententia. Ita sunt autem speciosa hæc & vtilia, si oriuntur ex causa. Cæterum quanlibet pulchra locutio, nisi ad victoriam tendit, vtique superuacua, sed interim etiam contraria est. Verùm hactenus euagari satis fuerit. Legum laus & vituperatio iā maiores ac propè summis operibus suffecturas vires desyderāt: quæ quidem suasoriis magis an controuersiis accommodata sit exercitatio, consuetudine & iure ciuitatū differt. Apud Græcos enim lator earum ad iudicem vocabatur: Romanis pro concione suadere ac dissuadere moris fuit. Vtroq; autē modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nam & genera sunt tria, sacri, publici, priuati iuris. Quæ diuisio ad laudem magis spectat, siquis eam per gradus augeat: quòd lex, quòd publica, quòd ad religionē deûm

*continens

Legū laus & vituperatio.

Iuris tria genera.

comparata ſit. Ea quidem de quibus quæri ſolet, communia omnibus. Aut enim de iure dubitari poteſt eius qui rogat, vt de P. Clodii, qui non ritè creatus Tribunus arguebatur. Aut de ipſius rogationis, quod eſt varium, ſiue non trino fortè nũdino promulgata, ſiue non idoneo die, ſiue cõtra interceſſiones, vel auſpicia, aliúdve quid quod *legitimè obſtet, dicitur lata eſſe vel ferri, ſiue alicui manẽtium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinent. nam ſunt hæ citra complexum perſonarũ, temporum, cauſarũ. Reliqua eadem ferè vero fictóque certamine huiuſmodi tractantur. Nam vitium, aut in verbis eſt, aut in rebus. In verbis quæritur, an ſatis ſignificent, an ſit in his aliquid ambiguum. In rebus, an lex ſibi ipſa cõſentiat, an in populum referri debeat, an in ſingulos homines. Maximè verò commune eſt quærere, an ſit honeſta, an *vtilis. Nec ignoro plures fieri à pleriſque partes: ſed nos iuſtum, pium, religioſum, cæteráque his ſimilia, honeſto complectimur. Iuſti tamen ſpecies non ſimpliciter excuti ſolet. Aut enim de reipſa quæritur, vt dignáne pœna vel præmio ſit: aut de modo præmii, pœnæve, qui tam maior quàm minor culpari poteſt. Vtilitas quoq; interim natura diſcernitur, interim tẽpore. Quædam an obtineri poſſint, ambigi ſolet. Ne illud quidẽ ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehendi ſolere, quum exemplũ rei vtriuſque nobis claris orationibus præbeatur. Nec me fallit eas quoque leges eſſe, quæ nõ in perpetuum rogẽtur, ſed de honoribus, aut imperiis, qualis Manilia fuit, de qua Ciceronis oratio eſt. Sed de his nihil hoc loco præcipi poteſt. Conſtat enim propria rerũ, de quibus agitur, nõ communi qualitate. His ferè veteres facultatem dicẽdi exercuerunt, aſſumpta tamen à dialecticis argumentãdi

*legitimis

*inutilis.

ratione. Nam fictas ad imitationem fori consiliorúmque materias apud Græcos dicere, circa Demetrium Phalerea institutum ferè constat. An ab ipso id genus exercitationis sit inuentum (vt alio quoque libro sum confessus) parum comperi: sed ne ii quidē, qui hoc fortissime affirmant, vllo satis idoneo authore nituntur. Latinos verò dicendi præceptores extremis L. Crassi tēporibus cœpisse, Cicero author est: quorum insignis maxime Plotius fuit.

Lib.3.de orat.

De lectione oratorum & historicorum apud rhetorem. CAP. V.

SED de ratione declamandi pòst paulò: interim, quia prima rhetorices rudimēta tractamus, non omittendum videtur id quoq;, vt moneam quātum sit collaturus ad profectum discentium rhetor: si quemadmodum à grammaticis exigitur poetarum enarratio, ita ipse quoq; historiæ, atq; etiam magis orationum lectione susceptos à se discipulos instruxerit: quod nos in paucis, quorū id ætas exigebat, & parentes vtile esse crediderant, seruauimus. Cæterū sentiētibus iam tū optima, duæ res impedimento fuerunt: quòd & longa cōsuetudo aliter docendi fecerat legē, & robusti ferè iuuenes, nec hunc laborem desyderantes, exemplū nostrum sequebantur. Nec tamen etiam siquid noui vel serò inuenissem, præcipere in posterum puderet. Nunc verò scio id fieri apud Græcos, sed magis per adiutores: quia non videntur tempora suffectura, si legentibus singulis præire semper ipsi velint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, vt facilè atque distinctè pueri scripta oculis sequantur, etiam illa quæ vim cuiusque verbi, siquod minus vsitatum incidat, docet, multum infra rhetoris officium existimanda est. At demonstrare virtutes, vel, siquando ita incidat, vitia, id professionis eius atque promissi, qui se magistrū eloquentiæ pollicetur,

maximè proprium est: eo quidem validius, quòd non vtiq; hunc laborem docentiũ postulo, vt ad gremiũ reuocatis, cuius quisq; eorũ velit libri lectioni deseruiãt. Nam mihi quum facilius, tum etiam multo magis videtur vtile, facto silentio, vnum aliquem (quod ipsum imperari per vices optimum est) cõstituere lectorem, vt protinus pronuntiationi quoq; assuescant: tum exposita causa, in quã scripta legetur oratio (nam sic clarius quæ dicentur intelligi poterũt) nihil otiosum pati: quódq; in inuentione, quódq; in elocutione annotandũ erit, quæ in procœmio conciliandi iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando cõsilium, & quàm occulta calliditas. Nanq; ea sola in hoc ars est, quæ intelligi nisi ab artifice non possit. Quanta deinceps in diuidendo prudentia, quàm subtilis & crebra argumẽtatio, quibus viribus inspiret, qua iucũditate permulceat, quanta in maledictis asperitas, in iocis vrbanitas: vt denique dominetur in affectibus, atq; in pectora irrũpat, animúmq; iudicum similẽ iis quæ dicit, efficiat. Tum in ratione eloquendi, quod verbum proprium, ornatum, sublime: vbi amplificatio laudãda, quæ virtus ei contraria: quid speciosè translatum: quæ figura verborũ: quæ lenis & quadrata, virilis tamen cõpositio. Ne id quidem inutile, etiã corruptas aliquãdo & vitiosas orationes, quas tamẽ pleriq; iudiciorum prauitate mirantur, legi palàm pueris: ostendíq; in his quàm multa impropria, obscura, tumida, humilia, sordida, lasciua, effœminata sint: quæ non laudantur modò à plerisq;, sed (quod peius est) propter hoc ipsũ quòd sunt praua, laudãtur. Nam sermo rectus, & secundum naturam enuntiatus, nihil habere ex ingenio videtur. Illa verò, quæ vtcunq; deflexa sunt, tanquã exquisitiora miramur. Non aliter quàm distortis, & quocunque

modo prodigiosis corporibus apud quosdã maius est pretium, quàm iis quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt: atque etiã qui specie capiuntur, vulsis læuatísque, & inustas comas acu comentibus, & nõ suo colore nitidis, plus esse formæ putant, quàm possit tribuere incorrupta natura: vt pulchritudo corporis venire videatur ex malis moribus. Nec solùm hæc ipse debebit docere præceptor, sed frequẽter interrogare, & iudicium discipulorum experiri. Sic audientibus securitas aberit, nec quæ dicentur, *perfluent aures: simúlque ad id perducentur, quod ex hoc quæritur, vt inueniant, & ipsi intelligant. Nã quid aliud agimus docendo eos, quàm ne semper docendi sint? Hoc diligẽtiæ genus ausim dicere plus collaturum discẽtibus, quàm omnes omnium artes, quæ iuuãt sine dubio multum: sed latiore quadam cõprehensione, per omnes quidem species rerum quotidie penè nascentiũ ire qui possunt? Sicut de re militari quãquam sunt tradita quædã præcepta communia, magis tamen proderit scire, qua ducum quisq; ratione, in quali loco, tempore sit vsus sapienter, aut contrá. Nam in omnibus ferè minus valẽt præcepta, quàm experimenta. An verò declamabit quidem præceptor, vt sit exemplo suis auditoribus: non plus contulerint lecti Cicero ac Demosthenes? Corrigetur palàm, siquid in declamando discipulus errauerit: non potentius erit emendare orationẽ? quinimmo etiam iucundius. Aliena enim quisque vitia reprehendi mauult quàm sua. Nec deerant plura quæ dicerem: sed neminem hæc vtilitas fugit: atque vtinam tam non pigeat facere istud, quàm non displicebit.

*præterfluent

Qui primi legendi. CAP. VI.

QVOD si potuerit obtineri, non ita difficilis supererit quæstio, qui legendi sint incipientibus. Nam

quidam illos minores, quia facilior eorum intellectus videbatur, probauerunt: alii floridius genus, vt ad alēda primarū ætatum ingenia magis accōmodatū. Ego optimos quidem, & statim, & semper, sed tamē eorum candidissimū quēque, & maximè expositum velim: vt Liuium à pueris magis quàm Sallustiū: & hic historiæ maioris est author: ad quem tamen intelligēdum iam profectu opus sit. Cicero, vt mihi quidem videtur, & iucundus incipiētibus quoque, & apertus est satis: nec prodesse tātùm, sed etiam amari potest: tum (quemadmodum Liuius præcipit) vt quisque erit Ciceroni simillimus. Duo autem genera maximè cauenda pueris puto. Vnum, ne quis eos antiquitatis nimius admirator, in Gracchorum, Catonisque & aliorū similium lectione durescere velit. Fient enim horridi atq; ieiuni. Nam neque vim eorū adhuc intellectu consequentur: & elocutione, quæ tum sine dubio erat optima, sed nostris temporibus aliena, contēti, quod est pessimum, similes sibi magnis viris videbūtur. Alterum, quod huic diuersum est, ne recentis huius lasciuiæ flosculis capti, voluptate quadam praua deliniantur, vt prædulce illud genus, & puerilibus ingeniis hoc gratius, quo propius est, adament. Firmis autem iudiciis, iámque extra periculum positis, suaserim & antiquos legere: ex quibus si assumatur solida ac virilis ingenii vis, deterso rudis seculi squallore, tum noster hic cultus clarius enitescet: & nouos, quibus & ipsis multa virtus adest. Nec enim nos tarditatis natura dānauit, sed dicēdi mutauimus genus, & vltrà nobis, quàm oportebat, indulsimus: ita non tā ingenio illi nos superauerunt, quàm proposito. Multa ergo oportebit eligere. Sed curandum erit, ne iis quibus permista sunt, inquinentur. Quosdā verò etiā quos totos imitari oportebat, & fuisse sēper, & nūc

Liuius.

Cicero.

In epist. ad filium.

Plinium, Tacitū, & alios suæ ætatis intelligit.

esse quidem libenter non cōcesserim modò, verūetiam contēderim. Sed hi qui sint nō cuiusq; est pronūtiare. *imitatio est, Tutius circa priores*vel erratur. Ideóque hanc nouorū distuli lectionem, ne imitatio iudiciū antecederet.

De diuisione & παρεγχειρήσει. CAP. VII.

De materiis dandis. FVIT etiam in hoc diuersum præcipientiū propositum, quòd eorum quidam materias quas discipulis ad dicēdum dabant, non contēti diuisione dirigere, latius dicendo persequebātur: nec solùm probationibus implebant, sed etiam affectibus. Alii, quum primas modò lineas duxissent, post declamationes, quod omisisset quisque, tractabāt: quosdā verò locos non minore cura, quàm quum ad dicendū ipsi surgerent, excolebant. Vtile vtrunq;: & ideo neutrum ab altero separo. Sed si facere tātùm alterū necesse sit, plus proderit demonstrasse rectā protinus viam, quàm reuocare ab errore iam lapsos. Primùm, quia emēdationem auribus modò accipiūt: diuisionem verò ad cogitationē etiam & stylum perferunt. Deinde, quòd libētius præcipientem audiunt, quàm reprehendētem. Siqui verò paulo sunt viuaciores, in his præsertim moribus, etiā irascūtur admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamen minus vitia apertè coarguenda sunt. Habenda enim ratio cæterorum, qui recta esse quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraq; autem ratio miscenda est, & ita tractanda, vt res ipsæ postulabunt. Nanq; incipientibus dāda erit velut præformata materia secundū cuiusque vires. At quum satis cōposuisse se ad exemplū videbuntur, breuia quædā demonstranda vestigia: quæ persecuti iā suis viribus sine adminiculo progredi possint. Nōnunquam credi sibi eos oportebit: ne mala consuetudine semper alienum laborē sequendi, nihil per se conari & quærere sciant. Quòd si satis prudenter dicenda

viderint, iã propè cõſummata fuerit præcipientis opera. Siquid errauerint adhuc, erunt ad ducẽ reducendi. Cui rei ſimile quiddã facientes aues cernimus, quæ teneris infirmíſque fœtibus cibos ore ſuo collatos partiũtur: at quum viſi ſunt adulti, paululum egredi nidis, & circumuolare ſedem illam præcedentes ipſæ docẽt: tum expertas vires, libero cælo ſuæque ipſorum fiduciæ permittunt.

De ediſcendo. CAP. VIII.

ILLVD ex conſuetudine mutandum prorſus exiſtimo in his, de quibus nunc differimus ætatibus, ne omnia quæ ſcripſerint, ediſcant, & certa, vt moris eſt, die dicant. Quod quidem maximè patres exigunt: atq; ita demum ſtudere liberos ſuos, ſi quàm frequẽtiſſimè declamauerint, credunt: quum profectus præcipuè diligentia cõſtet. Nam vt ſcribere pueros, plurimúmque eſſe in hoc opere planè velim: ſic ediſcere electos ex orationibus vel hiſtoriis, alióve quo genere dignorum ea cura voluminũ locos, multo magis ſuadeam. Nam & exercebitur acrius memoria, aliena cõplectẽdo, quàm ſua: & qui erũt in difficiliore huius generis labore verſati, ſine moleſtia, quæ ipſi compoſuerint, iam familiarius animo ſuo affigent, & aſſueſcent optimis, ſempérque habebunt intra ſe, quod imitentur: etiam non ſentientes, formam orationis illam, quam mente penitus acceperint, exprimẽt. Abundabunt autẽ copia verborum optimorũ, & cõpoſitione, ac figuris iam nõ quæſitis, ſed ſponte & ex repoſito velut theſauro ſe offerentibus. Accedit his & iucunda in ſermone bene à quoq; dictorum relatio, & in cauſis vtilis. Nam & plus authoritatis afferunt ea, quæ nõ præſentis gratia litis ſunt cõparata: & laudem ſæpe maiorẽ, quàm ſi noſtra ſint, cõciliant. Aliquando tamen permittendũ, quæ ipſi ſcri-

*edifcere,

pſerint, * dicere, vt laboris ſui fructũ etiam ex illa, quæ maximè petitur, laude plurimum capiant. Verùm id quoq; tum fieri oportebit, quum aliquid commodius elimauerint: vt eo velut præmio ſtudii ſui donẽtur, ac ſe meruiſſe vt dicerent, gaudeant.

An ſecundum ſui quiſque ingenii docendus ſit naturam. CAP. IX.

VIRTVS præceptoris haberi ſolet, nec immeritò, diligenter in iis quos erudiendos ſuſceperit, notare diſcrimina ingeniorũ, & quò quenque natura maximè ferat. Nã eſt in hoc incredibilis quædã varietas, nec pauciores animorũ penè quàm corporũ formæ. Quod intelligi etiam ex ipſis oratoribus poteſt, qui tantũ inter ſe diſtant genere dicẽdi, vt nemo ſit alteri ſimilis: quãuis plurimi ſe ad eorũ, quos probabant, imitationẽ cõpoſuerint. Vtile deinde pleriſq; viſum eſt, ita quenque inſtituere, vt propria naturæ bona, doctrina fouerẽt, & in id potiſſimũ ingenia quò tenderẽt, adiuuarentur. Vt ſiquis palæſtræ peritus, quum in aliquod plenũ pueris gymnaſiũ venerit, expertus eorũ omni modo corpus animúmq; diſcernat cui quiſq; certamini ſit præparandus: ita præceptorem eloquẽtiæ, quum ſagaciter fuerit intuitus cuius ingeniũ preſſo limatóq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aſpero, nitido, vrbano maximè gaudeat, ita ſe cõmodaturũ ſingulis, vt in eo quo quiſque eminet, prouehatur: quòd & adiuta cura natura magis eualeſcat, & qui in diuerſa ducatur: nec in iis quibus minus aptus eſt, ſatis poſſit efficere, & ea in quæ natus videtur, deſerẽdo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim vel cõtra receptas perſuaſiones rationem ſequenti ſentẽtia eſt) in parte verũ videtur. Nã proprietates ingeniorũ diſpicere prorſus neceſſarium eſt. In his quoq; certũ ſtudiorũ facere delectũ nemo diſſuaſerit. Nanq; erit alius hiſtoriæ magis idoneus, alius cõpoſitus

Cic. de opt. gen. dicendi. & de cl. orat.

Natura cura adiuta magis eualeſcit.

Authoris ſententia.

ad carmen, alius vtilis studio iuris, & nõnulli rus fortasse mittẽdi. Sic discernet hæc dicẽdi magister, quomodo palæstricus ille cursorẽ faciet, aut pugilẽ, aut luctatorem, aliúdve quid ex iis quæ sunt sacrorũ certaminũ. Verùm ei qui foro destinabitur, nõ in vnam partẽ aliquam, sed in omnia quæ sunt eius operis, etiã siqua difficiliora *videbũtur, elaborandũ est. Nã & omnino superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. An siquis ingenio corruptus, ac tumidus (vt pleriq; sunt) inciderit, in hoc eũ ire patiemur: aridum atq; ieiunũ nõ alemus, & quasi vestiemus? Nã si quædã detrahere necessarium est, cur non sit adiicere concessum? Neq; ego cõtra naturã pugno. Nõ enim deserendũ id bonũ, siquod ingenitũ est, existimo: sed augendũ, addendúmq; quod cessat. An nõ clarissimus ille præceptor Isocrates, quem nõ magis libri bene dixisse, quàm discipuli bene docuisse testãtur, quum de Ephoro atq; Theopompo sic iudicaret, vt alteri frænis, alteri calcaribus opus esse diceret: aut in illo lentiore tarditatẽ, aut in hoc penè præcipiti concitationem adiuuandã docẽdo existimauit, quum alterum alterius natura miscendum arbitraretur? Imbecillis tamen ingeniis sanè sic obsequẽdum sit, vt tantùm in id quò vocat natura, ducantur. Ita enim quod solum possunt, melius efficient. Si verò liberalior *natura contigerit, & in qua meritò ad spem oratoris simus aggressi, nulla dicendi virtus omittenda est. Nam licet sit aliquam in partem pronior, vt necesse est: cæteris tamen non repugnabit, atque ea cura paria faciet iis in quibus eminebat. Sicut ille (ne ab eodem exemplo recedamus) exercendi corpora peritus, non si docẽdum pancratiastem susceperit, pugno ferire vel calce tantùm, aut nexus modò, atque in his certos aliquos docebit, sed omnia quæ sunt eius certaminis. Erit qui

De his Arist. 1. rheto. & Gell. lib. 7. cap. 50. antiquit.
Palæstricus.
Certamina sacra.
*discenti
Isocrates.
Cic. 3. de orat.
*materia
Pãcratiastes.

ex his aliqua non possit: in id maximè quod poterit incumbet. Nam sunt hæc duo vitãda prorsus: vnum, Ne tentes quod effici non possit: alterum, Ne ab eo quod quis optimè facit, in aliud cui minus est idoneus, trãsferas. At si fuerit qui docebitur ille, quem adolescẽtes senẽ vidimus, Nicostratus, omnibus in eo docẽdi partibus similiter vtetur: efficietq; illum, qualis hic fuit, luctãdo, pugnãdóque (quorum vtroq; certamine iisdem diebus coronabatur) inuictũ. Et quanto id magis oratoris futuri magistro prouidendũ erit? Non enim satis est dicere pressè tãtùm, aut subtiliter, aut asperè: nõ magis quàm phonasco acutis tantùm, aut mediis, aut grauibus sonis, aut horum etiã particulis excellere. Nam sicut cithara, ita oratio perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta neruis consentiat.

De Nicostrato vide Pausanian Heliacõn primo.

De officio discipulorum. CAP. X.

PLVRA de officiis docentium locutus, discipulos id vnum interim moneo, vt præceptores suos nõ minus quàm ipsa studia ament: & parẽtes esse nõ quidem corporum, sed mentium credant. Multum hæc pietas cõfert studio. Nam ita & libenter audient, & dictis credẽt, & esse similes concupiscent: in ipsos denique cœtus scholarũ læti & alacres conuenient. Emendati non irascentur, laudati gaudebunt: vt sint charissimi, studio merebuntur. Nam vt illorum officium est docere, sic horum præbere se dociles. Alioqui neutrum sine altero sufficiet. Et sicut hominis ortus ex vtroque gignentium cõfertur, & frustra sparseris semina, nisi illa præmollitus fouerit sulcus: ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis accipientisque concordia.

De vtilitate & ratione declamandi. CAP. XI.

IN his primis operibus, quæ nõ ipsa parua sunt, sed maiorum quasi membra atque partes, bene insti-

tuto, ac ſatis exercitato, iam ferè tempus*appetet aggre- *apparet
diendi ſuaſorias iudicialéſque materias: quarum ante-
quã viam ingrediar, pauca mihi de ipſa declamandi ra-
tione dicenda ſunt: quæ quidem vt ex omnibus nouiſſi
mè inuenta, ita multo eſt vtiliſſima. Nam & cũcta illa
de quibus diximus, in ſe ferè continet, & veritati proxi
mam imaginẽ reddit. Ideóq; ita eſt celebrata, vt pleriſq;
videretur ad formandam eloquentiã vel ſola ſufficere.
Neq; enim virtus vlla perpetuæ dúntaxat orationis re- Declamandi vtilitas.
periri poteſt, quæ non ſit cum hac dicendi meditatio-
ne communis. Eò quidem res iſta culpa docentiũ reci
dit, vt inter præcipuas quæ corrumperent eloquẽtiam
cauſas licentia atq; inſcitia declamantiũ fuerit. Sed eo
quod natura bonũ eſt, bene vti licet. Sint ergo & ipſæ
materiæ quæ fingentur, quamſimillimæ veritati: & de-
clamatio inquantũ maximè poteſt, imitetur eas actio-
nes, in quarum exercitationem reperta eſt. Nã magos
& peſtilentiã, & reſpõſa, & ſæuiores Tragicis nouercas,
aliáq; magis adhuc fabuloſa, fruſtra inter ſponſiones &
interdicta quæremus. Quid ergo? Nunquam hæc ſupra
fidem, & poetica (vt verè dixerim) themata iuuenibus Poetica themata.
pertractare permittemus, vt expatientur, & gaudeant
materia, & quaſi in corpus eãt? Erit optimũ. Sed certè
ſint grandia & tumida, non ſtulta etiam, & acrioribus
oculis intuenti ridicula: ac ſi iam cedendũ eſt, impleat
ſe declamator aliquãdo dũ ſciat: vt quadrupedes quum
viridi pabulo diſtẽtæ ſunt, ſanguinis detractione curã-
tur, & ſic ad cibos viribus conſeruãdis idoneos redeũt:
ita ſibi quoque tenuãdos adipes, & quicquid humoris
corrupti cõtraxerit, emittendum, ſi eſſe ſanus ac robu
ſtus volet. Alioqui tumor ille inanis primo cuiuſq; ve
ri operis conatu deprehendetur. Totum autem decla Cic. in Orat.
mandi opus qui diuerſum omnino à forenſibus cauſis

existimant, ii profecto ne rationem quidẽ qua ista exercitatio inuenta sit, peruident. Nam si foro non præparat, aut scenicæ ostẽtationi, aut furiosæ vociferationi simillimum est. Quid enim attinet iudicem præparare, qui nullus est? narrare quòd omnes sciant falsum? probationes adhibere causæ, de qua nemo sit pronũtiaturus? Et hæc quidem otiosa tantúm. Affici verò, & ira vel luctu permouere, cuius est ludibrii, nisi quibusdam pugnæ simulacris ad verum discrimen aciémq; iustam consuescimus? Nihil ergo inter forense genus dicendi, atq; hoc declamatorium intererit? Si profectus gratia dicimus, nihil. Vtinámq; adiici ad consuetudinem posset, vt nominibus vteremur, & perplexæ magis, & longioris aliquando actus controuersiæ fingerẽtur: & verba in vsu quotidiano posita minus timeremus, & iocos inserere moris esset: quæ nos, quanlibet per alia in scholis exercitati sumus, tirones in foro inueniunt. Si verò in ostentationẽ comparetur declamatio, sanè paululũ aliquid *inclinare ad voluptatẽ audientiũ debemus. Nã & iis actionibus, quæ in aliqua sine dubio veritate versantur: sed sunt ad popularẽ aptatæ delectationem, quales legimus Panegyricos, totúmq; hoc demõstratiuum genus permittitur adhibere plus cultus: omnémq; artem, quæ latere plerunq; in iudiciis debet, non cõfiteri modo, sed ostẽtare etiam hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniã est iudiciorũ cõsiliorúmq; imago, similis esse debet veritati: quoniam autẽ aliquid in se habet ἐπιδεικτικὸν, nonnihil sibi nitoris assumere. Quod faciũt actores comici: qui nec ita prorsus vt nos vulgò loquimur, pronuntiant, quod esset sine arte: nec procul tamen à natura recedũt, quo vitio periret imitatio: sed morẽ cõmunis huius sermonis decore quodam scenico exornant. Sic quoque aliqua nos incõmo-

*inclamare

Panegyrici.

Actores comici.

da ex his quas finxerimus materiis, consequentur, in eo præcipuè, quòd multa in his relinquũtur incerta, quæ sumimus, vt videtur, ætates, facultates, liberi, parentes, vrbium ipsarum vires, iura, mores, aliáque his similia. Quin aliquando etiam argumēta ex ipsis positionum vitiis ducimus. Sed hæc suo quæq; loco. Quanuis enim omne propositum operis à nobis destinati eò spectet, vt orator instituatur: tamen nequid studiosi requirãt, siquid erit quod ad scholas pertineat propriè, in transitu non omittemus.

An artis huius necessaria cognitio sit. CAP. XII.

IAM hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua capere initium solent qui priora omiserunt: quanquam video quosdam in ipso statim limine obstaturos mihi, qui nihil egere huiusmodi præceptis eloquentiam putent: sed natura sua & vulgari modo, & scholarum exercitatione contenti, rideant etiã diligentiam nostram: exemplo magni quoq; nominis professorũ, quorũ aliquis, vt opinor, interrogatus, quid esset σχῆμα καὶ νόημα, nescire se quidē: sed si ad rem pertineret, esse in sua declamatione, respondit. Alius percontanti, Theodoreus an Apollodoreus esset, Ego, inquit, * parmularius sum. Nec sanè potuit vrbanius ex cõfessione inscitiæ suæ elabi. Porrò hi, quia & beneficio ingenii præstantes sunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent similes negligentiæ suæ, paucissimos naturæ. Igitur impetu dicere se, & viribus vti gloriantur. Nec enim opus esse probatione aut dispositione in rebus fictis: sed, cuius rei gratia plenum sit auditorium, sententiis grandibus, quarum optima quæq; à periculo petatur. Quinetiam in cogitãdo nulla ratione adhibita, aut tectũ intuentes, magnũ aliquid quod vltro se offerat, pluribus sæpe diebus expectantes:

*paruularius

aut murmure incerto velut classico instincti, concitatissimum corporis motum non enuntiandis, sed quærendis verbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia priusquã sensum inuenerint destinant, quibus aliquid diserti subiungẽdum sit: eáque diu secum ipsi claréque meditati, desperata connectendi facultate deserũt, & ad alia deinceps, atque inde alia non minus cõmunia, atq; nota diuertunt. Qui plurimum vidẽtur habere rationis, non in causas tantùm laborem suum, sed in locos intendunt: atq; in his non corpori prospiciũt, sed abrupta quædã, vt fortè ad manum venere, iaculãtur. Vnde fit, vt dissoluta, & ex diuersis congesta oratio cohærere non possit, similísque commentariis puerorum sit, in quos ea quæ aliis declamãtibus laudata sunt, *regerũt. Magnas tamen sententias, & res bonas (ita enim gloriari solent) elidunt: nam & barbari*, & serui: &, si hoc sat est, nulla est ratio dicendi.

*redigunt.

*idem faciũt:

Quare ineruditi ingeniosiores vulgò habeantur. CAP. XIII.

NE hoc quidem negauerim, sequi plerunq; hãc opinionem, vt fortius dicere videantur indocti. Primùm, vitio male iudicantiũ: qui maiorem habere vim credunt ea quæ non habent artem, vt effringere, quàm aperire: rumpere, quàm soluere: trahere, quàm ducere putãt robustius. Nam & gladiator qui armorũ inscius in *pugnã ruit, & luctator qui totius corporis nixu in id quod semel inuasit, incũbit, fortior ab his vocatur: quum interim & hic frequenter suis viribus ipse prosternitur, & illum vehementis impetus excipit aduersarii mollis articulus. Sed sunt in hac parte, quæ imperitos etiã naturaliter fallant. Nam & diuisio quum plurimum valeat in causis, speciem virium minuit: & rudia politis maiora, & sparsa cõpositis numerosiora creduntur. Est præterea quædã virtutum vitiorúmq; vici-

*rixam

nia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius & sæpius, vel cum periculo suscepti litigatoris, frequenter etiam suo. Affert & ista res opinionẽ, quia libentissimè homines audiunt ea que dicere ipsi *noluissent. Illud quoque alterum quod est in elocutione ipsa periculum, minus vitat, conatúrque perditè. Inde euenit nonnunquam, vt aliquid grãde inueniat, qui semper quærit quod nimiũ est. Verùm & raròeuenit, & cætera vitia non pensat. Propter hoc quoque interdum videntur indocti copiam habere maiorẽ, quòd dicũt omnia: doctis est & electio & modus. His accedit quòd à cura *dicendi quod intenderint, recedunt. Itaq; illud quæstionum & argumẽtorũ apud corrupta iudicia frigus euitãt: nihílq; aliud quàm quo vel prauis voluptatibus aures assistentium permulceant, quærunt. Sententiæ quoq; ipsæ, quas solas petunt, magis eminẽt, quũ omnia circa illas sordida & abiecta sint: vt lumina nõ inter vmbras (quemadmodũ Cicero dicit) sed plane in tenebris clariora sunt. Itaque ingeniosi vocentur vt libet, dum tamen constet contumeliosè sic laudari disertum. Nihilominus confitendum est etiam detrahere doctrinam aliquid, vt limam rudibus, & cotes hebetibus, & vino vetustatem: sed vitia detrahit: atq; eo solo minus est quod literæ perpolierũt, quo melius. Verùm hi pronuntiatione quoq; famam dicendi fortius quærunt. Nam & clamant vbiq;, & omnia leuata (vt ipsi vocant) manu emugiunt, multo discursu, anhelitu, iactatione, gestu, motu capitis furentes. Iam collidere manus, terræ pedẽ incutere, femur, pectus, frontẽ cædere, mire ad pullatũ circulum facit: quum ille eruditus, vt in oratione multa summittere, variare, disponere, ita etiam in pronuntiãdo suũ cuiq; eorũ quæ dicet, colori

*voluissent.

*docendi

accommodare actum sciat:& siquid sit perpetua obseruatione dignũ, modestus & esse & videri malit. At illi hanc vim appellãt,quæ est potius violẽtia: quum interim non actores modò aliquos inuenias, sed (quod est turpius) præceptores etiã, qui breuem dicẽdi exercitationem cõsecuti,omissa ratione, vt tulit impetus, passim tumultuẽtur: eósque, qui plus honoris literis tribuerũt,& ineptos, & ieiunos, & tepidos,& infirmos,vt quodq; verbum cõtumeliosissimũ occurrit,appellent. Verùm illis quidẽ gratulemur, sine labore, sine ratione,sine disciplina disertis:nos quãdo & præcipiẽdi munus etiã pridẽ deprecati sumus,& in foro quoq; dicendi,quia honestissimũ finem putabamus, desinere dum desyderaremur,inquirendo,scribendóque talia,consolemur otium nostrũ,quæ futura vsui bonæ mentis iuuenibus arbitramur,nobis certè sunt voluptati.

Violentia.

Quis modus sit in arte. CAP. XIIII.

NEMO autem à me exigat id præceptorum genus, quod est à plerisq; scriptoribus artiũ traditum, vt quasi quasdam leges immutabili necessitate conscriptas studiosis dicendi feram: vtiq; Prooemiũ, & id quale:proxima huic Narratio:quæ lex deinde narrãdi:propositio post hanc,vel,vt quibusdam placuit,Excursio: tum certus ordo quæstionum, cæteráque: quæ velut si aliter facere fas non sit, quidam tanquã iussi sequũtur. Erat enim rhetorice res prorsus facilis ac parua, si vno & breui præscripto contineretur.Sed mutantur pleraque causis,temporibus,occasione,necessitate.Atq; ideo res in oratore præcipua consilium est,quia variè, & ad rerum momenta conuertitur. Quid enim si præcipias Imperatori, quoties aciem instruet, vt dirigat frõtem, cornua vtrinq; promoueat,equites pro cornibus locet? Erit hæc quidem rectissima fortasse ratio, quoties lice-

bit: sed mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumen obstabit, si collibus, syluis, asperitatéve aliqua prohibebitur. Mutabit hostium genus, mutabit præsentis conditio discriminis: nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxiliis, nunc legione pugnabitur: nonnũquam terga etiam dedisse simulata fuga proderit. Ita Procemium necessarium an superuacuum, breue an lõgius: ad iudicem omni sermone directo, an aliquando auerso per aliquam figuram dicendum sit: constricta an latius fusa narratio, continua an diuisa, recta an ordine permutato, causæ docebunt. Itémque de quæstionum ordine, quũ rectè in eadem cõtrouersia aliud alii parti prius quæri frequenter expediat. Neque enim rogationibus, plebísve scitis sancta sũt ista præcepta: sed hoc quicquid est, vtilitas excogitauit. Non negabo autẽ sic vtile esse plerunq;, alioqui nec scriberẽ: verùm si eadem illa nobis aliud suadebit vtilitas, hãc relictis magistrorum authoritatibus sequemur. Equidẽ id maxime præcipiã, ac repetens iterúmq; iterúmq; monebo: res duas in omni actu spectet orator: quid deceat, quid expediat. Æneid.3. Expedit autem sæpe mutare ex illo cõstituto traditóq; ordine aliqua, & interim decet: vt in statuis atq; picturis videmus variari habitus, vultus, status. Nã recti quidem corporis vel minima gratia est. Neq; enim aduersa sit facies, & demissa brachia, & iũcti pedes, & à summis ad ima rigẽs opus. Flexus ille, & vt sic dixerim, motus, dat actum quendam & factum. Ideo nec ad vnum modũ formatæ manus, & in vultu mille species. Cursum habent quædam & impetum, sedent alia, vel incumbũt: nuda hæc, illa velata sunt: quædam mista ex vtroque. Quid tam distortum & elaboratum, quàm est ille Discobolos Myronis? Siquis tamen vt parum rectum Plin lib.34. cap.8. improbet opus, nónne ab intellectu artis abfuerit,

in qua vel præcipuè laudabilis est illa ipsa nouitas ac difficultas? Quam quidem gratiam & delectationem afferũt figuræ, quǽque in sensibus, quǽque in verbis sunt. Mutant enim aliquid à recto: atque hanc præ se virtutem ferunt, quòd à consuetudine vulgari recesserunt. Habet in pictura speciem tota facies. Apelles tamẽ imaginem Antigoni látere tãtùm altero ostendit, vt amissi oculi deformitas lateret. Quid? non in oratione operienda sunt quædam, siue ostendi non debent, siue exprimi pro dignitate non possunt? vt fecit Timãthes, vt opinor, Cithnius, in ea tabula qua Coloten Teium vicit. Nã quum in Iphigeniæ immolatione pinxisset tristem Calchãtem, tristiorem Vlyssem, addidisset Menelao quem summum poterat ars efficere mœrorẽ: consumptis affectibus, non reperiens quo digne modo patris vultum posset exprimere, velauit eius caput, & suo cuiq; animo dedit æstimãdum. Nónne huic simile est illud Sallustianũ, Nam de Carthagine tacere satius puto, quàm parũ dicere? Propter quæ mihi semper moris fuit, quam *minimè alligare me ad præcepta quæ καθολικὰ vocãt, id est (vt dicamus quomodo possumus) vniuersalia, vel perpetualia. Raró enim reperitur hoc genus, vt non labefactari parte aliqua, aut subrui possit. Sed de his plenius suo quicque loco tractabimus. Interim nolo se iuuenes satis instructos, siquẽ ex his qui breues plerunque circunferuntur, artis libellum edidicerint, & velut decretis Technicorum tutos putent. Multo labore, assiduo studio, varia exercitatione, plurimis experimentis, altissima prudentia, præsentissimo consilio cõstat ars dicendi. Sed adiuuatur his quoque, si tamen rectam viam, non vnam orbitam monstrent: à qua declinare qui crediderit nefas, patiatur necesse est illam per funes ingredientium tarditatem.

Cic. in Orat.

Plin. lib. 35. ca. 10 & Valerius lib. 8. cap. 12.

In Iugurtha.

*minimum

Itaque & stratum militari labore iter sæpe deserimus compendio ducti: & si rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur: & si ianua tenebitur incẽdio, per parietem exibimus. Latè fusum opus est, & multiplex, & propè quotidie nouum, & de quo nunquam dicta erũt omnia. Quæ sint tamen tradita, quid ex his optimum, & siquid mutari, adiici, detrahi melius videbitur, dicere experiar.

Rhetorices etymon, & totius operis diuisio. CAP. XV.

RHETORICEN in Latinũ transferẽtes, tum oratoriam, tum oratricem nominauerunt. Quos equidem non fraudauerim debita laude, quòd copiam Romani sermonis augere tentauerint. Sed nõ omnia nos ducentes ex Græco sequũtur, sicut ne illos quidẽ, quoties suis vtiq; verbis signare nostra voluerũt: & hæc interpretatio non minus dura est, quàm illa Flauii essentia atq; entia: sed ne propria quidem. Nam oratoria sic efferetur, vt elocutoria: oratrix, vt elocutrix. Illa autẽ de qua loquimur, rhetorice, talis est, qualis eloquẽtia: nec dubiè apud Græcos quoq; duplicem intellectũ habet. Nanq; vno modo fit appositum, ars rhetorica, vt nauis piratica: altero nomen rei, qualis est philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc volumus significare substantiam, vt grammatice literatura est, nõ literatrix, quemadmodum oratrix: nec literatoria, quẽadmodũ oratoria. Verùm in rhetorice nõ sic. Non pugnemus igitur, quum præsertim plurimis alioqui Græcis sit vtẽdum. Nam certè si & Physicos & Musicos & Geometras dicã, nec vim afferam nominibus his indecora in Latinum sermonẽ mutatione. Deniq; quum M. Tullius etiam ipsis librorum, quos hac de re primùm scripserat, titulis Græco nomine vtatur: profectò non est verendum ne temerè videamur oratori maximo, de nomine artis

ſuæ credidiſſe. Igitur rhetorice (iam enim ſine metu cauillationis vtemur hac appellatione) ſic (vt opinor) optimè diuidetur, vt de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ diſciplina percipi debet: ea eſt bene dicẽdi ſciẽtia. Artifex eſt, qui *percipit hãc artẽ, id eſt orator, cuius eſt ſumma, bene dicere. Opus, quod efficitur ab artifice, id eſt bona oratio. Hæc omnia rurſus diducũtur in ſpecies. Sed illa ſequentia ſuo loco: nunc quæ de prima parte tractanda ſunt, ordiar.

*præcipit

Quid ſit rhetorice, & quis eius finis. CAP. XVI.

ANTE omnia, quid ſit rhetorice: quæ finitur quidẽ variè, ſed quæſtionem habet duplicem: aut enim de qualitate ipſius rei, aut de cõprehenſione verborum diſſenſio eſt. Prima ac præcipua opinionum circa hoc differentia, quòd alii malos quoque viros poſſe oratores dici putant: alii (quorum nos ſententiæ accedimus) nomen hoc, artémq; de qua loquimur, bonis demum tribui volunt. Eorum autem qui dicendi facultatem à maiore ac magis expetẽda vitæ laude ſecernunt, quidam rhetoricen vim tantùm, quidã ſcientiam, ſed non virtutẽ, quidam vſũ, quidam artem quidẽ, ſed à ſcientia & virtute ſeiunctam, quidã etiam prauitatem quãdam artis, id eſt κακοτεχνίαν nominauerũt. Hi ferè aut in perſuadendo, aut in dicendo appoſitè ad perſuadendũ, poſitum orandi munus ſunt arbitrati. Id enim fieri poteſt ab eo quoque, qui vir bonus non ſit. Eſt igitur frequentiſſimus finis rhetorices, vis perſuadendi. Quod ego vim appello, plerique poteſtatem, nonnulli facultatem vocant: quæ res nequid afferat ambiguitatis, vim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Iſocrate (ſi tamen re vera ars quæ circunfertur, eius eſt) duxit. Qui quum longè ſit à voluntate infamantium oratoris officia, finem artis temerè comprehendit, dicens eſſe rhe-

κακοτεχνία.

δύναμις.

Cic. in Brut. & Catone.

toricen persuadēdi opificem, id est πειθοῦς δημιουργόν. Neq; enim mihi permiserim eadē vti declinatione, qua Ennius M. Cethegum Suadæ medullam vocat. Apud Platonem quoq; Gorgias in libro qui nomine eius inscriptus est, idem ferè dicit: sed hāc Plato illius opinionem vult accipi, non suā. Cicero pluribus locis scripsit, oratoris officium esse, dicere apposite ad persuadēdum. De Orat. 1. In rhetoricis etiam, quos sine dubio ipse nō probat, finem facit persuadere. Verùm & pecunia persuadet, & gratia, & authoritas dicentis, & dignitas, & postremò aspectus etiam ipse sine voce, quo vel recordatio meritorum cuiusque, vel facies aliqua miserabilis, vel formæ pulchritudo sententiam dictat. Nam & M. Aquilium defendēs Cic. 2. de orat. & act. 7. in Verrem. Val. 8. tit. 1. Antonius, quum scissa veste cicatrices, quas is pro patria pectore aduerso suscepisset, ostendit: non orationis habuit fiduciam, sed oculis populi Romani vim attulit: quem illo ipso aspectu maximè motū in hoc vt absolueret reum, creditum est. Seruiū quidem Galbā miseratione sola, qua non suos modò liberos paruulos in concionem produxerat, sed Galli etiā Sulpitii filiū suis ipse manibus circūtulerat, elapsum esse, quū aliorum monumentis, tum Catonis oratione testatum est. Et Phrynen non Hyperidis actione quāquam admirabili, Athenæus 13. Dipno. sed aspectu corporis, quod illa speciosissimū alioqui diducta nudauerat tunica, putāt periculo liberatā. Quæ si omnia persuadent, non est hic, de quo locuti sumus, idoneus finis. Ideoq; diligētiores visi sunt sibi: qui quū de rhetorice idē sentirent, existimauerūt eā, vim dicēdo persuadendi. Quē finem Gorgias in eodē de quo suprà diximus libro, velut coactus à Socrate facit. A quo non dissentit Theodectes, siue ipsius id opus est quod de rhetorice nomine eius inscribitur: siue, vt creditum est, Aristotelis: in quo est, finem esse rhetorices, ducere

homines dicẽdo in id quod actor velit. Sed ne hîc quidem satis est comprehẽsum. Persuadent enim dicẽdo, vel ducunt in id quod volunt alii quoq;, vt meretrices, adulatores, corruptores. At contrà non persuadet semper orator: vt interim nõ sit proprius hic finis eius, interim sit communis cum iis qui ab oratore procul absunt. Atqui non multum ab hoc fine abest Apollodorus, dicẽs, Iudicialis orationis primum & super omnia esse persuadere iudici, & sententiam eius ducere in id quod velit. Nam & ipse oratorem fortunæ subiicit, vt si nõ persuaserit, nomen suũ retinere non possit. Quidam recesserunt ab euentu, sicut Aristoteles, qui dicit, Rhetorice est vis inueniẽdi omnia in oratione persuasibilia. Qui finis & illud vitium de quo suprà diximus, habet: & insuper, quòd nihil nisi inuẽtionem cõplectitur, quæ sine elocutione non est oratio. Hermagoræ, qui finem eius esse ait persuasibiliter dicere, & aliis qui eandem sententiam non eisdẽ tamen verbis explicant, ac finem esse demonstrant, dicere quæ oporteat omnia ad persuadendũ, satis responsum est, quum persuadere non tantũ oratoris esse cõuicimus. Addita sunt his alia varié. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modò versari rhetoricen putauerunt: quorũ verius vtrũ sit, in eo loco qui huius quæstionis proprius est, dicam. Omnia subiecisse oratori videtur Aristoteles, quum dixit, vim esse dicendi quid in quaque re possit esse persuasibile. Et Patrocles, qui non quidẽ adiicit in quaque re, sed nihil excipiendo idem ostendit. Vim enim vocat inueniendi quod sit in oratione persuasibile. qui fines & ipsi solam complectũtur inuentionem. Quod vitiũ fugiens *Theodorus, vim putat inueniendi & eloquendi cum ornatu credibilia in omni oratione. Sed quum eodẽ modo credibilia quo persuasibilia

Lib.1.rhet.

*Eudorus,

etiam non orator inueniat, adiiciẽdo, in omni oratione, magis quàm ſuperiores, concedit ſcelera quoq; perſuadẽtibus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem, perſuadendi ſe artificem in iudiciis & aliis cœtibus eſſe ait, de iuſtis quoq; & iniuſtis tractare: cui Socrates perſuadendi, non docẽdi concedit facultatẽ. Qui verò non omnia ſubiiciebant oratori, ſolicitius ac verboſius, vt neceſſe erat, adhibuerũt diſcrimina: quorum fuit Ariſton Critolai Peripatetici diſcipulus, cuius hic finis eſt, ſcientia vidẽdi & agendi in quæſtionibus ciuilibus per orationem popularis perſuaſionis. Hic ſcientiam, quia Peripateticus eſt, non, vt Stoici, virtutis loco ponit: popularẽ autem comprehendẽdo perſuaſionem, etiam contumelioſus eſt aduerſus artem orandi, quam nihil putat doctis perſuaſurã. Illud de omnibus qui circa ciuiles demum quæſtiones oratorem iudicãt verſari, dictum ſit, excludi ab his plurima oratoris officia: illam certè laudatiuam totam, quæ eſt rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadaræus, vt iã ad eos veniamus, qui artem quidẽ eſſe eam, ſed nõ virtutem, putauerunt. Ita enim dicit (vt ipſis eorum verbis vtar qui hoc ex Græco tranſtulerunt) Ars inuentrix & iudicatrix & enuntiatrix decente ornatu ſecundũ menſionem eius quod in quoque poteſt ſumi perſuaſibile in materia ciuili. Itémq; Cornelius Celſus, qui finem rhetorices ait, dicere perſuaſibiliter in dubia & ciuili materia. Quibus ſunt non diſſimiles, qui ab aliis traduntur, qualis eſt ille, Vis*dicẽdi & eloquẽdi de rebus ciuilibus ſubiectis ſibi, cum quadam perſuaſione, & quodã corporis habitu, & eorum quæ dicet, pronũtiatione. Mille alia, ſed aut eadem, aut ex eiſdem compoſita: quibus item quum de materia rhetorices dicendũ erit, reſpondebimus. Quidam eam neque vim, neque ſcientiam,

Theodorus Gadaræus.

*videndi

neque artem putauerunt: sed Critolaus vsum dicendi. nam hoc τριβὴ significat. Athenæus fallẽdi artem. Plerique autem dũ pauca ex Gorgia Platonis, à prioribus imperitè excerpta, legere contenti, neque hoc totum, neque alia eius volumina euoluunt, in maximum errorem inciderũt: credúntq; eum in hac esse opinione, vt rhetoricen non artem, sed peritiam quandam gratiæ ac voluptatis existimet: & alio loco, ciuilitatis particulæ simulacrũ, & quartam partẽ adulationis: quòd duas partes ciuilitatis corpori assignet, medicinam, & quam interpretantur exercitatricem: duas animo, legalẽ atq; iustitiam. Adulationem autẽ medicinæ, vocet coquorum artificium: & exercitatricis, mãgonum, qui colorem fuco, & verum robur inani sagina mẽtiãtur: legalis, cauillatricẽ: iustitiæ, rhetoricen. Quæ omnia sunt quidẽ scripta in hoc libro, dictáq; à Socrate, cuius persona videtur Plato significare quid sentiat: sed alii sunt eius sermones ad coarguẽdos qui contrà disputant, cõpositi, quos ἐλεγκτικοὺς vocant. alii ad præcipiendum, qui δογματικοὶ appellãtur. Socrates autẽ, seu Plato, eam quidem quæ tum exercebatur, rhetoricen, talem putauit: nam & dicit his verbis, τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθε. Non veram autem & honestam intelligit. Itaque disputatio illa contra Gorgiã ita clauditur, οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια καὶ πράττειν. Ad quod ille quidẽ cõticescit, sed sermonem suscipit Polus iuuenili calore inconsyderatior: contra quẽ illa de simulacro & adulatione dicũtur. Tum Callicles adhuc concitatior, qui tamen ad hanc perducitur clausulam, τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι καὶ ἐπιστήμονα τῶν δικαίων. vt appareat Platoni non rhetoricen videri malam, sed eam verã nisi iusto ac bono non contingere. Adhuc autem in Phædro manifestius facit hanc artem consum-

Gorgias Platonis.

ἐλεγκτικοὶ λόγοι καὶ δογματικοί.

mari citra iustitiæ quoq; scientiam non posse: cui opinioni nos quoque accedimus. An aliter defensionẽ Socratis, & eorum qui pro patria ceciderant, laudem scripsisset? quæ certè sunt oratoris opera. Sed in illud hominum genus, quod facultate dicendi malè vtebatur, inuectus est. Nam & Socrates inhonestam sibi credidit orationem quam ei Lysias reo cõposuerat: & tum maximè scribere litigatoribus, quæ illi pro se ipsi dicerent, erat moris: atq; ita iuri, quo nõ licebat pro altero agere, fraus adhibebatur. Doctores quoq; eius artis parum idonei Platoni videbantur, qui rhetoricen à iustitia separarent, & veris credibilia præferrent. Nam id quoque dicit in Phædro. Cõsensisse autem illis superioribus videri potest etiã Cornelius Celsus, cuius hæc verba sũt, Orator simile tãtùm veri petit. Deinde paulò pòst, Nõ enim bona conscientia, sed victoria, litigantis est præmium. Quæ si vera essent, pessimorũ hominum foret, hæc tam perniciosa nocentissimis moribus dare instrumenta, & nequitiam præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis suæ viderint. Nos autẽ ingressi formare perfectum oratorẽ, quem in primis esse virũ bonum volumus: ad eos qui de hoc opere melius sentiunt, reuertamur. Rhetoricen autem quidam eandem ciuilitatem esse iudicauerunt. Cicero scientiæ ciuilis partem vocat: ciuilis autem scientia idem quod sapientia est. Quidam etiam philosophiæ, quorũ est Isocrates. Huic eius substantiæ maximè conuenit finitio, rhetoricen esse bene dicendi scientiam. Nam & orationis omnes virtutes semel complectitur, & protinus mores etiam oratoris, quum bene dicere non possit nisi vir bonus. Idem valet Chrysippi finis ille ductus à Cleanthe, scientia rectè dicendi. Sunt plures eiusdem, sed ad alias quæstiones magis pertinent. Idem sentiret finis hoc modo

Cic. 1 de Orat. Val. lib. 6. tit. 4

Cornelius Celsus.

comprehensus, Persuadere quod oporteat: nisi quod artem ad exitũ alligat. Bene Areus, Dicere secũdum virtutem orationis. Excludũt à rhetorice malos & illi qui sciẽtiam ciuilium officiorum eam putauerunt, si sciẽtiam virtutem iudicãt: sed anguste intráq; ciuiles quæstiones coercent. Albutius nõ obscurus professor atq; author, scientiam bene dicendi esse consentit: sed exceptionibus peccat, adiiciendo, circa ciuiles quæstiones, & credibiliter. quarũ iam vtriq; responsum est. Probabilis & illi voluntatis, qui rectè sentire & dicere, rhetorices finem putauerunt. Hi sunt ferè fines maximè illustres, & de quibus præcipuè disputatur. Nã omnes quidem persequi, nec attinet, nec possum: quum prauum quoddam (vt arbitror) studium circa scriptores artium extiterit, nihil eisdem verbis quæ prior aliquis occupasset, finiẽdi: quæ ambitio procul aberit à me. Dicã enim non vtiq; quæ inuenero, sed quæ placebunt. sicut hoc, rhetoricen esse bene dicendi scientiam: quum reperto quod est optimum, qui quærit aliud, peius velit. His approbatis, simul manifestũ est illud quoque, quem finẽ, vel quid summũ & vltimũ habeat rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nã si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est, bene dicere.

An vtilis sit rhetorice. CAP. XVII.

SEQVITVR quæstio, an vtilis rhetorice. Nam quidam vehementer in eam inuehi solent: &, quod sit indignissimum, in accusationem orationis vtuntur orandi viribus: eloquẽtiam esse quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, cõsilia ducantur in peius: nec seditiones modò turbæq; populares, sed bella etiam inexpiabilia excitentur: cuius denique tum maxime sit vsus, quum pro falsis contra veritatem valet. Nam & Socrati obiiciunt comici, docere

eum quomodo peiorem causam meliorẽ faciat: & contrà, Tisiam & Gorgiam similia dicit polliceri Plato. Et his adiiciunt exempla Græcorũ Romanorúmq;, & enumerant qui perniciosa non singulis tantùm, sed rebus etiam publicis, vsi eloquentia, turbauerint ciuitatum status, vel euerterint: eóq; & Lacedæmoniorũ ciuitate expulsam, & Athenis quoq;, vbi actor mouere affectus vetabatur, velut recisam orandi potestatem. Quo quidem modo nec duces erunt vtiles, nec magistratus, nec medicina, nec ipsa deniq; sapientia. Nam & dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glauciæ magistratus, & in medicis venena, & in iis qui philosophorũ nomine male vtuntur, grauissima nonnũquam flagitia deprehensa sunt. Cibos aspernemur, attulerunt sæpe valetudinis causas. Nunquam tecta subeamus, super habitãtes aliquando procũbunt. Non fabricetur militi gladius, potest vti eodem ferro latro. Quis nescit, ignes, aquas, sine quibus nulla sit vita, & (ne terrenis immorer) Solẽ, Lunámq; præcipua siderum, aliquãdo etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacẽ cæcus ille Appius dicẽdi viribus diremisse? Aut non diuina M. Tullii eloquentia & cõtra leges Agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciam? & supplicationes, qui maximus honor victoribus bello ducibus datur, in toga meruit? Non perterritos militũ animos frequenter à metu reuocat *orator? & tot pugnandi pericula ineuntibus, laudem vita potiorem esse persuadet? Neq; verò me Lacedæmonii aut Atheniẽses magis mouerint, quàm populus Romanus, apud quẽ summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidẽ nec vrbiũ conditores reor aliter effecturos fuisse, vt vaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta voce cõmota: nec legum repertores sine summa vi orandi consecutos, vt se ipsi homines ad seruitu-

Aristopha. ἐν Νεφέλαις

Liu. lib. 13.

*oratio?

tem iuris astringerent. Quin ipsa vitæ præcepta, etiam si natura sunt honesta: plus tamen ad formandas mentes valēt, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in vtranque partē valent arma facundiæ, non tamen est æquū id haberi malum, quo bene vti licet. Verùm hæc apud eos fortasse quærantur, qui summā rhetorices ad persuadendi vim retulerunt. Si verò est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur, vt sit orator in primis vir bonus, vtilē certè eam esse confitendū est. Et hercle Deus ille princeps parens rerum, fabricatórq; mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris, quæ quidē mortalia essent, animalibus, quàm dicēdi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, viribus, firmitate, patientia, velocitate præstantiora in illis mutis videmus, eadem minus egere acquisitæ extrinsecus opis. Nā & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas citra docentē natura ipsa sciunt. Et pleraque contra frigus ex suo corpore vestiuntur, & arma his ingenita quædam, & ex obuio ferè victus: circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiúsque nos socios esse cum diis immortalibus voluit. Sed ipsa ratio neq; tam nos iuuaret, neq; tam esset in nobis manifesta: nisi, quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus: quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum & *cogitationem quandam videmus. Nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiā reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia sunt cerarum & mellis, efficere, nonnullius fortasse rationis est: sed quia carent sermone quæ id faciunt, muta atq; irrationabilia vocantur. Denique homines quibus negata vox est, quātulum adiuuat animus ille cælestis? Quare si nihil

Eloquentiæ laus.

*cognitionē

à diis oratione melius accepimus, quid tam dignũ cultu ac labore ducamus? aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstant? Eo quidẽ magis, quòd nulla in parte plenius labor gratiã refert. Id adeò manifestũ erit, si cogitauerimus, & vnde & quousq; iã prouecta sit orandi facultas, & adhuc augeri potest. Nã vt omittam, defendere amicos, regere cõsiliis senatum, populum, exercitũ in quæ velit ducere, quàm sit vtile, conueniátque bono viro: nónne pulchrum, vel hoc ipsum est, ex communi intellectu, verbísque quibus vtuntur omnes, tantùm assequi laudis & gloriæ, vt non loqui & orare, sed, quod Pericli contigit, fulgurare ac tonare videaris? Cic. in Orat.

An rhetorice sit ars. CAP. XVIII.

FINIS non erit, si expatiari parte in hac, & indulgere voluptati velim. Trãseamus igitur ad eam quæstionem quæ sequitur, an rhetorice ars sit. Quod quidem adeò ex iis qui præcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, vt etiam ipsis librorum titulis testatum sit scriptos eos De arte rhetorica: Cicero verò etiã quæ rhetorice vocetur, esse artificiosam eloquentiam dicat. Rhetoric. 1. Quod non oratores tantùm *vindicauerunt, vt studiis aliquid suis præstitisse videantur: sed cum his philosophi & Stoici & Peripatetici plerique consentiunt. *iudicauerũt, vel indicauerunt. Ac me dubitasse confiteor, an hanc partem quæstionis tractandam putarem. Nam quis est adeò nõ ab eruditione modò, sed à sensu remotus hominis, vt fabricandi quidem & texendi, & è luto vasa ducendi artẽ putet: rhetoricen autem, maximum ac pulcherrimum (vt suprà diximus) opus, in tam sublime fastigium existimet sine arte venisse? Equidem illos qui contrà disputarũt, non tam id sensisse quod dicerent, quàm exercere ingenia materiæ difficultate credo voluisse: sicut Poly-

cratem quum Busirim laudaret, & Clytemnestram quanquam is, quod his dissimile nõ esset, composuisse orationem, quæ est habita contra Socratem, dicitur. Quidam naturalẽ esse rhetoricen volunt, & tamen adiuuari exercitatione non diffitentur: vt in libris Ciceronis de Oratore dicit Antonius, Obseruationẽ quandã esse, non artẽ. Quod non ideo, vt pro vero accipiamus, est positum: sed vt Antonii persona seruetur, qui dissimulator artis fuit. Hanc autem opinionẽ habuisse Lysias videtur: cuius sententiæ talis defensio est, quòd indocti, & barbari, & serui pro se quũ loquuntur, aliquid dicãt simile principio, narrent, probẽt, refutẽt, & (quod vim habeat epilogi) deprecentur. Deinde adiiciunt illas verborũ cauillationes, Nihil quod ex arte fiat, ante artẽ fuisse: atqui dixisse homines pro se, & in alios semper: doctores artis serò & circa Tisiam & Coraca primùm repertos: orationẽ igitur ante artem fuisse, eóq; artem nõ esse. Nos porrò quando cœperit huius rei doctrina, non laboramus exquirere: quãquam apud Homerũ & præceptorem Phœnicẽ tum agendi tum etiã loquẽdi, & oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, & certamina quoque proposita eloquẽtiæ inter iuuenes inuenimus: quin in cælatura clypei Achillis & lites sunt & actores. Illud admonere satis est, omnia quæ ars consummarit, à natura initia duxisse: aut tollatur medicina, quæ ex obseruatione salubrium atq; his contrariorũ reperta est: & vt quibusdã placet, tota constat experimentis. Nam & vulnus deligauit aliquis antequam hæc ars esset: & febrem quiete & abstinẽtia, nõ quia rationem videbat, sed quia id valetudo ipsa coegerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars: casas enim primi illi sine arte fecerunt. Nec musica: cantatur ac saltatur per omnes gentes aliquo modo. Ita si rhetorice vocari de-

Lib.1.

Iliad.9.15.18.

Iliad.6.

bet sermo quicunq;, fuisse eam antequã esset ars, confitebor. Si verò non quisquis loquitur, orator est, & tum non tanquam oratores loquebantur: necesse est oratorem factum arte, nec ante artem fuisse, fateantur. Quo illud quoque excluditur, quod dicũt, Non esse artis id quod faciat qui nõ didicerit: dicere autem homines & qui non didicerũt. Ad cuius rei confirmationẽ afferunt Demadem remigẽ & AEschinem hypocriten oratores fuisse falsó. Nam neq; orator esse qui nõ didicit, potest: & hos serò potius quàm nunquã didicisse quis dixerit: quanquã AEschines ab initio sit versatus in literis, quas pater eius etiã docebat: Demadẽ neq; non didicisse certum sit, & continua dicẽdi exercitatio potuerit tantũ, quantuscunq; postea fuit, fecisse. Nã id *potentissimum discẽdi genus est. Sed & præstantiorẽ, si didicisset, futurum fuisse dicere licet. Neq; enim orationes scribere est ausus, vt eum multũ valuisse in dicẽdo sciamus. Aristoteles, vt solet, quærẽdi gratia, quædã subtilitatis suæ argumẽta excogitauit in Gryllo: sed *idẽ & de arte rhetorica tres libros scripsit, & in eorũ primo non artem solùm eam fatetur: sed ei particulã ciuilitatis, sicut dialecticis, assignat. Multa Critolaus cõtrà, multa Rhodius Athenodorus. Agnon quidẽ detraxit sibi inscriptione ipsa fidem, qua rhetorices accusationẽ professus est. Nã de Epicuro, qui disciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi plura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaq; potẽtissimis eorũ breuiter occurram, ne in infinitum quæstio euadat. Prima his argumẽtatio ex materia est. Omneis enim artes aiunt habere materiã, quod est verũ: rhetorices nullam esse propriam: quod esse falsum in sequentibus probabo. Altera est calumnia, nullam artem falsis assentiri opinionibus, quia cõstitui sine præceptione non possit, quæ semper vera sit: rhetoricen assentiri fal-

*potissimum

*inde

ſis:non eſſe igitur artem. Ego rhetoricen nonnũquam dicere falſa pro veris confitebor, ſed non ideo in falſa quoque eſſe opinione concedam:quia longè diuerſum eſt, ſibi ipſi quid videri, & vt alii videatur efficere. Nã & imperator falſis vtitur ſæpe:vt Hannibal, quũ incluſus à Fabio, ſarmentis circum cornua boum deligatis, incenſiſq;, per noctem in aduerſos montes agens armenta, ſpeciem hoſti abeuntis exercitus dedit:ſed illum fefellit: ipſe quid verũ eſſet, nõ ignorauit. Nec verò Theopompus Lacedæmonius, quum permutato cum vxore habitu è cuſtodia vt mulier euaſit, falſam de ſe opinionem habuit, ſed cuſtodibus præbuit. Itẽ orator quum falſo vtitur pro vero, ſcit eſſe falſum, eóque ſe pro vero vti:non ergo falſam habet ipſe opinionẽ, ſed fallit aliũ. Nec Cicero quũ ſe tenebras offudiſſe iudicibus in cauſa Cluẽtii gloriatus eſt, nihil ipſe vidit. Et pictor quum vi artis ſuæ effecit, vt quædã eminere in opere, quædam receſſiſſe credamus, ipſe ea plana eſſe non neſcit. Aiunt etiam, Omnes artes habere finem aliquẽ propoſitum, ad quem tendant: hunc modo nullum eſſe in rhetorice, modo non præſtari eum qui promittatur. mẽtiuntur. Nos enim eſſe finem iam oſtendimus, & quis eſſet diximus. Præſtabit hunc ſemper orator: ſemper enim bene dicet. Firmum autẽ hoc quod opponitur, aduerſus eos fortaſſe ſit, qui perſuadere finẽ putauerunt. Noſter orator, árſq; à nobis finita, non ſunt poſita in euentu. Tendit quidem ad victoriã qui dicit:ſed quum bene dixit, etiam ſi non vincat, id quod arte continetur, effecit. Nam & gubernator vult ſalua naue in portũ peruenire: ſi tamen tempeſtate fuerit abreptus, nõ ideo minus erit gubernator, dicétque notum illud, Dum clauum rectum teneam. Et medicus ſanitatẽ ægri petit: ſi tamen aut valetudinis vi, aut intẽperantia ægri, alió-

Liu. lib. 3. tertiæ decadis.

Vide Val. lib. 4. cap. 6.

Eraſ. Chiliad.

ve quo casu summa non cõtingit, dum ipse omnia secundum rationem fecerit, medicinæ fine non excidit. Ita oratori bene dixisse finis est. Nam est ars ea, vt post paulum clarius ostendemus, in actu posita, non in effectu. Ita falsum erit illud quoq; quod dicitur, Artes scire quando sint finẽ consecutæ, rhetoricen nescire. Nam se quisque bene dicere intelligit. Vti etiam vitiis rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminãtur: quia & falsum dicat, & affectus moueat. Quorum neutrum est turpe, quum ex bona ratione proficiscitur. ideóque nec vitiũ. Nam & mendaciũ dicere, etiam sapienti aliquãdo concessũ est: & affectus, si aliter ad æquitatẽ perduci iudex nõ poterit, necessariò mouebit orator. Imperiti enim iudicant, & qui freqũeter in hoc ipsum fallẽdi sunt, ne errent. Nã si mihi sapientes iudices dẽtur, sapientũ conciones, atq; omne concilium, nihil inuidia valeat, nihil gratia, nihil opinio præsumpta, falsiq; testes: perquã sit exiguus eloquentiæ locus, & propè in sola delectatione ponatur. Sin & audiẽtium mobiles animi, & tot malis obnoxia veritas, arte pugnandum est, & adhibẽda quæ prosunt. nec enim qui recta via depulsus est, reduci ad eã nisi alio flexu potest. Plurima verò ex eo contra rhetoricen cauillatio est, quòd ex vtraq; causæ parte dicatur. Inde hoc, Nullã esse artẽ contrariã sibi, rhetoricen esse cõtrariã sibi. Nullam artẽ destruere quod effecerit, accidere hoc rhetorices operi. Item, aut dicenda eã docere, aut nõ dicenda: itáq; vel per hoc nõ esse artẽ, quòd non dicenda præcipiat: vel per hoc, quòd quũ dicenda præceperit, etiã contraria his doceat. Quæ omnia apparẽt de ea rhetorice dici, quæ sit à bono viro, atq; ab ipsa virtute seiuncta: alioqui vbi iniusta causa est, ibi rhetorice non est: adeò, vt vix ex admirabili quodã casu possit accidere, vt ex vtraq; parte orator, id est vir bonus dicat.

Tamen quoniã hoc quoq; in rerum naturam cadit, vt duos ſapiẽtes aliquãdo iuſtæ cauſæ in diuerſum trahãt, quãdo etiã pugnaturos eos inter ſe ſi ratio ita duxerit, credũt, reſpondebo propoſitis: atq; ita quidem, vt appareat hæc aduerſus eos quoq; fruſtra excogitata, qui malis moribus nomen oratoris indulgẽt. Nã rhetorice nõ eſt cõtraria ſibi. Cauſa enim cum cauſa, non illa ſecum ipſa cõponitur. Nec ſi pugnent inter ſe qui idẽ didicerint: idcirco ars quæ vtriq; tradita eſt, non erit. Alioqui nec armorũ, quia ſæpe gladiatores ſub eodẽ magiſtro eruditi, inter ſe cõponũtur. Nec gubernãdi, quia naualibus præliis gubernator eſt gubernatori aduerſus. Nec imperatoria, quia imperator cũ imperatore cõtendit. Item, nõ euertit opus rhetorice quod efficit. neq; enim poſitũ à ſe argumentum ſoluit orator, ſed ne rhetorice quidẽ: *quia apud eos qui in perſuadendo finem putãt: aut ſiquis (vt dixi) caſus, duos inter ſe bonos viros cõpoſuerit, veriſimilia quærentur. Nõ autẽ ſiquid eſt altero credibilius, id ei contrariũ eſt, quod fuit credibile. Nam vt cãdido candidius, & dulci dulcius nõ eſt aduerſum: ita nec probabili probabilius. Nec præcipit vnquã non dicenda, nec dicendis cõtraria, ſed quæ in quaque cauſa dicenda ſunt. Non ſemper autem, etiã ſi frequẽtiſſimè, tuẽda veritas erit: ſed aliquãdo exigit cõmunis vtilitas, vt etiã falſa defendantur. Ponuntur hæ quoq; in ſecũdo Ciceronis de Orat. libro cõtradictiones, Artem earum rerum eſſe quæ ſciantur, oratoris omnem actionẽ opinione non ſcientia cõtineri: quia & apud eos dicat qui neſciant, & ipſe dicat aliquando quæ neſciat. Ex his alterum, id eſt an ſciat iudex de quo dicatur, nihil ad oratoris artem: alteri reſpondendum, Ars earum rerum eſt, quæ ſciuntur. Rhetorice eſt ars bene dicendi: bene autem dicere ſcit orator. Sed neſcit an verum ſit quod

*præterquam

dicit. Ne ii quidē qui ignem, aut aquam, aut quatuor elemēta, aut corpora insecabilia esse, ex quibus res omnes initium duxerunt, tradunt: nec qui interualla siderum, & mensuras Solis ac terræ colligunt: disciplinam tamen suam, artem vocāt. Quòd si ratio efficit, vt hæc non opinari, sed propter vim probationum scire videantur, eadem ratio idem præstare oratori potest. Sed an causa vera sit, nescit. Ne medicus quidem, an dolorem capitis habeat qui hoc se pati dicet, curabit tamen tanquam id verū sit, & erit ars medicina. Quid? quòd rhetorice non vtique propositum habet semper vera dicēdi, sed semper verisimilia: scit autē esse verisimilia quæ dicit. Adiiciunt his qui contrà sentiunt, quòd sæpe quæ in aliis litibus impugnarunt actores causarum, eadem in aliis defendant. Quod non artis, sed hominis est vitium. Hæc sunt præcipua quæ cōtra rhetoricen dicantur: alia & minora, & tamen ex his fontibus deriuata. Cōfirmatur autem eam esse artem breuiter. Nam siue (vt Cleanthes voluit) ars est potestas, viam ac ordinem efficiēs: esse certam viam atque ordinem in bene dicēdo nemo dubitauerit: siue ille ab omnibus ferè probatus finis obseruatur, artem cōstare ex * præceptionibus consentientibus & coexercitatis ad finem vitæ vtilem, iam ostendimus nihil non horum in rhetorice inesse. Quid? quòd & inspectione & exercitatione, vt artes cæteræ, constat? Nec potest ars non esse, si ars est dialectice. quod ferè cōstat, quum ab ea specie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittenda sunt, qua in re alius se inartificialiter, alius artificialiter gerat, in ea esse artem: & in eo quod qui didicerit, melius faciat, quàm qui non didicerit, esse artem. Atqui non solùm doctus indoctum, sed etiam doctior doctum in rhetorices opere superabit: neque essent eius aliter tam multa præ-

*perceptionibus

cepta, támque magni qui doceret. Id quod quum omnibus confitendum est, tum nobis præcipuè, qui rationem dicendi à bono viro non separamus.

Generalis diuisio artium, & ex quibus sit rhetorica. CAP. XIX.

CVM sint autem artium aliæ positæ in inspectione, id est cognitione & æstimatione rerum, qualis est astrologia, nullũ exigens actum: sed ipso rei cuius studium habet, intellectu cõtẽta, quæ θεωρικὴ vocatur. Aliæ in agendo, quarum in hoc finis est, & ipso actu perficitur: nihílq; post actũ operis relinquit, quæ πρακτικὴ dicitur, qualis est saltatio. Aliæ in effectu, quæ operis quod oculis subiicitur, *cõsummationem finẽ accipiũt, quã ποιητικὴν appellamus, qualis est pictura: ferè iudicãdũ est rhetoricen in actu cõsistere. Hoc enim quod est officii sui perficit, atque ita ab omnibus dictũ est. Mihi autẽ videtur etiã ex illis cæteris artibus multũ assumere. Nam & potest aliquãdo ipsa res per se inspectione esse contẽta. Erit enim rhetorice in oratore etiã tacẽte: & si desierit agere, vel proposito, vel aliquo casu impeditus, non magis desinet esse orator, quàm medicus qui curãdi fecerit finẽ. Nã est aliquis, ac nescio an maximus etiã ex secretis studiis fructus, ac tũ pura voluptas literarũ, quũ ab actu, id est opere recesserunt, & contemplatione sui fruũtur. Sed effectiuæ quoq; aliquid simile scriptis orationibus, vel historiis, quod ipsum opus in parte oratoria merito ponimus, consequetur. Si tamen vna ex tribus artibus habẽda sit, quia maximus eius vsus actu cõtinetur, atque est in eo frequentissima, dicatur actiua vel administratiua. Nam & hoc eiusdem rei nomẽ est.

*consummationẽ nõ finẽ

Vtrum plus conferat eloquentiæ ars, an natura. CAP. XX.

SCIO quæri etiam, naturáne plus ad eloquentiã conferat, an doctrina. Quod ad propositũ quidẽ nostri operis nihil pertinet: nec enim consũmatus orator nisi

ex vtraq; fieri poteſt. plurimum tamẽ referre arbitror, quam eſſe quæſtionem in hoc loco velimus. Nã ſi parti vtrilibet omnino alterã detrahas, natura etiam ſine doctrina multum valebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari coeant, in mediocribus quidẽ vtriſque maius adhuc naturæ credam eſſe momentũ, conſummatos autẽ plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo: ſicut terræ nullam fertilitatem habẽti nihil optimus agricola profuerit, è terra vberi vtile aliquid etiã nullo colente naſcetur. At in ſolo fœcũdo plus cultor, quàm ipſa per ſe bonitas ſoli efficiet. Et ſi Praxiteles ſignum aliquod ex molari lapide conatus eſſet exculpere, Pariũ marmor mallẽ rude: at ſi illud idẽ artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet, quàm in marmore. Deniq; natura materiæ, ars doctrinæ eſt. hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars ſine materia: materiæ etiam ſine arte pretium eſt. Ars ſumma, materia optima melior.

An virtus ſit rhetorica. CAP. XXI.

Illa quæſtio eſt maior, an ex mediis artibus, quæ neq; laudari per ſe, neq; vituperari poſſunt, ſed vtiles, aut ſecus ſecundum mores vtentium fiunt, habẽda ſit rhetorice: an ſit, vt cõpluribus etiã philoſophorum placet, virtus. Equidẽ illud quod in ſtudiis dicẽdi plerique exercuerunt & exercent, aut nullã artẽ, quæ ἀτεχνία nominatur, puto (multos enim video ſine ratione, ſine literis, *quà vel impudẽtia, vel fames duxit, ruẽtes) aut *quò malam quaſi artem, quam κακοτεχνίαν dicimus. Nam & fuiſſe multos, & eſſe nonnullos exiſtimo, qui facultatẽ dicendi ad hominum perniciem conuerterint. ματαιοτεχνία quoq; eſt quædam, id eſt ſuperuacua artis imitatio, quæ nihil ſanè nec boni nec mali habeat, ſed vanum laborẽ: qualis illius fuit qui grana ciceris ex ſpatio diſtante miſſa, in acum continue & ſine fruſtratione inſe-

rebat:quem quum ſpectaſſet Alexander, donaſſe eũ dicitur eiuſdẽ leguminis modio. Quod quidẽ præmium fuit illo opere digniſſimũ. His ego comparandos exiſtimo, qui in declamationibus, quas eſſe veritati diſſimillimas volunt, ætatẽ multo ſtudio ac labore conſumũt. Verùm hæc quàm inſtituere conamur, & cuius imaginem animo cõcepimus, quæ bono viro cõuenit, quæque eſt vera rhetorice, virtus erit. Quod philoſophi quidẽ multis & acutis concluſionibus colligunt. mihi verò etiã planiore, ac propriè noſtra probatione videtur eſſe perſpicuum. Ab illis hæc dicuntur, Si cõſonare ſibi in faciendis ac nõ faciendis, virtutis eſt, quæ pars eius prudentia vocatur, eadẽ in dicendis ac non dicendis erit. Et ſi virtutes ſũt, ad quas nobis etiã antequam doceremur, initia quædam ac ſemina ſunt conceſſa natura: vt ad iuſtitiã, cuius ruſticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè ſic eſſe ab initio formatos, vt poſſemus orare pro bonis, etiam ſi non perfectè: tamen vt ineſſent quædam (vt dixi) ſemina eius facultatis, manifeſtum eſt. Non eadem autem his natura artibus eſt, quæ à virtute ſũt remotæ. Itaq; quum duo ſint genera orationis, altera perpetua, quæ rhetorice dicitur: altera conciſa, quæ dialectice. quas quidem Zenon adeò coniunxit, vt hanc compreſſæ in pugnũ manus, illam explicitæ diceret ſimilẽ, etiam diſputatrix virtus erit: adeò de hac, quæ ſpecioſior atque apertior eſt, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem atq; apertius intueri ex ipſis operibus volo. Nam quid orator in laudando faciet, niſi honeſtorũ ac turpiũ peritus: aut in ſuadendo, niſi vtilitate propoſita & perſpecta: aut in iudiciis, ſi iuſtitiæ ſit ignarus? Quid? non fortitudinem poſtulat res eadẽ, quum ſæpe contra turbulentas populi minas, ſæpe cum periculoſa potentiũ offenſa: nonnunquã, vt

in iudicio Miloniano, inter circunfusa militum arma dicendum sit? vt si virtus non est, ne perfecta quidẽ esse possit oratio. Quòd si ea in quoq; animaliũ est virtus, qua præstat cætera vel pleraque, vt in leone impetus, in equo velocitas: hominem porrò ratione atque oratione excellere cæteris certũ est: cur non tam in eloquentia, quàm in ratione virtutem eius esse credamus? Rectéq; hoc apud Ciceronẽ disserit Crassus, Est enim eloquentia vna quædã de summis virtutibus. Et ipse Cicero, in sua persona, quũ ad Brutũ in epistolis, tum aliis etiam locis, virtutem eam appellat. At procœmium aliquãdo & narrationem dicit malus homo & argumẽta: sic, vt nihil sit in his requirẽdum. Nam & latro pugnabit acriter, virtus tamen erit fortitudo: & tormẽta sine gemitu feret malus seruus, tolerãtia tamẽ doloris laude sua non carebit. Multa fiunt eadem, sed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de vtilitate suprà tractauimus. 1. de Orat.

Quæ sit materia rhetorices. CAP. XXII.

MATERIAM rhetorices quidam dixerunt esse orationem, quam sententiam ponit apud Platonem Gorgias. Quæ si ita accipitur, vt sermo quacũque de re compositus dicatur oratio, nõ materia, sed opus est: vt statuarii statua. nã & oratio efficitur arte, sicut statua. Sin hac appellatione verba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substãtia faciunt. Quidã argumenta persuasibilia: quæ & ipsa in parte sunt operis, & arte fiunt, & materia egent. Quidã ciuiles quæstiones: quorum opinio non qualitate, sed modo errauit. Est enim hæc materia rhetorices, sed non sola. Quidã, quia virtus sit rhetorice, materiam eius totam vitam vocant. Alii, quia nõ omnium virtutũ materia sit tota vita, sed pleræque earũ versentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continentia, propriis officiis, & suo fine intelligun-

tur: rhetoricen quoq; dicũt in vna aliqua parte ponendam: eíque locum in ethice negotialem assignãt, id est πραγματικόν. Ego (neq; id sine authoribus) materiam esse rhetorices iudico, omnes res quæcunque ei ad dicendũ subiectæ erũt. Nam Socrates apud Platonẽ dicere Gorgiæ videtur, nõ in verbis esse materiã, sed in rebus. Et in Phædro palàm, non in iudiciis modò & cõcionibus, sed in rebus etiam priuatis ac domesticis rhetoricẽ esse demonstrat. Quo manifestum est, hãc opinionem ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodam loco materiã rhetorices vocat res quæ subiectæ sunt ei, sed certas demũ putat esse subiectas. Alio verò, de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur, his quidem verbis, Quãquam vis oratoris, professióque ipsa bene dicendi hoc suscipere ac polliceri videatur, vt omni de re, quæcunque sit proposita, ornatè ab eo copioséque dicatur. Atq; adhuc alibi, Verùm enim oratori, quæ sunt in homnũ vita (quãdoquidem in ea versatur orator, atq; ea est ei subiecta materia) omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Hanc autẽ quam nos materiam vocamus, id est res subiectas, quidã modò infinitam, modò nõ propriam rhetorices esse dixerunt: eámq; artem circuncurrentẽ vocauerunt, quòd in omni materia diceret. Cũ quibus mihi minima pugna est. Nã de omni materia dicere eam fatẽtur: propriã habere materiam, quia multiplicem habeat, negant. Sed neq; infinita est, etiam si est multiplex: & aliæ quoq; artes *minores habent multiplicem materiã, velut architectonice: nam ea in omnibus quæ sunt ædificio vtilia, versatur. Et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Nam sculptura etiam lignũ, ebur, marmor, vitrum, gẽmas, præter ea quæ suprà dixi, complectitur. Neq; protinus non est materia rhetorices, si in eadẽ versatur & alius.

1. de Orat.

3. de Orat.

*maiores

Architectonice.

Cælatura.

Sculptura.

Nam si quæram quæ sit materia statuarii, dicetur æs: si quæram quæ sit excusoris, id est eius fabricæ, quã Græci χαλκευτικὴν vocãt, similiter æs esse respondeãt. Atqui plurimũ statuis differunt vasa. Nec medicina ideo nõ erit ars, quia vnctio & exercitatio cum palæstrica, ciborum verò qualitas etiã cum coquorum ei sit arte cõmunis. Quod verò de bono, vtili, iusto disserere, philosophiæ officiũ esse dicunt, non obstat. Nã quum philosophum dicunt, hoc accipi volũt, virum bonũ. Cur igitur oratorem, quem à bono viro nõ separo, in eadem materia versari mirer? Quum præsertim primo libro iam ostenderim, philosophos omissam hãc ab oratoribus partem occupasse, quæ rhetorices propria semper fuisset, vt illi potius in nostra materia versentur. Denique quum sit dialectices materia de rebus subiectis disputare, sit autẽ dialectices oratio concisa, cur non eadẽ perpetuæ quoque materia videatur? Solet à quibusdã & illud poni, Omniũ igitur artiũ peritus erit orator, si de omnibus ei dicendũ est. Possem hîc Ciceronis respondere verbis, apud quẽ hoc inuenio, Mea quidẽ sententia nemo esse poterit omni laude cumulatus orator, nisi erit omniũ rerũ magnarũ atq; artiũ scientiã consecutus. Sed mihi satis est, eius esse oratorẽ rei de qua dicit, non inscium. Neq; enim omnes causas nouit, & debet posse de omnibus dicere. De quibus ergo dicet? de quibus didicit. Similiter de artibus quoq;, de quibus dicẽdũ erit, interim discet: & de quibus didicerit, dicet. Quid ergo? nõ faber aut de fabrica melius, aut de musice musicus, si nesciat orator quid sit de quo quæratur? planè melius. Nã & litigator rusticus illiteratúsq; de causa sua melius, quàm orator qui nesciet quid in lite sit, dicet. Sed accepta à musico, à fabro, sicut à litigatore, melius orator quàm ipse qui docuerit. Verũ & faber quũ de fabrica, & musi-

De Orat. I.

cus quũ de musica, siquid cõfirmationẽ desyderauerit, dicet: nõ erit quidẽ orator, sed faciet illud quasi orator: sicut quum vulnus imperitus deligabit, nõ erit medicus, sed faciet vt medicus. An huiusmodi res nec in laudem, nec in deliberationẽ, nec in iudiciũ veniunt? Ergo quum de faciẽdo portu Hostiẽsi deliberatum est, non debuit dicere sententiã orator? Atqui opus erat ratione architectorum. Liuores & tumores in corpore, cruditatis an veneni signa sint, non tractat orator? At est id ex ratione medicinæ. Circa mensuras & numeros nõ versabitur? Dicamus has geometriæ esse partes. Equidem omnia ferè posse credo casu aliquo venire in officium oratoris: quod si non accidet, non erunt ei subiecta. Ita sic quoq; rectè diximus materiã rhetorices esse omnes res ad dicendum ei subiectas: quod quidẽ probat etiam sermo cõmunis. Nã quum aliquid de quo dicamus accepimus, positam nobis esse materiã frequenter etiam præfatione testamur. Gorgias quidem adeò rhetori de omnibus putauit esse dicendũ, vt se in auditoriis interrogari pateretur, qua quisque de re vellet. Hermagoras quoq; dicendo materiã esse in causa & in quæstionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quæstiones si neget ad rhetoricẽ pertinere, dissentit à nobis: si autem ad rhetoricen pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil est enim quod non in causam aut in quæstionẽ cadat. Aristoteles tres faciendo partes orationis, Iudicialem, Deliberatiuam, Demõstratiuam, penè & ipse oratori subiecit omnia. nihil enim nõ in hæc cadit. Quæsitum à paucissimis etiam de instrumento est. Instrumentũ voco, sine quo formari materia, * & in id quod velimus effici opus, non possit. Verùm hoc ego non artem credo agere, sed artificẽ. Neque enim scientia desyderat instrumentũ, quæ potest esse cõsummata, etiam

Cice. 2. & 3. de Orat. item de Finib.

Instrumentũ.

*& id

ſi nihil faciat:ſed ille opifex, vt cælator cælum, & pictor penicilla. Itaque hæc in eum locum quo de oratore dicturi ſumus, differamus.

M.Fabii Quintiliani

DE INTSITVTIONE ORATORIA LIB. III.

De ſcriptoribus artis rhetoricæ. CAP. I.

QVONIAM in libro ſecũdo quæſitũ eſt quid eſſet rhetorice, & quis finis eius: artẽ quoq; eam eſſe, & vtilem, & virtutem, vt vires noſtræ tulerũt, oſtendimus: materiámque ei res omnes de quibus dicere oporteret, ſubiecimus: iam hinc vnde cœperit, quibus conſtet, quo quæque in ea modo inuenienda atq; tractãda ſint, exequar. Intra quem modũ plerique ſcriptores artiũ conſtiterunt, adeò vt Apollodorus cõtentus ſolis iudicialibus fuerit. Nec ſum ignarus hoc à me præcipuè, quod hic liber inchoat, opus, ſtudioſos eius deſyderaſſe, vt inquiſitione opinionũ, quæ diuerſiſſimæ fuerunt, longè difficillimũ, ita neſcio an minimè legentibus futurum voluptati: quippe quod propè nudã præceptorũ traditionem deſyderet. In cæteris enim admiſcere tentauimus aliquid nitoris, non iactandi ingenii gratia (nanq; in id eligi materia poterat vberior) ſed vt hoc ipſo alliceremus magis iuuẽtutem ad cognitionem eorũ quæ neceſſaria ſtudiis arbitrabamur, ſi ducti iucũditate aliqua lectionis, libentius diſcerent ea, quorum ne ieiuna atque arida traditio auerteret animos, & aures (præſertim tam delicatas) raderet, verebamur. Qua ratione ſe Lucretius dicit præcepta philoſophiæ carmine eſſe cõplexum. Nãque hac, vt eſt notum, ſimilitudine vtitur, Ab anthoritate Lucretii.

Nam veluti pueris abſynthia tetra medentes

Quum dare conantur, prius oras pocula circum
*Aspirant *Contingunt mellis dulci flauóq; liquore. & quæ sequuntur. Sed nunc veremur, ne parum hic liber mellis, & absynthii multum habere videatur, sítque salubrior studiis quàm dulcior. Quin etiam hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat, quòd pleraque non inuenta per me, sed ab aliis tradita continebit: habeat etiam quosdã qui contrà sentiant & aduersentur, propterea quòd plurimi authores, quanuis eodem tenderent, diuersas tamen vias *munierunt, atque in suã quilque induxit sequentes. Illi autem probant qualecũque ingressi sunt iter: nec facile inculcatas pueris persuasiones mutaueris: quia nemo non didicisse mauult quàm discere. Est autem, vt procedente libro patebit, infinita dissensio authorum, primò ad ea quæ rudia atque imperfecta adhuc erant, adiicientibus quod inuenissent scriptoribus: mox, vt aliquid sui viderentur afferre, etiã recta mutantibus. Nã primus post eos, quos poetæ tradiderunt, mouisse aliqua circa rhetoricen, Empedocles dicitur. Artium autẽ scriptores antiquissimi Corax & Thysias Siculi, quos insecutus est vir eiusdem insulæ Gorgias Leõtinus, Empedoclis (vt traditur) discipulus. Is beneficio longissimæ ætatis (nã centum & nouẽ vixit annos) cum multis simul floruit: ideóq; & illorum, de quibus suprà dixi, fuit æmulus, & vltra Socratem vsq; durauit. Thrasymachus Chalcedonius cũ hoc, & Prodicus Chius, & Abderites Protagoras, à quo decem millibus denariorum didicisse artem, quã edidit, Euathlus dicitur & Hippias Elæus, & quem Palameda Plato appellat, Alcidamas Eleates. Antiphon quoque & primus omnium orationem scripsit, & nihilominus artẽ ipse composuit, & pro se dixisse optimè est credi us. Etiam Polycrates, à quo scriptam in Socratẽ diximus oratio-

*inuenerunt,

nem. Et Theodorus Byzantius, ex iis & ipſe quos Plato appellat λογοδαιδάλους. Horum primi cõmunes locos tractaſſe dicuntur, Protagoras, Gorgias, Prodicus, & Thraſymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem ſcriptũ quicquam, quod ornatum oratorium habeat: eius aliqua ferri. Equidem non reperio quicquam tantæ eloquentiæ fama dignum. Ideoque minus miror eſſe, qui nihil ab eo ſcriptum putent: hæc autem quæ feruntur, ab aliis eſſe compoſita. His ſucceſſere multi, ſed clariſſimus Gorgiæ auditor Iſocrates, quãquam de præceptore eius inter authores nõ conuenit. Nos autem Ariſtoteli credimus. Hinc velut diuerſæ ſecari cœperunt viæ. Nam & Iſocratis præſtãtiſſimi diſcipuli fuerũt in omni ſtudiorũ genere, eóque iam ſeniore (octauum enim & nonageſimum impleuit annum) pomeridianis ſcholis Ariſtoteles præcipere artẽ oratoriã cœpit, noto quidem illo (vt traditur) verſu ex Philocteta frequenter vſus, — In Phædro.

Αἰσχρὸν σιωπᾷν, κ' Ἰσοκράτην ἐᾷν λέγειν. (Turpe eſſe tacere, & Iſocratem pati dicere) Ars eſt vtriuſque, ſed pluribus eam libris Ariſtoteles complexus eſt. Eodem tempore Theodectes fuit, de cuius opere ſuprà dictum eſt. Theophraſtus quoque Ariſtotelis diſcipulus de rhetorice diligenter ſcripſit: atque hinc vel ſtudioſius philoſophi quàm rhetores, præcipuéque Stoicorum ac Peripateticorum principes. Fecit deinde velut propriam Hermagoras viam, quam plurimi ſunt ſecuti. cui maximè par atque æmulus videtur Athenæus fuiſſe. Multa pòſt Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, & Halicarnaſſeus Dionyſius. Præcipuè tamen in ſe conuerterunt ſtudia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæſaris Auguſti fuit: & Theodorus Gadareus, qui ſe dici maluit Rhodium: quem ſtudioſe audiſſe, quum in eam inſulam ſeceſſiſſet, di- — Cic. 3. de orat. & 1. Tuſcul.

citur Tiberius Cæſar. Hi diuerſas opiniones tradiderunt, appellatíque inde Apollodoréi & Theodoréi, ad morē certas in philoſophia ſectas ſequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex diſcipulis cognoſcas: quorum diligentiſſimus in tradēdo Latinè fuit C. Valgius, Græcè Atticus. Nam ipſius ſola videtur ars edita ad Matiū, quia cæteras miſſa ad Domitium epiſtola nō agnoſcit. Plura ſcripſit Theodorus, cuius auditorem Hermagoram ſunt qui viderint.

Romani ſcriptores rhetoricorum.

Romanorū primus (quantum ego quidem ſciam) cōdidit aliqua in hāc materiam M. Cato ille Cēſorius, pòſt M. Antonius inchoauit. Nam hoc ſolùm opus eius, atq; id ipſum imperfectū, manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam, ſiquo loco res poſcet, nō omittam. Præcipuum verò lumen ſicut eloquentiæ, ita præceptis quoq; eius dedit vnicum apud nos ſpecimen orandi, docēdiq; oratorias artes, M. Tullius: poſt quem tacere modeſtiſſimum foret, niſi & rhetoricos ſuos ipſe adoleſcēti ſibi elapſos diceret, & in oratoriis hæc minora, quæ plerique deſyderant, ſciens omiſiſſet.

1. de Orat.

Scripſit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, nonnihil pater Gallio: accuratius verò priores Gallione Celſus & Lenas, & ætatis noſtræ Virginius, Plinius, Rutilius. Sunt & hodie clari eiuſdem operis authores: qui ſi omnia complexi forēt, cōſuluiſſent labori meo: ſed parco nominibus viuentium: veniet eorum laudi ſuum tempus. ad poſteros enim virtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen poſt tot ac tātos* authores pigebit meam quibuſdam locis poſuiſſe ſententiam. Neque enim me cuiuſquam ſectæ, velut quadā ſuperſtitione imbutus, addixi: & electuris quæ volent facienda copia fuit. Sicut ipſe plurium in vnum confero inuenta, vbicūque ingenio nō erit locus, curæ teſtimoniū promeruiſſe cōtentus.

*ſcriptores

Quod initium rhetorices. CAP. II.

NEC diu nos moretur quæstio, quæ rhetorices origo sit. Nam cui dubiũ est, quin sermonẽ ab ipsa rerũ natura geniti protinus homines acceperint? quod certè principiũ est eius rei. Huic studiũ & incrementũ dederit vtilitas, summã ratio & exercitatio? Nec video quare curam dicendi putent quidã inde cœpisse, quòd ii qui in discrimen aliquod vocabantur, accuratius loqui defendendi sui gratia instituerint. Hæc enim vt honestior causa, ita nõ vtique prior est, quum præsertim accusatio præcedat defensionem: nisi quis dicit etiã gladium fabricatũ ab eo prius qui ferrum in tutelam sui, quàm qui in perniciem alterius comparauit. Initium ergo dicendi dedit natura: initiũ artis, obseruatio. Homines enim sicut in medicina quum viderẽt alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorum effecerunt artem: ita quum in dicendo alia vtilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum vitandúmq;, & quædam secundum rationem eorum adiecerũt ipsi quoq;: hæc cõfirmata sunt *vsu: tum quæ sciebat quisque, docuit. Cicero quidem initium orandi conditoribus vrbium ac legum latoribus dedit, in quibus fuisse vim dicendi necesse est: cur tamen hanc primam originem putet, nõ video, quum sint adhuc quædam vagæ, & sine vrbibus ac sine legibus gẽtes: & tamen qui sunt in his nati, & legationibus fungãtur, & accusent aliqua ac defendant, & deniq; alium alio melius loqui credãt.

*cura &

In prologo rhet. veterũ.

Quinque esse partes rhetoricæ. CAP. III.

OMNIS autem orandi ratio, vt plurimi maximiq; authores tradiderunt, quinque partibus constat, Inuentione, Dispositione, Elocutione, Memoria, Pronũtiatione siue Actione: vtroque enim modo dicitur. Omnis verò sermo, quo quidem volũtas aliqua enun-

tiatur, habeat necesse est & rem & verba. Ac si est breuis, & vna conclusione finitus, nihil fortasse vltrà desyderet: at oratio lõgior plura exigit. Non enim tantùm refert, quid, & quomodo dicamus, sed etiam quo loco. Opus ergo est dispositione. Sed neque omnia quæ res postulat, dicere, neque suo quæq; loco poterimus, nisi adiuuãte Memoria. Quapropter ea quoque pars quarta erit. Verùm hæc cũcta corrumpit, ac propemodum perdit indecora vel voce vel gestu Pronuntiatio. Huic quoque igitur necessariò tribuẽdus est quintus locus. Nec audiendi quidam, quorum est Albutius, qui treis modò primas esse partes volunt, quia Memoria atque Actio, natura, non arte contingant: quarum nos præcepta suo loco dabimus: licet Thrasymachus quoque idem de Actione crediderit. His adiecerunt quidam sextam partem, ita vt Inuentioni Iudicium subnecterẽt: quia primum esset inuenire, deinde iudicare. Ego porrò ne inuenisse quidem credo eum qui non iudicauit: nec enim contraria, communia, stulta inuenisse dicitur quisquam, sed non *vitasse. Et Cicero quidẽ in *rhetoricis Iudicium subiecit Inuẽtioni. Mihi autem adeò tribus primis partibus videtur esse permistũ: nam neque Dispositio sine eo, neque Elocutio fuerit: vt Pronuntiationem quoque vel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quòd in partitionibus oratoriis ad easdem, de quibus suprà dictum est, quinq; peruenit partes. Nã quum dupliciter primùm diuisisset, in Inuentionem atque Elocutionem: Res ac Dispositionem Inuentioni, Verba & Pronũtiationem Elocutioni dedit: quintam quoque constituit communem, ac velut custodem omnium, Memoriã. Item in oratore, quinque rebus constare Eloquentiam dicit. In quibus postea scriptis certior eius sentẽtia est. Nõ mi-

*iudicasse.
*Topicis

nus mihi cupidi nouitatis alicuius videntur fuisse, qui adiecerunt Ordinem, quum Dispositionem dixissent: quasi aliud sit Dispositio, quàm rerum ordine quamoptimo collocatio. Dion Inuẽtionem modò & Dispositionem tradidit, sed vtranq; duplicem, rerum ac verborum: vt sit Elocutio Inuentionis, Pronuntiatio Dispositionis: his quinta pars Memoria accedat. Theodorei ferè Inuẽtionem duplicem, rerum atque elocutionis, deinde treis partes cæteras. Hermagoras, Iudicium, Partitionem, Ordinem, quæque Elocutionis sunt, subiecit OEconomiæ, quæ Græce appellata ex cura rerum domesticarum, & hîc per abusionem posita, nomine Latino caret. Est & circa hoc quæstio, quòd Memoriã in ordine partium quidam Inuentioni, quidã Dispositioni subiunxerũt: nobis, vt quartus sit ei locus, maximè placet. Nõ enim inuenta tantũ tenere vt disponamus, nec disposita vt eloquamur, sed etiã verbis formata memoriæ mandare debemus. Hac enim omnia quæcũque in orationẽ collata sunt, continentur. Fuerunt etiam in hac opinione non pauci, vt has nõ rhetorices partes esse existimarent, sed opera oratoris. eius enim esse, inuenire, disponere, eloqui, & cætera. Quod si accipimus, nihil arti relinquimus. Nam bene dicere, est oratoris: rhetorice tamen est bene dicendi sciẽtia: vel, vt alii putant, artificis est persuadere: vis autem persuadendi, artis. Ita inuenire quidem & disponere, oratoris: inuẽtio autem & dispositio, rhetorices propria videri potest. In eo plures dissenserunt, vtrúmne hæ partes essent rhetorices, an eiusdem opera, an (vt Athenæus credit) elemẽta, quæ vocant στοιχεῖα. Sed neq; elementa rectè quis dixerit: alioqui tantùm initia erunt, vt mundi vel humor, vel ignis, vel materia, vel corpora insecabilia: nec operum rectè nomen accipient, quæ nõ ab aliis perficiun-

OEconomia.

Partium appellatio.

tur, ſed aliud ipſa perficiunt. Partes igitur. Nam quum ſit ex his rhetorice, fieri nõ poteſt vt totum ex partibus conſtet, niſi ſint partes totius ex quibus cõſtat. Videntur autem mihi, qui hæc opera dixerunt, eo quoq; moti, quòd in alia rurſus diuiſione nollẽt in idem nomen incidere. Partes enim rhetorices eſſe dicebant Laudatiuam, Deliberatiuam, Iudicialẽ. Quæ ſi partes ſunt, materiæ ſunt potius quàm artis. Nanq; in his ſingulis rhetorice tota eſt, quia & Inuẽtionem, & Diſpoſitionem, & Elocutionem, & Memoriam, & Pronuntiationem quæcunque earum deſyderat. Itaque quidam genera ea tria rhetorices dicere maluerunt: optime autẽ ii, quos ſecutus eſt Cicero, qui genera cauſarum.

Ariſtot. lib. 1. cap. 3. ad Theodec.

Tria eſſe genera cauſarum. CAP. IIII.

SED tria an plura ſint, ambigitur. Nec dubiè propè omnes vtique ſummæ apud antiquos authoritatis ſcriptores Ariſtotelem ſecuti, qui nomine tantùm alio Concionalem pro Deliberatiua appellat, hac partitione cõtenti fuerunt. Verùm & tunc leuiter eſt tentatũ, quum apud Græcos quoſdam, tum apud Ciceronẽ in libris de Oratore, & nũc maximo temporũ noſtrorum authore propè impulſum, vt non modò plura hæc genera, ſed etiam penè innumerabilia videantur. Nam ſi laudandi ac vituperandi officium in parte tertia ponimus, in quo genere verſari videbimur, ſi querimur, cõſolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obſcure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, deſcribimus, mãdamus, renuntiamus, optamus, opinamur, & plurima alia? vt mihi in illa vetere perſuaſione permanẽti, velut petẽda ſit venia: quærẽdúmq;, quo moti priores, rem tã late fuſã, tã breuiter adſtrinxerint. Quos qui erraſſe putãt, hoc ſecutos

Lib. 2.

arbitrãtur, quòd in his ferè versari tum oratores videbant. Nam & laudes & vituperationes scribebantur, & ἐπιταφίους dicere erat moris: & plurimum in consiliis ac iudiciis insumebatur operæ, vt scriptores artiũ pro solis cõprehenderint frequentissima. Qui verò defendũt, Aristo. rhet. 3. & Plato.
tria faciũt genera auditorũ: vnum quod ad delectationem conueniat, alterum quod consilium accipiat, tertium quod de causis iudicet. Mihi cuncta rimãti, talis quædam ratio succurrit, quòd omne oratoris officium aut in iudiciis est, aut extra iudicia. Eorũ de quibus iudicio quæritur, manifestũ genus est: ea quæ ad iudicem non veniũt, aut præteritum habent tempus, aut futurum. Præterita laudamus aut vituperamus, de futuris deliberamus. Item omnia de quibus dicendum est, aut certa sint necesse est, aut dubia. Certa, vt cuique est animus, laudat aut culpat: ex dubiis partim nobisipsis ad electionem sunt libera, de his deliberatur: partim aliorum sententiæ cõmissa, de his lite contenditur. Anaximenes Iudicialem & Cõcionalem generales partes esse voluit: septem autem species, hortandi, dehortandi, laudandi, vituperãdi, accusandi, defendẽdi, exquirẽdi, quod & ἐξεταστικὸν dicunt: quarũ duæ primæ Deliberatiui, duæ sequentes Demonstratiui, tres vltimæ Iudicialis generis sunt partes. Protagoram transeo, qui interrogandi, respondendi, mandandi, precãdi, quod εὐχωλὴν dixit, partes solas putat. Plato in Sophiste, Iudiciali & Cõcionali tertiam adiecit προσομιλητικήν, quam sanè permittamus nobis dicere Sermocinatricẽ: quæ à forensi ratione disiungitur, & est accõmodata priuatis disputationibus: cuius vis eadem profectò est, quæ dialecticæ. Isocrates in omni genere inesse laudem ac vituperationẽ existimauit. Nobis autem & tutissimum est authores plures sequi, & ita videtur ratio dictare. Est igitur, vt dixi, In dialogo de ente.

vnum genus quo laus ac vituperatio cõtinetur, ſed eſt appellatũ à parte meliore Laudatiuum: idem alii Demonſtratiuum vocant. vtrunq; nomen ex Græco creditur fluxiſſe. Nam & ἐγκωμιαστικὸν & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπιδεικτικὸν non tam demonſtrationis vim habere, quàm oſtẽtationis videtur, & multum ab illo ἐγκωμιαστικῷ differre. Nam vt cõtinet laudatiuum in ſe genus, ita non intra hoc ſolum conſiſtit. An quiſquã negauerit Panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe? Atqui formam ſuadendi habẽt, & plerunq; de vtilitatibus Græciæ loquuntur: vt cauſarũ quidem genera tria ſint, ſed ea tum in negotiis, tum in oſtentatione poſita. Niſi fortè non ex Græco mutuantes Demõſtratiuum vocant: verum id ſequuntur, quòd laus ac vituperatio quale ſit quicque demõſtrat. Alterum eſt Deliberatiuum. Tertium, Iudiciale. Cæteræ ſpecies in hæc tria incidunt genera: nec inuenitur ex his vlla, in qua nõ laudare aut vituperare, ſuadere aut diſſuadere, intendere quid vel depellere debeamus. Illa quoq; ſunt communia, conciliare, narrare, docere, augere, minuere, concitandis, componendíſque affectibus animos audientiũ fingere. Ne his quidem acceſſerim, qui Laudatiuã materiam honeſtorũ, Deliberatiuam vtilium, Iudicialem iuſtorũ quæſtione contineri putant, celeri magis ac rotunda vſi diſtributione, quàm vera. Stant enim quodãmodo mutuis auxiliis omnia. Nam & in laude iuſtitia vtilitáſque tractantur, & in conſiliis honeſtas: & raró iudicialem inueneris cauſam, in cuius non parte aliqua eorum quid quæ ſuprà diximus, reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi. CAP. V.

OMNIS autem oratio conſtat aut ex his quæ ſignificantur, aut ex his quæ ſignificant, id eſt rebus & verbis. Facultas orandi conſummatur natura, arte, ex-

ercitatione:cui quartam partem adiiciunt quidã imitationis,quam nos arti ſubiicimus. Tria ſunt autẽ quæ præſtare debet orator, vt doceat, moueat, delectet. Hæc enim clarior diuiſio, quàm eorum qui totum opus in res & in affectus partiuntur. Nõ ſemper autem omnia in eam quæ tractabitur materiam, cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus: qui vt non vbiq; habent locum, ita quocunque irruperint, plurimum valent. Præſtãtiſſimis authoribus placet, alia in rhetorica eſſe quæ probationem deſyderent, alia quæ non deſyderẽt: cum quibus ipſe conſentio. Quidam verò, vt Celſus, de nulla re dicturum oratorem, niſi de qua quæritur, exiſtimãt: cui quum maxima pars ſcriptorum repugnat, tum etiam ipſa partitio: niſi fortè laudare quæ conſtet eſſe honeſta, & vituperare quæ ex confeſſo ſint turpia, non eſt oratoris officiũ. Illud iam omnes fatentur, eſſe quæſtiones aut in ſcripto, aut in non ſcripto. In ſcripto ſunt de iure, in non ſcripto de re. Illud legale, hoc rationale genus. Hermagoras atque eum ſecuti vocãt νομικὸν & λογικόν. Idem ſentiunt qui omnem quæſtionem ponũt in rebus & in verbis. Item conuenit quæſtiones eſſe aut infinitas, aut finitas. Infinitæ ſunt, quæ remotis perſonis, & temporibus, & locis, cæteriſq; ſimilibus, in vtranque partem tractantur: quod Græci *θέσιν dicunt, *θέσεις Cicero propoſitum, alii quæſtiones vniuerſales ciuiles, alii quæſtiones philoſopho cõuenietes: Athenæus partem cauſæ appellat. Hoc genus Cicero ſciẽtia & actione diſtinguit: vt ſit ſcientiæ, an prouidentia mũdus regatur: actionis, an accedendum ſit ad Rempub. adminiſtrandam. Prius, trium generũ, an ſit, quid ſit, quale ſit: omnia enim hæc ignorari poſſunt. Sequens, duorũ, quomodo adipiſcamur, quomodo vtamur. Finitæ autem ſunt ex complexu rerum, perſonarũ, temporum, In Topicis.

Hypotheses

cæterorúmque. hæ ὑποθέσεις à Græcis dicuntur, causæ à nostris. In his omnibus quæstio videtur circa res personásq; cõsistere. Amplior est semper infinita: inde enim finita descẽdit. Quod vt exemplo pateat, infinita est, an vxor ducenda: finita, an Catoni ducenda. ideóque esse suasoria potest. Sed etiã remotæ à personis propriis ad aliquid referri solent. Est enim simplex, an Respub. administranda: refertur ad aliquid, an in tyrannide administrãda. Sed hîc quoq; subest velut latens persona. tyrannus enim geminat quæstionem, subéstq; & temporis & qualitatis tacita vis: nondum tamen hoc propriè dixeris causam. Hæ autem quas infinitas voco, & generales appellantur: quod si est verũ, finitæ speciales erũt. In omni autem speciali vtiq; inest generalis, vt quæ sit prior. Ac nescio an in causis quoque quicquid in quæstionem venit qualitatis, generale sit. Milo Clodiũ occidit: iure occidit insidiatorem. nónne hoc quæritur, an hoc sit ius insidiatorem occidendi? Quid in coniecturis? non illa generalia, an causa sceleris odium, cupiditas? an tormentis credendum? testibus, an argumẽtis maior fides habenda? Nam finitione quidem comprehendi nihil non vniuersum certum erit. Quidã putãt etiam eas posse theseis aliquãdo nominari, quæ personis caussísq; contineantur, aliter tantummodo positas: vt causa sit, quum Orestes accusatur: thesis, an Orestes rectè sit absolutus. Cuius generis est, an Cato rectè Martiam Hortẽsio tradiderit. Hîc thesim à causa sic distinguũt, vt illa sit spectatiuæ partis, hæc actiuæ. Illic enim veritatis tantùm gratia disputari, hîc negotium agi.

Cic. lib. 1. de Inuent.

Quanquam inutiles quidam oratori putant vniuersales quæstiones, quia nihil prosit quòd constet ducendã esse vxorem, vel administrandã Rẽpub. siquis vel ætate vel valetudine impediatur. Sed non omnibus eiusmo-

di quæstionibus sic occurri potest, vt illis, Sítne virtus finis, regatúrne mũdus prouidentia. Quinetiam in iis quæ ad personam referuntur, vt nõ est satis generalem tractasse quæstionem: ita perueniri ad speciem, nisi illa prius excussa, non potest. Nam quomodo an sibi vxor ducenda sit, deliberabit Cato, nisi cõstiterit vxores esse ducendas? Et quomodo an ducere Martiã debeat quæretur, nisi Catoni ducenda vxor est? Sunt tamen inscripti nomine Hermagoræ libri, qui confirment illã opinionem, siue falsus est titulus, siue alius hic Hermagoras fuit. Nam eiusdẽ esse quomodo possunt, qui de hac arte mirabiliter multa cõposuit, quum, sicut ex Ciceronis quoq; rhetorico primo manifestũ est, materiam rhetorices in theseis & causas diuiserit? Quod reprehẽdit Cicero, ac thesim nihil ad oratorem pertinere cõtẽdit, totúmque hoc genus quæstionis ad philosophos refert. Sed me liberauit reprehendendi verecundia, & quòd ipse hos libros improbat, & quòd in oratore, atq; iis quos de oratore scripsit, & Topicis, præcipit, vt à propriis personis atque temporibus auocemus cõtrouersiã, quia latius liceat dicere de genere quàm de specie: & quod in vniuerso probatũ est, id in parte probatum esse necesse sit. Status autem in hoc omne genus materiæ iidẽ qui in causas cadunt. Ad hæc adiicitur, alias esse quæstiones in rebus ipsis, alias quæ ad aliud referantur. Illud, an vxor ducenda: hoc, an seni ducenda. Illud, an fortis: hoc, an fortior, & similia. Causam finit Apollodorus, vt interpretatione Valgii discipuli eius vtar, ita, Causa est negotium omnibus suis partibus spectans ad quæstionem. aut, Causa est negotiũ, cuius finis est controuersia. Ipsum deinde Negotium sic finit, Negotium est cõgregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorũ, instrumentorum,

1. de Inuent.

Lib. 3.

Quæstiones alias esse in rebus ipsis, alias ad aliud referri.

Causa.

Negotium.

ſermonum, ſcriptorum, & non ſcriptorũ. Cauſam nũc intelligimus ὑπόθεσιν, Negotiũ περίστασιν. Sed ipſam cauſam quidam ſimiliter definierũt, vt Apollodorus, Negotium. Iſocrates cauſam eſſe ait quæſtionem finitam ciuilem, aut rerum controuerſiam in perſonarum finitarum complexu. Cicero his verbis, Cauſa certis perſonis, locis, tẽporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in pleriſque eorum.

In Topicis.

Quid ſit Status. CAP. VI.

ERGO quum omnis cauſa cõtineatur aliquo Statu, priuſquã dicere aggrediar quomodo genus quodq; cauſæ ſit tractandum, id quod commune eſt omnibus, quid ſit Status, & vnde ducatur, & quot, & qui ſint, intuendum puto: quanquã id nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putauerunt. Quorũ inſcitiam quũ omnia tria genera fuero executus, res ipſa deprehẽdet. Quod nos Statũ, id quidã conſtitutionẽ vocant, alii quæſtionẽ, alii quod ex quæſtione appareat, caput. Theodorus generale caput, id eſt κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referantur omnia. Quorum diuerſa appellatio, vis eadem eſt: nec intereſt diſcentium, quibus quicque nominibus appelletur, dum res ipſa manifeſta ſit. Statum Græci στάσιν vocant: quod nomen non primùm ab Hermagora traditum putatur, ſed alii ab *Eucrate Socratis diſcipulo, alii à Zopyro Clazomenio: quanquam videtur AEſchines quoq; in oratione cõtra Cteſiphontem vti hoc verbo, quum à iudicibus petit, ne Demoſthenem permittant euagari, ſed eũ dicere de ipſo cauſæ ſtatu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta vel ex eo quòd ibi ſit primus cauſæ congreſſus, vel quòd in hoc cauſa conſiſtat. Et nominis quidem hæc origo. Nunc quid ſit. Statum quidam dixerunt primam cauſarum conflictionẽ: quos rectè ſenſiſſe, parum elocutos puto.

*Neucrate Iſocratis

Status definitio.

Non est enim Status prima conflictio, fecisti, non feci: sed quod ex prima conflictione nascitur, id est genus quæstionis: fecisti, nõ feci, an fecerit. hoc fecisti, nõ hoc feci, quid fecerit. Quia ex his apparet, illud coniectura, hoc finitione quærẽdũ: atq; in quo pars vtraque insistit, erit quæstio coniecturalis, vel finitiui status. Quid si enim dicat quis, Sonus est duorũ inter se corporum cõflictio: erret, vt opinor. nõ enim sonus est cõflictio, sed ex cõflictione. Et hoc leuius: intelligitur enim vtcũq; dictũ. Inde verò ingẽs male interpretãtibus innatus est error, qui quia primã conflictionem legerãt, credidere Statũ semper ex prima *cõflictione ducendũ: quod est *quæstione vitiosissimũ. Nã quæstio nulla nõ habet vtiq; Statum. constat enim ex intensione & depulsione: sed aliæ sunt propriæ causarũ, de quibus ferenda sentẽtia est: aliæ adductæ extrinsecus, aliquid tamen ad summã causæ cõferentes, velut auxilia quædã. Quo fit, vt in controuersia vna plures quæstiones esse dicãtur. Harũ porrò plerũq; leuissima quæq; primo loco fungitur. Nãq; & illud frequens est, vt ea quibus minus cõfidimus, quum tractata sint, omittamus: interim sponte nostra velut donantes, interim ad ea quæ sunt potẽtiora, gradum ex his fecisse cõtenti. Simplex autem causa, etiamsi variè defenditur, nõ potest habere plus vno de quo pronũtietur: atq; inde erit Status causæ, quod & orator præcipuè sibi *obtinendũ, & iudex spectandũ maximè intelligit. in *opponendũ, Valla, proponendum, hoc enim causa consistet. Cæterum quæstionũ possunt esse diuersi. Quod vt breuissimo pateat exẽplo, quum dicit reus, Etiã si feci, rectè feci, qualitatis vtitur Statu: quum dicit, Nõ feci, cõiecturam mouet. Sẽper autem firmius est non fecisse. Ideoq; in eo Statũ esse iudicabo, quod dicerem, si mihi plus quàm vnũ dicere non liceret. Rectè igitur est appellata causarũ prima cõflictio,

nõ quæstionum. Nam & pro Rabirio Posthumo Cicero prima parte orationis in hoc intendit, vt actionẽ cõpetere in equitem Romanum neget: secunda, nullã ad eum pecuniam peruenisse confirmat. Statum tamẽ in eo dicam fuisse, quod est potentius. Nec in causa Milonis circa primas quæstiones, quæ sũt *post procemium positæ, iudicabo conflixisse causã: sed vbi totis viribus insidiator Clodius, ideóq; iure interfectus ostẽditur. Et hoc est quod ante omnia constituere in animo suo debeat orator, etiam si pro causa plura dicturus est, quod maxime liquere iudici velit. Quod tamen vt primum cogitandum, ita non vtique primum dicendum erit.

*ante in procemium

Vnde ducatur Status, & reus an actor Statum faciat. CAP. VII.

ALII Statum crediderunt primam eius cum quo ageretur, *deprecationem. Quam sententiam his verbis Cicero complectitur, In quo primùm consistit quasi ad repugnãdum congressa defensio. Vnde rursus alia quæstio, an eum semper is faciat, qui respõdet. Cui rei *maximè repugnat Corn. Celsus, dicens non à depulsione sumi, sed ab eo qui propositionẽ suam cõfirmet: vt si hominẽ occidisse reus negat, Status ab accusatore nascatur, quia is velit probare: si iure occisum reus dicit, trãslata probationis necessitate idem à reo fiat, & sit eius intentio. Cui non accedo equidem: nam est vero propius quod contrà dicitur, Nullã esse litem, si is cum quo agitur, nihil respõdeat. ideóque fieri Statum à respondente. Mea tamen sententia varium id est, & accidit pro conditione causarum: quia & videri potest propositio aliquando Statum facere, vt in coniecturalibus causis: vtitur enim cõiectura magis qui agit. Quo moti quidam, eundem à reo Inficialem esse dixerunt: & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est qui intendit. Sed quia videtur illis quoq; necessitatẽ hos status exequẽdi

*vel depulsionem.
In Topicis.

*præcipuè

facere qui negat (is enim si dicat, Non feci, coget aduersarium coniectura vti: & si dicat, Non habet legem, syllogismo) concedamus ex depulsione nasci Statum. Nihilominus enim res eò reuertetur, vt modò is qui agit, modò is cum quo agitur, Statum faciat. Sit enim accusatoris intentio, Hominem occidisti: si neget reus, faciat Statum qui negat. Quid si confitetur, sed iure à se adulterum dicit occisum? (Nempe legem esse certum est quæ permittat) nisi aliquid accusator respondeat, nulla lis est. Non fuit, inquit, adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris: ille Statum faciet. Ita erit quidẽ Status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore, non à reo. Quid? quòd eadem quæstio potest eundẽ vel accusatorem facere, vel reum? Qui artem ludicrã exercuerit, in quatuordecim primis ordinibus ne sedeat: Qui se prætori in hortis ostenderat, neque erat productus, sedit in quatuordecim ordinibus. Nẽpe intentio est, Artẽ ludicram exercuisti: depulsio, Non exercui artẽ ludicram: quæstio, Quid sit artẽ ludicrã exercere. Si accusabitur theatrali lege, depulsio erit rei: si excitatus fuerit de spectaculis, & aget iniuriarum, depulsio erit accusatoris. Frequentius tamen illud accidit, quod est à pluribus traditum. Effugerunt has quæstiones, qui dixerũt Statum esse id quod appareat ex intensione & depulsione: vt, fecisti, nõ feci, aut rectè feci. Viderimus tamen, vtrũ id sit Status, an in eo Status. Hermagoras Statũ vocat, per quẽ subiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partium referantur. Nostra opinio semper hæc fuit, vt quũ essent frequẽter in causa diuersi quæstionum status, in eo crederẽ Statum causæ, quod esset in ea potentissimũ, & in quo maximè res verteretur. Id siquis generalẽ quæstionem, vel caput generale dicere malit, cum hoc mihi nõ erit pugna: non magis quàm

si aliud adhuc, quo idē intelligatur, eius rei nomen inuenerit: quanquam tota volumina in hāc disputationem impendisse multos sciam: nobis Statum dici placet. Sed quū in aliis omnibus inter scriptores summa dissensio est, tum in hoc videtur mihi præcipuum studium quoq; diuersa tradendi fuisse: adeò nec qui sit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales quíve speciales sint status, cōuenit. Ac primùm Aristoteles elementa decem constituit, circa quæ versari videatur omnis quæstio. οὐσίαν, quam Flauius essentiam vocat. neque sanè aliud est eius nomen Latinum: sed ea quæritur, an sit. Qualitatem, cuius apertus intellectus est. Quātitatem, quæ dupliciter à posterioribus diuisa est, quàm magnum, & quàm multum sit. Ad aliquid, vnde ductæ Translatio & Cōparatio. Post hæc, Vbi, & Quando: deinde Facere, Pati, Habere, quod est quasi armatū esse, & vestitum esse. Nouissimè συγκεῖσθαι, quod est cōpositum esse quodammodo, vt *sedere, stare, iacere. Sed ex his omnibus prima quatuor ad Status pertinere, cætera ad quosdam locos argumentorum videntur. Alii nouem elementa posuerūt. Personam, in qua de animo, corpore, & extra positis quæratur: quod pertinere ad cōiecturæ & qualitatis instrumenta video. Tempus, quod χρόνον vocant, ex quo quæstio, An is quē dum addicta est mater peperit, seruus sit natus. Locū, vnde controuersia videtur, An fas fuerit tyrānum in templo occidere: an exulauerit qui domi latuit. Tempus iterum, quod καιρὸν appellāt: hanc autem videri volunt speciem illius temporis, vt æstatem vel hyemem. Huic subiicitur ille in pestilentia comessator. Actū, id est πρᾶξιν: quod eò referunt, Sciens commiserit an insciens, necessitate an casu, & talia. Numerum qui cadit in speciem quātitatis, An Thrasybulo triginta præmia debeantur, qui tot ty-

[Margin: In Categoriis]

[Margin: *calefacere, stare, irasci.]

rannos sustulerit. Causam, cui plurimæ subiacẽt lites, quoties factum non negatur: sed quia iusta ratione sit factũ, defenditur. τρόπον, quum id quod alio modo fieri licet, alio dicitur factũ: hinc est, adulter loris cæsus, vel fame necatus. Occasionem factorũ, quod est apertius, quàm vt vel interpretandum, vel exemplo sit demonstrandum: tamen ἀφορμὰς ἔργων vocãt. Hi quoq; nullam quæstionem extra hæc putant. Quidam detrahũt duas partes, Numerum & Occasionem: & pro illo quem dixi Actu subiiciũt res, id est πράγματα. Quæ ne præterisse viderer, satis habui attingere. Cæterum his nec Status satis ostendi, nec omnes contineri locos credo: quod apparebit diligẽtius legentibus, quæ de vtraque re dicam. Erunt enim plura multo, quàm quæ his elementis cõprehendũtur. Apud plures authores legi, placuisse quibusdam, vnum omnino statum esse coniecturalem. Sed quibus placuerit, neque illi tradiderunt, neque ego vsquam reperire potui. Rationẽ tamen hanc secuti dicuntur, quòd res omnis signis colligeretur: quo modo licet qualitatis quoque solum Statum faciãt: quia vbique qualis sit cuiusq; rei natura, quæri potest: sed *vtroque modo sequetur summa confusio. Neque interest, vnum quis Statum faciat, an nullum, si omnes causæ sint conditionis eiusdem. Coniectura dicta est à coniectu, id est directione quadam rationis ad veritatẽ: vnde etiam somniorum atque omnium interpretes, coniectores vocamus. Appellatum tamen est hoc genus variè, sicut in sequentibus apparebit.

*vtrocunque

Coniectura.

Quot & qui Status. CAP. VIII.

FVERVNT qui duos Status facerẽt: Archidemus Cõiecturalem & Finitiuum, exclusa Qualitate: quia sic de ea quæri existimabat, quid esset iniquũ, quid iniustum, quid dicto audientem non esse: quod vocat, de

Qui duos Status fecerunt.

eodem, & alio. Huic diuersa sententia eorum fuit, qui duos quidem status esse voluerunt, vnum Inficialem, alterum Iuridicialē. Inficialis, quem nos dicimus Coniecturalem, cui ab inficiando nomen alii in totum dederunt: alii in partē, quia accusatorem cōiectura, reum inficiatione vti putauerūt. Iuridicialis est qui Græcè dicitur δικαιολογικός. Sed queādmodū ab Archidemo Qualitas exclusa est, sic ab his repudiata Finitio. Nā subiiciūt eam Iuridiciali: quærēdúmq; arbitrātur, Iustúmne sit sacrilegium appellari quod obiiciatur, vel furtū, vel amentiā. Qua in opinione Pāphilus fuit: sed Qualitatem in plura partitus est. Plurimi deinceps, mutatis tantū nominibus, in rem de qua non constet, & in rem de qua constet. Nam est verum: nec aliter fieri potest, quàm vt aut certum sit factum esse quid, aut non sit. si non est certum, coniectura sit: si certum est, reliqui status. Nam idē dicit Apollodorus, quum quæstionem aut in rebus extra positis, quibus cōiectura explicatur: aut in nostris opinionibus existimat positā: quorum illud πραγματικόν, hoc περὶ ἐννοίας vocat. Idémq; ἄπορον καὶ πεπληπτικόν dicunt, quo dubium & præsumptū significatur, de quo liquet. Itē Theodorus, qui de eo an sit, & de accidētibus ei quod esse cōstat, id est περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων existimat quæri. Nam in his omnibus prius genus Coniecturam habet, sequens reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo vult esse, Qualitatem, & de nomine, id est Finitiuam: Theodorus, Quid, Quale, Quātum, Ad aliquid. Sunt & qui de eodē, & de alio, modò Qualitatem esse, modò Finitionē velint. In duo & Posidonius diuidit, Vocem, & Res. In Voce quæri putat an significet quid, quàm multa, quomodo: In Rebus Coniecturam: quod κατ' αἴσθησιν vocat, & Qualitatem, & Finitionem, cui nomen dat κατ' ἔννοιαν, & Ad aliquid.

Inficialis.

Iuridicialis.

Vnde & illa diuiſio eſt, alia eſſe Scripta, alia Inſcripta. Celſus Cornelius duos & ipſe fecit Status generales, An ſit, Quale ſit. Priori ſubiecit Finitionē, quia æquè quæratur, an ſit ſacrilegus qui nihil ſe ſuſtuliſſe de templo dicit, & qui priuatam pecuniam confitetur ſuſtuliſſe. Qualitatem, in Rem & Scriptum diuidit: Scripto quatuor partes legales, excluſa Tranſlatione, Quãtitatem & mentis quæſtionem Coniecturæ ſubiecit. Eſt etiam alia in duos diuidēdi Status ratio, quæ docet aut de Subſtantia cõtrouerſiam eſſe, aut de Qualitate: ipſam porrò Qualitatem, aut in ſummo genere cõſiſtere, aut in ſuccedentibus. De Subſtantia eſt Coniectura. Quæſtio enim tractatur rei, an facta ſit, an fiat, an futura ſit. Interdum etiam mentis, ídq; melius, quàm quod iis placuit, qui Statum eũdem facti nominauerũt, tanquam de præterito tantùm, & tantùm de facto quæreretur. Pars Qualitatis, quæ eſt de ſummo genere, raró in iudicium venit: quale eſt, ídne ſit honeſtũ, quod vulgò laudatur. Succedentium autem aliæ de communi appellatione, vt, ſítne ſacrilegus, qui pecuniã priuatam ex templo furatus eſt: aut de re denominata, vbi & factũ eſſe certum eſt, nec dubitatur quid ſit quod factũ eſt. Cui ſubiacent omnes de honeſtis, iuſtis, vtilibus, quæſtiones. His etiam cæteri Status cõtineri dicuntur, quia & Quantitas modò ad Cõiecturam referatur, vt, Maiórne Sol quàm terra: modò ad Qualitatem, Quanta pœna quempiã, quantóve præmio ſit affici iuſtũ: & Tranſlatio verſetur circa Qualitatē, & Definitio pars ſit Trãſlationis. Quin & cõtrariæ leges, & ratiocinatiuus Status, id eſt ſyllogiſmus, & plerunque Scripti & Voluntatis, æquo nitantur: niſi quòd hic tertius aliquando Coniecturam accipit, quid ſenſerit legis conſtitutor. Ambiguitatem verò ſemper Coniectura explicari ne-

cesse sit: quia quum sit manifestum verborum duplicem esse intellectũ, de sola quæritur volũtate. A plurimis tres sunt facti generales Status, quibus & Cicero in

2. de Orat. oratore vtitur, & omnia quæ aut in cõtrouersiam, aut

Qui tres. in contentionem veniant, cõtineri putat, Sítne, Quid sit, Quale sit: quorũ nomina apertiora sunt, quàm vt

*docenda *dicẽda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit & M. Antonius, his quidem verbis, Paucæ res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur: factum, nõ factũ: ius, iniuria: bonum, malum. Sed quoniam quod iure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, vt lege, sed illum quoque, vt iustè fecisse videamur: secuti Antonium apertius voluerunt eosdem Status distinguere. Itaque dixerunt Coniecturalem, Legalem, Iuridicialem: qui & Virginio placent. Horum deinde fecerunt species, ita vt Legali subiicerent Finitionẽ, & alios qui ex scripto dicũtur, Legum contrariarũ, quæ ἀντινομία dicitur: & Scripti, & Sententiæ vel Volũtatis, id est κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν: & μετάληψιν, quã nos variè trãslatiuam, transsumptiuam, transpositiuam vocamus: συλλογισμὸν, quẽ accipimus ratiocinatiuum, vel collectiuũ: Ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur: quos posui, quia & ipsi à plerisque Status appellantur: quibusdam Legales

Qui quatuor. potius quæstiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenæus, προτρεπτικὴν στάσιν, vel παραινετικὴν, id est exhortatiuũ, qui Suasoriæ est proprius: συντελικὴν, qua cõiecturam significari, magis ex his quæ sequuntur, quàm ex ipso nomine apparet: ὑπαλλακτικὴν, ea Finitio est (mutatione enim nominis cõstat) Iuridicialem, eadem appellatione Græca, qua cæteri, vsus. Nã est (vt dixi) multa in nominibus differẽtia. Sunt qui ὑπαλλακτικὴν Translationẽ esse existiment, secuti hanc mutationis significationem. Fecerũt alii totidem Status, sed alios, An sit, Quid sit,

Quale ſit, Quantum ſit, vt Cæcilius & Theon. Ariſtoteles in Rhetoricis etiam ſic omne opus diuidit, in veritatem, & petẽda ac fugienda, quod eſt Suaſoriæ: & de eodem atq; alio partiendo, tamen ad hæc peruenit, vt, An ſit, Quid ſit, Quale, Quantum, & Quàm multum ſit, quærendũ putet. Quodam tamen loco Finitionis quoque vim intelligit, quo dicit quædã ſic defendi, Suſtuli, ſed non furtũ feci: Percuſſi, ſed non iniuriã feci. Poſuerat & Cicero in libris Rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis: vt in facto Coniectura, in nomine Finitio, in genere Qualitas, in actione Ius intelligeretur: Iuri ſubiecerat Tranſlationem. Verùm hîc Legales quoque quæſtiones alio loco tractat vt ſpecies actionis. Fuerũt qui facerent quinq;, Cõiecturam, Finitionem, Qualitatem, Quantitatem, Ad aliquid. Theodorus quoq; (vt dixi) iiſdem generalibus capitibus vtitur, An ſit, Quid ſit, Quale ſit, Quantum ſit, Ad aliquid. Hoc vltimum maximè in comparatiuo genere verſari putat: quoniam melius ac peius, maius ac minus, niſi alio relata, non intelliguntur. Sed in illas quoque Tranſlatiuas, vt ſuprà ſignaui, quæſtiones incidunt, an huic ius agendi ſit, vel facere aliquid cõueniat, an contra hunc, an hoc tempore, an ſic. Omnia enim iſta referri ad aliquid neceſſe eſt. Alii ſex Status putant, Coniecturam, quã γένεσιν vocant: & Qualitatem, & Proprietatem, id eſt ἰδιότητα, quo verbo Finitio oſtenditur: & Quãtitatem, quam ἀξίαν dicunt: & Comparationem, & Tranſlationem, cuius ob hoc nouum nomen inuentum eſt μετάστασις, nouum, inquã, in Statu, alioqui ab Hermagora inter ſpecies Iuridiciales vſitatum. Aliis ſeptem eſſe placuit: à quibus nec Tranſlatio, nec Quantitas, nec Comparatio recepta eſt: ſed in horum trium locum ſubditæ quatuor Legales, adiectæque tribus illis Rationalibus.

Lib. 2.

In Partit.

Qui quinque.

Qui ſex.

Qui ſeptem.

Qui octo. Alii peruenerunt vsq; ad octo, Translatione ad septem superiores adiecta. A quibusdã deinde diuisa ratio est, vt Status Rationales appellarentur quæstiones, quẽadmodũ suprà dixi, Legales. In illis de re, in his de scripto quæreretur. Quidam in diuersum hos Status esse, illas quæstiones maluerunt. Sed alii Rationales tres putauerunt, An sit, Quid sit, Quale sit. Hermagoras solus quatuor, Coniecturam, Proprietatem, Translationẽ, Qualitatem, quam per accidentia, id est κατὰ συμβεβηκὸς vocat, hac interpretatione, an illi accidat viro bono esse vel malo. Hanc ita diuidit, De appetendis & fugiendis, quæ est pars Deliberatiua. De persona, ea ostenditur laudatiua: Negotialem, quam πραγματικὴν vocat, in qua de rebus ipsis quæritur, remoto personarũ cõplexu: vt, Sítne liber qui est in assertione, an diuitiæ superbiam pariant, an iustũ sit quid, an bonũ sit. Iuridicialem, in qua ferè eadem, sed certis destinatísq; personis quærãtur, an ille iustè hoc fecerit, vel bene. Nec me fallit, in primo Ciceronis rhetorico aliam esse loci Negotialis interpretationem, quum ita scriptum sit, Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sit, consyderatur: cui diligentiæ præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Sed quod ipsius de his libris iudicium fuerit, suprà dixi. Sunt enim velut res regestæ in hos commentarios, quas adolescens deduxerat schola: & siqua est in his culpa, tradentis est: siue eũ mouit, quòd Hermagoras prima in hoc loco posuit exẽpla ex quæstionibus iuris, siue quòd Græci πραγματικοὺς vocant iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit, ideóque culpari tanquã falsa præcipiat, non potest. Nos ad Hermagoram. Translationem hic primus omnium tradidit, quanquã semina eius quædam

Rhet. 2. citra nomen ipsum apud Aristotelem reperiuntur.

Legales autem quæstiones has fecit, Scripti & Voluntatis, quã ipse vocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν, id est secundum dictum & exceptionem: quorũ prius ei cum omnibus commune est, exceptionis nomẽ minus vsitatum: Ratiocinatiuum, Ambiguitatis, Legum cõtrariarũ. Albutius eadem diuisione vsus detrahit translationẽ, subiiciens eam Iuridiciali. In legalibus quoq; quæstionibus nullũ putat esse qui dicatur Ratiocinatiuus. Scio plura inuẽturos adhuc qui legere antiquos studiosius volent. Sed ne hæc quoq; excesserint modum, vereor. Ipse me paulũ in alia, quàm prius habuerim, opinione nũc esse confiteor. Et fortasse tutissimum erat famæ modò studenti, nihil ex eo mutare, quod multis annis nõ sensissem modò, verumetiam approbassem. Sed non susti neo esse conscius mihi dissimulanti, in eo præsertim opere, quod ad bonorum iuuenũ aliquam vtilitatẽ componimus, in vlla parte iudicii mei. Nã & Hippocrates ἐπιδημιῶν έ. clarus arte medicinæ, videtur honestissimè fecisse, qui quosdam errores suos, ne posteri errarẽt, confessus est. Et M. Tullius nõ dubitauit aliquos suos iam editos libros aliis postea scriptis ipse dãnare, sicut Catulũ atque Lucullum, & hos ipsos, de quibus modò sum locutus, artis rhetorices. Epist. ad Atticum 13. Retractores. Etenim superuacuus foret in studiis lõgior labor, si nihil liceret melius inuenire præteritis. Neq; tamen ex his quicquam, quæ tum præcepi, superuacuum fuit: ad easdẽ enim particulas hæc quoq;, quæ nunc præcipiam, reuertentur. Ita neminẽ didicisse pœniteat. Colligere tantùm eadem, ac disponere paulo significãtius conor. Omnibus autem *patefactum volo, *satisfactum non me hæc serius demonstrare aliis, quàm mihi ipse persuaserim. Secundũ plurimos authores seruabã treis rationales status, Cõiecturam, Finitionẽ, Qualitatem: Rationales status tres. vnum Legalem. Hi mihi status generales erant. Lega-

lem in quinque ſpecies partiebar, Scripti & Volũtatis, Legum contrariarũ, Collectiuum, Ambiguitatis, Trãſlationis: nunc quartum ex generalibus intelligo poſſe remoueri. Sufficit enim prima diuiſio, qua diximus alios Legales, alios Rationales eſſe: ita non erit Status, ſed quæſtionum genus, alioqui & Rationalis Status eſſet. Ex his etiã quos Speciales vocabam, remoui Tranſlationem: frequenter quidem (ſicut omnes qui me ſecuti ſunt, meminiſſe poſſunt) teſtatus, & in ipſis etiam illis ſermonibus me nolente vulgatis: hoc tamen complexus, vix in vlla controuerſia Tranſlationis Statum poſſe reperiri, vt nõ & alius in eadem rectè dici videretur, ideóque à quibuſdam eum excluſum. Neq; ignoro multa trãſferri, quũ in omnibus ferè cauſis, in quibus cecidiſſe quis formula dicitur, hæ ſint quæſtiones, an huic, an cũ hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere, & ſiqua ſunt talia. Sed Perſonæ, Tempora, Actiones, cæteráq; propter aliquam cauſam tranſferuntur. Ita non eſt in Trãſlatione quæſtio, ſed in eo propter quod transferuntur. Nõ debes apud prætorem petere fideicommiſſum, ſed apud cõſules: maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. Quæritur an maior ſumma ſit: facti controuerſia eſt. Non licet tibi agere mecum: cognitor enim fieri nõ potuiſti: Iudicatio eſt, an potuerit. Nõ debuiſti interdicere, ſed petere: an rectè interdictum ſit, ambigitur. Quæ omnia ſuccedunt legitimis quæſtionibus. An nõ præſcriptiones, etiam in quibus maximè videtur manifeſta tranſlatio, eaſdem omnes ſpecies habent, quas hæ leges, quibus agitur, vt aut de nomine, aut ſcripto, & ſententia, vel ratiocinatione quæratur, deinde Status ex quæſtione oriatur: Tranſlatio non habeat quæſtionẽ de qua contẽdit orator, ſed propter quam contendit? Hoc apertius, Occidi-

ſti hominem,non occidi:quæſtio,an occiderit: Status, Coniectura.Non eſt tale,Habeo ius actionis,nō habes: vt ſit quæſtio, an habeat,& inde Status.Accipiat enim actionem, nécne,ad euētum pertinet, non ad cauſam: & ad id quod pronuntiat iudex, non id propter quod pronuntiat.Hoc illi ſimile eſt,Puniendus es,non ſum: videbit iudex an puniēdus ſit. Sed nō hîc erit quæſtio, nec hîc Status.Vbi ergo?puniendus es,hominem occidiſti:non occidi: an occiderit.Honorandus ſum,nō es, num Statū habet?nō,vt puto. Honorandus ſum,quia tyrannum occidi: non occidiſti:quæſtio,& Status. Similiter,non rectè agis,rectè ago,nō habet Statum.Vbi eſt ergo?nō rectè agis ignominioſus. quæritur an ignominioſus ſit, aut an agere ignominioſo liceat, & quæſtio eſt,& Status.Ergo Tranſlatiuum genus cauſæ non eſt,vt comparatiuum,& mutuæ accuſationis.At enim ſimile eſt illi,ius habeo,ius nō habes:occidiſti,rectè occidi,nō nego. Sed nec hæc res Statum facit. Non enim ſunt hæ propoſitiones,alioqui cauſa non explicabitur, ſed cum ſuis rationibus Scelus commiſit Horatius,ſororem enim occidit:non cōmiſit:debuit enim occidere eā,quæ hoſtis morte mœrebat.quæſtio,an hæc iuſta cauſa.ita Qualitas.ac ſimiliter in Tranſlatione,nō habes ius abdicandi,quia ignominioſo nō eſt actio:habeo ius,quia abdicatio actio nō eſt:quæritur quid ſit actio: finiemus,non licet abdicare:ſyllogiſmus.Itē cætera per omnes & Rationales & Legales ſtatus.Nec ignoro fuiſſe quoſdam,qui Trāſlationem in rationali quoque genere ponerent, hoc modo, Hominem occidi iuſſus ab Imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deſerui tempeſtatibus,fluminibus,valetudine impeditus: id eſt,non per me ſtetit,ſed per illa.A quibus etiam *liberius diſſentio. Non enim actio transfertur, ſed cau- *libens

ſa facti: quod accidit penè in omni defenſione. Deinde is qui tali vtitur patrocinio, nõ recedit à forma Qualitatis. dicit enim ſe culpa vacare, vt magis Qualitatis duplex ratio facienda ſit: altera, qua & factum defenditur: altera, qua tantùm reus. Credendum eſt igitur iis, quorũ authoritatem ſecutus eſt Cicero, Tria eſſe, quæ in omni diſputatione quærãtur, An ſit, Quid ſit, Quale ſit. Quod ipſa nobis etiam natura præſcribit. Nã primùm oportet ſubeſſe aliquid, de quo ambigatur: quod quid ſit, & quale ſit, certè nõ poteſt exiſtimari, niſi prius eſſe conſtiterit. Ideóq; ea prima quæſtio: ſed non ſtatim quod eſſe manifeſtũ eſt, etiã quid ſit apparet. Hoc quoque cõſtituto, nouiſſima Qualitas ſupereſt: nec his exploratis aliud eſt vltrà. His infinitæ quæſtiones, his finitæ continentur. Horum aliqua in Demonſtratiua, Deliberatiua, Iudiciali materia vtiq; tractantur. Hæc rurſus Iudiciales cauſas & Rationali parte & Legali continet. Nec enim vlla iuris diſceptatio, niſi Finitione, Qualitate, Coniectura poteſt explicari. Sed inſtituentibus rudes, non erit inutilis latius primò fuſa ratio, etſi non ſtatim rectiſſima linea tenſa, facilior tamen & apertior via. Diſcant igitur ante omnia quadripertitã in omnibus cauſis eſſe rationem, quam primam intueri debeat qui acturus eſt. Nã vt à defenſore potiſſimũ incipiam, longè fortiſſima tuendi ſe ratio eſt, ſi quod obiicitur, negari poteſt. Proxima, ſi non id quod obiicitur, factũ eſſe *dicitur. Tertia honeſtiſſima, qua rectè factũ defenditur. Quibus ſi deficiamur, vltima quidem, ſed iã ſola ſupereſt ſalus, aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod nec negari, nec defendi poteſt, vt nõ videatur iure actio intẽdi. Hinc illæ quæſtiones ſiue Actionis, ſiue Tranſlationis. Sunt enim quædã non laudabilia natura, ſed iure conceſſa, vt in XII Tabulis, debitoris cor-

*docetur.

pus inter creditores diuidi licuit:quam legẽ mos publicus repudiauit. Eſt aliquid æquũ,ſed prohibitũ iure: vt libertas teſtamẽtorũ. Accuſatori nihilo plura intuẽda ſunt,quàm vt probet factum eſſe,hoc eſſe factum: non rectè factũ,iure ſe intendere. Ita circa ſpecies eaſdem lis omnis verſabitur,tranſlatis *tantùm aliquando partibus: vt in cauſis quibus de præmio agitur, rectè factũ petitor probat. Hæc quatuor velut propoſita formæq; actionis,quæ tum generales Status vocabam,in duo(vt oſtendi)genera *diſcedunt, Rationale & Legale. Rationale ſimplicius eſt,quia ipſius tantùm naturæ contemplatione conſtat. Itaq; in eo ſatis eſt oſtendiſſe Cõiecturam, Finitionem, Qualitatẽ. Legalium plures ſint ſpecies neceſſe eſt, propterea quòd multæ ſunt leges, & varias habẽt formas. Alia eſt cuius verbis *nitimur, alia cuius volũtate: alias nobis, quum ipſi nullã habemus, adiungimus: alias inter ſe cõparamus, alias in diuerſum interpretamur. Sic naſcuntur hæc veluti ſimulacra ex illis tribus, interim ſimplicia, interim & miſta, propriã tamen faciem oſtendẽtia: vt Scripti & Voluntatis, quæ ſine dubio aut Qualitate, aut Coniectura continẽtur: & Syllogiſmus, qui eſt maximè qualitatis, & legis contrariæ, quæ iiſdem quibus Scriptum & Voluntas, conſtat: & ἀμφιβολία, quæ ſemper Coniectura explicatur. Finitio quoq; vtriq; generi, quódque Rerum, quódque Scripti contẽplatione cõſtat, cõmunis eſt. Hæc omnia etiam ſi in illos tres Status veniunt, tamẽ quia(vt dixi) habent aliquid velut proprium, videẽtur demonſtrãda diſcentibus: & permittendũ ea dicere vel Status Legales, vel quæſtiones, vel capita quædã minora: dũ ſciant, nihilne in his quidẽ præter tria quæ prædiximus, quæri. At Quantũ, & Quàm multum, & Ad aliquid, & (vt nonnulli putauerunt) Comparatiuus, non eandem ra-

*tamen·
*deſcendunt,
*vtimur,

*proprietatẽ tionem habent. Sunt enim hæc, non ad*varietatem iuris, sed ad solam rationem referenda: ideóq; semper in parte aut Coniecturæ, aut Qualitatis ponenda sunt, vt qua mẽte, & quo tempore, & quo loco. Sed de singulis dicemus quæstionibus, quũ tractare præcepta diuisionis cœperimus. Hoc inter omnes cõuenit, in causis simplicibus singulos Status esse causarum: quæstionũ autem, quæ velut subiacentes, ad illud quo iudiciũ continetur, referũtur, sæpe in vnã cadere plures posse. Etiam credo aliquãdo dubitari, quo Statu sit vtẽdum, quum aduersus vnam intentionẽ plura opponuntur: & sicut in colore dicitur narrationis, eum esse optimũ, quem actor optime tueatur: ita hîc quoq; posse dici, eũ Statũ esse faciẽdum, in quo tuẽdo plurimũ adhibere virium possit orator. Ideóq; pro Milone, aliud agenti Ciceroni placuit, aliud Bruto, quum exercitationis gratia cõponeret orationem: quum ille iure tãquam insidiatorem occisum, & tamen non Milonis cõsilio dixerit: hic etiã gloriatus sit occiso malo ciue. In coniunctis verò posse duos & tres inueniri, vel diuersos: vt siquis aliud se non fecisse, aliud rectè fecisse defendat: vel generis eiusdẽ, vt siquis duo crimina vel omnia neget. Quod accidit etiã si de vna re quæratur aliqua, sed eam plures petant, vel eodẽ iure, vt proximitatis: vel diuerso, vt quũ hic testamento, ille proximitate nitatur. Quoties autem aliud alii petitori opponitur, dissimiles esse status necesse est: vt in illa controuersia, Testamenta legibus facta, rata sint. Intestatorũ parentum liberi hæredes sint. Abdicatus, nequid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimum natus, legitimus filius sit: post legitimum natus tantùm ciuis. In adoptionẽ dare liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, si pater naturalis sine liberis decesserit. Qui ex duobus legitimis alterũ in ad-

Bruti oratio pro Milone.

optionem dederat, alterum abdicauerat, ſuſtulit nothum, inſtituto hærede abdicato deceſſit. Omnes tres de bonis contendũt. Νόθον, qui non ſit legitimus, Græci vocant: Latinum rei nomen, vt Cato quoque in oratione quadam teſtatus eſt, non habemus, ideóq; vtimur peregrino. Sed ad propoſitũ. Hæredi ſcripto opponitur lex, Abdicatus nequid de bonis patriis capiat: fit Status Scripti & Voluntatis, an vllo modo capere poſſit, an ex volũtate patris, an hæres ſcriptus. Notho duplex fit quæſtio, quòd poſt legitimos natus ſit, & quòd non ſit ante legitimos natus. Prior ſyllogiſmum habet, an pro non natis ſint habendi, qui à familia ſunt alienati. Altera Scripti & Voluntatis. Non enim eſſe hũc natum ante legitimum conuenit: ſed voluntate legis ſe tuebitur, quam dicet talem fuiſſe, vt legitimus eſſet nothus, natus tum, quum alius legitimus in domo nõ eſſet. Scriptum quoque legis excludet, dicens, non vtiq;, ſi poſtea legitimus natus non ſit, notho nocere: vtetúrq; hoc argumento, finge ſolùm natum nothum, cuius cõditionis erit? tantùm ciuis? atqui non erit poſt legitimũ natus filius. atqui non erit ante legitimos natus. Quare ſi verbis legis ſtari non poteſt, voluntate ſtãdum eſt. Nec quenquam turbet, quòd ex vna lege duo Status fiant: duplex eſt, ita vim duarũ habet. Redire in familiam volẽti dicitur ab altero. Primùm, vt tibi redire liceat, hæres ſum: idem Status, qui in petitione abdicati. quæritur enim an poſſit eſſe hæres abdicatus. Adiicitur communiter à duobus, redire tibi in familiam non licet: non enim pater ſine liberis deceſſit. Sed in hoc propria quiſq; eorum quæſtione nitetur. Alter enim dicet, abdicatum quoque inter liberos eſſe: & argumentum ducet ex ipſa qua repellitur lege. Superuacuũ enim fuiſſe, prohiberi patriis bonis abdicatum, ſi eſſet numero

Nothus.

alienorum: nunc quia filii iure futurus fuerit intestati hæres, oppositam esse legem, quæ tamen non id efficiat, ne filius sit, sed ne hæres sit. Status Finitiuus, quid sit filius. Rursus nothus eisdẽ colligit argumentis, non sine liberis patrẽ decessisse, quibus in petitionẽ vsus est vt probaret se esse filium: nisi fortè & hic finitione mouet, an liberi sint etiam non legitimi. Cadent igitur in vnam controuersiam vel specialiter duo legitimi status, Scripti & Volũtatis, & Syllogismus, & præterea Finitio: vel tres illi, qui natura soli sunt, Coniectura in Scripto & Voluntate, Qualitas in Syllogismo, & quæ per se est aperta Finitio. Causa quoque, & Iudicatio, & Continens est in omni genere causarũ. Nihil enim dicitur, cui non insit ratio, & quò iudicium referatur, & quod rẽ maximè contineat. Sed quia magis hæc variantur in litibus, & ferè tradita sunt ab iis qui de iudicialibus causis aliqua cõposuerũt, in illam partẽ differãtur. Nũc quia in tria genera causas diuisi, ordinem sequar.

De Demonstratiuo, quod constat laude & vituperatione. CAP. IX.

Ac potissimũ incipiam ab ea quæ constat laude & vituperatione. Quod genus videtur Aristoteles, atque eũ secutus Theophrastus, à parte negotiali, hoc est πραγματικῆς remouisse, totámq; ad solos auditores relegasse: & id eius nominis, quod ab ostẽtatione ducitur, proprium est. Sed mos Romanus etiã negotiis hoc munus inseruit. Nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex senatuscõsulto magistratibus sæpe mandantur: & laudare testẽ, vel contrà, pertinet ad momentum iudiciorum: & ipsis etiam reis dare laudatores licet: & editi in competitores, in L. Pisonem, in Clodiũ & Curionem libri, vituperationem continent, & tamẽ in Senatu loco sunt habiti sententiæ. Neq; inficias eo, esse quasdam ex hoc genere

materias ad ſolam compoſitas oſtētationem, vt laudes deorum, virorúmq;, quos priora tēpora tulerunt. Quo ſoluitur quæſtio ſuprà tractata: manifeſtúmq; eſt errare eos qui nūquam oratorē dicturum niſi de re dubia putauerunt. An laudes Capitolini Iouis, perpetua ſacri certaminis materia, vel dubiæ ſunt, vel nō oratorio genere tractantur? Vt deſyderat autem laus quæ negotiis adhibetur, probationem: ſic etiam illa quæ oſtentationi cōponitur, habet interim aliquam ſpeciē probationis: vt qui Romulum Martis filium, educatúmq; à lupa dicat, in argumētum cæleſtis ortus vtatur his, quòd abiectus in profluentem non potuerit extingui, quòd omnia ſic egerit, vt genitum præſide bellorū deo incredibile nō eſſet, quòd ipſum quoq; cælo receptum temporis eius homines non dubitauerint. Quædam verò etiam in defenſionis ſpeciem cadent: vt ſi in laude Herculis permutatū cum regina Lydiæ habitum, & imperata (vt traditur) penſa orator excuſet. Sed propriū laudis eſt, res amplificare & ornare. Quæ materia præcipuè quidem in deos & homines cadit: eſt tamē & aliorum animalium, & carentium anima. Verùm in deis generaliter primùm maieſtatem ipſius eorū naturæ venerabimur: deinde propriam vim cuiuſq;, & inuenta, quæ vtile aliquid hominibus attulerunt. Vis oſtenditur, vt in Ioue, regundorū hominum: in Marte, belli: in Neptuno, maris. Inuenta, vt artium, in Minerua: Mercurio, literarum: medicinæ, Apolline: Cerere, frugū: Libero, vini. Tum ſiqua ab his acta vetuſtas tradidit, cōmemoranda. Addunt etiam diis honorē parentes, vt ſiquis ſit filius Iouis. Addit antiquitas, vt iis qui ſunt ex Chao. Progenies quoq;, vt Apollo ac Diana Latonæ. Laudandum in quibuſdā, quòd geniti immortales: in quibuſdam, quòd immortalitatē virtute ſunt cōſecuti: quod

Laus deorū.

Domitianum intelligit. pietas principis nostri, præsentium quoq; temporũ decus, fecit. Magis est varia laus hominũ. Nam primùm diuiditur in tempora, quódq; ante eos fuit, quòdq; ipsi vixerunt. In iis autem qui fato sunt functi, etiam quod est insecutum. Ante hominem, patria ac parentes, maioresque erunt: quorum duplex tractatus est. aut enim respondisse nobilitati, pulchrum erit: aut humilius genus illustrasse factis. Illa quoq; interim ex eo, quod ante ipsum fuit, tempore trahẽtur, quæ responsis vel auguriis futuram claritatem promiserint: vt eum qui ex Thetide natus esset, maiorem patre suo futurum cecinisse dicuntur oracula. Ipsius verò laus hominis ex animo, & corpore, & extrà positis peti debet. Et corporis quidem fortuitorúmq; quum leuior, tum nõ vno modo tractanda est. Nam & pulchritudinem interim robúrq; prosequimur honore verborum, vt Homerus in Agamẽnone atq; Achille. Interim confert admirationi multũ etiam infirmitas, vt quum idẽ Tydea paruum, sed bellatorem dicit fuisse. Fortuna verò quum dignitatem affert, vt in regibus, principibúsq; (nanq; est hæc materia ostendendæ virtutis vberior) tum quo minores opes fuerunt, eo maiorem benefactis gloriam parit. Sed omnia quæ extra nos bona sunt, quæque hominibus fortè obtigerunt, non ideò laudantur, quòd habuẽrit quis ea, sed quòd his honestè sit vsus. Nã diuitiæ, & potentia, & gratia, quum plurimũ viriũ dent in vtranque partem, certissimum faciunt morum experimentũ: aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus. Animi semper vera laus. Sed non vna per hoc opus via ducitur. Nanque aliâs ætatis gradus, gestarúmq; rerum ordinem sequi speciosius fuit: vt in primis annis laudaretur indoles, tum disciplinæ, post hoc operũ, id est factorum, dictorúmque contextus: aliâs in species virtu

Laus hominũ à tempore.

Achillem intelligit ex Ouid. Metam.

A corpore.

Iliad. 2. 4. 5.

Fortuna.

Ab animo. Cic. in Part.

tum diuidere laudẽ, fortitudinis, iustitiæ, continentiæ, cæterarúmq;, ac singulis assignare quæ secundum quã-que earum gesta erunt. Vtra sit autem harum via vtilior, cum materia deliberabimus: dũ sciamus gratiora esse audientibus, quæ solus quis, aut primus, aut certe cũ paucis fecisse dicetur, siquid præterea supra spem aut expectationem, præcipuè quòd aliena potius causa, quàm sua. Tempus, quod finem hominis insequitur, non semper tractare contingit: nõ solùm quòd viuentes aliquando laudamus, sed quòd rara hæc occasio est, vt referri possint diuini honores & decreta, vt publicæ statuæ constitutæ. Inter quæ enumerauerim ingeniorum monumenta, quæ seculis probarentur. Nam quidam, sicut Menander, iustiora posterorũ, quàm suæ ætatis iudicia sunt consecuti. Afferunt laudẽ liberi parentibus, vrbes conditoribus, leges latoribus, artes inuentoribus, necnon instituta quoque authoribus, vt à Numa traditũ deos colere, & à Publicola fasces populo summittere. Qui omnis etiã in vituperatione ordo constabit, tamen in diuersum. Nam & turpitudo generis opprobrio multis fuit: & quosdam claritas ipsa notiores circa vitia, & inuisos magis fecit: & in quibusdam, vt in Paride traditũ est, prædicta pernicies: & corporis & *formæ quibusdam mala contẽptum, vt Thersitæ: at verò quibusdam bona vitiis corrupta, odiũ attulerunt, vt Nirea imbellẽ, Plistenem impudicum, à poetis accepimus. Et animi totidem vitia, quot virtutes sunt: nec minus quàm in laudibus, duplici ratione tractantur. Et post mortem adiecta quibusdam ignominia est, vt Melio, cuius domus solo æquata: Marcóque Manlio, cuius prænomen è familia in posterum exemptum est. Et parentes malorũ odimus. Et est cõditoribus vrbium infamiæ, contraxisse aliquam perniciosam

A tempore.

Liuius 2. & 3.

Vituperatio hominum à corpore.

Iliad. 2. 6.

*fortunæ

Animorum vitia.

cæteris gentem, qualis est primus Iudaicæ superstitionis author, & Gracchorũ leges inuisæ: & siquod est exẽplum deforme posteris traditũ, quale libidinis vir Perses in muliere Samia instituere ausus dicitur primus. Sed in viuentibus quoque iudicia hominum velut argumẽta sunt morum, & honos aut ignominia veram esse laudem vel vituperationem probat. Interesse tamẽ Aristoteles putat vbi quisq; laudetur aut vituperetur. Nam plurimum refert, qui sint audientiũ mores, quæ publicè recepta persuasio: vt illa maximè quæ probẽt, esse in eo qui laudabitur, credant: aut in eo contra quẽ dicemus, ea quæ oderũt. Ita non erit dubium iudiciũ, quod orationem præcesserit. Ipsorum etiam iudicum permiscenda laus semper. nam id beneuolos facit: quoties autem fieri poterit, cum materiæ vtilitate iungenda. Minus Lacedæmone studia literarum, quàm Athenis, honoris merebuntur: plus patiẽtia, fortitudo. Rapto viuere quibusdam honestum, aliis cura legũ. Frugalitas apud Sybaritas forsitã odio foret, veteribus Romanis summũ luxuriæ crimen. Eadem in singulis differentia. Maximè fauet iudex, qui sibi dicentẽ assentari putat. Idem præcipit illud quoq;, quod mox Cornelius Celsus propè supra modum inuasit, quia sit quædam virtutibus ac vitiis vicinitas, vtendum proxima deriuatione verborũ, vt pro temerario fortẽ, pro prodigo liberalem, pro auaro parcum vocemus: quæ eadẽ etiam contrà valent. Quod quidẽ orator, id est vir bonus, nũquam faciet, nisi fortè cõmuni vtilitate ducatur. Laudãtur autem vrbes similiter atque homines. Nam pro parente est conditor: & multum authoritatis affert vetustas, vt iis qui terra dicuntur orti: & virtutes ac vitia circa res gestas, eadémq; in singulis. Illa propria, quæ ex loci positione aut munitione sunt. Ciues illis, vt homi

Vide Cælium lib. 10. cap. 8.

Loci discretio

Xenoph. de statutis Lacedæmon.

Sybaritæ.

Vrbiũ laudes.

nibus, liberi, decori. Eſt laus & operũ, in quibus honor, vtilitas, pulchritudo, author ſpectari ſolet. Honor, vt in tẽplis: vtilitas, vt in muris: pulchritudo vel author, vtrobique eſt. Eſt & locorum, qualis Siciliæ apud Ciceronem: in quibus ſimiliter ſpeciem & vtilitatẽ intuemur: ſpeciem, maritimis, planis, amœnis: vtilitatem, ſalubribus, fertilibus. Erit etiam dictorum honeſtorum, factorúmque laus generalis. Erit & rerum omnis modi. Nã & ſomni & mortis ſcriptæ laudes, & quorundam à medicis ciborum. Itaque vt non cõſenſi hoc laudatiuum genus circa ſolam verſari honeſti quæſtionem, ſic qualitate maximè contineri puto: quanquam omnes tres Status cadere in hoc opus poſſint, híſque vſum C. Cæſarem in vituperãdo Catone, notauerit Cicero. Totum autem habet aliquid ſimile Suaſoriis: quia plerũque eadem illic ſuaderi, hîc laudari ſolent. Actione 4. in Verrem.

De Suaſoria ſeu Deliberatiua, & Proſopopœia. CAP. X.

DELIBERATIVAS quoque miror à quibuſdã ſola vtilitate finitas. Ac ſiquid in his vnum ſequi oporteret, potior fuiſſet apud me Ciceronis ſententia, qui hoc materiæ genus dignitate maximè contineri putat. 2. de Orat. Nec dubito quin hi qui ſunt in illa priore ſententia, ſecundum opinionem pulcherrimam, ne vtile quidem, niſi quod honeſtum eſſet, exiſtimarint. Et eſt hæc ratio veriſſima, ſi conſilium contingat ſemper bonorum atque ſapientum. Verùm apud imperitos, apud quos frequenter dicenda ſententia eſt, populúmque præcipuè, qui ex pluribus conſtat indoctis, diſcernenda ſunt hæc, & ſecundum communes magis intellectus loquendũ. Sunt enim multi, qui etiam quæ credunt honeſta, non tamen ſatis vtilia quoque exiſtiment: quæ turpia eſſe dubitare non poſſunt, vtilitatis ſpecie ducti probẽt: vt fœdus Numantinum, iugúmque Caudinum. Ne qua-

qua deliberatur, aut certũ est posse fieri, aut incertum. Si incertum, hæc erit quæstio sola, aut potẽtissima. Sæpe enim accidet, vt prius dicamus, ne si possit quidẽ fieri, esse faciendum: deinde fieri nõ posse. Quum autem de hoc quæritur, cõiectura est, an Isthmos intercidi, an siccari palus Põtina, an portus fieri Hostiæ possit, an Alexander terras vltra Oceanum sit inuenturus. Sed in iis quoque quæ constabit posse fieri, cõiectura erit aliquãdo: vt si quæratur, an vtiq; futurum sit, vt Carthaginem superent Romani. Vt redeat Hannibal, si Scipio exercitũ in Africam trãstulerit. Vt seruent fidẽ Samnites, si Romani arma deposuerint. Quædã & fieri posse, & futura esse credibile est: sed aut alio tẽpore, aut alio loco, aut alio modo. Vbi coniecturæ nõ erit locus, alia sunt intuenda. Et primùm, aut propter ipsam rem de qua sententiæ rogantur, cõsultabitur: aut propter alias interueniẽtes extrinsecus causas. Propter ipsam deliberant patres Conscripti, an stipendium militi cõstituãt. Hæc materia simplex erit. Accedunt causæ aut faciẽdi, vt deliberant P.C. an Fabios dedant Gallis bellum minitantibus: aut non faciendi, vt deliberat C. Cæsar, an perseueret in Germaniam ire, quum milites passim testamenta facerent. Hæ Suasoriæ duplices sunt. Nam & illi causa deliberandi est, quòd bellum Galli minitentur: esse tamen quæstio potest, dedẽdíne fuerint etiam citra hanc denũtiationem, qui contra fas, quum legati missi essent, prælium inierint, regémq; ad quem mandata acceperant, trucidarint. Et hìc nihil Cæsar sine dubio deliberet, nisi propter hanc militum perturbationem: est tamen locus quærendi, an citra hunc quoque casum penetrandum in Germaniam fuerit. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari etiam detractis sequentibus posset. Partes suadendi quidam

Liuius 1. & 3. Decad.

Liuius Decad. 1. lib. 5.

Partes suadendi.

putauerũt honestum, vtile, necessarium. Ego non inuenio huic tertiæ locũ. Quantalibet enim vis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere. de faciendo autem deliberatur. Quòd si hanc vocant necessitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, vtilitatis erit quæstio. Vt enim si obsessi, & impares, & aqua cibóq; defecti, de facienda ad hostem deditione deliberẽt, & dicatur, necesse est: nempe sequitur vt hoc subiiciatur, alioqui pereundũ est: ita propter id ipsum non est necesse, quia perire potius licet. Deniq; non fecerũt Sagũtini, nec in rate Opitergina circũuenti. Igitur in his quoq; causis, aut de sola ambigetur vtilitate, aut quæstio inter vtile atq; honestum consistet. Atenim siquis liberos procreare volet, necesse habeat vxorem ducere, quis dubitat? sed ei qui pater vult fieri, liqueat necesse est, vxorem esse ducendam. Itaq; mihi ne cõsilium quidem videtur, vbi necessitas est, nõ magis quàm vbi constat quid fieri omnino nõ posse. Omnis enim deliberatio de dubiis est. Melius igitur, qui tertiam partem dixerunt δυνατὸν, quod nostri possibile nominant: quæ vt dura videatur appellatio, tamẽ sola est. Quas partes nõ omnes in omnẽ cadere suasoriã, manifestius est quàm vt docẽdum sit. Tamen apud plerosq; earum numerus augetur, à quibus ponũtur vt partes, quæ species sunt partium. Nam fas, iustum, pium, æquum, mansuetum quoque (sic enim sunt interpretati τὸ ἥμερον) & siqua adhuc adiicere quis eiusdem generis velit, subiici possunt honestati. An sit autem facile, magnum, iucundũ, sine periculo, ad quæstionẽ pertinet vtilitatis: qui loci oriũtur ex contradictione. Est quidẽ vtile, sed difficile, *paruum, iniucundũ, periculosum. Tamen quibusdam videtur esse nonnũquam de iucunditate sola cõsultatio: vt si de ædificando theatro, instituendis ludis delibere-

Possibile.

*prauum,

Aristoteles in rhet. ad Alexandrum.

l.iii.

tur. Sed neminem adeò solutum luxu puto, vt nihil in causa suadendi sequatur præter voluptatem. Præcedat enim semper aliquid necesse est, vt in ludis honor deorum, in theatro non inutilis laborum remissio, deformis & incommoda turbæ, si id non sit, conflictatio: & nihilominus eadem illa religio, quum theatrum veluti quoddam illius sacri tẽplum vocabimus. Sæpe verò & vtilitatem despiciendam esse dicimus, vt honesta faciamus: vt quũ illis Opiterginis damus cõsilium, ne se hostibus dedant, quanquã perituri sint nisi fecerint. Et vtilia honestis præferimus, vt quũ suademus vt bello Punico serui armentur. Sed tamen neque hîc planè concedendum est esse id inhonestum. Liberos enim natura omnes, & eisdem constare elemẽtis, & fortasse antiquis etiam nobilibus ortos, dici potest. Et illic vbi manifestum periculum est, opponenda alia: vt crudelius etiam perituros affirmemus, si se dediderint, siue hostis non seruauerit fidem, siue Cæsar vicerit, quod est verosimilius. Hæc autem, quæ tantùm inter se pugnãt, plerunque nominibus deflecti solent. Nam & vtilitas ipsa expugnatur ab iis qui dicũt non solùm potiora esse honesta, quàm vtilia, sed ne vtilia quidẽ esse, quæ non sunt honesta: & cõtrà, quod nos honestum, illi vanum, ambitiosum, stolidum, verbis quàm re probabilius vocãt.

Vtilia inter se. Nec tantùm inutilibus comparantur vtilia, sed inter se quoque ipsa: vt si è duobus eligamus, in altero quid sit magis, in altero quid sit minus. Crescit hoc adhuc. Nã interim triplices etiã Suasoriæ incidunt: vt quũ Pompeius deliberauit, Parthos, an Aphricã, an AEgyptum peteret. Ita non tantùm vtrum sit melius, sed quid sit optimum, quæritur. Item cõtrá. Nec vnquã incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei, quæ vndiq; secũdum nos sit. Nã vbi contradictioni locus non est, quæ potest

esse causa dubitãdi? Ita ferè omnis Suasoria nihil est aliud quàm comparatio. Videndúmq;, quid consecuturi simus: & per quid, vt æstimari possit, plus in eo quod petimus, sit cõmodi: an verò in eo per quod petimus, incommodi. Est vtilitatis & in tempore quæstio, Expedit, sed non nũc. Et in loco, Nõ hîc. Et in persona, Non nobis, non contra hos. Et in genere agendi, Non sic. Et in modo, Non in tantum. Sed personam sæpius decoris causa intuemur, quæ & in nobis, & in iis qui deliberant, spectanda est. Itaque quanuis exempla plurimum in consiliis possunt, quia facillimè ad consentiendũ homines ducũtur experimentis, refert tamen quorũ authoritas, & quibus adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberantium animi, duplex conditio. Nã consultant aut plures, aut singuli, sed in vtrisque differentia: quia & in pluribus multum interest, Senatus sit, an populus: Romani, an Fidenates: Græci, an Barbari: & in singulis, Catoni petendos honores suadeamus, an C. Mario: de ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuenda, sexus, dignitas, ætas. Sed mores præcipuè discrimen dabunt. Et honesta quidem honestis suadere facillimũ est: si verò apud turpes recta obtinere conabimur, ne videamur exprobrare diuersam vitæ sectam, cauendũ est. Et animus deliberãtis, nõ ipsa honesti natura, quam ille nõ respicit, permouẽdus: sed laude, vulgi opinione: &, si parũ proficiet hæc vanitas, secutura ex his vtilitate: aliquanto verò magis obiiciendo aliquos, si diuersa fecerit, metus. Nam præter id quòd his leuissimi cuiusq; animus facillimè terretur, nescio an etiam naturaliter apud plurimos plus valeat malorũ timor, quàm spes bonorũ: sicut facilior eisdem turpiũ, quàm honestorum intellectus est. Aliquando bonis quoque suadentur parum decora, dãtur parum bonis consilia:

Persona decoris causa intuenda.

Quo pacto turpibus honesta suadenda sint.

in quibus ipsorũ qui consulunt, spectatur vtilitas. Nec me fallit, quæ statim cogitatio subire possit legentem. Hoc ergo præcipis? & hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita scribit ad Brutũ, propositis plurimis qui honestè suaderi Cæsari possent, Símne bonus vir, si hæc suadeam? Minimé. *Suasoriæ enim est finis, vtilitas eius cui quisq; suadet. At recta sunt: quis negat? sed non est semper rectis in suadendo locus. Sed quia est altior quæstio, nec tãtùm ad Suasorias pertinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, qui summus futurus est, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter velim: verùm interim hæc vel ad scholarũ exercitationes pertinere credantur: nam & iniquorum ratio noscẽda est, vt melius æqua tueamur. Interim siquis bono inhonesta suadebit, meminerit non suadere tãquam inhonesta, vt quidam declamatores Sextum Põpeium ad piraticã, propter hoc ipsum, quòd turpis ac crudelis sit, impellunt. Sed dandus illis deformibus color, ídque etiã apud malos. Nec enim est quisquam tam malus, vt malus videri velit. Sic Catilina apud Sallustium loquitur, vt rem sceleratissimam nõ malitia, sed indignatione videatur audere. Sic Atreus apud Varum,

*Suasoris

Color deformibus dãdus.

Iam fero (inquit) infandissima, iam facere cogor.

Quanto magis eis quibus cura famæ fuit, cõseruandus est hic vel ambitus? Quare & quũ Ciceroni dabimus consilium vt Antoniũ roget, vel etiam vt Philippicas, ita vitam pollicente eo, exurat, non cupiditatem lucis allegabimus (hæc enim si valet in animo eius, tacentibus quoq; nobis valet) sed vt se Reipublicæ seruet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eũ talium precum pudeat. Et C. Cæsari suadẽtes regnum, affirmabimus stare iam Rempublicã nisi vno regente non posse. Nã qui de re nefaria deliberat, id solùm quærit, quo-

modo quàm minimũ peccare videatur. Multũ refert etiam quæ ſit perſona ſuadentis,quia anteacta vita,ſi illuſtris fuit,aut clarius genus,aut ætas, aut fortuna,affert expectationem. Prouidendũ eſt,ne quæ dicuntur, ab eo qui dicit,diſſentiãt.At his contraria ſummiſſiorẽ quendam modũ poſtulant.Nã quæ in aliis libertas eſt, in aliis licẽtia vocatur.Et quibuſdã ſufficit authoritas, quoſdam ratio ipſa ægre tuetur.Ideóq; longè mihi diffi cillimæ videntur Proſopopœiæ,in quibus ad reliquum Suaſoriæ laborem, accedit etiam perſonæ difficultas. Proſopopœiæ Nanq; idem illud aliter Cæſar,aliter Cicero, aliter Cato ſuadere debebit. Vtiliſſima verò hæc exercitatio, vel quòd duplicis eſt operæ, vel quòd poetis quoq;,aut hiſtoriarum futuris ſcriptoribus plurimum confert:verùm & oratoribus neceſſaria. Nam ſunt multæ à Græcis Latiníſq; cõpoſitæ orationes, quibus alii vterentur, ad quorũ conditionem vitámq; aptanda quæ dicebãtur fuerunt. An eodem modo cogitauit, aut eandẽ perſonam induit Cicero,quũ ſcriberet Cn.Põpeio,& quum C. *Appio,cæteríſve: ac nõ vniuſcuiuſq; eorũ fortunã, *Domitio, dignitatem,res geſtas intuitus,omniũ quibus vocẽ dabat,etiam imaginẽ expreſſit? vt melius quidem,ſed tamen ipſi dicere viderẽtur. Neq; enim minus vitioſa eſt oratio,ſi ab homine, quàm ſi à re, cui accõmodari debuit,diſſidet. Ideóque Lyſias optimè videtur in iis quæ ſcribebat indoctis,ſeruaſſe veritatis fidẽ. Enimuero præcipuè declamatoribus conſyderãdum eſt, quid cuique perſonæ conueniat : qui pauciſſimas controuerſias ita dicunt vt aduocati:plerunque filii,patres,diuites,ſenes aſperi,lenes,auari,deniq; ſuperſtitioſi, timidi,deriſores fiunt: vt vix comœdiarum actoribus plures habitus in pronuntiando concipiendi ſint, quàm his in dicendo. Quæ omnia videri poſſũt Proſopopœiæ,quas ego Sua-

ſoriis ſubieci, quia nullo alio ab his quàm perſona diſtant. Quanquã hoc aliquando etiam in controuerſias ducitur, quæ ex hiſtoriis compoſitæ, certius agentium nominibus continentur. Neque enim ignoro plerunq; exercitationis gratia poni & poeticas & hiſtoricas, vt Priami verba apud Achillem, aut Syllæ dictaturam deponentis in concione. Sed hæc in partes cedunt trium generum, in quæ cauſas diuiſimus. Nam & rogare, indicare, rationẽ reddere, & alia de quibus ſuprà dictũ eſt, variè, atque vt res vult, in materia Iudiciali, Deliberatiua, Demonſtratiua, ſubiicere ſolemus. Frequentiſſimè *verò in his vtimur ficta perſonarũ, quas ipſi ſubſtituimus, oratione: vt apud Ciceronẽ pro Cælio, Clodiam & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in caſtigationẽ, hic in *hortationem amorum compoſitus, alloquitur. Solent in ſcholis fingi materiæ ad deliberandum ſimiliores controuerſiis, ex vtroque genere commiſtæ: vt quum apud C. Cæſarem cõſultatio de pœna Theodoti ponitur. Conſtat enim accuſatione & defenſione cauſæ, quod eſt iudicialium proprium. Permiſta autem eſt & vtilitatis ratio, an pro Cæſare fuerit occidi Põpeium, an timendum à rege bellum, ſi Theodotus ſit occiſus: an id minimè opportunum hoc tempore, & *periculoſum, & certè longum ſit futurum. Quæritur & de honeſto, deceátne Cæſarem vltio Põpeii: an ſit verendum ne peiorẽ faciat ſuarum partiũ cauſam, ſi Pompeium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiam veritati poteſt. Non ſimplex autem circa Suaſorias error in pleriſque declamatoribus fuit, qui dicẽdi genus in his diuerſum, atque in totum illi iudiciali contrarium eſſe exiſtimauerunt. Nam & principia abrupta, & concitatam ſemper orationem, & in verbis effuſiorem (vt ipſi vocant) cultum affectauerunt, & earũ bre-

Iliad. 24.

*tamen

*rationẽ morum

*perniciosũ,

uiores vtique commentarios quàm*iudicialis materiæ facere elaborauerũt. Ego porrò vt Proœmio video nõ vtique opus esse Suasoriis, propter quas dixi suprà causas: ita cur initio furioso sit exclamandum, non intelligo: quum proposita cõsultatione rogatus sentẽtiam, si modò est sanus, non quiriret, sed quàm maximè potest ciuili & humano ingressu mereri assensum deliberantis velit. Cur autem torrens, & vtique æqualiter concitata sit in ea dicentis oratio, quum vel præcipuè moderationem, rationémque cõsilia desyderent? Neque ego negauerim sæpius subsidere in controuersiis impetum dicendi proœmio, narratione, argumentis: quem si detrahas, id ferè supererit, quo Suasoriæ constant. Verùm id quoque æqualius erit, non tumultuosius atque turbidius. Verborum autẽ magnificentia non validius est affectanda Suasorias declamantibus, sed contingit*magis. Nã & personæ ferè magnæ fingentibus placent, Regum, Principum, Populi, Senatus, & res ampliores: ita quum verba rebus aptẽtur, ipso materiæ nitore clarescunt. Alia veris consiliis ratio est. Ideóque Theophrastus quammaximè remotum ab omni *affectatione in deliberatiuo genere voluit esse sermonẽ: secutus in hoc authoritatem præceptoris sui, quanquam dissentire ab eo non timidè solet. Nanque Aristoteles idoneam maximè ad scribendum demonstratiuam, proximámque ab ea iudicialem putauit: videlicet quoniam prior illa tota esset ostẽtationis, hæc secũda egeret artis: vel quod ad fallendum, si ita poposcisset vtilitas, consilia fide prudentiáque constarent. Quibus in demonstratiua consentio. Nam & omnes alii scriptores idem tradiderunt. In iudiciis autem consiliísque secundum cõditionem ipsius quæ tractabitur rei, accõmodandam dicendi credo rationem. Nam & Philippicas Demosthenis eisdem

*legalis

Dicẽdi genus in Suasoriis.

*magnis.

*affectione

quibus habitas in iudiciis orationes, video eminere virtutibus. Et Ciceronis sententiæ & conciones, non minus clarũ quàm est in accusationibus ac defensionibus eloquentiæ lumen ostendunt. Dicit tamẽ de Suasoria idem hoc modo, Tota autẽ oratio simplex & grauis, & sententiis debet ornatior esse quàm verbis. Vsum exemplorũ nulli materiæ magis cõuenire merito ferè omnes consentiunt, quum plerunq; videantur respondere futura præteritis, habeatúrque experimentum, velut quoddam rationis testimoniũ. Breuitas quoq; aut copia non genere materiæ, sed modo constat. Nam vt in cõsiliis plerunq; simplicior quæstio est, ita sæpe in caussis minor. Quæ omnia vera esse sciet, siquis nõ orationes modò, sed historias etiã (nãq; in his cõciones atque sentẽtiæ plerunq; suadendi ac dissuadendi funguntur officio) legere maluerit, quàm in cõmentariis rhetorũ cõsenescere. Inueniet enim nec in cõsiliis abrupta initia, & concitatius sæpe in iudiciis dictũ, & verba aptata rebus in vtroq; genere, & breuiores aliquando causarũ orationes quàm sentẽtiarum. Ne illa quidẽ in his vitia deprehendet, quibus quidam declamatores laborant, quòd & contrà sentientibus inhumane conuitiantur, & ita plerunque dicunt, tanquam ab iis qui deliberãt, vtique dissentiãt: itaque obiurgantibus similiores sunt quàm suadentibus. Hæc adolescentes sibi scripta sciant, ne aliter quàm dicturi sint, exerceri velint, & in desuescendis morentur. Cæterùm quum aduocari cœperint in consilia amicorũ, dicere sententiam in Senatu, suadere siquid consulet princeps: quod præceptis fortasse non credunt, vsu docebuntur.

In Partit.

Exempla cõueniunt maximè deliberantibus.

De partibus causarum iudicialium. CAP. XI.

NVNC de iudiciali genere, quod est præcipuè multiplex, sed officiis constat duobus, Intentionis ac

Depulsionis. Cuius partes, vt plurimis authoribus placuit, quinq; sunt, Proœmium, Narratio, Probatio, Refutatio, Peroratio. His adiecerunt quidã Partitionem, Propositionem, Excessum: quarũ priores duæ probationi succedunt. Nam proponere quidẽ quæ sis probaturus, necesse est, sed & cõcludere. Cur igitur si illa pars causæ est, non & hæc sit? Partitio verò dispositionis est species, ipsa dispositio pars rhetorices, & per omnes materias, totúmq; earũ corpus æqualiter fusa, sicut Inuẽtio & Elocutio. Ideóq; eam non orationis *totius partẽ *tantum
vnam esse credẽdum est, sed quæstionum etiã singularum. Quæ nanque est quæstio, in qua non promittere possit orator, quid primo, quid secundo, quid tertio sit loco dicturus? quod est propriũ partitionis. Quàm ergo ridiculum est, quæstionẽ quidẽ speciem esse probationis: partitionẽ autẽ, quæ sit species quæstionis, partẽ totius orationis vocari? Egressio verò, vel (quod vsitatius esse cœpit) excessus, siue est extra causam, nõ potest Excessus.
esse pars causæ: siue est in causa, adiutoriũ vel ornamẽtum partium earum est, ex quibus egreditur. Nam si quicquid in causa est, pars causæ vocabitur, cur nõ argumentum, similitudo, locus cõmunis, affectus, exempla, partes vocentur? Tamen nec iis assentior, qui detrahunt refutationem, tanquã probationi subiectã, vt Ari Refutatio.
stoteles. Hæc enim est quæ cõstituat, illa quæ destruat. Hoc quoq; idẽ aliquatenus nouat, quòd Proœmio nõ narrationẽ subiungit, sed propositionẽ. Verùm id facit, Propositio.
quia propositio genus, narratio species videtur: & hac non semper, illa verò semper & vbiq; credit opus esse. Verùm ex his quas constitui partibus, non vt quidque primum dicendũ, ita primum cogitandũ est. Sed ante omnia intueri oportet, Quod sit genus causæ, Quid in ea quæratur, Quid prosit, Quid noceat: deinde, Quid

confirmandũ ſit, ac refellendum: tum, Quomodo narrãdum. Expoſitio enim probationum eſt præparatio: nec eſſe vtilis poteſt, niſi prius conſtiterit quid debeat de probatione promittere. Poſtremo intuendũ quemadmodũ iudex ſit conciliandus. Neque enim niſi totis cauſæ partibus diligẽter inſpectis, ſcire poſſumus qualem nobis cognoſcentis animum facere expediat, ſeuerum an mitẽ, concitatum an remiſſum, aduerſum gratiæ an obnoxium. Nec ideo tamẽ eos probauerim, qui ſcribendum quoq; Procemium nouiſſimè putãt. Nam vt conferri materiam omnẽ oportet, & quid quoq; loco ſit opus, conſtare debet, antequam dicere aut ſcribere ordiamur, ita incipiẽdum ab iis quæ prima ſunt. Nã nec pingere quiſquam aut fingere cœpit à pedibus: nec denique ars vlla conſummatur ibi, vnde ordiendum eſt. Quid fiet alioqui, ſi ſpatium componendi orationem ſtylo non fuerit? nónne & nos hæc inuerſa cõſuetudo deceperit? Inſpiciẽda igitur materia eſt, quo præcipimus ordine: ſcribenda, quo dicimus.

De generibus iudicialium controuerſiarum. CAP. XII.

CAETERVM cauſa omnis, in qua pars altera agentis eſt, altera recuſantis, aut vnius rei cõtrouerſia cõſtat, aut plurium. Illa ſimplex dicitur, hæc coniuncta. Vna cõtrouerſia eſt per ſe furti, per ſe adulterii. Plures aut eiuſdem generis, vt in pecuniis repetundis: aut diuerſi, vt ſiquis ſacrilegii ſimul & homicidii accuſetur. Quod nunc in publicis iudiciis non accidit, quoniam prætor certa lege ſortitur: Principũ autem & Senatus cognitionibus frequẽs eſt, & populi fuit. Priuata quoq; iudicia ſæpe vnum iudicem habere multis & diuerſis formulis ſolent: nec aliæ ſpecies erunt, etiam ſi vnus à duobus duntaxat eandem rem, atq; ex eadem cauſa petet, aut duo ab vno, aut plures à pluribus. quod accide-

re in hæreditariis litibus interim ſcimus: quia quãuis in multis perſonis, cauſa tamẽ vna eſt, niſi ſi cõditio perſonarũ quæſtiones variauerit. Diuerſum his tertium genus, quod dicitur cõparatiuum, cuius rei tractatus in parte cauſæ frequẽs eſt. vt quum apud centumviros poſt alia quæritur & hoc, vter dignior hæreditate ſit. Rarum eſt autẽ vt in foro iudicia propter id ſolũ conſtituantur: ſicut diuinationes, quæ fiunt de accuſatore conſtituendo: & nonnunquã inter delatores, vter præmium meruerit. Adiecerunt quidã numero mutuam accuſationẽ, quæ ἀντικατηγορία vocatur: aliis videlicet ſuccedere hanc quoque comparatiuo generi exiſtimantibus: cui ſimilis erit petitionũ inuicem diuerſarũ: quod accidit vel frequẽtiſſimé. Id ſi & ipſum vocari debet ἀντικατηγορία (nam proprio caret nomine) duo erunt genera eius: alterum, quo litigatores idem crimen inuicem intentant: alterum, quo aliud atque aliud. Cui & petitionum conditio par eſt. Quum apparuerit genus cauſæ, tum intuebimur, negetúrne factum quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur: vnde ſunt ſtatus.

Cõparatiuum genus.

Diuinatio.

ἀντικατηγορίας duo genera.

Quid ſit Quæſtio, Ratio, Iudicatio, Cõtinẽs, & quatenus neceſſaria. CAP. XIII.

His inuentis intuendũ deinceps Hermagoræ videtur, quid ſit Quæſtio, Ratio, Iudicatio, Continẽs, id eſt συνέχον, vel, vt alii vocãt, Firmamentum. Quæſtio latius intelligitur omnis de qua in vtranq; partem, vel in plures dici credibiliter poteſt. In Iudiciali autẽ materia dupliciter accipienda eſt: altero modo, quo dicimus multas quæſtiones habere cõtrouerſiam, quo etiã minores omnes complectimur: altero, quo ſignificamus ſummam illam in qua cauſa vertitur: de hac nunc loquor, ex qua naſcitur Status, an factũ ſit, quid factũ ſit, an rectè factum ſit. Has Hermagoras & Apollodorus, &

alii plurimi ſcriptores propriè quæſtiones vocãt: Theodorus (vt dixi) capita generalia: ſicut illas minores, au ex illis pendẽtes, ſpecialia. Nã & quæſtionẽ ex quæſtione naſci, & ſpeciem in ſpecies diuidi conuenit. Hãc igitur quæſtionem veluti principalem vocant ζήτημα. **Ratio.** Ratio autem eſt, qua id quod factum eſſe conſtat, defenditur. Et cur nõ vtamur eodem, quo ſunt vſi ferè omnes exemplo? Oreſtes matrẽ occidit. hoc conſtat: dicit ſe iuſtè feciſſe. Status erit qualitatis. Quæſtio, an iuſtè fecerit. Ratio, quòd Clytemneſtra maritum ſuum patrem **Iudicatio.** Oreſtis occidit. hoc αἴτιον dicitur. κρινόμενον autẽ iudicatio, an oportuerit vel nocentem matrem à filio occidi. Quidam diuiſerũt αἴτιον καὶ αἰτίαν, vt eſſet altera, propter quam iudiciũ cõſtitutum eſt, vt occiſa Clytemneſtra: altera, qua factum defenditur, vt occiſus Agamemnon. Sed tanta eſt circa verba diſſenſio, vt alii αἰτίαν cauſam iudicii, αἴτιον autem facti vocent: alii eadẽ in contrarium vertant. Latinorum quidam hæc initium & rationem vocauerunt: quidam vtrunque eodem nomine appellant. Cauſa quoq; ex cauſa, id eſt αἴτιον τῆς αἰτίας naſci videtur: quale eſt, Occidit Agamemnonem Clytemneſtra, quia ille filiam cõmunem immolauerat, & captiuam pellicem adducebat. Iidem putãt, & ſub vna quæſtione plures eſſe rationes, vt ſi Oreſtes & alteram afferat matris necatæ cauſam, quòd reſponſis ſit impulſus. Quot autem cauſas faciendi, totidem iudicationes. Nã & hæc erit iudicatio, an reſponſis parêre debuerit. Sed & vna cauſa plures habere quæſtiones & iudicationes (vt ego arbitror) poteſt: vt in eo qui quum adulterã deprehenſam occidiſſet: adulterum, qui tum effugerat, poſtea in foro occidit. Cauſa enim eſt vna, adulter fuit: quæſtiones & iudicationes, an illo tempore, an illo loco licuerit occidere. Sed ſicut, quum ſint plures quæſtiones,

omnésq; suos Status habeãt, causæ tamen Status vnus sit, ad quẽ referãtur omnia: ita Iudicatio, maximè propria, de qua pronũtiatur. συνέχον autẽ, quod, vt dixi, Cõtinẽs alii, firmamentũ alii putant, Cicero firmissimam argumentationẽ defensoris, & appositissimã ad iudicationem: quibusdã id videtur esse, post quod nihil quæritur: quibusdã id quod ad iudicationẽ firmissimũ affertur. Causa facti nõ in omnes controuersias cadit. Nam quæ fuerit causa faciendi, vbi factũ negatur? At vbi causa tractatur, negãt eodẽ loco esse iudicationẽ, quo quæstionẽ. Idq; & in Rhetoricis Cicero, & in Partitionibus dicit. Nam & in cõiectura est quæstio ex illo, factũ, non factũ, an factum sit. Ibi ergo iudicatio, vbi quæstio: quia in eadẽ re prima quæstio, & extrema disceptatio. At in qualitate, Matrẽ Orestes occidit: rectè, non rectè, an rectè occiderit, quæstio, nec statim iudicatio. Quãdo ergo? Illa patrem meũ occiderat, sed non ideo tu matrem debuisti occidere: an debuerit, hîc iudicatio. Firmamẽtum autem verbis ipsius ponam, si velit Orestes dicere eiusmodi animũ matris suæ in patrẽ suum, in seipsum ac sorores, in regnũ, in famã generis ac familiæ, vt merito ab ea pœnas liberi sui potissimũ petere debuerint. Vtũtur alii & talibus exemplis, Qui bona paterna consumpserit, ne concionetur, in opera publica consũpsit. Quæstio, an quisquis consumpserit, prohibẽdus sit: Iudicatio, an qui sic. Velut in causa militis Arũci, qui C. Lucium Tribunũ vim sibi inferẽtem interfecit. Quæstio, an iure fecerit: Ratio, quòd is vim afferebat: Iudicatio, an indemnatũ, an Tribunum à milite occidi oportuerit. Alterius etiã Status quæstionẽ, alterius iudicationem putãt. Quæstio qualitatis, an rectè Clodiũ Milo occiderit: Iudicatio cõiecturalis, an Clodius insidias fecerit. Ponunt & illud, sæpe causam in aliquã rem di-

Continens.

Rhet. I.

mitti,quæ non ſit propria quæſtionis,& de ea iudicari. A quibus multũ diſſentio. nã & illa quæſtio,an omnes qui paterna bona conſumpſerint,concione ſint prohibendi,habeat oportet ſuam iudicationẽ.Ergo non alia quæſtio,alia iudicatio erit,ſed plures quæſtiones & plures iudicationes. Quid?nõ in cauſa Milonis ipſa coniectura refertur ad qualitatẽ?Nã ſi eſt inſidiatus Clodius, ſequitur vt rectè ſit occiſus.Quum verò in aliquã rem miſſa cauſa,eſt receſſum à quæſtione quæ erat conſtituta,hîc quæſtio, vbi iudicatio eſt. Paulum in his ſecum etiam Cicero diſſentit. Nam in Rhetoricis(quẽadmodum ſuprà dixi) Hermagorã eſt ſecutus: in Topicis, ex Statu effectã contentionem, τὸ κρινόμενον exiſtimat. Idq; Trebatio,qui iuris erat cõſultus,alludẽs,qua de re agitur appellat,quibus id cõtineatur,Cõtinentia,quaſi firmamẽta defenſionis:quibus ſublatis defenſio nulla ſit. At in Partitionibus oratoriis,Firmamentũ,quod opponitur defenſioni:quia continens quod primùm ſit, ab accuſatore dicatur:ratio,à reo,ex rationis & firmamẽti quæſtione,diſceptatio ſit iudicationũ. Verius igitur & breuius,qui Statũ & Continens & Iudicationem,idem eſſe voluerunt: Continẽs autem id eſſe,quo ſublato lis eſſe non poſſit.Hi mihi videntur vtranq; cauſam cõplexi, & quòd Oreſtes matrẽ, & quòd Clytemneſtra Agamemnonem occiderit.Iidem iudicationẽ & Statũ conſentire ſemper exiſtimãt. Nec enim aliud eorũ rationi conueniens fuiſſet.Verùm hæc affectata ſubtilitas circa nomina rerũ ambitioſe laboret: à nobis in hoc aſſũpta ſolùm,ne parũ diligenter inquiſiſſe de opere,quod aggreſſi ſumus,videremur.Simplicius autem inſtituenti nõ eſt neceſſe per tã minutas rerũ particulas rationem *docendi cõcidere.Quo vitio multi quidem laborauerunt, præcipuè tamẽ Hermagoras, vir alioqui ſubtilis,

Authoris ſententia.

Continens.

*dicendi

Hermagoras.

& in plurimis admirãdus, tãtum diligentiæ nimiũ ſolicitæ, vt ipſa eius reprehenſio laude aliqua non indigna ſit. Hæc autem breuior, & vel ideo lucidior multo via, nec diſcentẽ per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta diducendo cõſumet. Nã qui viderit quid ſit quod in cõtrouerſiã veniat, quid in eo, & per quæ velit efficere pars diuerſa, quid noſtra, (quod in primis eſt intuendũ) nihil eorũ ignorare, de quibus ſuprà diximus, poterit. Nec eſt ferè quiſquam, modò non ſtultus, atq; ab omni prorſus vſu dicẽdi remotus, quin ſciat & quid litem faciat: quod ab illis cauſa vel cõtinẽs dicitur: & quæ ſit inter litigantes quæſtio, & de quo iudicari oporteat: quæ omnia idẽ ſunt. Nã & de eo quæſtio eſt, quod in controuerſiã venit: & de eo iudicatur, de quo quæſtio eſt. Sed nõ perpetuò intẽdimus in hæc animũ, & cupiditate laudis vtcunq; acquirẽdæ, vel dicẽdi voluptate euagamur, quando vberior ſemper extra cauſam materia eſt, quia in cõtrouerſia pauca ſunt, extra omnia: & hîc dicitur de iis quæ accepimus, illic de quibus volumus. Nec tã hoc præcipiẽdum eſt, vt quæſtionẽ, cõtinens, iudicationẽ inueniamus, (nã id quidẽ facile eſt) quàm vt intueamur ſẽper, aut certè, ſi digreſſi fuerimus, ſaltem reſpiciamus, ne plauſum affectãtibus arma excidãt. Theodori ſchola (vt dixi) omnia refert ad capita. His plura intelligũtur. Vno modo ſumma quæſtio, itẽ vt Status: altero cæteræ, quæ ad ſummã referuntur: Tertio, propoſitio cũ affirmatione: vt dicimus, Caput rei eſt apud Menandrũ, κεφάλαιόν ἐστιν. In vniuerſum autẽ quicquid probãdũ eſt, erit caput, ſed id maius, aut minus. Et quoniã quæ de his erãt à ſcriptoribus artium tradita, verboſius etiã quàm neceſſe erat expoſuimus: præterea quæ partes eſſent iudicialiũ cauſarũ, ſuprà dictũ eſt: proximus liber *prooemia, id eſt exordia cõcipiet.

Generalis præceptio.

Cauſa vel cõtinens.

Caput.

*principia, vel prima,

M. Fabii Quintiliani

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIB. IIII.

PROOEMIVM.

PERFECTO, Marcelle Victori, operis tibi dedicati tertio libro, & iam quarta ferè laboris parte trāsacta, nouæ insuper mihi diligentiæ causa, & altior solicitudo, quale iudiciū hominū emererer, accessit. Adhuc enim velut studia inter nos cōferebamus: & si parū nostra institutio probaretur à cæteris, contēti fore domestico vsu videbamur, vt tui meiq; filii disciplinā formare, satis putaremus. Quū verò mihi Domitianus Augustus sororis suæ nepotū delegauerit curā, non satis honorē iudiciorum cælestiū intelligā, nisi ex hoc quoq; oneris magnitudinē metiar. Quis enim mihi aut mores excolēdi sit modus, vt eos nō immeritò probauerit sanctissimus cēsor? aut studia, ne fefellisse in his videar Principē, vt in omnibus, ita in eloquētia quoq; eminentissimū? Quod si nemo miratur poetas maximos sæpe fecisse, vt nō solùm initiis operū suorū Musas inuocarēt, sed prouecti quoq; lōgius, quū ad aliquē grauiorē venissent locum, repeterēt vota, & velut noua precatione vterētur: mihi quoq; profectò poterit ignosci, si, quod initio, quū primùm hāc materiam inchoaui, nō fecerim, nūc omnes in auxiliū deos, ipsúmq; in primis, quo neq; præsentius aliud, neq; studiis magis propitiū numen est, inuocem: vt quantum nobis expectationis adiecit, tātum ingenii adspiret, dextérque ac volēs adsit, & me qualem esse credidit, faciat. Cuius mihi religionis non hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alia, qua sic procedit ipsū opus, vt maiora præteritis, ac magis ardua sint quæ ingredior.

Blāditur Domitiano.

Sequitur enim vt iudicialium causarum, quæ sunt maximè variæ ac multiplices, ordo explicetur: Quod Prooemii sit officium: Quæ ratio narrandi: Quæ probationum sit fides, seu proposita confirmamus, seu contradicta dissoluimus: Quanta vis in perorando, seu reficienda breui repetitione rerum, memoria est iudicis: siue affectus (quod est longè potentissimum) commouendi. De quibus partibus singulis quidam separatim scribere maluerunt, velut onus totius corporis veriti, & sic quoque complureis de vnaquaque earum libros ediderunt: quas ego omnes ausus cõtexere, propè infinitum mihi laborẽ prospicio, & ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed durandum est, quia cœpimus: & si viribus deficiemur, animo tamen perseuerandum. Proponitquæ deinceps tractáda sunt lib. 4.5.6.

De exordio. CAP. I.

QVOD principium Latinè vel exordiũ dicitur, maiore quadã ratione Græci vidẽtur προοίμιον nominasse: quia à nostris initium modò significatur, illi satis clarè partem hanc esse ante ingressum rei de qua dicendum sit, ostendũt. Nã siue propterea quòd ὄιμη cantus est, & citharœdi pauca illa quæ antequã legitimum *certamen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, procemium vocauerunt: oratores quoq; ea quæ priusquam causam exordiãtur, ad cõciliandos sibi iudicum animos præloquuntur, eadem appellatione signarunt: siue quod ὄιμον iidem Græci viam appellãt, id quod ante ingressum rei ponitur, sic vocare est institutum: certè procemium est, quod apud iudicem dici priusquã causam cognouerit, *prosit. Vitiose´que in scholis facimus, quòd exordio semper sic vtimur, quasi causam iudex iam nouerit. Cuius rei licẽtia ex hoc est, quòd ante declamationẽ illa velut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; contingere istud principiorum genus secũdis Procœmium. *carmen *possit.

*immo nunquam, actionibus potest: primis quidem *raro nunquam, nisi forte apud eum cui res aliunde iam nota sit, dicimus.

Prooemii vsus & officia. Causa principii nulla alia est, quàm vt auditorem, quò sit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fieri tribus maximè rebus, inter authores plurimos constat, si beneuolũ, attentum, docilẽ fecerimus: non quia ista per totam actionẽ non sint custodienda, sed quia in initiis maximè necessaria, per quæ in animũ iudicis, vt procedere vltrà possimus, admittimur.

Beneuolentia vnde ducatur. Beneuolentiam aut à personis ducimus, aut à causis accipimus. Sed personarũ non est, vt plerique crediderunt, triplex ratio, ex litigatore, aduersario, & iudice. Nã exordium duci nonnunquã etiam ab actore causæ solet. Quanquã enim pauciora de seipso dicit, & parcius: plurimum tamen ad omnia momẽti est in hoc positum, si vir bonus creditur. Sic enim cõtinget, vt non studiũ aduocati videatur afferre, sed penè testis fidẽ. Quare in primis existimetur venisse ad agendũ ductus officio vel cognationis, vel amicitiæ: maximéq; si fieri poterit, Reipublicæ, aut alicuius certè nõ mediocris exẽpli. Quod sine dubio multo magis ipsis litigatoribus faciendum est, vt ad agendũ magna atq; honesta ratione, aut etiam necessitate accessisse videantur. Sed vt præcipua in hoc dicentis authoritas, si omnis in subeũdo negotio suspicio sordiũ, aut odiorũ, aut ambitionis abfuerit: ita quædam in his quoq; commendatio tacita, si nos infirmos & impares ingeniis contrà agentium dixerimus, qualia sunt pleraque Messalæ prooemia. Est enim naturalis fauor pro laborantibus: & iudex religiosus libẽtissimè patronum audit, quem iustitiæ suæ minimè timet. Inde illa veterum circa occultandam eloquentiam simulatio multum ab hac nostrorum temporũ iactatione diuersa. Vitandũ etiam, ne contumeliosi, maligni, super-

bi, maledici in quẽquam hominem ordinémve videamur, præcipuéq; eorum qui lædi nisi auersa iudicum voluntate non possunt. Nam in iudicem nequid dicatur, nõ modò palàm, sed quod omnino intelligi possit, stultum erat monere, nisi fieret. *Etiam partis aduersæ patronus dabit exordio materiã: interim cum honore, si eloquentiam eius ac gratiam nos timere fingendo, vt ea suspecta sint iudici, fecerimus: interim per cõtumeliã, sed hoc perquam raro, vt Asinius pro Vrbiniæ hæredibus Labienum aduersarii patronum inter argumẽta causæ male posuit. Negat hæc esse prooemia Cornelius Celsus, quia sint extra litem. Sed ego cum authoritate summorũ authorũ magis ducor, tum pertinere ad causam puto, quicquid ad dicentem pertinet: quum sit naturale, vt iudices iis quos libentius audiũt, facilius etiã credant. Ipsius autem litigatoris persona tractanda variè est. Nam tum dignitas eius allegatur, tum cõmendatur infirmitas: nonnunquam contingit relatio meritorum: de quibus verecũdius dicendum erit sua quàm aliena laudanti. Multum agit sexus, ætas, conditio: vt in foeminis, senibus, pupillis, liberos, parentes, coniuges allegantibus. Nam sola rectum quoque iudicem inclinat miseratio. Degustanda tamen hæc prooemio, non *consumenda. Aduersarii verò persona propè iisdem omnibus, sed è contrario ductis, impugnari solet. Nam & potentes sequitur inuidia, & humiles, abiectósq; contemptus, & turpes ac nocẽtes odium. Quæ tria sunt ad alienandos iudicũ animos potentissima. Neque hæc dicere satis est, quod datur etiam imperitis: pleraque augenda aut minuenda, vt expediet. Hoc enim oratoris est, illud causæ. Iudicem conciliabimus nobis non tantùm laudando eum, quod & fieri cum modo debet, & est tamen parti vtriq; commune: sed si laudem eius ad

*Etenim
A persona aduersæ partis.
A persona litigatoris.
*cõsummãda.
A persona aduersarii.
A persona iudicis.

vtilitatem nostræ causæ coniunxerimus, vt allegemus pro honestis dignitatem illi suam, pro humilibus iustitiam, pro infœlicibus misericordiam, pro læsis seueritatem, & similiter cætera. Mores quoq; (si fieri potest) iudicis velim nosse. Nam prout asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remissi erunt, aut assumere in causam naturas eorum quà competent, aut mitigare quà repugnabunt oportebit. Accidit autem interim hoc quoq;, vt aut nobis inimicus, aut aduersario sit amicus, qui iudicat: quæ res vtriq; parti tractãda est: ac nescio an ei magis, in quã videtur propensior. Est enim nonnunquam prauis hic ambitus, aduersus amicos, aut pro his quibuscum simultates gerant, pronũtiandi, faciẽdíq;, iniuste ne fecisse videantur. Fuerũt etiam quidã rerum suarum iudices. Nam & in libris obseruationum à Septimio editis, affuisse Ciceronẽ tali causæ inuenio. Et ego pro regina Beronice apud eam causam dixi. Similis hîc quoq; superioribus ratio est. aduersarius enim fiduciam partis suæ iactat, patronus timet cognoscentis verecundiam. Præterea detrahenda vel confirmãda opinio, siquã præcipuè domo videbitur iudex attulisse. Metus etiam nõnunquam est amouẽdus: vt Cicero pro Milone, ne arma Pompeii contra se disposita putarẽt, laborauit. Nõnunquã adhibendus, vt idem in Verrem facit: sed adhibendi modus, alter ille frequens & fauorabilis, ne malè sentiat* populus Romanus, ne iudicia trãsferãtur: alter autem asper & rarus, quo minatur corruptis accusationem. & id quidem in cõcilio ampliore, vtcunq; tutius. nam & mali inhibentur, & boni gaudẽt: apud singulos verò nunquam suaserim, nisi defecerint omnia. Quod si necessitas exigit, non erit iam ex arte oratoria, nõ magis quàm appellare, etiam si id quoq; sæpe vtile est: aut antequã pronũtiet, reum facere. Nam & minari & de-

Act. 2.

*Prætor

ferre, etiam non orator poteſt. Si cauſa conciliandi nobis iudicis materiam dabit, ex hac potiſſimũ aliqua in vſum principii, quæ maximè fauorabilia videbuntur, decerpi oportebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, vt ex ſingulis quæſtionibus ſinguli ſenſus in procœmium conferantur. Nã ille non hoc dicit, ſed ad potẽtiſſimas quæſtiones iudicem præparandũ. In quo vitii nihil erat, niſi in vniuerſum id præciperet: quod nec omnis actio patitur, nec omnis cauſa deſyderat. Nã protinus à petitore primo loco, dũ ignota iudicii lis eſt, quo modo ex quæſtionibus ducemus ſententias? nimirum res erunt iudicãdæ prius. Demus aliquas (nam id exigit ratio nõnunquã) etiámne potentiſſimas omnes, id eſt totã cauſam? ſic erit in procœmio peracta narratio. Quid verò ſi (vt frequẽter accidit) paulo eſt * durior cauſa? non beneuolẽtia iudicis petẽda ex aliis partibus erit? ſed non niſi antè conciliato eius animo, nuda quæſtionũ cõmittetur aſperitas. Quæ ſi rectè ſemper initio dicendi tractarẽtur, nihil procœmio opus eſſet. Aliqua ergo nonnũquam, quæ erunt ad cõciliandum nobis iudicem potentiſſima, non inutiliter interim ex quæſtionibus in exordio locabuntur. Quæ ſint porrò in cauſis fauorabilia, enumerare non eſt neceſſe: quoniã & manifeſta erunt cognita cuiuſq; controuerſiæ conditione, & omnia colligi in tanta litium varietate non poſſunt. Vt autem hoc inuenire & augere, ita quod lædit, aut omnino repellere, aut certè minuere, ex cauſa eſt. Miſeratio quoq; aliquãdo ex eadem venit, ſiue quid paſſi ſumus graue, ſiue paſſuri. Nec enim ſũ in hac opinione, qua quidam, vt eo diſtare procœmium ab epilogo credam: quòd in hoc præterita, in illo futura dicantur: ſed quòd in ingreſſu parcius & modeſtius prætentãda eſt iudicis miſericordia: in epilogo verò li-

* aſperior

ceat totos effūdere affectus, & fictam orationē induere personis, & defunctos excitare, & pignora eorū producere: quæ minus exordiis sūt vsitata. Sed hæc quæ suprà

*tentare

dixi, non * mouere tantùm, verùm ex diuerso amoliri quoq; procœmio opus est. Vt autem nostrū miserabilē, si vincamur, exitum: ita aduersariorū superbum, si vicerint, vtile est credi. Sed ex iis quoq;, quæ nō sunt personarum nec causarū, verùm adiuncta personis & causis, duci procœmia solent.

Ab adiunctis personis, & causæ.

Personis applicantur non pignora modo, de quibus suprà dixi, sed propinquitates, amicitiæ interim, regiones etiam, ciuitatésq;, & siquid aliud eius quem defendimus causa dici potest. Ad causam extrà pertinet tempus, vnde principiū pro Cælio. Locus, vnde pro Deiotaro. Habitus, vnde pro Milone.

Actione 1.
*enumerem,

Opinio, vnde in Verrē. Deinceps ne omnia * enumerentur, fama iudiciorum, expectatio vulgi. nihil enim horum in causa est, ad causam tamen pertinent. Adiicit Theophrastus ab actione principiū, quale videtur esse Demosthenis pro Ctesiphōte, vt sibi dicere suo potius arbitrio liceat rogantis, quàm eo modo quē accusator actione præscripserat. Fiducia ipsa solet opinione arrogantiæ laborare. Faciunt fauorem & illa penè communia, non tamē omittēda, vel ideo, ne occupētur: optare, abominari, rogare, solicitum agere. Quæ plerunque attentū quoq; iudicem faciunt, si res agi videtur noua, magna, atrox, pertinēs ad exemplum: præcipuè tamen si iudex aut sua vice, aut Reipublicæ commouetur: cu

*nouitate

ius animus spe, metu, admonitione, precibus, * vanitate denique, si id profuturum credimus, agitandus est. Sunt & illa excitandis ad audiendum non inutilia, si nos, neque diu moraturos, neque extra causam dicturos existiment. Docilem sine dubio & hæc ipsa præstat attentio: sed & illud, si breuiter & dilucidè summam

rei de qua cognoſcere debeat, indicauerimus: quod Homerus atq; Virgilius operum ſuorũ principiis faciunt. Nam iſtius rei modus eſt, vt propoſitioni ſimilior ſit, quàm expoſitioni: nec quomodo quicq; ſit actum, ſed de quibus dicturus ſit orator oſtendat. Nec video quod huius rei poſſit apud oratores reperiri melius exemplum, quàm Ciceronis pro Cluentio, Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe partes: quarum altera mihi niti, & magnopere cõfidere videbatur inuidia iam inueterata iudicii Iuniani: altera tantummodo conſuetudinis cauſa timidè & diffidẽter attingere rationem veneficii criminum, qua de re lege eſt hæc quæſtio conſtituta. Id tamen totum reſpondenti facilius eſt, quàm proponẽti: quia hîc admonendus iudex, illic docendus eſt. Nec me quãquam magni authores in hoc duxerint, vt non ſemper facere attentum ac docilem iudicẽ velim: nõ quia neſciam id quod ab illis dicitur, eſſe pro mala cauſa, qualis ea ſit, non intelligi: verùm quia iſtud non negligẽtia iudicis contingit, ſed errore. Dixit enim aduerſarius, & fortaſſe perſuaſit: nobis opus eſt eius diuerſa opinione: quæ mutari non poteſt, niſi illũ fecerimus ad ea quæ dicemus, docilẽ & attentũ. Quid ergo? Imminuenda quædam, & *eleuãda, & quaſi *contẽnenda eſſe conſentio, ad remittendã intẽtionem iudicis, quã aduerſario præſtat: vt fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quàm vt Cæſar minus ſe in rem tanquã non nouã intenderet? Quid pro Cælio, quàm vt res expectatione minor videretur? Verùm ex iis quæ propoſui, aliud in alio genere cauſæ deſyderari palàm eſt. Genera porrò cauſarum plurimi quinq; fecerũt, Honeſtum, Humile, Dubium vel Anceps, Admirabile, Obſcurum: id eſt ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. Sunt qui-

Semper attẽtus & docilis faciendus iudex.

*lenienda, *contempe-randa

bus rectè videatur adiici Turpe, quod alii Humili, alii Admirabili ſubiiciunt. Admirabile autẽ vocant, quod eſt præter opinionem hominũ conſtitutũ. In Ancipiti maximè beneuolũ iudicẽ, in Obſcuro docilem, in Humili attentum parare debemus. Nam Honeſtum quidem ad conciliationem ſatis per ſe valet: in Admirabili & Turpi, remediis opus eſt. Et eò quidam exordium in duas diuidunt partes, Principium & Inſinuationem: vt ſit principiis recta beneuolẽtiæ & attentionis poſtulatio: quæ quia eſſe in turpi genere cauſæ non poſſit, Inſinuatio ſurrepat animis, maximè vbi frons cauſæ nõ ſatis honeſta eſt, vel quia res ſit improba, vel quia ab hominibus parũ probetur: aut ſi facie quoq; ipſa premitur, vel inuidia cõſiſtẽtis ex diuerſo patroni, aut patris, vel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et *quidã, quibus aduerſus hæc modis ſit medendũ, verboſius tradũt, materiáſq; ſibi ipſi fingũt, & ad morem actionũ *perſequuntur: ſed hæc quũ oriantur ex cauſis, quarũ ſpecies conſequi omnes nõ poſſumus, niſi generaliter comprehẽdantur, in infinitum ſunt extrahenda. Quare ſingulis conſilium ex propria ratione naſcetur. Illud in vniuerſum præceptum ſit, vt ab iis quæ lædũt, ad ea quæ proſũt, refugiamus. Si enim cauſa laboramus, perſona ſubueniat: ſi perſona, cauſa: ſi nihil quod nos adiuuet, erit, quæramus quid aduerſarium lædat. Nã vt optabile eſt, plus fauoris mereri: ſic proximũ, odii minus. In iis quæ negari non poterũt, elaborandũ, vt aut minora quàm dictum ſit, aut alia mẽte facta, aut nihil ad præſentem quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe pœnitentia, aut ſatis iam punita videantur. Ideóq; agere aduocato quàm litigatori facilius: quia & laudat ſine arrogantiæ crimine, & aliquando vtiliter etiam reprehendere poteſt. Nam ſe quoq; moueri interim finget, vt pro Rabi-

Principium.

Inſinuatio.

*quidem,

*proſequuntur:

rio Posthumo Cicero, dum aditũ sibi ad aures faciat, & authoritatem induat vera sentientis, quò magis credatur, vel defendenti eadem vel negãti. Ideóq; primùm hoc intueamur, litigatoris an aduocati persona sit vtẽdum, quoties vtrũq; fieri potest. Nã illud in schola liberum est, in foro rarũ, vt sit idoneus suæ rei quisq; defensor. Declamaturus autẽ maximè positas in affectibus causas propriis personis debet induere. Hi sũt enim qui mandari non possunt: nec eadem vi perferuntur alieni animi, qua sui, motus. His etiam de causis insinuatione videtur opus esse, si aduersarii actio iudicũ animos occupauerit, vel si dicendũ apud fatigatos est: quorum alterum promittendo nostras probationes, & aduersas eluẽdo vitabimus: alterũ & spe breuitatis, & iis quibus attentum fieri iudicem docuimus. Et vrbanitas opportuna reficit animos, & vndecunque petita iudici, voluptas leuat tædiũ. Non inutilis etiam est ratio occupandi quæ videntur obstare: vt Cicero dicit scire se mirari quosdam, quòd is qui per tot annos defenderit multos, læserit neminem, ad accusandum Verrem descenderit: deinde ostendit hãc ipsam sociorum defensionẽ. Quod schema πρόληψις dicitur. Id quum sit vtile aliquãdo, nũc à Declamatoribus quibusdam penè semper assumitur, qui fas non putant nisi à cõtrario incipere. Negãt Apollodorũ secuti, tres esse (de quibus diximus) præparãdi iudicis partes: sed species multas enumerant, vt ex moribus iudicis, ex opinionibus ad causam extrà pertinẽtibus, ex opinione de ipsa causa, quæ sunt propè infinitæ: tum iis, ex quibus omnes controuersiæ constãt, personis, factis, dictis, causis, tẽporibus, locis, occasionibus cæteris. Quas veras esse fateor, sed in hæc tria genera recidere. Nam si iudicem beneuolũ, attentum, docilem habeo: quid amplius debeam optare, non reperio: quum

Actione 1.

Prolepsis.

metus ipse, qui maximè videtur esse extra hæc, & attentum iudicem faciat, & ab aduerso fauore deterreat. Verùm quoniam non est satis demonstrare discentibus, quæ sint in ratione procemii, sed dicẽdum etiam quomodo perfici facillimè possint: hoc adiicio, vt dicturus intueatur, Quid, Apud quem, Pro quo, Contra quem, Quo tempore, Quo loco, Quo rerum statu, Qua vulgi fama dicẽdum sit, Quid iudicem sentire credibile sit antequã incipiamus: tum, Quid aut desyderemus, aut deprecemur: ipsa illũ natura eò ducet, vt sciat quid primùm dicendũ sit. At nunc omne quod cœperint, procemiũ putãt: & vt quicque succurrerit, vtique si aliqua sententia blãdiatur, exordiũ. Multa autem sine dubio ex aliis partibus sunt, aut aliis partibus causæ communia: nihil tamẽ in quoquã melius dicitur, quàm quod æquè bene dici alibi nõ possit. Multum gratiæ exordio est, quod ab actione aduersæ partis materiã trahit, hoc ipso, quòd nõ cõpositum domi, sed ibi, atque re natũ, & facilitate famã ingenii auget, & facie simplicis sumptíq; è proximo sermonis fidẽ quoque acquirit: adeò vt etiã si reliqua scripta atq; elaborata sint, tamen plerũq; videatur tota extemporalis oratio, cuius initium nihil præparatum habuisse manifestum est. Frequentissimè verò procemium decebit & sentẽtiarum, & cõpositionis, & vocis, & vultus modestia: adeò vt in genere causæ etiam indubitabili, fiducia se ipsa nimium exercere non debeat. Odit enim iudex ferè litigantis securitatem: cúmq; ius suum intelligat, tacitus reuerentiã postulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus in vlla parte, vitandũ: propter quod minimè ostẽtari debet in principiis cura, quia videtur ars omnis dicentis contra iudicem adhiberi. Sed ipsum istud euitare, summæ artis est. Nam id sine dubio ab omnibus, & quidem opti-

mè præceptum eſt, verùm aliquatenus temporũ conditione mutatur: quia iam quibuſdam in iudiciis, maximéque capitalibus, vt apud Cẽtumuiros, ipſi iudices exigunt ſolicitas & accuratas actiones: cõtemníque ſe, niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantùm, ſed etiam delectari volunt. Et eſt difficilis huius rei moderatio: quæ tamen ita tẽperari poteſt, vt videamur accuratè, non callidè dicere. Illud ex præceptis veteribus manet, nequod inſolens verbũ, ne audacius tranſlatũ, ne aut ab obſoleta vetuſtate, aut poetica licentia ſumptũ in principio deprehendatur. Nõdum enim recepti ſumus, & cuſtodit nos recẽs audiẽtium intẽtio. Magis conciliatis animis, & iam calentibus, hæc libertas feretur, maximéq; quum in loco fuerimus ingreſſi, quorũ naturalis *vbertas licẽt iam verbi notari circunfuſo nitore non patitur. Nec argumentis autẽ, nec locis, nec narrationi ſimilis eſſe in procœmio debet oratio: neq; tamen deducta ſemper, atq; circũlata, ſed ſæpe ſimplici ac illaboratæ ſimilis, nec verbis vultúq; nimia promittẽs. Diſſimulata enim, &, vt Græci dicũt, ἀνεπίφατος actio melius ſæpe ſurrepit. Sed hæc prout formari animos iudicum expediet. Turbari memoria, vel cõtinuãdi verba *facultate deſtitui, nuſquã turpius: quũ vitioſum procœmiũ poſſit videri vt cicatricoſa facies: & peſſimus certè gubernator, qui nauẽ dũ portum egreditur, impegit. Modus autem principii pro cauſa. Nam breuius ſimplices, longius perplexæ, ſuſpectæq; & infames deſyderant. Ridendi verò, qui velut leges procœmiis omnibus dederunt, vt intra quatuor ſenſus terminarẽtur. Nec minus euitãda eſt immodica eius longitudo, ne in caput excreuiſſe videatur, & quo præparare debet, fatiget. Sermonẽ à perſona iudicis auerſum, qui ἀποστροφὴ dicitur, quidã in totum à procœmio ſum-

Quæ in procœmio vitanda vitia.

*libertas

*facilitate

Procœmii modus.

Procœmiorũ figuræ. Apoſtrophe.

mouent, nõnulla quidẽ in hanc persuasionem ratione ducti. Nam prorsus esse hoc magis secundũ naturã cõfitendum est, vt eos alloquamur potissimum, quos cõciliare nobis studemus. Interim tamen est & hoc procemio necessariũ, sensus aliquis: & is acrior fit atq; vehementior ad personã directus alterius. Quod si accidat, quo iure, aut qua tanta superstitione prohibemur dare per hãc figuram sententiæ vires? Nec enim istud scriptores artium, quia non liceat, sed quia non putẽt vtile, vetant. Ita si vincet vtilitas, propter eandẽ causam facere debebimus, propter quã vetamur. Et Demosthenes ad AEschinem orationem in prooemio cõuertit, & Marcus Tullius quũ pro aliis quibusdã, ad quos ei visum est, tum pro Ligario, ad Tuberonẽ. Nam erat multò futura lãguidior, si esset aliter figurata. quod facilius cognoscet, siquis illam totã partem vehemẽtissimam, cuius hæc forma est, Habes igitur Tubero, quod est accusatori maximè optandũ, & cætera, conuertat ad iudicem: tum enim verè auersa videatur oratio, & languescat vis omnis, dicentibus nobis, Habet igitur Tubero, quod est accusatori maximè optandũ. Illo enim modo pressit atq; institit, hoc tantùm indicasset. Quod idẽ in Demosthene, si flexũ illum mutaueris, accidet. Quid? non Sallustius directo ad Ciceronẽ, in quẽ ipsum dicebat, vsus est principio, & quidem protinus? Grauiter & iniquo animo maledicta tua paterer Marce Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinã, Quousque tandẽ abutêre patiẽtia nostra? Ac nequis Apostrophen miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ causa est in commentariis (nam bis eũdem defendit) Prosopopœia loquentis pro reo vtitur: pro Rabirio verò Posthumo, eodémq; Scauro reo repetundarũ, etiam exemplis: pro Cluentio (vt modò ostendi) partitione. Non tamẽ hæc,

Prosopopœia

quia possunt bene aliquãdo fieri, passim facienda sunt, sed quoties præceptũ vicerit ratio:quo modo & similitudine, dũ breui, & translatione, atque aliis tropis (quæ omnia cauti illi ac diligentes prohibent) vtemur interim: nisi sicui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulò antè dixeram, displicet. Alia exordiorũ vitia verius tradiderunt. Quod in plures causas accommodari potest, Vulgare dicitur. Id minus fauorabile, aliquãdo tamen non inutiliter assumimus, à magnis sæpe oratoribus nõ euitatum. Quo & aduersarius vti potest, Commune appellatur. Quod aduersarius in suã vtilitatem deflectere potest, Cõmutabile. Quod causæ non cohæret, Separatum. Quod aliunde trahitur, Translatum. Præterea quod Longũ, quod contra præcepta est. Quorum pleraque nõ principii modò sunt vitia, sed totius orationis. Hæc de Procemio, quoties erit eius vsus. Non semper autem est. Nam & superuacuum aliquãdo est, vt si sit præparatus satis etiam sine hoc iudex: aut si res præparatione non egeat. Aristoteles quidẽ in totum id necessariũ apud bonos iudices negat: aliquando tamen vti nec si velimus, eo licet, quũ iudex occupatus, quum angusta sunt tẽpora, quũ maior potestas ab ipsa re cogit incipere. Contráque est interim procemii vis etiam non in exordio. Nam iudices & in narratione nõnunquam, & in argumentis, vt attendant, & vt faueant, rogamus: quo Prodicus velut dormitãtes eos excitari putabat: quale est Ciceronis, Tum C. Varenus, is qui à familia Anchariana occisus est: Hoc, quæso, Iudices, diligenter attẽdite. Vtique si multiplex causa est, sua quibusque partibus danda præfatio est: vt, Audite nunc reliqua. &, Transeo nunc illuc. Sed in ipsis etiam probationibus multa funguntur procemii vice, vt facit Cicero pro Cluentio, dicturus cõtra Cẽsores: Pro Murena,

Exordiorum vitia.
Vulgare.
Commune.
Cõmutabile.
Separatum.
Translatum.
Longum.
Procemio nõ semper locus.
Rhet. 3.
Procemii vis in aliis partibus.

quum Seruio se excusat. Verũ id frequentius est, quàm vt exemplis cõfirmandũ sit. Quoties autem Prooemio fuerimus vsi, tum siue ad expositionem trãsibimus, siue protinus ad probationẽ, id debebit in principio postremum esse, cui commodissimè iungi initiũ sequentium poterit. Illa verò frigida & puerilis est in scholis affectatio, vt ipse transitus efficiat aliquam vtique sententiã, & huius velut præstigiæ plausum petat: vt Ouidius lasciuire in Metamorphosi solet, quem tamen excusare necessitas potest, res diuersissimas in speciẽ vnius corporis colligentem. Oratori verò quid est necesse surripere hanc transgressionem, & iudicem fallere, qui vt ordini rerum animum intendat, etiam commonẽdus est? Peribit enim prima pars expositionis, si iudex narrari nondum sciet. Quapropter vt non abruptè cadere in narrationem, ita nõ obscurè transcendere, est optimum. Si verò longior sequetur, ac perplexa magis expositio, ad eam ipsam præparandus iudex erit: vt Cicero sæpius, sed hoc præcipuè loco fecit, Paulo lõgius exordium rei demonstrandæ petam, quod quæso iudices ne molestè patiamini. principiis enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis. Hæc mihi ferè sunt de exordio comperta.

Prooemii finis cum sequenti parte orationis cõuertendus.

Metamorphosis Ouidii.

Pro Cluent.

De narratione. CAP. II.

MAXIME naturale est, & fieri frequẽtissimè solet, ac debet, vt præparato per hæc quæ suprà dicta sunt, iudice, res de qua pronũtiaturus est, indicetur. Ea est narratio. In qua sciens trãscurram subtiles nimium diuisiones quorundam plura eius genera facientium. Nõ enim solam volunt esse illam negotii de quo apud iudices quæritur, expositionem, sed personæ: vt, Marcus *Acilius Palicanus, humili loco, Picens, loquax magis quàm facundus. Loci, vt, Oppidum est in Hellesponto

*Attilius

Pro Cluent.

In Verrem, Actione 3.

Lampſacum, Iudices. Temporis, vt,
Vere nouo gelidus canis quum montibus humor Georgic.1.
Liquitur- Cauſarum, quibus hiſtorici frequentiſſimè vtuntur, quum exponunt vnde bellũ, ſeditio, peſtilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas vocant: quod quis ignorat? Adiiciũt expoſitionẽ & præteritorũ eſſe temporũ, quæ eſt frequentiſſima: & præſentium, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicorũ, Chryſogonus poſtquã eſt nominatus. Pro Sext. Roſc. Amer. & futurorum, quæ ſolis dari vaticinãtibus poteſt. Nã ὑποτύπωσις non eſt habenda narratio. Sed nos potioribus vacemus. Plerique ſemper narrandũ putauerunt: quod falſum eſſe pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædã tam breues cauſæ, vt propoſitionẽ potius habeant, quàm narrationem. Id accidit aliquando vtrique parti, quum vel nulla expoſitio eſt, vel de re cõſtat, de iure quæritur: vt apud cẽtũuiros, Filius an frater debeat eſſe inteſtato hæres: Pubertas, annis, an habitu corporis æſtimetur. Aut quum eſt quidẽ *narrationi locus, ſed aut antè iudici nota ſũt *in re omnia, aut priore loco rectè expoſita. Accidit aliquando alteri, & ſæpius actori cauſæ, vel quia ſatis eſt proponere, vel quia ſic magis expedit, ſatis eſt dixiſſe, Certam creditam pecuniam peto ex ſtipulatione, Legatum peto ex teſtamento: Diuerſæ partis expoſitio eſt, cur ea non debeantur. Et ſatis eſt actori, & magis expedit ſic indicare, Dico ab Horatio ſororem ſuam interfectam. Nãque & cũ propoſitione iudex crimen omne cognoſcit, & ordo, & cauſa facti pro aduerſario magis eſt. Reus contrà tũc narrationem ſubtrahit, quum id quod obiicitur, nec negari, nec excuſari poteſt, ſed in ſola iuris quæſtione cõſiſtit: vt in eo qui quũ pecuniã priuatam ex æde ſacra ſurripuit, ſacrilegii reus eſt: confeſſio verecundior eſt, quàm expoſitio. Non negamus pecuniam

de templo esse sublatam, calumniatur tamẽ accusator actione sacrilegii, quũ priuata fuerit, non sacra: vos autem de hoc cognoscitis, an sacrilegiũ sit admissum. Sed vt has aliquando non narrandi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse narrationem existiment, quum reus, quod obiicitur, tãtùm negat. In qua est opinione Cornelius Celsus, qui cõditionis huius esse arbitratur plerasq; cædis causas, & omnes ambitus ac repetundarum. Non enim putat esse narrationem, nisi quæ summam criminis de quo iudicium est, continet: at deinde fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narrasse Ciceronẽ: atqui ille & negauit peruenisse ad Rabiriũ pecuniam, qua de re erat quæstio constituta: & in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego autem, magnos alioqui secutus authores, duas esse in iudiciis narrationum species existimo: alterã ipsius causæ, alteram rerũ ad causam pertinentiũ expositionẽ. Nõ occidi hominẽ, nulla narratio est: conuenit. Sed erit aliqua, & interim etiam longa, circa argumenta eius criminis, de anteacta vita, de causis propter quas innocẽs in periculũ deducatur, aliísque quibus incredibile id quod obiicitur, fiat. Nec enim accusator hoc tantùm dicit, Occidisti: sed quibus id probet, narrat: vt in tragœdiis, quũ Teucer Vlyssem reum facit Aiacis occisi, dicens inuentũ eũ in solitudine iuxta exanime corpus inimici cum gladio cruẽto: non id modò Vlysses respondet, non esse à se id facinus admissum, sed sibi nullas cum Aiace inimicitias fuisse: de laude inter ipsos certatũ. deinde subiungit, quomodo in eam solitudinem venerit, iacẽtem exanimem sit conspicatus, gladium è vulnere extraxerit. his subtexitur argumentatio. Sed ne illud quidem sine narratione est, dicente accusatore, Fuisti in eo loco, in quo tuus inimicus occisus est: nõ fui. dicendum enim vbi fuerit.

Sophoclis.

Quare ambitus quoque causæ & repetũdarum hoc etiã plures eiusmodi narrationes habere poterũt, *quo plu *quàm ra crimina. In quibus ipsa quidem negãda sunt, sed argumẽtis expositione cõtraria resistẽdum, & interdum singulis, interdũ vniuersis. An reus ambitus malè narrabit quos parentes habuerit, quemadmodũ ipse vixerit, quibus meritis fretus ad petitionẽ descenderit? Aut qui repetundarum insimulabitur, num & anteactam vitam, & quibus de causis vel prouinciã vniuersam, vel accusatorẽ aut testem offenderit, non *vtiliter exponet? *inutiliter Quæ si narratio non est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius est initium, A. Cluentius Habitus. Nihil enim hic de veneficio, sed de causis quibus ei mater inimica sit, dicit. Illæ quoq; sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius causæ narrationes, vel exẽpli gratia, vt in Verrem de L. Domitio, qui pastorem, quòd is Actione 7. aprum quẽ ipsi muneri obtulerat, exceptũ esse à se venabulo confessus esset, in crucẽ sustulit. Vel excutiendi alicuius extrinsecus criminis, vt pro Rabirio Posthumo, Nã vt ventũ Alexandriã est ad Auletẽ, Iudices, hæc vna ratio à rege proposita Posthumo est seruãdæ pecuniæ, si curationẽ, & quasi dispẽsationẽ regiam suscepisset. Vel augẽdi, vt describitur iter Verris. Ficta interim Actione 3. narratio introduci solet, vel ad concitandos iudices, vt pro Roscio contra Chrysogonum, cuius paulò antè habui mentionem: Vel ad soluẽdos aliqua vrbanitate, vt pro Cluentio contra fratres Cepasios: Interdum per digressionẽ decoris gratia, qualis rursus in Verrẽ de Pro- Actione 6. serpina, In his quondam locis mater filiam quæsisse dicitur. Quæ omnia eò pertinent, vt appareat nõ vtique nõ narrare eũ qui negat, sed illud ipsum narrare quod negat. Ne hoc quidem simpliciter accipiendum, quod est à me positum, superuacuã esse narrationẽ rei quam

iudex nouerit. Quod sic intelligi volo, si non modò factum quid sit, sciet: sed ita factum etiam, vt nobis expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta est, vt tantùm cognoscat iudex, sed aliquãto magis vt consentiat. Quare etiam si nõ erit docẽdus, sed aliquo modo afficiẽdus, narrabimus cum præparatione quadam. Scire quidem eum in summa quid actum sit, tamen rationem quoq; facti cuiusque cognoscere ne grauetur. Interim propter aliquem in consilium adhibitum nos repetere illa simulemus: interim vt rei quæ ex aduerso proponatur, iniquitatẽ omnes etiam circunstantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit varianda expositio ad effugiẽdum tædium audientis: sicut, Meministi. &, Fortasse superuacuum fuerit hîc commorari. Sed quid ego diutius, quum tu optimè noris? Illud quale sit, tu scias? & his similia. Alioqui si apud iudicẽ cui nota causa est, narratio sẽper videtur superuacua, potest videri nõ semper esse etiam ipsa actio necessaria. Alterum est de quo frequẽtius quæritur, an sit vtique narratio procemio subiiciẽda. Quod qui opinãtur, nõ possunt videri nulla ratione ducti. Nam quum procemium idcirco comparatũ sit, vt iudex ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, & intẽtior: & probatio, nisi causa prius cognita, nõ possit adhiberi, protinus notitia rerum instruẽdus videtur. Sed hoc quoque interdum mutat conditio causarum: nisi fortè Marcus Tullius in oratione pulcherrima, quã pro Milone scriptam reliquit, male distulisse narrationẽ videtur tribus præpositis quæstionibus: aut profuisset exponere quomodo insidias Miloni fecisset Clodius, si reum qui à se hominem occisum fateretur, defendi omnino fas nõ fuisset: aut si iam * præiudicatione Senatus damnatus esset Milo: aut si Cn. Pompeius, qui propter aliquã gratiam

*præiudicio

iudicium militibus armatis clauſerat, tanquam aduerſus exiſtimaretur. Ergo hæ quoq; quæſtiones vim Proœmii obtinebunt, quum omnes iudicem præparauerint. Sed aliter *pro L. Murena poſtea quoque narrauit, quum obiecta diluit. Quod fiet vtiliter, quoties crimen non repellendum tantùm, ſed etiam transferendũ erit, vt prius his defenſis velut initiũ ſit aliud culpandi narratio: vt in armorum ratione antiquior cauẽdi quàm ictum inferendi cura eſt. Erunt quædam cauſæ (nec id rarò) crimen quidem de quo cognitio eſt, faciles ad diluendum, ſed & multis anteactæ vitæ flagitiis, & grauibus criminibus oneratæ: quæ prius amouenda ſunt, vt propitius iudex defenſionem ipſius negotii, cuius propria quæſtio eſt, audiat: vt ſi defendẽdus eſt M. Cælius, nónne optimè patronus occurrat prius conuitiis luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quàm veneficii, in quibus ſolis omnis Ciceronis verſatur oratio? deinde tum narret de bonis paulatim, totámq; dein explicet cauſam, quæ eſt ipſius actione defenſa? Sed nos ducit ſcholarum conſuetudo, in quibus certa quædã ponũtur, quæ Themata dicimus, præter quæ nihil eſt diluẽdum. Ideóque narratio Prooemio ſemper ſubiungitur. Inde libertas declamatoribus, vt etiã ſecundo partis ſuæ loco narrare videãtur. Nã quum pro petitore dicũt, & Expoſitione, tanquam prius agant, vti ſolent: & Cõtradictione, tanquã reſpondeãt: idq; fit *nõ rectè. Nã quum ſit declamatio, forenſium actionum meditatio, cur nõ vtrunque protinus locum exerceat? Cuius rationis ignari, ex more cui aſſueuerũt, nihil in foro putãt eſſe mutandum. Sed in ſcholaſticis quoq; nonnunquam euenit, vt pro narratione ſit Propoſitio. Nam quid exponet, quæ zelotypum malæ tractationis accuſat? aut qui Cynicũ apud Cenſores reum de moribus facit, quum totum crimen

*pro Vareno reo

Themata.

*non ab re: al. fit rectè.

Declamatio.

vno verbo in qualibet actionis parte posito, satis indicetur? Sed hæc hactenus. Nũc quæ sit ratio narrãdi, subiũgam. Narratio est rei factæ, vel *vt factæ vtilis ad persuadendum expositio. Vel (vt Apollodorus finit) oratio docens auditorem, quid in cõtrouersia sit. Eam pleriq; scriptores, maximè qui sunt ab Isocrate, volunt esse lucidam, breuem, verisimilẽ. Nec enim refert, an pro lucida perspicuam, pro verisimili probabilẽ, credibilémve dicamus. Eadem nobis placet diuisio: quanquam & Aristoteles ab Isocrate parte in vna dissenserit, præceptũ breuitatis irridens, tãquam necesse sit longam aut breuem esse expositionem, nec liceat ire per mediũ. Theodoréi quoq; scholæ solam relinquũt vltimam partem, quia nec breuiter vtique, nec dilucidè semper sit vtile exponere. Quo diligentius distinguenda sunt singula, vt quid *quoq; loco prosit, ostẽdam. Narratio est aut tota pro nobis, aut tota pro aduersariis, aut mista ex vtrisque. Si erit tota pro nobis, cõtenti simus iis tribus partibus, per quas efficitur, quo iudex facilius intelligat, meminerit, credat. Nec quisquã reprehẽsione dignum putet, quod proposuerim eam quæ sit tota pro nobis, debere esse verisimilem, quum vera sit. Sunt enim plurima vera quidem, sed parũ credibilia, sicut falsa quoq; frequenter verisimilia. Quare non minus laborãdum est, vt iudex, quæ vera dicimus, quàm quæ fingimus, credat. Sunt quidẽ hæ, quas suprà retuli, virtutes, aliarum quoq; partium. Nam & per totam actionem vitãda est obscuritas, & modus vbique custodiendus, & credibilia esse oportet omnia quæ dicuntur. Maximéq; hæc in ea parte custodienda sunt, quæ prima iudicẽ docet: in qua si acciderit, vt aut non intelligat, aut non meminerit, aut nõ credat, frustra in reliquis laborabimus. Erit autem aperta narratio atq; dilucida, si fuerit primùm ex-

*non

Rhet. 3.

*quo

posita verbis propriis & significantibus, & non sordidis quidem, non tamen exquisitis, & ab vsu remotis: tum distincta rebus, personis, temporibus, locis, causis, ipsa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, vt iudex, quæ dicũtur, quàm facillimè accipiat. Quæ quidẽ virtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem dispositæ, vel etiam fortè circunfusæ multitudinis cõpositi, non ferunt illud intentionis silentiũ: nec sibi diserti videntur, nisi omnia tumultu ac vociferatione cõcusserint: rem indicare, sermonis quotidiani, & in quencũq; etiã indoctiorũ cadẽtis esse existimãt: quum interim, quod tanquam facilè cõtemnunt, nescias præstare minus velint, an possint. Neque enim aliud in eloquentia *cũcta experti difficilius reperient, quàm id quod se dicturos fuisse omnes putant, postquã audierunt. quia nõ bona iudicãt esse illa, *sed nec vera. Tum autem optimè dicit orator, quum videtur vera dicere. Ac nũc velut cãpum nacti expositionis, hîc potissimum & vocem flectũt, & ceruicem reponunt, & brachium in latus iactãt, totóq; & rerum & verborũ & compositionis genere lasciuiũt: deinde (id quod sit monstro simile) placet actio, causa nõ intelligitur. Verùm hæc omittamus, ne minus gratiæ præcipiendo recta, quàm offensæ reprehendẽdo praua mereamur. Breuis erit narratio ante omnia, si inde cœperimus rem exponere, vnde ad iudicem pertinet: deinde, si nihil extra causam dixerimus: tum etiã si reciderimus omnia, quibus sublatis nec cognitioni quicquam, nec vtilitati detrahatur. Solet enim quædã esse partium breuitas, quæ lõgam tamen efficit summam. In portũ veni, nauim prospexi, quanti veheret interrogaui, de pretio conueni, conscendi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus oram, prouecti sumus. Nihil horũ dici celerius potest, sed sufficit dicere, è portu nauigaui. Et

*coacta

*sed vera.

quoties exitus rei satis ostẽdit priora, debemus hoc esse contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare quum dicere liceat, Est mihi filius iuuenis: omnia illa superuacua, Cupidus ego liberorum vxorem duxi, natũ sustuli, filiũ educaui, in adolescentiam perduxi. Ideóq; Græ-

Circuncisa expositio.

corum aliqui aliud circuncisam expositionem, id est σύντομον, aliud breuem putauerũt: quòd illa superuacuis careret, hæc posset aliquid ex necessariis desyderare. Nos

Breuitas.

autem breuitatem in hoc ponimus, non vt minus, sed ne plus dicatur quàm oporteat. Nã iterationes quidẽ, & ταυτολογίας & περισσολογίας, quas in narratione vitãdas quidam scriptores artium tradiderunt, transeo. Sunt enim hæc vitia non tantùm breuitatis gratia fugiẽda. Non minus autem cauenda erit, quæ nimiũ corripientes omnia sequitur, obscuritas: satiúsq; est aliquid narrationi superesse quàm deesse. Nã superuacua cum tædio dicuntur, necessaria cum periculo subtrahuntur.

Sallustius.

Quare vitãda etiã illa Sallustiana (quanquã in ipso virtutis locum obtinet) breuitas, & abruptum sermonis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus fallit, audientem trãsuolat, nec dum repetatur expectat: quum præsertim lector non ferè sit nisi eruditus, iudicẽ rura plerunq; in decurias mittant, de eo pronuntiaturum, quod intellexerit: vt fortasse vbiq;, in narratione tamen præcipuè, media hæc tenenda sit via dicendi, quantum opus est, quantum satis est. Quantũ opus est autẽ, non ita solũ accipi volo, quantũ ad indicãdum sufficit, quia nõ inornata debet esse breuitas, alioqui sit indocta: nã & fallit voluptas, & minus longa quæ delectant, videntur: vt amœnum ac molle iter etiã si est spatii amplioris, minus fatigat quàm durũ arduúmq; compẽdium. Nec enim mihi vnquã tãta fuerit cura breuitatis, vt nõ ea quæ credibilem faciunt expositionem, inseri velim.

Simplex enim, & vndiq; præcisa, non tam narratio potest vocari, quàm confusio. Sunt porrò multæ conditione ipsa rei lõgæ narrationes, quibus extrema (vt præcepi) procemii parte ad intentionẽ præparandus est iudex: deinde curandũ, vt omni arte vel ex spatio eius detrahamus aliquid, vel ex tædio. Vt minus longa sit, efficiemus, quæ poterimus differendo, nõ tamen sine mentione eorũ quæ differemus. Quas causas occidendi habuerit, quos assumpserit conscios, quemadmodum disposuerit insidias, probationis loco dicã. Quædam verò ex ordine prætermittenda, quale est apud Ciceronem, Moritur Fulcinius. Multa enim quæ sunt in re, quia remota sunt à causa, prætermittã. At Partitio tædium leuat. Dicam quæ acta sint ante ipsum rei cõtractum, dicam quæ in re facta, dicam quæ postea. Ita tres potius modicæ videbuntur narrationes, quàm vna longa. Interim expediet expositiones breui Interfatione distinguere. Audistis quæ antè acta sunt, accipite nunc quæ insequuntur. Reficietur enim iudex priorum fine, & se velut ad nouum rursus initium præparabit. Si tamen adhibitis quoque his artibus in lõgum exierit ordo rerum, erit non inutilis in extrema parte Commonitio: quod Cicero etiã in breui narratione facit, Adhuc Cæsar, Qu. Ligarius omni culpa caret: domo est egressus, non modò nullum ad bellum, sed ne ad minimã quidem belli suspicionem, & cætera. Credibilis autem erit narratio ante omnia, si prius consuluerimus nostrum animum, nequid naturæ dicamus aduersum: deinde si causas ac rationes factis præposuerimus, nõ omnibus, sed de quibus quæritur. Si personas cõuenientes iis quæ facta credi volemus, constituerimus: vt furti reum, cupidũ: adulterii, libidinosum: homicidii, temerariũ. Vel contrà, si defendemus, præterea loca, tẽpora, & similia.

Pro A. Cecinna.

Partitio.

Interfatio.

Cõmonitio.

Narratio credibilis.

Est autem quidam etiam ductus rei credibilis, qualis in Comœdiis & in Mimis. Aliqua enim naturaliter sequũtur & cohærent, vt si bene priora narraueris, iudex ipse quod postea sis narraturus, expectet. Ne illud quidem fuerit inutile, semina quædã probationũ spargere: verùm, vt narrationem esse meminerimus, nõ probationem. Nonnũquam etiam argumento aliquo cõfirmabimus quod proposuerimus, sed simplici & breui: vt in veneficiis, sanus bibit, statim cóncidit, liuor ac tumor confestim est insecutus. Hoc faciunt & illæ præparationes, quũ reus dicitur robustus, armatus, solicitus, contra infirmos, inermes, securos. Omnia deniq; quæ probatione tractaturi sumus, personam, causam, locum, tempus, instrumẽtum, occasionẽ, narratione delibabimus. Aliquando si destituti fuerimus his, etiã fatebimur vix esse credibile, sed verum, & hoc maius habẽdum scelus: nescire nos quomodo factum sit, aut quare, mirari: sed probaturos. Optimæ verò *præparationes erunt, quæ latuerint, vt à Cicerone sunt quidem vtilissimè prædicta omnia, per quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse videatur: plurimum tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio. Milo autẽ quum in Senatu fuisset eo die quoad Senatus est dimissus, domũ venit: calceos & vestimẽta mutauit: paulisper dũ se vxor, vt fit, comparat, cõmoratus est. Quàm nihil præparatò, nihil festinatò fecisse videtur Milo? Quod nõ solùm rebus ipsis vir eloquentissimus, quibus moras & lentũ profectionis ordinem ducit, sed verbis etiã vulgaribus & quotidianis, & arte occulta cõsecutus est: quæ si aliter dicta essent, strepitu ipsum iudicem, deinde patronum excitassent. Frigida videntur ista plerisq;: sed hoc ipsum manifestũ est quomodo iudicẽ fefellerit, quod vix à lectore deprehenditur. Hæc sunt quæ credibilem

*probationes

faciunt expoſitionem. Nam ne contraria aut ſibi repugnantia in narratione dicamus, ſicui præcipiẽdum eſt, is *reliqua fruſtra docetur: etiamſi quidã ſcriptores artium hoc quoque tanquam occultum, & à ſe prudenter erutum, tradũt. His tribus narrãdi virtutibus adiiciunt quidam magnificentiam, quam μεγαλοπρέπειαν vocant, quæ neq; in omnes cauſas cadit (nam quid in pleriſque iudiciis priuatis de re certa credita, locato & conducto, interdictis, habere loci poteſt ſupra modũ ſe tollens oratio?) nec ſemper eſt vtilis, vt vel proximo Miloniano exẽplo patet. Et meminerimus multas eſſe cauſas, in quibus confitendũ, excuſandum, ſummittẽdum ſit quod exponimus: quibus omnibus aliena eſt illa magnificentiæ virtus. Quare non magis proprium narrationis eſt magnificè dicere, quàm miſerabiliter, inuidioſè, grauiter, dulciter, vrbanè: quæ quum ſuo quæq; loco ſint laudabilia, nõ ſunt huic parti propriè aſſignata, & velut dedita. Illa quoque vt narrationi apta, ita cũ cæteris partibus cõmunis eſt virtus, quam Theodectes huic vni propriè dedit. nõ enim magnificã modò vult eſſe, verumetiam iucundam expoſitionem. Sunt qui adiiciant his euidentiã, quæ ἐνάργεια Græcè vocatur. Neque ego quẽquam deceperim, vt diſſimulem Ciceroni quoque plures partes placere. Nam præterquã planam, & breuem, & credibilem vult eſſe euidẽtem, *moratam cum dignitate. Sed in oratione morata debẽt eſſe omnia cum dignitate quæ poterunt. Euidẽtia in narratione, quantum ego intelligo, eſt quidem magna virtus, quum quid veri nõ dicẽdum, ſed quodammodo etiam oſtendẽdum eſt. ſed ſubiici perſpicuitati poteſt, quam quidam etiam contrariam interim putauerũt, quia in quibuſdam cauſis obſcuranda veritas eſt: quod eſt ridiculum. Nam qui obſcurare vult, narrat falſa pro veris:

*æque

In Topicis.

*moderatam

In Partitio.

& is qui narrat, debet laborare vt videantur quàm euidentissima. Sed quatinus etiam forte quadam peruenimus ad difficilius narrationũ genus, iam de his loquamur, in quibus res contra nos erit: quo loco nonnulli prætereundam narrationem putauerunt. Et sanè nihil est facilius hoc, prorsus totã causam omnino non agere. Sed si aliqua iusta ratione susceperis litem, cuius artis est, malam esse causam silentio confiteri? Nisi fortè tam hebes futurus est iudex, vt secundum id pronuntiet, quod sciet narrare te voluisse. Neque inficias eo, in narratione, vt aliqua neganda, aliqua adiicienda, aliqua mutanda, sic aliqua etiam tacenda: sed tacenda, quæ tacere oportebit, & liberum erit. Quod fit nonnunquam breuitatis quoq; gratia, quale illud est, Respondit quod ei visum est. Distinguamus igitur genera causarũ. Nãque in quibus nõ de culpa quæritur, sed de actione: etiã si erunt contra nos themata, confiteri nobis licebit. Pecuniam de templo sustulit, sed priuatam: non ideo sacrilegus est. Virginẽ rapuit, non tamẽ optio patri dabitur. Ingenuũ stuprauit, & stupratus se suspendit: nõ tamen ideo stuprator capite, vt mortis causa punietur: sed decẽ milia, quæ pœna stupratori cõstituta est, dabit. Verùm in his quoq; confessionibus est aliquid, quod ex inuidia quam expositio aduersarii fecit, detrahi possit, quum etiã serui nostri de peccatis suis mollius loquantur. Quædã enim quasi non narrãtes mitigabimus. Nõ quidẽ (vt aduersarius dicit) cõsiliũ furti in tẽplum attulit, nec diu captauit eius rei tẽpus: sed occasione & absentia custodũ corruptus, & pecunia quæ nimiũ quàm in animis hominũ potest, victus est. Sed quid refert? peccauit, & fur est. Nihil attinet id defendere, cuius pœnã non recusamus. Interdũ quasi damnemus ipsi. Vis te dicam vino impulsum, errore lapsum, nocte deceptum?

vera sunt ista fortasse, tu tamen ingenuũ stuprasti, solue decẽ millia. Nonnũquam propositione præmuniri potest causa, & deinde exponi. Cõtraria sunt omnia tribus filiis, qui in mortem patris coniurarant: sortiti nocte singuli per ordinem cum ferro cubiculũ intrarunt patre dormiente: quum occidere eum nemo potuisset, excitato omnia indicauerunt. Si tamen pater, qui diuisit patrimonium, & reos parricidii defendit, sic agat, Quod contra legem sufficit, Parricidiũ obiicitur iuuenibus quorũ pater viuit, atque etiam liberis suis adest: ordinẽ rei narrare quidẽ nihil necesse est, quum ad legem nihil pertineat: sed, si cõfessionem culpæ meæ exigitis: ego fui pater durus, & patrimonii, quod iam melius ab his administrari poterat, tenax custos. Deinde subiicitur, stimulatos ab iis quorũ indulgẽtiores parentes erant: semper tamen eum habuisse animum, qui sit euentu deprehensus, vt occidere patrem non possent. Nec enim iureiurando opus*fuisse, si alioqui hoc mentis habuissent: nec sorte, nisi quòd se quisque eximi voluerit. Omnia hæc qualiacunque placidioribus animis accipientur, illa breui primæ propositionis defensione mollita. At quum quæritur an factũ sit, vel quale factũ sit, licet omnia cõtra nos sint, quomodo tamen euitare expositionem salua causæ ratione possumus? Narrauit accusator, nec ita, vt quæ essent acta, tãtùm indicaret: sed adiecit inuidiam, rem verbis exasperauit, accesserũt probationes, peroratio incendit, & plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter iudex quid narretur à nobis. Si nihil exponimus, illa esse quæ aduersarius dixit: & talia qualia dixit, credat necesse est. Quid ergo? eadẽ exponemus? Si de qualitate agetur, cuius tum demum quæstio est, quum de re constat, eadem, sed non eodem modo: alias causas, aliam atque aliam rationem dabo.

*fuisset

Verbis eleuare quædam licebit: luxuria hilaritatis, auaritia parsimoniæ, negligentia simplicitatis nomine lenietur. Vultu deniq;, voce, habitu, vel fauoris aliquid, vel miserationis merebor. Solet nonnũquam mouere lachrymas ipsa confessio. Atq; ego libẽter interrogem, sintne illi defensuri quæ non narrauerint, necne. Nam si neq; defenderint, neq; narrauerint, tota causa prodetur. At si defensuri sunt, proponere certè plerunque id quod confirmaturi sumus, oportet. Cur ergo nõ exponamus quod & dilui potest? Vt hoc contingat, vtiq; indicandum est. Aut quid inter probationẽ & narrationem interest, nisi quòd narratio est probationis continua propositio, rursus probatio narrationi congruens confirmatio? Videamus ergo num expositio hæc lõgior demũ esse debeat, & paulo verbosior præparatione, & quibusdã argumentis (argumentis dico, non argumentatione, cui tamen plurimũ confert frequens affirmatio) effecturos nos *quidem dicemus, non posse vim rerum ostendi prima expositione: expectẽt, & opiniones suas differant, & bene sperent. Denique narrandum est vtique, quicquid aliter quàm aduersarius exposuit, narrari potest: aut eò etiam prooemia sunt in his causis superuacua: quæ quid magis agunt, quàm vt cognitioni rerum accõmodatiorem iudicem faciant? Atqui constat nusquam eorum esse maiorẽ vsum, quàm vbi animus iudicis ab aliqua cõtra nos insita opinione flectẽdus est. Coniecturales autem causæ, in quibus de facto quæritur, non tam sæpe rei de qua iudicium est, quàm eorum per quæ res colligenda est, expositionem habẽt. Quæ quũ accusator suspiciosè narret, reus leuare suspicionem debeat, aliter ab hoc atq; ab illo ad iudicẽ perferri oportet. At enim quædã argumenta turba valent: diducta, leuiora sunt. Id quidẽ non eò pertinet, vt quæ-

*quod dicimus,

ratur an narrandum, sed quomodo narrandũ sit. Nam & congerere plura expositione quis prohibet, si id vtile est causæ? & promittere, sed & diuidere narrationem, & probationẽ subiungere partibus, atq; ita transire ad sequentia? Nam ne iis quidem accedo, qui semper eo putant ordine, quo quid actum sit, esse narrandum: sed eo modo quo expedit. Quod fieri pluribus figuris licet. Nã & aliquãdo excidisse simulamus, quum quid vtiliore loco reducimus: & interim nos reducturos reliquũ ordinẽ testamur, quia sic futura sit causa lucidior. Interim re exposita, subiũgimus causas quæ antecesserũt. Nec enim est vlla lex defensionis, certúmq; præscriptũ: Pro re, pro tempore, intuẽda quæ prosint: atque vt erit vulnus, ita vel curandum protinus: vel si curatio differri potest, interim deligandum. Nec sæpius narrare dixerim nefas, quod Cicero pro Cluentio fecit: éstque non concessum modò, sed aliquando etiam necessarium, vt in causis repetundarũ, omnibúsque quæ simplices non sunt. Amentis est enim superstitione præceptorũ contra rationem causæ trahi. Narrationem ideo ante probationes ponere est institutũ, ne iudex, qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur si singula probanda aut refellenda erunt, non singula etiam narrentur? Me certè, quantacunque nostris experimentis habenda est fides, fecisse hoc in foro, quoties ipsa desyderabat vtilitas, probantibus & eruditis, & iis qui iudicabant, scio: & (quod non arrogãter dixerim, quia sunt plurimi quibuscum egi, qui me refellere possint si mentiar) ferè ponendæ à me causæ officium exigebatur. Neque ideo tamen non sæpius facere oportebit, vt rerum ordinem sequamur. Quædam verò etiam turpiter conuertuntur: vt si peperisse narres, deinde concepisse: apertum testamentum, deinde signatum. In quibus si id quod posterius est di-

Narrandi ordo & forma.

Expositio præpostera.

xeris, de priore tacere optimum est. Sunt quædã & falsæ expositiones, quarum in foro duplex est genus. Alterum quod instrumẽtis adiuuatur: vt Publius Clodius fiducia testium, qua nocte incestum Romæ commiserat, Interamnæ se fuisse dicebat. Alterum quod est tuẽdum dicentis ingenio. Id interim ad solam verecũdiam pertinet, vnde etiã mihi videtur dici color: interim ad quæstionem. Sed vtrũcunq; erit, prima sit curarum, vt id quod fingimus, fieri possit: deinde, vt & personæ, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem & ordinem habeat: si contingat etiam, vt veræ alicui rei cohæreat, aut argumento, quod sit in causa, confirmetur. Nam quæ tota extra rem petita sunt, mentiendi licentiam produnt. Curandum præcipuè (quod fingentibus frequenter *excidit) nequa inter se pugnent. Quædam enim partibus blandiuntur, sed in summam non consentiunt. Præterea, ne iis quæ vera esse constabit, aduersa sint. In schola etiam, ne color extra themata quæratur. Vtrobique autẽ orator meminisse debebit actione tota quid finxerit, quoniã solẽt excidere quæ falsa sunt: verúmque est illud, quod vulgò dicitur, Mendacẽ memorem esse oportere. Sciamus autem, si de nostro facto aliquo quæratur, vnum nobis aliquid esse dicendũ: si de alieno, mittere in plures suspiciones licere. Est tamen quibusdam scholasticis cõtrouersiis, in quibus ponitur aliquem non respondere ad quæ interrogatur, libertas omnia enumerãdi quæ respõderi potuissent. Fingenda verò meminerimus ea quæ non cadent in testẽ. Sunt autẽ quæ nostro dicuntur animo, cuius ipsi tantùm conscii sumus. Itẽ quod à defunctis: nec enim hoc est qui neget. Itémq; ab eo cui idem expediet: is enim non negabit. Ab aduersario quoque: quia non est habiturus in negando fidem. Somniorũ & superstitionum

Color.

Fingẽdi & mẽtiẽdi cautelæ.

*accidit

Mendacem memorẽ esse oportet.

Quæ fingẽda

colorẽs ipſa iam facilitate authoritatem perdiderunt. Nõ eſt autem ſatis in narratione vti coloribus, niſi per totam actionem conſentiant: quum præſertim quorundã probatio ſola ſit in aſſeueratione & perſeuerantia: vt ille paraſitus, qui ter abdicatũ à diuite iuuenem, & abſolutum, tanquam ſuum filium aſſerit, habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatẽ ſibi cauſam exponendi fuiſſe, & ideo à ſe paraſiti perſonã eſſe ſuſceptam, quia in illa domo filium haberet: & ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdicantis non eſſet: niſi tamen omnibus verbis & amorem patrium, atque hunc quidem ardentiſſimũ oſtenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuene, quem periculoſè mãſurum in illa domo, in qua tam inuiſus ſit, ſciat, ſuſpicione ſubiecti petitoris non carebit. Euenit aliquando in ſcholaſticis cõtrouerſiis, quod in foro an poſſit accidere, dubito, vt eodem colore vtraque pars vtatur, deinde eum pro ſe quiſq; defendat: vt in illa cõtrouerſia, Vxor marito dixit appellatam ſe de ſtupro à priuigno, & ſibi cõſtitutum tẽpus, & locũ: eadem cõtrà filius detulit de nouerca, edito tãtùm alio tempore, ac loco: pater in eo quem vxor prædixerat, filium inuenit: in eo quẽ filius, vxorem: illam repudiauit: qua tacente, filium abdicat. Nihil dici poteſt pro iuuene, quod nõ idem ſit pro nouerca. Ponẽtur*etiam omnia cõmunia, deinde ex perſonarum comparatione, & iudicii ordine, & ſilẽtio repudiatæ, argumenta ducentur. Ne illud quidem ignorare oportet, quædam eſſe quæ colorem non recipiant, ſed*tamen defendenda ſint: qualis eſt ille diues, qui ſtatuã pauperis inimici flagellis cecîdit, reus eſt iniuriarum. Nam factum eius modeſtum eſſe nemo dixerit: fortaſſe vt ſit tutũ obtinebit. Quòd ſi pars expoſitionis pro nobis, pars cõtra nos erit, miſcenda ſit, an ſeparanda

*tamen

*tantùm

narratio, cum ipsa causæ cõditione deliberandum est. Nam si plura sint quæ nocent, quæ prosunt obruẽtur. Itaque tunc diuidere optimum erit, & iis quæ partem nostram adiuuabũt, expositis & confirmatis, aduersus reliqua vti remediis de quibus suprà dictum est. Si plura proderunt, etiam coniungere licebit quæ obstant, vt in medio, velut auxiliis nostris, posita, minus habeant virium. Quæ tamen non erunt nuda ponenda, sed vt & nostra aliqua argumẽtatione firmemus, & diuersa, cur credibilia nõ sint, adiiciamus: quia nisi distinxerimus, verendum est ne bona nostra permistis malis inquinẽtur. Illa quoq; de narratione præcipi solẽt, ne qua ex ea fiat excursio, ne auertatur à iudice sermo, ne alienæ personæ vocẽ demus, ne argumentemur: adiiciũt quidam etiam, ne vtamur affectibus. Quorũ pleraque sunt frequentissimè custodienda: immo nunquã, nisi ratio coegerit, mutãda: vt sit expositio perspicua & breuis. Nihil quidẽ tam rarò poterit habere rationem, quàm excursio: nec vnquã debebit esse nisi breuis, & talis, vt vi quadam videamur *affectus velut recto itinere depulsi: qualis est Ciceronis circa nuptias Sassiæ, O mulieris scelus incredibile, & præter hãc vnam, in omni vita inauditum. O libidinẽ effrenatam, & indomitã. O audaciam singularẽ, nõ timuisse, si minus vim deorũ, hominúmque famam, at illã ipsam noctẽ, facésq; illas nuptiales, non limen cubiculi, nõ cubile filiæ, nõ parietes deniq; ipsos superiorũ testes nuptiarum? Sermo auersus à iudice, & breuius indicat interim, & coarguit magis. Qua de re idẽ quod de proœmio dixerã, sentio, sicut de Prosopopœia quoq;: qua tamen non Seruius modò Sulpitius vtitur pro Aufidia, Somnóne te lãguido, an graui lethargo putem oppressum? sed M. quoq; Tullius circa nauarchos: nam ea quoq; rei expositio est, Vt adeas,

*affecti,
Pro Cluent.
Prosopopœia
In Verrem, Actione 7.

tantùm dabis, & reliqua. Quid?pro Cluentio, Staleni Bulbíque colloquium nónne ad * crudelitatem plurimum & fidem confert?Quæ ne fecisse sine obseruantia quadã videatur,quãquam hoc in illo credibile non est, in Partitionibus præcipit,vt habeat narratio suauitatẽ, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia personarum, omnes affectus. Argumentabimur in narratione,vt dixi,nunquã:argumentum ponemus aliquando: quod facit pro Ligario Cicero,quũ dicit sic eum prouinciæ præfuisse,vt illi pacẽ esse expediret.Inseremus expositioni & breuẽ,quum res poscet,defensionem & rationẽ factorum.Nec enim narrãdum est tanquam testi, sed tanquam patrono. Rei ordo per se talis est, Q.Ligarius legatus in Africam cum COS. C.Considio profectus est. Quid ergo M.Tullius?Q.igitur, inquit, Ligarius, quum esset adhuc nulla belli suspicio,legatus in Africam cum COS. C.Considio profectus est. Alibi,Nõ modò nullum ad bellũ, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli.Et quum esset indicanti satis,Q.Ligarius nullo se implicari negotio passus est: adiecit,Domũ spectãs,& ad suos redire cupiens. Ita quod exponebat,& ratione fecit credibile,& affectus quoque impleuit.Quo magis miror eos,qui in narratione non putant esse vtendum affectibus.Qui si hoc dicunt,non diu:nec vt in epilogo,mecum sentiũt. effugiendæ sunt enim moræ.Cæterũ cur ego iudicẽ nolim,quum eum doceo,etiam moueri? Cur quod in summa parte sum actionis petiturus, non in primo statim rerũ ingressu, si fieri potest,cõsequar,quum præsertim etiam in probationibus faciliore sim animo eius abusurus,occupato vel ira,vel miseratione?An non Marcus Tullius circa verbera ciuis Romani omnes breuissimè mouet affectus?non solùm conditione ipsius,loco iniuriæ,genere

*celeritatem

Argumenta in narratione

Actione 7.

verberum, ſed animi quoq; commendatione? Sũmum enim virum oſtẽdit, qui quum virgis cæderetur, nõ ingemuerit, non rogauerit, ſed tantùm ciuem ſe Romanum eſſe cum inuidia cædẽtis, & fiducia iuris clamauerit. Quid? Philodami caſum nónne quum per totã expoſitionem incendit inuidia, tum in ſupplicio ipſo lachrymis impleuit, quum flẽtes nõ tam narraret quàm oſtẽderet, patrem de morte filii, filium de patris? Quid vlli epilogi poſſũt habere miſerabile magis? Serum eſt enim aduocare his rebus affectum in peroratione, quas ſecurus narrauerit. Aſſueuit illis iudex, iámque eas ſine motu mẽtis accipit, quibus cõmotus nouis non eſt: & difficile eſt mutare habitum animi ſemel cõſtitutum. Ego verò (neq; enim diſſimulabo iudicium meũ, quãquam id quod ſum dicturus, exẽplis magis quàm præceptis vllis cõtinetur) narrationem, vt ſi vllam partem orationis, omni qua poteſt gratia & venere exornandã puto: ſed plurimũ refert, quæ ſit natura eius rei quam exponimus. In paruis ergo, quales ſunt ferè priuatæ, ſit ille preſſus, & velut applicitus rei cultus: in verbis ſumma diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circuniectæ orationis copia latent: hîc expreſſa, &, vt vult Zeno, ſenſu tincta eſſe debebunt: compoſitio diſſimulata quidem, ſed tamen quamiucundiſſima: figuræ non illæ poeticæ, & contra rationẽ loquẽdi authoritate veterũ receptæ. Nam debet eſſe quampuriſſimus ſermo, & qui varietate tædium effugiat, & mutationibus animũ leuet: ne in eundem caſum, ſimilem * poſitionẽ, pares elocutionũ tractus incidamus. Caret enim cæteris lenociniis expoſitio, & niſi cõmendetur hac venuſtate, iaceat neceſſe eſt. Nec in vlla parte intẽtior eſt iudex: eóq; nihil rectè dictũ perit. Præterea, neſcio quomodo, etiam credit facilius, quæ audienti iucunda ſunt: & voluptate

Actione 3.

Verba ſenſu tincta.

* compoſitionem,

ad fidem ducitur. Vbi verò maior res erit, & *atrocia inuidiose, & tristia miserabiliter dicere licebit: nō vt consumātur affectus, sed vt velut primis lineis designētur: vt planè qualis futura sit imago rei, statim appareat. Ne sentētia quidē velut fatigatū intentione stomachū iudicis reficere dissuaserim, maximè quidem breui interiecta, qualis est illa, Fecerūt serui Milonis, quod suos quisque seruos in re tali facere voluisset. Interim paulò liberiore, qualis est illa, Nubit genero socrus, nullis auspiciis, nullis authoribus, funestis ominibus omnium. Quod quū sit factum iis quoq; tēporibus, quibus omnis ad vtilitatē potius quàm ad ostentationē cōponebatur oratio, & erāt adhuc seueriora iudicia: quanto nūc faciendū magis, quum in ipsa capitis aut fortunarum pericula irrupit voluptas? Cui hominū desyderio quātum dari debeat, alio loco dicā. Interim aliquid indulgendum esse confiteor. Multū confert adiecta veris credibilis rerum imago, quæ velut in rem præsentē perducere audientes videtur: qualis est illa M. Cælii in Antonium descriptio, Nanq; ipsum offendūt temulento sopore profligatum, totis præcordiis stertentē, ructuosos spiritus geminare: præclaráſq; contubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circūiacere passim: quæ tum exanimatæ terrore, hostium aduentu percepto excitare Antoniū conabantur: nomen inclamabant: frustra ceruicibus tollebant: blandius alia ad aurem inuocabat, vehementius etiam nonnulla feriebat. Quarū quum omnium vocem tactúmq; noscitaret, proximæ cuiusque collum amplexu petebat: nec dormire excitatus, nec vigilare ebrius poterat: sed semisomno sopore inter manus Cēturionū cōcubinarúmque iactabatur. Nihil his neq; credibilius fingi, neq; vehementius exprobrari, neq; manifestius ostendi potest.

*atrocior inuidiosa,

Pro Milone

Pro Cluent.

Ne illud quidem præteribo, quantam afferat fidem expositioni, narrantis authoritas: quam mereri debemus ante omnia quidem vita, ſed & ipſo genere orationis. Quod quo fuerit grauius, ſanctius, hoc plus habeat neceſſe eſt in affirmando quoq; ponderis. Effugiẽda igitur in hac præcipuè parte omnis calliditatis ſuſpicio (neq; enim ſe vſquã cuſtodit magis iudex) nihil videatur fictum, nihil ſollicitum: omnia potius à cauſa, quàm ab oratore profecta credãtur. Sed hoc pati nõ poſſumus, & perire artem putamus, niſi appareat: quum deſinat ars eſſe, ſi apparet. Pendemus ex laude, atq; hanc laboris noſtri ducimus ſummã. Ita quæ circunſtantibus oſtẽtare volumus, iudicibus prodimus. Eſt & quædam repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur, ſanè res declamatoria magis quàm forenſis: ideo reperta, vt quia narratio breuis eſſe debet, fuſius & ornatius res poſſet exponi: quod fit vel inuidiæ gratia, vel miſerationis. Id raró faciendum iudico, neque ſic vnquam, vt totus ordo repetatur. licet enim per partes idem conſequi. Cæterùm qui vti ἐπιδιηγήσει volet, narrationis rem loco ſtringat, & contẽtus indicare quid factũ ſit, quo ſit modo factum, plenius ſe loco ſuo expoſiturũ eſſe promittat. Initium narrationis quidam vtiq; faciendum à perſona putant: eámq;, ſi noſtra ſit, ornandam: ſi aliena, infamandã ſtatim. Hoc ſanè frequentiſſimum eſt, quia perſonæ ſunt inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cũ ſuis accidentibus ponẽdæ, quum id profuturũ eſt: vt, A. Cluentius Habitus fuit pater huiuſce, Iudices, homo, non ſolùm municipii Larinatis, ex quo erat, ſed etiam regionis illius, & vicinitatis, virtute, exiſtimatione, nobilitate facilè princeps. Interim ſine his: vt, Q. Ligarius quũ eſſet. Frequenter verò & à re: ſicut pro Tullio Cicero, Fundum habet in agro Tigurino M. Tullius pa-

Authoritas dicentis emerenda.

Ars non oſtẽtanda.

Repetita narratio.

Narrationis initium.

Pro Cluent.

Pro Lig.

ternum. Demosthenes pro Ctesiphonte, τῦ γὰρ φωκαϊκῦ συστάντος πολέμου. De fine narrationis cum his cōtētio est, qui perduci expositionem volūt eò, vnde quæstio oritur. His rebus ita gestis, P. Dolabella Prætor interdixit, vt est cōsuetudo, de vi hominibus armatis, sine vlla exceptione: tantùm, vt vnde deiecisset, restitueret. restituisse se dixit. sponsio facta est. hac de sponsione vobis iudicandum est. Id à petitore semper fieri potest, à defensore non semper. Narrationis finis. Pro A. Cecinna.

De egressione. CAP. III.

ORDINE ipso narrationem sequitur confirmatio. Probanda sunt enim quæ propter hoc exposuimus. Sed priusquam ingrediar hanc partē, pauca mihi de quorundā opinione dicenda sunt. Plerisq; moris est, prolato rerum ordine protinus vtiq; in aliquē lætum atq; plausibilem locum quammaximè possint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab ostentatione declamatoria, iam in forum venit, postquam agere causas nō ad vtilitatem litigatorū, sed ad patronorum iactationem repertum est: ne si pressæ illi (qualis sæpius desyderatur) narrationis gracilitati coniūcta argumentorum pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi voluptatibus oratio refrigescat. In quo vitiū illud est, quòd sine discrimine causarum atq; vtilitatis, hoc, tanquam semper expediat, aut etiam necesse sit, faciunt: eóq; desumptas ex his partibus, quarum alius erat locus, sententias in hanc congerūt, vt plurima aut iterum dicenda sint, aut quia alieno loco dicta sunt, dici suo nō possint. Ego autē confiteor hoc expatiandi genus nō modò narrationi quidem, sed etiam quæstionibus vel vniuersis, vel interim singulis opportunè posse subiungi quum res postulat, aut certè permittit: atq; eo vel maximè illustrari ornaríq; orationem, sed sicohæret & se-

*conatur, quitur, non ſi per vim *cuneatur, & quæ natura iuncta erant, diſtrahit. Nihil enim tam eſt conſequens, quàm narrationi probatio: * niſi excurſus ille, vel quaſi finis narrationis, vel quaſi initium probationis eſt. Erit ergo illi nonnunquam locus, vt ſi expoſitio circa finẽ atrox fuerit, perſequamur eam velut erumpẽte protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, ſi res dubitationẽ nõ habebit: alioqui prius eſt, quod obiicias, verum efficere, quàm magnũ, quia criminis inuidia pro reo eſt priuſquam probatur. Difficillima eſt enim grauiſſimi cuiuſq; ſceleris fides. Idẽ fieri non inutiliter poteſt, vt ſi merita in aduerſariũ aliqua expoſueris, in ingratum inueharis: aut ſi varietatem criminum narratione demonſtraueris, quantum ab ea periculũ intentetur, oſtẽdas. Verùm hæc breuiter omnia. Iudex enim ordine audito feſtinat ad probationẽ, & quamprimum certus eſſe ſententiæ cupit. Præterea cauendum eſt, ne ipſa expoſitio vaneſcat, auerſis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed vt non ſemper eſt neceſſaria poſt narrationem illa procurſio: ita frequenter vtilis ante quæſtionem præparatio, vtique ſi prima ſpecie minus erit fauorabilis, ſi legem aſperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus. Eſt hic locus velut ſequentis

*etſi

*exordii, *exordium, ad conciliandũ probationibus noſtris iudicem. Quod liberius hîc, & vehemẽtius fieri poteſt, quia iudici iam nota cauſa eſt. His igitur velut fomentis, ſiquid erit aſperum, præmolliemus, quò facilius aures iudicum, quæ pòſt dicturi erimus, admittant, ne ius noſtrum oderint. Nihil enim facilè perſuadetur inuitis. Quo loco tamen iudicis quoq; noſcẽda natura eſt, iuri magis an æquo ſit appoſitus. Proinde enim magis aut minus erit hoc neceſſarium. Cæterùm res eadẽ, & poſt quæſtionem perorationis vice fungitur. Hanc partem

παρέκβασιν Græci vocāt, Latini egreſſum, vel egreſſionē. Sed hæ ſunt plures, vt dixi, quæ per totā cauſam varios habent excurſus: vt laus hominū locorúmq; vt deſcriptio regionum, expoſitio quarundā rerum non ſolùm geſtarum, ſed etiam fabuloſarum. Quo ex genere eſt in orationibus contra Verrem cōpoſitis, Siciliæ laus, Proſerpinæ raptus, pro L. Cornelio popularis illa virtutum Cn. Pompeii cōmemoratio. in quā ille diuinus orator, velut nomine ipſo ducis curſus dicendi teneretur, abrupto quem inchoauerat ſermone diuertit actutum. Actione 4. & 6.

παρέκβασις eſt (vt mea quidem fert opinio) alienæ rei, ſed ad vtilitatē cauſæ pertinētis, extra ordinem procurrens tractatio. Quapropter nō video cur hūc ei potiſſimum locum aſſignent, qui rerum ordinem ſequitur: nō magis quàm illud, cur hoc ita demùm proprium putent, ſi aliquid in digreſſu ſit exponēdum, quum tot modis à recto itinere declinet oratio. Nam quicquid dicitur præter illas quinque (quas fecimus) partes egreſſio eſt, indignatio, miſeratio, inuidia, conuitiū, excuſatio, conciliatio, maledictorum refutatio: ſimilia his, quæ non ſunt in quæſtione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus: atque ea maximè iucūdam & ornatam faciunt orationem, de luxuria, de auaritia, de religione, de officiis, quæ quum ſint argumentis ſubiecta ſimilium rerum, quia cohærent, egredi non videntur. Sed plurima ſunt, quæ rebus nihil ſecum cohærentibus inſeruntur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia ſunt hæc, quorum alia ſicut præparata afferimus, quædam ex occaſione vel neceſſitate dicimus, ſiquid nobis agentibus noui accidit, interpellatio, interuentus alicuius, tumultus. Vnde Ciceroni quoq; in prooemio, quum diceret pro Milone, digredi fuit neceſſe, vt ipſa oratiuncula qua vſus

eſt, patet. Poterit autem paulò longius exire, qui præparat aliquid ante quæſtionem, & qui finitæ probationi velut commẽdationem adiicit. At qui ex media erumpit, cito ad id redire debet, vnde diuertit.

De propoſitione. CAP. IIII.

SVNT qui narrationi propoſitionẽ ſubiungant, tanquam partem iudicialis materiæ: cui opinioni reſpondimus. Mihi autem propoſitio videtur omnis, cõfirmationis initium: quod non modò in oſtendenda quæſtione principali, ſed nonnũquam etiam in ſingulis argumentis poni ſolet, maximéq; in his quæ ἐπιχειρήματα vocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea non ſemper vti neceſſe eſt. Aliquãdo enim ſine propoſitione quoque ſatis manifeſtũ eſt quid in quæſtione verſetur: vtiq; ſi narratio ibi finem habet, vbi initium quæſtio: adeò vt aliquando ſubiũgatur expoſitioni, quæ ſolet in argumẽtis eſſe ſumma collectio. Hæc ſicut expoſui, ita geſta ſunt, Iudices: inſidiator ſuperatus, vi victa vis, vel potius oppreſſa virtute audacia eſt. Sed nõnunquam valde vtilis eſt, præcipuè vbi res defendi non poteſt, & de *fine quæritur: vt pro eo qui pecuniam priuatam de templo ſuſtulit, ſacrilegii agitur. De ſacrilegio cognoſcitis, vt iudex intelligat id vnum eſſe officii ſui, quærere an id quod obiicitur, ſacrilegium ſit. Item in cauſis obſcuris ac multiplicibus. Nec ſemper propter hoc ſolùm, vt ſit cauſa lucidior, ſed aliquando etiam vt magis moueat. Mouet autẽ, ſi protinus ſubtexãtur aliqua quæ proſint. Lex apertè ſcripta eſt, vt peregrinus qui murum aſcẽderit, morte mulctetur. Peregrinũ te eſſe certum eſt: quin aſcenderis murum, nõ quæritur: quid ſupereſt, niſi vt te puniri oporteat? Hæc enim propoſitio confeſſionem aduerſarii premit, & quodammodo iudicãdi moram tollit: nec indicat quæſtionem, ſed

Propoſitioni non ſemper locus.

*iure, al. nomine

adiuuat. Sunt autem propositiones & simplices, & duplices, vel multiplices. Quod accidit nō vno modo. nā & plura crimina iunguntur: vt quum Socrates accusatus est quòd corrumperet iuuentutē, & nouas superstitiones induceret. Et singula ex pluribus colligũtur: vt quũ legatio malè gesta obiicitur AEschini, quòd mē titus sit, quòd nihil ex mandatis fecerit, quòd moratus sit, quòd munera acceperit. *Recusatio quoque plures interim propositiones habet: vt contra petitorem pecuniæ, Malè petis: procuratori enim tibi esse non licuit: sed nec illi cuius nomine litigas, habere procuratorem: sed neq; es hæres eius à quo accepisse mutuum dicor: nec ipsi debui. Multiplicari hæ in quantunlibet possunt, sed rem ostendisse satis est. Hæ si ponantur singulæ subiectis probationibus, plures erunt propositiones: si coniungantur, in partitionem cadũt. Est & nuda propositio, qualis ferè in cōiecturalibus, Cædis ago, furtum obiicio. Est ratione subiecta: vt, Maiestatem minuit Caius Cornelius: nam codicem Tribunusplebis ipse pro concione legit. Præter hæc vtimur propositione aut nostra, vt, Adulterium obiicio. aut aduersarii, vt, Adulterii mecum agitur. aut communi, vt, Inter me & aduersarium quæstio est, vter sit intestato propior. Nonnunquam diuersas quoq; coniungimus, Ego hoc dico, aduersarius hoc. Habet interim vim propositionis, etiam si per se non est propositio: vt quum exposito rerum ordine, subiicimus, De his cognoscitis. vt sit hæc commonitio iudicis, quò se ad quæstionem acrius intendat, & quodam velut tactu excitatus finē esse narrationis, & initium probationis intelligat, & nobis confirmationem ingredientibus, ipse quoque quodammodo nouum audiendi sumat exordium.

*Refutatio

Partitioné quando vtendum, quando non.

PARTITIO est nostrarũ aut aduersarii propositionum, aut vtrarunque ordine collata enumeratio. Hac quidam vtendũ semper putãt, quòd & ea fiat causa lucidior, & iudex intentior ac docilior, si scierit & de quo dicimus, & de quo dicturi postea sumus. Rursus quidam periculosum id oratori arbitrantur, duabus ex causis, quòd nonnũquam excidere soleant quæ promisimus, & siqua in partiendo prætererimus, occurrere. Quod quidem nemini accidit, nisi qui planè vel nullo fuerit ingenio, vel ad agendum nihil cogitati præmeditatiq; detulerit. Alioqui quæ tam manifesta & lucida est ratio, quàm rectæ partitionis? Sequitur enim naturam ducem, adeò vt memoriæ id maximũ sit auxiliũ, via dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem vetant vltrà treis propositiones extendere. Quæ sine dubio si nimium sit multiplex, fugiet memoriam iudicis, & turbabit intentionem. Hoc tamen numero velut lege non est alliganda, quum possit causa plures desyderare. Alia sunt magis propter quæ partitione non semper sit vtendũ. Primũ, quia pleraque gratiora sunt, si inuenta subitò, nec domo allata, sed inter dicẽdum ex re ipsa nata videantur. Vnde illa non iniucunda schemata, Penè excidit mihi: &, Fugerat me: &, Rectè admones. Propositis enim probationibus, omnis in reliquũ gratia nouitatis præcerpitur. Interim verò etiam fallendus est iudex, & variis artibus subeundus: vt aliud agi, quàm quod petimus, putet. Nam est nonnunquã dura propositio, quam iudex si prouidet, nõ aliter reformidat, quàm qui ferrum medici, antequã curetur, aspexit. At si re non antè proposita, securũ, ac nulla denũtiatione in se conuersum, intrarit oratio, efficiet quod promittenti non credere-

Hæc vetat author ad Herẽnium.

tur. Interim refugienda non modò distinctio quæstionum est, sed omnino tractatio: affectibus perturbãdus, & ab intentione auferendus auditor. Non enim solùm oratoris est docere, sed plus eloquentia circa mouendũ valet. Cui rei contraria est maximè tenuis illa, & scrupulosè in partes sectæ diuisionis diligẽtia, eo tempore, quo * cognoscenti iudicium conamur auferre. Quid, *cognoscendi quòd interim quæ per se leuia sunt & infirma, turba valent? Ideóque congerẽda sunt potius, & velut eruptione pugnandum: quod tamen rarũ esse debet, & ex necessitate demùm, quũ ipsum hoc, quod dissimile rationi est, coegerit ratio. Præter hæc in omni partitione est vtique aliquid potentissimum, quod quum audiuit iudex, cætera tanquam superuacua grauari solet. Itaque si plura vel obiicienda sunt, vel diluẽda, & vtilis & iucunda partitio est, vt quid quaq; de re dicturi sumus, ordine appareat. At si vnum crimen variè defenderimus, superuacua: vt si ita partiamur, Dicam non talẽ esse hũc quem tueor, vt in eo credibile videri possit homicidiũ: dicam occidendi causam huic non fuisse: dicam hũc eo tempore quo occisus est homo, trans mare fuisse. Omnia quæ antequam id quod vltimũ est, *exequeris, ina- *exequaris, nia videri necesse est. Festinat enim iudex ad id quod potentissimum est, & velut obligatum promisso patronũ, si est patientior, tacitus appellat: si vel occupatus, vel in aliqua potestate, vel etiã sic moribus compositus, cum conuitio efflagitat. Itaq; non defuerunt qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionẽ improbarent, qua se dicturum esse promisit primùm, neminem maioribus criminibus, grauioribus testibus in iudiciũ vocatum, quàm Oppianicum: deinde, præiudicia esse facta ab his ipsis iudicibus, à quibus condemnatus sit: postremo, iudicium pecunia tentatum non à Cluentio, sed contra

Cluentium: quia si probari posset quod est tertiũ, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo tam erit aut iniustus, aut stultus, quin eũ fateatur optimè pro Murena esse partitum, Intelligo Iudices treis totius accusationis partes fuisse, & earum vnam in reprehẽsione vitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus esse versatam. Nam sic & ostendit lucidissimè causam, & nihil fecit altero superuacuum. De illo quoq; genere defensionis plerique dubitant: Si occidi, rectè feci: sed nõ occidi. quo enim prius pertinere, si sequens firmum sit? hæc inuicem obstare, & vtroque vtentibus, in neutro haberi fidem. Quod sanè in parte verũ est, & illo sequenti (si modò indubitabile sit) solo vtendum. At siquid in eo quod est fortius, timebimus, vtraque probatione nitemur. Alius enim alio moueri solet: & qui factum putauit, iustum credere potest: qui tanquam iusto non mouebitur, factum fortasse nõ credet. Vt certa manus vno telo possit esse contẽta, incertæ plura spargenda sunt, vt sit & fortunæ locus. Egregiè verò Cicero pro Milone insidiatorẽ primò Clodiũ ostendit: tum addit ex abundanti, etiã si id non fuisset, talem tamen ciuem cum summa virtute interfectoris & gloria necari potuisse. Nec illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim: quia quædam etiam si sint dura, in id tamen valent, vt ea molliant quæ sequuntur. Neque omnino sine ratione est id quod vulgò dicitur, Iniquum petendũ, vt æquum feras. Quod tamẽ nemo sic accipiat, vt omnia credat audenda. Rectè enim Græci præcipiunt, Non tentanda quæ effici omnino nõ possunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defensione vtemur, id laborandũ est, vt in illam partem sequẽtem fides ex priore ducatur. Potest enim videri, qui tutò etiam confessurus fuit, mentiendi causam in negan

Non tentãda quæ effici nõ possunt.

do non habere: & illud vtiq; faciendum est, vt quoties suspicabimur à iudice aliam probationem desyderari, quàm de qua loquimur, promittamus nos plenè, & statim de eo satis esse facturos: præcipuéq; si de pudore agitur. Frequenter autem accidit, vt causa parũ verecunda, iure tuta sit: de quo ne inuiti iudices audiant, & aduersi, frequentius sunt admonẽdi, secuturam defensionem probitatis ac dignitatis: expectent paulum, & agi ordine sinant. Quædam interim nos & inuitis litigatoribus simulandũ est dicere: quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariã legẽ. Nonnũquam quasi interpellemur ab his subsistere. Sæpe aduertenda ad ipsos oratio. Hortandi, vt sinant nos vti nostro cõsilio. Ita surrepetur animo iudicis, & dum sperat probationẽ pudoris, asperioribus illis minus repugnabit. Quæ quũ receperit, etiã verecundiæ defensioni facilior erit. Sic vtraq; res inuicem iuuabit, erítque iudex circa ius nostrũ spe modestiæ attentior, circa modestiam iuris probatione procliuior. Sed vt non semper necessaria, ac etiã superuacua partitio est: ita opportunè adhibita plurimum orationi lucis & gratiæ confert. Neque enim solùm id efficit, vt clariora fiant quæ dicũtur, rebus velut ex turba extractis, & in conspectu iudicum positis: sed reficit quoque audientem certo singularũ partium fine, non aliter quàm facientibus iter, multũ detrahunt fatigationis, notata in scriptis lapidibus spatia. Nã & exhausti laboris nosse mẽsurã voluptati est, & hortatur ad reliqua fortius exequẽda, scire quantũ supersit. Nihil enim lõgum videri necesse est, in quo quid vltimũ sit, certũ est. Nec immeritò multũ ex diligentia partiendi tulit laudis Q. Hortẽsius: cuius tamen diuisionem in digitos diductam, nonnũquam Cicero leuiter eludit. Nam est certus eius modus, & euitãda vt quæ maximè, con-

Partitionis opportunè adhibitæ vtilitas.

Pro Quintio, & in Diuinat. in Q. Cæciliũ.

cisa nimiũ & velut articulosa partitio. Nam & authoritati plurimum detrahunt minuta illa, nec iam membra sed frusta: & huius gloriæ cupidi, quò subtilius & copiosius diuisisse videantur, & superuacua assumunt, & quæ natura singularia sunt, secãt: nec tam plura faciunt, quàm minora: deinde quum fecerũt mille particulas, in eandem incidunt obscuritatẽ, contra quam partitio inuenta est. *Diuisa & simplex propositio quoties vtiliter adhiberi potest, primùm debet esse aperta, atqui lucida, (nam quid sit turpius, quàm id esse obscurum ipsum, quod in eum solum adhibetur vsũ, ne sint cætera obscura?) tum breuis, nec vllo superuacuo onerata verbo. Non enim *quid dicamus, sed de quo dicturi simus, ostendimus. Obtinendũ etiam, nequid in ea desit, nequid supersit. Superest autem sic ferè, cum aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis: aut genere posito, subiicitur species: vt, Dicam de virtute, iustitia, continẽtia: quum iustitia atque cõtinentia virtutis sint species. Partitio proponit quid sit de quo conueniat, quid de quo ambigatur. In eo quod conuenit, quid aduersarius fateatur, quid nos. In eo de quo ambigitur, quæ dicturi simus, quæ nostræ propositiones, quæ partis aduersæ. Turpissimum verò est, nõ eo ordine exequi, quo quicque proposueris.

*Diuisio.

*de quo

Partitio superflua.

M. Fabii Quintiliani

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER V.

PROEMIVM.

FVERVNT & clari quidẽ authores, quibus solũ videretur oratoris officiũ, docere. Nãque & affectus duplici ratione excludẽdos putabãt: primùm, quia vitium esset omnis animi perturbatio: deinde, quia iudicem à

veritate depelli misericordia, vel ira, similibúsque, non oporteret: & voluptatē audientiū petere, cum vincēdi tātùm gratia diceretur, non modò agenti superuacuū, sed vix etiam viro dignū arbitrabātur. Plures verò qui nec ab illis sine dubio partibus rationē orandi sūmouerent, hoc tamē propriū atque præcipuū crederēt opus, sua cōfirmare, & quæ ex aduerso proponerētur, refutare. Vtrūcunq; est (nec enim hoc loco meam interpono sententiā) hic erit liber illorū opinione maximè necessarius, quo toto hæc sola tractantur, quibus sanè & ea quæ de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiunt. Nā neq; procemii, neque narrationis est alius vsus, quàm vt iudicē præparēt: & status nosse: atq; ea de quibus suprà scripsimus, intueri superuacuū foret, nisi ad hāc perueniremus. Deniq; ex quinque quas iudicialis materiæ fecimus partibus, quæcūque alia potest aliquādo necessaria causæ nō esse: lis nulla est, cui probatione opus non sit. Eius præcepta sic optimè diuisuri videmur, vt prius in cōmune quæ ad omnes quæstiones pertinent, ostendamus: deinde quæ in quoque causæ genere propria sunt, exequamur.

De probationum diuisione CAP. I.

Ac prima quidē illa partitio ab Aristotele tradita, cōsensū ferè omniū meruit, alias esse probationes quas extra dicēdi rationem acciperet orator, alias quas ex causa traheret ipse, & quodāmodo gigneret. Ideóq; illas ἀτέχνους, id est inartificiales, has ἐντέχνους, id est artificiales vocauerūt. Ex illo priore genere sunt præiudicia, rumores, tormēta, tabulæ, iusiurandū, testes: in quibus pars maxima cōtentionū forensiū, cōsistit. Sed vt ipsa per se carēt arte: ita sūmis eloquentiæ viribus & alleuāda sūt plerūque, & refellēda. Quare mihi vidētur magnopere damnandi, qui totū hoc genus à præceptis remouerūt.

Nec tamen in animo est, omnia quæ aut pro his, aut contrà dici solent, complecti. Non enim cõmunes locos tradere destinamus, quod esset operis infiniti: sed viam quandam atque rationem. Quibus demonstratis non modò in exequẽdo suas quisque vires debet adhibere, sed etiam inueniendo similia, vt quæque cõditio litiũ poscet. Neq; enim de omnibus causis dicere quisquam potest, saltem præteritis, vt taceam de futuris.

De præiudiciis. CAP. II.

IAM præiudiciorum vis omnis tribus in generibus versatur: rebus, quæ aliquãdo ex paribus causis sũt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur: vt de rescissis patrum testamẽtis, vel contra filios confirmatis: Iudiciis, ad ipsam causam pertinẽtibus, vnde etiam nomen ductum est: qualià in Oppianicum facta dicuntur, & à Senatu aduersus Milonem: Aut quum de eadem causa pronũtiatũ est, vt in reis deportatis, & assertione secunda, & de partibus cẽtumuiralium, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Confirmãtur præcipue duobus, authoritate eorum qui pronũtiauerunt, & similitudine rerum de quibus quæritur. Refelluntur autem raro per contumeliam iudicum, nisi fortè manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscẽtium quisque firmam esse alterius sententiã: & ipse pronuntiaturus non libenter exemplũ quod in se fortasse recidat, facit. Confugiendũ ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquam dissimilitudinẽ causæ. Vix autẽ vlla est per omnia alteri similis. Si id non cõtinget, ac eadẽ causa erit: aut actorum incusanda negligẽtia, aut de infirmitate personarum querendum, cõtra quas erit iudicatũ: aut de gratia quæ testes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorãtia: aut inueniendũ quid causæ postea accesserit. Quorũ si nihil erit, licet tamẽ dicere multas iudiciorũ cau-

Vide Val. lib. 7 cap. 7. & 8.

Pro Cluẽtio.

ſas ad inique pronuntiãdum valere: ideóq; damnatum Rutilium, abſolutos Clodium atq; Catilinam. Rogandi etiam Iudices, vt rem potius intueãtur ipſam, quàm iuriiurando alieno ſuũ donent. Aduerſus conſulta autem Senatus, & decreta Principum vel Magiſtratuum, remedium nullum eſt, niſi aut inuenta quãtulacunq; cauſæ differentia, aut aliqua vel eorũdem, vel eiuſdem poteſtatis hominũ poſterior conſtitutio, quæ ſit priori contraria: quæ ſi deerunt, lis non erit.

De rumore & fama. CAP. III.

FAMAM atque rumorem pars altera conſenſum ciuitatis, & velut publicum teſtimonium vocat: altera ſermonẽ ſine vllo certo authore diſperſum, cui malignitas initium dederit, incremẽtum credulitas: quod nulli non etiã innocẽtiſſimo poſſit accidere fraude inimicorum falſa vulgantiũ. Exẽpla vtrinq; non deerunt. Cicero in Topicis.

De tormentis. CAP. IIII.

SICVT in tormentis quoque, qui eſt locus frequentiſſimus, quum pars altera, quæſtionem, vera fatẽdi neceſſitatem vocet: altera ſæpe etiã cauſam falſa dicendi, quòd aliis patientia facile mẽdacium faciat, aliis infirmitas neceſſarium. Quid attinet plura de his? Plenæ ſunt orationes veterum ac nouorum. Quædam tamen in hac parte erunt propria cuiuſque litis. Nam ſiue de habẽda quæſtione agetur, plurimum intererit, quis, & quem poſtulet aut offerat, & in quem, & ex qua cauſa: ſiue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis & quo modo ſit tortus, an credibilia dixerit, an inter ſe conſtantia: perſeuerauerit in eo quod cœperat, an aliquid dolore mutauerit: prima parte quæſtionis, an procedente cruciatu. Quæ vtrinque tam infinita ſunt, quàm ipſa rerum varietas. Vide Ariſt. in Rhet. ad Alexandrũ. Cice. in Part. & Vale. lib. 8. cap. 4

De tabulis,& iis quæ contra tabulas. CAP. V.

CONTRA tabulas quoq; sæpe dictũ, sæpe dicendum est, quũ eas non solùm refelli, sed etiam accusari, sciamus esse vsitatum. Quum sit autẽ in his aut scelus signatorũ, aut ignorantia, tutius ac facilius id quod secundo loco diximus tractatur, quòd scilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumẽta ex causa trahit, si fortè aut incredibile est id actum esse quod tabulæ continent: aut (vt frequentius euenit) aliis probationibus æque inartificialibus soluitur: si aut is in quem signatũ est, aut aliquis signator dicitur abfuisse, vel prius esse defunctus: si tempora non congruunt: si vel antecedentia vel insequentia tabulis repugnant. Inspectio ipsa etiam sæpe falsum deprehendit.

De iureiurando. CAP. VI.

*recipiunt

IVSIVRANDVM litigatores aut offerũt suum, aut non *respuũt oblatũ: aut ab aduersario exigũt, aut recusant quum ab ipsis exigatur. Offerre suum sine illa conditione, vt vel aduersarius iuret, ferè improbũ est. Qui tamen id faciet, aut vita se tuebitur, vt eum nõ sit credibile peieraturum: aut ipsa vi religionis. In qua & plus fidei consequetur si id egerit, vt non cupide ad hoc descendere, sed ne hoc quidem recusare videatur: aut si causa modò patietur litis, propter quam deuoturus se ipse nõ fuerit: aut si præter alia causæ instrumẽta, adiicit ex abundanti hanc quoq; conscientiæ suæ fiduciam. Qui non recipit, & iniquã cõditionem, & à multis cõtemni iurisiurandi metũ dicet: quũ & philosophi quidam sint reperti qui deos habere rerũ humanarum curam negarẽt: eum verò qui nullo deferẽte iurare sit paratus, & ipsum velle de causa sua pronuntiare, & quàm id quod offert, leue ac facile credat, ostendere. At is qui defert, agere modestè videtur, quum litis aduersarium

Cic. de natura deorum 1.

iudicem faciat, & eũ cuius cognitio est, onere liberet, qui profectò alieno iureiurando stare quàm suo malit. quò difficilior recusatio est, nisi fortè res est ea, quã credibile sit notam ipsi non esse. Quæ excusatio si deerit, hoc vnum relinquetur, vt inuidiam sibi ab aduersario quæri dicat, atq; id agi, vt in ea causa, in qua vincere nõ possit, queri possit. Itaque hominem quidem malũ occupaturum hanc conditionem fuisse, se autem probare malle quæ affirmet, quàm dubium cuiquam relinquere, an peierarit. Sed nobis adolescẽtibus seniores in agendo facti præcipere solebãt, ne vnquã iusiurandum deferremus: sicut neque optio iudicis aduersario esset permittẽda: nec ex aduocatis partis aduersæ iudex eligendus. Nam si dicere contraria turpe aduocato videretur, certè turpius habendum, facere quod noceat.

De testibus. CAP. VII.

MAXIMVS tamẽ patronis circa testimonia sudor est. Ea dicuntur aut per tabulas, aut à præsentibus. Simplicior contra tabulas pugna. Nam & minus obstitisse videtur pudor inter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia. Si reprehensionẽ non capit ipsa persona, infamare signatores licet. Tacita præterea quadam significatione refragatur his omnibus, quod nemo per tabulas dat testimoniũ, nisi sua voluntate: quo ipso non esse amicum ei se contra quẽ dicit, fatetur. Nec tamen protinus cesserit orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus cõtra inimicũ possit verum (si integra sit ei fides) dicere. Sed late locus vterq; tractatur. Cum præsentibus verò ingens dimicatio est: ideóque velut duplici cõtra eos. próque his acie confligitur, actionum & interrogationum. In actionibus primùm generaliter pro testibus, atque in testes dici solet. Est hic communis locus, quum pars altera nullam

firmiorem probationem esse contendit, quàm quæ sit hominum scientia nixa: altera ad detrahendã illis fidẽ, omnia per quæ fieri soleãt falsa testimonia, enumerat. Sequens ratio est, quũ specialiter quidẽ, sed tamen multos pariter inuadere patroni solent. Nam & gẽtium simul vniuersarũ eleuata testimonia ab oratoribus scimus, & tota genera testimoniorũ, vt de auditionibus: non enim ipsos esse testes, sed iniuratorũ afferre voces: vtque in causis repetundarum, qui se reo numerasse pecunias iurant, litigatorum non testium habẽdos loco.

Pro Sest. Cice.

Interim aduersus singulos dirigitur actio. Quod insectationis genus & permistũ defensioni legimus in orationibus plurimis, & separatim editũ, sicut in Vatiniũ testem. Totũ igitur excutiamus locum, quãdo vniuersam institutionẽ aggressi sumus. Sufficiebãt alioqui libri duo à Domitio Afro in hanc rem cõpositi, quẽ adolescẽtulus senem colui: vt nõ lecta mihi tantùm ea, sed pleraq; ex ipso sint cognita. Is verissimè præcipit, primũ esse in hac parte officium oratoris, vt totam causam familiariter norit: quod sine dubio ad omnia pertinet. Id quomodo contingat, explicabimus, quũ ad destinatum huic parti locũ venerimus. Ea res suggeret materiam interrogationi, & veluti tela ad manũ subministrabit. Eadem docebit, ad quæ iudicis animus actione sit præparandus. Debet enim vel fieri vel detrahi testibus fides oratione perpetua: quia sic dictis quisque mouetur, vt est ad credendum, vel non credendum antè formatus.

Actio in singulos.

Cicero pro Cecinna.

Domitii Afri libri.

De interrogatione testium.

Et quoniam duo genera sunt testium, aut voluntariorum, aut eorum quibus iudex in publicis iudiciis lege denũtiare solet: quorum altero vtraque pars vtitur, alterum accusatoribus tantùm cõcessum est, separemus officium dantis testes, & refellentis. Qui voluntarium producit, scire quid is dicturus sit, potest: ideóque faci-

Testium duo genera.

Voluntarii testis interrogãdi ratio.

liorem videtur in rogando habere rationem. Sed hæc quoq; pars acumen & vigilantiã poſcit: prouidendúmque, ne timidus, ne inconſtans, ne imprudens ſit teſtis. Turbantur enim, & à patronis diuerſæ partis inducuntur in laqueũ. ſed & plus deprehenſi nocent, quàm firmi & interriti profuiſſent. Multum igitur domi antè verſãdi, ac variis percontationibus, quales haberi ab aduerſario poſſunt, explorãdi ſunt. Sic fit, vt aut conſtent ſibi, aut ſiquid titubauerint, opportuna rurſus eius à quo producti ſunt, interrogatione velut in gradum reponantur. In his quoq; adhuc qui conſtiterint ſibi, vitandæ ſunt inſidiæ: nam frequenter ſubiici ab aduerſario ſolent, & omnia profutura polliciti, diuerſa reſpondent, & authoritatem habent non arguentium illa, ſed confitentium. Explorandum igitur quas cauſas lædẽdi aduerſarium afferant: nec id ſatis eſt, inimicos fuiſſe, ſed an deſierint, an per hoc ipſũ reconciliari velint, ne corrupti ſint, ne pœnitentia propoſitũ mutauerint. Quod quum in iis quoq;, qui ea quæ dicturi videntur, re vera ſciũt, neceſſarium eſt præcauere, tum multo magis in iis qui ſe dicturos quæ falſa ſunt, pollicentur. Nã & frequentior eorũ pœnitẽtia eſt, & promiſſum ſuſpectius: & ſi perſeuerauerint, reprehenſio facilior. Eorum verò quibus denuntiatur, pars teſtium eſt quæ reum lædere velit, pars quæ nolit. Idq; interim ſcit accuſator, interim neſcit. fingamus in præſentia ſcire. in vtroque * enim genere ſummis artibus interrogantis opus eſt. Nam ſi habet teſtem cupidum lædendi, cauere debet hoc ipſum, ne cupiditas eius appareat: nec ſtatim de eo quod in iudiciũ venit, rogare, ſed aliquo circuitu ad id peruenire, vt illi quod maximè dicere voluit, videatur expreſſum: nec nimiũ inſtare interrogationi, ne ad omnia reſpondendo, teſtis fidem ſuam minuat, ſed in tãtum euocare

*tamen

eum, quãtum ſumere ex vno ſatis eſt. At in eo qui verum inuitus dicturus eſt, prima fœlicitas interrogãtis eſt extorquere quod is noluerit. Hoc nõ alio modo fieri poteſt, quàm lõgius interrogatione repetita. Reſpondebit enim quæ nocere cauſæ non arbitrabitur: ex pluribus deinde quæ confeſſus erit, eò perducetur, vt quod dicere non vult, negare nõ poſſit. Nam vt in oratione ſparſa plerunq; colligimus argumenta, quæ per ſe nihil reum aggrauare videantur, congregatione deinde eorum factum conuincimus: ita huiuſmodi teſtis multa de anteactis, multa de inſecutis, loco, tẽpore, perſona, cæteríſque eſt interrogandus, vt in aliquod reſponſum incidat, poſt quod illi vel fateri quæ volumus neceſſe ſit, vel iis quæ iam dixerat, repugnare. Id ſi non continget, reliquum erit, vt eum nolle dicere manifeſtum ſit: protrahendúſq;, vt in aliquo quod vel extra cauſam ſit, deprehendatur. Tenendus etiam diutius, vt omnia, ac plura quàm res deſyderat, pro reo dicẽdo, ſuſpectus iudici fiat: quo non minus nocebit, quàm ſi vera in reum dixiſſet. At ſi (quod ſecundo loco diximus) neſciet actor quid propoſiti teſtis attulerit, paulatim, &, vt dicitur, pedetentim interrogando experietur animum eius, & ad id reſponſum quod eliciendũ erit, per gradus ducet. Sed quia nonnũquam ſunt hæ quoq; teſtiũ artes, vt primò ad voluntatẽ reſpondeant, quò maiore fide diuerſa poſtea dicãt, eſt *accuſatoris, ſuſpectũ teſtem dum prodeſt, dimittere. Patronorũ in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio eſt. Difficilior hoc, quòd rarò vnquam poſſunt ante iudiciũ ſcire quid teſtis dicturus ſit. Expeditior, quòd quum interrogãdus eſt, ſciũt quid dixerit. Itaq; in eo quod incertũ eſt, cura & inquiſitione opus eſt, quis reum premat, quas & quibus ex cauſis inimicitias habeat: eáq; in oratione prædicẽda atq; amo-

*oratoris,

lienda ſunt, ſiue odio conflatos teſtes, ſiue inuidia, ſiue gratia, ſiue pecunia videri volumus. Et ſi deficietur numero pars diuerſa, paucitatem: ſi abundabit, conſpirationem: ſi humiles producet, vilitatem: ſi potẽtes, gratiam oportebit inceſſere. Plus tamẽ proderit cauſas, propter quas reum lædant, exponere: quæ ſunt variæ, & pro conditione cuiuſq; litis aut litigatoris. Nam cõtra illa quæ ſuprà diximus, ſimili ratione reſponderi locis cõmunibus ſolet, quia & in paucis atq; humilibus accuſator ſimplicitate gloriari poteſt, quòd neminem præter eos quos putarit ſcire, quæſierit, & multos atque honeſtos cõmendare aliquando eſt facilius. Verùm interim & ſingulos, vt exornare, ita deſtruere contingit, aut recitatis in actione, aut nominatis teſtibus. Quod iis temporibus, quibus teſtis non niſi poſt finitas actiones rogabatur, & facilius & frequentius fuit. Quid autem in quenque teſtiũ dicendum ſit, ſumi niſi ab ipſorũ perſonis non poteſt. Reliquæ interrogandi ſunt partes. qua in re primùm eſt, noſſe teſtẽ. nam timidus terreri, ſtultus decipi, iracundus concitari, ambitioſus inflari, longus protrahi poteſt: prudẽs verò & conſtãs, vel tãquam inimicus & peruicax dimittendus ſtatim: vel nõ interrogatione, ſed breui interlocutione patroni refutãdus eſt: aut aliquo, ſi continget, vrbano dicto refrigerãdus: aut ſiquid in eius vitã dici poterit, infamia criminum deſtruendus. Probos quoſdam & verecũdos non aſperè inceſſere profuit: nam ſæpe qui aduerſus inſectantẽ pugnaſſent, modeſtia mitigantur. Omnis autem interrogatio, aut in cauſa eſt, aut extra cauſam. In cauſa, ſicut accuſatori præcepimus, patronus quoque altius, & vnde nihil ſuſpecti ſit, repetita percontatione, priora ſequentibus applicando, eò ſæpe perducit homines, vt ab inuitis quod proſit extorqueat. Eius rei ſine dubio nec

Hæc facit Cicero pro Flacco.

Teſtiũ natura cognoſcẽda.

Interrogatio in cauſa.

disciplina vlla in scholis, nec exercitatio traditur: & naturali magis acumine, aut vsu contingit hæc virtus. Siquod tamen exemplum ad imitationem demonstrandum sit, solum est quod ex dialogis Socraticorũ, maximéque Platonis, duci potest: in quibus adeò scitæ sunt interrogationes, vt quum plerisq; bene respõdeatur, res tamen ad id quod volunt efficere, perueniat. Illud fortuna interim præstat, vt aliquid quod inter se parũ cõsentiat, à teste dicatur: interim (quod sæpius euenit) vt testis testi diuersa dicat. Acuta autem interrogatio, ad hoc quod casu fieri solet, etiã ratione perducet. Extra causam quoq; multa quæ prosint, rogari solent, de vita testium aliorum, de sua quisque, si turpitudo, si humilitas, si amicitia accusatoris, si inimicitiæ cũ reo: in quibus aut dicant aliquid quod prosit, aut in mẽdacio vel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet esse circunspecta, quia multa contra patronos venustè testis sæpe respondet, eíque præcipuè vulgò fauetur: tũ verbis quammaximè ex medio sumptis, vt qui rogatur (is autẽ est & sæpius imperitus) intelligat, aut ne intelligere se neget: quod interrogantis non leue frigus est. Illæ verò pessimæ artes testem subornatum in subsellia aduersarii mittere, vt inde excitatus plus noceat, vel dicendo contra reum, cum quo sederit: vel quũ adiuuisse testimonio videbitur, faciendo ex industria multa immodestè atq; intemperanter, per quæ non à se tantùm dictis detrahat fidem, sed cæteris quoque qui profuerant, auferat authoritatẽ. Quorum mentionem habui, non vt fierent, sed vt vitarẽtur. Sæpe inter se collidi solent, inde testatio, hinc testés: locus vtrinque. Hæc enim se pars iureiurando, illa consensu signantiũ tuetur. Sæpe inter testes & argumenta quæsitum est: inde scientiam in testibus & religionem, in-

Extra causam

Interrogandi lex.

Frigus.

genia esse in argumẽtis dicitur: hinc testẽ gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci: in his iudicẽ sibi, in illis alii credere. Communia hæc pluribus causis, multúmque iactata sunt, sempérque iactabuntur. Aliquando vtrinque sunt testes, & quæstio sequitur, ex his vtri meliores viri. Ex causis, vtri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus, vtri gratia magis valuerint. His adiicere siquis volet ea quæ diuina testimonia vocantur, ex responsis, oraculis, ominibus, duplicem sciat eorũ esse tractatum: generalem alterum, in quo inter Stoicos & Epicuri sectam sequutos pugna perpetua est, regatúrne prouidẽtia mundus. specialem alterum, cõtra parteis diuinationis, vt quæque in quæstionem cadit. Aliter enim oraculorũ, aliter aruspicum, augurum, coniectorũ & mathematicorum fides cõfirmari, aut refelli potest, quum sit rerum earum diuersa ratio. Circa eiusmodi quoq; instrumenta firmanda, vel destruenda, multum habet operis oratio, siquæ sint voces per vinum, somnium, demẽtiam emissæ, vel excepta paruulorũ indicia, quos pars altera nihil fingere, altera nihil iudicare dictura est. Nec tantum præstari hoc genus potest, sed etiam vbi nõ est desyderari solet. Pecuniam dedisti, quis numerauit? vbi? vnde? Venenũ arguis, vbi emi? à quo? quanti? per quem dedi? quo conscio? Quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine veneficii excutit. Hæc de inartificialibus quambreuissimè potui.

Diuina testimonia.

Val. lib. 1. ca. 7.

Testimonia desiderata.

De probatione artificiali. CAP. VIII.

PARS altera probationũ, quæ est tota in arte, constátque rebus ad faciendã fidem appositis, plerunque aut omnino negligitur, aut leuissimè attingitur ab iis qui argumenta velut horrida & confragosa vitantes, amœnioribus locis desident: neque aliter quàm hi

qui tradūtur à Poetis gustu cuiusdam apud Lotophagos graminis, & Sirenum cantu deleniti, voluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginem sequūtur, ipsa propter quam dicitur victoria cadunt. Atqui cætera quæ continuo orationis tractu magis decurrūt in auxilium atque ornamentum argumentorum *assumunt, neruísque illis quibus causa continetur, adiiciunt superinducti corporis speciem: vt si fortè quid factum ira, vel metu, vel cupiditate dicatur, latius quæ cuiusque affectus natura sit, persequamur. Iisdem laudamus, incusamus, augemus, minuimus, describimus, deterremus, querimur, cōsolamur, hortamur. Sed horum esse opera in rebus aut certis, aut de quibus tanquam certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliquid in delectatione, multum verò in commouendis affectibus. Sed hæc ipsa plus valent, quū se didicisse iudex putat: quod consequi nisi argumētatione, aliáque omni fide rerum non possumus. Quorum priusquā partiar species, indicandum reor, esse quædam in omni probationum genere communia. Nam nec vlla quæstio est, quæ non sit aut in re, aut in persona. Nec esse argumentorum loci possunt, nisi in iis quæ rebus aut personis accidunt. Eáque aut per se inspici solent, aut ad aliud referri. Nec vlla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex consequētibus, aut ex pugnantibus: & hæc necesse est, aut ex præterito tempore, aut ex cōiuncto, aut ex sequenti petere. Nec vlla res probari, nisi ex alia potest, eáque sit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumenta verò reperiuntur aut in quæstionibus, quæ etiam separatæ à complexu rerum personarúmque spectari per se possint: aut in ipsa causa, quum inuenitur aliquid in ea nō ex communi ratione ductum, sed eius iudicii de quo cognoscitur, propriū.

*cōparantur,

Confirmatio.

Argumenta.

Probationum præterea omnium aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ crediblies, aliæ non repugnantes. Adhuc omnium probationum quadruplex ratio eſt, vt vel quia aliquid eſt, aliud non ſit: vt quia dies eſt, nox non eſt. vel quia eſt aliquid, & aliud ſit: vt quia Sol eſt ſuper terram, dies eſt. vel quia aliquid non eſt, aliud ſit: vt quia nox non eſt, dies eſt: vel quia aliquid nõ eſt, nec aliud ſit. vt quia nõ eſt rationale, nec homo eſt. His in vniuerſum prædictis partes ſubiiciam.

De ſignis CAP. IX

OMNIS igitur probatio artificialis conſtat aut ſignis, aut argumentis, aut exemplis. Nec ignoro pleriſque videri ſigna partem argumentorũ: quæ mihi ſeparandi ratio hæc fuit prima, quòd ſunt penè ex illis inartificialibus. Cruēta enim veſtis, & clamor, & liuor, & talia, ſunt inſtrumenta, qualia tabulæ, rumores, teſtes: nec inueniuntur ab oratore, ſed ad eũ cũ ipſa cauſa deferũtur. Altera, quòd ſigna ſiue indubitata ſint, non ſunt argumēta: quia vbi illa ſunt, quæſtio nõ eſt: argumēto autē, niſi in re controuerſa, locus eſſe nõ poteſt: ſiue dubia, non ſunt argumenta, ſed ipſa argumētis egent. Diuiduntur autem in has primas duas ſpecies, quòd eorum alia ſunt (vt dixi) quæ neceſſaria ſunt, quæ Græci vocãt τεκμήρια: alia nõ neceſſaria, quæ σημεῖα. Priora illa ſunt quæ aliter habere ſe non poſſunt: quæ mihi vix pertinere ad præcepta artis videntur. Nam vbi eſt ſignum inſolubile, ibi ne lis quidem eſt. Id autem accidit, quũ quid aut neceſſe eſt fieri, factúmve eſſe aut certè omnino non poteſt fieri, vel eſſe factum: quo in cauſis poſito, lis non eſt niſi facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi ſolet. Nam & coiſſe eam cum viro, quæ peperit, quod eſt præteriti: & fluctus eſſe, quũ magna vis venti in mare incubuit, quod coniuncti: & eum

Signa neceſſaria, τεκμήρια.

mori, cuius cor eſt vulneratũ, quod futuri, neceſſe eſt. Nec fieri poteſt, vt ibi ſit meſſis, vbi ſatũ non eſt: vt quis Romæ ſit, quũ eſt Athenis: vt ſit ferro vulneratus, qui ſine cicatrice eſt. Sed quædã & retrorſus idem valent, vt viuere hominẽ, qui ſpirat: & ſpirare qui viuit. Quædam in contrariũ non recurrunt. Nec enim quia mouetur qui ingreditur, idcirco etiam ingreditur qui mouetur. Quare poteſt & coiſſe cum viro quæ non peperit, & nõ eſſe ventus in mari quũ eſſet fluctus: nec vtiq; cor eius vulneratũ eſſe qui perit: ac ſimiliter ſatum fuiſſe poteſt, vbi non fuit meſſis: nec fuiſſe Romæ qui fuit Athenis: nec fuiſſe ferro vulneratũ qui habet cicatricẽ. Alia ſunt ſigna non neceſſaria, quæ εἰκαῖα Græci vocant: quæ etiam ſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamẽ * adiuta cæteris, plurimum valent. Signũ vocant (vt dixi) σημεῖον: quanquam id quidam indicium, quidam veſtigium nominauerũt, per quod alia res intelligitur, vt per ſanguinẽ cædes. At quia ſanguis vel ex hoſtia reſperſiſſe veſtẽ poteſt, vel è naribus profluxiſſe, non vtique qui veſtem cruentam habuerit, homicidiũ fecerit. Sed vt per ſe non ſufficit, ita cæteris adiũctum, teſtimonii loco ducitur, ſi inimicus, ſi antè minatus, ſi eodem loco fuit. quibus ſignum quũ acceſſit, efficit, vt quæ ſuſpecta erãt, certa videãtur. Alioqui ſunt quædam ſigna vtrique parti communia, vt liuores, tumores. Nam videri poſſũt & veneficii, & cruditatis. Et vulnus in pectore, ſua manu & aliena periſſe dicentibus, in quo eſt. Hæc perinde firma habẽtur, atque extrinſecus adiuuantur. Eorum autẽ quæ ſigna ſunt quidem, ſed non neceſſaria, genus. Hermagoras putat non eſſe virginem Atalantam, quia cum iuuenibus per ſyluas vagetur. Quod ſi receperimus, vereor ne omnia quæ ex facto ducuntur, ſigna faciamus. Eadem tamen ratione

Signa non neceſſaria εἰκαῖα.

*adiuncta.

σημεῖον

qua ſigna, tractãtur. Nec mihi videntur Areopagitæ quũ damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem, aliud iudicaſſe, quàm id ſignum eſſe pernicioſiſſimæ mentis, multíſq; malo futuræ, ſi adoleuiſſet. Vnde Spurii Melii, Marcíque Manlii popularitas, ſignum affectati regni fuit exiſtimatum. Sed vereor ne lõgè nimium nos ducat hæc via. Nam ſi eſt ſignũ adulteræ, lauari cum viris: erit & conuiuere cum adoleſcentibus. deinde etiam alicuius amicitia vti familiariter. vt fortaſſe corpus vulſum, fractum inceſſum, veſtem muliebrem dixerit mollis & parum viri ſigna, ſicui (quum ſignum id propriè ſit, quod ex eo de quo quæritur, natum ſub oculos venit) vt ſãguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere videantur. Ea quoque quæ quia plerunque obſeruata ſunt, vulgo ſigna creduntur, vt prognoſtica, -vento rubet aurea Phœbe:

Popularitas. Lib. ab Vrbe condita 4. & 5

Signum quid

Prognoſtica ad ſigna reducuntur. Georgic. 1.

Et cornix plena pluuiam vocat improba voce: ſi cauſas ex qualitate cæli trahunt, ſanè ita appellentur. Nam ſi vẽto rubet luna, ſignum venti eſt rubor. Et ſi, vt idem poeta colligit, denſatus & laxatus aer facit, vt ſit inde ille auium concentus, idem ſentiemus. Sunt autem ſigna etiã parua magnorum, vt hæc ipſa cornix. Nam maiora minorum eſſe nemo miratur.

Eodem lib.

De argumentis. CAP. X.

NVNC de argumentis. Hoc enim nomine complectimur omnia quæ Græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις vocant: quanquam apud illos eſt aliqua horum nominum differentia, etiam ſi vis eòdem ferè tẽdit. Nam enthymema (quod nos cõmentum ſanè, aut commentationem interpretemur, quia aliter non poſſumus, Græco melius vſuri) vnũ intellectũ habet, quo omnia mente concepta ſignificat, ſed nunc de eo nõ loquimur: alterũ, quo ſententiã cũ ratione: tertiũ, quo certã quandam argumenti concluſionẽ, vel ex conſequẽtibus, vel ex repugnãtibus:

Enthymema.

quanquam de hoc parũ conuenit. Sunt enim qui id prius epichirema dicant: pluréſq; inuenias in ea opinione, vt id demum quo pugna conſtat, enthymema accipi velint. Et

Lib. 4. ad Herennium

ideo illud Cornificius contrariũ appellat. Hinc alii rhetoricũ ſyllogiſmũ, alii imperfectũ ſyllogiſmum vocauerunt, quia nec diſtinctis, nec totidem partibus cõcluderetur.

Epichirema

Quod ſanè non vtique ab Oratore deſideratur. Epichirema Valgius aggreſſionem vocat, * Celſus autẽ iudicat non noſtram adminiſtrationẽ, ſed ipſam rem quã aggredimur, id eſt argumẽtũ quo aliquid probaturi ſumus, etiam ſi nondum verbis explanatũ, iam tamen mente cõceptum epichirema dici. Aliis videtur non deſtinata, vel inchoata, ſed perfecta oratio hoc nomen accipere vltima ſpecie. Ideóque propria eius appellatio, & maximè in vſu poſita eſt, qua ſignificatur certa quædam ſententiæ comprehenſio, quæ ex tribus partibus conſtat.

* Verrius al. Verius autem iudico

In Rheto. & alibi

* Ratiocinatiuum

Quidam epichirema rationẽ appellauerunt, Cicero melius * ratiocinationẽ: quanquã & ille nomen hoc duxiſſe magis à ſyllogiſmo videtur. Nam & ſtatũ ſyllogiſticum, ratiocinatiuum appellat, exẽplíſq; vtitur philoſophorũ. Et quoniam eſt quædã inter ſyllogiſmũ & epichirema vicinitas, poteſt videri hoc nomine rectè abuſus.

ἀπόδειξις

ἀπόδειξις eſt euidens probatio, ideóq; apud Geometras γραμμικαὶ ἀποδείξεις dicũtur. Hanc & ab epichiremate differre Cæcilius putat ſolo genere concluſionis, & eſſe apodixin imperfectũ epichirema, eadem cauſa qua diximus enthymema à ſyllogiſmo diſtare. Nam & * enthymema ſyllogiſmi pars eſt.

* epichirema.

Quidã ineſſe epichirematí apodixin putant, & eſſe partem eius confirmantẽ. Vtrunque autem, quanquam diuerſi authores, eodẽ modo finiunt, vt ſit ratio per ea quæ certa ſunt, fidem dubiis afferens. quæ natura eſt omniũ argumentorum. neque enim certa incertis declarantur. Hæc omnia generaliter πίστεις appellãt: quod etſi propria interpretatio-

ne dicere fidem poſſumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentũ quoq; plura ſignificat. Nam & fabulæ ad actus ſcenarũ compoſitæ, argumenta dicuntur:& orationum Ciceronis velut thema, ipſe exponens Pædianus, Argumentũ, inquit, tale eſt. Et ipſe Cicero ad Brutum ita ſcribit, Veritus fortaſſe ne nos in Catonem noſtrũ transferamus illinc mali quid, etſi argumentum ſimile non erat. Quo apparet omnẽ ad ſcribendum deſtinatam materiã ita appellari. Nec mirum, quũ id inter opifices quoque vulgatum ſit. Vnde Virgilius,

Argumentum ingens -Vulgóque paulo numeroſius opus dicitur argumentoſum. Sed nunc de eo dicendum argumento eſt, quod probationem, indicium, fidem, aggreſſionẽ, eiuſdem rei nomina facit, parũ diſtinctè, vt arbitror. Nam probatio & fides efficitur non tantùm per hæc quæ ſunt rationis, ſed etiã per inartificialia. Signũ autem quod ille indiciũ vocat, ab argumẽtis iam ſeparaui. Ergo quũ ſit argumentũ ratio probationẽ præſtans, qua colligitur aliud per aliud, & quæ quod eſt dubiũ, per id quod dubiũ non eſt, confirmat: neceſſe eſt eſſe aliquid in cauſa, quod probatione non egeat. Alioqui nihil erit quo probemus, niſi fuerit quod aut ſit verũ, aut videatur, ex quo dubiis fides fiat. Pro certis autem habemus, primùm quæ ſenſibus percipiuntur, vt quæ videmus, audimus: qualia ſunt ſigna. Deinde ea in quæ communi opinione conſenſum eſt, Deos eſſe, Præſtandam pietatem parẽtibus. Præterea quæ legibus cauta ſunt, quæ perſuaſione, etiã ſi non omnium hominum, eius tamẽ ciuitatis aut gentis in qua res agitur, in mores recepta ſunt: vt pleraque in iure non legibus, ſed moribus * conſtant. Siquid inter vtranq; partem conuenit, ſiquid probatum eſt, denique cuicunque aduerſarius non cõtradicit. Sic enim fiet argumentum, Cum prouidentia mundus regatur, adminiſtranda eſt

Pro certis habenda.

* conſtituta ſunt.

Respub. vt administranda Resp. sit, si liquebit mundum prouidentia regi. Debent etiã nota esse rectè argumenta tractaturo, vis & natura omnium rerũ, & quid quæq; earum plerunque efficiat. Hinc enim sunt quæ εἰκότα dicuntur. Credibiliũ autem genera sunt tria. Vnum firmissimũ, quod ferè accidit, vt Liberos à parẽtibus amari. Alterum velut propensius, Eum qui rectè valeat, in crastinum peruenturum. Tertiũ tantùm non repugnans, In domo furtum factum ab eo qui domi fuit. Ideóq; Aristoteles in secundo de arte Rhetorica libro, diligentissimè est executus, quid cuique rei, & quid cuique homini soleat accidere: & quas res, quósque homines, quibus rebus aut hominibus vel cõciliasset, vel alienasset ipsa natura: vt diuitias qui sequatur, aut ambitum, aut superstitionem: quid boni probent, quid mali petant, quid milites, quid rustici: quo quæque modo res vitari vel appeti soleat. Verũ hoc exequi mitto. Non enim longum tantum, sed etiam impossibile, ac potius infinitũ est: præterea positũ in cõmuni omnium intellectu. Siquis tamen desyderauerit, à quo peteret, ostendi. Omnia autẽ credibilia, in quibus pars maxima consistit argumẽtationis, ex huiusmodi fontibus fluunt. An credibile sit à filio patrem occisum, incestũ cum filia commissum: & contrà, veneficiũ in nouerca, adulterium in luxurioso. Illa quoque, An scelus palàm factum an falsum dixerit propter exiguam summam, quia suos quisq; horum velut mores habet, plerunque tamen, non semper: alioqui indubitata essent, non argumenta. Excutiamus nũc argumentorum locos: quanquã quibusdam ii quoque, de quibus suprà dixi, videntur. Locos appello, non vt vulgo nunc intelliguntur, vt in luxuriam & adulterium, & similia: sed sedes argumentorum, in quibus latent, ex quibus sunt petenda. Nam vt in terra non omni generãtur omnia, nec auem aut feram reperias, vbi quæ-

que nasci, aut morari soleat ignarus: & piscium quoque genera alia planis gaudent, alia saxosis, regionibus etiam littoribúsq; discreta sunt: nec helopem nostro mari, aut scarum ducas: ita non omne argumentũ vndique venit: ideóq; non passim quærendũ est. Multus alioqui error est, & exhausto labore, quod nõ ratione scrutabimur, nõ poterimus inuenire nisi casu. At si *scierimus vbi quicq; nascatur, quũ ad locũ ventũ erit, facile quod in eo erit, peruidebimus. In primis igitur argumẽta sæpe à persona ducenda sunt: quũ sit, vt dixi, diuisio, vt omnia in hæc duo partiamur, res, atque personas: vt causa, tẽpus, locus, occasio, instrumentum, modus, & cætera, rerũ sint accidentia. Personis autem non quicquid accidit, exequendum mihi est, vt plerique fecerunt, sed vnde argumenta sumi possunt. Ea porro sunt Genus. nam similes parentibus ac maioribus suis filii plerunque creduntur: & nõnunquam ad honestè turpitérque viuendum inde causæ fluunt. Natio. nam & gentibus proprii mores sunt: nec idem in Barbaro, Romano, Græco, probabile est. Patria. quia similiter etiam ciuitatũ leges, instituta, opiniones habẽt differentiam. Sexus. vt latrocinium facilius in viro, veneficium in fœmina credas. AEtas. quia aliud aliis annis magis cõuenit. Educatio & disciplina. quoniam refert à quibus, & quo quisque modo sit institutus. Habitus corpori. ducitur enim frequenter in argumentum species libidinis, robur petulantiæ. His contraria in diuersum. Fortuna. nec enim idem credibile est in diuite, ac paupere: propinquis, amicis, clientibus abundante, & his omnibus destituto. Conditionis etiam distantia est. nam clarus an obscurus, magistratus an priuatus, pater an filius, ciuis an peregrinus, liber an seruus, maritus an cælebs, parens liberorum an orbus sit, plurimum distat. Animi natura. etenim auaritia, iracundia, misericordia, crudelitas, seueritas, aliáque

*sciemus

Loci personarum

A persona

A genere

A natione

A patria

A sexu

Ab ætate

Ab educatione

Ab habitu

A fortuna

A conditione

A natura animi

his similia afferunt frequenter fidem, aut detrahunt: sicut victus, luxuriosus, an frugi, an sordidus, quæritur. Studia quoque: nam rusticus, forensis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud atque aliud efficiunt. Intuendũ etiam quid affectet quisq;, locuples videri an disertus, iustus an potens. Spectantur anteacta dictáque. Ex præteritis enim æstimari solent præsentia. His adiiciunt quidam commotionem. hanc accipi volũt temporarium animi motum, sicut iram, pauorem. Consilia autem, & præsentis, & præteriti, & futuri temporis: quæ mihi etiãsi personis accidunt, referenda tamen ad illam partem argumentorũ videntur, quam ex causis ducimus: sicut habitus quidã animi, quo tractatur amicus an inimicus. Ponunt in persona & nomen, quod quidem ei accidere necesse est, sed in argumẽtum raro cadit: nisi quũ aut ex causa datũ est, vt sapiens, magnus, planus: aut & ipsum alicuius cogitationis attulit causam, vt Lentulo cõiurationis, quod libris Sibyllinis aruspicúmque responsis dominatio dari tribus Corneliis dicebatur, séque eum tertiũ esse credebat post Syllam Cynnámq;, quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud extat apud Euripidem, frigidũ sanè, quòd nomẽ Polynicis vt argumentum morũ frater incessit. Iocorũ enim ex eo frequẽs materia, qua Cicero in Verrẽ non semel vsus est. Hæc ferè circa personas sunt, aut his similia. Nec enim cõplecti omnia, vel in hac parte, vel in cæteris possumus, contenti rationẽ plura quæsituris ostendere. Nunc ad res transeo, in quibus maximè sunt personis iuncta quæ agimus, ideóq; prima tractanda. In omnibus porrò quæ fiũt, quæritur aut quare, aut vbi, aut quãdo, aut quomodo, aut per quæ facta sunt. Ducuntur igitur argumenta ex causis factorũ, vel futurorum: quorum materiã, quam ὕλην alii, δύναμιν alii nominauerunt, in duo genera, sed quaternas vtriusq; diuidũt species. Nam ferè versatur ratio faciendi

A victu
A studiis
Ab affectibus
Ab anteactis dictísque
In Phœnissis
Act.1.&3
A rebus actis
A causis factorum, vel futurorum

circa bonorum adeptionem, incrementum, conseruationem, vsum, aut malorum euitationem, liberationem, imminutionem, conuersionem. nanque hæc in deliberando plurimum valent. Sed has causas habent recta: praua cõtrà ex falsis opinionibus veniunt. Nam est in his initium ex iis quæ credũtur bona aut mala: inde errores existunt, & pessimi affectus: in quibus sunt ira, odium, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, cæteráque eiusdem generis. Accedunt aliquando fortuita, ebrietas, ignorantia. Quæ interim ad veniam valẽt, interim ad probationem criminis: vt siquis dum alii insidiatur, alium dicetur interemisse. Causæ porro non ad conuincendum modo quod obiicitur, sed ad defendendum quoque excuti solent, quum quis se rectè fecisse, id est honesta causa contendit. qua de re latius in tertio libro dictum est. Finitiones ex causis interim pendent. An tyrannicida, qui tyrannum à quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit. An sacrilegus, qui vt hostes vrbe expelleret, arma templo affixa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco: Spectatur enim ad fidem probationis, montanus an planus, maritimus an mediterraneus, consitus an incultus, frequens an desertus, propinquus an remotus, opportunus consiliis an aduersus. Quam partem videmus vehementissimè pro Milone tractasse Ciceronẽ. Et hæc quidem & similia ad coniecturã frequẽtius pertinent: sed interim ad ius quoque, priuatus an publicus, sacer an prophanus, noster an alienus: vt in persona, magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæstiones oriuntur. Priuatam pecuniam sustulisti: verum quia de templo, non furtũ, sed sacrilegiũ est. Occidisti adulterũ, quod lex permittit: sed quia in lupanari, cædes est. Iniuriã fecisti, sed quia magistratui, maiestatis actio est. Vel cõtrà: Licuit, quia pater erã, quia magistratus. Sed circa facti cõtrouersiã, argumenta: præstant

A prauis

Causæ

A finitione

A loco

circa iuris lites materiam quæstionū. Ad qualitatē quoq; frequenter pertinet locus. Neque enim idem vbique aut licet, aut decorum est. Quinetiam in qua quicque ciuitate quæratur, interest. moribus enim & legibus distant. Ad commendationem quoque & inuidiam valet. Nam

Metam.13

& Aiax apud Ouidium, Antè rates, inquit, agimus causam, & mecum confertur Vlysses. Et Miloni inter cætera obiectum est, quòd Clodius in monumentis ab eo maiorum suorum esset occisus. Ad suadendi momenta

A tempore

idem valet, sicut Tempus, cuius tractatum subiungā. Eius autem (vt alio loco iam dixi) duplex significatio est. Generaliter enim & specialiter accipitur. Prius illud est, nūc, olim, tunc, sub Alexandro, quum apud Ilion pugnatū est: denique præteritū, instans, futurum. Hoc sequens habet & constituta discrimina, æstate, hyeme, noctu, interdiu. & Fortuita, in pestilētia, in bello, in conuiuio. Latinorū quidam satis significari putauerūt, si illud generale, hoc speciale tempus vocarent. Quorum vtrorunque ratio, & in consiliis quidem, & in illo demonstratiuo genere versatur: sed in iudiciis frequentissima est. Nam & iuris quæstiones facit, & qualitatem distinguit, & ad coniecturam plurimum cōfert: vt quum interim probationes in-

Cap. de tabulis

expugnabiles afferat, quales sunt si dicatur (vt suprà posui) signator, qui ante diem tabularum decessit: aut com misisse aliquid vel quū infans esset, vel quum omnino na tus non esset. Præter id, quòd omnia facilè argumenta, aut ex iis quæ ante rem facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut consequentibus ducuntur. Ex antecedentibus, Mortem minatus es, noctu existi, proficiscentem antecessisti. Causæ quoque factorum, præteriti sunt temporis. Sed tempus subtilius quidam quàm necesse erat diuiserunt, vt esset iuncti, sonus auditus est: adhærētis, clamor sublatus est; insequentis sunt illa, latuisti, profugisti, liuo-

res & tumores apparuerunt. Iisdem temporum gradibus defensor vtetur ad detrahēdam ei quod obiicitur, fidem. In his omnis factorum dictorúmque ratio versatur, sed dupliciter. Nam fiunt quædam, quia aliud postea futurum est: quædam, quia aliud antè factum est: vt quum obiicitur reo lenocinii speciosæ marito, quòd speciosā adulterii damnatam quandam emerit: aut parricidii reo luxurioso, quòd dixerit patri, Non me amplius obiurgabis. Nam & ille, non quia emit, leno est: sed quia leno erat, emit. Nec hic quia sic erat locutus, occidit: sed quia erat occisurus, sic locutus est. Casus autem, qui & ipse præstat argumentis locum, sine dubio est ex insequentibus: sed quadam proprietate distinguitur: vt si dicam, Melior dux Scipio quàm Annibal, vicit enim Annibalem. Bonus gubernator nunquam fecit naufragium. Bonus agricola magnos sustulit fructus. Et contrà, Sumptuosus fuit, patrimonium exhausit, turpiter vixit: vel, omnibus inuisus est. Intuendæ sunt, præcipuéque in coniecturis, & facultates. Credibilius est enim occisos à pluribus pauciores, à firmioribus imbecilliores, à vigilantibus dormientes, à præparatis inopinantes. Quorum contraria in diuersum valent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudiciis ad duas res solemus referre, an voluerit quis, an potuerit. Nam & volūtatem spes facit. Hinc illa apud Ciceronem coniectura, Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio: Ille cum seruis robustis, hic cum mulierum comitatu: ille in equo, hic in rheda: ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet instrumentum coniungere. Sūt enim in parte facultatis, & copiæ. Sed ex instrumento aliquando etiam signa nascuntur, vt spiculum in corpore inuentum. His adiicitur Modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur quemadmodum quid sit factum. Id quod tum ad qualitatem scriptúmque pertinet: vt si ne-

A casu.

Ab instrumēto.

A modo.

gemus adulterũ veneno occidisse, quũ ferro licuisset occidere, sed vel oportuisset. tum ad cõiecturas quoque: vt si dicam bona mente factum, ideóque palám: mala, ideóque ex insidiis, noctu, in solitudine. In rebus autem omnibus de quarum vi aut natura quæritur, quásque etiam citra complexum personarum, cæterorúmque ex quibus fit causa, per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, An sit, Quid sit, Quale sit. Sed quia sunt quidam loci argumentorum his omnibus cõmunes, diuidi in hæc tria genera non possunt: ideóque locis potius, vt in quosque incurrent, subiicienda sunt. Ducuntur igitur argumenta ex finitione seu fine. Nam vtroque modo traditur. Eius duplex ratio est: aut enim simpliciter quæritur, Sítne hoc virtus: aut antecedente finitione, Quid sit virtus. Id aut in vniuersum verbis complectimur, vt, Rhetorice est bene dicendi scientia: aut per partes, vt, Rhetorice est rectè inueniendi, & disponendi, & eloquẽdi cum firma memoria, & cum dignitate actionis, scientia. Præterea finimus aut vi, sicut superiora: aut ἐτυμολογίᾳ, vt assiduum ab asse dando, & locupletem à locorum, pecuniosum à pecorum copia. Finitioni subiecta maximè videntur genus, species, differens, proprium. Ex his omnibus argumẽta ducuntur. Genus ad probãdam speciem minimum valet, plurimum ad refellendam. Itaque non quia est arbor, platanus est: at quod non est arbor, vtique platanus non est. Nec quod non est virtus, vtique potest esse iustitia. Itaque à genere perueniendum est ad vltimam speciem: vt, Homo est animal, non est satis, id enim genus est: Mortale, etiam si species est, cum aliis tamen communis finitio: Rationale, nihil supererit ad demonstrandum id quod velis. Contrà species firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam quod iustitia est, vtique virtus est: quod non est iustitia,

An sit, quid sit, quale sit.

Ex finitione

Cic. in Top.

Genus

Species

potest esse virtus, vt est fortitudo, continentia, constantia. Nunquam itaque tolletur à specie genus, nisi omnes species quæ sunt generi subiectæ, remoueantur: hoc modo, Quod neque immortale est, neque mortale, animal non est. His adiiciunt propria, & differentia. Propriis confirmatur finitio, differentibus soluitur. Proprium autem est, aut quod soli accidit, vt homini sermo, risus: aut quod vtique accidit, sed non soli, vt igni calefacere. Et sunt eiusdē rei plura propria, vt ipsius ignis lucere, calere. Itaque quodcunque proprium deerit, soluet finitionem: non vtique quodcunque erit, confirmabit. Sæpissimè autem quid sit proprium cuiusque, quæritur: vt si per ἐτυμολογίαν dicatur, Tyrannicidæ proprium est tyrannum occidere, negemus. non enim si traditum sibi eum carnifex occiderit, tyrannicida dicatur, nec si imprudens, vel inuitus. Quod autem proprium non erit, differens erit: vt aliud est seruum esse, aliud seruire: qualis esse in addictis quæstio solet. Qui seruus est, si manumittatur, fit libertinus, non itidem addictus: & plura, de quibus alio loco. Illud quoque differens vocant, quum genere in species diducto, species ipsa discernitur. Animal genus, mortale species, terrenum vel bipes, differens. Nondum enim proprium est, sed iam differt à marino vel quadrupede. Quod non tam ad argumentum pertinet, quàm ad diligentem finitionis comprehensionem. Cicero genus & speciem, quam eandem formā vocat, à finitione diducit, & iis quæ ad aliquid sūt, subiicit: vt si is cui argentum omne legatum est, petat signatum quoque, vtatur genere: at siquis quum legatum sit ei quæ viro materfamiliâs esset, neget deberi ei quæ in manum non conuenerit, specie: quoniam duæ formæ sint matrimoniorū. Diuisione autē adiuuari finitionē docet, eámq; differre à partitione: quòd hæc sit totius in partes,

Proprium

Differens

In Topicis

A diuisione

illa generis in formas. Partes incertas esse, vt quibus constet Respublica: formas certas, vt quot sint species Rerumpublicarũ, quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ vnius potestate regerẽtur. Et ille quidem nõ his exemplis vtitur, quia scribens ad Trebatium, ex iure ea ducere maluit: ego apertiora posui. Propria verò ad cõ iecturæ quoque pertinent partem: vt proprium est boni, rectè facere: iracundi, verbis excãdescere. Ac contrà, quædam in quibusdam vtique non sunt, & ratio quanuis ex diuerso, eadem est. Diuisio & ad probandum simili via valet, & ad refellẽdum. Probanti interim satis est vnum habere, hoc modo, Vt sit ciuis quis, aut natus sit oportet, aut factus. Neganti, vtrunque tollendum est, nec natus nec factus est. Fit hoc & multiplex, ídque est argumentorum genus ex remotione, quo modò efficitur totum falsum, modò id quod relinquitur, verum. Totũ falsum est, hoc modo, Pecuniam te credidisse dicis? aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti. Si neque domi habuisti, neq; ab alio accepisti, nec cætera, non credidisti. Reliquum fit verum sic, Hic seruus, quem tibi vendicas, aut verna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamẽto relictus, aut ex hoste captus, aut alienus. deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum, & cum cura intuẽdum genus: quia si in proponendo vnũ quodlibet omiserimus, cum risu quoque tota res soluitur. Tutius quod Cicero pro Cecinna facit, quum interrogat, Si hæc actio non sit, quæ sit? Simul enim remouentur omnia. Vel quum duo ponentur inter se contraria, quorum tenuisse vtrunlibet sufficiat: quale Ciceronis est, Vnum quidem certè, nemo erit tam iniquus Cluentio, qui mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico esse corruptum. si doceo nõ ab Habito, vinco ab Oppianico. si ostẽdo ab Op-

Coniecturæ.

Ex remotione.

pianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus, quorum necessaria est alterutrum eligendi aduersario potestas: efficitúrque, vt vtrũ elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio, Vtrum quum Cottam appetisset, aut quum ipse sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est? Et pro Vareno, Optio vobis datur, vtrum velitis casu illo itinere Varenum vsum esse, an huius persuasu & inductu. Deinde vtraque facit accusatori contraria. Interim duo ita proponuntur, vt vtrunlibet electum, idẽ efficiat: quale est, Philosophandũ est, etiam si non est philosophãdum. Et illud vulgatum, Quò schema, si intelligitur? quò, si nõ intelligitur? Et, Mentietur in tormentis, qui dolorem pati potest: mentietur, qui non potest. Vt sunt autẽ tria tempora, ita ordo rerum tribus momentis consertus est. habent enim omnia initium, incremẽtum, summam: vt iurgium, deinde cædes, & strages. Est ergo hîc quoque argumentorum locus inuicem probantium. Nam & ex initiis summa colligitur: quale est, Non possum togam prætextam sperare, quum exordium pullum videam. & contrá, Non dominationis causa Syllam arma sumpsisse, argumentum est dictatura deposita. Similiter & ex incremento in vtranque partem ducitur ratio, quum in coniectura, tum etiam in tractatu æquitatis. an ad initium summa referenda sit: id est an ei cædes imputanda sit, à quo iurgium cœpit. Est argumentorum locus ex similibus, Si continentia virtus, vtique & abstinentia. Si fidem debet tutor, & procurator. Hoc est ex eo genere, quod & ἐπαγωγὴν Græci vocant, Cicero inductionem. Ex dissimilibus, Non si lætitia bonum, & voluptas. Non quod mulieri, idẽ pupillo. Ex contrariis, Frugalitas bonũ, luxuria enim malũ. Si malorũ causa bellũ est, erit emendatio pax. Si veniam meretur qui imprudens nocuit, non meretur præmium qui imprudens profuit. Ex repugnãtibus, Qui est stultus,

Formæ dilemmatum

Ab initio

Ab incremento

A similibus

A dissimilib'

A contrariis

A repugnantibus

A consequentibus adiunctísve.

sapiens non est. Ex consequentibus, siue adiunctis, Si iustitia est bonum, rectè iudicandum. Si malũ perfidia, non est fallendum. Idem retro. Nec sunt his dissimilia, ideóq; huic loco subiicienda, quũ & ipsa naturaliter congruant: Quod quis non habuit, non perdidit. Quem quis amat, sciens non lædit. Quem quis hæredem suum esse voluit, charum habuit, habet, habebit. Sed quũ sint indubitata, vim habent penè signorum immutabilium. Sed hæc consequentia dico ἀκόλουθα. est enim consequens sapientiæ bonitas: illa sequentia *ἐπαγόμενα, quæ postea facta sunt aut futura. Nec sum de nominibus anxius: vocet enim vt voluerit quisq;, dum vis rerum ipsa manifesta sit, appareátque hoc tẽporis, illud esse naturæ. Itaque non dubito hæc quoque consequentia, quanuis ex prioribus dent argumentum ad ea quæ sequuntur. Quorũ quidam duas species esse voluerũt: Actionis, vt pro Oppio, Quos educere inuitos in prouinciam nõ potuit, eos inuitos retinere quî potuit? Temporis. in Verrem, Si finem Prætoris edicto afferunt Calendæ Ianuarii, cur non initium quoque edicti nascatur à Calẽdis Ianuarii? Quod vtrunque exemplum tale est, vt idem in diuersum, si retroagas, valeat. Consequens est enim, eos qui inuiti duci non potuerunt, inuitos non potuisse retineri. Illa quoque quæ ex rebus mutuam confirmationem præstantibus, ducuntur, quæ proprii generis quidam videri volunt, & vocant, ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα, Cicero ex rebus sub eandem rationem veniẽtibus, fortè consequentibus iũxerim, Si portorium Rhodiis locare honestum est, & Hermacreonti conducere. &, Quod discere honestum, & docere. Vnde illa non hac ratione dicta, sed efficiens idem Domitii Afri sententia est pulchra, Ego accusaui, vos damnastis. Est inuicẽ consequens & quod ex diuersis idem ostendit: vt qui mundum nasci dicit, per hoc ipsũ & deficere significat, quia deficit omne

*παρεπόμενα.

Act. 3.

ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα.

De Inuent.

quod nascitur. Simillima est his argumentatio, qua colligi solent ex iis quæ faciunt, ea que efficiuntur, aut contrá : quod genus à causis vocant. Hæc interim necessarió fiunt, interim plerunque, sed non necessarió. Nam corpus in lumine vtique vmbram facit, & vmbra vbicunque est, ibi esse corpus ostendit. Alia sunt, vt dixi, non necessaria, vel vtrinque vel ex altera parte. Sol colorat, non vtique qui est coloratus, à sole est. Iter puluerulentum facit, sed nec omne iter puluerem mouet : nec quisquis est puluerulentus, ex itinere est. *Quæ vtique talia faciunt, talia sunt. Si sapientia bonum virum facit, bonus vir est vtique sapiens. Ideóque boni est honeste facere: mali, turpiter: & qui honeste faciunt, boni: qui turpiter, mali rectè iudicantur. Ad hoc, exercitatio plerunque robustũ corpus facit, sed nõ quisquis est robustus, exercitatus: nec quisquis exercitatus, robustus est. Nec quia fortitudo præstat ne mortem timeamus, quisquis mortem non timuerit, vir fortis erit existimãdus. Nec si capitis dolorem facit, inutilis hominibus sol est. Et hæc ad hortatiuũ genus maximè pertinent. Virtus facit laudem, sequenda igitur: Voluptas infamiam, fugienda igitur. Rectè autem monemur, causas non vtique ab vltimo esse repetendas : vt Medea,

*Quæ vtique fiũt, talia sunt

Vtinam ne in nemore Pelio-

Ennius in Medea.

Quasi verò id eam fecerit miseram aut nocentem, quòd illic ceciderit.

Abiegna ad terram trabes. Et Philocteta Paridi,

Si par esses tibi, ego nunc non essem miser.

Accius.

Quo modo peruenire quò libet, retro caussas *legẽtibus licet. His illud adiicere ridiculũ putarẽ, nisi eo Cicero vteretur, quod coniugatũ vocãt: vt, Eos qui rẽ iustã faciãt, iuste facere. quod certe nõ eget probatione. Quod cõpascuum est, compascere licere. Quidam hæc, quævel ex causis, vel ex efficientibus diximus, alieno nomine vocant ἐκβάσεις,

*agentibus

A coniugatis.

id eſt exitus. Nam nec hîc aliud tractatur, quàm quid ex quoque eueniat. Appoſita vel comparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probant. Confirmatur coniectura ex maiore, Siquis ſacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore, Qui facilè ac palàm mentitur, peierabit. Ex pari, Qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, & ob dicendum falſum teſtimonium accipiet. Iuris cõfirmatio eſt huiuſmodi: Ex maiore, Si adulterũ occidere licet, & loris cædere. Ex minore, Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, Quæ pœna aduerſus interfectorem patris iuſta eſt, eadem aduerſus matris. Quorum omnium tractatus verſatur in ſyllogiſmis. Illa magis finitionibus aut qualitatibus proſunt, Si robur corporibus bonum non eſt, minus ſanitas. Si furtum ſcelus, magis ſacrilegium. Si abſtinentia virtus, & continentia. Si mundus prouidentia regitur, adminiſtranda eſt Reſpublica. Si domus ædificari ſine ratione non poteſt, quid agendum in naualium cura, & armorum? Ac mihi quidem ſufficeret hoc genus, ſed in ſpecies ſecatur. Nam & ex pluribus ad vnum, & ex vno ad plura (vnde eſt, Quod ſemel, & ſæpius) & ex parte ad totum, & ex genere ad ſpeciem, & ex eo quod continet ad id quod continetur, & ex difficilioribus ad faciliora, & ex longe poſitis ad propiora, & ad omnia quæ cõtra hæc ſunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora & minora, aut certè vim ſimilem obtinent: quæ ſi perſequamur, nullus erit ea cõcidendi modus. Infinita eſt enim rerum comparatio, iucundiora, gratiora, magis neceſſaria, honeſtiora, vtiliora. Sed mittamus plura, ne in eam ipſam quam vito, loquacitatẽ incidam. Exemplorum quoque ad hæc infinitus eſt numerus, ſed pauciſſima attingam. Ex maiore, pro Cecinna, Quod exercitus armatos mouet, id aduocationem togatorum nõ vi-

Comparationis ſpecies.

debitur mouisse? Ex faciliore, in Clodium & Curionem, A faciliori. Ac vide, an facile fieri tu potueris, quum is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore, Vide quæso Tubero, vt A difficiliori. qui de meo facto non dubitem, de Ligarii audeam confiteri. Et ibi, An sperandi Ligario causa non sit, quum mihi Pro Ligario. apud te locus sit etiam pro altero deprecandi? Ex minore, A minori. pro Cecinna, Itáne verò scire esse armatos sat est, vt vim factam probes, in manus eorum incidere non est satis? Ergo vt breuiter contraham summam, ducuntur argumenta à personis, causis, locis, tempore (cuius tres partes diximus, præcedens, coniunctum, insequens) facultatibus (quibus instrumentum subiecimus) modo, id est vt quicque sit factum, finitione, genere, specie, differentibus, propriis, remotione, diuisione, initio, incremẽtis, summa, similibus, dissimilibus, pugnantibus, consequentibus, efficientibus, effectis, euentis, iugatis, comparatione, quæ in plures diducitur species. Illud adiiciendum videtur, duci argumenta non à confessis tantum, sed etiam à fictione, A fictione. quam Græci καθ' ὑπόθεσιν vocant. Et quidem ex omnibus iisdem locis quibus superiora, quia totidem species esse possunt fictæ, quot veræ. Nam fingere hoc loco, est proponere aliquid, quod si verum sit, aut soluat quæstionem, aut adiuuet: deinde id de quo quæritur, facere illi simile. Id quò facilius accipiãt iuuenes nondum scholam egressi, primò familiaribus magísque vsitatis exemplis ostendam. Lex est, Qui parentes non aluerit, vinciatur. Non alit quis, & vincula nihilóminus recusat. Vtitur fictione, si miles, si infans sit, si Reipublicæ causa absit. Et illa contra optionem fortium, si tyrannidem petat, si templorum euersionem. Plurimúmque ea res virium habet contra scriptum. Vtitur his Cicero pro Cecinna, Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus. si me villicus tuus solus deiecisset, non familia deiecisset, vt opinor, sed ali-

quis de familia. Si verò ne habeas quidem seruum præter eum qui me deiecerit. & alia in eodem libro plurima. Verum eadem fictio valet & ad qualitates, Si L. Catilina cum suo concilio *nefariorum hominum quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condemnaret L. Murenam. Et ad amplificationem, Si inter cœnam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset. Sic, Et si Respublica vocem haberet. Has ferè sedes accepimus probationum in vniuersum: quas nec generatim tradere sat est, quum ex qualibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur, neque per singulas species exequi patiatur natura rerum. quod qui sunt facere conati, duo pariter subierunt incommoda, vt & nimium dicerēt, nec tamen totum. Vnde plurimi quum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnem etiam quem ex ingenio suo potuerant habere conatum, velut adstricti certis legum vinculis perdiderunt, & magistrum respicientes, naturam ducem sequi desierunt. Nam vt per se non sufficit scire, omnes probationes aut à personis, aut à rebus peti, quia vtrunque in plura diuiditur: ita ex antecedentibus, & iunctis, & insequentibus trahenda esse argumenta qui acceperit protinus in hoc sit instructus, vt quid in quaque causa dicendum sit, ex his sciat: præsertim quum plurimæ probationes in ipso causarum complexu reperiantur, ita vt sint cum alia lite nulla communes: eæque sint & potentissimæ, & minimè obuiæ, quia communibus ex præceptis propria inuenienda sunt. Hoc genus argumētorum sanè dicamus ex circunstantia, quia περίστασιν dicere aliter non possumus: vel ex iis quæ cuiusq; causæ propria sunt: vt in illo adultero sacerdote, qui lege qua vnius seruandi potestatem habebat, se ipse seruare voluit, proprium est controuersiæ dicere, Non vnum nocentem seruabis, quia te adultero dimisso, adulteram oc-

*nefandorum

Cicero pro Murena.

Philip. 2.

cidere non licebit. Hoc enim argumētum lex facit, quæ prohibet adulteram ſine adultero occidi. Et illa, in qua lata lex eſt, vt argētarii dimidium ex eo quod debebant, ſoluerent, creditum ſuum totum exigerent. Argentarius ab argentario ſolidum petit. Proprium ex materia eſt argumentum creditoris, idcirco adiectum eſſe in lege, vt argentarius totum exigeret. Aduerſus enim alios non opus fuiſſe lege, quum in omnes præterquam ab argentariis totum exigendi ius haberent. Quum multa autem nouantur in omni genere materiæ, tum præcipuè in iis quæſtionibus, quæ ſcripto cōſtant, quia vocum eſt in ſingulis ambiguitas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et hæc ipſa plurium legum, aliorúmve ſcriptorum, vel congruentium, vel repugnantium complexu, varientur neceſſe eſt: quum res rei, aut ius iuris quaſi ſignum eſt. Non debui tibi pecuniam, nūquam me appellaſti, vſuram non accepiſti, vltrò à me mutuatus es. Lex eſt, Qui patri proditionis reo non affuerit, exhæres ſit. Negat, niſi pater abſolutus ſit. Quid ſigni? Lex altera, Proditionis damnatus, cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio, Pub. Popilium, & T. Guttam dicit non iudicii corrupti, ſed ambitus eſſe damnatos. Quid ſigni? quòd accuſatores eorum, qui erāt & ipſi ambitus damnati, è lege ſint poſt hāc victoriam reſtituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponendum, quàm quomodo ſit quod propoſueris, probandum. Hic omnino vis inuentionis, ſi non maior, certè prior. Nam vt tela ſuperuacua ſunt neſcienti quid petat: ſic argumenta, niſi præuideris cui rei adhibenda ſint. Hoc eſt, quod comprehendi arte non poſſit. Ideóque quum plures eadem didicerint, generibus quidem argumentorum ſimilibus vtentur: alius tamen alio plura, quibus vtatur, inueniet. Sit exēpli gratia propoſita controuerſia, quæ minimè cōmunes cum aliis quæſtiones

habet. Quum Thebas euertiſſet Alexander, inuenit tabulas, quibus centum talenta mutuò Theſſalis dediſſe Thebanos continebatur. Has, quia erat vſus commilitio Theſſalorum, donauit his vltró. poſtea reſtituti à Caſſandro, repoſcunt Thebani Theſſalos. Apud Amphictyonas agitur. Cētum talenta & crediſſe eos cõſtat, & non recepiſſe. Lis omnis ex eo quòd Alexander ea Theſſalis donaſſe dicitur, pēdet. Conſtat illud quoque, non eſſe his ab Alexandro pecuniam datam. Quæritur ergo, an perinde ſit quod datum eſt, ac ſi pecuniā dederit. Quid proderunt argumentorum loci, niſi hæc prius videro, nihil eum egiſſe donando, non potuiſſe donare, non donaſſe? Et prima quidem actio facilis ac fauorabilis, repetētium iure quod vi ſit ablatũ: ſed hinc aſpera & vehemens quæſtio exoritur de iure belli, dicētibus Theſſalis, hoc, regna, populos, fines gentium atque vrbium contineri. Inueniendum contrà eſt, quo diſtet hæc cauſa à cæteris quæ in poteſtatem victoris venirent: nec circa probationem res hæret, ſed circa propoſitionem. Dicamus primùm in eo quod in iudicium deduci poteſt, nihil valere ius belli: nec armis erepta, niſi armis poſſe retineri. Itaque vbi illa valeant, non eſſe iudicem: vbi iudex ſit, illa nihil valere. Hoc inueniendum eſt, vt adhiberi poſſit argumentum. Ideo captiuos ſi in patriam ſuam redierint, liberos eſſe, quia bello parta non niſi eadem vi poſſideātur. Proprium eſt & illud cauſæ, quòd Amphictyones iudicant: vt alia apud Centumuiros, alia apud priuatum iudicem in iiſdem quæſtionibus ratio ſit. Tum ſecundo gradu non potuiſſe donari à victore ius, quia id demum ſit eius quod ipſe teneat. Ius quod ſit incorporale, apprehendi manu non poſſe. Hoc reperire difficilius quàm quum inueneris, argumentis adiuuare: vt alia ſit conditio hæredis, alia victoris: quia ad illum ius, ad hũc res tranſeat. Proprium

deinde materiæ, ius publici crediti transire ad victorem non potuisse, quia quod populus crediderit, omnibus debeatur: & quandiu quilibet vnus superfuerit, esse eum totius summæ creditorem: Thebanos autem nõ omnes in Alexandri manu fuisse. Hoc non extrinsecus probatur, quæ vis est argumenti, sed ipsum per se valet. Tertii loci pars prior magis vulgaris, non in tabulis esse ius: itaque multis argumentis defendi potest. Mens quoque Alexandri duci debet in dubium, honorarit eos, an deceperit. Illud iam rursus materiæ proprium, & velut nouæ controuersiæ, quòd restitutione recepisse ius, etiam siquod amiserint, Thebani vidētur. Hic & quid Cassander velit, quæritur. Sed vel potētissima apud Amphictyonas æqui tractatio est. Hæc nõ idcirco dico, quòd inutilem horum locorum, ex quibus argumenta ducuntur, cognitionem putem, alioqui nec tradidissem: sed ne siqui cognouerint ista, si cætera negligant, perfectos se protinus atque consummatos putēt: & nisi in cæteris quæ mox præcipienda sunt, elaborauerint, mutam quandam sciētiam consecutos intelligant. Nec enim artibus editis factum est, vt argumēta inueniremus: sed dicta sunt omnia antequã præciperētur, mox ea scriptores obseruata & collecta ediderunt. Cuius rei probatio est, quòd exemplis eorum veteribus vtuntur, & ab oratoribus illa repetunt: ipsi nullum nouum, & quod dictum nõ sit, inueniunt. Artifices ergo illi, qui dixerunt: sed habenda iis quoque gratia est, per quos labor nobis detractus est. Nam quæ priores beneficio ingenii singula inuenerunt, nobis & non sunt requirenda, & nota omnia. Sed non magis hoc sat est, quàm palæstram didicisse, nisi corpus exercitatione, continentia, cibis, ante omnia natura iuuetur: sicut contrà, ne illa quidem satis sine arte profuerint. Illud quoque studiosi eloquentiæ cogitent, neque omnibus in causis ea quæ

demōstrauimus, cuncta posse reperiri: neque quum propositia fuerit materia dicendi, scrutanda singula, & velut ostiatim pulsanda, vt sciant an ad probandum id quod intendimus, fortè respondeant, nisi quum discunt, & adhuc vsu carent. Infinitam enim faciet ipsa res dicendi tarditatem, si semper necesse sit, vt tentantes vnumquodque eorum quod sit aptum atque conueniens, experiendo noscamus: nescio an etiam impedimēto futura sint, nisi & animi quædam ingenita natura, & studio exercitata velocitas, rectà nos ad ea quæ conueniunt causæ, ferant. Nam vt cantus vocis plurimùm iuuat sociata neruorum concordia, si tamen tardior manus, nisi inspectis dimensísque singulis quibus quæque vox fidibus iungenda sit, dubitet, potius fuerit, esse contentum eo quod simplex canendi natura tulerit: ita huiusmodi præceptis debet quidem apta esse, & citharæ modo intenta ratio doctrinæ. Sed hoc exercitatione multa consequendum: & quemadmodum illorum artificum, etiam si aliò spectent, manus tamen ipsa consuetudine ad graues, acutos, mediósque horum sonos fertur: sic oratoris cogitationem nihil moretur hæc varietas argumentorum & copia, sed quasi offerat se, & occurrat: & vt literæ syllabǽque scribentium cogitationem non exigunt, sic rationes sponte quadam sequantur.

De exemplis. CAP. XI.

TERTIVM est genus ex iis quæ extrinsecus adducuntur in causam, Græci vocant παράδειγμα: quo nomine & generaliter vsi sunt in omni similium appositione, & specialiter in his quæ rerum gestarum authoritate nituntur. Nostri ferè similitudinem vocare maluerunt, quod ab illis παραβολὴ dicitur: hoc alterum, exemplum: quanquam & hoc, simile est: & illud, exēplum. Nos quò facilius propositum explicemus, vtrunque παράδειγμα esse

credamus, & ipsi appellemus exemplum. Nec vereor ne videar repugnare Ciceroni, qui collationem separet ab exemplo. Nam idem omnem argumentationem diuidit in duas partes, inductionem & ratiocinationem, vt plerique Græcorum in παραδείγματα, & ἐπιχειρήματα: dixeruntque παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nã illa qua plurimũ Socrates est vsus, hãc habuit viam, quum plura interrogasset, quæ confiteri aduersario necesse esset, nouissimè id de quo quærebatur, inferebat, cui simile concessisset. Id est inductio. Hoc in ratiocinatione fieri non potest: sed quod illic interrogatur, hic ferè sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, Quod est pomum generosissimũ? nónne quod optimum? cõcederetur. Quis equus generosissimus? nónne qui optimus? & plura in eundem modum. Deinde, cuius rei gratia rogatũ est, Quid homo? nónne is generosissimus, qui optimus? fatendum erit. Hoc in testium interrogatione, valet plurimum: in oratione perpetua, dissimile est. etenim sibi ipse respõdet orator. Quod pomum generosissimum? puto quod optimum: & quis equus? qui velocissimus: ita hominum, non qui claritate nascendi, sed qui virtute maximè excellet. Omnia igitur ex hoc genere sumpta necesse est aut similia esse, aut dissimilia, aut cõtraria. *Dissimilitudo assumitur interim & ad orationis ornatum, sed illa quum res exiget: nunc ea quæ ad probationẽ pertinent, exequar. Potẽtissimũ autẽ est inter ea quæ sunt huius generis, quod propriè vocamus exemplum, id est rei gestæ, aut vt gestæ, vtilis ad persuadẽdum id quod intenderis cõmemoratio. Intuẽdũ igitur, totum simile sit, an ex parte: vt aut omnia ex eo sumamus, aut quæ vtilia erũt. Simile est, Iure occisus est Saturninus, sicut Gracchi. Dissimile, Brutus occidit liberos proditionẽ molientes: Manlius virtutẽ filii morte multauit. Contrariũ, Marcellus ornamenta Syracusanis hostibus restituit,

Inductio Socratica.

*similitudo

A simili.

A dissimili.

A contrario.

In Verrem Act. 3.

Verres eadem ſociis abſtulit. Et probandorũ & culpandorum ex his confirmatio eoſdẽ gradus habet. Etiam in iis quæ futura dicemus, vtilis ſimilium admonitio eſt: vt ſi quis dicens Dionyſiũ idcirco petere cuſtodes ſalutis ſuæ, vt eorum adiutus armis tyrannidem occupet, hoc referat exẽplum, eadem ratione Piſiſtratum ad dominationem perueniſſe. Sed vt ſunt exẽpla interim tota ſimilia, vt hoc proximum: ſic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur: Si propter matrimonia violata vrbes euerſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? Tibicines quum ab vrbe diſceſſiſſent, publicè reuocati ſunt: quãto magis principes ciuitatis viri, & bene de Republica meriti, quum inuidiæ ceſſerint, ab exilio reducendi? Ad exhortationem verò præcipuè valẽt imparia: Admirabilior in fœmina, quàm in viro virtus. Quare ſi ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantum afferent momenti Horatius & Torquatus, quantum illa mulier cuius manu Pyrrhus eſt interfectus: & ad moriẽdum non tam Cato & Scipio, quàm Lucretia. Quod ipſum eſt ex minoribus ad maiora. Singula igitur horum generum ex Cicerone (nam vnde potius?) exempla ponamus. Simile eſt hoc pro Murena: Etenim mihi ipſi accidit, vt cum duobus Patriciis, altero improbiſſimo atque audaciſſimo, altero modeſtiſſimo atque optimo viro peterem: ſuperaui tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Maius minoris, pro Milone: Negant intueri lucem fas eſſe ei qui à ſe hominem occiſum eſſe fateatur. In qua tãdem vrbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii fortiſſimi viri, qui nondum libera ciuitate, tamen populi Romani comitiis liberatus eſt, quum ſua manu ſororem eſſe interfectam fateretur. Minus maioris: Occidi, occidi non Spurium Meliũ, qui annona leuanda, iacturá-

Exemplum à toto ſimili.
A maioribus.
A minoribus. Val. li. 2. tit. de inſtit. antiq.
Ab imparib⁹.
Simile.
Maius.
Minus.

que rei familiaris, quia nimis amplecti plebẽ putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi,&c. Deinde, Sed eum (auderet enim dicere, quum patriam periculo suo liberasset) cuius nefarium adulterium in puluinaribus. & totus in Clodium locus. Dissimile plures causas habet. Fit enim genere, modo, tẽpore, loco, cæterísque: per quæ ferè omnia Cicero præiudicia quæ de Cluentio videbantur facta, subuertit. Contrario vero exemplo censoriam notam, laudando censorem Africanum, qui eum quem peierasse cõceptis verbis palàm dixisset, testimonium etiã pollicitus siquis contradiceret, nullo accusante traducere equum passus est. Quæ quia erant longiora, non suis verbis exposui. Breue autem apud Virgilium contrarii exemplum est, Dissimile, & quot modis fiat. Contrarium. Val.lib.4.cap. de animi moder.

At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo. AEneid.2

Quædam autem ex iis quæ gesta sunt, tota narrabimus: vt Cicero pro Milone, Pudicitiam quum eriperet militi Tribunus militaris in exercitu Caii Marii, propinquus eius Imperatoris, ab eo interfectus est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit: atque hunc ille summus vir scelere solutum periculo liberauit. Quædam significare satis erit, vt idem, ac pro eodem, Neq; enim posset aut Hala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut me Consule Senatus nõ nefarius haberi, si sceleratos interfici nefas esset. Hæc ita dicẽtur, prout nota erunt, vel vtilitas causæ aut decor postulabit. Eadem ratio est eorum quæ ex poeticis fabulis ducũtur, nisi quòd his minus affirmationis adhibetur: cuius vsus qualis esse deberet, idem optimus author ac magister eloquentiæ ostendit. Nam huius quoque generis eadem in oratione reperietur exemplum, Itaque hoc, iudices, nõ sine causa etiam fictis fabulis doctissimi homines memo- Fabulosa exempla.

riæ prodiderunt, eum qui patris vlciſcendi cauſa matrem necauiſſet, variatis hominum ſententiis, non ſolum humana, ſed etiam ſapientiſſimæ Deæ ſententia liberatum.

Æſopici Apologi & prouerbia. Illæ quoque fabulæ, quæ etiam ſi ab AEſopo originẽ nõ acceperunt (nam videtur earũ primus author Heſiodus) nomine tamẽ AEſopi maximè celebrantur, ducere animos ſolent, præcipuè ruſticorum, & imperitorum: qui & ſimplicius quæ ficta ſunt, audiunt, & capti voluptate, facilè iis quibus delectantur, conſentiunt. Siquidem & Menenius Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur reduxiſſe nota illa de membris humanis aduerſus ventrem diſcordantibus fabula. Et Horatius ne in poemate quidem humilem huius generis vſum putauit, his verſibus,

Liuius decad. 1

Epiſt. lib. 1. epiſtol. 1

Olim quod vulpes ægroto cauta leoni, &c.

αἶνος Αἶνον Græci vocant, & αἰσωπωδίκον, &, vt dixi, λόγους μυθικούς: noſtrorum quidam non ſanè recepto in vſum nomine Apologationem. Cui confine eſt παροιμίας genus illud, quod eſt velut fabella breuior, & per allegoriam accipitur, Non noſtrum, inquit, onus: bos clitellas. Proximas exempli vires habet ſimilitudo, præcipuéque illa quæ ducitur citra vllam tranſlationũ miſturam ex rebus penè paribus. Vt qui accipere in campo conſueuerunt, iis candidatis quorum nummos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent eſſe: ſic huiuſmodi iudices infeſti tum reo venerant. Nam παραβολή, quam Cicero collationem vocat, longius res quæ comparantur, repetere ſolet. Nec hominum modò inter ſe opera ſimilia ſpectantur, vt Cicero pro Murena facit, Quòd ſi è portu ſoluentibus, qui iam in portum ex alto inuehuntur, prædicere ſummo ſtudio ſolent & tempeſtatum rationem, & prædonum, & locorum: quod natura fert, vt iis faueamus qui eadem pericula quibus nos perfuncti ſumus, ingrediantur: quo me

Cicero pro Cluent.

A parabola.

tandem animo esse oportet, propè iam ex magna iactatione terram videntem, in hunc, cui video maximas tempestates esse subeũdas? Sed & à mutis atque etiam inanimis interim huiusmodi ducitur. Et quoniam similium alia facies in tali ratione, admonendum est, rarius esse in oratione illud genus quod εἰκόνα Græci vocant (quo exprimitur rerum aut personarum imago: vt Cassius, Quis istam faciem planipedis senis torquens?) quàm id quo probabilius fit quod intendimus: vt si animum dicas excolendum, similitudine vtaris terræ, quæ neglecta sentes atque dumos, exculta fructus creat: aut si ad curam Reipublicæ horteris, ostendas apes etiam formicásque, non modo muta, sed etiam parua animalia, in commune tamen laborare. Ex hoc genere dictum est illud Ciceronis, Vt corpora nostra sine mente, ita ciuitas sine lege suis partibus vt neruis ac sanguine & membris vti non potest. Sed vt hac corporis humani pro Cluentio: ita pro Cornelio, equorum: pro Archia, saxorum quoque est vsus similitudine. Illa (vt dixi) propiora, vt remiges sine gubernatore, ita milites sine imperatore, nihil valere. Solent tamen fallere similitudinum species, ideóque adhibendum est his iudicium. Neque enim vt nauis vtilior noua quàm vetus, sic amicitia: vel vt laudanda quæ pecuniam suam pluribus largitur, ita quæ formam. Verba sunt in his similia, largitionis & vetustatis: vis quidem longè diuersa, pecuniæ, & pudicitiæ. Itaque in hoc genere maximè quæritur, an simile sit quod infertur. Etiam in illis interrogationibus Socratis, quarum paulò antè feci mentionem, cauendum ne incautè respondeas: vt apud AEschinem Socraticum male respondit Aspasia Xenophontis vxor. Quod Cicero his verbis trãsfert, Dic mihi, quæso, Xenophontis vxor, si vicina tua melius habeat aurũ, quàm tu habes, vtrum illius,

Ab imagine, cuius rarus est vsus.

De inuent. 1

an tuum malis? Illius, inquit. Quid si vestem & cæterum ornatum muliebrem pretii maioris habeat, quàm tu habes, tuum, an illius malis? Illius vero, respondit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, virúmne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit meritó. male enim responderat, se malle alienum aurum quàm suum: nam est id improbum. At si respondisset, malle se aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset pudicè respondere, malle se virum suum talem esse, qualis melior esset. Scio quosdam inani diligētia per minutissimas partes ista secuisse, & esse aliquid minus simile, vt simia homini, & marmora deformata prima manu: aliquid plus, vt illud, Non ouum tam simile ouo. Et dissimilibus inesse simile, vt est formicæ & elephāto genus, qui sunt animalia. Et similibus dissimile,

Plautus in Capt.

Eclog. 1

vt canibus catulos, & matribus hœdos:

Contrariorū modi.

differunt enim ætate. Contrariorū quoq; aliter accipi opposita, vt noctē luci: aliter noxia, vt frigidam febri: aliter repugnantia, vt verū falso: aliter disparata, vt dura nō duris. Sed quid hæc ad præsens propositum magnopere pertineant, non reperio. Illud est annotandum magis, argumenta duci ex iure simili: vt Cicero in Topicis, Ei cui domus vsusfructus relictus sit, non restituturum hæredem si corruerit, quia non restituat seruum si is decesserit. Ex contrario, Nihil obstat quo minus iustum matrimonium sit mēte coeuntium, etiam si tabulæ signatæ non fuerint. Nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonii non fuisse constabit. Ex dissimili, quale est Ciceronis pro Cecinna: vt, Siquis me exire domò coegisset armis, haberem actionem: siquis introire prohibuisset, non haberem? Dissimilia sic deprehenduntur, Non si qui argentum omne legauit, videri potest signatam quoque pecuniam reliquisse, ideo etiam quod est in nominibus, dari

Arg. ex iure simili.

A contrario.

A dissimili.

voluisse creditur. Ἀναλογίαν quidam à simili separauerunt, nos eam subiectam huic generi putamus. Nam vt vnum ad decem, sic decem ad centum, simile certe est: & vt hostis, sic malus ciuis. quanquam hæc vlterius quoque procedere solent. Si turpis dominæ consuetudo cum seruo, turpis domini cum ancilla: si mutis animalibus finis voluptas, idem homini. Cui rei facillimè occurrit ex dissimilibus argumētatio. Non idem est dominum cum ancilla coisse, quod dominam cum seruo. Nec si mutis finis voluptas, rationabilibus quoque. Immo ex contrario, quia mutis, ideo non rationabilibus. Adhibetur extrinsecus in causam & authoritas. Hæc secuti Græcos, à quibus κρίσεις dicuntur, iudicia aut iudicationes vocant, non de quibus ex causa dicta sententia est: (nam ea quidem in exemplorum locum cedunt) sed si quid ita visum gentibus, populis, sapientibus viris, claris ciuibus, illustribus poetis referri potest. Ne hæc quidem vulgo dicta, & recepta persuasione populari, sine vsu fuerint testimonia. Sūt enim quodammodo vel potentiora etiam, quòd non causis accommodata, sed liberis odio & gratia mentibus: ideo tantum dicta factáque, quia aut honestissima, aut verissima videbantur. An vero me de incommodis vitæ disserentē non adiuuabit earum persuasio nationū, quæ fletibus natos, lætitia defunctos prosequūtur? Aut si misericordiam cōmendabo iudici, nihil proderit quod prudentissima ciuitas Atheniensium non eam pro affectu, sed pro numine accepit? Nam illa septē præcepta sapientum, nónne quasdam vitæ leges existimamus? Si causam veneficii dicat adultera, non Marci Catonis iudicio damnata videatur, qui nullam adulteram non eandem esse veneficam dixit? iam sententiis quidem poetarū non orationes modo sunt refertæ, sed libri etiam philosophorum: qui quanquā inferiora omnia præceptis suis ac literis credunt, repetere ta

Analogia simili subiecta.

Ab authoritate quæ exemplis adiicitur.

Thraces intellige.

A iudicio gentis.

Ciuitatis.

Sapientis.

Clari ciuis.

Poetæ.

men authoritatem à plurimis versibus non fastidierunt. Neque est ignobile exemplum, Megareos ab Atheniẽsibus cum de Salamine contenderent, victos Homeri versu, qui tamen ipse non in omni editione reperitur, significans Aiacem naues suas Atheniẽsibus iunxisse. Ea quoque quæ vulgo recepta sunt, hoc ipso quòd incertum authorem habent, velut omnium fiunt, quale est, Vbi amici, ibi opes. &, Conscientia mille testes. & apud Ciceronem, Pares autem (vt est in vetere prouerbio) cum paribus facillimè cõgregantur. Neque enim durassent hæc in æternum, nisi vera omnibus viderentur. Ponitur à quibusdam, & quidem in parte prima, Deorum authoritas, quæ est ex responsis: vt, Socratem esse sapientissimum. Id rarum est: tamen vtitur eo Cicero in libro de Aruspicum responsis: & in concione contra Catilinam, quũ signum Iouis columnæ impositum populo ostendit: & pro Ligario, quum causam C. Cæsaris meliorem, quia dii hoc iudicauerint, confitetur. Quæ quum propria causæ sunt, diuina testimonia vocantur: quũ aliunde accersuntur, argumenta. Nonnunquam contingit iudicis quoque, aut aduersarii, aut eius qui ex diuerso agit, dictum aliquod aut factum assumere ad eorum quæ intendimus, fidem. Propter quod fuerunt qui exempla & has authoritates, probationum inartificialium esse arbitrarentur, quòd ea non inueniret orator, sed acciperet. Plurimum autem refert. Nam testis, & quæstio, & his similia, de ipsa re quæ in iudicio est, pronuntiant: extrà petita, nisi ad aliquam præsentis disceptationis vtilitatem ingenio applicantur, nihil per se valent.

Iliad. β

Vulgi.

Plautus in Trucul.

De senect.

In Topic.

De vsu argumentorum. CAP. XII.

HAEC FERE DE probatione vel ab aliis tradita, vel vsu percepta in hoc tempus sciebam. Nec mihi fiducia est, vt ea sola esse contẽdam: quinimmo hor

tor ad quærendum, & inueniri poſſe fateor: quæ tamen adiecta fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nunc breuiter quemadmodum ſit vtendum his, ſubiungam. Traditum ferè eſt, argumentum oportere eſſe confeſſum. Dubiis enim probari dubia quî poſſunt? Quædam tamen, quæ in alterius rei probationem ducimus, ipſa probanda ſunt. Occidiſti virum, eras enim adultera. Prius de adulterio conuincendum eſt: vt quum id cœperit eſſe pro certo, fiat incerti argumentum. Spiculum tuum in corpore occiſi inuentum eſt: negat ſuum. vt probationi proſit, probandum eſt. Illud hoc loco monere inter neceſſaria eſt, nulla eſſe firmiora, quàm quæ ex dubiis facta ſunt certa. Cædes à te commiſſa eſt, cruentam enim veſtem habuiſti. Nō eſt tam graue argumentum ſi fatetur, quàm ſi conuincitur. Nam ſi fatetur, multis ex cauſis potuit cruenta eſſe veſtis. Si negat, hic cauſæ cardinem ponit: in quo ſi victus fuerit, etiam in ſequentibus ruit. Non enim videtur in negando mentiturus fuiſſe, niſi deſperaſſet id poſſe defendi, ſi confiteretur. Firmiſſimis argumentorum, ſingulis inſtandum, infirmiora congreganda ſunt: quia illa per ſe fortia non oportet circunſtantibus obſcurare, vt qualia ſunt appareant: hæc imbecilla natura, mutuo auxilio ſuſtinentur. Itaque ſi non poſſunt valere quia magna non ſunt, valebunt quia multa ſunt: quæ ad eiuſdem rei probationem omnia ſpectant: vt ſi quis hæreditatis gratia hominē occidiſſe dicatur, Hæreditatem ſperabas, & magnam hæreditatem: & pauper eras, & tum maximè à creditoribus appellabaris: & offenderas eum cuius hæres eras, & mutaturum tabulas ſciebas. Singula leuia ſunt, & communia: vniuerſa vero nocent, etiam ſi non vt fulmine, tamen vt grandine. Quædam argumenta ponere ſatis non eſt, adiuuanda ſunt: vt ſi cupiditas cauſa ſceleris fuit,

quæ sit vis eius: * ira, quantum efficiat in animis hominũ talis affectio. Ita & firmiora erunt ipsa, & plus habebunt decôris, si non nudos, & velut carne spoliatos artus ostenderint. Multum etiam refert, si argumento nitemur odii: vtrum hoc ex inuidia sit, an ex iniuria, an ex ambitu: vetus, an nouum: aduersus inferiorem, parem, an superiorẽ: alienum, an propinquum. Suos habent omnia ista tractatus, & ad vtilitatem partis eius quam tuemur, referenda sunt. Nec tamen omnibus semper quæ inuenerimus, argumentis onerandus est iudex: quia & tædium afferunt, & fidem detrahunt. Neque enim iudex potest credere satis esse ea potentia, quæ non putamus ipsi sufficere, qui dicimus. In rebus verò apertis argumentari tam sit stultũ, quàm in clarissimum solem mortale lumen inferre. His quidam probationes adiiciunt, quas παθητικὰς vocant, ductas ex affectibus. Atque Aristoteles quidem potentissimũ putat ex eo qui dicit, si sit vir optimus: quod vt optimum est, ita longè quidem, sed sequitur tamẽ, videri. Inde enim illa nobilis Scauri defensio, Quintus Varius Sucronensis ait AEmiliũ Scaurum Rempub. populi Romani prodidisse: AEmilius Scaurus negat. Cui simile quiddam fecisse Iphicrates dicitur, qui cum Aristophontem, quo accusante similis criminis reus erat, interrogasset, an is accepta pecunia Rempub. proditurus esset, ísque id negasset, Quod igitur, inquit, tu nõ fecisses, ego feci? Intuẽdum autem, & qui sit apud quem dicimus: & id quod illi maximè probabile videatur requirendum. Qua de re locuti sumus, & in procemii & suasoriæ præceptis. Altera ex affirmatione probatio est, Ego hoc feci, Tu mihi hoc dixisti. &, O facinus indignũ. & similia. Quæ non debent deesse quidem orationi & si desunt, multum nocent, non tamen habenda sunt inter magna præsidia, cũ hoc in eadem causa fieri ex vtraque parte similiter possit. Illæ fir-

Rhet. 2

Val. Max. lib. 3 cap. 7

miores, ex sua cuiusque persona probationes, quæ credibilem rationem subiectam habent: vt vulneratus, aut filio orbatus non fuerit alium accusaturus, quàm nocentem: quando si negotium innocenti facit, liberet eum noxa qui admiserit. Hinc & patres aduersus liberos, & aduersus suos quisq; necessarios authoritatẽ petunt. Quæsitum etiam, potentissima argumenta primóne ponenda sint loco, vt occupent animos: an summo, vt inde dimittant: an partita primo summóque, vt Homerica dispositione in medio sint infirma: an à minimis crescant. Quæ prout ratio causæ cuiusque postulabit, ordinabuntur, vno (vt ego censeo) excepto, ne à potentissimis ad leuissima decrescat oratio. Ego hæc breuiter demonstrasse contentus, ita posui, vt locos ipsos & genera quàm possem apertissimè ostenderem. Quidam executi sunt verbosius, quibus placuit proposita locorum communium materia, quo quæque res modo dici posset, ostendere. Sed mihi superuacuũ videbatur. Nam & fere apparet quid in inuidiam, *quid in auaritiam, quid in testem inimicum, *quid pro teste amico dicendum sit. Et de omnibus his omnia dicere infinitum est: tam hercule, quàm si controuersiarum, quæ sunt, quǽque futuræ sunt, quæstiones, argumenta, sententias tradere velim. Ipsas autem argumentorum velut sedes, non me quidem omnes ostendisse confido, plurimas tamen. Quod eo diligentius faciendum fuit, quia declamationes quibus ad pugnam forensem velut præpilatis exerceri solebamus, olim iam ab illa vera imagine orandi recesserunt, atque ad solam compositæ voluptatem neruis carent, non alio mediussidius vitio dicentium, quàm quo mancipiorum negotiatores formæ puerorum vtilitate excisa lenocinantur. Nam vt illi robur ac lacertos, barbámque ante omnia, & alia quæ natura propria maribus dedit, parum existimant decora:

Iliad. 4 vbi imbecilliores Nestor in medio collocat.

*iniuriam
*potẽtes amicos

quæque fortia, si liceret, forent, vt dura molliunt: ita nos habitum ipsum orationis virilem, & illam vim strictè robustéque dicendi, tenera quadam elocutionis cute operimus: & dum læuia sint ac nitida, quantum valeant nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturam intuenti nemo non vir spadone formosior erit. nec tam auersa vnquam videbitur ab opere suo Prouidētia, vt debilitas inter optima inuenta sit. Nec id ferro speciosum fieri putabo, quod si nasceretur, monstrum erat. Libidinem iuuet ipsum effœminati sexus mendacium, nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, vt siqua pretiosa fecit, fecerit & bona. Quapropter eloquentiam licet hanc (vt sentio enim dicam) libidinosam resupina voluptate auditoria probent: nullam esse existimabo, quæ ne minimum quidem in se indicium masculini & incorrupti, ne dicam grauis & sancti viri, ostendet. An vero statuarum artifices, pictorésque clarissimi, quum corpora quamspeciosissima fingēdo pingēdóve effingere cuperēt, nunquam tamen in hunc inciderunt errorem, vt Bagoam, aut Megabyzum aliquem in exemplum operis assumerent sibi, sed Doryphoron illum, aptum vel militiæ vel palæstræ, aliorum quoque iuuenum bellicosorum & athletarum corpora * decora verè existimauerūt: nos qui Oratorem studemus effingere, non arma, sed tympana eloquentiæ demus? Igitur & ille quem instituimus, adolescens, quammaximè potest, componat se ad imitationem veritatis, initurúsque frequenter forensium certaminum pugnam, iam in schola victoriam spectet, & ferire vitalia ac tueri sciat: & præceptor id maximè exigat, & inuentũ præcipuè probet. Nā vt ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis gaudent. Nunc illud mali est, quòd necessaria silentio plerũque transeūt, nec in dicendo videtur inter bona vtilitas. Sed hæc & in alio nobis

Plutarch. in vita Alex.

Plin. lib.35. cap.3. & lib.34 cap.16. & Cic. in Orat.

* decorare exist.

Lib. de causis corruptæ eloquentiæ.

tractata sunt opere, & in hoc sæpe repetenda. Nunc ad ordinem inceptum reuertamur.

De Refutatione. CAP. XIII.

REFVTATIO dupliciter accipi potest. Nam & pars defensoris tota posita est in refutatione, & quæ dicta sunt ex diuerso, debent vtrinque dissolui : & hæc est propriè, cui in causis quartus assignatur locus, sed vtriusque similis conditio est. Neque verò ex aliis locis ratio argumentorum in hac parte peti potest, quàm in confirmatione : nec locorum, aut sententiarum, aut verborum & figurarum alia conditio est. Affectus plerunque hæc pars mitiores habet. Non sine causa tamen difficilius semper est creditum (quod Cicero sæpe testatur) defendere, quàm accusare. Primùm, quòd est res illa simplicior. proponitur enim vno modo : variè dissoluitur, quum accusatori satis sit plerunque verum esse id quod obiecerit: patronus neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuat, auertat, despiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atque, vt sic dixerim, clamosa est actio. Hinc mille flexus & artes desyderantur. Tum accusator præmeditata pleraque domo affert : patronus etiam inopinatis frequenter occurrit. Accusator dat testem : patronus ex re ipsa refellit. Accusator criminum inuidia, etsi falsa sit, materiam dicendi trahit, de parricidio, sacrilegio, maiestate, quæ patrono tantum neganda sunt. Ideóque accusationibus etiam mediocres in dicendo suffecerunt, bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus, fuit. Nam vt quod sentio semel finiam, tanto est accusare quàm defendere, quanto facere quàm sanare vulnera facilius. Plurimum autem refert, & quid protulerit aduersarius, & quomodo. Primùm igitur intuendum est, id cui responsuri sumus, proprium sit eius iudicii, an ad causam extra accersitum. Nam si

Cic. in Oratore.

est proprium, aut negandum, aut defendendum, aut transferendum: extra hæc in iudiciis ferè nihil est. Deprecatio quidem, quæ est sine vlla specie defensionis, rara admodum, & apud eos solos iudices, qui nulla certa pronuntiandi forma tenentur: quanquam illæ quoque apud C. Cæsarem, & Triumuiros, pro diuersarum partium hominibus actiones, etiam si precibus vtuntur, adhibent tamen patrocinia. nisi hoc non fortissimè defendentis est dicere, Quid aliud egimus Tubero, nisi vt quod hic potest, nos possemus? Quod siquando apud principem aliúmve cui vtrum velit liceat dicemus, dicendum erit, Dignum quidem morte eum pro quo loquemur, clementia tamen seruandum esse vel talem. Primùm omnium non erit nobis res cum aduersario, sed cum iudice: deinde forma deliberatiuæ magis materiæ, quàm iudicialis vtemur. Suadebimus enim vt laudem humanitatis potius quàm voluptatem vltionis concupiscat. Apud iudices quidem secundum leges dicturos sententiã, de confessis præcipere ridiculum est. Ergo quæ neque negari neque transferri possunt, vtique defendenda sunt, qualiacunque sint: aut causa cadendum. Negandi duplicem ostẽdimus formam: aut non esse factum: aut non hoc esse quod factum sit. Quæ neque defendi, neque transferri possunt, vtique neganda: nec solum si finitio potest esse pro nobis, sed etiam si nuda inficiatio superest. Testes erunt: multa in eos dicere licet. Chirographũ: de similitudine literarum differendum. Vtique nihil erit peius quàm confessio. Vltima est actionis controuersia, quum defendendi negandíve non est locus, translatio. Atqui quædam sunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferi possunt. Adulterii rea est quæ quum anno vidua fuisset, enixa est. Lis non erit. Quare illud stultissimè præcipitur, Quod defendi non possit, silentio dissimulan-

Pro Ligario.

dum; siquidem est id de quo iudex pronunciaturus est. At si extra causam sit adductum, & tamen coniunctum, malim quidem dicere, nihil id ad quæstionem, nec esse in his morandum, & minus esse quàm aduersarius dicit: tamen velut huic simulationi obliuionis ignoscam. Debet enim bonus aduocatus pro rei salute breuem negligentiæ reprehẽsionem non pertimescere. Videndum etiã simul nobis plura aggredienda sint, an amolienda singula. Plura simul inuadimus, si aut tam infirma sunt, vt pariter impelli possint: aut tam molesta, vt pedem conferre cum singulis non expediat. Tum enim toto corpore *enitendum, &, vt sic dixerim, * detecta fronte pugnandum est. Interim si resoluere ex parte diuersa dicta difficilius erit, nostra argumenta cum aduersariorum argumentis conferemus, si modò, hæc vt valentiora videantur, effici poterit. Quæ verò turba valebunt, diducenda erunt, vt quod paulò antè dixi, Eras hæres & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas testamenti sciebas. Vrgent vniuersa. At si singula quæque dissolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie conualuerat, diductis quibus alebatur, cóncidet: vt si vel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet transitum prebent. Itaque propositio quoque secundum hanc vtilitatem accommodabitur, vt ea nunc singula ostendamus, nunc complectamur vniuersa. Nam interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere: vt si multas causas faciendi quod arguit, reo dicet accusator fuisse: nos non enumeratis singulis, semel hoc intuendum negemus, quia non quisquis causam faciendi sceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamen accusatori congerere argumenta, reo dissoluere expediet. Id autem quod erit ab aduersario dictum, quomodo refutari debeat intuendum est. Nam si erit palàm falsum, ne-

*obnitendum
*directa

gare ſatis eſt: vt pro Cluentio Cicero, Eum quem dixerat accuſator epoto poculo concidiſſe, negat eodem die mortuum. Palàm etiam contraria, & ſuperuacua, & ſtulta reprehendere nullius eſt artis. Ideóque nec rationes eorum, nec exempla tradere neceſſe eſt. Id quoque (obſcurum vocant) quod ſecreto, & ſine teſte aut argumẽto dicitur factum, ſatis natura ſua infirmum eſt. Sufficit enim quod aduerſarius non probat. Item ſi ad cauſam non pertinet. Eſt tamen interim Oratoris efficere, vt quid aut contrarium eſſe, aut à cauſa diuerſum, aut incredibile, aut ſuperuacuum, aut noſtræ potius cauſæ videatur eſſe coniunctum. Obiicitur Oppio, quòd de militum cibariis detraxerit, aſperum crimen: ſed contrarium oſtendit Cicero, quia iidem accuſatores obiecerunt Oppio, quòd is voluerit largiendo corrumpere exercitum. Teſtes in Cornelium accuſator lecti à Tribuno codicis pollicetur. facit hoc Cicero ſuperuacuũ, quia idem fateatur ipſe. Petit accuſationem in Verrem Quintus Cæcilius, quòd fuerat quæſtor eius, ipſum Cicero vt pro ſe videretur effecit. Cætera quæ proponuntur, communes locos habent. Aut enim coniectura excutiuntur, an vera ſint. aut finitione, an propria: aut qualitate, an inhoneſta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera quæ ei generi accidunt. Eáque non modò in propoſitionibus aut rationibus, ſed in toto genere actionis intuenda. An ſit crudelis, vt Labieni in Rabirium lege perduellionis. Inhumana, vt Tuberonis Ligarium exulem accuſantis: atque id agentis, ne ei Cæſar ignoſcat. Superba, vt in Oppium ex epiſtola Cottæ reum factum. Proinde præcipites, inſidioſæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tamen fortiſſimè inuaſeris, quod eſt aut omnibus periculoſum: vt dicit Cicero pro Tullio, Quis hoc ſtatuit vnquam, aut cui concedi ſine ſummo omnium periculo po

In diuin.

Loci communes à cõiectura, finitione, qualitate.

test, vt eum iure potuerit occidere, à quo metuisse se dicat ne ipse posterius occideretur? Aut ipsis iudicibus, vt pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equestrem ordinem admittant. Nonnunquã tamen quædam bene contemnuntur, vel tanquam leuia, vel tanquã ad causam nihil pertinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc simulatio interim hucusque procedit, vt quæ dicendo refutare non possumus, quasi fastidiendo calcemus. Quoniam verò maxima pars eorum similibus constat, rimandũ erit diligentissimè, quid sit in quoque quod assumitur, dissimile. Id in iure facilè deprehenditur. Est enim scriptum de rebus vtique diuersis, tantóque magis ipsa rerum differentia potest esse manifesta. Illas verò similitudines, quæ ducuntur ex mutis animalibus aut inanimis, facilè est eludere. Exempla rerum variè tractanda sunt si nocebunt. quæ si dubia erunt, fabulosa dicere licebit: sin vera, maximè quidem dissimilia. Neque enim fieri potest, vt paria sint omnia: vt si Nasica post occisum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius est interfectus: Melium regni affectatorem fuisse, à Graccho leges modò latas esse populares: Halam magistrũ equitũ fuisse, Nasicam priuatum esse dicatur. Si defecerint omnia, tum videndum erit, an obtineri possit, ne illud quidem rectè factum. Quod de exemplis, idem etiam de iudicatis obseruandum. Quod autem posui, referre, quo quicque accusator modo dixerit, huc pertinet, vt si est minus efficaciter locutus, ipsa eius verba ponantur: si acri & vehementi vsus fuerit oratione, eandem rem nostris verbis mitioribus proferamus, vt Cicero pro Cornelio, Codicem attigit. & protinus cum quadam defensione: vt si pro luxurioso dicendum sit, Obiecta est paulo liberalior vita. Sic & pro sordido parcum, & pro maledico liberũ dicere licebit. Vtique nunquã committẽdum est, vt aduersariorum

dicta cum sua confirmatione referamus, aut etiam loci alicuius *executione adiuuemus, nisi cum eludẽda. Apud exercitum mihi fueris, inquit: tot annis forum non attigeris: abfueris tandiu: & cum tam longo interuallo veneris, cum iis qui in foro habitarunt, de dignitate contendas? Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur: vt Cicero pro Scauro contra Bostarem facit, velut orationem diuersæ partis imitatus. Aut pluribus propositionibus iunctis: vt pro Vareno, Cum iter per agros & loca sola faceret cum Populeno, in familiam Ancharianam incidisse dixerunt: deinde Populenum occisum esse: illico Varenum vinctum adseruatum, dum hic ostenderet quid de eo fieri vellet. Quod est vtique faciendum, si erit incredibilis rei ordo, & ipsa expositione fidem perditurus. Interim per partes dissoluitur, quod contextu nocet: & plerunque id est tutius. Quædam contradictiones natura sunt singulæ. Id exemplis non eget. Communia bene apprehenduntur, non tantùm quia vtriusque sunt partis, sed quia plus prosunt respondenti. Neque enim pigebit, quod sæpe monui, referre. Commune qui prior dicit, contrarium facit. Est enim cõtrarium, quo aduersarius bene vti potest. Atenim non verisimile est tantum scelus M. Cottam esse commentum. Quid? hoc verisimile est, tantum scelus Oppium esse conatum? Artificis autem est inuenire in actione aduersarii, quæ inter semetipsa pugnent, aut pugnare videantur, quæ aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt: vt in causa Cæliana, Clodia aurum se Cælio commodasse dicit, quod signum magnæ familiaritatis est: venenum sibi paratum, quod summi odii argumentum est. Tubero Ligarium accusat, quòd is in Africa fuerit: & queritur quòd ab eo ipse in Africam non sit admissus. Aliquando verò præbet eius rei occasionem minus cõsiderata ex aduerso

*excussione

Cicero pro Oppio.

dicentis oratio:quod accidit præcipuè cupidis ſententiarum,vt ducti occaſione dicendi,non reſpiciant quid dixerint,dum locum præſentem,non totam cauſam intuentur.Quid tam videri poteſt cõtra Cluentium,quàm cenſoria nota?Quid tã contra eundẽ,quàm filium ab Egnatio corrupti iudicii, quo Cluentius Oppianicum circunueniſſet,crimine exhæredatum? Ad hæc Cicero pugnare inuicem oſtendit.Sed tu Acci conſideres,cenſeo diligenter,vtrum cenſorium iudicium graue velis eſſe.Si Egnatii,leue eſt quod cenſores de cæteris ſubſcripſerũt.Ipſum enim Cn.Egnatium,quem tu grauem eſſe vis, ex ſenatu eiecerunt.Sin autem cenſorium,hunc ipſum Egnatium, quem pater cenſoria ſubſcriptione exhæredauit,cenſores in ſenatu,quum patrem eiicerent,retinuerunt. *Illa* magis vitioſe dicuntur, quàm acutè reprehenduntur: argumentum dubium,pro neceſſario:controuerſum,pro confeſſo:cõmune pluribus,pro proprio:vulgare,ſuperuacuũ, ſerius conſtitutum,contra fidem. Nam & illa accidũt parum cautis,vt crimen augeant, quod probandum eſt: de facto diſputent,quum de authore quæratur: impoſſibilia aggrediantur : pro effectis relinquant vix dum inchoata: de homine dicere,quàm de cauſa malint: hominũ vitam rebus aſſignent: vt ſiquis decemuiratum accuſet,nõ Appium:manifeſtis repugnent:dicãt quod aliter accipi poſſit:ſummam quæſtionis non intueantur:non ad propoſita reſpondeant. Quod vnũ aliquãdo recipi poteſt,quum mala cauſa adhibitis extrinſecus remediis tuenda eſt : vt quum peculatus reus Verres fortiter & induſtriè tutatus Act.7. contra piratas Siciliam dicitur. Eadem aduerſus contradictiones nobis oppoſitas præcepta ſunt.Hoc tamen amplius,quod circa eas multi duobus vitiis diuerſis laborãt. Nam quidam etiam in foro tanquam moleſtam rem & odioſam prætereunt:& iis plerunque quæ compoſita do-

*& scilicet mo attulerunt, contenti, sine aduersario dicunt: *etsi licet multo magis in scholis, in quibus non solùm contradictiones omittuntur, verùm etiam materiæ ipsæ sic plerunque finguntur, nihil vt dici pro altera parte possit. Alii diligentia lapsi, verbis etiam vel sententiolis omnibus respondendum putant. quod est & infinitum, & superuacuum. non enim causa reprehenditur, sed actor: quem ego semper videri malim sic disertum, vt si dixerit quod rei prosit, ingenii credatur laus esse, non causæ: siquando fortè lædat, causæ, non ingenii culpa. Itaque illæ reprehensiones, aut obscuritatis, qualis in Rullum est: aut infantiæ in dicendo, qualis in Pisonem: aut inscitiæ rerum verborúmque, & insulsitatis etiam, qualis in Antonium est, accommodantur iustis odiis, súntque vtiles ad conciliandum iis quos inuisos facere volueris, odium. Alia respondendi patronis ratio: & aliquando non eorum oratio modò, sed vita etiam, vultus denique, incessus, habitus rectè incusari solet: vt aduersus Quintium Cicero, non hæc solùm, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos insectatus est. Presserat enim turbulentis concionibus Cluentium Quintius. Nonnunquam eleuandæ inuidiæ gratia, quæ asperius dicta sunt, eluduntur: vt à Cicerone Triarius. Nam quum Scauri columnas per vrbem plaustris vectas esse dixit, Ego porrò, inquit, qui Albanas habeo columnas, clitelis eas apportaui. Et magis hoc in accusatores concessum est, quibus cōuitiari aliquando patrocinii fides cogit. Illa verò aduersus omnes & recepta, & non inhumana conquestio, si callidè quid tacuisse, breuiasse, obscurasse, distulisse dicuntur. Defensionis quoque permutatio reprehenditur sæpe, vt fecit Accius aduersus Cluentium, AEschines aduersus Ctesiphontem: quū ille Ciceronem lege vsurū modò, hic minimè de lege dicturum Demosthenem queritur. Declamatores verò in pri-

[Margin notes: Philip. 2. & 3. (beside "verborúmque…"); Pro Cluentio. (beside "rectè incusari…")]

mis sunt admonẽdi, ne contradictiones eas ponãt, quibus facillimè respõderi possit: neu sibi stultũ aduersarium fingãt. Facimus autẽ, quòd maximè vberes loci, popularésq; nascũtur sentẽtiæ, materiam dicẽdi nobis quod volumus dicẽtibus: vt nõ sit inutilis ille versus, Nõ malè respondit, malè enim prior ille rogarat. Fallet hæc nos in foro consuetudo, vbi aduersario, nõ ipsi nobis respõdebimus. Aiunt Acciũ interrogatũ, cur causas nõ ageret, quum apud eum in Tragœdiis tanta vis esset, hanc reddidisse rationem, Quòd illic ea dicerentur quæ ipse vellet, in foro dicturi aduersarii essent quæ minimè vellet. Ridiculũ est ergo in exercitationibus quæ foro præparãtur, prius cogitare quid responderi, quàm quid ex diuerso dici possit. Et bonus præceptor nõ minus discipulum laudare debet, si quid pro diuersa, quàm si quid pro sua parte acrius excogitarit. Rursus aliquid in scholis permittendũ semper, in foro raró. Nã loco à petitore primo cõtradictione vti quî possumus, vbi vera res agitur, quũ aduersarius adhuc nihil dixerit? Incidũt tamen plerique in hoc vitiũ vel consuetudine declamatoria, vel etiã cupiditate dicẽdi, dántq; de se respondentibus venustissimos lusus, quum modò se verò nihil dixisse, neque tam stultè dicturos: modò bene admonitos ab aduersario, & agere gratias, quòd adiuti sint, iocantur: frequentissimè verò, id quod firmissimum est, nunquam iis responsurum aduersariũ fuisse, quæ proposita nõ essent, nisi sciret illa vera esse, & ad fatẽdũ conscientia esset impulsus: vt pro Cluentio Cicero, Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic renũtiari, me habere in animo causam hanc præsidio legis defendere. itáne est? ab amicis imprudentes videlicet prodimur: & est nescio quis de iis quos amicos nobis arbitramur, qui nostra consilia ad aduersarium deferat? Quísnã hoc tibi renuntiauit? quis tam improbus fuit? cui autem ego narraui: nemo (vt opinor)

Contra declamatores.

in culpa eſt.nimirum tibi iſtud lex ipſa renuntiauit. At quidam contradictione non contenti, totos etiam locos explicãt,Scire ſe hoc dicturos aduerſarios, & ita perſecuturos. Quod factum venuſtè noſtris tẽporibus eluſit Vibius Criſpus,vir ingenii iucundi & elegãtis: Ego verò,inquit,iſta non dico.quid enim attinet illa bis dici? Nonnunquam tamen aliquid ſimile contradictioni poni poteſt, ſiquid ab aduerſario teſtationibus comprehenſum, in aduocationibus iactatum.Reſpondebimus enim rei ab illis dictæ,nõ à nobis excogitatæ:aut ſi id genus erit cauſæ,vt proponere poſſimus certa,extra quæ nihil dici poſſit:vt quum res furtiua in domo deprehenſa ſit,dicat neceſſe eſt reus,aut ſe ignorante illatã, aut depoſitam apud ſe, aut donatam ſibi. quibus omnibus etiam ſi propoſita non ſint, reſponderi poteſt. At in ſcholis rectè & probationibus & contradictionibus occurremus, vt in vtrunq; locum,id eſt primũ & ſecũdum,ſimul exerceamur.quod niſi fecerimus,nunquam vtemur contradictione.Non enim erit cui reſpondeamus. Eſt & illud vitium, nimium ſoliciti,& circa omnia momenta luctantis. Suſpectam enim facit iudici cauſam, & frequẽter quæ ſtatim dicta omnem dubitationem ſuſtuliſſent,dilata:ipſis præparationibus fidem perdunt, quia patronus & aliis crediderit opus fuiſſe.Fiduciam igitur orator præ ſe ferat,ſempérque ita dicat,tanquam de cauſa optimè ſentiat. Quod (ſicut omnia)in Cicerone præcipuum eſt.Nam illa ſumma cura ſecuritati eſt ſimilis, tantáque in oratione authoritas, vt probationis locum obtineat, dubitare nobis non audentibus.Porrò qui ſcierit quid pars aduerſa,quid noſtra habeat valẽtiſſimum, facile iudicabit quibus maximè rebus vel occurrendum ſit,vel inſtandum.Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris.Nã ſi agimus,noſtra confirmanda ſunt primúm:tum quæ noſtris opponuntur,re-

futanda. Si respondemus, prius incipiendum est à refutatione. Nascuntur autem ex his quæ contradictioni opposuimus, aliæ contradictiones: euntque interim longius, vt gladiatorum manus, quæ secundæ vocantur: fiunt & tertiæ, si prima ad euocandum aduersarii ictum prolata erit: & quartæ, si geminata captatio est, vt bis etiam cauere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio & vltrà ducit. Sed illam etiam quam suprà ostendi, simplicem ex affectibus atque ex affirmatione sola probationem recipit refutatio: qualis est illa Scauri, de qua dixi suprá. Quin nescio an etiam frequentior, vbi quid negatur. Videndum præcipuè vtrique parti, vbi sit rei summa. Nam ferè accidit, vt in causis multa dicantur, de paucis iudicetur. In his probandi refutandíque ratio est: sed adiuuanda viribus dicentis, & adornanda. Quamlibet enim sint ad * docendum quod volumus accommodata, tamen erunt infirma, nisi maiore quodam oratoris spiritu impleantur. Quare & illi communes loci de testibus, de tabulis, de argumentis, aliísque similibus, magnam vim animis iudicum afferunt, & hi proprii, quibus factum quodque laudamus, aut contrà iustum vel iniustum docemus, maius aut minus, asperius aut mitius. Ex his autem alii ad* probationem singulorum argumentorum faciunt, alii ad plurium, alii ad totius causæ inclinationē. Ex quibus sunt qui præparent animum iudicis, sunt qui confirment. Sed præparatio quoque aut cōfirmatio aliquando totius causæ est, aliquando partiū, & proinde vt cuique conueniūt, subiicienda. Ideóque miror inter duos diuersarum sectarum velut duces non mediocri contentione quæsitū, singulísne quæstionibus subiiciendi essent loci, vt Theodoro placet: an prius docendus iudex quàm mouendus, vt præcipit Apollodorus: tanquā perierit hæc ratio media, & nihil cum ipsius causæ vtilitate sit deliberandum. Hæc

*dicendum

*comparationem

*acies praecipiunt qui ipsi non dicunt in foro, vt *artes à securis otiosísque compositæ, ipsa pugnæ necessitate turbentur. Nanque omnes ferè qui legē dicendi quasi quædam mysteria tradiderunt, certis non inueniendorum modò argumentorum locis, sed concludendorū quoque nos præceptis alligauerūt: de quibus breuissimè prælocutus, quid ipse sentiā, id est quid clarissimos oratores fecisse videam, non tacebo.

Quibus constet epichirema, & quomodo refellatur. CAP. XIIII.

Enthymema quid, & eius species.

IGITVR enthymema, & argumentum ipsum, id est rem quæ probationi alterius adhibetur, appellant, & argumenti elocutionem. Eam verò dixi duplicem. Ex consequentibus, quod habet propositionem, coniūctámque ei protinus probationē: quale pro Ligario, Caussa tū dubia, quòd erat aliquid in vtraque parte quod probari posset: nūc melior ea certè iudicanda est, quam etiam dii adiuuerūt. Habet enim propositionem, probationémque, non habet conclusionem. Ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus verò, quod etiam solum enthymema quidam vocant, fortior multo probatio est. Tale est Ciceronis pro Milone, Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitā si putetis per vos restitui posse, nolitis. Quod quidem etiam aliquando multiplicari solet, vt est ab eodem & pro eodem reo factum, Quem igitur quum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitauit occidere? Optimum autem videtur enthymematis genus, quū proposito dissimili vel contrario ratio subiungitur: quale est Demosthenis, Non enim siquid vnquam contra leges factum est, ídque tu es imitatus, idcirco te conuenit pœna liberari: quin è contrario damnari multo magis. Nam vt si-

Contra AEschinem.

quis eorum damnatus esset, tu hæc non scripsisses: ita damnatus tu si fueris, non scribet alius. Epichirematos, & quatuor, & quinque, & sex etiam factæ sunt partes à quibusdam: Cicero maximè quinque defendit, vt sit propositio, deinde ratio eius, tum assumptio & eius probatio, quinta complexio: quia vero interim & propositio non egeat rationis, & assumptio probationis, nonnunquam etiam complexione opus nō sit, quadripertitam & tripertitam & bipertitam quoque fieri posse ratiocinationem. Mihi & plurimis nihilominus authoribus tres * ad summum videntur. Nam ita se habet natura, vt sit de quo quæratur, & per quod probetur: tertium adiici potest velut ex consensu duorum antecedentium. Ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ, ac secundæ partis exornatio, eisdem cedere possunt, quibus subiiciūtur. Sumamus autem ex Cicerone quinque partium exemplum, Melius gubernantur ea quæ consilio reguntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hāc primam partem numerant. eam deinceps rationibus variis, & quamcopiosissimis verbis approbari putant oportere. Hoc ego totū cū sua ratione vnum *puto: alioqui si ratio pars est, est autē varia ratio, plures partes esse dicātur. Assumptionē deinde ponit, Nihil autē omniū rerū melius quàm omnis mūdus administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliā porrò inducunt probationē, de quo idē quod suprà dico. Quinto inducūt loco cōplexionē, quæ aut id infert solū quod ex omnibus partibus cogitur: hoc modo, Consilio igitur mūdus administratur. aut vnū in locū quum conduxerit breuiter propositionem & assumptionem, adiungit quid ex his conficiatur, ad hūc modū, Quòd si melius gerūtur quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrātur, nihil autē omnium rerum melius, quàm omnis mūdus administratur:

Epichirematos partes, & tractādi ratio. De inuen. lib. 2.

*solummodo

Rhet. 2.

*pono

Formam partium epichirematis.

consilio igitur mundus administratur. Cui parti consentio. In tribus autem quas fecimus partibus non est forma semper eadem, sed vna, in qua idem concluditur, Anima immortalis est. Nam quicquid ex seipso mouetur, immortale est: anima autem ex seipsa mouetur: immortalis igitur est anima. Hoc fit non solùm in singulis argumentis, sed in totis causis quæ sunt simplices, & in quæstionibus. Nam & hæ primam habēt propositionem, Sacrilegium commisisti, hominem occidisti. Non quisquis hominem occidit, cædis reus tenetur. Deinde rationem. Sed hæc est in causis & quæstionibus lōgior, quàm in singulis argumentis. Et plerunque summa complexione, vel per enumerationem, vel per breuem conclusionem testantur quid effecerint. In hoc genere propositio dubia est. De hac enim quæritur. Altera est complexio non par intentioni, sed vim habens parem, Mors nihil ad nos. Nā quod est dissolutū, sensu caret: quod autē sensu caret, nihil ad nos. In alio genere, nō eadē propositio est, quæ cōnexio, Omnia animalia meliora sunt quàm inanima: nihil autē melius est mundo, mūdus igitur animal. Hîc potest videri de re contentio. Potuit enim sic cōstitui ratiocinatio, Animal est mūdus, omnia enim animalia meliora sunt quàm inanima. Cæterum hæc propositio aut confessa est, vt proxima: aut probanda, vt, Qui beatam vitam viuere volet, philosophetur oportet. Non enim conceditur. Cætera sequi, nisi cōfirmata prima parte, nō possunt. Est & assumptio interim confessa: vt, Omnes autem volunt beatam vitā viuere. interim probanda, vt illa, Quod est dissolutum, sensu caret, quum soluta corpore anima, an sit immortalis, vel ad tempus certum maneat, sit in dubio. Quam assumptionem, alii rationem vocant, alii epichirema. Epichirema autem nullo differt à syllogismis, nisi quòd illi & plures habent species, & vera

Platonis argumentatio in Axiocho.

Propositio.

Assumptio.

Epichirema & syllogismus quomodo differant.

colligũt veris: epichirematis frequentior circa credibilia est vsus. Nam si contingeret semper controuersa cõfessis probare, vix esset in hoc genere vsus Oratoris. Nã quid ingenio est opus, vt dicas, Bona ad me pertinent, solus enim sum filius defuncti, vel solus hæres, quum iure bonorũ professio testati secundum tabulas testamẽti detur: ad me igitur pertinent. Sed quum ipsa ratio in quæstionem venit, efficiendũ est certum id quod probaturi sumus, quod incertũ est: vt si ipsa forte intẽtione dicatur, Aut filius non es, aut non es legitimus, aut non es solus. Itémque, Aut hæres non es, aut non iustum testamentum est, aut capere nõ potes, aut habes cohæredes. Efficiendum est iustum, propter quod bona adiudicari nobis debeãt. Sed tum est necessaria illa summa connexio, quum interuenit oratio longior. Aliquando sufficiunt intentio ac ratio, Silent leges inter arma, nec se expectari iubent, quum ei qui expectare velit, antè iniusta pœna luenda sit, quàm iusta repetenda. Ideóque id enthymema quod est ex consequentibus, rationi simile dixerunt. Sed & singula quoque interim rectè ponũtur, vt ipsum illud, Silent leges inter arma. Et à ratione fas est incipere, deinde concludere: vt ibidem, Quòd si XII tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnũ autem, si se telo defenderet, interfici impunè voluerunt, quis est, qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet? Variat autẽ hic adhuc, & rursus rationem tertio loco ponit, Quum videat aliquãdo gladium nobis ad occidẽdum hominem ab ipsis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinem. Insidiatori autem & latroni quæ potest inferri iniusta nex? Hæc intentio, Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? Hæc ratio, Quos habere certè nõ liceret, si vti illis nullo pacto liceret. Hæc ex intentione & ra-

Pro Milone.

Quot modis possit epicherema refelli.

tione connexio. Huic generi probationis tribus occurritur modis, id est per omnes partes. Aut enim expugnatur intẽtio, aut assumptio, aut cõclusio, nonnunquam omnia: sed hæc omnia tria sunt. Intentio expugnatur, Iure occidi eum, qui insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quæstio est, an sit ei fas lucẽ intueri, qui à se hominem necatum esse fateatur. Expugnatur assumptio omnibus iis quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunquam est vera, quum eius propositio vera nõ sit. Interim veræ propositionis falsa ratio est. Virtus bonum est, verum est, si quis rationẽ subiiciat, quòd ea locupletes faciat, veræ intentionis falsa sit ratio. Connexio aut vera negatur, quum aliud colligit quàm id quod ex prioribus cõficitur: aut nihil ad quæstionem dicitur pertinere. Non est vera sic, Insidiator iure occiditur. Nã qui curauit vt vim afferat vt hostis, debet etiam vt hostis repelli. Rectè igitur Clodius vt hostis occisus est. Non vtique. Nondũ enim Clodium insidiatorem ostendimus: sed fit vera connexio. Rectè igitur insidiator vt hostis occiditur. Nihil ad nos. Nondum enim Clodius insidiator apparet. Sed vt potest esse vera connexio, & tamen falsa intentio, & ratio: ita si illa vera sunt, nunquam est falsa connexio.

Enthymema, pars syllogismi, & quo differat à syllogismo.

Enthymema ab aliis oratorius syllogismus, ab aliis pars dicitur syllogismi, propterea quòd syllogismus vtique conclusionem & propositionem habet, & per omnes partes efficit quod proposuit: Enthymema tantùm intẽtum intelligi contentum sit. Syllogismus talis, Solum bonum virtus: nam id demum bonum est, quo nemo malè vti potest: virtute nemo malè vti potest, bonum est ergo virtus. Enthymema ex consequentibus, Bonũ est virtus, qua nemo malè vti potest. Et contrà, Non est bonum pecunia: nõ enim bonum, quo quisquam ma-

le vti poteſt: pecunia poteſt quis malè vti: nõ igitur bonum eſt pecunia. Enthymema ex pugnantibus, An bonum eſt pecunia, qua quiſque poteſt malè vti? Si pecunia quæ eſt in argento ſignato, argentum eſt: qui argentum omne legauit, & pecuniam quæ eſt in argento ſignato, legauit. Argentum autem omne legauit: igitur & pecuniam quæ eſt in argẽto, legauit. Habebit formã ſyllogiſmi. Oratori ſatis eſt dicere, Quum argentum legauerit omne, pecuniam quoque legauit quæ eſt in argento. Peregiſſe mihi videor ſacra tradentiũ artes, ſed conſilio locus ſupereſt. Nanque ego vt in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando vti nefas nõ duco, ita conſtare totam, aut certè cõfertam eſſe aggreſſionũ & enthymematũ ſtipatione minimè velim. Dialogis enim & dialecticis diſputationibus erit ſimilior, quàm noſtri operis actionibus, quæ quidem inter ſe plurimùm differunt. Nanq; illi homines docti, & inter doctos verum quærẽtes, minutius & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia, & ad liquidum confeſſúmque perducunt: vt qui ſibi & inueniendi & iudicandi vendicent partes, quarum alteram τοπικὴν, alteram κριτικὴν vocant. Nobis ad aliorum iudicia componẽda eſt oratio, & ſæpius apud omnino imperitos, atque aliarum certè ignaros literarũ loquendum eſt: quos niſi & delectatione allicimus, & viribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipſa quæ iuſta ac vera ſunt, tenere non poſſumus. Locuples & ſpecioſa vult eſſe eloquentia: quorũ nihil conſequetur, ſi concluſionibus certis & crebris, & in vnam prope formam cadentibus conciſa, & contemptum ex humilitate, & odiũ ex quadã ſeruitute, & ex copia ſatietatem, & ex amplitudine faſtidium tulerit. Feratur igitur nõ ſemitis, ſed cãpis: non, vti fontes anguſtis fiſtulis colligũtur, ſed vt latiſſimi amnes, totis vallibus fluat, ac

τοπική.
κριτική.

Eloquentia qualis eſſe velit.

ſibi viam, ſiquãdo nõ acceperit, faciat. Nam quid miſerius illa lege velut præformatas infantibus literas perſequentium, &, vt Græci dicere ſolent, quẽ mater amictum dedit, ſolicitè cuſtodientium, Propoſitio ac concluſio ex conſequentibus & repugnantibus, non inſpiret, non augeat, non mille figuris variet ac verſet: vt ea naſci, & ipſa prouenire natura, non manufacta, & arte ſuſcepta magiſtrum fateri vbique videantur? Quis vnquam ſic dixit Orator? Nónne apud ipſum Demoſthenem pauciſſima huiuſmodi reperiuntur? Quæ apprehenſa Græci magis (nam hoc ſolum nobis peius faciũt) in catenas ligant, & inexplicabili ſerie connectũt, & indubitata colligunt, & probãt confeſſa, & ſe antiquis per hoc ſimiles vocant. Deinde interrogati, nunquã reſpondebũt, quem imitentur. Sed de figuris alio loco. Nunc illud adiiciendum, ne iis quidẽ conſentire me, qui ſemper argumenta ſermone puro, & dilucido, & diſtincto, cæterum minimè lato ornatóque putant eſſe dicenda. Nanque ea diſtincta quidẽ, ac perſpicua debere eſſe confiteor: in rebus verò minoribus etiam ſermone ac verbis quammaximè propriis, & ex vſu. At ſi maior erit materia, nullum ornatũ his, qui modò non obſcuret, ſubtrahendum puto. Nam & ſæpe plurimum lucis affert ipſa tranſlatio, quum etiam ipſi Iuriſconſulti, quorum ſummus circa verborum proprietatem labor eſt, littus eſſe audeant dicere qua fluctus * eludit. Quóque quid natura magis aſperũ, hoc pluribus condiendum eſt voluptatibus: & nimis ſuſpecta argumentatio, diſſimulatione: & multum ad fidem adiuuat audientis voluptas. Niſi fortè exiſtimamus Ciceronem malè in hac ipſa argumẽtatione dixiſſe ſilere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipſis porrigi legibus. His tamen habẽdus modus, vt ſint ornamento, non impedimento.

Græcorum adagium.

Græci oratores.

Argumenta quo ſermone tractanda.

*alluit. elidit.

M. Fabii Quintiliani

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER VI.

Procemium, in quo de fortuna sua queritur.

HAEC Marcelle Victori ex tua voluntate maximè ingressus, tum siqua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire posset vtilitas, nouissimè penè, & necessitate quadam officii delegati mihi, sedulo laborabam: respiciens tamen illam curam meæ voluptatis, qui filio, cuius eminens ingenium, solicitam quoque parẽtis diligentiam merebatur, hanc optimã partem relicturus hæreditatis videbar: vt si me, quod æquum & optabile fuit, fata intercepissent, præceptore tamẽ patre vteretur. At me fortuna id agẽtem diebus ac noctibus, festinãtémq; metu meæ mortalitatis, ita subitò prostrauit, vt laboris mei fructus ad neminẽ minus quàm ad me pertineret. Illũ enim de quo summa cõceperam, & in quo spem vnicã senectutis reponebã, repetito vulnere orbitatis amisi. Quid nũc agam? aut quẽ vltrà esse vsum mei diis reprobantibus credã? Nam ita fortè accidit, vt eum quoq; librum, quem de causis corruptæ eloquentiæ emisi, iam scribere aggressus, simili ictu ferirer. Tunc igitur optimum fuit, infaustũ opus, & quicquid hoc est in me infœliciũ literarũ, super immaturũ funus consumpturis viscera mea flãmis iniicere, neq; hanc impiã viuacitatẽ nouis insuper curis fatigare. Quis enim bonus parens mihi ignoscat, si studere amplius possum? ac nõ oderit hãc animi mei firmitatẽ, si quis in me est alius vsus vocis, quàm vt incusem deos, superstes omnium meorũ? nullã terras despicere prouidẽtiã tester? si nõ meo casu, cui tamẽ nihil obiici, nisi quòd viuã, potest: at illorum

Quintil. liber de corruptæ eloquentiæ causis.

certè, quos vtiq; immeritos mors acerba dãnauit: erepta mihi prius eorũdẽ matre, quæ nõdũ expleto ætatis vndeuicesimo anno, duos enixa filios, quãuis acerbissimis rapta fatis, fœlix decessit. Ego vel hoc vno malo sic eram afflictus, vt me iam nulla fortuna posset efficere fœlicẽ. Nã cũ omni virtute, quæ in fœminas cadit, functa, insanabilẽ attulit marito dolorẽ: tum ætate ea puellari, præsertim meæ cõparata, potest & ipsa numerari inter vulnera orbitatis. Liberis tamen superstitibus oblectabar: & quod nefas erat, sæua, sed optabat ipsa, me saluo maximos cruciatus præcipiti via effugit. Mihi filius minor quintũ egressus annũ, vt in malis agerẽ, prior alterum ex duobus eruit lumẽ. Nõ sum ambitiosus in malis, nec augere lachrymarũ causas volo: vtinámq; esset ratio minuendi. Sed dissimulare quî possum? quid illi gratiæ in vultu, quid iucũditatis in sermone, quos ingenii igniculos, quã præstãtiam placidæ, & (quod scio vix posse credi tãtum) altæ mẽtis ostẽderit? qualis amorem quicũq; alienus infans mereretur. Illud verò insidiãtis, quò me validius cruciaret, fortunæ fuit, vt ille mihi blãdissimus, me suis nutricibus, me auiæ educãti, me omnibus, qui sollicitare solẽt illas ætates, anteferret. Quapropter illi dolori, quẽ ex matre optima, atq; laudẽ omnem supergressa, paucos ante mẽses ceperam, gratulor. Minus enim est quod flẽdũ meo nomine, quàm quod illius gaudẽdũ est. Vna post hæc Quintiliani mei spe ac voluptate nitebar, & poterat sufficere solatio. Nõ enim flosculos, sicut prior, sed iã decimũ ætatis ingress᾽ annũ, certos atq; deformatos fructus ostenderat. Iuro per mala mea, per infœlicẽ cõscientiã, per illos manes, numina doloris mei, has me in illo vidisse virtutes ingenii, nõ modò ad percipiendas disciplinas, quo nihil præstãtius cognoui, plurima expertus, studiiq; iã tũ nõ coacti (sciunt

Quintiliani vxor.

Quintiliani filius minor.

præceptores) ſed probitatis, pietatis, humanitatis, libera litatis: vt prorſus poſſint hinc eſſe tãti fulminis metus, quòd obſeruatũ ferè eſt, celerius occidere feſtinatã maturitatẽ: & eſſe neſcio quã, quæ ſpes tãtas decerpat, inuidiam, ne videlicet vltrà quàm homini datũ eſt, noſtra prouehãtur. Etiã illa fortuita aderãt omnia, vocis iucũditas claritáſq;, oris ſuauitas, & in vtracũq; lingua, tãquã ad eã demũ natus eſſet, expreſſa proprietas omniũ literarũ. Sed hæc ſpes adhuc: illa maiora, cõſtãtia, grauitas, cõtra dolores etiã ac metus robur. Nã quo ille animo, qua medicorũ admiratione, menſium octo valetudinẽ tulit? vt me in ſupremis cõſolatus eſt? quàm etiam deficiens, quámq; nõ tũc ipſum illũ alienatæ mẽtis errorẽ circa ſolas literas habuit? Tuóſne ego, ô meæ ſpes inanes, labẽtes oculos, tuũ fugiẽtem ſpiritũ vidi? Tuũ corpus frigidũ exangue cõplexus, animã recipere, aurámq; cõmunem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus quos fero, dignus his cogitationibus? Téne cõſulari nuper adoptione ad omniũ ſpes honorũ patris admotũ, te auũculo Prætori generũ deſtinatũ, te omniũ ſpe Atticæ eloquẽtiæ cãdidatũ, ſuperſtes parẽs tantũ ad pœnas, amiſi? Et ſi nõ cupido lucis, certè patientia vindicet te reliqua mea ætate. Nam fruſtra mala omnia ad crimẽ fortunæ relegamus. Nemo niſi ſua culpa diu doIet. Sed viuimus, & aliqua viuẽdi ratio quærẽda eſt: credẽdúmq; doctiſſimis hominibus, qui vnicũ aduerſorũ ſolatium literas putauerũt. Siquãdo tamẽ ita reſederit præſẽs impetus, vt aliqua tot luctibus alia cogitatio inſeri poſſit, nõ iniuſtè petierim moræ veniã. Quis enim dilata ſtudia miretur, quæ potius nõ abrupta eſſe mirãdũ eſt? Tũ ſiqua minus fuerint effecta iis quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ aut fortunæ remittãtur: quæ ſiquid mediocriũ alioqui in noſtro ingenio

Plinius lib. 2. cap. 7.

viriú fuit, vt nõ extinxerit, debilitauit tamẽ. Sed vel propter hoc nos cõtumacius erigamus, quòd illã vt perferre nobis difficile est, ita facilè cõtẽnere. Nihil enim sibi duersus me reliquit, & infœlicẽ quidẽ, sed certissimã tamen attulit mihi ex his malis securitatẽ. Boni autẽ cõsulere nostrũ laborẽ vel propter hoc certũ est, quòd in nullũ iam propriũ vsum perseueramus: sed omnis hæc cura ad alienos, vt alienis vtilis (si modò quid vtile scribimus) spectat. Nos miseri, sicut facultates patrimonii nostri, ita hoc opus aliis præparam9, aliis relinquemus.

De Conclusione, seu Peroratione. CAP. I

PERORATIO sequebatur, quam cumulũ quidam, conclusionem alii vocant. Eius duplex ratio est, posita aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio & cõgregatio, quæ Græcè dicitur ἀνακεφαλαίωσις, à quibusdam Latinorum enumeratio: & memoriam iudicis reficit, & totã simul causam ponit ante oculos, & etiam si per singula minus mouerat, turba valet. In hac, quæ repetemus, quambreuissimè dicẽda sũt, &, quod Græco verbo patet, decurrẽdũ per capita. Nam si morabimur, nõ iã enumeratio, sed altera, quasi fiet oratio. Quæ autem enumerãda videtur, cũ põdere aliquo dicẽda sunt, & aptis excitãda sentẽtiis, & figuris vtiq; varianda: alioqui nihil est odiosius recta illa repetitione, velut memoriæ iudicũ diffidẽtis. Sũt autẽ innumerabiles: optiméq; in Verrẽ Cicero, Si pater ipse iudicaret, quæ diceret quũ hæc probarẽtur? & deinde subiecit enumerationẽ. Aut quũ idẽ, & in eũdẽ, per inuocationẽ deorũ spoliata à Prætore tẽpla dinumerat. Licet & dubitare num quid nos fugerit, & quid responsuri sint aduersarii his & his. Aut quã spem accusator habeat omnibus ita defensis. Illa verò iucundissima, si cõtingat aliquod ex aduersario ducere argumẽtum: vt si dicas, Reliquit hanc

partẽ cauſæ, aut inuidia premere maluit, aut, ad preces confugit. & merito, cũ ſciret hæc & hæc. Sed non ſunt ſingulæ ſpecies perſequendæ, ne ſola videãtur, quæ forte nunc dixero cum occaſiones & ex cauſis & ex dictis aduerſariorũ, & ex quibuſdam fortuitis quoque oriantur. Nec referenda modò noſtra, ſed poſtulandum eſt etiam ab aduerſariis, vt ad quædam reſpondeant. Id autem, ſi & actionis ſupererit locus, & ea propoſuerimus, quæ refelli non poſſunt. Nam prouocare quæ inde ſint fortia, non arguentis eſt, ſed monentis. Id vnum epilogi genus viſum eſt pleriſque Atticorum, & philoſophis ferè omnibus, qui de arte Oratoria ſcriptũ aliquid reliquerũt. Id ſenſiſſe Atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiã per præconẽ prohibebatur Orator. Philoſophos minus miror, apud quos vitii eſt loco, affici: nec boni mores videntur, ſic à vero iudicẽ auerti: nec conuenire bono viro vitiis vti. Neceſſarios tamẽ affectus fatebuntur, ſi aliter obtineri vera & iuſta, & in commune profutura non poſſint. Cæterum illud conſtitit inter omnes, etiã, in aliis partibus actionis, ſi multiplex cauſa ſit & pluribus argumentis defenſa, vtiliter ἀνακεφαλαίωσιν fieri ſolere: ſicut nemo dubitauerit multas eſſe cauſas, in quibus nullo loco ſit neceſſaria, ſi breues & ſimplices fuerint. Hæc pars perorationis accuſatori patronóque æquè communis eſt. Affectibus quoque eiſdem ferè vtuntur: ſed rarius hic, ille ſæpius ac magis. Nam huic concitare iudices illi flectere conuenit. Verùm & acccuſator habet interim lachrymas ex miſeratione eius rei quẽ vlſciſcitur: & reus de indignitate calumniæ conſpirationis vehemẽtius interim queritur. Diuidere igitur hæc officia commodiſſimũ, quæ plerunque ſunt, vt dixi, proœmio ſimilia, ſed liberiora, plenioráque. Inclinatio enim iudicũ ad nos, pe-

Vide Ariſtotelem in principio Rhet. lib. 1.

Anacephalæoſi quádo & quando nó vtẽdum.

Affectus.

titur initio parcius, tum admitti satis est, & oratio tota superest. In epilogo verò est, qualem animum iudex in consiliũ ferat, & iam nihil amplius dicturi sumus, nec restat quò seruemur. Est igitur vtrisque cõmune, conciliare sibi, auertere ab aduersario iudicẽ, concitare affectus & componere. Et breuissimum quidẽ hoc præceptum dari vtrique parti potest, vt totas causæ suæ vires Orator ante oculos ponat: & quũ viderit quid inuidiosum, fauorabile, inuisum, miserabile, aut sit in rebus, aut videri possit, ea dicat, quibus, si iudex esset ipse, maximè moueretur. Sed certius est ire per singula. Et

Affectus ex parte accusatoris.

quæ conciliant quidem accusatorem, in præceptis exordii iam diximus. Quædam tamen, quæ illic ostendere satis est, in peroratione implenda sunt magis: si contra impotentem, inuisum, perniciosum suscepta causa est: si iudicibus ipsis aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura absolutio. Nam egregiè in Vatiniũ Caluus, Factum, inquit, ambitũ scitis omnes, & hoc vos scire omnes sciunt. Cicero quidẽ, in Verrem etiam emẽdari posse infamiam iudiciorũ damnato reo dicit quod est vnũ ex supradictis, Metus etiã, si est adhibendus, vt facit idem hunc habeat locũ fortiorem quàm in prooemio. Qua de re quid sentirem, alio iam libro exposui. Concitare quoque inuidiã, odium, iram, liberius in peroratione contingit, quorũ inuidiã gratia, odiũ turpitudo, iram offensio iudicis facit, si contumax, arrogans, securus sit, qui non ex facto modò, dictóve aliquo, sed vultu, habitu, aspectu moueri solet. Egregiéque nobis adolescentibus dixisse accusator Cossutiani Capitonis videbatur, Græcè quidem, sed in hunc sensum, Erubescit Cæsarem timere. Summa tamen concitandi affectus accusatori in hoc est, vt id quod obiicit, aut quàm atrocissimum, aut etiam, si fieri potest, quàm maxime mi-

Act.2.

Rhet.1.

Act.7.

Lib.4.

ſerabile eſſe videatur. Atrocitas creſcit ex his, Quid factũ ſit, à quo, in quẽ, quo animo, quo tẽpore, quo loco, quo modo: quæ omnia infinitos anfractus habent. Pulſatum querimur: de re primum ipſa dicendum: tum ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus, ſi bene de Republica meritus. Etiam ſi percuſſus ſit à vili aliquo contemptóque: vel ex contrario à potente nimium, vel ab eo à quo minimè oportuit & ſi die fortè ſolenni, aut iis temporibus, cum iudicia huius rei maximè exercerentur, aut in ſollicito ciuitatis ſtatu. Item in theatro, in templo, in concione, creſcit inuidia. Et ſi non errore, nec ira: vel etiam ſi forte ira, ſed iniqua, quòd patri affuiſſet, quod reſpondiſſet, quòd honores contrà peteret. Et ſi plus etiã videri poteſt voluiſſe quàm fecit. Plurimum tamen affert atrocitatis, modus, ſi grauiter, ſi contumelioſé: vt Demoſthenes ex parte percuſſi corporis, ex vultu ferientis, ex habitu inuidiam Midiæ quærit. Occiſus eſt, vtrum ferro, an igne, an veneno, vno vulnere an pluribus, ſubitò an expectatione tortus, ad hanc partem maxime pertinet. Vtitur frequẽter accuſator & miſeratione, quum aut eius caſum quem vlciſcitur, aut liberorũ aut parentum ſolitudinem conqueritur. Etiam futuri temporis imagine iudices mouet, qui maneãt eos caſus, qui de vi & iniuria queſti ſunt, niſi vindicentur: fugiendum de ciuitate, cedendum bonis, aut omnia quæcunque inimicus fecerit, perferẽda. Sed ſæpius id eſt accuſatoris, auertere iudicem à miſeratione qua reus ſit vſurus, atque ad fortiter iudicandũ concitare. Cuius loci eſt etiam occupare quæ dicturum facturúmve aduerſarium putes. Nã & cautiores ad cuſtodiã ſuæ religionis iudices facit, & gratiã reſpõſuris aufert, quũ ea quæ prædicta ſunt ab accuſatore, iam ſi pro reo petentur, non ſint noua: vt

Inuidiæ.

Contra Midiam.

Miſerationẽ accuſator interdum mouet.

Seruius Sulpitius contra Aufidiam, ne signatorum ab ipsis discrimen obiiciatur sibi, præmonet. Necnon ab AEschine, quali sit vsurus Demosthenes actione, prædictum est. Docendi interim quoque Iudices, quid rogantibus respondere debeãt: quod est vnũ repetitionis genus. Periclitantẽ verò commendat dignitas, & studia fortia, & susceptæ bello cicatrices, & nobilitas & merita maiorũ. Hoc quod proximè dixi, Cicero atque Asinius certatim sunt vsi: pro Scauro patre hic, ille pro filio. Commendat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factũ honestũ videtur: præcipuè bonitas, humanitas, misericordia. Iustè enim tũc petere ea quisque videtur à iudice, quæ alii ipse præstiterit. Referenda hæc pars quoque ad vtilitatem Reipublicæ, ad iudicum gloriam, ad exemplum, ad memoriã posteritatis. Plurimum tamen valet miseratio, quæ iudicem flecti nõ tãtùm cogit, sed motũ quoq; animi sui lachrymis cõfiteri. Hæc petẽtur aut ex iis quæ passus est reus, aut ex iis quæ tũ maximè patitur, aut ex iis quæ dãnatum manent: quæ & ipsa duplicantur, quũ dicimus ex qua illi fortuna, & in quam recidendũ sit. Affert in his momentũ & ætas, & sexus, & pignora, liberi dico, & parẽtes, & propinqui. Quæ omnia tractari variè solẽt. Nõnunquam etiã & ipse patronus has partes subit: vt Cicero pro Milone, O me miserum, ô me infelicẽ: reuocare me tu in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero? Maximéque si (vt tunc accidit) nõ conueniẽt ei qui accusatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicantẽ, qui à se virum nobilem interfectũ, quia id fieri oportuisset, fateretur? Ergo & ille captauit ex illa præstantia animi fauorem, & in locum lachrymarum eius ipse successit. His præcipuè locis vtiles sunt Prosopopœiæ, id

Iudices docendi.

Affectus pro defensore.

Miseratio.

Patroni persona pro reo.

est fictæ alienarum personarũ orationes, quales litigatorem decent, vel patronũ. Mutæ tamen res mouent, aut quũ ipsis loquimur, aut quũ ipsas loqui fingimus. Ex personis quoque trahitur affectus. Nõ enim audire iudex videtur aliena mala deflẽtes, sed sensum ac vocẽ auribus accipere miserorũ: quorum etiã mutus aspectus lachrymas mouet: quãtóque essent miserabiliora, si ea dicerent ipsi, tanto sunt quadã portione ad afficiendum potentiora qúum velut ipsorum ore dicũtur: vt scenicis actoribus eadem vox, eadem pronuntiatio plus ad mouẽdos affectus sub persona valet. Itaque idem Cicero quanquã preces non dat Miloni, eúmque potius animi præstãtia commendat, accommodauit ei tamen & verba, & conuenientes etiã forti viro conquestiones. O frustra, inquit, mei suscepti labores! O spes fallaces! O cogitationes inanes meæ. Nunquã tamen debet esse longa miseratio: nec sine causa dictũ est, Nihil facilius quàm lachrymas inarescere. Nã quũ etiã veros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa quam dicendo effinximus imago: in qua si moramur, lachrymis fatigatur auditor, & requiescit, & ab illo quem ceperat impetu, ad rationem redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus, & affectum quũ ad summũ perduxerimus, relinquamus: nec speremus fore vt aliena quisquam diu ploret. Ideóque cum in aliis, tum maximè in hac parte debet crescere oratio: quia quicquid nõ adiicit, prioribus etiam detrahere videtur: & facile deficit affectus qui descendit.

Prosopopœiæ.

Affectus ex personis.

Cic. in Part. & de inuent. 1

Lachrymarũ quis modus.

Rursus de affectibus mouendis. CAP. II.

NON solum autẽ dicendo, sed etiam faciendo quædã, lachrymas mouemus: vnde & producere ipsos qui periclitẽtur, squallidos atq; deformes, & liberos eo-

rum ac parentes, institutũ, & ab accusatoribus ostendi, cruentũ gladiũ, & lecta è vulneribus ossa, & vestes sanguine perfusas videmus, & vulnera resolui, ac verberata corpora nudari. Quarum rerum ingens plerunque vis est, velut in rem præsentem animos hominum ducentium. Et populum Romanum egit in furorẽ prætexta Caii Cæsaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectum eum, corpus denique ipsum impositum lecto erat: vestis tamẽ illa sanguine madens ita repræsentauit imaginem sceleris, vt non occisus esse Cæsar, sed tũ maximè occidi videretur. Sed non ideo probauerim, quod factum & lego, & ipse aliquãdo vidi, depictã tabulam supra Iouem in imaginem rei, cuius atrocitate iudex erat commouẽdus. Quæ enim est actoris infantia, qui mutam illam effigiem magis quàm orationem pro se putet locuturam? At sordes, & squalores, & propinquorum quoque similem habitũ scio profuisse, & magnum ad salutem momentum preces attulisse. Quare & obsecratio illa iudicum, Per charissima pignora, vtique si & reo sint liberi, cõiunx, parẽtes, vtilis erit. Et deorum etiam inuocatio, velut ex bona conscientia profecta videri solet. Stratum denique iacere, & genua complecti: nisi tamẽ persona nos & anteacta vita, & rei conditio prohibebit. Quædam enim tam fortiter tuenda, quàm facta sunt. Verũ sic est habẽda authoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondam inter hæc omnia potentissimum id, quo Lucium Murenam Cicero accusantibus clarissimis viris eripuisse præcipuè videtur. Persuasit enim nihil esse ad præsentem rerum statum vtilius, quàm pridie Calend. Ianuarias ingredi consulatum. Quod genus nostris temporibus totum penè sublatum est, quum omnia curæ tutelǽque vnius enixa, periclitari nullo iudicii exitu possint.

Sueto. in vita Cæsaris, & Appianus lib. 2. bel. ciuil.

Iupiter in foro.

Obsecratio.

Inuocatio.

Prostratio.

De accuſatoribus & reis ſum locutus, quia in periculis maximè verſatur affectus. Sed priuatæ quoque cauſæ vtrunque habent perorationis genus: & illud quod eſt ex enumeratione probationum, & hoc quod ex lachrymis: ſi aut ſtatu periclitari, aut opinione litigator videtur. Nam in paruis quidem litibus has tragœdias mouere, tale eſt, quale ſi perſonam Herculis & cothurnos aptare infantibus velis. Illud ne indignum quidem admonitione, ingens in epilogis meo iudicio verti diſcrimen, quomodo ſe dicenti, qui excitatur accommodet. Nam & imperitia, & ruſticitas, & rigor, & deformitas afferunt interim frigus: diligentérque hæc ſunt actori prouidenda. Equidem repugnanteis eos patrono, & nihil vultu commotos, & intempeſtiue ridentes, & facto aliquo vel ipſo vultu riſum mouentes ſæpe etiam vidi: præcipuè verò cum aliqua velut ſcenicè fiunt. Tranſtulit patronus aliquando puellam, quæ ſoror eſſe aduerſarii dicebatur (nam de hoc lis erat) in aduerſa ſubſellia, tanquam in gremio fratris relicturus: at is à nobis præmonitus deceſſerat. Tum ille alioqui vir facundus, inopinatæ rei caſu obmutuit, & infantẽ ſuam frigidiſſime reportauit. Alius imaginem mariti pro rea proferre magni putauit: at ea ſæpius riſum fecit. Nam & ii quorum officii erat vt traderent eam, ignari qui eſſet epilogus, quoties reſpexiſſet patronus, offerebant palàm, & prolata nouiſſime, deformitate ipſa, * (nã ſenis cadaueri infuſa) præteritã quoque orationis gratiam perdidit. Nec ignotum quid Gliconi, cui Spiridion fuit cognomẽ, acciderit. Huic puer, quem in ius productũ, quid fleret interrogabat, Ex pædagogo ſe vellicari reſpondit. Sed nihil illa cõtra Cepaſios Ciceronis fabula efficacius ad pericula epilogorum. Omnia tamen hæc tolerabilia, quibus actionẽ mutare facile eſt.

Affectus in priuatis cauſis.

Vide Chiliades.

*Ceris cadauer attulerãt infuſum.

Pro Cluent.

at qui à ſtylo non recedunt, aut cõticeſcunt ad hos caſus, aut frequentiſſime falſa dicunt. Inde eſt enim, Tendit ad veſtra genua ſupplices manus. &, Hæret in complexu liberorum miſer. & Reuocat ecce me. etſi nihil horũ is de quo dicitur, faciat. Et è ſcholis hæc vitia, in quibus omnia liberè fingimus, & impune, quia pro facto eſt quicquid volumus. nõ admittit hoc idem veritas fori. Egregiéq; Caſſius dicẽti adoleſcẽtulo, Quid me toruo vultu intueris Seuere? Non mehercule, inquit, faciebã, ſed ſic ſcripſiſti, ecce, & quàm potuit truculentiſſime eum aſpexit. Illud præcipuè monendum, ne quis niſi ſummis ingenii viribus ad mouendas lachrymas aggredi audeat. Nam vt eſt longe vehemẽtiſſimus hic quũ inualuit affectus, ita ſi nihil efficit, tepet: quẽ melius infirmus actor tacitis iudicũ cogitationibus reliquiſſet. Nam & vultus, & vox, & ipſa illa excitati rei facies, ludibrio etiam plerũque ſunt hominibus quos nõ permouerunt. Quare metiatur ac diligenter æſtimet vires ſuas actor: & quantũ onus ſubiturus ſit, intelligat. Nihil habet iſta res mediũ, ſed aut lachrymas meretur, aut riſum. Non autẽ commouere tantũ miſerationem, ſed etiam diſcutere, epilogi eſt proprium: cum oratione cõtinua, quæ motos lachrymis iudices ad iuſtitiã reducat, tum etiam quibuſdã vrbane dictis: quale eſt, Date puero panem, ne ploret. Et corpulento litigatori, cuius aduerſarius item puer circa iudices erat ab aduocato latus, Quid faciam? Ego te baiulare non poſſum. Sed hæc tamẽ non debent eſſe mimica. Ita neque illum probauerim, qui inter clariſſimos ſui temporis Oratores fuit, qui pueris in epilogum productis, talos proiecit in medium, quos illi diripere cœperunt. Nanque hæc ipſa diſcrimine ſui ignorantia potuit eſſe miſerabilis. Neque illum, qui quũ eſſet cruentus gla-

Vires metiendæ.

Miſeratio quomodo diſcutienda.

dius eius ab accuſatore prolatus, quo is hominem probabat occiſum, ſubito ex ſubſelliis vt territus, fugit, & capite ex parte velato, quum ad agentem ex turba proſpexiſſet, interrogauit an iam ille cum gladio receſſiſſet. Fecit enim riſum, ſed ridiculus fuit. Diſcutiendæ tamen oratione huiuſmodi ſcenæ. Egregiéque Cicero & contra imaginem Saturnini pro Rabirio grauiter: & contra iuuenem, cuius ſubinde vulnus in iudicio reſoluebatur, pro Vareno multa dixit vrbané. Sunt & illi leniores epilogi, quibus aduerſario ſatiſfacimus: ſi fortè ſit eius perſona talis, vt illi debeatur reuerentia, aut quum amicè aliquid commonemus, & ad concordiam hortamur. quòd eſt genus egregiè tractatum à Paſſieno, quũ Domitiæ vxoris ſuæ pecuniarum litem aduerſus fratrem eius AEnobarbum ageret. Nam quum de neceſſitudine multa dixiſſet, de fortuna quoque, qua vterque abundabat, adiecit, Nihil vobis minus deeſt, quàm de quo contenditis. Omnes autem hos affectus, etiam ſi quibuſdam videntur in prooemio atque in epilogo ſedem habere, in quibus ſanè ſunt frequentiſſimi, tamen aliæ quoque partes recipiunt: ſed breuiores, vt quum ex his plurima ſint reſeruanda. At hîc, ſi vſquam totos, eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex his, ſi bene diximus reliqua, poſſidemus iam iudicum animos: & confragoſis atque aſperis euecti, tota pandere poſſumus vela & quum ſit maxima pars epilogi amplificatio, verbis atque ſententiis vti licet magnificis, atque ornatis. Tunc eſt commouendum theatrum, quum ventum eſt ad ipſum illud, quo veteres tragœdiæ comœdiæque clauduntur, Plaudite. In aliis autem partibus tractandus affectus erit, vt quiſque naſcetur. Nam neque exponi ſine hoc res atroces & miſerabiles debẽt. Quum de qualitate alicuius rei quæſtio

Leniores epilogi.

Affectus etiã per totã orationẽ ſpargendi.

V.i.

est, probationibus vniuscuiusque rei rectè subiungitur. Vbi coniunctã ex pluribus causam agimus, etiam necesse erit vti pluribus quasi epilogis: vt in Verrem Act.3.&7. Cicero fecit. Nam & Philodamo, & Nauarchis & cruciatis ciuibus Romanis, & aliis plurimis suas lachrymas dedit. Sunt qui hos μερικοὺς ἐπιλόγους vocent, quo partitam perorationem significant. Mihi non tam partes eius quàm species videntur. Siquidem hæc epilogi & perorationis nomina ipsa apertè satis ostendunt hanc esse consummationem orationis.

De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sunt. CAP. III.

QVANVIS autẽ pars hæc iudicialium causarum sit summa, præcipuéque cõstet affectibus, & aliqua de his necessariò dixerim, nõ tamen potui, ac ne debui quidem locũ istum in vnam speciem concludere. Quare adhuc opus superest cum ad obtinenda quæ volumus, potentissimum, tum supradictis multò difficilius, mouẽdi iudicũ animos, atque in eum quem volumus habitũ formãdi, & velut trãsfigurãdi. Qua de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, vt magis quid oporteret fieri, quàm quo id modo consequi possimus, ostenderem. Nunc altius omnis rei repetenda ratio est. Nam & per totam (vt diximus) causam locus est affectibus: & eorum non simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil maius * afferre vis orandi potest. Nam cætera forsitan tenuis quoque & angusta ingenii vena, si modò vel doctrina vel vsu sit adiuta, generare atque ad frugem aliquam perducere queat. Certè sunt sempérque fuerunt non parum multi, qui satis peritè, quæ essent probationibus vtilia, reperirent: quos equidem non contemno, sed hactenus vtiles credo, nequid per eos iudici sit ignotum, atque (vt dicam quod sentio) dignos, à quibus causas diserti docerentur.

Mouendorũ affectuũ laus.

*afferri oranti potest.

tur. Qui verò iudicem rapere, & in quem vellet habitum animi possent perducere, quo dicto flendum & irascendum esset, rarius fuit. Atque hoc est quod dominatur in iudiciis, hæc eloquentiam regunt. Nanque argumenta plerunque nascuntur ex causa, & pro meliore parte plura sunt semper: vt qui per hæc vicit, tantum non defuisse sibi aduocatum sciat. Vbi verò animis iudicũ vis afferenda est, & ab ipsa veri contemplatione abducenda mens, ibi proprium Oratoris opus est. Hoc non docet litigator: hoc libellis non continetur. Probationes enim efficiunt sanè, vt causam nostram meliorem esse iudices putent: affectus, præstant vt etiam velint. Sed id quia nolunt, credunt quoque. Nam quum irasci, fauere, odisse, misereri cœperint, agi iam rem suam existimant: & sicut amantes de forma iudicare non possunt, quia sensum oculorum premit amor, ita omnem inquirendæ veritatis rationem iudex amittit occupatus affectibus: æstu fertur, & velut rapido flumini obsequitur. Ita argumenta ac testes quid egerint, pronuntiatio ostendit: commotus autẽ ab Oratore iudex, quid sentiat, sedẽs adhuc atque audiens cõfitetur. An quũ ille, qui plerisque perorationibus petitur, fletus erũpit, non palàm dicta sententia est? Huc igitur incũbat Orator, hoc opus eius, hic labor est: sine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata sunt: adeo velut spiritus operis huius atque animus est in affectibus. Horum autẽ, sicut antiquitus traditũ accepimus, duæ sunt species: alteram Græci πάθος vocant, quam nos rectè vertentes ac propriè affectum dicimus: alteram ἦθος, cuius nomine, vt ego quidẽ sentio, caret sermo Romanus: mores appellantur: atque inde pars quoque illa philosophiæ ἠθική, moralis est dicta. Sed ipsam rei naturã spectanti mihi, nõ tam mores signifi-

Amor cæcus.

Affectuum species. Pathos Ethos.

Eticha.

cari videntur, quàm morum quædam proprietas. Nam ipsis quidem omnes habitus mentis continentur. Cautiores voluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerunt. Affectus igitur hos concitatos, illos mites atque compositos esse dixerunt. In altero vehementer commotos, in altero lenes: denique hos imperare, illos persuadere: hos ad perturbationem, illos ad beneuolentiam præualere. Adiiciunt quidam peritorum πάθος temporale esse. Quod vt accidere frequentius fateor, ita nonnullas credo esse materias, quæ continuum desiderent affectum. Nec tamen minus artis aut vsus hi leniores habent, virium atque impetus non tantundem exigunt. In causis verò etiam pluribus versantur, immo secundum quendam intellectum in omnibus. Nam quũ nisi ex illo & hoc loco nihil ab oratore tractetur, quicquid de honestis, & vtilibus, denique faciendis & non faciendis dicitur, hoc vocari potest. Quidam commendationem, atque excusationem propria huius officii putauerunt: nec abnuo esse ista in hac parte, sed non concedo vt sola sint. Quin illud adhuc adiicio, πάθος atque ἦθος esse interim ex eadem natura: ita, vt illud maius sit, hoc minus: vt amor πάθος, charitas ἦθος. Interdum diuersa inter se, sicut in epilogis. Nanque πάθος concitat, ἦθος solet mitigare. Propria tamen mihi huius nominis exprimenda natura est, quatinus appellatione ipsa non satis significari videtur. ἦθος quòd intelligimus, quódque à docentibus desideramus, id erit, quòd ante omnia bonitate commendabitur: non solũ mite ac placidum, sed plerunque blandum & humanum, & audientibus amabile atque iucundum: in quo exprimendo summa virtus ea est, vt fluere omnia ex natura rerũ hominúmque videãtur, quo mores dicentis ex oratione perluceant, &

Quid propriè sit ἦθος, & quomodo, vt in oratione eluceat, efficiendum.

quodãmodo agnoſcantur. Quod eſt ſine dubio inter coniũctas maximè perſonas, quoties perferimus, ignoſcimus, ſatiſfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio. Sed tamen alia patris aduerſus filiũ, tutoris aduerſus pupillũ, mariti aduerſus vxorem moderatio eſt. Hi enim præ ſe ferunt eorũ à quibus læduntur, charitatẽ: neque alio modo inuiſos eos faciũt, quàm quòd amare ipſi vidẽtur. Alia quũ ſenex adoleſcẽtis, alia quũ cõuitiũ honeſtus inferioris fert. Hîc enim tantũ concitari, illic etiam affici debet. Sũt & illa ex eadem natura, ſed motus adhuc minoris, veniam petere, adoleſcentiæ defendere amores. Nonnunquã etiam lenis alieni caloris deriſus ex hac forma venit: ſed non his ex locis tantum, verum aliquanto magis propriè ſunt virtutes ſimulationis, ſatiſfaciendi, rogandi, & εἰρωνείας, quæ diuerſum ei quod dicit, intellectum petit. Hinc etiam ille maior ad concitandũ odium naſci affectus ſolet, quum hoc ipſo quòd nos aduerſariis ſubmittimus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio. Nanque eos graues & intolerabiles id ipſum demonſtrat, quòd cedimus: & ignorant cupidi maledicẽdi, aut affectatores libertatis, plus inuidiam quàm conuitium poſſe: nam inuidia aduerſarios, conuitium nos inuiſos facit. Ille iam penè medius affectus eſt, ex amoribus, & ex deſideriis amicorũ & neceſſariorum. Nam & hoc maior eſt, & illo minor. Non parum ſignificãter etiam illa in ſcholis ἤθη dixerimus, quibus plerunque ruſticos, ſuperſtitioſos, auaros, timidos, ſecundum conditionem propoſitorum effingimus. Nam ſic ἤθη mores ſunt, quum hos imitamur, & ex his ducimus orationem. Denique hoc omne bonum & comem virum poſcit. Quas virtutes quũ etiã in litigatore debeat orator, ſi fieri poteſt, approbare, vtique ipſe aut habeat, aut habere credatur. Sic prode-

Ironia.

Inuidia.

Conuitium.

rit plurimũ causis, quibus ex sua bonitate faciet fidem. Nam qui dum dicit, malus videtur, vtique male dicit. Non enim videtur iusta dicere, alioqui ἦθος videretur. Quare & ipsum etiam dicendi genus in hoc placidum debet esse ac mite, nihil superbum, nihil elatum saltẽ ac sublimè desideret. Propriè, iucundè, credibiliter dicere, sat est. Ideóque & melius ille orationis modus maximè conuenit. Diuersum est huic quod πάθος dicitur, quódque nos affectum propriè vocamus: & vt proximè vtriusque differentiam signem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ simile. Hæc pars circa iram, odium, metum, inuidiam, miserationem, ferè tota versatur. Quæ quibus ex locis ducenda sint, & manifestum omnibus, & à nobis in ratione procemii atque epilogi dictum est. Et metum tamen duplicem intelligi volo: quem patimur, & quem facimus. Et inuidiam: nanque altera inuidum, altera inuidiosum facit. Hoc autem hominis, illud rei est, in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam videntur grauia per se, parricidium, cædes, veneficium. quædam efficienda sunt. Id autem contingit quum magnis alioqui malis grauius esse id quod passi sumus ostenditur: quale est apud Virgilium,

Pathos quomodo mouendum.

Metus duplex.

Inuidia duplex.

Grauia.

O fœlix vna ante alias Priameia virgo,
Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis,
Iussa mori,

Æneid. 3.

Quàm miser enim casus Andromachæ, si cõparata ei fœlix Polyxena? Aut quũ ita exaggeramus iniuriã nostram, vt etiã quæ multo minora sunt intoleranda dicamus. Si pulsasses, defendi non poteras: vulnerasti. Sed hæc diligentius, quũ ad amplificationẽ venerimus, dicemus. Interim notasse contentus sum, nõ id solum agere affectus, vt quæ sunt ostendantur acerba ac luctuosa, sed etiã vt quæ toleranda haberi solent,

Lib. 8

grauia videantur: vt quum in maledicto plus iniuriæ, quàm in manu: in infamia plus pœnæ dicimus, quàm in morte. Nanque in hoc eloquentiæ vis est, vt iudicem non ad id tantum impellat, in quod ipse à rei natura duceretur: sed aut qui nõ est, aut maiorem quàm est, faciat affectum. Hæc est illa quæ δείνωσις vocatur, rebus indignis, asperis, inuidiosis addens vim oratio: qua virtute præter alios plurimum Demosthenes valuit. Quòd si tradita mihi præcepta sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorum quæ legi, vel didici, quod modò probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus, ipsa huius loci aperire penetralia: quæ quidẽ non aliquo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa duce accepi. Summa enim (quantũ ego quidem sentio) circa mouendos affectus in hoc posita est, vt moueamur ipsi. Nam & luctus & iræ & indignationis aliquando ridicula fuerit imitatio, si verba, vultúmque tantùm non etiam animum accommodauerimus. Quid enim aliud est causæ, vt lugentes vtique in recenti dolore disertissimè quædam exclamare videantur, & ira nonnunquam in doctis quoque eloquentiam faciat, quàm quòd illis inest vis mentis, & veritas ipsa morũ? Quare in iis quæ verisimilia esse volemus, simus ipsi similes eorum qui verè patiuntur affectibus: & à tali animo proficiscatur oratio, qualem facere iudicem volet. An ille dolebit, qui audiet me quũ hoc dicam, non dolentem? Irascetur, si nihil ipse qui in iram concitat, ídque exigit, simile patietur? Siccis *agenti oculis lachrymas dabit? fieri nõ potest. Nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore: nec res vlla dat alteri colorẽ quem ipsa nõ habet. Primùm est igitur, vt apud nos valeãt ea quæ valere apud iudicẽ volumus, afficiamúrque antequàm afficere conemur. At

Affectuum mouendorũ summa.

*agens.

Motus in nobis exercitãdi ratio.

quomodo fiet vt afficiamur? Neque enim ſunt motus in noſtra poteſtate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas φαντασίας Græci vocant, nos ſanè viſiones appellemus: per quas imagines rerum abſentium ita repræſentãtur animo, vt eas cernere oculis, ac præſentes habere videamur: has quiſquis bene conceperit, is erit in affectibus potentiſſimus. Hunc quidam dicunt εὐφαντασιωτὸν, qui ſibi res, voces, actus, ſecundũ verũ optime finget: quod quidem nobis volentibus facilè continget. Nam vt inter ocia animorũ, & ſpes inanes, & velut ſomnia quædam vigilantium, ita nos hæ de quibus loquimur, imagines proſequuntur, vt peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarum quas non habemus, vſum videamur diſponere: nec cogitare, ſed facere: hoc animi vitium ad vtilitatem non transferemus? Vt hominem occiſum quærat. non omnia quæ in re præſenti accidiſſe credibile eſt, in oculis habebo? non percuſſor ille ſubitus erumpet? non expaueſcet circunuentus? exclamabit, vel rogabit, vel fugiet? non ferientem, nõ concidentem videbo? non animo ſanguis, & pallor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus inſidet? Inſequetur ἐνάργεια, quæ à Cicerone * illuſtratio & euidentia nominatur: quæ non tam dicere videtur, quàm oſtendere: & affectus non aliter, quàm ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur. An nõ ex his viſionibus illa ſunt,

De Orat. 3. & Acad. quæſt. lib. 4. *perſpicuitas

Æneid. 9. & 11.

Excuſſi manibus radii, reuolutáque penſa? &,
-Leuíque patens in pectore vulnus.
Et equus ille in funere Pallantis, poſitis qui inſignibus
It lachrymans, guttíſque humectat grandibus ora?

Quid? non idem poeta penitus vltimi fati cepit imaginem, vt diceret,

-Et dulcis moriens reminiſcitur Argos? -

Vbi verò miseratione opus erit, nobis ea de quibus quærimur, accidisse credamus, atq; id animo nostro persuadeamus. Nos illi simus, quos grauia, indigna, tristia passos queramur. Nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parumper illũ dolorẽ. Ita dicemus, quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones atq; comœdos, quum ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. Quòd si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, vt moueri periclitantium vice possimus? Sed in schola rebus quoque ipsis affici conuenit, cásque veras sibi fingere: hoc magis, quòd illic vt litigatores loquimur frequentius, quàm vt aduocati. Orbum agimus, & naufragum, & periclitantem: quorum induere personas quid attinet, nisi affectus assumimus? Hæc dissimulanda mihi non fuerunt, quibus ipse, quantuscũque sum, aut fui, (nam peruenisse me ad aliquod nomen ingenii credo) frequenter motus sum, vt me nõ lachrymæ solum deprehenderint, sed pallor, & vero similis dolor.

Huc refer Polum histrionem, de quo Gellius.

De risu. CAP. II.

HVIC diuersa virtus, quæ risum iudicis mouendo, & illos tristes soluit affectus, & animum ab intẽtione rerum frequẽter auertit, & aliquando etiam reficit, & à satietate vel à fatigatione renouat. Quanta sit autem in ea difficultas, vel duo maximi Oratores, alter Græcæ, alter Latinæ eloquentiæ principes, docent. nam plerique Demostheni facultatem huius rei defuisse credunt, Ciceroni modum. Nec videri potest noluisse Demosthenes: cuius pauca admodum dicta, nec sanè cæteris eius virtutibus respondentia, palàm ostendunt non displicuisse illi iocos, sed non cõtigisse. Noster verò, nõ solum extra iudicia, sed in ipsis etiam orationibus ha-

bitus est nimius risus affectator. Mihi quidem, siue id rectè iudico, siue amore immodico præcipui in eloquẽtia viri laboro, mira quædam videtur in eo fuisse vrbanitas. Nam & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus, & interrogãdis testib' plura quàm quisquam, dixit facetè: & illa ipsa quæ sunt in Verrem dicta frigidius, aliis assignauit, & testimonii loco posuit: vt quò sunt magis vulgaria, eò sit credibilius illa ab Oratore nõ ficta, sed passim esse iactata. *Vtinam Quintus, & libertus eius Tyro, aut alius quisquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorũ numero indulsissent, & plus iudicii in eligendis quàm in congerendis studii adhibuissent: minus obiectus calumniãtibus foret: qui tamen nunc quoq;, vt in omni eius ingenio, facilius quid reiici, quàm quid adiici possit, inuenient.

Vrbanitas Ciceronis.

Rhet.3.

*Vtinámque libertus eius Tyro.

Macrob.Saturn.2.ca.1.

Affert autem summam rei difficultatẽ: primùm, quòd ridiculum dictum plerunq; falsum est, hoc semper humile, sæpe ex industria deprauatum: præterea nũquam honorificum: tum varia hominum iudicia in eo, quia non ratione aliqua, sed motu quodam, nescio an enarrabili, iudicatur. Neque hoc ab vllo satis explicari puto, licet multi tentauerint. Vnde risus quidem nõ solum facto aliquo dictóve, sed interdũ quodã etiam corporis tactu lacessitur. Præterea non vna ratione moueri solet. Neq; enim acutè tantùm ac venustè, sed stultè, iracũdè, timidè dicta aut facta ridẽtur. Ideóq; anceps eius rei ratio est, quòd à derisu nõ procul abest risus. Habet enim, vt Cicero dicit, sedẽ in deformitate aliqua & turpitudine. Quæ quum in aliis demõstrantur, vrbanitas: quum in ipsum dicentem recidunt, stultitia vocatur.

Difficultatis causæ.

2.de Oratore.

Vrbanitas.

Stultitia.

Quum videatur autẽ res leuis, & quæ à scurris, mimis, insipientibus deniq; sæpe moueatur, tamen habet vim nescio an imperiosissimã, & cui repugnari mini-

Risus vis & vnde.

mè poteſt. Erũpit enim etiam inuitis ſæpe, nec fultus ope: nec vultus modò ac vocis exprimit cõfeſſionẽ, ſed totũ corpus vi ſua cõcutit. Rerũ autẽ ſæpe (vt dixi) maximarũ momẽta vertit, quum odium, irámq; frequentiſſimè frãgat. Documẽto ſunt iuuenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege ſecurius inter cœnã locuti, quũ rationẽ facti repoſcerẽtur, & neq; negari res, neq; defendi poſſet, riſu ſunt & oportuno ioco elapſi. Nanq; vnus ex iis, Immò, inquit, niſi lagena defeciſſet, occidiſſemus te. Eáq; vrbanitate tota eſt inuidia criminis diſſoluta. Verum hoc quicquid eſt, vt nõ auſim dicere carere omnino arte, quia nonnullã obſeruationẽ habet, ſúntque ad id pertinẽtia & à Græcis & à Latinis cõpoſita præcepta: ita planè affirmo præcipuè poſitum eſſe in natura & occaſione. Porrò natura non tantùm in hoc valet, vt acutior quis atque habilior ſit ad inueniendum: nam id ſanè doctrina poſſet augeri: ſed ineſt proprius quibuſdam decor in habitu atque vultu, vt eadem illa minus dicente alio videantur vrbana eſſe. Occaſioni verò & in rebus eſt tanta vis, vt ſæpe adiuti ea nõ indocti modò, ſed etiam ruſtici ſalſè dicant, in eum quiſquis aliquid dixerit prior. Sunt enim longè venuſtiora omnia in reſpõdẽdo, quàm in prouocãdo. Accedit difficultati, quòd eius rei nulla exercitatio eſt, nulli præceptores. Vtiq; in cõuiuiis & ſermonibus multi dicaces: ſed quia in hoc vſu quotidiano proficim⁹, oratoria vrbanitas rara, nec ex arte propria, ſed ad hãc cõſuetudinẽ accõmodata. Nihil autẽ vetabat & cõponi materias in hoc idoneas, vt cõtrouerſiæ permiſtis ſalibus fingerẽtur: vel res proponi ſingulas ad iuuenũ talẽ exercitationẽ. Quin illæ ipſæ, quæ dicta ſunt, ac vocãtur, quas certis dieb⁹ feſtæ licẽtiæ dicere ſolebamus, ſi paulũ adhibita ratione fingerẽtur, aut aliquid in his ſeriũ quoq; eſſet admiſtum,

Valerius lib. 5. tit. 1.

Natura quid ad riſum.

Occaſio.

* & in eo quiſquis aliquid, &c.

Dicta.

plurimum poterant vtilitatis afferre: quæ nunc iuuenum, vel sibi ludentium exercitatio est. Pluribus autem nominibus in eadem re vulgo vtimur: quæ tamen si diducas, suam propriam quandã vim ostẽdent. Nam & vrbanitas dicitur: qua quidẽ significari video sermonem præ se ferẽtem in verbis, & sono, & vsu proprium quendam gustum vrbis, & sumptam ex conuersatione doctorum tacitam eruditionem: denique cui cõtraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cum gratia quadam & venere dicatur, apparet. Salsum in cõsuetudine pro ridiculo tantum accipimus: natura nõ vtique hoc est, quanquam & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero, omne quod salsum sit, ait esse Atticorum: non quia sunt maximè ad risum cõpositi: & Catullus quũ dicit,

Ridiculi nomina varia. Vrbanitas. Rusticitas. Venustum. Salsum. Cic. 2. de Oratore.

Nulla in tam magno est corpore mica salis

In epigram.

hoc dicit, nihil in corpore eius esse ridiculum. Salsum igitur erit, quod non erit insulsum, velut quoddã simplex orationis condimentum: quod sentitur latente iudicio, & velut palatum excitat, quod & à tædio defendit orationem. Sanè tamen, vt ille in cibis paulò liberalius aspersus, si tamen nõ sit immodicus, affert aliquid propriæ voluptatis: ita hi quoque in dicendo habent quiddam quod nobis faciat audiẽdi sitim. Facetum quoque non tantum circa ridicula opinor consistere. Neque enim diceret Horatius facetum carminis genus natura concessum esse Virgilio. Decoris hanc magis, & excultæ cuiusdam elegantiæ appellationem puto. Ideóque in epistolis Cicero hæc Bruti refert verba, Ne vlli sunt pedes faceti, ac deliciis ingredienti mollius. Quod conuenit cum illo Horatiano,

Facetum. Ser. 1. Sat. 10.

-Molle atque facetum Virgilio. Iocum verò accipimus, quod est cõtrarium serio. Nam & fingere & terrere, & promittere interim, iocus est. Dicaci-

Iocus. Dicacitas.

tas sine dubio à dicẽdo, quod est omni generi cõmune, ducta est: propriè tamen significat sermonẽ cũ risu aliquos incessentẽ. Ideo Demosthenẽ vrbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Proprium autẽ materiæ de qua nũc loquimur, est ridiculũ. Ideóq; hæc tota disputatio à Græcis περὶ γελοίου inscribitur. Eius prima diuisio traditur eadem, quæ est omnis orationis, vt sit positũ in rebus, aut in verbis. Vsus autem maximè simplex. Aut enim ex aliis risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus mediis. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus. Nostra, ridicula indicamus, & , vt verbo Ciceronis vtar, dicimus aliqua subabsurda. Nanque eadem, quæ si imprudentibus excidant, stulta sunt: si simulamus, venusta credũtur. Tertium est genus, vt idem dicit, in decipiẽdis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæterísque, quæ neutram personã contingunt. Ideóque à me media dicuntur. Item, ridicula aut facimus, aut dicimus. Facto risus cõciliatur interim admista grauitate: vt Marcus Cælius prætor, quũ sellam eius curulem Cõsul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentam. Dicebatur autem COS. à patre aliquãdo cæsus flagris. Interim sine respectu pudoris, vt in illa pyxide Cæliana. Quod neq; Oratori neq; vlli graui viro cõueniat. Idẽ autẽ, si vultu gestúq; ridiculo dictũ sit in quibus est quidẽ summa gratia, sed maior quum captare risum non videntur. Nihil enim ex iis quæ dicũtur salsa, dicitur salsius. Quãquam autẽ gratiæ plurimum dictis seueritas affert, fítque ridiculum id ipsum, quia qui dicit, nõ ridet: est tamen interim & aspectus & habitus oris, & gestus non inurbanus, quum his modus cõtingit. Id porrò quod dicitur, aut est lasciuũ, aut hilare, qualia Galbæ pleraque : aut contumeliosum, qualia nuper Iunii Bassi: aut asperum,

Ridiculum.

2. de Oratore.

Ridiculo facto risus conciliatur.

Pro Cælio.

Dicta ridicula

Vbi quibus,& quomodo vtendum sit.

qualia Cassii Seueri: aut lene, qualia Domitii Afri. Refert his vbi quis vtatur. Nam in cõuictibus, & quotidiano sermone lasciua humilibus, hilaria omnibus cõueniunt. Ludere nunquam velimus, longéque absit propositũ illud, Potius amicũ quàm dictũ perdidi. In hac quidem pugna forẽsi malim mihi lenibus interdicere: quanquam & cõtumeliosè & asperè dicere in aduersarios permissum est: quum accusare etiam palàm, & caput alterius iustè petere cõcessum sit. Sed hîc quoq; tamen inhumana videri solet fortunæ insectatio: vel quia culpa caret, vel quia recidere etiã in ipsos qui obiecerũt, potest. Primùm itaque considerandum est, & quis, & qua causa, & apud quem, & in quem, & quid dicat. Oratori minimè conuenit distortus vultus, gestúsque, quæ in mimis rideri solent. Dicacitas etiam scurrilis & scenica huic personæ alienissima est. Obscœnitas verò non à verbis tantum abesse debet, sed etiam à significatione. Nã siquãdo obiici potest, nõ in omni loco exprobranda est. Oratorem præterea vt dicere vrbanè volo, ita videri affectare id, planè nolo. Quapropter ne dicet quidẽ salsè quoties poterit, & dictũ potius aliquãdo perdet, quàm minuet authoritatem. Nec accusatorẽ autem atroci in causa, nec patronũ in miserabili iocantẽ feret quisquã. Sunt etiam iudices quidã tristiores, quàm vt risum libenter patiantur. Solet interim accidere, vt id quod in aduersarium dicimus, aut in iudicem cõueniat, aut in nostrũ quoque litigatorẽ: quanquam aliqui reperiuntur qui ne id quidem, quod in ipsos recidere possit, euitent: quod fecit Longus Sulpitius, qui quum ipse fœdissimus esset, eum contra quem iudicio liberali aderat, ne faciẽ quidẽ habere liberi hominis dixit. Cui respondens Domitius Afer, Et tu, inquit, ex animi sententia Longe? Qui malã faciem habet, liber nõ est? Vitandum

Oratori in risu quæ cauẽda, & quis modus seruãdus.

etiam ne petulans, ne superbũ, ne loco, ne tẽpori alienum, ne præparatum, & domo allatum videatur, quod dicimus. Nam aduersus miseros, sicut suprà dixerã, inhumanus est iocus. Sed quidã ita sunt receptæ authoritatis, & notæ verecũdiæ, vt nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis iam præceptũ est. Illud non ad orandi ferè cõsilium, sed ad * omnia pertinet, ne lacessat hoc modo, quem lædere sit periculosum, ne aut inimicitiæ graues insequantur, aut turpis satisfactio. Malè etiam dicitur, quod in plures conuenit, si aut nationes totæ incessantur, aut ordines, aut conditio, aut studia multorũ. Ea quæ dicit vir bonus, omnia salua dignitate ac verecundia decent. Nimium enim risus pretium est, si probitatis impẽdio constat. Vnde autẽ concilietur risus, & quibus ex locis peti soleat, difficillimũ est dicere. Nam si species omnes persequi velimus, nec modũ reperiemus, & frustra laborabimus. Neq; numerosi minus sunt loci, ex quibus hæc dicta quàm illi ex quibus eæ quas sentẽtias vocamus, ducũtur, neque alii. Nam hic quoq; est inuẽtio & elocutio, atq; ipsius elocutionis vis, alia in verbis, alia in figuris. Risus igitur oriũtur aut ex corpore eius in quẽ dicimus: aut ex animo, qui factis ab eo dictísque colligitur: aut ex iis quæ sunt extrà posita. Intra hæc enim est omnis vituperatio: quæ si grauius posita sit, * seria est: si leuius, ridicula. Hæc aut ostendũtur, aut narrãtur, aut dicto notãtur. Rarũ est autẽ, vt oculis subiicere cõtingat, vt fecit * C. Iulius, qui quum Helmio Manciæ sæpius obstrepẽti sibi diceret, Iam ostẽdam qualis sis: isq; planè instaret interrogatione, qualem se tãdem ostẽsurus esset, digito demonstrauit imaginẽ galli in scuto Mariano Cimbrico pictam. Cui Mancia tum simillimus est visus. Tabernæ autẽ erãt circa forũ, ac scutũ illud signi gratia positũ.

*omnes, al. homines

Risus vnde petatur, & eius species tres.

* seuera

Ostensio.

De Orat. 2.

*Crassus habet

Plinius lib. 33. cap. 4.

Narratio. Narrare quæ falsa sint, in primis est subtile, & oratoriũ: vt Cicero pro Cluentio narrat de Cepasio atque Fabritio: ac M. Cælius de illa C. Lælii collegǽque eius in prouinciam festinantium contentione. Sed in his omnibus quũ elegãs & venusta exigitur tota expositio, tum id est festiuissimum, quod adiicit orator. Nam & à Cicerone sic est Fabritii fuga illa cõdîta. Itaque quum callidissimè se putaret dicere, & quum illa verba grauissima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite iudices hominũ fortunas, respicite varios duròsque casus, respicite C. Fabritii senectutẽ: quum hoc Respicite, ornandæ orationis causa sæpe dixisset, respexit ipse. At Fabritius à subselliis demisso capite discesserat, & cætera quæ adiecit: nam est notus locus, quum in re hoc solũ esset, Fabritium à iudicio recessisse. Et Cælius quum omnia venustissimè finxit, tum illud vltimũ * sic subsecutus: Quomodo transierit, vtrum rate, an piscatorio nauigio, nemo sciebat. Siculi quidẽ, vt sunt lasciui & dicaces, aiebant in delphino sedisse, & sic tanquam Ariona transuectum. In narrãdo autẽ Cicero cõsistere facetias putat, dicacitatẽ in iaciendo. Mirè fuit in hoc genere venustus Afer Domitius, cuius orationibus cõplures huiusmodi narrationes insertæ reperiuntur: sed dictorũ quoq; ab eodẽ vrbanè, sunt editi libri. Illud quoq; genus est positũ nõ in hac veluti iaculatione verborũ, & inclusa breuiter vrbanitate, sed in quodã lõgiore actu, quod de Crasso cõtra Brutũ Cicero in secũdo de Oratore libro, & aliis quibusdã locis narrat. Nam quũ Brutus in accusatione Cn. Plãci, ex duobus lectoribus ostẽdisset contraria L. Crassum patronum eius in oratione quam de Colonia Narbonensi habuerat, suasisse iis quæ de lege Seruilia dixerat, tres excitauit & ipse lectores, hísque patris eius dialogos dedit legendos, quorum quum in

Pro Cluent.

Domitius Afer.

Ridiculorum libri.

Priuernati vnus, alter in Albano, tertius in Tyburti sermonem habitum complecteretur, requirebat vbi essent eæ possessiones. Omneis autem illas Brutus vēdiderat: & quum paterna manciparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoque, & quibusdā etiam interim historiis exponendis gratia consequi solet. Sed acutior est illa atque velocior in vrbanitate breuitas. Cuius quidem duplex est forma, dicendi, ac respōdendi: sed ratio cōmunis in parte. Nihil enim in lacessendo dici potest, quod non etiam in repercutiēdo. At propria quædam sunt respondentium: illa etiam ira concitati afferre solent: hæc plerunque in altercatione, aut in rogandis testibus requiruntur. Quum sint autē loci plures, ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendum est mihi, non omneis eos oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibolia, neque illa obscura, quæ Atellanæ more captent. nec qualia vulgò iactantur à vilissimo quoque conuersa in maledictum ferè ambiguitate. Ne illa quidem quæ Ciceroni aliquando, sed non in agendo exciderunt, vt dixi, quum is candidatus qui coqui filius habebatur, coram eo suffragium ab alio peteret, *Ego quoque tibi iure fauebo. Non quia excludēda sint omnino verba duos sensus significātia, sed quia raro belle respondeāt, nisi quū prorsus rebus ipsis adiuuātur. Quare nō hoc modo penè & ipsum scurrile Ciceronis est in eundem, de quo suprà dixi, Isauricū, Miror quid sit, quòd pater tuus homo constantissimus te nobis variū reliquit. Sed illud ex eodem genere præclarum, quum obiiceret Miloni accusator in argumētum factarum Clodio insidiarum, quòd Bouillas ante horam nonam diuertisset, vt expectaret dum Clodius à villa sua exiret, & identidem interrogaret quo tempore Clodius occisus esset, respondit, Serò. Quod vel solum sufficit, vt hoc genus non totum repudietur. Nec plura modo signi-

Notatio, cuius duplex forma.

Amphibolia.

*Vide Donatum in Adelphos Terētii.

ficari solent, sed etiam diuersa: vt Nero de seruo pessimo dixit, Nulli apud se plus fidei haberi: nihil ei neque occlusum neque obsignatum esse. Peruenit res vsque ad

AEnigmatica. ænigma: quale est Ciceronis in Pletorium Fonteii accusatorem, cuius matrem dixit, dum vixisset, ludum: postquam mortua esset, magistros habuisse. Dicebantur autem, dum vixit, infames fœminæ ad eam conuenire solitæ: post mortem eius bona venibant. quanquã hîc ludus per translationem dictus est, magistri per ambiguitatem.

Metaleptica. In metalepsim quoque cadit ratio dictorum: vt Fabius

Congiarium. Maximus incusans Augusti cõgiariorum quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminaria esse dixit. Nam congiarium quum sit commune liberalitatis atque mensuræ, à mensura ducta imminutio est rerum. Et hæc tam frigida, quàm est nominum fictio, adiectis, detractis, mutatis literis: vt Acisculum, quia esset pactus Pacisculum: & Placidum nomine, quia is acerbus natura esset, Acidum: & Tullium, quum fur esset, Tolliũ, dictos inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus, quàm in nominibus respondent. Afer enim venustè Mãlium Suram multum in agendo discursantem, salientem, manus iactantem, togam deiicientem & reponentem, non agere dixit, sed sa-

Satagere. tagere. Est enim dictum per se vrbanum, satagere, etiam si nulla subsit alterius verbi similitudo. Fiunt & detracta & adiecta aspiratione, & binis coniunctis verbis similiter sæpius frigida, aliquando tamen recipienda. Eadémque conditio est in iis quæ à nominibus trahuntur. Mul-

Act.3. ta ex hoc Cicero in Verrem, sed vt ab aliis dicta. Modò futurum vt omnia verreret, quum diceretur Verres: modò Herculi quem expilauerat, molestiorẽ apro Erymanthio fuisse: modò malum Sacerdotem, qui tam nequam Verrẽ reliquisset: quia Sacerdoti Verres successerat. Præbet tamen aliquando occasionem quædam fœlicitas hoc

quoque genere bene vtendi: vt pro Cecinna Cicero in testem Sex. Clodium Phormionem, Nec minus niger, inquit, nec minus cõfidens, quàm ille Terentianus est Phormio. Acriora igitur sunt & elegantiora, quæ trahuntur ex vi rerum. In his maximè valet similitudo, si tamen ad aliquid inferius leuiúsque referatur: quia iam veteres illi iocabantur, qui Lentulum Spintherem, & Scipionem Serapionem esse dixerunt. Sed ea non ab hominibus modò petitur, verumetiam ab animalibus: vt nobis pueris Iunius Bassus, homo in primis dicax, Asinus albus vocabatur. Et Sarmẽtus seu Publius Blessus Iunium hominem nigrum & macrum & pandum, Fibulam ferream dixit. Quod nunc risus petendi genus frequentissimum est. Adhibetur autem similitudo interim palàm, interim inseri solet parabolæ: cuius est generis id Augusti, qui militi libellum timidè porrigenti, Noli, inquit, dubitare tanquam assem elephanto des. Sunt quædam etiam verisimilia. vnde Vatinius, quum reus agente in eum Caluo, candido frõtem sudario tergeret, ídque ipsum accusator in inuidiam vocaret: Quanuis reus sum, inquit, & panem candidum edo. Adhuc est subtilior illa ex simili translatio, quum quod in alia re fieri solet, in aliam mutuamur. Ea dicatur sanè fictio: vt Chrysippus, quum in triumpho Cæsaris eborea oppida essent translata, & post dies paucos Fabii Maximi lignea, thecas esse oppidorum Cæsaris dixit. Et Pedo de Mirmilone, qui retiarium consequebatur, nec feriebat, Viuum, inquit, capere vult. Iungitur amphiboliæ similitudo: vt L. Galba, qui pilam negligẽter petẽti, Sic, inquit, petis tanquam Cæsaris candidatus. Nam illud petis, ambiguum est, securitas similis. Quod hactenus ostẽdisse satis est. Cæterum frequentissima aliorum generũ cum aliis mistura est: eáque optima, quæ ex pluribus constat. Eadem dissimiliũ ratio est. Hinc

Ridiculum ex rebus.
Similitudo.
Plin. lib. 7. cap. 12.
Valer. li. 9. ti. 15.
Cic. ad Attic. lib. 6.
Ex simili trãslatio.
Fictio.
Similitudo iũcta amphibologiæ.

Eques Romanus, ad quem in ſpectaculis bibẽtem quum miſiſſet Auguſtus,qui ei diceret, Ego ſi prãdere volo,domum eo:Tu enim,inquit,nõ times ne locum perdas. Ex contrario non vna ſpecies.Neque enim eodem modo dixit Auguſtus Præfecto quem ignominia notabat, ſubinde interponẽti precibus,Quid reſpõdebo patri meo? Dic me tibi diſplicuiſſe.quo Galba penulã roganti,Non poſſum commodare: domi maneo. quum cœnaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud,ſiquidem vt ne authorem ponam, verecũdia ipſius facit, Libidinoſior es quàm vllus ſpado.quo ſine dubio & opinio decipitur,ſed ex cõtrario.Et hoc ex eodem loco eſt,ſed nulli priorum ſimile,quod dixit Marcus Veſtinius,quum ei *nuntiatum eſſet, Aliquando deſinet *putere . Onerabo librum exemplis, ſimilémque iis qui riſus gratia componuntur, efficiam, ſi perſequi voluero ſingula veterum . Ex omnibus argumentorum locis eadem occaſio eſt. Nam & finitione vſus eſt Auguſtus de Pantomimis duobus,qui alternis geſtibus contendebant, quum eorum alterum ſaltatorem dixit, alterum interpellatorem. Et partitione Galba,quum penulam roganti reſpondit, Non pluit,non eſt opus tibi : ſi pluit,ipſe vtar. Proinde genere, ſpecie, propriis,differentibus,iugatis, adiunctis,conſequentibus,antecedẽtibus,repugnantibus,cauſis, effectis,comparatione parium,maiorũ,minorũ,ſimilis materia præbetur:ſicut in tropos quoque omneis cadunt. An nõ plurima καθ' ὑπερβολὴν dicuntur? quale refert Cicero de Memmio homine prælongo,caput eum ad fornicẽ Fabii offendiſſe.Et quod D.Oppius dixit de genere Lẽtulorum, quum aſſiduè minores parentibus liberi eſſent in naſcendo,decreſcere genus Lentulorum.Interim vtrunque.Quid ironia? nónne etiam quæ ſit veriſſima,ioci prope genus eſt?Qua vrbanè vſus eſt Afer,cum Didio Gallo,qui prouinciam ambitio-

*renuntiatum
*pluere
Ex argumentorum locis.
Ex tropis.
2.de Orat.
Ironia.

ſiſſimè petierat, deinde impetrata ea tanquã coactus querebatur, Age, inquit, aliquid, & Reipublicæ cauſa elabora. Quáque Cicero vſus eſt, quũ Vatinii morte nũtiata, cuius parũ certus dicebatur author, Interim, inquit, vſura fruar. Idem per allegoriã Marcũ Cælium melius obiicientẽ crimina quàm defendentem, Bonã dextrã, malam ſiniſtram habere dicebat. Emphaſi Liuius dixit, ferro cotẽ Accium Nauium incidiſſe. Figuras quoque mẽtis, quæ σχήματα διανοίας dicuntur, res eadem recipit omneis, in quas nonnulli diuiſerunt ſpecies dictorum. Nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, & optamus. Quædam vt miſerantes, & quædam vt iraſcentes dicimus. Ridiculum eſt autẽ omne quod apertè fingitur. Stulta reprehendere facillimum eſt. nam per ſe ſunt ridicula. Sed rem vrbanam facit aliqua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat exeuntem de theatro Carpathium Tityus Maximus, an ſpectaſſet: fecit Carpathius dubitationem eius ſtultiorem dicẽdo, Non, ſed in orcheſtra pila luſi. Refutatio, quũ ſit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridicule negauit Mannius Curius. Nã quum eius accuſator in Sipario omnibus locis, aut nudum eum in neruo, aut ab amicis redemptum ex alia pinxiſſet, Ergo ego, inquit, nunquã vici. Redarguimus interim apertè, vt Cicero Vibiũ Curium multum de annis ætatis ſuæ mentientem, Tum ergo quũ vnà declamabamus, non eras natus. Interim & ſimulata aſſenſione, vt idem Fabiæ Dolabellæ dicenti triginta ſe annos habere, Verũ eſt, inquit, nã hoc iã viginti annis audio. Belle interim ſubiicitur pro eo quod neges, aliud mordacius, vt Iunius Baſſus querẽte Domitia Paſſieni, quòd incuſans eius ſordes, calceos eam veteres diceret vendere ſolere: Non mehercule, inquit, hoc vnquam dixi, ſed emere te ſolere. Defenſionem imitatus eſt eques Romanus, qui obiiciẽti Auguſto quòd

Allegoria. Emphaſis. Ex figuris ſententiarum. Ridiculum in reſpõdendo. Refutatio. Redargutio. Defenſio.

Eleuatio. patrimonium comedisset: Meum, inquit, putaui. Eleuandi ratio est duplex, vt aut veniam quis, aut iactãtiam minuat: quemadmodum C. Cæsar Pomponio ostẽdenti vulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem gloriabatur, Nunquam fugiens respexeris, inquit. Aut crimen obiectum, vt Cicero obiurgantibus quòd sexagenarius Popiliam virginem duxisset, Cras mulier erit, inquit. Hoc genus dicti, consequens vocãt quidam, atque illi simile, quo Cicero Curionem semper ab excusatione ætatis incipientem, Facilius quotidie procemium habere dixit: quia ista natura sequi & cohærere videantur. Sed eleuandi genus est etiam causarum relatio, qua Cicero est vsus in Vatinium, qui pedibus æger, quum vellet videri cõmodioris valetudinis factus, & diceret se iam bina millia passuũ ambulare, Dies enim, inquit, longiores sunt. Et Augustus nuntiantibus Tarraconensibus palmã in ara eius enatam, Apparet, inquit, quàm sæpe accẽdatis. Transtulit crimen Cassius Seuerus. Nã quum obiurgaretur à prætore, quòd aduocati eius L. Varo epicureo Cæsaris amico conuitium fecissent, Nescio, inquit, qui conuitiati sint: & puto Stoicos fuisse.

Repercussio. Repercutiẽdi multa sunt genera: venustissimũ quod etiã similitudine aliqua verbi adiuuatur: vt Thracallus dicẽti Suellio, Si hoc ita est, is in exiliũ: si nõ est ita, redii, inquit.

Elusio. Elusit Cassius Seuerus, obiiciẽte quodã quòd ei domo sua Proculeius interdixisset, respondendo, Nunquid ego illuc accedo? Sic eluditur & ridiculũ ridiculo: vt diuus Augustus quũ ei Galli torquem aureũ centũ pondo dedissent, & Dolabella per iocũ, tentans tamen ioci sui euentum, dixisset, Imperator torque me dona. Malo te, inquit, ciuica donare. Mendacium quoque mendacio: vt Galba dicente quodam, Victoriato se vno in Sicilia quinque pedes longam murenam emisse: Nihil, inquit, mirum: nam

ibi tam longæ nascuntur, vt iis piscatores pro restibus vtantur. Contraria est neganti confessionis simulatio, sed ipsa quoque multum habet vrbanitatis. Sic Afer quum ageret contra libertum Claudii Cæsaris, & ex diuerso quidam conditionis eiusdem cuius erat litigator, exclamasset, Præterea tu semper in libertos Cæsaris dicis? Nec mehercule, inquit, quicquam proficio. Cui vicinum est, non negare quod obiicitur, quum & id palàm falsum est, & inde materia bene respondendi datur: vt Catulus dicenti Philippo, Quid latras? Furem video, inquit. In se dicere, non est ferè nisi scurrarum, & in Oratore vtique minimè probabile. Quod fieri totidem modis, quot in alios potest. Ideóque hoc quanuis frequens sit, transeo. Illud verò etiamsi ridiculum, indignum tamen est homini liberali, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod fecisse quendam scio, qui humiliori liberè aduersus se loquenti, Colaphum, inquit, tibi ducam, & formulam scribam, quòd caput durum habeas. Hîc enim dubium est, vtrum ridere audientes, an indignari debuerint. Superest genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ sunt in omni hac materia vel venustissima. Inopinatum & à lacessente poni solet: quale est quod refert Cicero, Quid huic abest, nisi res & virtus? Aut illud Afri, Homo in agendis causis optimè vestitus. Et in occurrendo, vt Cicero audita falsa Vatinii morte, quum Ouinium libertum eius interrogasset, Recténe omnia? dicenti, Rectè: Mortuus est, inquit. Plurimus autem circa simulationem & dissimulationem risus est, quæ sunt vicina, & propè eadem: sed simulatio est certã opinionẽ animi sui imitantis: dissimulatio, aliena parum se intelligere fingentis. Simulauit Afer, quum in causa subinde dicentibus, Celsinam *Ditẽ cognouisset, quæ erat potens fœmina: Quis est, inquit, iste? Celsinam enim videri sibi virum finxit. Dissi-

Cic. 2. de Orat.

Tertium diuisionis exemplum.

2. de Orat.

Simulatio.

Dissimulatio.

*diceret

mulauit Cicero, quũ Sex. Annalis testis reum læsisset, & instaret identidem accusator ei, Dic M. Tulli, num quid potes de Sexto Annali? Versus tũc dicere cœpit de libro Ennii sexto,

Qui potis ingentis causas euoluere belli.

Cui sine dubio frequentissimam dat occasionem ambiguitas: vt Cassellio, qui consultori dicenti, Nauem diuidere volo: Perdes, inquit. Sed auerti intellectus etiam aliter solet, quum ab asperioribus ad leniora deflectitur: vt qui interrogatus quid sentiret de eo qui in adulterio deprehensus esset, Tardum fuisse respondit. Ei confine est quod dicitur per suspicionem: quale illud apud Ciceronem, Querẽti quòd vxor sua è fico se suspendisset: Rogo des mihi surculum ex illa arbore, vt inseram. Intelligitur enim quod non dicitur. Et hercle omnis salsè dicendi ratio in eo est, vt aliter quàm est, rectũ verúmque dicatur. Quod fit totũ fingendis aut nostris, aut alienis persuasionibus, aut dicendo quod fieri nõ potest. Aliena finxit Iuba, qui querenti quòd ab equo suo esset aspersus, Quid tu, inquit, me Hippocentaurũ putas? Sua C. Cassius, qui militi sine gladio discurrenti, Heus commilito, pugno bene vteris, inquit. Et Galba de piscibus, qui quũ pridie ex parte adesi, & versati postero die appositi essent, Festinemus, alii subcœnant, inquit. Tertiũ illud Ciceronis (vt dixi) aduersus Curiũ, fieri enim certè nõ poterat, vt quũ declamaret, natus non esset. Est & illa ex ironia fictio, qua vsus est C. Cæsar. Nam quũ testis diceret, à reo fœmina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illã potissimũ partẽ corporis vulnerare voluisset: Quid enim faceret, inquit, quũ tu galeã & loricam haberes? Vel optima est simulatio cõtra simulantẽ: qualis illa Domitii Afri fuit. Vetus habebat testamentũ, & vnus ex amicis recẽtioribus sperãs aliquid ex mutatione tabularũ, falsam tabulã intulerat, con

2. de Orat. & Acad. 2.

ſulens eũ, an primipilaris ei teſtamento ſuaderet ordinare ſuprema iudicia. Noli, inquit, facere: offendis illũ. Iucundiſſima ſunt autem ex his omnibus lenia, & (vt ſic dixerim) boni ſtomachi: vt Afer ingrato litigatori conſpectũ eius vitanti, in foro per nomẽclatorem miſſum ad eum, Amas me, inquit, quòd non te vidi? Et diſpenſatori, qui quũ ad aliqua nõ reſponderet, dicebat ſubinde, Non comedi panem, & aquam bibo: Paſce, & redde quod debes: quæ ὑπαντώγας vocant. Eſt gratus iocus, qui minus exprobrat quàm poteſt: vt idem dicenti candidato, Semper domum tuam colui: quum poſſet palàm negare, Credo, inquit, & verum eſt. Interim de ſe dicere ridiculum eſt, & quod in alium, ſi abſentem diceret, vrbanum non eſſet: quoniã ipſi palàm exprobratur, mouet riſum: quale Augusti eſt, quum ab eo miles neſcio quid improbè peteret, veniret contrà Martianus, quẽ ſuſpicabatur & ipſum aliquid iniuſte rogaturum, Non magis, inquit, faciam commilito quæ petis, quàm quod Martianus à me petiturus eſt. Adiuuãt vrbanitatem & verſus commode poſiti, ſeu toti vt ſunt: quod adeo facile eſt, vt Ouidius ex tetraſticho Macri carmine librum in malos poetas compoſuerit. Quod fit gratius, ſiqua etiam ambiguitate condîtur: vt Cicero in Acciũ hominem callidum & verſutũ, quum is in quadam cauſa ſuſpectus eſſet, Niſi qua Vlyſſes rate euaſit Laertius. Seu verbis ex parte mutatis, vt in eum qui quum antea ſtultiſſimus eſſet habitus, poſt acceptam hæreditatem primus ſententiã rogabatur, Cuius hæreditas eſt, quam vocant ſapientiam: pro illo facultas eſt. Seu fictis nouis verſibus. Simile eſt quod παροιμία dicitur, & Prouerbia opportune aptata, vt de homine in aquam lapſo, & vt alleuaretur roganti, Tollat te qui non nouit. Ex Hiſtoria etiam ducere vrbanitatem, eruditum: vt Cicero fecit, cum ei teſtem in iudicio Verris roganti dixiſſet Hor-

Horat. Epiſtola. 1 ad Sæuam

Plutarc. in vita Cic.

tẽsius, Non intelligo hæc ænigmata: Atqui debes, inquit, quũ Sphingem domi habeas. Acceperat autẽ ille à Verre ſphingẽ æneam, magnæ pecuniæ. Subabſurda illa conſtant ſtultis ſimili imitatione, & quæ niſi fingantur, ſtulta ſunt: vt qui mirantibus quòd humile candelabrum emiſſet, Pranſorium erit, inquit. Sed illa ſimilia abſurdis ſunt acria, quæ tanquam ſine ratione dicta feruntur, vt ſeruus Dolabellæ quũ interrogaretur an dominus eius auctionẽ propoſuiſſet, Domum, inquit, vendidit. Deprehenſi interim pudorem ſuum ridiculo aliquo explicant: vt qui teſtem dicentem ſe à reo vulneratum, interrogauerat an cicatrices haberet: quũ ille ingentem in femore oſtẽdiſſet, Latus, inquit, * oportuit. Contumeliis quoque vti belle datur: vt Hiſpo obiicienti bis acerba crimina accuſatori, Mentiris, inquit. Et Fuluius propinquus Legato interroganti, an in tabulis quas proferebat, chirographus eſſet: Et verus, inquit, domine. Has aut accepi ſpecies, aut inueni frequentiſſimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam neceſſe eſt infinitas eſſe tam ſalsè dicendi, quàm ſeuere: quas præſtat perſona, locus, tempus, caſus denique qui eſt maxime varius. Itaque hæc ne omiſiſſe viderer, attigi: illa autẽ quæ de vſu ipſo, & modo iocãdi complexus ſum, adeo infirma, ſed planè neceſſaria. His adiicit Domitius Marſus, qui de vrbanitate diligentiſſime ſcripſit, quædã non ridicula, ſed cuilibet ſeueriſſimæ orationi cõuenientia, eleganter dicta, & proprio quodam lepôre iucunda: quæ ſunt quidem vrbana, ſed riſum tamẽ non habent. Neque enim ei de riſu, ſed de vrbanitate eſt opus inſtitutum, quam propriam eſſe noſtræ ciuitatis ait: & ſerò ſic intelligi cœptam, poſtquam Vrbis appellationem, etiam ſi nomen proprium non adiiceretur, Romam tamen accipi ſit receptum: eámque ſic finit, Vrbanitas eſt virtus quædam in breue dictum coacta, & apta ad dele-

*opportunius

Epilogus.

Domitius Marſus.

Vrbs.

Vrbanitas.

ctandos mouendósque homines in omnem affectum, maximè idonea ad resistẽdum: vel lacessendum, prout quæque res ac persona desiderat. Cui si breuitatis exceptionem detraxeris, omneis orationis virtutes complexa sit. *Nam sicut ista rebus & personis, & quod in vtrisq; oporteat dicere, perfectæ eloquentiæ est. Cur autem breuem eam esse voluerit, nescio quidem. At quam in eodem libro dicat fuisse, & in multis narrandi vrbanitatem paulò pòst ita finit, Catonis (vt ait) opinionẽ sequutus, Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta responsáque erũt: & qui in sermonibus, circulis, conuiuiis, item in concionibus, omni denique loco ridicule commodéque dicet. Risus erunt quicũque hæc faciet Orator. Quas si recipimus finitiones, quicquid bene dicetur & vrbanè, dicti nomen accipiet. Cæterũ illi qui hoc proposuerat, consentanea fuit illa diuisio, vt dictorum vrbanorũ alia seria, alia iocosa, alia media faceret. Nam eadem est omniũ bene dictorum. Verùm mihi etiã iocosa quædam videntur posse non satis vrbanè referri. Nam meo quidem iudicio, illa est vrbanitas, in qua nihil absonũ, nihil agreste, nihil inconditum, nihil peregrinũ, neque sensu, neque verbis, neque ore gestúve possit deprehẽdi: vt non tã sit in singulis dictis, quàm in toto colore dicendi: qualis apud Græcos atticismos ille redolens Athenarum proprium saporem. Ne tamen iudicium Marsi hominis eruditissimi subtraham, seria partitur in tria genera, honorificum, contumeliosum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis quoque pro Ligario apud Cæsarem, Qui nihil soles obliuisci, nisi iniurias. Et contumeliosi, quod Attico scripsit de Pompeio & Cæsare, Habeo quem fugiam, quem sequar non habeo. Et medii, quod ἀποφθεγματικὸν vocat, & est quum ita dixit, Neque grauem mortem accidere forti viro posse, neque immaturam cõsulari, neque

*Nam sic constat rebus

Seriorum tria genera secundũ Marsum.

Lib. 8. Epist.

In Catil. oratione 4.

miseram sapienti. Quæ omnia sunt optimè dicta: sed cur propriè nomen vrbanitatis accipiant, non video. Quòd si non solùm totus (vt mihi videtur) orationis color meretur, sed etiã singulis dictis tribuendum est: illa potius vrbana esse dixerim, quæ sunt generis eiusdem, quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula non sunt: vt de Pollione Asinio seriis iocísq; pariter accõmodato dictum est, Esse eum omnium horarum. Et de doctore facilè dicente ex tempore, Ingeniũ eum in numerato habere. Etiam Pompeii quod refert Marsus, in Ciceronem diffidentem eius partibus, Transi ad Cæsarem, me timebis. Erat enim, si de re minore, aut alio animo, aut denique non ab ipso dictũ fuisset, quod posset inter ridicula numerari. Etiam illud quod Cicero Cereliæ scripsit, reddens rationem cur illa C. Cæsaris tempora tam patienter toleraret, Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho. Stomachus enim ille habet aliquid ioco simile. Hæc quæ mouebant, dissimulanda mihi non fuerunt: in quibus vt errauerim, legentes tamen non decepi, indicata diuersa opinione, quam sequi magis probantibus liberum est.

De Altercatione. CAP. V.

ALTERCATIONIS præcepta poterant videri tunc inchoanda, quum omnia quæ ad continuam orationem pertinẽt, peregissem: nam est vsus eius ordine vltimus. sed quum sit posita in sola inuentione, neque habere dispositionem possit, nec elocutionis ornaméta magnopere desideret, aut circa memoriam & pronuntiationem laboret: priusquam secũdam quinque partiũ, hanc quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco videor: quam scriptores ideo fortasse alii reliquerũt, quia satis cæteris præceptis in hãc quoque videbatur esse prospectum. Constat enim aut intentione, aut depulsione, de
Lib. 5 quibus satis traditũ est: quia quicquid in actione perpe-

tua circa probationes vtile est, idẽ in hac breui atque concisa prosit necesse est. Neque alia dicuntur in altercatione, sed aliter aut interrogando, aut respondendo. Cuius rei ferè omnis obseruatio in illo testiũ loco nobis excussa est. Tamen quia latius hoc opus aggressi sumus, neque perfectus Orator sine hac virtute dici potest, paululum impendamus huic quoque peculiaris operæ, quæ quidem in quibusdam causis ad victoriã vel plurimũ valet. Nam vt in qualitate generali, in qua recténe factũ quid, an contrà sit, quæritur, perpetua dominatur oratio, & quæstionem finitionis,* actionis, plerunque satis explicat, & omnia penè in quibus de facto constat, aut coniectura artificiali ratione colligitur: ita in iis causis (quæ sunt frequentissimæ) quæ vel solis extra artem probationibus, vel mistis cõtinentur, asperrima in hac parte dimicatio est, nec alibi dixeris, Magis mucrone pugnari. Nam & firmissima quæque memoriæ iudicis inculcanda sunt, & præstandũ quicquid in actione promisimus, & refellenda mẽdacia. Nusquã est denique qui cognoscit, intẽtior. Nec immerito quidam, quanquam in dicendo mediocres, hac tamẽ altercandi præstantia meruerunt nomẽ patronorum. At quidam litigatoribus suis illum modò ambitiosum declamandi sudorem præstitisse contenti, cum turba laudantiũ destituunt subsellia, pugnámque illam * decertatoriã imperitis ac sæpe pullatæ turbæ relinquũt. Itaque videas alios plerunque iudiciis priuatis ad actiones vocari, alios ad probationes. Quæ si diuidenda sunt officia, hoc certè magis necessariũ est: pudẽdúmq; dictu, si plus litigantibus prosunt minores. In publicis certe iudiciis vox illa præconis, præter patronos, ipsum qui egerit, citat. Opus est igitur in primis ingenio veloci ac mobili, animo præsenti & acri. Non enim cogitandum, sed dicendum statim est, & propè sub conatu aduersarii, manus erigẽda. Quare cum

Lib. 5 cap. 7

*actio

*decertoriam

Præcepta altercandi.

in omni parte huiusce officii plurimũ facit, totas non diligenter modò, sed etiã familiariter nosse causas: tũ in altercatione maximè necessariũ est, omnium personarum, instrumentorũ, temporum, locorũ habere notitiam: alioqui & tacendum est sæpe, & aliis subiicientibus, plerunq; studio loquendi fatuè modo accedendum: quod nõnunquam accidit, vt in nostra credulitate, aliena studia erubescamus. Neque tantũ hoc ipsis monitoribus clarescit: quidam faciunt apertè quòd rixemur. Videas enim plerosque ira percitos exclamantes, vt iudex audiat contrarium id esse quod admoneatur, sciátque ille qui pronuntiaturus est, in causa malum quod tacetur. Quare bonus altercator vitio iracundiæ careat. Nullus enim rationi magis obstat affectus, & fert extra causam, & plerũque deformia conuitia facere ac mereri cogit, & ipsos nõnunquam iudices incitat. Melior moderatio, ac nonnunquã etiam patientia. Neque enim refutanda tantũ quæ è contrario dicuntur, sed cõtemnenda, eleuanda, ridenda sunt: nec vsquam plus loci reperit vrbanitas: odium mordet & pudor: contra turbantes audendũ, & impudentiæ fortiter resistendum. Sunt enim quidã præduri in hoc oris, vt obstrepant ingenti clamore, & medios sermones intercipiant, & omnia tumultu confundant: quos vt non imitari, sic acriter propulsare oportebit, & ipsorũ improbitas retundenda: & iudices vel præsidentes magistratus appellandi frequenter, vt loquendi vices seruentur. Nam est res animi iacentis, & mollis supra modũ frontis, fallítque plerunque, quod probitas vocatur, quæ est imbecillitas. Valet autem in altercatione plurimũ acumen: quod sine dubio ex arte non venit. Natura enim nõ docetur: arte tamen adiuuatur. In qua præcipuũ est semper id in oculis habere, de quo quæritur, & quod volumus efficere: quia propositũ tenentes, in rixã non ibimus: nec causæ debita

Vitio iracundiæ careat altercator.

Acumen in altercãdo valere plurimũ.

tēpora conuitiando cōteremus: gaudebimúsq; si hoc aduersarius facit. Omnia tēpora ferè parata sunt meditatis diligēter quæ aut ex aduerso dici, aut responderi à nobis possint. Nonnunquā tamen solet hoc quoq; esse artis genus, vt quædam in actione dissimulata subitò in altercando proferantur: & inopinatis eruptionibus, & ex insidiis citissimo facto simillimū. Id autem tantū faciendum, quū est aliquid cui responderi non statim possit: potuerat autē si tēpus ad disponendum fuisset. Nam quod fideliter firmum est, à primis statim actionibus arripere optimū est, quò sæpius diutiúsque dicatur. Illud vix saltē præcipiendum videtur, ne turbidus & clamosus tātùm sit altercator, & quales ferè sunt, qui literas nesciunt. Nam improbitas licet aduersario molesta sit, iudici inuisa est. Nocet etiam diu pugnare in iis quæ obtinere non possis. Nā vbi vinci necesse est, expedit cedere: quia siue plura sunt de quibus quæritur, facilior erit in cæteris fides: siue vnū, mitior solet irrogari pœna verecundiæ. Nam culpā præsertim deprehēsam pertinaciter tueri, culpa altera est. Dum stat acies, multi in re consilii atque artis est, vt errantem aduersarium trahas, & ire quamlongissimè cogas, vt vana interim spe exultet. Ideo quædam bene dissimulantur instrumenta. Instant enim, & sæpe discrimen omne committunt, quod deesse nobis putant, & faciunt probationibus nostris authoritatem postulando. Expedit etiam dare aliquid aduersario, quod pro se putet: quod apprehendens, maius aliquid cogatur dimittere. Duas interim res proponere, quarū vtranlibet malè sit electurus: quod in altercatione fit potētius, quàm in actione: quia in illa nobis ipsi respōdemus, in hac aduersariū quasi confessum tenemus. Est in primis acuti, videre quo iudex dicto moueatur, quid respuat: quod ex vultu sæpissimè, & aliquādo etiā dicto aliquo factóve eius deprehenditur: Et instare pro-

Clamosi indocti.

Dilemmata in altercando vtilia.

ficientibus: & ab iis quæ non adiuuant, quàm mollissimè pedem oportet referre. Faciũt hoc medici quoque, vt remedia perinde perseuerent adhibere, vel desinant, vt illa recipi vel respui vident. Nonnunquã si rem euoluere propositam facile non sit, inferenda est alia quæstio: atque in eam si fieri potest, iudex auocãdus. Quid enim quum respondere non possis, agendum est, nisi vt aliud inuenias, cui aduersarius respondere non possit? In plerisque iudex est auocandus, vt dixi, qui circa testes est locus, & personis modò distat, quòd hic patronorum inter se certamẽ, illic pugna inter testẽ & patronum. Exercitatio verò huius rei longè facilior. Nam est vtilissimũ, frequenter cum aliquo qui sit studiorum eorũdem, sumere materiam vel veræ vel etiam fictæ cõtrouersiæ, & diuersas partes altercationis modo tueri: quod idem etiam in simplici genere quæstionũ fieri potest. Ne illud quidem ignorare aduocatum volo, quo quæq; ordine probatio sit apud iudices proferenda: cuius rei eadem in argumẽtis ratio est, vt potentissima prima & summa ponãtur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

De iudicio & consilio. CAP. VI.

HIS pro nostra facultate tractatis, non dubitassem transire protinus ad dispositionem, quæ ordine ipso sequitur: nisi vererer, ne quoniã fuerunt qui iudicium inuentioni subiungerẽt, præterisse hunc locum quibusdam viderer, qui mea quidem opinione adeo partibus operis huius omnibus connexus ac mistus est, vt ne à sententiis quidem aut verbis saltem singulis possit separari: nec magis arte traditur, quàm gustus aut odor. Ideóq; nos quid in quaque re sequendum cauendúmque sit, docebimus, vt ad ea iudicium dirigatur. Præcipuum igitur, ne quod effici non potest, aggrediamur, vt contraria vitemus & communia, ne quid in eloquẽdo corruptũ obscurúmque

Cic. de Orat. & de Inuen. 1

ſit, referatur oportet ad ſenſus, qui non docētur. Nec multum à iudicio credo diſtare conſiliũ, niſi quòd illud oſtēdentibus ſe rebus adhibetur, hoc latentibus: & aut omnino nondum repertis, aut dubiis: & quòd iudiciũ frequentiſſimè certum eſt: conſiliũ vero eſt ratio quædam altè petita, & plerunque plura perpendens & cõparans, habénſque in ſe & inuentionẽ, & iudicationem. Sed ne hæc quidem præcepta in vniuerſum ſpectanda ſunt. Nã ex re ſumitur, cui locus ante actionẽ eſt frequenter. Nam Cicero ſummo conſilio videtur in Verrem vel contrahere tēpora dicendi maluiſſe, quàm in eũ annũ quo erat Q. Hortēſius COS. futurus, incidere. Et in ipſis actionibus primũ ac potentiſſimũ obtinet locũ. Nam quid dicendũ, quid tacendũ, quid * diffitendum ſit, exigere, cõſilii eſt: negare ſit ſatius, an defendere: vbi prooemio vtēdum, & quali: narrandúmne, & quomodo: iure prius pugnãdum, an æquo: qui ſit ordo vtiliſſimus: tum omnes colores, aſperè an leniter, an etiã ſubmiſſe loqui expediat. Sed hæc quoque, vt quiſq; paſſus eſt locus, monuimus: idémq; in reliqua parte faciemus. pauca tamen exempli gratia ponã, quibus maniſeſtius appareat, quid ſit quod demõſtrari poſſe præceptis non arbitror. Laudatur conſiliũ Demoſthenis, quòd quum ſuaderet bellum Athenienſibus parum id proſperè expertis, nihil adhuc factum eſſe ratione monſtrat. Poterat enim emendari negligentia. At ſi nihil eſſet erratum, melioris in poſterũ ſpei non erat ratio. Idem quũ offenſam vereretur ſi obiurgaret populi ſegnitiẽ, in aſſerenda libertate Reipublicæ maiorũ laude vti maluit, qui rẽ fortiſſimè adminiſtraſſent. Nam & faciles habuit aures, & natura ſequebatur, vt meliora probanteis, peiorũ pœniteret. Ciceronis quidẽ vel vna pro Cluentio, quanlibet multis exemplis ſufficeret oratio. Nam quod in eo conſiliũ maximè mirer? primámne expoſitionẽ, qua matri, cuius filiũ

Iudiciũ quid diſtet à cõſilio

* differendum

Olynth. 2

Olynth. 3

premebat authoritas, abstulit fidem? an quòd idem corru pti iudicii crimen transferre in aduersariũ maluit, quàm negare propter inueteratam (vt ipse dicit) * infamiã? An quòd in re inuidiosa legis auxilio nouissimè est vsus? quo genere defensionis etiam offendisset nondum præmollitas iudicum mẽtes. An quod seipsum inuito Cluentio facere testatus est? Quid pro Milone? quòd non antè narrauit, quàm præiudiciis omnibus reum liberaret? quòd insidiarũ inuidiam in Clodium vertit? quanquã re vera fuerat pugna fortuita: quòd factum & laudauit, & tamen voluntatem Milonis remouit? quòd illi preces non dedit, & in earũ locum ipse successit? Infinitum est enumerare, vt Cottæ detraxerit authoritatẽ: vt pro Ligario se opposuerit: Cornelium ipsa confessionis fiducia eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse non modò in orando, sed in omni vita, prius consilio: frustráq; sine eo tradi cæteras artes: plúsque vel sine doctrina prudentiam, quàm sine prudentia facere doctrinam. Apparet etiam orationem accommodare locis, temporibus, personis, esse eiusdem virtutis. Sed hic quia latius fusus est locus, mistúsque cum elocutione, tractabitur quum præcipere de aptè dicendo cœperimus.

* inuidiam?

Consilii vis.

M. Fabii Quintiliani

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER VII.

De dispositione, & primò de eius vtilitate. CAP. I.

D E INVENTIONE (vt arbitror) satis dictũ est. Neque enim ea demũ, quæ ad docendum pertinent, executi sumus, verumetiam motus animorũ tractauimus. Sed vt opera extruentibus satis non est, saxa atque materiam, & cæ

tera ædificanti vtilia congerere, nisi disponẽdis iis collocandísq; artificũ manus adhibeatur: sic in dicendo quanlibet abundans rerũ copia, cumulum tantùm habeat atque congestum, nisi illas eadem dispositio in ordinẽ digestas, atque inter se commissas deuinxerit. Nec immerito secũda quinque partium posita est, quum sine ea prior nihil valeat. Neq; enim, quãquam fusis omnibus mẽbris, statua sit, nisi collocetur. Et siquam in corporibus nostris aliorúmve animalium partem permutes & transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium sit tamen. Et artus etiam leuiter loco moti, perdunt quo viguerunt vsum: & turbati exercitus sibiipsi sunt impedimẽto. Nec mihi videntur errare, qui ipsam rerum naturam stare ordine putant: quo confuso, peritura sint omnia. Sic oratio carens hac virtute tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohæreat sibi. Multa repetat, multa trãseat, velut nocte in ignotis locis errans: nec initio, nec fine proposito, casum potius quàm consilium sequatur. Quapropter totus hic liber seruiat dispositioni. quæ quidem, si certa aliqua via tradi in omnes materias vllo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed quum infinitæ litium formæ fuerint, futuræque sint, & tot seculis nulla reperta sit causa, quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, & vigilet, & inueniat, & iudicet, & consilium à seipso petat. Neque inficias eo quædam esse quæ demonstrari possint, eáque non omittam. Dispositionis laus.

De dispositione facienda. CAP. II.

SIT IGITVR (vt suprà significaui) diuisio, rerum plurium in singulas, partitio: singularum in partes, discretus ordo, & recta quædam collatio, prioribus sequentia annectens. Dispositio, vtilis rerum ac partium in locos distributio. Sed meminerimus ipsam dispositionem Diuisio quid. Dispositio.

plerunque vtilitate mutari, nec eandem ſemper primam quæſtionem ex vtraque parte tractandam. Cuius rei vt cætera exempla prætercam, Demoſthenes quoque atque AEſchines poſſunt eſſe documẽto, in iudicio Cteſiphontis diuerſum ſecuti ordinem: quum accuſator à iure, quo videbatur potentior, cœperit: patronus omnia, vel penè omnia ante ius poſuerit, quibus iudicem quæſtioni legũ prępararet. Aliud enim alio docere prius expedit: alioqui ſemper petitoris arbitrio diceretur. Denique in accuſatione mutua, vt ſe vterque defendat priuſquam aduerſarium arguat, omnium rerum neceſſe eſt ordinem eſſe diuerſum. Igitur quid ego ſim ſecutus, quod partim præceptis, partim vſurpatum ratione cognoueram, promam: nec vnquam diſſimulaui. Erat mihi curæ in controuerſiis forenſibus, noſſe omnia quæ in cauſa verſarentur. Nã in ſchola certa ſunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur, quæ θέματα Græci vocant, Cicero propoſita. Quũ hæc in conſpectu quodammodo collocaueram, nõ minus pro aduerſa parte, quàm pro mea cogitabam. Et primùm (quod nõ difficile dictu eſt, ſed tamẽ ante omnia intuendum) conſtituebam, quid vtraque pars vellet efficere, tum per quid, hoc modo: Cogitabam quid primùm petitor diceret. Id aut confeſſum erat, aut controuerſum. Si confeſſum, non poterat ibi eſſe quæſtio. Tranſibã ergo ad reſponſum partis alterius: idẽ intuebar: nonnunquam etiã quod inde obtinebatur, cõfeſſum erat. Vbi primum cœperat nõ cõuenire, quæſtio oriebatur. Id tale eſt, Occidiſti hominem, occidi. conuenit: tranſeo. Rationem reddere debet reus quare occiderit. Adulterũ, inquit, cum adultera occidere licet. legem eſſe certũ eſt. Tertium iam aliquid videndũ eſt, in quo pugna conſiſtat. Non fuerunt adulteri, fuerũt: quæſtio. De facto ambigitur, coniectura eſt. Interim verò & tertiũ confeſſum eſt, adulteros fuiſſe,

Themata, propoſita.

Sed tibi, inquit accuſator, illos non licuit occidere. exul enim eras, & ignominioſus. de iure quæritur. At ſi protinus dicenti, occidiſti: reſpondeatur, non occidi: ſtatim pugna eſt. Sic explorandũ eſt vbi cõtrouerſia incipiat, & cõſiderari debet quæ primã quæſtionem facit. Intentio ſimplex, Occidit Saturninũ Rabirius. coniuncta, Lege de ſicariis commiſit L. Varenus. Nam C. Varenũ occidendo, & Cn. vulnerãdo, & Salariũ item occidendo, cadit. Nam ſic diuerſæ propoſitiones erunt. quod idem de petitionibus dictũ ſit. Verùm ex cõiuncta propoſitione plures eſſe quæſtiones ac ſtatus poſſunt, ſi aliud negat reus, aliud defendit, aliud iure actionis excludit. In quo genere agenti eſt diſpiciẽdum, quid quo loco diluat. Quod pertinet ad actorem, non planè diſſentio à Celſo, qui ſine dubio Ciceronem eſt ſecutus. Inſtat tamẽ huic parti vehementiùs, vt putet primo firmum aliquid eſſe ponendum, ſummo firmiſſimum, imbecilliora medio: quia & initio mouendus ſit iudex, & ſummo impellendus. At pro reo plerunque grauiſſimum quicque primum mouendum eſt, ne illud ſpectans iudex, reliquorũ defenſioni ſit auerſior. Interim tamen & hoc mutabitur, ſi leuiora illa palàm falſa erunt, grauiſſimi defenſio difficilior: vt detracta priùs accuſatoribus fide aggrediamur vltimum, iam iudicibus omnia vana eſſe credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defenſio, ne id quod nõ ſtatim diluemus, timere videamur. Anteactæ vitæ crimina plerunque prima purganda ſunt, vt id de quo laturus eſt ſententiam iudex, audire propitius incipiat. Sed hoc quoque pro Vareno Cicero in vltimum diſtulit: non quid frequentiſſimè, ſed quid tum expediret, intuitus. Quũ ſimplex intentio erit, videndũ eſt, an vnum aliquid reſpondeamus, an plura. Si vnum, in re quæſtionem inſtituamus, an in ſcripto. Si in re, negãdum

Vt pro Murena.

Intẽtio ſimplex quomodo tractanda

ſit quod obiicitur, an tuendum. Si in ſcripto, in qua ſpecie iuris pugna ſit, & in ea de verbis, an voluntate quæratur. Id ita cõſequemur, ſi intuiti fuerimus quæ ſit lex quæ litem faciat, hoc eſt, qua iudicium ſit conſtitutum. Nam quædam in ſcholaſticis ponuntur ad coniungendam modò actæ rei ſeriem, vt, Pater expoſitum qui agnouerit, ſolutis alimentis recipiat. Minus dicto audientem filium liceat abdicare. Qui expoſitum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui: ille ducere vult filiam pauperis educatoris. Lex de expoſitis ad affectum pertinet. Iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen ſemper ex vna lege quæſtio eſt, vt in ἀντινομίᾳ. His ſpectatis apparebit circa quæ pugna ſit. Coniuncta defenſio eſt, qualis pro Rabirio, Si occidiſſet, rectè feciſſet: ſed non occidit. Vbi verò multa contra vnam propoſitionem dicimus, cogitandum eſt primùm quicquid dici poteſt: tum ex his quo quicque loco dici expediat, ordinandum. In quo non idem ſentio, quod de propoſitionibus paulò antè, quódque de argumentis probationum loco conceſſi, aliquando nos incipere à firmioribus. Nam vis quæſtionum ſemper creſcere debet, & ad potentiſſima ab infirmiſſimis peruenire, ſiue ſunt eiuſdem generis, ſiue diuerſi. Iuris autem quæſtiones ſolent eſſe nonnunquam ex aliis atque aliis conflictationibus: facti ſemper idem ſpectant: in vtroque genere ſimilis ordo eſt. Sed prius de diſſimilibus, ex quibus infirmiſſimum quicque primum tractari oportet. Ideóque quaſdam quæſtiones executi donare ſolemus, & concedere. Neque enim tranſire ad alias poſſumus, niſi omiſſis prioribus. Quod ipſum ita fieri oportet, nõ vt damnaſſe eas videamur, ſed omiſiſſe, quia poſſimus etiam ſine iis vincere. Procurator alicuius pecuniam petit ex fœnore hæreditario: poteſt incidere quæſtio, an huic eſſe procuratorem liceat. Finge nos, poſtquam tractaui-

Defenſio ſeu quæſtio cõiuncta: & quis ordo in ea ſeruandus.

mus, remittere, vel etiam conuinci: quæretur, an ei cuius nomine litigatur, procuratorem habendi sit ius. Discedamus hinc quoque, recipit materia quæstionem, an ille cuius nomine agitur, hæres sit fœneratoris, an ex asse hæres. Hæc quoque cõcessa sint. quæretur an debeatur. Contrà nemo tam demens fuerit, vt id quod firmissimum duxerit se habere, remittat, & ad leuiora transcendat. Huic in schola simile est, Non abdicabis adoptatum, vt hunc quoque: non virum fortem, vt & fortem: non quicunque voluntati tuæ non paruerit, & vt in alia omnia subiectus sit: non propter opinionem, & vt propter opinionem, nõ propter talem opinionem. Hæc iuris quæstionum differentia est. In factis autem ad idem tendentia sunt plura. Ex quibus aliqua citra summam quæstionem remitti solent, vt si is cum quo furti agitur, dicat, Proba te habuisse, proba te perdidisse, proba te furto perdidisse, proba te mea fraude. Priora enim remitti possunt: vltimũ non potest. Solebam & hoc facere præcipuè, vt vel ab vltima specie (nam ea ferè est, quæ cõtinet causam) retrorsum quærerem vsque ad primam generalem quæstionem, vel à genere ad extremam speciem descenderem, etiam in suasoriis. vt, Deliberat Numa, an regnum offerentibus Romanis recipiat. Primum id est genus, an regnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi sint Romani talem regem. Similiter & in controuersiis, Optet enim vir fortis alienam vxorem. Vltima species est, an optare possit alienam vxorem. Generale est, an quicquid optauerit, accipere debeat: inde an ex priuato, an nuptias, an maritum habentem. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur. Primũ enim occurrit ferè, quod est vltimum dicendum, vt hoc, Non debes alienam vxorem optare. Ideóque diuisionem perdit festinatio. Non oportet igitur offerentibus se contentũ esse. Quæratur aliquid quod est

vltrà, si ne viduam quidem: adhuc plus, si nihil ex priuato: vltimum retrorsum, quod idem à capite primum est, si nihil iniquum. Itaque propositione visa, quod est facillimum, cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primũ responderi. Id si tanquam res agatur, & nobisipsis respondendi necessitas sit, intueri voluerimus, occurrit. Si id nõ contigerit, seponamus id quod primũ se obtulerit, & ipsi nobiscum sic loquamur. Quòd si hoc nõ esset, id iterum, & tertium, & dum nihil sit reliqui. Ita inferiora quoque scrutabimur, quæ tractata faciliorem nobis iudicem in summa quæstione facient. Non dissimile huic est & illud præceptum vt à communibus ad propria veniamus. ferè enim cõmunia generalia sunt. Commune est, Tyrannum occidit: proprium, * Viriatum tyrannum occidit, mulier occidit, vxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduersario conueniret, si modò id pro me erat: nec solùm premere confessionẽ, sed partiendo multiplicare: vt in illa cõtrouersia, Dux qui competitorẽ patrem in suffragiis vicerat, captus est. Euntes ad redimendum eum legati, obuium habuerunt patrẽ reuertentem ab hostibus: is legatis dixit, Sero itis. Excusserunt illi patrem, & aurum in sinu eius inuenerunt: ipsi perseuerauerunt ire quò intẽderant: inuenerunt Ducẽ crucifixum, cuius vox fuit, Cauete proditorem. Reus est pater. Quæ cõueniunt? Proditio nobis prodita est, & prodita à Duce, quærimus proditorem. Te iisse ad hostes fateris, & iisse clam, & ab his incolumem redisse, aurum retulisse, & aurum occultũ habuisse. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propositione: quæ si animos occuparit, propè aures ipsi defensioni præcluduntur. In totũ autem congregatio criminũ accusantẽ adiuuat, separatio defendentem. Solebã id quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, vt propositis extrà quæ nihil esset, omnibus, deinde

*virũ, tamen

cæteris remotis, ſolum id ſupereſſet quod credi volebam, vt in præuaricationum criminibus, Vt abſoluatur reus, aut innocentia ipſius ſit, aut interueniẽte aliqua poteſtate, aut vi, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione. Nocentem fuiſſe confiteris, nulla poteſtas obſtitit, nulla vis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficultas fuit: quid supereſt, niſi vt præuaricatio fuerit? Si omnia amoliri non poteram, tamen plura amoliebar. Hominem occiſum eſſe conſtat, non in ſolitudine, vt à latronibus ſuſpicer: nõ prædæ gratia, quia inſpoliatus eſt: non hæreditatis ſpe, quia pauper fuit. Odium igitur in cauſa. Quis inimicus? Quæ res autem faciliorem diuiſioni viam præſtat, eadem inuentioni quoq; excutere quicquid dicitur, poteſt, & velut reiectione facta ad optimum peruenire. Accuſatur Milo, quòd Clodium occiderit: aut fecit, aut non. Optimum erat negare: ſi nõ poteſt, occidit ergo aut iure, aut iniuria. Vtque iure: aut voluntate igitur, aut neceſſitate. Nam ignorantia prætendi non poteſt. Voluntas anceps eſt. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defenſio, vt id pro Republica fuerit. Neceſſitate, ſubita igitur pugna, non præparata: alter igitur inſidiatus eſt. Vter? profectò Clodius. Vidéſne vt ipſa rerũ neceſſitas deducat ad defenſionem? Adhuc, Aut vtique voluit occidere inſidiatorẽ Clodium, aut non: tutius ſi noluit. Fecerunt ergo ſerui Milonis, neque iubente, neque ſciente Milone. At hæc tam timida defenſio detrahit authoritatem illi, qua rectè dicebamus occiſum. Adiicitur, Quod ſuos quiſque ſeruos in tali re facere voluiſſet. Hoc eo eſt vtilius, quòd ſæpe nihil placet, & aliquid dicendum eſt. Intueamur ergo omnia: ita apparebit aut id quod optimum eſt, aut id quod minimè malum. Propoſitione aliquando aduerſarii vtendum: & eſſe nonnunquam communem eam ſuo loco dictum eſt.

Vtra pars prior dicere debeat.

Multis millibus versuum scio apud quosdam esse quæsitum, quomodo inueniremus vtra pars deberet prior dicere, quod in foro vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel nouissimè sorte diiudicatur. In schola quæri nihil attinet, quum in declamationibus iisdem narrare, & contradictiones soluere tam ab actore quàm à * defensore concessum sit. Sed in plurimis controuersiis ne inueniri quidem potest: vt in illa, Qui tres liberos habebat, Oratorem, Philosophum, & Medicum, testamẽto quatuor partes fecit, & singulas singulis dedit: vnam eius esse voluit, qui esset vtilissimus ciuitati. Contendunt quis primus dicat: incertum est, propositio tamen certa. Ab eo enim cuius personam tuebimur, incipiendum erit. Et hæc quidem de diuidendo in vniuersum præcipi possunt.

*possessore

De quæstionibus occultioribus.

At quomodo inueniemus etiã illas occultiores quæstiones? scilicet quomodo sententias, verba, figuras, colores? Ingenio, cura, exercitatione. Nõ tamen ferè vnquam nisi imprudentem fugerint, si (vt dixi) naturam sequi ducem velit. Sed plerique eloquentiæ famam affectantes, contenti sunt locis speciosis modò, vel nihil ad probationem conferentibus. Alii nihil vitantes, ea quæ in oculos incurrunt, exquirenda putant. Quod quò facilius appareat, vnam de schola controuersiam non ita sanè difficilem aut nouam proponam in exemplum, Qui reo proditionis patri non affuerit, exhæres sit. proditionis damnatus, cum aduocato exulet. Reo proditionis patri disertus filius affuit, rusticus non affuit: damnatus abiit cũ aduocato in exilium. Rusticus quũ fortiter fecisset, præmii nomine impetrauit restitutionem patris, & fratris. Pater reuersus intestatus decessit: petit rusticus partem bonorum, Orator totum sibi vendicat. Hic illi eloquẽtes, quibúsque nos circa lites raras solicitiores ridiculi videmur, inuadent personas fauorabiles. Actio pro rustico con-

tra disertum, pro viro forti contra imbecillem, pro restitutore contra ingratum, pro eo qui parte contentus sit, contra eum qui fratri nihil dare ex paternis velit. Quæ omnia sunt in materia, & multum iuuant, victoriam tamen non tradunt. In hac quærentur sententiæ, si fieri poterit, præcipites vel obscuræ. Nam ea nunc virtus est, vt pulchrè fuerit cum materia tumultu & clamore transactum. Illi verò quibus propositum quidem melius, sed cura in proximo est, hæc velut innatantia videbunt, excusatum esse rusticum, qui non interfuerit iudicio, nihil collaturus patri: sed ne disertum quidem habere quod imputet reo, quum is damnatus sit. Dignum esse hæreditate restitutorem, non auarum, impium, ingratum, qui diuidere nolit cũ fratre, eóque sic merito. Quæstionem quoque illam primam scripti, & voluntatis, *qua non expugnata, non sit sequentibus locus. At qui naturam sequetur, illa cogitabit profectò: primò hoc dicturũ rusticum, Pater intestatus duos nos filios reliquit, partem iure gentium peto. Quis tam imperitus, quis tam procul à literis, quin sic incipiat, etiã si nescierit quid sit propositio? Hanc communem omniũ legem leuiter adornabit, vt iustam. Nempe sequetur, vt quæramus quid huic tam æquæ postulationi respondeatur. At id manifestũ est. Lex est quæ iubet exhæredẽ esse eũ, qui patri proditionis reo non affuerit: tu autẽ non affuisti. Hanc propositionem necessariò sequitur legis laudatio, & eius qui nõ affuerit, vituperatio. Adhuc versamur in confessis: redeat animus ad petitorẽ: nũquid non hoc cogitet necesse est, nisi qui sit planè hebes? Si lex obstat, nulla lis est, inane iudiciũ est: atqui & legem esse, & hoc quod ea puniat, à rustico factũ, extra dubitationem est. Quid ergo dicemus? Rusticus eram. Sed lex erat, omnes complectitur: nihil proderit. Quæramus ergo, num infirmari in aliqua parte lex possit. Quid

Pro rustico cõtra disertũ.

*qua de nunc pugna

Pro diserto cõtra rusticũ.

aliud (sæpius dicam) natura permittit, quàm vt verba contrà ſint, de voluntate quæratur? generalis igitur quæſtio, Verbis, an volũtate ſit ſtandum. Sed enim in commune de iure omni diſputandum ſemper, nec vnquam ſatis iudicatum eſt. Quærendum igitur in hac ipſa, qua conſiſtimus, an aliquid inueniri poſſit, quod ſcripto aduerſetur. Ergo quiſquis non affuerit, exhæres erit? quiſquis ſine exceptione? Iam ſe illa vel vltrò offerent argumenta, Filius infans & æger non affuit, & qui aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat. Iam multum acti eſt: poſſet aliquis non affuiſſe, & hæres eſſe. Tranſeat nunc idem ille qui cogitauit, vt ait Cicero, tibicinis Latini modo ad diſertum. Vt iſta cõcedam, tu nec infans es, nec æger eras, nec abſuiſti, nec militaſti, nec in legatione fuiſti. Non aliud occurrit quàm illud, Sed ruſticus ſum. Contrà, quod palàm eſt, dicet, Vt agere non potueris, aſſidere potuiſti. & verum eſt. quare redeundum eſt ruſtico ad animum Legũlatoris. Impietatem punire voluit, ego autem impius non ſum. Contra quæ diſertus, Tu impiè feciſti, inquit, quum exhæredationem meruiſti: licet te poſtea vel pœnitentia vel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te damnatus eſt pater. Videbaris enim de cauſa pronuntiaſſe. Ad hæc ruſticus, Tu verò, in cauſa damnationis fuiſti: multos offenderas: inimicitias domui contraxeras. Hæc coniecturalia. Illud quoque quod coloris loco ruſticus dicit, patris fuiſſe tale conſiliũ, ne vniuerſam domum periculo ſubiiceret. Hæc prima quæſtione ſcripti & volũtatis continentur. Intendamus vltrà animum, videamúſque an aliquid inueniri præterea poſſit, quo id modo fiat. Sedulò imitor quærentem, vt quærere doceã, & omiſſo ſpecioſiore illo ſtyli genere, ad vtilitatem me ſummito diſcentium. Omnes adhuc quæſtiones ex perſona petitoris ipſius duximus: cur non aliquid

Pro Murena.

Ex perſona patris.

circa patrem quærimus? Dictum verò est, cui quis non affuerit, exhæres erit. Cur non conamur & hîc quærere, Num cuicũque non affuerit? Facimus hoc sæpe in iis controuersiis, in quibus petũtur in vincula, qui parentes suos non alunt, an eum qui testimonium in filium impietatis reum dixit? an eum qui filium lenoni vendidit? In hoc de quo loquimur patre, quid apprehendi potest? Damnatus est. Nunquid igitur lex ad absolutos tantum patres pertinet? dura prima fronte quæstio. Non desperemus, credibile est hoc voluisse legumlatorem, ne auxilia liberorum innocentibus deessent. Sed hoc dicere rustico verecundum est, quia innocentem fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumentum controuersia, Damnatus proditionis cũ aduocato exulet. Vix videtur posse fieri, vt pœna filio eadem, patri & si affuerit, & si non affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile est, de non aduocato damnati scriptum. An possint enim bona esse vlla exulis, rusticus in vtraque parte dubium facit. Disertus & verbis inhærebit, in quibus nulla exceptio est: & propter hoc ipsum pœnam esse constitutam eis qui non affuerint, ne periculo exili deterreantur ab aduocatione, & rusticum innocenti non affuisse dicet. Illud protinus non indignum quod annotetur, posse ex vno statu duas generales fieri quæstiones, An quisquis, an cuicũque. Hæc ex duabus personis quæsita sunt. E tertia autem, quæ est aduersarii, nulla oriri quæstio potest: quia nulla fit ei de sua parte controuersia. Nondum tamen cura deficiat. Ista enim omnia dici possent etiam non restituto patre. Nec statim eò tendamus, quod occurrit vltrò, à rustico restitutum. Qui id subtiliter quæret, aliquid spectabit vltrá. Nam vt genus species sequitur, ita speciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutũ, ratiocinatiua atque collectiua quæstio orietur,

Ex vno statu duæ generales.

an restitutio pro sublatione iudicii sit, & perinde valeat, ac si iudicium non fuisset. Vbi tentabit rusticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuisse suorum restitutionem vno præmio, nisi patre, perinde ac si accusatus non esset, reuocato. quæ res, aduocati quoque pœnam, tanquam is non affuisset, remiserit. Tũ venimus ad id quod primùm occurrebat, à rustico restitutum esse patrem. Vbi rursus ratiocinamur, an restitutor accipi debeat pro aduocato, quando id præstiterit, quod aduocatus petiit: nec improbum sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, vtrius iustius sit desideriũ. Id ipsum adhuc diuiditur, etiam si vterque sibi totum vendicaret, nunc vtique, quum alter semissem, alter vniuersa, fratre excluso. Sed his tractatis, etiam habet magnum momentum apud iudices patris memoria, quum præsertim de bonis eius quæratur. Erit ergo coniectura, qua mente pater intestatus decesserit. Sed ea pertinet ad qualitatem, quæ alterius status instrumentum est. Plerunque autem in fine causarum de æquitate tractabitur, quia nihil libentius iudices audiunt. Aliquando tamen hunc ordinem mutabit vtilitas: vt si in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicem præparemus. Nihil habui amplius, quod in vniuersum præciperẽ. Nunc eamus per singulas causarũ iudicialium partes, quas vt persequi ad vltimã speciem, id est, ad singulas lites controuersiásque non possum: ita de generalibus scribere licet, vt quæ in quem statum frequentissimè incidant, tradam. Et quia natura prima quæstio est, factúmne sit, ab hac ordiar.

De coniectura. CAP. III.

CONIECTVRA omnis, aut de re, aut de animo est. Vtriusque tria tempora, præteritum, præsens, futurum. De re & generales quæstiones sunt, & definitæ, id est & quæ non continentur, & quæ continentur. De ani-

mo quæri non poteſt, niſi vbi perſona eſt, & de facto conſtat. Ergo quũ de re agitur, aut quid factũ ſit, in dubium venit, aut quid fiat, aut quid ſit futurũ: Vt in generalibus, An atomorũ concurſu mundus ſit effectus: an prouidentia regatur: an ſit aliquando caſurus. In definitis, An parricidium commiſerit Roſcius: an regnũ affectet Manlius: an rectè Verrem ſit accuſaturus Q. Cæcilius. In iudiciis præteritum tempus maximè valet. Nemo enim accuſat niſi quæ facta ſunt. Nam & quæ fiant, & quæ futura ſint, ex præteritis colliguntur. Quæritur & vnde quid ortum: vt peſtilentia, an ira deûm, an intẽperie cæli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. Et quæ cauſa facti: vt quare ad Troiam quinquaginta reges nauigauerint, iureiurando adacti, an exemplo moti, an gratificãtes Atridis. Quæ duo genera non multũ inter ſe diſtant. Ea verò quæ ſunt præſentis tẽporis, ſi non argumentis, quæ neceſſe eſt præceſſiſſe, ſed oculis deprehendenda ſunt, non egent coniectura: vt ſi apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. Sed & illud poteſt videri extra hoc propoſitum coniecturæ genus, quũ de aliquo homine quæritur, quis ſit: vt eſt quæſitum contra Vrbiniæ hæredes, ſi is qui tanquam filius petebat bona, Cluſinius Figulus eſſet, an Soſipater. Nam & ſubſtãtia eius ſub oculos venit, vt non poſſit quæri an ſit: quomodo vltra Oceanum, nec quid ſit, nec quale ſit: ſed an quid ſit. Verùm hoc quoque genus litis ex præterito pendet, an hic ſit ex Vrbinia natus Cluſinius Figulus. Fuerũt autem tales noſtris etiam temporibus cõtrouerſiæ, atque aliquæ in meũ quoque patrociniũ inciderunt. Animi coniectura non dubiè in omnia tempora cadit. Qua mente Ligarius in Africa fuerit, Qua mente Pyrrhus fœdus petat, Quomodo laturus ſit Cæſar ſi Ptolemæus Põpeiũ occiderit. Quæritur per cõiecturam & quãtitas & qualitas circa modum, ſpeciem, numerum,

Præteritũ tẽpus in iudiciis maximè valet

Animi coniectura.

Coniectura. An Sol maior quàm terra. Luna globoſa, an plana, an acuta. Vnus mundus, an plures. Itémque extra naturales quæſtiones, Maius bellum Troianum, an Peloponneſiacum. Qualis clypeus Achillis. An vnus Hercules. In iis autem quæ accuſatione ac defenſione conſtant, vnum eſt genus, in quo quæritur & de facto, & de authore. Quod interim coniunctam quæſtionem habet, & vtrunque pariter negatur: interim ſeparatam, quum & factum ſit, nécne: & ſi de facto conſtet, à quo factum ſit, ambigitur. Ipſum quoque factũ aliquando ſimplicem quæſtionem habet, an homo perierit. aliquando duplicem, veneno, an cruditate perierit. Alterum eſt genus de facto tantùm, quum ſi id certum ſit, non poteſt de authore dubitari. Tertium de authore tantùm, quum factũ conſtat, ſed à quo factũ ſit, in controuerſiam venit. Et quod tertio loco poſui, non eſt ſimplex. Aut enim reus feciſſe tantũmodo ſe negat, aut alium feciſſe dicit. Sed ne in alterũ quidem transferendi criminis vna forma eſt. Interdũ enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quam Græci ἀντικατηγορίαν vocant, noſtrorũ quidam concertatiuam. Interdum in aliquam perſonam, quæ extra diſcrimen iudicii eſt, transfertur, & aliàs certam, aliàs incertam. Et quũ in certam, aut in extrariam, aut in ipſius qui periit, volũtatem. In quibus ſimilis atque in ἀντικατηγορίᾳ, perſonarum, cauſarum, cæterorũ comparatio eſt: vt Cicero pro Vareno, in familiam Anchariană: pro Scauro circa mortẽ Boſtaris in matrem auertens crimẽ, facit. Eſt etiă illud huic cõtrariũ cõparationis genus, in quo vterque à ſe factũ eſſe dicit: & illud in quo nõ perſonæ inter ſe, ſed ipſæ res collidũtur, id eſt, nõ vter fecerit, ſed vtrũ factum ſit. Quũ de facto & de authore conſtat, de animo quæri poteſt. Nũc de ſingulis quum pariter vtrũque negatur, hoc modo, Adulteriũ non commiſi. Tyrannidẽ non affectaui. In cædis ac veneficii cauſis

Quid agẽdũ, quũ de facto & authore conſtat.

frequens est illa diuisio, Nõ est factũ: &, Si est factũ, ego nõ feci. Sed quum dicimus, Proba hominem occisum, accusatoris tantùm partes sunt: à reo nihil dici contrà, præter aliquas fortasse suspiciones potest, quas spargere quammaximè variè oportebit: quia si vnum aliquid affirmaris, probandum est, aut causa periclitãdum. Nam vt quum inter id quod ab aduersario, & id quod à nobis propositum est, quæritur, videtur vtiq; alterũ verũ: ita ex aduerso vnũ est quo defendimur, reliquum est quo premimur. At quum quærimus de ambiguis signis cruditatis & veneni, nihil tertium est. Ideóque vtraq; pars quod proposuit tuetur. Interim autem ex re quæritur, veneficium fuerit, an cruditas, quum aliqua ex ipsa citra personã quoque argumẽta ducuntur. Refert enim, conuiuium præcesserit an tristitia, labor an otium, vigilia an quies. AEtas quoq; eius qui perierit, discrimen facit. Interest, subitò defecerit, an longiore valetudine consumptus sit. Liberior adhuc in vtranq; partẽ disputatio, si tantùm subita mors in quæstionẽ venit. Interim ex persona probatio rei petitur, vt propterea credibile sit venenum fuisse, quia credibile est ab hoc factũ veneficium, vel contrá. Quum verò de reo & de facto quæritur, naturalis ordo est, vt prius factũ esse accusator probet, deinde à reo factũ. Si tamẽ plures in personam probationes habuerit, cõuertet hunc ordinẽ. Defensor autẽ prius negabit esse factũ, quia si in hac parte vicerit, reliqua nõ necesse habet dicere: victo superest, vt tueri se possit. Illic quoq; vbi de facto tantùm cõtrouersia est, quod si probetur, non possit de authore dubitari, similiter argumẽta & ex persona, & ex re ducuntur, sed in vnam facti quæstionem: sicut in illa controuersia (vtẽdum est enim & his exẽplis, quæ sunt discentibus magis familiaria) Abdicatus medicinæ studuit:

Quum de reo & de facto quæritur.

Quum de facto tantum quæritur.

quum pater eius ægrotaret, desperantibus de eo cæteris medicis, adhibitus, sanaturũ se dixit, si is potionẽ à se datam bibisset. Pater acceptæ potionis epota parte, dixit venenũ sibi datũ: filius quod reliquũ erat, exhausit: pater decessit: ille parricidii reus est. Manifestũ est quis potionem dederit: nulla quæstio de authore: tantùm an fuerit venenũ, ex argumentis à persona ductis colligetur. Superest tertium, in quo factũ esse cõstat aliquid: à quo sit factũ quæritur. Eius rei superuacuũ est ponere exemplũ, quũ plurima sint huiusmodi iudicia. vt si hominem occisum esse manifestũ est, vel sacrilegiũ commissum: is autẽ qui arguitur fecisse neget. Ex hoc nascitur ἀντικατηγορία. Vtiq; hoc factum esse conuenit, quod duo inuicem obiiciunt. In quo quidẽ genere causarũ admonet Celsus, fieri id in foro non posse: quod neminem ignorare arbitror. De vno enim reo cõsilium cogitur: & siqui sunt, qui inuicẽ accusent, alterũ iudiciũ præferre necesse est. Apollodorus quoque ἀντικατηγορίαν duas esse controuersias dixit: & sunt reuera secundum forense ius, duæ lites. Potest tamen hoc genus in cognitionẽ venire senatus, aut principis. Sed in iudicio quoq; nihil interest actionũ, vtrũ simul de vtroq; pronuntietur, an de vno seorsum. Quo in genere semper prior debebit esse defensio. Primùm, quia natura potior est salus nostra, quàm aduersarii pernicies. Deinde, quòd plus habebimus in accusatione authoritatis, si prius de innocẽtia nostra cõstiterit. Postremò, quòd ita demum duplex causa erit. Nam qui dicit, Ego non occidi, habet reliquã partẽ, vt dicat, Tu occidisti. At qui dicit, Tu occidisti: superuacuũ habet postea dicere, Ego nõ occidi. Hæ porrò actiones constant cõparatione: ipsa cõparatio non vna via ducitur. Aut enim totã causam nostrã cum tota aduersarii causa componimus, aut singula

Quum de reo tantum.

Mutua accusatio.

Comparatio quibus viis ducatur.

argumēta cum singulis. Quorū vtrū sit faciēdū, nō potest nisi ex ipsius litis vtilitate cognosci : vt Cicero singula pro Vareno cōparat in primo crimine. Est enim superior, quū persona alieni cū persona matris temerè cōparetur. Quare optimū est, si fieri poterit, vt singula vincantur à singulis. Sed siquādo in partibus laborabimus, vniuersitate pugnandum est: siue inuicem accusant, siue crimen reus citra accusationem in aduersarium vertit: vt Roscius in accusatores suos, quāuis reos non fecisset: siue in ipsos quos in sua manu periisse dicemus, factum deflectitur: non aliter quàm in iis quæ mutuam accusationem habent, vtriusque partis argumēta inter se cōparantur. Id autē genus, de quo nouissimè dixi, non solùm in scholis sæpe tractatur, sed etiā in foro. Nam id est in causa Næuii Apruniani solum quæsitum, Præcipitatáne esset ab eo vxor, an se ipsa sua sponte iecisset. Quam actionem equidem solam in hoc tempus emiseram, quod ipsum fecisse seductū iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ quæ sub nomine meo ferūtur, negligētia excipientium in quæstū notariorum corruptæ, minimam partem mei habēt. Est & alia duplex cōiectura, huic ἀντικατηγορίᾳ non diuersa, de præmiis: vt in illa controuersia, Tyrannus suspicatus à medico suo datum sibi venenum, torsit eum: & quum id dedisse se negaret, accersit alterum medicum: ille datum ei venenū dixit, sed se antidotū daturum: & dedit potionem, qua epota, tyrannus decessit. De præmio duo medici contendunt. Nam vt illic factū in aduersarium transferentium, ita hîc sibi vendicantium personæ, causæ, facultates, tempora, instrumenta, testimonia comparātur. Illud quoque etiam si non est ἀντικατηγορία, simili tamen ratione tractatur, in quo citra accusationē quæritur vtrū factum sit. Vtraq; enim pars

Quintiliani oratio prima.

Quintiliani scripta.

expositionē suam habet, atq; eam tuetur: vt in lite Vrbiniana petitor dicit Clusinium Figulū filiū Vrbiniæ acie victa in qua steterat, fugisse: iactatúmq; casibus variis, retētum etiam à rege, tandē in Italiam ac patriam suam Marginos venisse, atque ibi agnosci. Pollio cōtrà, seruisse eū Pisauri dominis duob⁹, medicinā factitasse, manumissum alienæ se familiæ vænali immiscuisse, ac rogantē vt eis seruiret, emptum. Nónne tota lis cōstat duarū causarū cōparatione, & cōiectura duplici atque diuersa? Quæ autē accusantium atque defendētiū, eadē petentiū & inficiantium ratio est. Ducitur coniectura primùm à præteritis. In his sunt personæ, causæ, consilia. Nam is ordo est, vt facere voluerit, potuerit, fecerit. Ideóque intuendū ante omnia, qualis sit de quo agitur. Accusatoris autem est efficere, vt si quid obiecerit, non solùm turpe sit, sed etiam crimini de quo est iudicium, quammaximè conueniat. Nam si reum cædis, impudicum vel adulterum vocet, lædat quidē infamia: minus tamen hoc ad fidē valeat, quàm si audacem, petulantē, crudelem, temerarium ostenderit. Patrono, si fieri poterit, id agendum est, vt obiecta vel neget, vel defendat, vel minuat. Proximum est, vt à præsenti quæstione separet. Sunt enim pleraque nō solùm dissimilia, sed etiā aliquando contraria: vt si reus furti, prodigus dicatur, aut negligens. Neque enim videtur in eundē & cōtemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quæri: nec eum qui aliquando peccauerit, vtique commisisse omnia: & hanc fiduciam fuisse accusatoribus falsa obiiciendi, quòd læsum & vulneratum reum spe .auere hac inuidia opprimi posse. Alia propositio est accusatoris, contra quam loci oriuntur sæpe à persona, & interim generaliter. Incredibile esse à filio patrem, ab vxore virum

Loci coniecturales, & coniecturæ tractatio.

occiſum, ab imperatore proditã hoſtibus patriam. Facilè reſpondetur, vel quòd omnia ſcelera in malos cadant, ideóque ſæpe deprehẽſa ſint: vel quòd indignum ſit, crimina ipſa atrocitate defendi. Interim propriè, quod eſt varium. Nam dignitas & tuetur reum, & nõnunquam ipſa in argumentũ facti cõuertitur, tanquã inde fuerit ſpes impunitatis: ſed perinde paupertas, humilitas, opes, vt cuiq; ingenio vis eſt, in diuerſum trahuntur. Probi verò mores, & anteactæ vitæ integritas, nunquam non plurimùm profuerint. Si nihil obiicietur, patronus quidem in hoc vehementer incumbet. Accuſator autem ad præſentem quæſtionem, de qua ſola iudicium ſit, cognitionem allegabit, dicẽs neminem non aliquãdo cœpiſſe peccare, nec per ἐγκαίνια ducẽdum ſcelus primum. Hoc in reſpondendo. Sic autem præparabit actione prima iudicũ animos, vt noluiſſe potius obiicere, quàm nõ potuiſſe credatur. Eóq; ſatius eſt, omni ſe anteactæ vitæ abſtinere cõuitio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifeſtò falſis reum inceſſere, quia fides cæteris detrahitur: & qui nihil obiicit, omiſiſſe credi poteſt maledicta tãquam ſuperuacua: qui vana congerit, confitetur vanum in anteactis argumentum, in quibus vinci quàm tacere maluerit. Cætera quæ à perſonis duci ſolent, in argumentorum locis expoſuimus. Proxima eſt ex cauſis probatio, in quibus hæc maximè ſpectantur, ira, odium, metus, cupiditas, ſpes: nam reliqua in has ſpecies cadunt. Quorum ſiquid in reum cõueniet, accuſatoris eſt efficere, ad quicquid faciendũ cauſæ valere videantur, eáſq; quas in argumẽtũ ſumet, augere. Si minus, illuc cõferenda eſt oratio, aut aliquas fortaſſe latẽtes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit: ſi fecit, aut etiã dignius eſſe odio ſcelus, quod non habuerit cauſam. Patronus verò quoties poterit, inſta-

Vt pro L. Murena.

A cauſis.

bit huic loco, vt nihil credibile sit factũ esse sine causa. Quod Cicero vehementissimè multis orationibus tractat: præcipuè tamen pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nam & dãnatus est. At si proponitur cur factũ sit, aut falsam causam, aut leuem, aut ignotã reo dicet. Possunt esse aliquæ interim ignotæ: an hæredẽ habuerit: an accusaturus fuerit eũ à quo dicitur occisus. Si alia defecerint, non vtique spectãdas esse causas. Nam quem posse reperiri, qui nõ metuat, oderit, speret? Plurimos tamen hæc salua innocentia facere. Neque illud est omittendum, non omnes causas in omnibus personis valere. Nam vt alicui sit furãdi causa paupertas, nõ erit idem in T. Curio Fabritióque momẽtum. De causa prius, an de persona dicendum sit, quæritur: variéque est ab Oratoribus factũ: à Cicerone etiam prælatæ frequentissimè causæ. Sed mihi, si neutrò litis cõditio præponderet, secũdum naturam videtur incipere à persona. Nam hoc magis generale est rectiórque diuisio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Potest tamen idipsum, sicut pleraque, vertere vtilitas. Nec tantùm causæ voluntatis sunt quærendæ: sed interim & erroris, vt ebrietas & ignorantia. Nam vt hæc in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura premunt. Et persona quidem nescio an vnquam vtique in vno actu rei possit incidere, de qua neutra pars dicat: de causis frequenter quæri nihil attinet, vt in adulteriis, in furtis: quia illas per se ipsa crimina secum habent. Post hæc intuenda videntur & cõsilia, quæ latè patent: an credibile sit reum sperare id à se scelus effici posse, an ignorari quum fecisset: an etiam si ignoratum non esset, absolui, vel pœna leui transigi, vel tardiore, vel ex qua minus incommodi cõsecuturus, quàm ex facto gaudii videretur: an etiam tanti putauerit pœnam subire. Post hæc in alio tem-

Error. Ebrietas. Ignorantia.

A consiliis.

pore,& aliter facere, vel facilius, vel securius potuerit: vt dicit Cicero pro Milone, enumerans plurimas occasiones quibus ab eo Clodius impunè occidi potuerit. Præterea cur potissimum illo loco, illo tempore, illo modo sit aggressus: qui & ipse diligentissimè tractatur pro eodem locus. An, etiam si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit, & absq; sentētia. Nam vulgò dicitur, Scelera nō habere consiliū. An etiam cōsuetudine peccandi sit allectus. Excussa prima parte, an voluerit: sequitur, an potuerit. Hic tractatur locus, tēpus: vt furtū in loco clauso vel recluso, frequēti vel solo, tempore, vel diurno, quū testes plures: vel nocturno, quū maior difficultas. Inspiciuntur vtiq; difficultates & occasiones, quæ sunt plurimæ, ideóq; exemplis nō egent. Hic sequēs locus talis est, vt si fieri nō potuit, sublata lis sit: si potuit, sequatur quæstio, an fecerit. Sed hæc etiam ad animi coniecturam pertinent: nam & ex his colligitur an sperauerit. Ideò spectari debent & instrumēta: vt Clodii ac Milonis comitatus. Quæstio an fecerit, incipit secūdo tēpore, id est præsenti: ac deinde cōiuncto, hoc est in sequēti: quorū sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, & similia. His accedūt signa, de quibus tractatū est. Verba etiam & facta, quǽque antecesserūt, quǽque insecuta sunt. Hæc aut nostra sunt, aut aliena. Sed verba magis nocent, aut minus: magis nocēt, & minus prosunt nostra quàm aliena: magis prosunt, & minus nocēt aliena quàm nostra. Facta autē interim magis prosunt nostra, interim aliena: vt si quid quod pro nobis sit, aduersarius fecit. Semper verò magis nocent nostra quàm aliena. Est & illa in verbis differētia, quòd aut aperta sunt, aut dubia. Seu nostra, seu aliena sunt, infirmiora in vtrūq; sint necesse est dubia: tamē nostra sæpe magis nocēt: vt in illa cōtrouersia, Interrogatus fi-

Consiliū non habēt scelera

lius vbi esset pater, dixit. Vbicũq; est, viuit. at ille in puteo mortuus est inuẽtus. Aliena quæ sunt dubia, nũquã possunt nocere, nisi aut incerto authore, aut mortuo. Nocte audita est vox, Caueto tyrannicidã. & interrogatus, cuius veneno moreretur, respõdit, Non expedit tibi scire. Nam si est qui possit interrogari, soluet ambiguitatem. Quum autẽ dicta factáq; nostra defendi solo animo possint, aliena variè refutãtur. De vno quidem maximè genere coniecturaliũ cõtrouersiarũ locuti videmur, & in omnes aliquid de his cadit. Nam depositi, furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumẽta veniunt, an fuerit quod deponeretur: & à personis, an illum deposuisse apud hũc, vel huic credidisse credibile sit: an petitorẽ calũniari, an reum inficiatorẽ esse, vel furem. Sed etiã in furti reo, sicut in cædis, quæritur de facto & de authore. Crediti & depositi duæ sunt quæstiones, sed nõnũquam iunctæ, an datũ sit, an redditũ. Habẽt aliquid proprii, adulterii causæ, quòd plerũq; duorum discrimẽ est, & de vtriusq; vita dicendũ: quãquam & id quæritur, an vtrũq; pariter defendi oporteat. Cuius rei cõsiliũ nascetur ex causa. Nam si adiuuabit pars altera, coniungam: si nocebit, separabo. Ne quis autem mihi putet temerè excidisse, quòd plerunque duorum crimen esse adulteriũ, non semper dixerim: potest accusari sola mulier incerti adulterii: Munera domi inuenta sunt: pecunia, cuius author nõ extat: codicilli, dubium ad quẽ scripti. In falso quoq; ratio similis. Aut enim plures in culpã vocãtur, aut vnus. Et scriptor quidem semper tueri signatorẽ necesse habet, signator scriptorem nõ semper: nam & decipi potuit. Is autem qui hos adhibuisse, & cui id factum dicitur, & scriptorem & signatores defendet. Idem argumẽtorũ loci in causis proditionis, & affectatæ tyrannidis. Verùm illa scho-

Depositi, furti, creditæ pecuniæ quæstiones.

Adulterii.

Falsi.

Proditionis. Tyrannidis affectatæ.

larum consuetudo ituris in forũ potest nocere, quòd omnia quæ in themate non sunt, pro nobis ducimus. Adulterium obiicis, quis testis? quis index? quod pretium? quis conscius? Venenum, vbi emi? à quo? quãdo? quanti? per quẽ dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ, Vbi sunt arma? quos cõtraxi satellites? Neque hæc nego esse dicenda, & ipsis vtendum pro parte suscepta. Nam & in foro, siquando aduersarius probare non poterit, desiderabo. Sed in foro tantum illam facultatem olim desiderauimus, vbi non ferè causa agitur, vt non aliquid ex his, aut plura ponantur. Huic simile est, quòd in epilogis quidam, quibus volunt, liberos, parentes, nutrices accommodant: nisi quòd magis concesseris ea quæ nõ sint posita, desiderare, quàm dicere. De animo quomodo quæratur, satis dictum est, quũ ita diuiserimus, an voluerit, an potuerit, an fecerit. Nam qua via tractatur an voluerit, eadem quo animo fecerit. Id enim est, an male facere voluerit. Ordo quoque rerũ aut affert aut detrahit fidẽ, multò scilicet magis res prout congruũt, aut repugnant. Sed hæc nisi in ipso complexu causarũ non deprehendũtur. Quærendum tamen semper, quid cui connectatur, & quid cui consentiat.

Pro Cælio.

Animi coniectura ad velle refertur.

Ordo.

De finitione. CAP. IIII.

SEQVITVR coniecturam finitio. Nam qui non potest dicere nihil fecisse, proximum habebit vt dicat, non id fecisse quod obiicitur. Itaque plerunque legibus iisdem, quibus coniectura, versatur, defensionis tantùm genere mutato: vt in furtis, depositis, adulteriis. Non enim quemadmodum dicimus, non feci furtum, non accepi depositum, nõ commisi adulterium: ita non est hoc furtum, non est hoc depositum, non est hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionem descenditur, vt in actionibus dementiæ, malæ tracta-

tionis, Reipub. læsæ. In quibus si rectè facta esse quæ obiiciuntur, dici non potest: illud succurrit, Non est hoc dementem esse, male tractare, Rempub. lædere. Finitio igitur est rei propositæ propria & dilucida, & breuiter comprehensa verbis enuntiatio. Cōstat maximè, sicut est dictum, genere, specie, differentibus, propriis: vt si finias equum (noto enim maximè vtar exemplo) genus est animal: species, mortale: differentia, irrationale. nam & homo mortale erat. proprium, hinniens. Hæc adhibetur orationi pluribus causis. Nam tum est certum de nomine, sed quæritur quæ res ei subiicienda sit: tum res est manifesta sed de nomine non constat. De re cum dubiū est, interim coniectura est: vt si quæratur quid sit Deus. Nā qui id neget, Deum esse spiritum omnibus partibus immistum, non hoc dicat, falsam esse illius diuinæ naturæ appellationem: sicut Epicurus qui humanā ei formam, locúmque inter mundos dedit: sed nomine vterque vno vtitur: vtrum sit in re, cōiectat. Interim qualitas tractatur, vt quid sit Rhetorice, vis persuadendi, an bene dicendi scientia. Quod genus est in iudiciis frequentissimum. Sic enim quæritur, an deprehensus in lupanari cum aliena vxore, adulter sit: quia non de appellatione, sed de vi facti eius ambigitur, an omnino peccarit. Nā si peccauit, nō potest aliud esse quàm adulter. Diuersum est genus quū controuersia consistit in nomine, quod pendet ex scripto: nec versatur in iudiciis, nisi propter verba. quæ litē generant. An qui se interficit, homicida sit: an qui tyrānum in mortē compulit, tyrānicida: an carmina magorum, veneficium. Res enim manifesta est, scitúrque non idem esse occidere se, quod aliū: nō idem occidere tyrannum, quod compellere ad mortē: non idem carmina, ac mortiferam potionem: quæritur tamen an

Finitio quid sit, & quibus constet.

Deus quid sit.

Quando res certa est, nomen incertū.

eodẽ nomine appellanda ſint. Quanquam autẽ diſſentire vix audeo à Cicerone, qui permultos ſecutus authores dicit finitionem eſſe de eodem, & de altero, (ſemper enim neganti aliquod eſſe nomen, dicendũ quid ſit potius) tamen in eandẽ treis habeo velut ſpecies. Nam interim ſic conuenit quærere, an habendũ ſit adulteriũ in lupanari. Quum hoc negamus, nõ neceſſe eſt dicere quid id vocetur, quia totũ crimen inficiamur interim quæritur, an hoc furtum, an ſacrilegiũ: non quin ſufficiat non eſſe ſacrilegiũ, ſed quia neceſſe ſit dicere quid ſit aliud: quo in loco vtrunque finiendum eſt. Interim quæritur in rebus ſpecie diuerſis, an & hoc eodem modo ſit appellandũ, quũ res vtraque habeat ſuũ nomen, vt amatorium, venenũ. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiã hoc: quia nomen de quo ambigitur, vtique in alia re certũ eſt. Sacrilegiũ eſt rem ſacram de templo ſurripere, num & priuatam? Adulteriũ, cum aliena vxore domi coire: an & in lupanari? Tyrannicidiũ, occidere Tyrannum, an etiam in mortẽ compellere? Ideóque συλλογισμός, de quo poſtea dicam, velut infirmior eſt finitio, quia hac quæritur, an idem ſit huius rei nomen, quod alterius: illo, an perinde habenda ſit hæc, atque illa. Eſt & talis finitionum diuerſitas, vt quidam ſentiunt, num idem diuerſis verbis comprehendatur. vt Rhetorice, bene dicẽdi ſcientia, & eadem bene inueniendi, & bene enuntiandi, & dicendi ſecundum virtutẽ orationis, & dicendi quid ſit officii. Atque prouidendũ, vt ſi ſenſu non pugnant, comprehenſione diſſentiant. Sed de his diſputatur, non litigatur. Opus eſt aliquando finitione obſcurioribus & ignotioribus verbis, vt quid ſit clarigatio. Erit & interim notis nomine verbis: vt quid ſit penus, quid littus. Quæ varietas efficit, vt eam quidam coniecturæ, quidã

In Topicis.

Species finitiuarum quæſtionum tres.

Cap. 8.

qualitati, quidam legitimis quæstionibus subiecerint. Quibusdam ne placuit quidem omnino subtilis hæc, & ad morem Dialecticorum formata conclusio, vt in disputationibus potius per argumenta verborum cauillatrix, quàm in Oratoris officio multum allatura momenti. Licet enim valeat in sermone tantùm, vt cõstrictum in vinculis suis habeat eum qui responsurus est, & vel tacere, vel etiam inuitum id quòd sit contrà, cogat fateri, non eadem est tamẽ eius in causis vtilitas. Persuadendũ enim iudici est, qui etiam si verbis deuinctus est, tamen nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. Agenti verò quæ tanta est huius præcisæ comprehensionis necessitas? An si non dixero, homo est animal rationale mortale, non potero expositis tot corporis animíque proprietatibus, latius oratione ducta, vel à diis eum, vel à mutis discernere? Quid quòd nec vno modo definitur res eadem, sed latiore, varióque tractatu: vt facit Cicero, vt omnes Oratores plerũque fecerunt. Rarissima enim apud eos reperietur illa ex cõsuetudine philosophorum ducta seruitus (est enim certè seruitus) ad certa se verba astringendi. Idq; faciendũ in libris Ciceronis de Oratore vetat. M Antonius. Nã est etiã periculosum, quũ si vno in verbo sit erratũ, tota causa cecidisse videamur. Optimáque est illa media via, qua vtitur Cicero pro Cecinna, vt res proponatur, verba non periclitentur. Etenim, Recuperatores, non ea sola vis est, quæ ad corpus nostrum vitámque peruenit, sed etiã multò maior ea quæ periculo mortis iniecto, formidine animũ perterritum, loco sæpe & certo statu dimouet. Aut quũ finitionem præcedit probatio, vt in Philippicis Cicero Seruium Sulpitiũ occisum ab Antonio colligit: & in clausula demum ita finit, Is ei profectò mortem attulit, qui causa mortis fuit. Non ne-

Quo pacto finitio oratori tractanda sit. Dialectica cauillatrix.

Dialectica seruitus in foro periculosa.

Philip.9.

gauerim tamen, hæc quoque vt expedit caussæ esse facienda. Et siquando firma comprehēdi poterit, & breui complexu verborum finitio, esse id tum elegans, tum etiã fortissimum, si modò erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo est, quid sit, an hoc sit: & in hoc ferè labor maior est, vt finitionẽ confirmes, quàm vt in rem finitionem applices. In eo quid sit, duplex opus est. Nam & nostra confirmanda est, & aduersæ partis destruẽda finitio. Ideóq; in schola, vbi nobisipsis fingimus contradictionem, duos ponere debemus fines, quales vtrinque esse optimi poterunt. At in foro prouidendum, num fortè superuacua, & nihil ad causam pertinẽs: an ambigua, an contraria, an communis sit finitio: quorũ nihil nõ accidere agẽtis culpa potest. Vt rectè autẽ finiamus, ita fiet, si prius in animo constituerimus, quid velimus efficere. Sic enim accõmodari ad voluntatẽ verba poterunt. Atque vt à notissimo exemplo, quò sit res lucidior, nõ recedamus, Qui priuatam pecuniã de templo surripit, sacrilegii reus est. Culpa manifesta. Quæstio est, an huic crimini nomen quod est in lege, cõueniat. Ergo ambigitur, an hoc sacrilegiũ sit. Accusator, quia de tẽplo sit surrepta pecunia, vtitur hoc nomine. Reus, quia priuatã surripuerit, negat esse sacrilegiũ, sed furtũ fatetur. Actor ergo ita finiet, Sacrilegium est surripere aliquid de sacro. Reus ita finiet, Sacrilegiũ est surripere aliquid sacri. Vterque alterius finitionem impugnat. Ea duobus generibus euertitur, si aut falsa est, aut parũ plena. Nam illud tertium nisi stultis non accidit, vt nihil ad quæstionem pertineat. Falsa est si dicas, Equus est animal rationale: nã est equus animal, sed irrationale. Quod autẽ commune cũ alio est, desinet esse propriũ. Hic reus falsam dicit esse finitionẽ accusatoris: Accusator autem non potest dicere falsam rei. Nam est sacri-

Ordo quæstionum.

Finitio vitiosa.

Finitionis euersio.

legium, ſurripere aliquid ſacri. Dicit parum plenam: adiiciendum enim, aut ex ſacro. Maximus autem vſus in approbando refellendóque fine propriorum ac diffe rentium nonnunquam etiã etymologiæ. Quæ tamen omnia, ſicut in cæteris, confirmat æquitas, nonnunquã etiam coniectura mẽtis. Etymologia maximè rara eſt. Quid enim eſt aliud Tumultus, niſi perturbatio tãta, vt maior timor oriatur? Vnde etiam nomen ductũ eſt Tumultus. Circa propria ac differentia magna ſubtilitas: vt quũ quæritur, An addictus, quẽ lex ſeruire, donec ſoluerit iubet, ſeruus ſit: altera pars finit ita, Seruus eſt, qui eſt iure in ſeruitute. Altera, Qui in ſeruitute eſt, eo iure, quo ſeruus: aut, vt antiqui dixerũt, qui ſeruitutẽ ſeruit. Quæ finitio etiã ſi conſtat æquo niſi tamen propriis & differentibus adiuuetur, inanis eſt. Dicet enim aduerſarius ſeruire eum ſeruitutẽ, aut eo iure quo ſeruum. Videamus ergo propria differentiáque liberorũ, quæ libro quinto leuiter in tranſitu attigeram. Seruus quũ manumittitur, fit libertinus: addictus, recepta libertate eſt ingenuus. Seruus inuito domino libertatẽ non cõſequetur: addictus ſoluendo, citra voluntatẽ domini cõſequetur. Ad ſeruũ nulla lex pertinet: addictus legẽ habet. Propria liberi, quæ nemo habet niſi liber, Prænomẽ, nomen, cognomẽ, tribũ: habet hæc addictus. Excuſſo quid ſit, propè peracta eſt quæſtio, an hoc ſit. Id enim agimus, vt ſit cauſæ noſtræ cõueniens finitio. Potentiſſima autem eſt in ea qualitas, an amor, an inſania. Huc pertinebũt probationes, quas Cicero dicit proprias eſſe finitionis, ex antecedẽtibus, conſequentibus, adiunctis, repugnantibus, cauſis, effectis, ſimilibus: de quorum argumentorum natura dictum eſt. Breuiter autem pro Cecinna Cicero initia, cauſas, effecta, antecedentia, conſequentia complexus eſt: Quid igitur? fu-

Etymologia.

Philip. 8.

Tumultus.

Addictus.

In Topicis.

Lib. 5.

giebant propter metũ? Quid metuebãt? Vim videlicet. Poteſtis igitur principia negare, quum extrema cõcediti? Sed ſimilitudine quoq; vſus eſt: Quæ vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? Sed ex contrario argumẽta ducuntur, vt ſi quæratur An amatoriũ, venenum ſit, nécne: quia venenum, amatoriũ non ſit. Illud alterũ genus, quò ſit manifeſtius adoleſcentibus meis, (meos enim ſemper adoleſcẽtes putabo) hîc quoque fictæ controuerſiæ vtar exemplo. Iuuenes qui conuiuere ſolebant, conſtituerunt vt in littore cœnarent. Vnius, qui cœnæ defuerat, nomẽ tumulo quem extruxerant, inſcripſerũt. Pater eius à tranſmarina peregrinatione quum ad littus idem appuliſſet, lecto nomine ſuſpendit ſe. Dicũtur hi cauſa mortis fuiſſe. Hîc finitio eſt accuſatoris, Per quem factũ eſt vt quis perierit, cauſa mortis eſt. Rei eſt, Qui fecit quid ſciẽs, per quod perire homini neceſſe eſſet. Remota finitione, accuſatori ſat eſt dicere, Cauſa mortis fuiſtis, per vos enim factũ eſt, vt homo periret: quia niſi vos illud feciſſetis, viueret. Cõtrà, non ſtatim per quem factum eſt vt quis periret, is dãnari debet, vt accuſator, teſtis, iudex rei capitalis. Nec vndecũque cauſa fluxit, ibi culpa eſt: vt ſi cui quis profectionem ſuaſerit, vt ad amicum accedat trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is cruditate illic contracta deceſſerit. Nec fuit in cauſa mortis ſolùm adoleſcentium factũ, ſed credulitas ſenis, & in dolore ferundo infirmitas: deniq; ſi fortior fuiſſet aut prudentior, viueret. Nec mala mente fecerunt. & ille potuit vel ex loco tumulum, vel ex opere tumultuario ſuſpicari non eſſe monumentum. Quî ergo puniri debent, in quibus omnia ſunt homicidæ præter manum? Eſt interim certa finitio de qua inter vtranque partem cõuenit: vt Cicero dicit, Maieſtas eſt in imperio atque

in omni populi Romani dignitate. Quæritur tamẽ an maiestas minuta sit, vt in causa Cornelii quæsitum est. Sed hic etiam similis videri potest finitiuæ tamen quia de finitione nõ ambigitur, iudicatio est qualitas, atque ad eum potius statum reducenda, ad cuius forte quadã venimus mentionẽ, sed & erat ordine proximus locus.

In partition.

De qualitate. CAP. V.

Est autem qualitas alia de summo genere, atque ea quidem non simplex. Nam & qualis sit cuiusque rei natura, & quæ forma, quæritur: an immortalis anima, an humana specie Deus: & de magnitudine ac numero, quantus Sol, an vnus Mundus. Quæ omnia coniectura quidem colliguntur, quæstionem tamen habent in eo, qualia sint. Hæc & in suasoriis aliquando tractari solent, vt si Cæsar deliberet, an Britanniam impugnet, quæ sit oceani natura: an Britannia, insula: (nam tum ignorabatur) quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in consilium ferẽdum sit. Eidem qualitati succedunt facienda, ac non facienda: appetenda, vitanda: quæ in suasorias quidem maximè cadunt, sed in cõtrouersiis quoque sunt frequẽtia, hac sola differentia: quia illic de futuris, hîc de factis agitur. Item demõstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu: factum esse cõstat, quale sit factũ, quæritur. Lis est omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primũ genus causæ, aut simplex, aut comparatiuum. Illic quid æquum, hîc quid æquius, aut quid æquissimũ sit, excutitur. Quum de pœna iudicium est, à parte eius qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut imminutio, aut excusatio, aut, vt quidam putant, deprecatio. Defensio longè potentissima est, qua ipsum factum quod obiicitur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quòd inuito patre militarit, honores petierit, vxo

rem duxerit: tuemur quod fecimus. Partem hanc vocant Hermagorei κατ' ἀντίληψιν, ad intellectum id nomẽ referentes. Latinè ad verbum translatam non inuenio: absolutam appellant. Sed enim de re sola quæstio, iusta sit ea, nécne. Iustum omne continetur natura, vel constitutione. Natura, quod sit secundum cuiusque rei dignitatem. Hæc sunt pietas, fides continẽtia, & talia. Adiiciunt & id quod sit par. verum id non temerè intuẽdum est. Nam & vis contra vim, & talia nihil habent aduersum eum qui prior fecit iniustè: & nõ quoniam res pares sunt, etiã id est iustũ quod antecessit. Illa vtrinque iusta, eadem lex, eadem cõditio: ac forsitan ne sint quidem paria, quæ vlla parte sunt dissimilia. Constitutio est in lege, more, iudicato, pacto. Alterum est defensionis genus, in quo factũ per se improbabile, assumptis extrinsecus auxiliis tuemur: id vocant * κατ' ἀντίθεσιν. Latini hoc quoque * non ad verbũ transferunt: Assumptiua enim dicitur causa. In quo genere fortissimum est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, oratio Milonis. ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio cõstat eius accusatione, qui vindicatur. Occisus est, sed latro: exectus, sed raptor. Est & illa ex causis facti ducta defensio priori contraria, in qua neque factum ipsum per se, vt in absoluta quæstione defenditur: neque ex contrario facto, sed ex aliqua vtilitate aut Reipub. aut hominum multorũ, aut etiam ipsius aduersarii, nonnunquam & nostra, si modo id erit quod facere nostra causa fas sit: quod sub extrario accusatore & legibus agente prodesse nunquam potest, in domesticis disceptationibus potest. Nã & filiis pater in iudicio abdicationis, & maritus vxori, si malæ tractationis accusabitur: & patri filius, si dementiæ causa erit, non inuerecundè dicet multum sua interfuisse. In quo tamẽ

*προσληπτικῶν

*nam.

Recriminatio, quàm alii translationem.

Ex causis facti defensio.

incommoda vitātis melior, quàm commoda petentis est causa. Quibus similia etiā in vera rerum quæstione tractantur. Nam quæ in scholis abdicatorū, hæc in foro exhæredatorum à parētibus, & bona apud Consules repetentium ratio est: quæ illic malæ tractationis, hîc rei vxoriæ, quum quæritur vtrius culpa diuortiū factum sit: quæ illic dementiæ, hîc petendi curatoris. Subiacet vtilitati etiā illa defensio, si peius aliquid futurum fuit.

Comparatio criminis.

Nam in comparatione malorum, boni locū obtinet leuius: vt si Mancinus fœdus Numantinū sic defendat, quòd periturus, nisi id factum esset, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίστασις Græcè nominatur: comparatiuum nostri vocant. Hæc circa defensionē facti: quæ si neque per seipsam, neque adhibitis auxiliis dabitur, proximum est in alium transferre crimē, si possumus. Ideóque etiam in hos qui iam scripti sunt status, visa est cadere translatio. Interdum ergo culpa in hominē relegatur: vt si Gracchus reus fœderis Numātini, cuius metu leges populares tulisse in Tribunatu videtur, missum se ab Imperatore suo diceret. Interim deriuatur in rem, vt si is qui testamento quid iussus nō fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse. Hoc μετάστασιν dicunt. Exclusis quoque his excusatio superest. Ea est aut ignorātiæ: vt si quis fugitiuo stigmata scripserit, eóq; ingenuo iudicato, neget scisse se liberū eum fuisse. Aut necessitatis, vt quum miles ad commeatus diem nō affuit, dicit se fluminibus interclusum, aut valetudine. Fortuna quoque sæpe substituitur culpæ: nonnunquā male fecisse nos, sed bono animo dicimus. Vtriusque rei multa & manifesta exempla sunt. Idcirco non est eorum necessaria expositio. Si omnia quæ suprà scripta sunt deerunt, videndum an minui culpa possit. Hic est ille qui à quibusdam dicitur status quātitatis. Sed ea quum sit

Translatio criminis, quæ ab aliis remotio dicitur.

Excusatio siue purgatio.

Imminutio culpæ.

aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti constituitur: eóque nobis sub hoc esse statu videtur: sicut eius quoque quæ ad numerum refertur à Græcis. Nam & ποιότητα & ποσότητα dicunt, nos vtrunque eadem appellatione cõplectimur. Vltima est deprecatio: quod genus causæ plerique negarũt in iudiciũ vnquam venire. Quin Cicero quoque pro Quinto Ligario idem testari videtur, quũ dicit, Causas Cæsar egi multas, & quidẽ tecũ dum te in foro tenuit ratio honorũ tuorũ: certè nũquã hoc modo, Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, nõ putauit, si vnquam posthac, & cætera. In Senatu verò, & apud populum, & apud principẽ, & vbicunque Iuris clementia est, habet locum deprecatio. In qua plurimum valet, ex ipso qui reus est hæc tria in vita præcedere, si innocens, si bene meritus, si spes in futurum innocenter victuri, & in aliquo vsu futuri. Præterea si vel aliis incommodis, vel præsenti periculo, vel pœnitentia videatur satis pœnarũ dedisse. Extrà, nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tamen qui cognoscit, plurimum ponendum, si laus eum misericordis potius quàm reprehensio dissoluti consecuta est. Verùm & in iudiciis etiam si non toto genere causæ, tamen ex parte magna hic locus sæpe tractatur. Nam & diuisio frequens est, etiam si fecisset, ignoscẽdum fuisse, ídque in causis dubiis sæpe præualuit: & epilogi omnes in eadem ferè materia versari solẽt. Sed nonnunquã etiã reus hîc totius summam constituit, si exhæredatum à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quòd is meretricẽ amauerit. Nam omnis hîc quæstio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, & Centumuiri tribuere debeãt veniã. Sed etiam in formulis, quum pœnariæ sunt actiones, nos ita causam partimur, An cõmissa sit pœna, an exigi debeat. Id autem quod illi viderũt, verum est, reum

Deprecatio.

De præmiis, quæ ex meritis ſpectantur.

à iudicibus hoc defenſionis modo liberari nõ poſſe. De præmiis autem quæruntur duo, an vllo ſit dignus qui petit, an tãto: ex duobus, vter dignior: ex pluribus, quis digniſſimus. Quorum tractatus ex ipſo meritorum genere ducuntur. Et intuebimur non rem tantùm, ſiue alleganda, ſiue comparãda erit: ſed perſonam quoque. Nam & multum intereſt, tyrãnum iuuenis occiderit, an ſenex: vir, an fœmina: alienus, an cõiunctus. Et locũ multipliciter, in ciuitate tyrãnis aſſueta, an libera ſemper: in arce, an domi. Et quomodo factum ſit: ferro, an veneno. Et quo tẽpore: bello, an pace: an quũ depoſiturus eſſet, eam poteſtatẽ, an quum aliquid noui ſceleris auſurus. Habetur in meritis gratia, periculũ quoque, ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta ſit refert. Nam in paupere gratior, quàm in diuite: dante beneficium, quàm reddente: patre, quàm orbo. Item, quã rem dederit, & quo tempore, & quo animo: id eſt num in aliquam ſpem ſuam. ſimiliter alia. Et ideo qualitas maxima Oratoris recipit opera: quia in vtranque partem plurimum eſt ingenio loci, nec vſquam tantùm affectus valent. Nam cõiectura extrinſecus quoque adductas frequenter probationes habet, & argumenta ex materia ſumit: & quale quicque videatur, eloquentiæ opus eſt: hîc regnat, hîc imperat, hîc ſola vincit. Huic parti ſubiungit Virginius cauſas abdicationis, demẽtiæ, malæ tractationis, orbarũ nuptias indicentium. Nam & iudicium ferè ſic accidit: inuentíque ſunt, qui has materias officiorum vocarent. Sed alios quoque nonnunquam hæ leges recipiunt ſtatus. Nam & cõiectura eſt aliquando in pleriſque horum, quum ſe vel non feciſſe, vel bona mente feciſſe contendunt. Cuius generis exempla ſunt multa. Et quid ſit dementia, ac mala tractatio, finitur. Nã iuris quæſtiones plerunque leges

Qualitas, rhetorum & oratorum officina.

Præmiis variæ cauſæ ſubiacent.

præcurrere solẽt, & ex quibus causis * non fiat statutũ. *non fiant status.
Quod tamen facto defendi nõ poterit, iure nitetur. Et quot & quibus causis abdicare non liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accusare dementiæ nõ permittatur. Abdicationũ formæ sunt duæ: Abdicationũ formæ.
Altera criminis perfecti, vt si abdicetur raptor, adulter: Altera imperfecti, velut pendentis, & adhuc in conditione positi: quales sunt in quibus abdicatur filius, qui non pareat patri. Illa semper asperã abdicantis actionẽ habet, (immutabile est enim quod factũ est) hæc ex parte blandam, & suadenti similẽ. Mauult enim pater corrigere, quàm abdicare. At pro filiis in vtroque genere summissam, & ad satisfaciendum compositam. A quo dissensuros scio qui libenter patris figurã lædunt. quod non ausim dicere nunquam esse faciendum (potest enim materia incidere quæ hoc exigat) cæterum videndũ est quoties aliter agi potest. Sed de figuris alio libro tractabimus. Non dissimiles autem abdicationũ actionibus sunt malæ tractationis actiones. Nam & ipsæ habent eandem in accusationibus moderationẽ. Dementiæ quoque iudicia, aut propter id quod factum est, aut propter id quod adhuc fieri vel non fieri potest, instituuntur: & actor in eo quod factum est liberum habet impetum: sic tamen, vt factũ accuset, ipsius patris tanquam valetudine lapsi misereatur: in eo vero cuius libera mutatio est, diu roget & suadeat, & nouissimè dementiam rationi queratur obstare, non mores: quos quanto magis in præteritum laudauerit, tanto facilius probabit morbo esse mutatos. Reus, quoties causa patietur, debebit esse in defensione moderatus, quia ferè ira, contentio, & concitatio furori sunt similia. Omnibus his cõmune est, quòd rei nõ semper defensione facti, sed excusatione ac venia frequẽter vtũtur. Est enim Dementiæ.

domeſtica diſceptatio, qua & ſemel peccaſſe, & per errorē, & leuius quàm obiiciatur, abſolutioni nonnūquam ſufficit. Sed alia quoque multa controuerſiarum genera in qualitatem cadunt. Iniuriarum. quanquam enim reus aliquando feciſſe negat, plerunque tamen hæc actio facto atque animo continetur. De accuſatore

Diuinationes.

conſtituendo, quæ iudicia Diuinationes vocantur (in

Act. 1

quo genere Cicero quidem, qui mandātibus ſociis Verrem accuſabat, hac vſus eſt diuiſione) ſpectandum à quo maximè agi velint ii de quorū vltione quæritur: à quo minimè velit is qui accuſatur. Frequentiſſimè tamen hæ ſunt quæſtiones, vter maiores cauſas habeat, vter plus induſtriæ aut virium ſit allaturus ad accuſan

Tutelæ.

dum, vter id meliore fide ſit facturus. Tutelæ præterea: in quo iudicio ſolet quæri: An alia de re quàm de calculis cognoſci oporteat: an fidem præſtare debeat tātùm, non etiam conſilium & euentum. Cui ſimile eſt ma-

Procurationis.

le geſtæ procurationis in foro negotiorum geſtorum: nam & mandati actio eſt. Præter hæc fingūtur in ſcholis & ſcripti maleficii, in quibus aut hoc quæritur, an

Scripti maleficii.

ſcriptum ſit: aut hoc, an maleficium ſit. raró vtrūque.

Legationis.

Male geſtæ legationis, apud Græcos & veris cauſis frequens: vbi iuris loco quæri ſolet, an omnino aliter agere quàm mandatum ſit, liceat: & quouſque ſit legatus: quoniam alii in renūtiando ſunt: vt is qui teſtimoniū in Verrem dixerat poſt perlatam legationē. Plurimū

Reip. læſæ.

tamen eſt in eo, quale ſit factum. Reipub. læſæ. hinc mouentur quidem mille iuris cauillationes, Quid ſit Rempub. lædere: &, Læſerit ne, an profuerit: & Ab ipſo, an propter ipſum læſa ſit. In facto tamē plurimū ineſt.

Ingrati.

Ingrati quoque. In quo genere quæritur an is cum quo agitur, acceperit beneficium: quod raró negandum eſt (ingratus eſt enim qui negat, an quantū acceperit red-

diderit: an protinus qui reddiderit, ingratus ſit:an potuerit reddere: an id quod exigebatur, debuerit: quo animo ſit. Simpliciores illæ iniuſti repudii, ſub qua lege controuerſiæ illud propriũ habent, quòd à parte accuſantis defenſio eſt, & defendẽtis accuſatio. Præterea quũ quis rationem mortis in Senatu reddit: vbi vna quæſtio eſt iuris, An is demum prohibendus ſit, qui mori vult, vt ſe legum actionibus ſubtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur & teſtamenta, in quibus de ſola quæratur voluntate: vt in controuerſia quam ſuprà expoſui, in qua de parte patrimonii quarta, quam pater digniſſimo ex filiis reliquerat, contendũt Philoſophus, Medicus, Orator. Quod item accidit, ſi orbæ nuptias indicant pares gradu, & ſi inter propinquos de idoneo quæratur. Sed nec mihi omnes perſequi materias in animo eſt (fingi enim adhuc poſſunt) nec communes ſunt earum quæſtiones quia poſitionibus mutantur. Hoc tantum admiror, Flauium, cuius apud me meritò ſumma eſt authoritas, quũ artem ſcholæ tantũ componeret, tam anguſtè materiã qualitatis terminaſſe. Quãtitas quoque (vt dixi plerunque) etiam ſi non ſemper, tamen plerunque eidem ſubiacet, ſeu modi eſt, ſeu numeri. Sed modus aliquando conſtat æſtimatione facti, quanta ſit culpa, quantúmve beneficium: aliquando iure, quũ id in controuerſiam venit, qua quis lege puniendus, vel honorãdus ſit. Stuprator an decem millia dare debeat, quæ pœna huic crimini conſtituta eſt: an quia ſtupratus ſe ſuſpendit, capite puniri, tanquam cauſa mortis. Quo in genere falluntur qui ita dicunt tanquam inter duas leges quæratur. Nam de decem millibus nulla controuerſia eſt, quæ nec petuntur. Iudiciũ redditur, an reus cauſa ſit mortis. In coniecturam quoque eadẽ ſpecies cadit: quũ perpetuo, an quinquennali ſit exilio

Repudii.

Mortis.

Qualitatis.

Teſtamentorum.

Quantitas cuius duæ ſpecies, qualitati quoque ſubiacet.

multandus in controuersiam venerit: num prudẽs cædem commiserit, quæritur. Illa quoque, quæ ex numero ducitur, pendet ex iure: An Thrasybulo triginta præmia debeantur: & Quum duo fures pecuniam abstulerunt, separatim, quadruplum quisque, an duplum debeat. Sed hîc factum quoque æstimatur, & tamen ius ipsum pendet ex qualitate.

De actionis quæstione. CAP. VI.

QVI neque fecisse se negabit, neque aliud esse quod fecerit dicet, neque factum defendet, necesse est in suo iure consistat: in quo plerũque actionis est quæstio: quæ nõ semper eadem est, vt quidã putauerunt. Nam & iudicium antecedit, qualia sunt præturæ curiosa consilia, quum de iure accusatoris ambigitur, & in ipsis frequẽtissimè iudiciis versatur. Est enim duplex eius disceptationis conditio, quòd aut intentio, aut præscriptio habet controuersiam. Ac fuerunt, qui præscriptionis statũ facerẽt, tanquã ea nõ iisdem omnibus quibus cæteræ leges, quæstionibus contineretur. Quũ ex præscriptione lis pẽdet, de ipsa re quæri non est necesse. Ignominioso patri filius præscribit: de eo solo iudicatio est, an liceat. Quoties tamẽ poterimus, efficiendũ est vt de re quoq; bene sentiat. Sic enim iuri nostro libẽtius indulgebit: vt in *possessionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiã si nõ proprietatis est quæstio, sed tantũ possessionis: tamen non solum possedisse nos, sed etiam nostrũ possedisse docere oportebit. Sed frequentius etiã quæritur de intẽtione. Vir fortis optet quicquid volet. nego illi dandũ quicquid optauerit. non habeo præscriptionẽ, sed tamen voluntate cõtra verba præscriptionis modo vtor. In vtroq; autẽ genere, status idẽ fit. Porrò lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut vetat, aut permittit. Litẽ habet, aut propter seipsam, aut

Duplex actionis conditio.

Præscriptionis cõtentio.

*spõsionibus,

Ex intentione lis.

Legis potestas

propter alteram. Quæstio est aut in scripto, aut in voluntate. In scripto, aut apertum est, aut obscurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem accipi volo de testamentis, pactis, stipulationibus, omni denique scripto: idem de voce. Et quoniam quatuor huius generis quæstiones vel status facimus, singulos percurram.

De statu ex scripto & voluntate. CAP. VII.

SCRIPTI & voluntatis frequentissima inter cõsultos quæstio est, & pars magna controuersiæ iuris hinc pẽdet: quo minus id in scholis accidere mirũ est, vbi etiam ex industria fingitur. Eius genus vnũ est, in quo & de scripto, & de volũtate quæritur. Id tum accidit, quũ est in lege aliqua obscuritas, & in ea aut vterq; suam interpretationẽ confirmat, aut aduersarii subuertit: vt hîc, Fur quadruplũ soluat. duo surripuerunt pariter decem millia, petuntur ab vtroq; quadragena, illi postulãt vt vicena cõferant. Nam & actor dicit hoc esse quadruplũ quod petat, & rei hoc quod offerant. voluntas quoq; vtrinq; defenditur. Aut quum de altero intellectu certũ est, de altero dubium. Ex meretrice natus, ne cõcionetur. Quæ filiũ habebat, prostare cœpit. prohibetur adolescẽs cõcione. Nam de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum est: an eadẽ huius causa sit, dubium est, quia ex hac natus, & hæc meretrix est. Solet & illud quæri, quò referatur quod scriptum est, Bis de eadem re ne sit actio. id est, hoc Bis, ad actorẽ, an ad actionem. Hæc ex iure obscuro. Alterum genus est ex manifesto: quod qui solùm viderũt, hunc statũ, Plani & volũtatis appellauerũt. In hoc altera pars scripto nititur, altera volũtate. Sed cõtra scriptũ tribus generibus occurritur. Vnũ est, in quo id seruari semper nõ posse, ex ipso patet: Liberi parentes alant, aut vinciantur. Non enim alligabitur infans. Hinc erit ad alia transi-

Prima species quæstionis ex scripto & voluntate.

Tribus modis occurritur scripto.

tus & diuisio: num quisquis nõ aluerit: num hic. Propter hoc proponunt quidam tale genus controuersiarum, in quo nullum argumentũ est, quod ex lege ipsa peti possit: sed de eo tantùm, de quo lis est, quærendum sit. Peregrinus si murum ascenderit, capite puniatur. Quum hostes murum ascendissent, peregrinus eos depulit: petitur ad supplicium. Non erunt hîc separatæ quæstiones, An quisquis, an hic: quia nullum potest afferri argumentum contra scriptum, vehementius eo quod in lite est: sed hoc tantùm, An ne seruãdæ quidem ciuitatis causa. Ergo & æquitate & volũtate pugnãdũ. Fieri tamẽ potest, vt ex aliis legibus exempla ducamus, per quæ appareat semper stari scripto non posse, vt Cicero pro Cecinna fecit. Tertium, quum in ipsis verbis legis reperimus aliquid per quod probemus aliud legumlatorem voluisse: vt in hac controuersia, Qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, alligetur. Cum annulo ferreo inuentum magistratus alligauit. Hic quia est verbum in lege, Deprehensus, satis etiam significatũ videtur non contineri lege nisi noxium ferrum. Sed vt qui volũtate nitetur, scriptũ quoties poterit infirmare debebit: ita qui scriptũ tuebitur, adiuuare se etiam voluntate tentabit. In testamẽtis & illa accidunt, vt voluntas manifesta sit, scriptũ nihil sit: vt in iudicio Curiano, in quo nota L. Crassi & Sceuolæ fuit contentio. Substitutus hæres erat, si Posthumus ante tutelæ suæ annos decessisset. Nõ est natus. propinqui bona sibi vendicabant. Quis dubitaret quin ea volũtas fuisset testantis, vt is non nato filio hæres esset, qui mortuo? sed hoc non scripserat. Id quoque, quod huic contrarium est, accidit nuper, vt esset scriptum quod appareret scriptorem noluisse: qui sestertiûm numûm quinque millia legauerat, quum emendaret testamentum, sublatis se-

De Orat. I.

ſtertiis numis, argenti pondo poſuit, quinq; millia remanſerunt. Apparuit tamen quinque pondo dari voluiſſe, quia ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiam ſtatu generales ſunt quæſtiones, ſcripto, an voluntate ſtandum ſit: quæ fuerit ſcribentis voluntas. tractatus omnes qualitatis aut coniecturæ, de quibus ſatis dictum arbitror.

De contrariis legibus. CAP. VIII.

PROXIMVM eſt de legibus cõtrariis dicere, quia inter omnes artium ſcriptores conſtat in antinomia duos eſſe ſcripti & voluntatis ſtatus: neque immeritò, quia quum lex legi obſtet, vtrinque contra ſcriptũ dicitur, & quæſtio eſt de voluntate: in vtraque id ambigitur, An vtique illa lege ſit vtẽdum. Omnibus autem manifeſtum eſt, nunquam eſſe legem legi contrariam iure ipſo: quia ſi diuerſum ius eſſet, alterũ altero abrogaretur: ſed eas caſu collidi, & euẽtu. Collidũtur autẽ aut pares inter ſe, vt ſi optio tyrãnicidæ & viri fortis cõparẽtur, vtriq; data quod velit petẽdi poteſtate: hîc meritorum, tẽporis, præmii collatio eſt. Aut ſecum ipſæ, vt duorum fortium, duorum tyrannicidarũ, duarum raptarum: in quibus non poteſt eſſe alia quæſtio quàm tẽporis, vtra prior ſit: aut qualitatis, vtra iuſtior ſit petitio. Diuerſæ quoque leges cõfligunt, aut ſimiles. Diuerſæ, quibus etiam citra aduerſam legem contradici poſſit: vt in hac cõtrouerſia, Magiſtratus ab arce ne diſcedat. Vir fortis optato quæ volet: * vel alia nulla obſtãte, quæri poteſt an quicquid optarit, accipere debeat: & à magiſtratu multa dicentur, quibus ſcriptum expugnatur, Si incendium in arce fuerit: ſi in hoſtes recurrendum. Similes, contra quas nihil opponi poteſt, niſi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnaſio ponatur: contrà mulieris imago in gymnaſio ne ponatur.

Legum inter ſe colliſio.

Diuerſæ.

*vel alia nulla obſtante, non erat in vetuſto codice.

Mulier tyrannum occidit. Nam neq; mulieris imago vllo alio casu poni potest, neque tyrannicidæ vllo alio casu summoueri. Impares sunt, quũ alteri multa sunt quæ opponi possunt: alteri nihil, nisi quod in lite est: vt quum vir fortis impunitatẽ desertoris petit. Nam contra legem viri fortis (vt suprà ostendi) multa dicuntur: aduersus desertores scripta, nõ potest nisi optione subuerti. Item aut cõfessum est ex vtraq; parte ius, aut dubium. Si cõfessum est, hæc ferè quæruntur: Vtra lex potentior: Ad deos pertineat, an ad homines: Ad Rempublicam, an ad priuatos: De honore, an de pœna: De magnis rebus, an de paruis: Permittat, an vetet, an imperet. Solet tractari & vtra sit antiquior, & velut potentissima: vtra minus perdat: vt in desertore, & viro forti, quòd illo non occiso, lex tota tollatur: occiso, sit reliqua viro forti alia optio. Plurimùm tamẽ est in hoc, vtrum fieri sit melius atque æquius: de quo nihil præcipi nisi proposita materia potest. Si dubium, aut alteri, aut inuicem vtrique de iure sit cõtrouersia: vt in re tali, Patri in filiũ, patrono in libertum manus iniectio sit. Liberti hæredem sequantur. Liberti filium quidam fecit hæredem, inuicem petitur manus iniectio: & patronus negat ius patris illi fuisse, quia ipse in manu patroni fuerit. Duplices leges sicut duæ collidũtur. vt, Nothus ante legitimum natus legitimus sit, post legitimum tantùm ciuis. Quod de legibus, idem de Senatusconsultis dictum: quæ si aut inter se pugnent, aut obstent legibus, nõ tamen aliud sit eius status nomen.

Impares.

Duplices leges.

Senatusconsulta.

De syllogismo seu ratiocinatione. CAP. IX.

SYLLOGISMVS habet aliquid simile scripto & voluntati, quia semper pars in eo altera scripto nititur. Sed hoc interest, quòd illic contra scriptum dicitur, hîc super scriptum: illic qui verba defendit, hoc

agit, vt fiat vtiq; quod ſcriptum eſt: hic ne aliud quàm ſcriptum eſt. Eius nonnulla etiam cum finitione coniunctio. Nam ſæpe, ſi finitio infirma eſt, in ſyllogiſmũ delabitur. Sit enim lex, Venefica capite puniatur. * Sæpe ſecubanti amatorium dedit, eũdem repudiauit: per propinquos rogata vt rediret, non eſt reuerſa. ſuſpendit ſe maritus. mulier veneficii rea eſt. Fortiſſima eſt actio, dicentis amatorium, venenum eſſe. id erit finitio: quæ ſi parum valebit, fiet ſyllogiſmus: ad quem velut remiſſa priore contentione veniemus, an perinde puniri debeat, ac ſi virũ veneno necaſſet. Ergo hic ſtatus ducit ex eo quod ſcriptũ eſt, id quod incertũ eſt, quod quoniã ratiocinatione colligitur, ratiocinatiuus dicitur. In has autẽ ferè ſpecies venit, An quod ſemel ius eſt, idem & ſæpius: Inceſti damnata, & præcipitata de ſaxo, vixit, repetitur. An quod in vno, & in pluribus: Qui duos vno tẽpore tyrãnos occidit, duo præmia petit. An quod antè, & poſtea: Raptor profugit, rapta nupſit, reuerſo illo petit optionẽ. An quod in toto, idem in parte: Aratrum accipere pignori non licet, vomerem accepit. An quod in parte, idem in toto: Lanas vehere Tarento non licet, oues vexit. In his ſyllogiſmis ſcripto alter nititur, alter non ſatis cautum eſſe dicit. Poſtulo vt præcipitetur inceſta: lex eſt: & rapta optionẽ petit, & in oue lanæ ſunt. ſimiliter alia. Sed quia reſponderi poteſt, non eſt ſcriptum, vt * ſæpius præcipitetur damnata, aut quandocunque rapta optet, aut tyrannicida duo præmia accipiat, nihil de vomere cautum, nihil de ouibus: ex eo quod manifeſtum, colligitur quod dubium eſt. Maioris pugnæ eſt, ex ſcripto ducere quod ſcriptum non eſt. Qui patrem occiderit, culeo inſuatur: matrem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat: tabernaculis eduxit. In hoc genere hæc quæruntur, An quoties propria

*Spe perſcrutandi, al. ſæpe ſeparanti.

*bis.

lex non eſt, ſimili ſit vtendum: An id de quo agitur, ei de quo ſcriptum eſt, ſimile ſit. Simile autem, & maius eſt, & par, & minus. In illo priore, an ſatis lege cautum ſit, an ſi parum cautum eſt, hac ſit vtendum. In vtroque de voluntate legumlatoris, ſed de æquo tractatus potentiſſimi.

De ambiguo, ſeu amphibolia. CAP. X.

AMPHIBOLIAE ſpecies ſunt innumerabiles: adeò vt philoſophorum quibuſdam nullum videatur eſſe verbum, quod non plura ſignificet: genera admodũ pauca. Aut enim vocibus accidit ſingulis, aut coniunctis. Singula afferũt errorem, quũ pluribus rebus, aut etiam hominibus eadem appellatio eſt: ὁμωνυμία dicitur, vt gallus. Vtrum enim auem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis ſignificet, incertum eſt. & Aiax, Telamonis an Oilei filius. Verba quoque quædam diuerſos intellectus habent, vt cerno. quæ ambiguitas plurimis modis accidit: vnde ferè lites, præcipuè ex teſtamẽtis, quum de libertate, aut etiam de hæreditate contendunt ii quibus idem nomen eſt: aut quid ſit legatum, quæritur. Alterum eſt, in quo alia integro verbo ſignificatio eſt, alia diuiſo: vt in genua, & arma mẽtum, & cor uinum, ineptæ ſanè cauillationes, ex quo tamen Græci controuerſias ducunt: inde αὐλητρὶς illa vulgata, quum quæritur, Vtrum aula quæ ter ceciderit, an tibicina ſi ceciderit, debeat publicari. Tertia eſt ex cõpoſitis, vt ſi quis corpus ſuum in occulto loco poni iubeat, circáq; monumẽtũ multũ agri ab hæredibus in tutelã cinerũ, vt ſolet, leget, Sit * latus oc cultum. Sic apud Græcos cõtẽdit λέων & πανταλέων, quũ ſcriptura dubia eſt, bona omnia λέοντι, an bona πανταλέοντι relicta ſint. In cõiunctis plus ambiguitatis eſt. Fit autem per caſus: vt,

Aio te AEacida Romanos vincere poſſe.

Vide Gellium lib. 11. cap. 12.

αὐλητρὶς ſi ceci dit, publicetur vide Laertiũ in vita Zenonis.

* littus.

Ennius apud Cic. 2. de diuinatione.

Per collocationẽ, vbi dubium eſt quid quò referri oporteat: ac frequentiſſimè quũ id quod medium eſt, vtrinque poſſit trahi, vt de Troilo Virgilius,

-Lora tenens tamen. Hîc vtrum quòd teneat tamen lora, an quanuis teneat, tamen trahatur, quæri poteſt. Vnde controuerſia illa, Teſtamento quidam iuſſit poni ſtatuam auream haſtam tenentẽ. Quæritur, ſtatua haſtã tenens aurea eſſe debeat, an haſta eſſe aurea in ſtatua alterius materiæ. Fit per flexum idem magis, Æneid.1.

Quinquaginta vbi erant cẽtum inde occidit Achilles.

Sæpe vtri duorum antecedentium ſermo ſubiunctus ſit, in dubio eſt. Vnde eſt cõtrouerſia, Hæres meus vxori meæ dare damnâs eſto argenti, quod elegerit, pondo cẽtum. Vter eligat quæritur. Verum id quod ex his primum eſt, mutatione caſuum: ſequẽs, diuiſione verborum, aut tranſlatione emendatur: tertium adiectione. Accuſatiui geminatione facta amphibolia, ſoluitur ablatiuo: vt illud, Lachetẽ audiui percuſſiſſe Demeam, fiat, à Lachete percuſſum Demeam. Sed ablatiuo ipſi, vt in primo diximus, ineſt naturalis amphibolia.

-Cælo decurrit aperto: vtrum per apertum cælum, an quum cælum apertum eſſet. Diuiſio reſpiratione & mora conſtat. Statuam, deinde auream haſtã: vel ſtatuam auream, deinde haſtam. Adiectio talis eſt, argentum quod elegerit ipſe, vt hæres intelligatur: vel ipſa, vt vxor. Adiectione facta amphibolia, qualis ſit, Nos flentes illos deprehendimus, detractione ſoluetur. Pluribus verbis emẽdandum, vbi eſt id, quò referatur, dubium eſt, & ipſum eſt ambiguum. Hæres meus dare Cilli damnâs eſto omnia ſua. In quod genus incidit Cicero loquẽs de C. Fannii ſoceri inſtituto, Quem, quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat: præſertim quum ille Q. Scæuolam In Bruto.

ſibi minorem natu generum prætuliſſet. Nam id ſibi, & ad ſocerum referri, & ad Fannium poteſt. Productio quoque in ſcripto, & correptio, in dubio relicta, cauſa eſt ambiguitatis: vt in hoc, Cato. aliud enim oſtendit breuis ſecunda ſyllaba caſu nominatiuo, aliud eadem ſyllaba producta caſu datiuo aut ablatiuo. Plurimæ præterea ſunt aliæ ſpecies, quas perſequi nihil neceſſe eſt. Nec refert quomodo facta ſit amphibolia, aut quo reſoluatur. Duas enim res ſignificari manifeſtum eſt: & quod ad ſcriptum, vocémve pertinet, in vtranque par eſt partem. Ideóque fruſtra præcipitur, vt in hoc ſtatu vocem ipſam ad noſtrã partem conemur vertere. Nam ſi id fieri poteſt, amphibolia non eſt. Amphiboliæ autem omnis in his erit quæſtio: aliquãdo, vter ſit ſecundum naturam magis ſermo: ſemper, vtrum ſit æquius, vtrum is qui ſic ſcripſit ac ſic dixit, ſic voluerit. Quarum in vtranque partem ſatis ex his quæ de coniectura & qualitate diximus, præceptum eſt.

Quæ ſit inter ſtatus cognatio, & quæ diuerſitas. CAP. XI.

EST autem quædam inter hos ſtatus cognatio. Nam & in finitione, quæ ſit voluntas nominis, quæritur: & in ſyllogiſmo qui ſecundus à finitione ſtatus eſt, ſpectatur quid voluerit ſcriptor: & ex cõtrariis legib' duos eſſe ſcripti & voluntatis ſtatus apparet. Rurſus & finitio quodammodo eſt amphibolia, quum in duas partes diducatur intellectus nominis. Scriptum & voluntas habet in verbis vocis quæſtionẽ: quod idem in antinomia petitur. Ideóq; omnia hæc quidã ſcriptũ & voluntatẽ eſſe dixerũt: alii in ſcripto & voluntate amphiboliam eſſe, quæ facit quæſtionem. Sed diſtincta ſunt. Aliud eſt enim obſcurum ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipſa nominis quæſtionem habet generalem, & quæ eſſe etiam citra complexum cauſæ poſſit:

Scriptum & voluntas de eo disputat verbo quod est in lege: Syllogismus de eo quod non est: Amphiboliæ lis in diuersum trahit: Legum contrariarũ ex diuerso pugna est. Neque immeritò & recepta est à doctissimis hæc differentia, & apud plurimos ac prudentissimos durat. Et de hoc quidem genere disceptationis, etiam si non omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ nisi proposita de qua dicendum est materia, viam docendi non præbeant. Nõ enim causa vniuersa in quæstiones ac locos diducenda est: sed hæ ipsæ partes habent rursus ordinem suum. Nam & in procemio primum est aliquid, & secundum, ac deinceps. Et quæstio omnis ac locus habet suam dispositionem, vt theseis etiam simplices. An sic fortè satis erit diuidendi peritus, qui cõtrouersiam in hæc diduxerit, An omne præmium viro forti dandũ sit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea quæ nupta sit, an hæc? deinde quũ fuerit de prima quæstione dicendũ, passim, & vt quicque in mentem veniet, miscuerit? non primùm in ea scierit esse tractandum, verbis legis standum sit, an voluntate, huius ipsius particulæ aliquod initium fecerit? deinde proxima subnectens, struxerit orationẽ, vt, Pars hominis est manus, eius digiti, illorũ quoque articuli. Est & hoc, quod scriptor demonstrare non possit, nisi certa definitáque materia. Sed quid vna faciat, aut altera? quinimò centum ac mille in re infinita, atque materia? Præceptoris est, in alio atque alio genere quotidie ostendere quis ordo sit rerũ, & quæ copulatio: vt paulatim fiat vsus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia quæ ars efficit, nõ possunt. Nam quis pictor omnia, quæ in rerum natura sunt, adumbrare didicit? Sed percepta semel imitandi ratione, assimilabit quicquid acceperit. Quis enim non faber vasculum aliquod, quale nunquam viderat, facit? Quædam verò non docentium sunt, sed discentium. Nam & medicus quid in quo-

que valetudinis genere faciendum sit, quid quibus signis prouidendum, docebit. Vim sentiendi pulsus venarum, caloris motus, spiritus meatum, coloris distantiam, quæ sua cuiusque sunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cum causis deliberemus, cogitemúsq; homines ante inuenisse artem quàm docuisse. Illa enim potẽtissima est, quǽque verè dicitur œconomica totius causæ dispositio, quæ constitui nisi velut in re præsenti non potest: Vbi assumendum procœmium, vbi omittendum: Vbi vtendum expositione continua, vbi partita: Vbi ab initiis incipiendum, vbi more Homerico à mediis, vel vltimis: Vbi omnino non exponendum: Quando à nostris, quando ab aduersariorum propositionibus incipiamus: Quando à firmissimis probationibus, quando à leuioribus: Quando in causa proponendæ procœmiis quæstiones, qua præparatione præmuniendæ: Quid iudicis animus accipere possit statim dictum, quò paulatim deducendus: Singulis, an vniuersis opponenda refutatio: Reseruandi perorationi, an per totam orationem diffundendi affectus: De iure prius, an de æquitate dicendũ: An anteacta crimina, an de quibus iudicium est, prius obiicere, vel diluere conueniat: Si multiplices causæ erũt, quis ordo faciendus, quæ testimonia, tabulǽve cuiusque generis in actione recitandæ, quæ reseruandæ. Hæc est velut imperatoria virtus copias suas partientis ad casus præliorum, retinentis partes propter castella tuenda, custodiendásve vrbes, petendos commeatus, obsidenda itinera, mari denique ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præstat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studium. Quare nemo expectet, vt alieno tantùm labore sit disertus. Vigilandum ducat iterum, enitendum, pallendum: est facienda sua cuique vis, sua ratio: non respiciendũ ad hæc, sed in promptu habenda: nec tanquam tradita, sed tan-

Mos Homericus.

Natura. Doctrina. Studium.

quam innata. Nam viam demonſtrare velociter ars poteſt, ſiqua eſt: verùm ars ſatis præſtat, ſi copias eloquentiæ ponit in medio: noſtrũ eſt vti eis ſcire. Reliqua partium eſt demum diſpoſitio. Et in his ipſis primus aliquis ſenſus, & ſecundus, & tertius: qui non modò vt ſint ordine collocati, elaborandum eſt: ſed vt inter ſe iuncti, atque ita cohærentes, ne cõmiſſura pelluceat: corpus ſit, non membra. Quod ita continget, ſi & quid in quoque conueniat viderimus, & vt verba verbis applicemus, non pugnantia, ſed quæ inuicem complectantur. Ita res diuerſæ diſtantibus ex locis, quaſi inuicem ignotæ non collidentur, ſed aliqua ſocietate cum prioribus ac ſequentibus ſe, copuláque tenebunt: ac videbitur non ſolùm compoſita oratio, ſed etiam continua. Verùm longius fortaſſe progredior fallẽte tranſitu, & à diſpoſitione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. Fabii Quintiliani

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER VIII.

PROOEMIVM.

HIS ferè, quæ in proximos quinque libros collata ſunt, ratio inueniendi, atque inuenta diſponendi cõtinetur: quam vt per omnes numeros penitus cognoſcere, ad ſummam ſcientiæ neceſſariũ eſt, ita incipientibus breuius ac ſimplicius tradi magis conuenit. Aut enim difficultate inſtitutionis tã numeroſæ atque perplexæ deterreri ſolent: aut eo tempore quo præcipuè alenda ingenia, atq; indulgentia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur: aut ſi hæc ſola didicerint, ſatis ſe ad eloquentiam inſtructos arbitrantur, aut

quasi ad certas quasdam dicendi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde existimant accidisse, vt qui diligentissimi artium scriptores extiterunt, ab eloquentia longissimè fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana, & quum ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expedita. Eligat itaque peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præsentia, quæ placent, remota refutandi cætera mora. Sequuntur enim discipuli quò duxeris. Mox cum robore discendi crescet etiam eruditio. Iidem primò solum iter credant esse in quod inducentur, mox illud cognituri etiam optimum. Sunt autem neque obscura, neque ad percipiendum difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertinaciter tuendis, inuoluerunt. Itaque in toto artis huiusce tractatu difficiliús est iudicare quid doceas, quàm quum iudicaris, docere: præcipuéq; in duabus his partibus perquàm sunt pauca: circa quæ si is qui instituetur, non repugnauerit, pronum ad cætera habiturus est cursum. Nempe enim plurimùm in hoc laboris exhausimus, vt ostenderemus, Rhetoricen bene dicendi scientiam, & vtilem, & artem, & virtutem esse: materiam eius, res omnes de quibus dicendum esset. Tum & eas in tribus ferè generibus, demonstratiuo, deliberatiuo, iudicialíque reperiri. Orationem porrò omnem constare rebus, & verbis: In rebus intuẽdam inuentionem, In verbis elocutionem, In vtrisque collocationem: quæ memoria complecteretur, actio commẽdaret. Oratoris officiũ, docendi, mouendi, delectãdi partibus cõtineri. Ex quibus ad docendũ expositio & argumẽtatio: ad mouẽdũ, affectus pertinerent: quos per omnem quidem causam, sed maximè tamen in ingressu ac fine dominari. Nã delectationem, quanuis in vtroque sit eorũ, magis tamẽ proprias in elocutione partes habere. Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ

personis,locis, temporibus continerentur. In omni porrò materia tria esse quærēda, An sit,quid sit,quale sit. His adiiciebamus, demonstratiuam laude ac vituperatione constare. In ea, quæ ab ipso de quo diceremus, quæ post eum acta essent,intuendum.Hoc opus tractatu honestorum vtiliúmque cōstare. Suasoriis accedere tertiam partem ex coniectura, Possétne fieri, & an esset futurum, de quo deliberaretur. Hîc præcipuè diximus spectandum, Quis,apud quem,quid diceret. Iudicialium causarum alias in singulis, alias in pluribus controuersiis consistere: & in quibusdam sufficere modò intentionem, modò depulsionem: porrò depulsionem omnem inficiatione duplici,factúmne,& an hoc factum esset,præterea defensione ac translatione cōstare. Quæstionem aut ex facto,aut ex scripto esse. Ex facto,de rerum fide, proprietate,qualitate.Ex scripto, de verborum vi, aut voluntate: in quibus vis tum causarum,tum actionum inspici soleat:quæque aut scripti & voluntatis:aut ratiocinatiuæ,aut ambiguitatis: aut legum contrariarum specie continetur. In omni porrò causa iudiciali,quinque esse partes, quarum exordio cōciliari audientem, narratione causam proponi,cōfirmatione roborari,refutatione dissolui, peroratione aut memoriam iudicis refici,aut animos moueri. His argumentādi & afficiendi locos, & quibus generibus concitari,placari,resolui iudices oportet,adiecimus. Accessit ratio diuisionis. Credere modò, qui discet, velit, certam quādam viam esse,in qua multa etiam sine doctrina præstare debeat per se ipsa natura: vt hæc de quibus dixi,nō tam inuenta à præceptoribus, quàm quum fierent,obseruata esse videantur. Plus exigunt laboris & curæ quæ sequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationem tractabimus,partem operis,vt inter omnes oratores cōuenit,difficillimā. Nā & M. Antonius,cuius suprà habuimus men- Elocutio difficillima. 1.de Orat.

Eloquens nemo.

tionem, ait à se disertos visos esse multos, eloquentem autem neminem. Disertis satis putat, dicere quæ oporteat: ornatè autem dicere, proprium esse eloquentissimi. Quæ virtus si vsque ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso quidem, aut L. Crasso, certum est & in his, & in prioribus eam desideratam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius inuentionem quidem ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquẽtiam oratoris. Ideóque præcipuè circa partis huius præcepta elaborauit. Quod eum meritò fecisse, etiam ipso rei de qua loquimur nomine palàm declaratur. Eloqui enim hoc est, omnia quæ mente conceperis, promere, atque ad audientes perferre: sine quo superuacua sunt priora, & similia gladio condito, atque intra vaginam suam hærenti. Hoc itaque maximè docetur, hoc nullus nisi arte assequi potest: huc studium adhibendum: hoc exercitatio petit, hoc imitatio: hîc omnis ætas consumitur: hoc maximè orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alia aliis potiora. Neque enim Asiani, aut quocunque alio genere corrupti, res non viderunt, aut eas non collocauerunt: neque quos aridos vocamus, stulti, aut in causis cæci fuerunt: sed his iudicium in eloquendo ac modus, illis vires defuerunt. vt appareat in hoc & vitium & virtutem esse dicendi. Non ideo tamen sola est agẽda cura verborum. Occurram enim necesse est, & velut in vestibulo protinus apprehẽsuris hanc confessionem meam resistam, iis, qui omissa rerum (qui nerui sunt in causis) diligentia, quodam inani circa voces studio senescunt: ídque faciunt gratia decoris: quod est in dicendo, mea quidem opinione pulcherrimũ, sed quum sequitur, non quum affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires: nanque & colorata, & adstricta, & lacertis expressa sunt: sed eadem siquis vul-

2. de Orat.

Eloquentia.

Eloqui.

Asiani oratores.

Cura verborũ cum rebus coniungenda.

Decor.

Cultus effœminans.

ſa atque fucata muliebriter comat, fœdiſſima ſunt ipſo formæ labore. Et cultus conceſſus atque magnificus addit hominibus, vt Græco verſu teſtatum eſt, authoritatem: at muliebris & luxurioſus, non corpus exornat, ſed detegit mentem. Similiter illa tranſlucida & verſicolor quorundam elocutio res ipſas effœminat, quæ illo verborum habitu veſtiuntur. Curam ergo verborum, rerum volo eſſe ſolicitudinem. Nam plerunque optima rebus cohærent, & cernuntur ſuo lumine. at nos quærimus illa tanquam lateant ſemper, ſéque ſubducant. Ita nunquam putamus circa id eſſe, de quo dicendum eſt: ſed ex aliis locis petimus, & inuentis vim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquẽtia eſt: quæ ſi toto corpore valet, vngues polire, & capillum reponere, non exiſtimat ad curam ſuam pertinere. Sed euenit plerunque, vt hac diligentia deterior etiam fiat oratio. Primùm, quia ſunt optima minimè accerſita, & ſimplicibus atque ab ipſa veritate profectis ſimilia. Nam illa quæ curam fatentur, & ficta atque compoſita videri etiam volunt, nec gratiam conſequuntur, & fidem amittunt, propter id quòd ſenſus obumbrant, & velut læto gramine ſata ſtrãgulant. Nam & quod rectè dici poteſt, circumimus amore verborum: & quod ſatis dictũ eſt, repetimus: & quod vno verbo patet, pluribus oneramus: & pleraque ſignificare melius putamus, quàm dicere. Quid, quòd nihil iam proprium placet, dum parum creditur diſertum, quod & alius dixiſſet? A corruptiſſimo quoque poetarum figuras ſeu tranſlationes mutuamur: tum demum ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligendos nos, opus ſit ingenio. Atqui ſatis apertè Cicero præceperat, in dicendo vitium vel maximum eſſe, à vulgari genere orationis, atque à conſuetudine cõmunis ſenſus abhorrere. Sed ille & durus, atq; ineruditus: nos melius, quibus ſordẽt omnia quæ natura dictauit, qui nõ or-

1. De Orat. in prologo.

namenta quærimus,ſed lenocinia:quaſi verò ſit vlla verborum,niſi rei cohærentiū, virtus? quæ vt propria ſint & dilucida & ornata, & aptè collocentur, ſi tota vita laborandum eſt,omnis ſtudiorum fructus amiſſus eſt. Atque pleroſque videas hærentes circa ſingula:& dū inueniunt, & dum inuenta ponderant,ac dimetiuntur.Quod etiam ſi idcirco fieret,vt ſemper optimis vterentur, abominanda tamen hæc infœlicitas erat, quæ & curſum dicēdi refrænat,& calorē cogitationis extinguit mora & diffidentia.Miſer enim,&(vt ſic dicam) pauper orator eſt,qui nullum verbum æquo animo perdere poteſt . Sed ne perdet quidem, qui rationem loquendi primùm cognouerit,tū lectione multa & idonea,copioſam ſibi verborum ſupellectilem compararit,& huic adhibuerit artem collocandi:deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit,vt ſemper in promptu ſint , & ante oculos . Nanque & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus ſuis occurrent. Sed opus eſt ſtudio præcedente, & acquiſita facultate, & quaſi repoſita. Nanque iſta quærendi,iudicandi,cōparandi anxietas,dum diſcimus,adhibenda eſt, non quum dicimus. Alioqui,ſicut qui patrimoniū non pararūt, ſubinde quærunt:ita in oratione,qui non ſatis laborarunt, ſi præparata vis dicendi non fuerit, erunt inofficioſi: non vt ad requiſita reſpōdere,ſed vt ſemper ſenſibus inhærere videātur , atque vt vmbra corpus ſequitur : tamen in hac ipſa cura eſt aliquid ſatis.Nam quum Latina,ſignificantia,ornata,aptè ſint collocata, quid amplius laboremus? Quibuſdam tamen nullus finis calumniandi eſt , & cum ſingulis penè ſyllabis commorandi : qui etiam quum optima ſint reperta,quærunt aliquid quod ſit magis antiquū, remotum,inopinatum:nec intelligunt iacere ſenſus in oratione,in qua verba laudantur. Sit igitur cura elocutionis quammaxima , dum ſciamus tamen nihil verborum

causa esse faciendum, quum verba ipsa rerum gratia sint reperta: quorum ea sunt maximè probabilia, quæ sensum animi nostri optimè promunt, atque in animis iudicum, quod volumus, efficiunt. Ea debēt præstare sine dubio & admirabilem & iucundam orationem. Verùm admirabilem non sic quo modo prodigia miramur: & iucundam orationem non deformi voluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ in elocutione spectanda. CAP. I.

IGITVR quam Græci φράσιν vocant, Latinè dicimus elocutionem. Eam spectamus in verbis, aut singulis, aut coniunctis. In singulis intuendum est, vt sint Latina, perspicua, ornata, & ad id quod efficere volumus, accommodata. In coniunctis, vt emendata, vt collocata, vt figurata. Sed ea quæ de ratione Latinè atque emendatè loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, quū de Grammatice loqueremur, executi sumus. Verùm illic tantum ne vitiosa essent, præcepimus: hîc non alienum est admonere, vt sint quamminimè peregrina, & externa. Multos enim quibus loquendi ratio non desit, inuenias: quos curiosè potius loqui dixeris, quàm Latiné: quo modo & illa Attica anus Theophrastum hominem alioqui disertissimum, annotata vnius affectatione verbi, hospitem dixit: nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quàm quòd nimium Atticè loqueretur. Et in Tito Liuio miræ facundiæ viro putat inesse Pollio Asinius quandam Patauinitatem. Quare, si fieri potest, & verba omnia & vox, huius alumnum vrbis oleant: vt oratio Romana planè videatur, non ciuitate donata.

Patauinitas Liuii.

De perspicuitate. CAP. II.

PERSPICVITAS in verbis præcipuā habet proprietatem: sed proprietas ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est, sua cuiusque rei appella-

Vitanda obscœna, humilia, & sordida.

tio, qua nõ semper vtimur. Nam & obscœna vitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis. In quo vitio cauendo non mediocriter quidã errare solent, qui omnia quæ sunt in vsu, etiam si causæ necessitas postulet, reformidant: vt ille qui in actione, Ibericas herbas, se solo nequicquam intelligente, dicebat, nisi irridens hanc vanitatem Cassius Seuerus, spartũ eum dicere velle indicasset. Nec video quare clarus orator, Duratos muria pisces, nitidius esse crediderit, quàm ipsum, id quod vitabat. In hac autem proprietatis specie, quæ nominibus ipsis cuiúsque rei vtitur, nulla virtus est: atque ei contrarium est vitium id quod apud nos improprium, ἄκυρον apud Græcos vocatur: quale est,

Improprium

AEneid.4

-Tantum sperare dolorem.

Aut quod in oratione Dolabellæ emendatum à Cicerone annotaui,* Mortem ferre. Aut qualia nunc laudantur à quibusdam, quorum est, *De cruce verba ceciderunt. Non tamen quicquid non erit proprium, protinus & improprii vitio laborabit: quia primũ omnium multa sunt & Græcè & Latinè nõ denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur: qui pilam aut sudem, appellatione priuatim sibi assignata caret. Et vt lapidare quid sit manifestum est: ita glebarum testarúmque iactus non habet nomen. Vnde abusio, quæ κατάχρησις dicitur, necessaria. Translatio quoque, in qua vel maximus est orationis ornatus, verba non suis rebus accommodat. Quare proprietas non ad nomen, sed ad vim significandi refertur: nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura quæ sunt eiusdem nominis, id, vnde cætera ducta sunt: vt Vertex est contorta in se aqua, vel quicquid aliud similiter vertitur. Inde propter flexum capillorum, pars est summa capi-

*morem

*decernere, ab vsu ceciderũt

Abusio in multis necessaria.

Translatio.

Proprietas ad vim significãdi infertur.

tis,& ex hoc quod est in montibus eminentissimum. Recte inquam dixeris hæc omnia, vertices, propriè tamen, vnde initium est. Sic soleæ,& turdi pisces,& cætera. Tertius est huic diuersus modus, quum res communis pluribus, in vno aliquo habet nomen eximium: vt carmen funebre propriè Nænia: & tabernaculum ducis, Augustale. Item quod commune est & aliis nomen, intellectu alicui rei peculiariter tribuitur: vt vrbem, Romã accipimus:& vænales,nouitios:&Corinthia,æra:quum sint vrbes aliæ quoque,& vænalia multa,& tam aurum & argentum,quàm æs Corinthium. Sed ne in his quidem virtus oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum,quod hoc etiam laudari modo solet vt propriè dictum, id est, quo nihil inueniri possit significantius: vt Cato dixit C. Cæsarem ad euertendam Rempublicam sobrium accessisse: vt Virgilius, Deductũ carmen, & Horatius Acrem tibiam,Hannibalémque dirum. In quo modo illud quoque est à quibusdam traditum proprii genus ex appositis, quæ epitheta dicuntur, vt, Dulce mustum: &, Cum dentibus albis. De quo genere alio loco dicendum est. Etiam quæ bene translata sunt,propria dici solent. Interim autem quæ sunt in quoque genere præcipua, proprii locum accipiunt, vt Fabius inter plures imperatorias virtutes Cunctator est appellatus. Possunt videri verba,quæ plus significant quàm eloquuntur,in parte ponenda perspicuitatis: intellectum enim adiuuant. Ego autem libentius emphasin retulerim ad ornatum orationis, quia non vt intelligatur efficit, sed vt plus intelligatur. At obscuritas fit etiam verbis ab vsu remotis: vt si commentarios quis Pontificum, & vetustissima fœdera & exoletos scrutatus authores,id ipsum petat ex eis,vt quæ inde cõtraxerit, non intelligantur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, vt quædam soli scire

videantur. Fallũt etiam verba, vel regionibus quibuſdam magis familiaria, vel artium propria, vt Atabulus ventus, & nauis Saccaria, &, in malaco ſanũ: quæ vel vitanda apud iudicem ignarum ſignificationum earum, vel interpretanda ſunt. Sicut in his quæ homonyma dicuntur: vt, Taurus animal ſit, an mons, an ſignum in cælo, an nomẽ hominis, an radix arboris, niſi diſtinctum non intelligitur. Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu & continuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam lõgus, vt eum proſequi non poſſit intentio: Nec traiectione tam tardus, vt in hyperbaton finis eius differatur. Quibus adhuc peior eſt miſtura verborum, qualis in illo verſu,

Homonyma.

Taurus.

Æneid.1.

Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus aras.

Parentheſis.

Etiam interiectione, qua & oratores & hiſtorici frequenter vtuntur, vt medio ſermone aliquem inſerant ſenſum, impediri ſolet intellectus, niſi quod interponitur, breue eſt. Nam Virgilius illo loco, quo pullum equinum deſcribit, quum dixiſſet,

Georg.3

Nec vanos horret ſtrepitus:

compluribus inſertis, alia figura quinto demũ verſu redit,

-tum ſiqua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit.

Vitanda in primis ambiguitas, non hæc ſolũ, de cuius genere ſuprà dictum eſt, quæ incertũ intellectum facit, vt, Chremetem audiui percuſſiſſe Demeam: ſed illa quoque quæ etiam ſi turbare non poteſt ſenſum, in idem tamen verborum vitium incidit: vt ſi quis dicat viſum à ſe hominem librum ſcribentem. Nam etiam ſi librum ab homine ſcribi pateat, malè tamen compoſuerat, fecerátq; ambiguum quantum in ipſo fuit. Eſt etiã in quibuſdam turba inanium verborum, qui dum communẽ loquendi morem reformidant, ducti ſpecie nitoris, circumeunt omnia copioſa loquacitate quæ dicere volunt: ipſam deinde il-

Lachetem dicit ſupra cap. 10. de ambiguo.

lam seriem cum alia simili iungentes, miscentésque, vltrà quàm vllus spiritus durare possit, extendunt. In hoc malum etiã à quibusdam laboratur: neque id nouum vitium est, quum iam apud Titum Liuium inueniam fuisse praeceptorem aliquem, qui discipulos obscurare quæ diceret, iuberet, Græco verbo vtens, σκότισον. Vnde illa scilicet egregia laudatio, Tanto melior: ne ego quidem intellexi. Alii breuitatis æmuli, necessaria quoque orationi subtrahunt verba, & velut satis sit scire ipsos quæ dicere velint, quantum ad alios pertineat, nihil putant. At ego otiosum sermonem dixerim, quem auditor suo ingenio non intelligit. Quidam emutatis in peruersum dictis, de figuris idẽ vitium consequũtur. Pessima verò sunt ἀδιάνοητα, hoc est, quæ verbis aperta, occultos sensus habent: vt, Conductus est cæcus secus viã stare. &, Qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scholis suprà se cubasse. Ingeniosa hæc & fortia, vt ex ancipiti diserta credantur, perficiunt. At peruasit quidem iam multos ista persuasio, vt id iam demum eleganter atque exquisitè dictum putent, quod interpretandum sit. Sed auditoribus etiam nonnullis grata sunt hæc, quæ quum intellexerint, acumine suo delectantur, & gaudent nõ quasi audiuerint, sed quasi inuenerint. Nobis prima sit virtus perspicuitatis, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio: nihil neque desit, neque superfluat. Ita sermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas quo modo præstanda sit, diximus in præceptis narrationis. Similis autẽ ratio est in omnibus. Nam si neque pauciora quàm oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta: quia id ipsum in consilio est habendum, non semper tam esse acrem iudicis intentionem, vt obscuritatem apud se ipse discutiat,

Obscurus sermo.

& tenebris orationis inferat quoddã intelligentiæ suæ lumen: sed multis eum frequenter cogitationibus auocari: nisi tam clara fuerint quæ dicemus, vt in animũ eius oratio, vt sol in oculos, etiam si in eam non intendatur, incurrat. Quare non vt intelligere possit, sed ne omnino possit nõ intelligere, curandũ. Propter quod etiam repetimus sæpe, quæ non satis percepisse eos qui cognoscunt putamus. Quæ causa vtique nostra est culpa dicta obscurius: qua causa ad planiora & cõmunia magis verba descendimus: quũ id ipsum optimè fiat, quod nos aliquando non optimè fecisse simulamus.

De ornatu. CAP. III.

VENIO nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus quàm in cæteris dicendi partibus sibi indulget Orator. Nam emendate quidem ac dilucide dicentium, tenue præmium est, magísque vitiis carere est, quàm vt aliquam magnam virtutem adeptus esse videaris. Inuentio cum imperitis sæpe communis: dispositio modicæ doctrinæ credi potest: & quæ sunt artes altiores, plerunque occultantur, vt artes sint: denique omnia hæc ad vtilitatem causarum solam referẽda sunt. Cultu verò atque ornatu se quoque commendat ipse qui dicit, & in cæteris iudicium doctorum, in hoc verò etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modò, sed etiam fulgentibus armis præliatus in causa est Cicero Cornelii: qui non assecutus esset docendo iudicem tantùm, & vtiliter demum ac Latinè perspicuéque dicẽdo, vt populus Romanus admirationem suam non acclamatione tantùm, sed etiam plausu confiteretur. Sublimitas profectò, & magnificentia, & nitor, & authoritas expressit illum fragorem. Nec tam insolita laus esset prosecuta dicentem, si vsitata, & cæteris similis fuisset oratio. Atque ego illos credo, qui aderant, nec sensisse quid facerent, nec sponte iudicióque

Ciceronis laus ex causa Cornelii.

plausisse: sed velut mente captos, & quo essent in loco ignaros, erupisse in hũc voluntatis affectum. Sed ne causæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. Nam qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt: plerunque ipsa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. Nam & ferrum affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa non tam nos confunderent, si vis eorum tantùm, non etiam ipse fulgor timeretur. Rectéq; Cicero his ipsis ad Brutum verbis quadam in epistola scribit, Nam eloquentiam quæ admirationẽ non habet, nullam iudico. Aristoteles quoque eandem petendam maximè putat. Sed hic ornatus (repetam enim) virilis, fortis, & sanctus sit: nec effœminatam leuitatem, nec fuco eminẽtem colorem amet, sanguine & viribus niteat. Hoc autem adeo verum est, vt quum in hac maximè parte sint vicina virtutibus vitia, etiam qui vitiis vtuntur, virtutis tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat me inimicum esse culte dicentibus. Non nego hanc esse virtutem, sed illis eam non tribuo. An ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis ostẽderit lilia, & violas, & amœnos fontes surgẽtes, quàm vbi plena messis, aut graues fructu vites erunt? Sterilem platanum, tonsásque myrtos, quàm maritam vlmum, & vberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites: licet quid essent, si aliud nihil haberent? Nullúsne ergo etiam fructiferis adhibẽdus est decor? quis negat? Nam & in ordinem certáque interualla redigam eas arbores. Quid enim illo quincunce speciosius, qui, in quancunque partem spectaueris, rectus est? Sed protinus in id quoque prodest, vt terræ succum æqualiter trahant. Surgentia in altum cacumina oleæ, ferro coercebo: in orbem se formosius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. Decẽtior equus, cuius astricta sint ilia, sed idem velocior.

In Rhetor.

Xenophon in Œconomico & Cicero in Catone.

Pulcher aſpectu ſit athleta, cuius lacertos exercitatio expreſſit, idem certamini paratior. Nunquam verò ſpecies ab vtilitate diuiditur. Sed hoc quidem diſcernere modici iudicii eſt. Illud obſeruatione dignius, quòd hic ipſe honeſtus ornatus pro materiæ genere debet eſſe variatus. Atque vt à prima diuiſione ordiar, non idem demonſtratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus cauſis cõueniet. Nanque illud genus oſtẽtationi compoſitum, ſolam petit audientium voluptatem: ideóque omnes dicendi artes aperit, ornatúmque orationis exponit: vt qui non inſidietur, nec ad victoriam, ſed ad ſolum finẽ laudis & gloriæ tendat. Quare quicquid erit ſententiis populare, verbis nitidum, figuris iucundum, trãſlationibus magnificũ, compoſitione elaboratũ, velut inſtitor quidã eloquentiæ, intuendũ & penè pertractandũ dabit. Nam euẽtus ad ipſum nõ ad cauſam refertur. At vbi res agitur, & vera dimicatio eſt, vltimus ſit famæ locus. Propterea non debet quiſquã, vbi maxima rerum momẽta verſantur, de verbis eſſe ſolicitus. Neque hoc eò pertinet, vt in his nullus ſit ornatus, ſed vti preſſior & ſeuerior, eo minus confeſſus, præcipuè ad materiam accommodatus. Nam & ſuadendo ſublimius aliquid ſenatus, concitatius populus, & in iudiciis publicæ capitaléſque cauſæ poſcunt accuratius dicendi genus. At priuatum conſilium, cauſáſque paucorum, vt frequenter accidit, calculorum, purus ſermo, & diſſimilis curæ magis decuerit. An non pudeat certã creditam pecuniã periodis poſtulare? aut circa ſtillicidia affici? aut in mancipii redhibitione ſudare? Sed ad propoſitum. Et quoniam orationis tam ornatus quàm perſpicuitas, aut in ſingulis verbis eſt, aut in pluribus poſitus, quid ſeparata, quid coniuncta exigant, conſideremus: quanquam rectiſſimè traditum eſt, perſpicuitatem propriis, ornatum tranſlatis verbis magis egere. Sciamus in-

ornatũ esse, quod sit improprium. Sed quũ idem frequẽtissimè plura significent, quod συνωνυμία vocatur, iam sunt aliis alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora. Nam vt syllabæ è literis melius sonantibus clariores sunt, ita verba è syllabis magis vocalia: & quo plus quæque spiritus habet, auditu pulchrior. Et quod facit syllabarum, idem verborum quoque inter se copulatio: vt aliud alii iunctum melius sonet. Diuersus est tamen vsus. Nam rebus atrocibus verba etiam ipso auditu aspera magis conuenient. In vniuersum quidem, optima simplicium creduntur, quæ aut maximè exclamant, aut sono sunt iucundissima. Et honesta quidem turpibus potiora semper, nec sordidis vnquam in oratione erudita locus. Clara illa, atque sublimia, plerunque materiæ modo cernenda sunt. Quod enim alibi magnificum, tumidum alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores videntur. Et sicut in oratione nitida notabile est humilius verbum, & velut macula: ita à sermone tenui sublime nitidúmque discordat, fítque corruptum, quia in plano tumet. Quædam non tam ratione quàm sensu iudicantur: vt illud,

Inornatum. συνωνυμία. Cic. in part.

Verba rebus conueniant.

-cæsa iungebant fœdera porca. Æneid. 8

fecit elegãs, fictio nominis: quòd si fuisset porco, vile erat. In quibusdam ratio manifesta est. Risimus, & meritò, nuper poetam qui dixerat,

Prætextam in cista mures rosere Camilli. Georg. 4

At virgilii miramur illud, -sæpe exiguus mus.

Nam epitheton exiguus, aptum proprium effecit ne plus expectaremus, & casus singularis magis decuit, & clausula ipsa vnius syllabæ non vsitata, addidit gratiam. Imitatus est itaque vtrunque Horatius:

-Nascetur ridiculus mus. Nec augenda semper oratio, sed submittenda nonnunquã est. Vim rebus aliquan-

In Arte Poet. Humilia vim habent ad auctionẽ submittendam.

do & ipſa verborum humilitas affert. An quum dicit in Piſonem Cicero, Quum tibi tota cognatio in ſarraco aduehatur: incidiſſe videtur in ſordidum nomen, non eo contemptum hominis quem deſtructum volebat, auxiſſe? Et alibi, Caput opponis cum eo coniſcans. Vnde interim grati idiotis ioci: qualis eſt ille apud M. Tullium, Puſio qui cum maiore ſorore cubitauit. Et, Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixit. Et pro Milone illud, Heus vbi Ruſcio? &, Erutius Antoniaſter. Id tamen in declamationibus eſt notabilius: laudaríque me puero ſolebat, Da patri panem. & in eodem, Etiam canem paſcis. Res quidem præcipuè in ſcholis anceps, ſed frequenter cauſa riſus, nunc vtique, quũ hæc exercitatio procul à veritate ſeiuncta, laboret incredibili verborum faſtidio, ac ſibi magnam partem ſermonis abſciderit. Quũ ſint autem verba propria, ficta, tranſlata: propriis dignitatem dat antiquitas. nanque & ſanctiorem & magis admirabilem faciunt orationẽ, quibus non quilibet fuerat vſurus: eóque ornamento acerrimi iudicii P. Virgilius vnice eſt vſus. Olli enim, & Quia nam, & Mi, & Ponè, pellucent, & aſpergunt illam, quæ etiam in picturis eſt gratiſſima, vetuſtatis inimitabilem arti authoritatẽ. Sed vtendum modo, nec ex vltimis tenebris repetenda. Satis eſt vetus, Quæſo quid neceſſe eſt dicere? Oppidò, quo ſunt vſi paulùm tempore noſtro ſuperiores, vereor vt iam non ferat quiſquam: certè Antigerio, cuius eadem ſignificatio eſt, nemo niſi ambitioſus vtetur. AErumnas, quid opus eſt? tanquam parum ſit ſi dicatur labor. horridum, Reor: tolerabile, Autumo: Tragicũ, Prolem ducendam: Vniuerſam eius proſapiam, inſulſum. Quid multa? totus propè mutatus eſt ſermo. Quædam tamen adhuc vetera vetuſtate ipſa gratius nitent, quædam etiam neceſſariò interim ſumuntur, Emancipare, & Fari, & multa alia etiã au-

Pro Cælio.
Pro Murena.
Pro Vareno, authore Piſc.
AEneid. 5
Cice. 2. de fi.
Cic. 3. de Oratore.

dientibus grata inseri possunt, sed ita demum, si non appareat affectatio. In qua mirificè Virgilius, In Priapeis.

Et * Hormethiorum amator iste verborum, *Corinthioru

Iste iste rhetor, nanque quatinus totus

Thucydides * Britannus, Atticæ febres, *tyrannus.

Tau gallicum imminet: ipsemet malè illisit.

Ita omnia ista verba miscuit fratri.

Cimber hic fuit, à quo fratrē necatum hoc Ciceronis dicto notatum est, Germanum Cimber occidit. Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur, Philipp. xi.

Et verba antiqui multum furate Catonis

Crispe, Iugurthinæ conditor historiæ.

Odiosa cura. nam est cuilibet facilis. & hoc pessima, quòd rei studiosus, non verba rebus aptauit, sed res extrinsecus arcessit, quibus hæc verba conueniant. Fingere, vt primo libro dixi, Græcis magis concessum est, qui sonis etiam quibusdam & affectibus non dubitauerunt nomina aptare: non alia libertate, quàm qua illi primi homines rebus appellationes dederunt. Nostri autem iniungendo aut deriuando paulùm aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an, Gradus eliminat, apud Accium in Tragœdia dici oportuisset. At veteres ne Expectorat quidem timuerunt. Et sanè eiusdem notæ est, Exanimat. At in tractu & declinatione talia sunt, qualia apud Ciceronem Beatitas & beatitudo: quæ dura quidem sentit esse, veruntamen vsu putat posse molliri. Nec à verbis modò, sed à nominibus quoque deriuata sunt quædam, vt à Cicerone Sullaturit, * & ab Asinio Fimbriatum & fibulatum. Multa ex Græco formata noua, ac plurima à Sergio Flauio, quorum dura quædam admodum videntur, vt Ens & essentia: quæ cur tantopere aspernemur, nihil

Ficta siue nouata.

3. de Orat.

De natura deorum 1.

*subuculatum

video, nisi quòd iniqui iudices aduersus nos sumus, ideóque paupertate sermonis laboramus. Quædã tamen perdurant. Nam & quæ vetera nunc sunt, fuerunt olim noua, & quædam in vsu perquàm recentia, Messala primus

Cic. Orat. 4. post reditum.

reatum, munerarium Augustus primus dixerunt. Piraticam quoque vt musicam & fabricam dici adhuc dubitabant mei præceptores. Fauorem & vrbanum, Cicero

Epist. lib. 3

noua credit. Nam & in epistola ad Brutum, Eum, inquit, amorem, & eum (vt hoc verbo vtar) fauorem in consilium aduocabo. Et ad Appium Pulchrum, Te hominem non solùm sapientem, verumetiam (vt nunc lo-

In Andria.

quuntur) vrbanum. Idem putat à Terentio primum dictum esse obsequiũ. Cæcilius ad Sisennam, Albenti cælo. Ceruicem videtur Hortensius primus dixisse, nam veteres pluraliter appellabant. Audendum itaque. Neque

3. de Orat. & in Part.

enim accedo Celso, qui ab Oratore verba fingi vetat. Nã cum sint eorum alia (vt dicit Cicero) natiua, id est quæ significata sunt primo sensu: alia reperta, quæ ex his facta sunt: vt iam nobis ponere alia quàm quæ illi rudes homines primíque fecerunt, fas non sit: at deriuare, flectere, coniungere, quod natis postea concessum est, quando desiit licere? Et si quid periculosius finxisse videmur, quibusdã remediis præmuniẽdũ est, Vt ita dicam, Si licet dicere, Quodãmodo, Permitte mihi sic. Quod idem etiã in iis quæ licentius translata erũt, proderit, quæ non tutò dici possunt. In quo non falli iudiciũ nostrum, solicitudine ipsa manifestũ erit. Qua de re Græcũ erit illud elegantissi-

Translata

mũ, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Translata

Lib. 1.

probari nisi in contextu sermonis nõ possunt. Itaq; de singulis verbis satis dictũ, quæ, vt alio loco ostẽdi, per se nullam virtutẽ habent. Sed ne inornata sunt quidẽ, nisi quũ

Cic. epist. famil. 9

sunt infra rei de qua loquẽdum est, dignitatem: excepto, si obscœna nudis nominibus enunciẽtur. Quod viderint,

qui non putant esse vitanda, quia nec sit vox vlla natura turpis: & siqua est rei deformitas, alia quoque appellatione quacunque ad intellectum eundem nihilominus perueniat. Ego Romani pudoris more contentus, vt iam respondi talibus, verecundiam silentio vindicabo. Iam hinc igitur ad coniuncti sermonis rationem transeamus. Cuius ornatus in hæc duo prima diuiditur, Quam concipiamus elocutionem, Quo modo efferamus. Nam primũ est, vt liqueat, augere quid velimus, an minuere: concitate dicere, an moderate: læte, an seuere: abundanter, an presse: aspere, an leniter: magnificè, an subtiliter: grauiter, an vrbanè: tum quo translationis genere, quibus figuris, qualibus sententiis, quo modo, qua postremò collocatione, id quod intendimus, efficere possimus. Cæterũ dicturus quibus ornetur oratio, prius ea quæ sunt huic contraria laudi, attingam: nam prima virtus est, vitio carere. Igitur ante omnia, ne speremus ornatam orationem fore, quæ probabilis non erit. Probabile autem Cicero id genus dicit, quod nõ plus minúsve est quàm decet. Non quia comi expolirìq; non debeat, (nã & hæc ornatus pars est) sed quia vitiũ est vbiq; quod nimiũ est. Itaq; vult esse authoritatem & pondus in verbis: sententias vel graues, vel aptas opinionibus hominũ ac moribus. His enim saluis licet assumere ea quibus illustrem fieri orationem putat. Delectant translata, superlata, ad nomen adiuncta, duplicata, & idem significantia, ab ipsa actione atque ab imitatione rerum non abhorrentia. Sed quoniam vitia prius demonstrare aggressi sumus, vel hoc vitiũ sit quod κακόφατον vocatur: siue mala consuetudine in obscœnum intellectum sermo detortus est, vt Ductare exercitus, & Patrare bellum, apud Sallustium dicta sanctè & antiquè, ridentur à nobis, si diis placet. quam culpam non scribentium quidem iudico, sed legentium: tamen vitanda, qua-

Coniuncti sermonis ratio & ornatus, cuius duæ partes.

In partit.

Nimiũ, vbiq; vitium.

Illustris oratio.

Vitia orationis.

κακόφατον.

tinus verba honesta moribus perdidimus, & euincētibus etiā vitiis cedendū est. siue iunctura deformiter sonat, vt si cū hominibus notis loqui nos dicimus, nisi hoc ipsum, HOMINIBVS, medium sit, in præfata videmur incidere: quia vltima prioris syllabæ litera, quæ exprimi nisi labris coeuntibus non potest, aut intersistere nos indecentissimè cogit, aut continuata cum insequente, in naturā eius corrumpitur. Aliæque coniunctiones aliquid simile faciunt, quas persequi longum est, in eo vitio quod vitandum dicimus, commorantes. Sed diuisio quoque affert eandem iniuriam pudori, vt si Intercapedinis nominatiuo casu quis vtatur. Nec scripto modò id accidit, sed etiā sensu plerique obscœnè intelligere, nisi caueris cupiunt: vt apud Ouidium,

1.Metamor. Quæque latent, meliora putat:

ac ex verbis quæ longissimè ab obscœnitate absunt, occasionem turpitudinis rapere. Siquidem Celsus Cacophaton apud Virgilium putat,

Georgic.1 Incipiunt agitata tumescere.

quod si recipias, nihil loqui tutum est. Deformitati proximū est humilitatis vitium, ταπείνωσιν vocant, qua rei magnitudo vel dignitas minuitur: vt, Saxea est verruca in summo montis vertice. Cui natura contrarium, sed errore par est, paruis dare excedentia modum nomina, nisi quū ex industria risus inde captatur. Itaq; nec parricidā, nequā dixeris hominē: nec deditum forte meretrici, nefarium: quòd alterum parum, alterum nimium est. Proinde quædam hebes, sordida, ieiuna, tristis, ingrata, vilis oratio est. Quæ vitia facillimè fiunt manifesta contrariis virtutibus. Nam primùm acuto, secundùm nitido, tertiùm copioso, deinceps hilari, iucūdo, accurato diuersum est. Vitanda & μείωσις, quum sermoni quidem deest aliquid quo minus plenus sit: quanquam id obscuræ potius quàm in-

[Margin notes: ταπείνωσις & cōtrarium ei vitium. — μείωσις.]

ornatæ orationis vitium eſt. Sed hoc quoque quũ à prudentibus fit, ſchema dici ſolet, ſicut ταυτολογία, id eſt eiuſdem verbi aut ſermonis iteratio. Hæc enim, quanquam non magnopere ſummis authoribus vitata interim, vitiũ videri poteſt: in quod ſæpe incidit etiam Cicero ſecurus tam paruæ obſeruationis, ſicut hoc loco, Non ſolùm igitur illud iudicium iudicii ſimile, iudices, nõ fuit. Interim mutato nomine ἐπανάληψις dicitur, atque eſt & ipſum inter ſchemata: quorũ exempla illo loco reddam, quo virtutes erũt. Peior hac ὁμοιολογία eſt, quæ nulla varietatis gratia leuat tædium, atque eſt tota coloris vnius, quæ maximè deprehenditur carens arte oratoria. Eáque & in ſententiis, & figuris, & cõpoſitione longa, non animis ſolùm ſed etiam auribus eſt ingratiſſima. Vitanda μακρολογία, id eſt lõgior quàm oporteat ſermo, vt apud Liuium, Legati non impetrata pace, retrò domum, vnde venerant, abierunt. Sed huic vicina periphraſis virtus habetur. Eſt & πλεονασμὸς vitiũ, quũ ſuperuacuis verbis oneratur oratio, Ego meis oculis vidi. Satis eſt enim, vidi. Emendauit hoc nõ inurbanè in Hircio Cicero, qui quũ in Panſam declamans, filium à matre decem mẽſibus in vtero latum eſſe dixiſſet, Quid? aliæ, inquit, in penula ſolẽt ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cuius exẽplum priore loco poſui, affirmationis gratia adhibetur,

-vocémque his auribus hauſi.

At vitium erit, quoties otioſum fuerit, & ſupererit, non quum adiicietur. Eſt etiam quæ περιεργία vocatur, ſuperuacua (vt ſic dixerim) operoſitas, vt à diligenti curioſus, & à religione, ſuperſtitio diſtat. Atque vt ſemel finiã, verbum omne quod neque intellectum adiuuat, neque ornatum, vitioſum dici poteſt. κακόζηλον, id eſt mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, & exilia, & prædulcia, & abundantia, & arceſſita, & exultantia

ταυτολογία.

Pro Cluentio.

ἐπανάληψις.

ὁμοιολογία.

μακρολογία.

Lib. 8. ab vrbe condita.

πλεονασμός.

AEneid. 4.

περιεργία.

κακόζηλον.

ſub idem nomen cadunt. Denique κακόζηλον vocatur, quicquid eſt vltra virtutem, quoties ingenium iudicio caret, & ſpecie boni fallitur: omnium in eloquentia vitiorum peſſimum. Nam cætera quũ vitentur, hoc petitur. Eſt autem totũ in elocutione. Nam rerum vitia ſunt, ſtultum, commune, contrarium, ſuperuacuum: corrupta oratio in verbis maximè impropriis, redundantibus, comprehenſione obſcura, compoſitione fracta, vocum ſimilium aut ambiguarum puerili captatione conſiſtit. Eſt autem omne κακόζηλον vtique falſum, etiamſi non omne falſum κακόζηλον, vt quũ dicitur aliter quàm ſe natura habet, & quàm oportet, & quàm ſat eſt. Totidem autẽ generibus corrumpitur oratio, quot ornatur. Sed de hac parte & in alio à nobis opere plenius dictum eſt, & in hoc ſæpe tractabitur, & adhuc ſpargetur omnibus locis. Loquẽtes enim de ornatu, ſubinde quæ ſunt vitãda, ſimilia virtutibus vitia, dicemus. Sũt inornata & hæc: Quod male diſpoſitũ eſt, id ἀνοικονόμητον. Quod male figuratũ, id ἀσχήματον. Quod male collocatum, id κακοσύνθετον vocant. Sed de diſpoſitione diximus: de figuris & cõpoſitione dicemus. κοινισμὸς quoq; appellatur quædam miſta ex varia ratione linguarũ oratio, vt ſi Atticis Dorica, Ionica, AEolica etiam dicta confundas. Cui ſimile vitiũ eſt apud nos, ſiquis ſublimia humilibus, vetera nouis, poetica vulgaribus miſceat. Id enim tale eſt monſtrum, quale Horatius in prima parte libri de arte Poetica fingit,

In libro de cauſis corruptæ eloquentiæ.

ἀνοικονόμητον. ἀσχήματον. κακοσύνθετον. κοινισμός,

Humano capiti ceruicẽ pictor equinã Iungere ſi velit,
& cætera ex diuerſis naturis ſubiiciat. Ornatum eſt quod perſpicuo ac probabili plus eſt. Eius primi ſunt gradus, in eo quod velis, exprimendo, concipiendóque: tertius, qui hæc nitidiora faciat, quod propriè dixeris cultum. Itaque ἐνάργειαν, cuius in Præceptis narrationis feci mentionẽ, quia plus eſt euidentia, vel vt alii dicunt, repræſentatio quàm

Ornatum, & eius gradus.

ἐνάργεια.

Repræſẽtatio

perſpicuitas:& illud quidem patet:hæc ſe quodammodo oſtendit : inter ornamenta ponamus. Magna virtus eſt, res de quibus loquimur, clare, atque vt cerni videantur, enũtiare. Non enim ſatis efficit, neque vt debet plenè dominatur oratio , ſi vſque ad aures volet, atque ea ſibi iudex de quibus cognoſcit, narrari credit, non exprimi, & oculis mentis oſtendi. Sed quoniam pluribus modis accipi ſolet, non equidem in omnes eam particulas ſecabo, quarum ambitioſè à quibuſdam numerus augetur , ſed maximè neceſſarias attingam. Eſt igitur vnũ genus quo tota rerum imago quodammodo verbis depingitur,

Conſtitit in digitos extemplò arrectus vterque, AEneid.5.

& cætera, quæ nobis illam pugilum congredientium faciem ita oſtendunt, vt non clarior futura fuerit ſpectantibus. Plurimùm in hoc genere, ſicut in cæteris, eminet Cicero. An quiſquam tam procul à concipiendis imaginibus rerũ abeſt, vt quum illa in Verrem legit, Stetit ſoleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicáque talari, muliercula nixus in littore: nõ ſolùm ipſum os intueri videatur, & locũ & habitũ, ſed quædam etiam ex iis quæ dicta nõ ſunt, ſibi ipſe adſtruat? Ego certè mihi cernere videor & vultum, & oculos, & deformes vtriuſque blanditias, & eorum qui aderant, tacitam *auerſationem, ac timidam verecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa quã conamur exprimere facies, vt eſt apud eundem (nanque ad omnium ornãdi virtutum exempla vel vnus ſufficit) in deſcriptione conuiuii luxurioſi, Videbar mihi videre alios intrantes, alios autem exeuntes, partim ex vino vacillantes , partim heſterna potatione oſcitantes. Verſabatur inter hos Gallius vnguentis oblitus, redimitus coronis. Humus erat immunda, lutulenta vino, coronis languidulis , & ſpinis cooperta piſcium. Quid plus videret qui intraſſet? Sic vrbium captarum creſcit miſe-

Expreſſa rei imago.

Act.7.

*obſeruationem

Vide Aquilã Romanũ de Prodiorthoſi

ratio. Sine dubio enim qui dicit expugnatam esse ciuitatem, complectitur omnia quæcunque talis fortuna recipit: sed in affectus minus penetrat breuis hic velut nuntius. At si aperias hæc quæ verbo vno inclusa erant, apparebunt effusæ per domos ac templa flammæ, & ruentium tectorũ fragor, & ex diuersis clamoribus vnus quidam sonus, aliorũ fuga incerta: alii in extremo complexu suorum cohærentes, & infantium fœminarúmque ploratus, & malè vsque in illum diem seruati fato senes: tum illa prophanorum sacrorúmque direptio, efferẽtium prædas repetentiúmque discursus, & acti ante suum quisque prædonem catenati, & conata retinere infantem suũ mater, & sicubi maius lucrum est, pugna inter victores. Licet enim hæc omnia (vt dixi) complectatur euersio, minus est tamen totum dicere quàm omnia. Consequemur autem vt manifesta sint, si fuerint verisimilia: & licebit etiam falsò adfingere quicquid fieri solet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus,

Vrbis captæ descriptio.

AEneid. 2.

-mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidúsque coit formidine sanguis.

AEneid. 7.

Et trepidæ matres pressêre ad pectora natos.

Atque huius summæ, iudicio quidem meo, virtutis facillima est via. Naturam intueamur, hãc sequamur. Omnis *eloquentia circa opera vitæ est, ad se refert quisque quæ audit. & id facillimè accipiunt animi, quod cognoscunt. Præclarè verò ad inferendam rebus lucem repertæ sunt similitudines, quarum aliæ sunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem cõpositæ, quod est huius loci proprium,

*elegantia

Similitudines.

AEneid. 2.

-inde lupi ceu
Raptores atra in nebula. Et,

AEneid. 4.

Misit aui similis, quæ circum littora, circum
Piscosos scopulos humilis volat æquora iuxta.

Quo in genere id est præcipuè custodiendum, ne id quod similitudinis gratia asciuimus, aut obscurum sit, aut ignotum. Debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. Quare sanè poetis quidem permittamus huiusmodi exempla, Quid in similibus obseruandum.

Qualis vbi hybernam Lyciam, Xanthíque fluenta, AEneid.4.
Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Non idem decebit oratorem, vt occultis aperta demonstret. Sed illud quoque de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat orationem, facítque sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quo quæque longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis est. Illa vulgaria videri possunt, & vtilia tamen ad conciliandam fidem, Vt terram cultu, sic animū disciplinis meliorem vberiorémq; fieri. Et, Vt medici abalienata morbis membra præcidūt: ita turpes ac perniciosos, etiā si nobis sanguine cohæreant, amputandos. Iam sublimius illud pro Archia, Saxa atq; solitudines voci respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt, &c. Quod quidem genus à quibusdam declamatoria maximè licentia corruptum est. Nam & falsis vtuntur: nec illa iis quibus tandem similia videri volunt, applicant. quorum vtrunque in iis est, quæ me iuuene vbique cantari solebant, Magnorum fluminum nauigabiles fontes sunt, &, Generosioris arboris statim planta cum fructu est. In omni autem parabola aut præcedit similitudo, & res sequitur: aut præcedit res, & similitudo sequitur. Sed interim libera & separata est: interim, quod longè optimum est, cum re cuius est imago, connectitur, collatione inuicem respondente, quod facit redditio contraria, quæ ἀνταπόδοσις dicitur. Præcedit similitudo illa, cuius modò feci mentionem, -inde lupi ceu Similitudinis ratio. Parabolæ lex. ἀνταπόδοσις.

Raptores atra in nebula,

Sequitur in primo Georgicôn post longam de bellis ciuilibus atque externis conquestionem,

Vt quum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt se in spatia,& frustrà retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine antapodosi. Redditio autem illa rem vtranque quam comparat,velut subiicit oculis,& pariter ostendit. Cuius præclara apud Virgilium multa reperio exēpla:sed oratoriis potius vtēdum est. Dicit Cicero pro Murena,Vt aiunt in Græcis artificibus eos aulœdos esse, qui citharœdi fieri non potuerunt : sic nos videmus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris studiū deuenire. Illud pro eodem,iam penè poetico spiritu,sed tamen cū sua redditione, quod est ad ornatum accommodatius, Nam vt tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commouentur, sæpe improuiso, nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa concitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari sæpe intelligas quo signo commota sit: sæpe ita obscura est, vt casu excitata esse videatur. Sunt & illæ breues,Vagíque per syluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium,Quo ex iudicio velut incēdio nudus effugit. Quibus similia possunt cuicūque etiā ex quotidiano sermone succurrere. Huic subiacet virtus non solùm apertè ponendi rem ante oculos,sed circuncisè atque velociter. Ac meritò laudatur breuitas integra, sed ea minus præstat quoties nihil dicit nisi quod necesse est, βραχυλογίαν vocant, quæ reddetur inter schemata. Est verò pulcherrima,quū plura paucis complectimur,quale illud Sallustii est, Mithridates corpore ingenti perinde armatus. Hoc malè imitantes sequitur obscuritas. Vicina prædictæ,sed amplior virtus est ἔμφασις, altiorem præbens intellectū, quàm quem verba per se ipsa declarant. Eius duæ sunt species:altera,quæ plus significat quàm di-

βραχυλογία.

ἔμφασις.

cit: altera, quæ etiam id quod non dicit. Prior est & apud Homerum, quum Menelaus Graios in equum ascendisse dicit: nam verbo vno magnitudinem eius ostendit. & apud Virgilium, Odyss. 8.

Demissum lapsi per funem. AEneid. 2.

Nam sic quoque altitudo demonstrata est. Idem Cyclopa quũ iacuisse dicit per antrũ immensum, prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est. Sequens posita est in voce aut omnino suppressa, aut etiam abscissa. Supprimitur vox, vt fecit pro Ligario Cicero, Quod si in tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te inquã obtines. intelligo quid loquar. Tacuit enim illud, quod nihilominus accipimus, non deesse homines qui ad crudelitatem eum impellerẽt. Abscinditur per ἀποσιώπησιν, quæ quoniam est figura, reddetur suo loco. Est in vulgaribus quoque verbis emphasis, Virum esse oportet, & homo est ille, & viuendum est. Adeò similis est arti plerunque natura. Non tamen satis eloquentiæ est, ea de quibus dicat, clarè atque euidenter ostendere: sed sunt multi ac varii excolendæ orationis modi. Nam & ipsa illa ἀφέλεια simplex & inaffectata habet quendam purũ, qualis etiam in fœminis amatur, ornatũ. Et sunt quædam velut è tenui diligentia circa proprietatem significationémq; munditiæ. Alia copia locuples, alia floribus læta: viriũ non vnum genus. Nam quicquid in suo genere satis effectum est, valet. Præcipua tamen eius opera δείνωσις, in exaggeranda indignitate: & in cæteris altitudo quædã: φαντασία in concipiendis visionibus: ἐξεργασία in efficiendo, velut opere proposito: cui adiicitur ἐπεξεργασία, repetitio probationis eiusdem, & cumulus ex abundanti. ἐνέργεια confinis his est, ab agendo ducta, & cuius propria sit virtus, non esse quæ dicuntur, otiosa. Est & amarum quiddam, quod ferè in contumelia est positum: quale est Cassii, Quid facies

AEneid. 3. ἀποσιώπησις. δείνωσις. φαντασία. ἐξεργασία. ἐπεξεργασία. ἐνέργεια.

quum in bona tua inuasero? hoc est, quum te docuero

In Philippũ. nescire maledicere? Et acre, vt illud Crassi, Ego te consulem putem, quum tu me non putes senatorem? Sed vis oratoris omnis in augendo minuẽdóque cõsistit. Vtrique parti totidẽ modi, ex quibus præcipuos attingemus: reliqui similes erunt. Sunt autẽ positi in rebus, & verbis. Sed quæ sit rerum inuentio ac ratio, tractauimus: nunc quid elocutio attollat aut deprimat, dicendum.

Vis oratoris in augendo & minuendo

De amplificatione. CAP. IIII.

PRIMA est igitur amplificandi vel minuendi species in ipso rei nomine, vt quum eum qui sit cæsus, occisum: eum qui sit improbus, latronem: contráque eum qui pulsauit, attigisse: qui vulnerauit, læsisse dicimus. Vtriusq; pariter exemplum est pro M. Cælio, Si vidua liberè, proterua petulanter, diues effusè, libidinosa meretricio more viueret, adulterũ ego putarem, siquis hanc paulò liberius salutasset? Nam & impudicam meretricem vocauit, & eum cui longior cum illa fuerat vsus, liberius salutasse. Hoc genus increscit, ac fit manifestius, si ampliora verba cum ipsis nominibus, pro quibus ea posituri sumus,

Act.7. conferantur: vt Cicero in Verrem, Non enim furem, sed raptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ: non sacrilegum, sed hostem sacrorum, religionúmque: non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorúmque in vestrum iudicium adduximus. Illo enim

Quatuor amplificãdi modi. modo vt sit multum, hoc etiam plus vt sit efficitur. Quatuor tamen maximè generibus video constare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potentissimum, quum magna videntur etiam quæ inferiora sunt. Id autem vno gradu fit, aut pluribus. Per id venitur non modò ad summum, sed interim quodammodo supra summum. O-

Act.7. mnibus his sufficit vel vnum Ciceronis exemplum, Fa-

cinus est vinciri ciuem Romanũ, scelus verberari, propè parricidium necari: quid dicam in crucem tolli? Nam & si tantùm verberatus esset, vno gradu increuerat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantùm occisus esset, per plures gradus ascenderat. Quum verò dixerit, Propè parricidium necari: supra quod nihil est, adiecit, Quid dicam in crucem tolli? Ita quum id quod maximum est occupasset, necesse erat in eo quod vltra est, verba deficere. Fit & aliter supra summum adiectio: vt apud Virgilium de Lauso,

-quo pulchrior alter AEncid.8.
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Summũ est enim, Quo pulchrior alter non fuit. huic deinde aliquid suprapositũ est. Tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur, vt quod nõ est plus quàm maximum, sed quo nihil maius est. Matrem tuam occidisti. quid dicam amplius? matrem tuam occidisti. Nam & hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, vt non possit augeri. Crescit oratio minus apertè, sed nescio an hoc ipso efficacius, quũ citra distinctionem in contextu & cursu semper aliquid priore maius insequitur: vt de vomitu in Antonium Cicero, In cœtu verò populi Romani negotium publicum gerens, Magister equitum. Philipp.2. Singula incrementũ habent. Per se deforme, vel non in cœtu vomere: in cœtu etiam, nõ populi: populi etiam, non Romani: vel si nullum negotiũ ageret, vel si non publicũ: vel si non magister equitũ. Sed alius diuideret hæc, & circa singulos gradus moraretur: hic in sublime etiã currit, & ad summũ peruenit non nixu, sed impetu. Verùm vt hæc amplificatio in superiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementũ ex minoribus petit. Per comparationem, amplificãdi ratio Augendo enim quod est infra, necesse est extollat id quod supra positum est: vt idem, atque in eodẽ loco, Si hoc tibi inter cœnam

& in illis immanibus poculis tuis accidisset, quis non turpe duceret? In cœtu verò populi Romani & in Catilinã, Serui me hercle mei si me isto pacto metuerẽt, vt te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Interim proposito velut simili exemplo, efficiendum est, vt sit maius id quod à nobis exaggerandum est: vt idem pro Cluentio, quum exposuisset Milesiam quandam à secundis hæredibus pro abortu pecuniam accepisse, Quanto est, inquit, Oppianicus in eadem iniuria maiore supplicio dignus? Siquidem illa quum suo corpori vim attulisset, se ipsa cruciauit: hic autem idem illud effecit per alieni corporis vim atque cruciatũ. Nec putet quisquam hoc, quanquam est simile, illi ex argumentis loco quo maiora ex minoribus colligũtur, idem esse. Illic enim probatio petitur, hîc amplificatio: sicut in Oppianico nõ id agitur in illa comparatione, vt ille malè fecerit, sed vt peius. Est tamen quanquam diuersarũ rerũ quædam vicinia. Repetã igitur hîc quoque idem quo sum illic vsus exemplũ, sed non in eundem vsum. Nam hoc mihi ostendendũ est, augendi gratia non tota modò totis, sed etiam partes partibus cõparari: sicut hoc loco, An verò vir amplissimus P. Scipio pontifex maximus Tiberiũ Gracchũ mediocriter labefactãtem statũ Reip. priuatus interfecit: Catilinã orbem terrarũ cæde atque incendio vastare cupientẽ nos COSS. perferemus? Hîc & Catilina Graccho, & status Reip. orbi terrarũ, & mediocris labefactatio cædi & incendiis & vastationi, & priuatus Consulibus comparatur: quæ siquis dilatare velit, plenos singula locos habent. Quas dixi per ratiocinationem fieri amplificationes, videamus an satis proprio verbo significauerim. Nec sum in hoc solicitus, dum res ipsa volentibus discere appareat. Hoc sum tamen secutus, quòd hæc amplificatio alibi posita est, alibi valet, vt aliud crescat, aliud augeatur:

In Catil. 1.

Per ratiocinationem.

inde ad id quod extolli volumus, * ratio deducitur. *ratione ducitur.
Obiecturus Antonio Cicero merum & vomitum, Tu, Philip.2.
inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. Quid fauces & latera ad ebrietatem? Minimè sunt otiosa. Nam respicientes ad hæc, possumus æstimare quantum ille vini in Hippiæ nuptiis exhauserit, quod ferre & coquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis: vt quod ex eadẽ causa inter status quoque habemus. Sic ex insequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta vis fuit vini erumpentis, vt non casum afferret aut voluntatem, sed necessitatem, vbi minimè deceret, vomendi: & cibus non recens, vt accidere interim solet, redderetur, sed qui vsque in posterum diem redundaret. Idem hoc præstant quæ antecesserunt. Nam quum AEolus à Iunone rogatus,

-cauum conuersa cuspide montem Æneid.1.
Impulit in latus, ac venti velut agmine facto
Quà data porta, ruunt: apparet quanta sit futura tempestas. Quid? quum res atrocissimas quásq; in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consultò, quò grauiora videantur quæ secutura sunt: vt à Cicerone factum est quum illa diceret, Leuia sunt hæc in hoc reo crimina: Metum virgarum Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit: humanũ est. Alius, Act.7.
Ne securi feriretur, pecuniã dedit: vsitatum est. Nónne vsus est ratiocinatione, qua colligerent audientes, quantum illud esset quod inferebatur, cui comparata hæc, humana viderentur, atque vsitata? Sic quoque solet ex alio aliud augeri, vt quum Annibalis bellicis laudibus ampliatur virtus Scipionis. Et fortitudinẽ Gallorum Germanorúmque miramur, quò sit maior C.

Cæſaris gloria. Illud quoque eſt ex relatione ad aliquid, quod non eius rei gratia dictum videtur, amplificationis genus. Non putant indignum Troiani principes, Graios Troianóſque propter Helenæ ſpeciem tot mala tanto temporis ſpatio ſuſtinere. quænam igitur illa forma credenda eſt? Non enim hoc dicit Paris, qui eam rapuit: non aliquis iuuenis, aut vnus è vulgò: ſed ſenes, & prudentiſſimi, & Priamo aſſidentes. Verùm & ipſe rex deceñi bello exhauſtus, amiſſis tot liberis, imminente ſummo diſcrimine, cui faciem illam, ex qua tot lachrymarum origo fluxiſſet, inuiſam atque abominandam eſſe oportebat: & audit hæc, & eam filiam appellans, iuxta ſe locat, & excuſat etiam, atque ſibi eſſe malorũ cauſam negat. Nec mihi videtur in Sympoſio Plato, quũ Alcibiadem confitentem de ſe quid à Socrate pati voluerit, narrat, vt illum culparet hæc tradidiſſe: ſed vt Socratis inuictam continẽtiam oſtenderet, quæ corrumpi ſpecioſiſſimi hominis tam obuia voluptate non poſſet. Quin ex inſtrumento quoque, heroum illorum magnitudo æſtimãda nobis datur. ad hoc pertinet clypeus Aiacis, & haſta Pelias Achillis. Qua virtute egregiè eſt vſus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus mente concipiam, cuius

Iliad.3. Helenæ forma. Iliad.6. Iliad.16.

Trunca manum pinus regit? Quid quum vix loricam duo multiplicem connixi humeris ferrent: quantus Demoleos, qui indutus eam

Æneid.4.

-curſu palantes Troas agebat? Quid M. Tullius de M. Antonii luxuria tantum fingere ſaltem potuiſſet, quantum oſtendit dicendo? Conchyliatis Cn. Pompeii periſtromatis ſeruorum in cellis ſtratos lectos videres. Conchyliata periſtromata, & Cn. Pompeii, & in cellis ſeruorum, nihil poteſt dici vltra: & neceſſe eſt tamen vltra infinito plus in domino * cogitare. Eſt hoc ſimi-

Æneid.5. Philip.2. * in animo.

le illi quod ἔμφασις dicitur: ſed illa ex verbo, hoc ex re coniecturam facit: tantóque plus valet, quanto res ipſa verbis eſt firmior. Poteſt adſcribi amplificationi congeries quoque verborum ac ſententiarum idem ſignificantium. Nam etiam ſi non per gradus aſcendant, tamen velut aceruo quodam alleuãtur: Quid enim tuus ille, Tubero, diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile eſt hoc figuræ quam συναθροισμὸν vocant: ſed illic plurium rerum eſt congeries, hîc vnius multiplicatio. Hæc etiam creſcere ſolet verbis omnibus altius atque altius inſurgentibus: Aderat ianitor carceris, carnifex Prætoris, mors terrórque ſociorum & ciuium Romanorum, lictor Sextius. Eadem ferè eſt ratio minuendi. Nam totidem ſunt aſcendentibus, quot deſcendentibus gradus. Ideóque vno ero exemplo contentus eius loci quo Cicero de oratione Rulli hæc dicit, Pauci tamẽ, qui proximi adſtiterant, neſcio quid illum de lege Agraria voluiſſe dicere ſuſpicabantur. Quod ſi ad intellectum referas, minutio eſt: ſi ad obſcuritatem, incrementum. Scio poſſe videri quibuſdam ſpeciem amplificationis hyperbolen quoque: nam & hæc in vtranque partem valet. ſed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda eſt. Quos continuò ſubiungerem, niſi eſſet à cæteris ſeparata ratio dicendi, quæ conſtat non propriis, ſed tranſlatis. Demus ergo breuiter hoc deſiderio iam penè publico: ne omittamus eum quem plerique præcipuum ac penè ſolum putant orationis ornatum.

Per congeriẽ verborum.

Pro Ligario.

ἀθροισμός.

Act.7.

Imminutionis ratio.

De generibus ſententiarum. CAP. V.

SENTENTIAM veteres quòd animo ſenſiſſent vocauerunt. Id quum eſt apud Oratores frequentiſſi-

mum, tum etiam in vſu quotidiano quaſdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi noſtri ſentētia, & gratulantes ex ſententia dicimus. Non rarò tamen & ſic locuti ſunt, vt ſenſa ſua dicerent: nam ſenſus, corporis videbantur. Sed conſuetudo iam tenuit, vt mente concepta, ſenſus vocaremus: lumina autem, præcipuéque in clauſulis poſita, ſentētias. Quæ minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modò carent. Ideóq; mihi & de generibus earum, & de vſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſſimæ ſunt, quæ propriè, quanuis omnibus idem ſit nomen, ſententiæ vocantur, quas Græci γνώμας appellant. Vtrunque autem nomen ex eo acceperunt, quòd ſimiles ſunt conſiliis aut decretis. Eſt autem hæc vox vniuerſalis, quæ etiam citra cōplexum cauſæ poſſit eſſe laudabilis. Interim ad rem tantùm relata: vt, Nihil eſt tam populare quàm bonitas. Interim ad perſonam: quale eſt Afri Domitii, Princeps qui vult omnia ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere. Hanc quidam partem Enthymematis, quidam initium aut clauſulam Epichirematis eſſe dixerūt: & eſt aliquando, non tamen ſemper. Illud verius. eſſe eam aliquando ſimplicem, vt eam quam ſuprà dixi. Aliquādo ratione ſubiecta: Nam in omni certamine, qui opulentior eſt, etiam ſi accipit iniuriā, tamē quia plus poteſt, facere videtur. Nonnunquam duplicē, Obſequium amicos, veritas odiū parit. Sunt etiā qui decē genera fecerūt, ſed eo modo quo fieri vel plura poſſunt, per interrogationem, comparationem, inficiationem, ſimilitudinem, admirationem, & cætera huiuſmodi. per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile ex diuerſis, Mors miſera nō eſt, aditus ad mortem miſer eſt. Ac rectæ quidem ſunt tales, Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Sed maiorem vim accipiūt commutatione figuræ: vt,

Senſa, & ſenſus.

Pro Ligario.

Sententiæ varia genera.

Salluſt. in Iugurth.

Sentētiæ ſpecies.

Epicuri ſententia.

P. Syrus.

Vſque adeóne mori miſerum eſt? Acrius enim hoc, quàm per ſe, Mors miſera non eſt. Et tranſlatione à communi ad proprium. Nam quum ſit rectum, Nocere facile eſt, prodeſſe difficile: vehemẽtius apud Ouidium Medea dicit, Æneid.12.

Seruare potui, perdere an poſſim rogas?

Vertit ad perſonã Cicero, Nihil habet, Cæſar, nec fortuna tua maius, quàm vt poſſis: nec natura melius, quàm vt velis ſeruare quamplurimos. Ita quæ erant rerũ propria, fecit hominis. In hoc genere cuſtodiendũ eſt, & id quidem vbiq;, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ (quales frequenter ab iis dicũtur qui hæc καθολικὰ vocant: & quicquid pro cauſa videtur, quaſi indubitatũ pronũtiant) & ne paſſim & à quocunq; dicãtur. Magis enim decent eos in quibus eſt authoritas, vt rei põdus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerũ aut adoleſcẽtulum, aut etiam ignobilẽ, ſi iudicet in dicẽdo, & quodãmodo præcipiat? Enthymema quoque eſt omne quod mente concipimus: propriè tamen dicitur quæ eſt ſentẽtia ex contrariis: propterea quòd eminere videtur inter cætera: vt, Homerus poeta, Vrbs Roma. De hoc in argumẽtis ſatis dictũ eſt. Non ſemper autẽ ad probationẽ adhibetur, ſed aliquãdo ad ornatũ: Quorũ igitur impunitas, Cæſar, tuæ clemẽtiæ laus eſt, eorũ te ad ipſorũ crudelitatem acuet oratio? Non quia ſit ratio diſſimilis, ſed quia iam per alia, vt id iniuſtũ appareret, effectũ erat. Et addita in clauſula eſt epiphonematis modò nõ tam probatio, quàm extrema quaſi inſultatio. Eſt enim epiphonema, rei narratæ vel probatæ ſumma acclamatio,

Pro Ligario. Quis modus ſentẽtiarum eſſe debeat, & quos maximè deceant. Enthymema relatũ ad ornatum. Pro Ligario. Epiphonema.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Æneid.1.

Facere enim probus adoleſcens periculoſè, quàm perpeti turpiter maluit. Eſt & quod appellatur à nouis νόημα, qua voce omnis intellectus accipi poteſt. Sed hoc Pro Milone. νόημα.

nomine donarunt ea quæ non dicunt, verùm intelligi volunt: vt in eum quem sæpius à ludo redemerat soror, agentem cum ea talionis, quòd ei pollicem dormienti recidisset, Eras dignus vt haberes integram manum. Sic enim auditur, Vt depugnares. Vocatur aliquid & clausula, quæ si est quod conclusionẽ dicimus, & rectè, & quibusdam in partibus necessaria est, Quare prius de facto vestro fateamini necesse est, quàm Ligarii culpam vllam reprehendatis. Sed nunc illud volũt, vt omnis locus, omnis sensus in fine sermonis feriat aurem. Turpe autem ac propè nefas ducunt, respirare vllo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti corruptíque sensiculi, & extrà rem petiti. Neque enim possunt tam multæ bonæ sententiæ esse, quàm necesse est multæ sint clausulæ. Iam hæc magis noua sententiarum genera, ex inopinato: vt dixit Vibius Crispus in eum, qui quum loricatus in foro ambularet, prætẽdebat id se metu facere, Quis tibi sic timere permisit? Et insigniter Aphricanus apud Neronẽ de morte matris, Rogant te Cæsar Galliæ tuæ, vt fœlicitatem tuam fortiter feras. Sunt & aliò relata, vt Afer Domitius quum Cloantillam defenderet, cui obiectum crimẽ quòd virũ qui inter rebellãtes fuerat, sepelisset, remiserat Claudius, in epilogo filios eius alloquens: Matrem tamẽ, inquit, pueri sepelitote. Et aliunde petita, id est in alium locum ex alio translata: vt pro Spathale Crispus, quam qui hæredem amator instituerat, decessit, quum haberet annos duodeuiginti, O hominem diuinum, qui sibi indulsit. Facit quasdam sententias sola geminatio: qualis est Senecæ in eo scripto quod Nero ad Senatũ misit occisa matre, quum se periclitatũ videri vellet, Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo. Melior, quum ex cõtrariis valet, Habeo quem fugiam, quem sequar non

Clausula. Pro Ligario. Sensiculi. Noua sententiarũ genera. Aliò relata. Aliũde petita Geminatio. Ex contrariis. Ad Atti.8.

habeo. Quid? quòd miser quum loqui non posset, tacere non poterat? Ea verò fit pulcherrima, quum aliqua cõparatione clarescit. Trachallus cõtra Spathalen, Placet hoc ergo, ô leges diligẽtissimæ pudoris custodes, decimas vxoribus dari, quartas meretricibus? Sed horum quidem generum & bonæ dici possunt, & malæ. Illæ semper vitiosæ,* vti à verbo, Patres cõscripti. Sic enim incipiendum est mihi, vt memineritis patrum. Peius adhuc, quo magis falsum est & longius petitum. Contra eandem sororem gladiatoris, cuius modò feci mentionem, * At digito pugnaui. Est etiam generis eiusdem, nescio an vitiosissimum, quoties verborum ambiguitas cum rerum falsa quadam similitudine iungitur. Clarum authorem iuuenis audiui, quum lecta * è capite cuiusdam ossa sententiæ gratia tenenda matri dedisset, Infœlicissima fœmina nondum extulisti filium, & iam ossa legisti. Ad hoc plerique minimis etiam inuentiunculis gaudent, quæ excussæ risum habent, inuentæ facie ingenii blandiuntur. De eo qui naufragus, & antè agrorũ sterilitate vexatus, in scholis fingitur se suspẽdisse, Quẽ nec terra recipit, nec mare, pẽdeat. Huic simile in illo de quo suprà dixi, cui pater sua mẽbra laceranti, venenũ dedit, Qui hæc edit, debet hoc bibere. Et in luxuriosum, qui ἀποκαρτέρησιν simulasse dicitur, Necte laqueum, habes quod faucibus tuis irascaris. Sume venenum, decet luxuriosum bibendo mori. Alia vana: vt suadentis purpuratis, vt Alexandrum Babylonis incẽdio sepeliant, Alexandrum sepelio, hoc quisquã spectabit è tecto? Quasi verò id sit in re tota indignissimum. Alia nimia: vt de Germanis dicentem quendam audiui, Caput nescio vbi impositũ. Et de viro forti, Bella vmbone propellit. Sed finis nõ erit, si singulas corruptorum prosequar formas. Illud potius, quod est magis

Ex comparatione.

Vitiosa genera.

*non vti verbo. Aliàs à primo verbo.

*ad digitũ mihi pugna est.

* in capite.

Sententias nimis spectãtes.

necessarium. Duæ suntdiuersæ opiniones: aliorum sententias solas penè spectantium : aliorũ, omnino damnantium. quorum mihi neutrum admodum placet. Densitas earũ obstat inuicem, vt in satis omnibus, fructibúsq; arborum nihil ad iustam magnitudinẽ adolescere potest, quod loco in quem crescat, caret. Nec pictura in qua nihil circunlitum est, eminet. Ideóq; artifices etiam quum plura in vnam tabulam opera cõtulerunt, spatiis distingunt, ne vmbræ in corpora cadant. Facit res eadem concisam quoq; orationem. Subsistit enim omnis sententia: ideóq; post eam vtiq; aliud est initium. Vnde soluta ferè oratio, & è singulis non membris, sed frustis collata, structura caret. quum illa rotunda & vndiq; circuncisa insistere inuicẽ nequeant. Præter hoc etiam color ipse dicendi quanlibet clarus, multis tamen ac variis velut maculis conspergitur. Porrò vt * affert lumen clauus purpuræ loco insertus, ita certè neminem deceat intertexta pluribus notis vestis. Quare licet hæc enitêre, & aliquatenus extare videantur, tamen & lumina illa non flammæ, sed scintillis inter fumum emicantibus similia dixeris: quæ ne apparent quidem vbi tota lucet oratio, vt in sole sydera ipsa desinunt cerni: & quæ crebris paruísque conatibus se attollunt, inæqualia tantùm, & velut confragosa, nec admirationem consequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt. Hoc quoque accidit, quòd solas captanti sententias, multas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Non enim potest esse delectus, vbi numero laboratur. Itaque videas & diuisionem pro sententia poni, & argumentum, si tantùm in clausulæ calce pronuntietur. Occidisti vxorem ipse adulter : non ferrem te etiam si repudiasses. diuisio est. Vis scire venenum esse amatorium? viueret homo, nisi illud bibisset. argu-

* afferent lumen clauus, & purpuræ loco insertæ.

mentum est. Nec multas plerique sententias dicunt, sed omnia tanquam sententias. Hinc quibusdam contrarium studium, qui fugiunt ac reformidant omnẽ hanc in dicendo voluptatem, nihil probantes nisi planum, & humile, & sine conatu. Ita dum timent ne aliquando cadant, semper iacent. Quod enim tantum in sententia bona crimen est? non causæ prodest? non iudicẽ mouet? non dicentem commendat? At est quoddam genus, quo veteres non vtebantur. Ad quam vsque nos vocatis vetustatem? Nam si ad illam extremam, multa Demosthenes, quæ ante eum nemo. Quomodo potest Ciceronem probare, qui nihil putet ex Catone Gracchísque mutandum? Sed antè hos simplicior adhuc ratio loquendi fuit. Ego vero hæc lumina orationis, velut oculos quosdam esse eloquentiæ credo. Sed neque oculos esse toto corpore velim, ne cætera membra suũ officium perdant. Et si necesse sit, veterem illũ horrorem dicẽdi malim, quàm istam nouam licentiam. Sed patet media quædam via sicut in cultu victúque accessit aliquis citra reprehensionem nitor, quem sicut possumus adiiciamus virtutibus. Prius tamen sit vitiis carere: ne dum volumus meliores esse veteribus, simus tantùm dissimiles. Reddam nũc, quam proximam esse dixeram, partẽ de tropis, quos motus clarissimi nostrorum authores vocant. Horum tradere præcepta & Grãmatici solẽt. Sed à me, quum de illorum officio loquerer, dilata pars hæc est, quia de ornatu orationis grauior videbatur locus, & maiori operi seruandus.

Sententias omnino damnantes.

Vtilitas sententiæ.

Cic. 3. de Oratore.

Tropi.

De Tropis. CAP. VI.

TROPVS est verbi vel sermonis à propria significatione in aliam cum virtute mutatio. Circa quem inexplicabilis & Grãmaticis inter ipsos, & philosophis pugna est, quæ sint genera, quæ species, qui numerus,

quis cui subiiciatur. Nos omissis quæ nihil ad instituendum Oratorem pertinent, cauillationibus, necessarios maximè atque in vsum receptos exequemur: hoc modo in his annotasse contenti, quosdam gratia significationis, quosdam decoris assumi: & esse alios in verbis propriis, alios in translatis: vertíque formas non verborum modò, sed & sensuum & compositionis. Quare mihi videntur errasse, qui non alios crediderunt tropos, quàm in quibus verbũ pro verbo poneretur. Neque illud ignoro, in iisdem ferè qui significandi gratia adhibentur, esse & ornatum: sed non idem accidet contrá: erunt quidam tantùm ad speciem accommodati.

Troporum diuisio.

Incipiamns igitur ab eo qui quũ frequentissimus est, tum longè pulcherrimus, trãslationem dico, quæ Metaphora Græcè vocatur. Quæ quidẽ quũ ita est ab ipsa nobis concessa natura, vt indocti quoque ac nõ sentientes ea frequẽter vtantur: tum ita iucunda atque nitida, vt in oratione quanlibet clara, proprio tamen lumine eluceat. Neque enim vulgaris esse, nec humilis, nec insuauis, rectè modò adscita sit, potest. Copiam quoque sermonis auget permutando, aut mutuando quod nõ habet: quódque difficillimũ est, præstat ne vlli rei nomẽ deesse videatur. Transfertur ergo nomen aut verbum ex eo loco in quo propriũ est, in eum in quo aut proprium deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus aut quia necesse est, aut quia significantius, aut (vt dixi) quia decẽtius. Vbi nihil horum præstabit, quod transferetur, improprium erit. Necessitate rustici dicũt Gemmam in vitibus: quid enim dicerent aliud? & Sitire segetes, & Fructus laborare. Necessitate nos, Durũ hominẽ aut asperum. Non enim proprium erat quod daremus his affectibus nomẽ. Iam Incẽsum ira: & Inflãmatũ cupiditate: & Lapsum errore, significãdi gratia.

μεταφορὰ, & eius vtilitas.

Metaphoræ species quatuor.

Nihil enim horum ſuis verbis, quàm his accerſitis, magis proprium erat. Illa ad ornatum, Lumen orationis: &, Generis claritatem: & Concionum procellas: &, Eloquentiæ* flumina: vt Cicero pro Milone, Clodium fontem gloriæ eius vocat: & alio loco, Segetem ac materiã. Quædã etiam parũ ſpecioſa dictu per hanc explicãtur, *fulmina. Georg.4

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior vſus
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes.

In totum autem metaphora breuior eſt quàm ſimilitudo: eóque diſtat, quòd illa comparatur rei quam volumus exprimere: hæc pro ipſa re dicitur. Comparatio eſt, quũ dico feciſſe quid hominem vt leonem: Tranſlatio, quũ dico de homine, leo eſt. Huius vis omnis quadruplex maximè videtur: Quũ in rebus animalibus aliud pro alio ponitur: vt de agitatore,

-gubernator magna contorſit equum vi.

& vt Liuius Scipionem à Catone adlatrari ſolitum refert. Inanima pro aliis generis eiuſdem ſumuntur: vt, Claſſique immittit habenas. Aut pro rebus animalibus inanima, Ferro an fato* virtus Argiuûm occidit. Aut contrà, -ſedet inſcius alto Deca.4.lib.7 Æneid.6 *metus Æneid.2

Accipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.

Præcipuéque ex his oritur mira ſublimitas, quæ audaciæ proxima, periculo tranſlationis attollitur, quũ rebus ſenſu carentibus actum quendã & animos damus: qualis eſt, Pontem indignatus Araxes. Æneid.8

Et illa Ciceronis, Quid enim tuus ille, Tubero, diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc virtus apud Virgilium, Pro Ligario

-ferrúmque armare veneno. Nam & veneno armare, & ferrum armare, tranſlatio eſt. Secantur hæc in plures: vt à rationali ad rationale, & idem de irrationali- Æneid.7

bus: & hæc inuicem, quibus ſimilis ratio eſt & à toto, & à partibus. Sed iam non pueris præcipimus, vt accepto genere ſpecies intelligere non poſſint. Vt modicus autem atque oportunus eius vſus illuſtrat orationem: ita frequens & obſcurat, & tædio complet: continuus verò in allegoriam & ænigmata exit. Sunt quædã etiam humiles trãſlationes: vt id de quo modò dixi, Saxea eſt verruca. Et ſordidæ. Non enim ſi Cicero rectè ſentinam Reipub. dixit, fœditatem hominum ſignificans: idcirco probem illud quoque veteris oratoris, Perſecuiſti Reip. vomicas. Optiméque Cicero demonſtrat cauendum, ne ſit deformis trãſlatio: qualis eſt (nam ipſis eius vtar exemplis) Caſtratam morte Aphricani Remp. &, Stercus curiæ Glauciam. Ne nimio maior: aut, quod ſæpius accidit, minor. Ne diſſimilis: quorũ exempla nimium frequẽter deprehendet, qui ſcierit hæc vitia eſſe. Sed & copia quoque modum egreſſa vitioſa eſt, præcipuè in eadem ſpecie. Sunt & duræ, id eſt à longinqua ſimilitudine ductæ: vt, —capitis niues. &,

Iuppiter hybernas cana niue conſpuit Alpes.

In illo verò plurimũ erroris, quòd ea quæ poetis, (qui & omnia ad voluptatem referunt, & plurima vertere etiam ipſa metri neceſſitate coguntur) permiſſa ſunt, conuenire quidam etiam proſæ putãt. At ego in agendo nec Paſtorem populi authore Homero dixerim: nec Volucres pennis remigare, licet Virgilius in apibus ac Dædalo ſpecioſiſſimè ſit vſus: Metaphora enim aut vacantem occupare locum debet, aut ſi in alienũ venit, plus valere eo quod expellit. Quod aliquanto penè iam magis de Synedoche dicam. Nam tranſlatio permouendis animis plerunque & ſignandis rebus, ac ſub oculos ſubiiciendis reperta eſt. Hæc variare ſermonem poteſt, vt ex vno plures intelligamus: parte totum: ſpecie ge-

Metaphoræ vſus

In Catil. & Salluſt.

In Orat. & 3. de Orat.

Horat. 4. Carm.

Horat. Serm. 2. ſaty. 5

Iliad. 2

Georg. 4.

Æneid. 6.

συνεκδοχὴ & eius ſpecies.

nus, præcedentibus ſequentia, vel contrà, omnia liberiora poetis, quàm oratoribus. Nam proſa, vt Mucronem pro gladio, & Tectum pro domo recipiet: ita nõ Puppim pro naui, nec Abietẽ pro tabellis. Et rurſus vt pro Gladio, ferrum, ita non pro Equo quadrupedem. Maximè autem in orando valebit numerorum illa libertas. Nam & Liuius ſæpe ſic dicit, Romanus prælio victor: quũ Romanos viciſſe ſignificat. Et cõtrà Cicero ad Brutum, Populo inquit, impoſuimus, & oratores viſi ſumus: quum de ſe tantùm loqueretur. Quod genus non orationes modò ornat, ſed etiam quotidiani ſermonis vſus recipit. Quidam συνεκδοχὴν vocant, quum & id in cõtextu ſermonis quod tacetur accipimus. Verbum enim ex verbo intelligitur, quod inter vitia ἔκλειψις vocatur, Arcadas ad portas ruere. Mihi hanc figuram eſſe magis placet. illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio,

Numerus vnitatis pro plurium.

συνεκδοχή.

ἔκλειψις.

Æneid. 11.

Aſpice, aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci.

Eclog. 2

Vnde apparet noctem appropinquare. Id neſcio an oratori conueniat, niſi in argumentãdo, quum rei ſignum eſt. Sed hoc ab elocutionis ratione diſtat. Nec procul ab hoc genere diſcedit μετωνυμία, quæ eſt nominis pro nomine poſitio. cuius vis eſt, pro eo quod dicitur, cauſam propter quam dicitur, ponere. Sed vt ait Cicero, ὑπαλλαγὴν Rhetores dicunt. Hæc inuenta ab inuentore, & ſubiecta ab obtinentibus ſignificat: vt, -cererem corruptam vndis. &, -receptus

μετωνυμία ſiue ὑπαλλαγή.

Ad Brutum.

Æneid. 2

Horat. in Art.

Terra Neptunus claſſes Aquilonibus arcet.

Quod ſit retrò durius. Refert autem in quãtum dictus tropus oratorem ſequatur. Nam vt Vulcanũ pro igne vulgò audiuimus: &, Vario Marte pugnatũ, eruditus eſt ſermo: & Venerem quàm coitum dixiſſe magis decet: ita Liberum & Cererem pro vino & pane licẽtius,

quàm vt fori ſeueritas ferat: ſicut ex eo quod continet, id quod continetur, vſus recipit: vt Bene moratas vrbes, & Poculum epotum, & Seculum felix. Ad id quod contra eſt, raro audeat quis, niſi poeta,

Æneid.2. -iam proximus ardet Vcalegon.

Niſi forte hoc potius eſt à poſſeſſore, quod poſſidetur: vt Hominem deuorari, cuius patrimonium conſumitur. Quo modo fiunt innumerabiles ſpecies. Huius enim ſunt generis, Quũ ab Annibale cæſa apud Cãnas ſexaginta millia dicimus, & Apud Tragicos ab AEgialao: & Carmina Virgilii veniſſe: & Venire commeatus qui afferantur: & Sacrilegium deprehenſum, nõ ſacrilegum: Armorum ſcientiam habere, non artis. Illud quoque & poetis & oratoribus frequens, quo eum qui efficit, ex eo quod efficitur, oſtẽdimus. Nã & carminũ authores,

Horat.carm.1 Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas,
Regúmque turres. Et,

Æneid.6. Pallentéſque habitant morbi, triſtíſque ſenectus.

Et orator Præcipitem iram, Hilarem adoleſcentiã, Segne otium dicet. Eſt etiam huic tropo quædam cum Synedoche vicinia. Nam quũ dico Vultus hominis, pro vultu: dico pluraliter quod ſingulare eſt, quod plurale eſt ſingulariter. Sed non id ago, vt vnum ex multis intelligatur (nam id eſt manifeſtum) ſed nomen immuto: vt quũ Aurata tecta, aurea, puſillum * à vero diſcedo, quia non eſt niſi pars auratura. Quæ ſingula perſequi, minutioris eſt curæ etiam nõ oratorem inſtituentibus. Ἀντονομασία, quæ aliquid pro nomine ponit, Poetis vtroque modo frequentiſſima, & per Epitheton, quia detracto eo cui apponitur, valet pro nomine, Tydides, Pelides: & ex his quæ in quoque ſunt præcipua,

*ab eo, quia non eſt pars auratura.

ἀντονομασία.

-diuûm pater atque hominum rex. Et ex factis, quibus perſona ſignatur, -thalamo quæ fixa reliquit

Impius. Æneid.4

Oratoribus etiam si rarus eius rei, nonnullus tamen visus est. Nam vt Tydiden & Peliden non dixerint, ita dixerunt Impium pro parricida: Euersorē quoque Carthaginis & Numātiæ pro Scipione: & Romanæ eloquētiæ principem, pro Cicerone posuisse non dubitent. Cicero ipse certè vsus est hac libertate, Non multa peccas, inquit ille fortissimo viro senior magister: & si peccas, te regere possum. Neutrum enim nomen positum est, & vtrunque intelligitur. ὀνοματοποιία quidem, id est fictio nominis, Græcis inter maximas habita virtutes, nobis vix permittitur. Et sunt plurima ita posita ab iis qui sermonē primi fecerunt, aptantes affectibus vocem. Nam Mugitus & Sibilus & Murmur inde venerunt. Deinde tanquam consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, quū multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa quæ * παρηγμένα vocant, quæ ex vocibus in vsum receptis quocunque modo declinantur, nobis permittimus: qualia sunt Sullaturit, & Proscripturit. atque Laureati postes, pro illo, Lauro coronati, ex eadem fictione sunt. Sed hoc fœliciter eualuit: at cōtrà, Vio pro Eo, infœlicius. In Græcis, Obelisco, Coludumo &c. dure etiam iungere vetamur, qui toleranter videre Septentriones videmur. Eo magis necessaria κατάχρησις, quam rectè dicimus abusionem, quæ non habentibus nomen suum accommodat, quod in proximo est, sic,

Pro Murena. | ὀνοματοποιία. | Factitiæ voces. | * πεποιημένα. | vt suprà cap.3 de ornatu. | κατάχρησις. Abusio.

-equum diuina Palladis arte AEdificant. Æneid.2

& apud Tragicos, Et iam leo pariet, at pater est. Mille sunt hæc. & Acetabula, quicquid habet: & Pyxides, cuiuscūque materiæ sunt: & Parricida, matris quoque aut fratris interfector. Discernendúmque est hoc totum à translatione genus: quòd abusio est, vbi nomen defuit:

Quo distent translatio & abusio.

translatio, vbi aliud fuit. Nam poetæ solent abusiuè etiã in his rebus quibus nomina sua sunt, vicinis potius vti quod rarum in prosa est. Illa quoque quidam καταχρήσεις esse volunt, quũ pro temeritate virtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. A quibus hæc quidem dissonantia sunt, quòd in his non verbum pro verbo ponitur, sed res pro re. Neque enim putat quisquam & luxuriam & liberalitatem idem significare: verùm id quod fit, alius luxuriam esse dicit, alius liberalitatem: quanuis neutri dubium sit, hæc esse diuersa. Superest ex his quæ aliter significant, μετάληψις, id est transsumptio, quæ ex alio in aliud velut viam præstat: tropus & rarissimus, & maximè improprius: Græcis tamen frequentior, qui Centaurum Chirona, & νήσους θοὰς ὀξείας dicunt. Nos quis ferat, si Verrem, suem: aut Lælium, doctũ nominemus? Est enim hæc in Metalepsi natura, vt inter id quod trãsfertur, sit medius quidam gradus, nihil ipse significans, sed præbens transitum: quem tropum magis affectamus vt habere videamur, quàm vt vllo in loco desideremus. Nam id eius frequentissimum exẽplũ est, Cano, canto, dico: ita Cano, dico. Item est mediũ illud Cano. nec diutius in eo morandum: nihil enim vsus admodum video, nisi, vt dixi, in mediis. Cætera iam non significandi gratia, sed ad ornandam modò, non augendam orationẽ assumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, quod rectè dicimus Appositum: à nonnullis Sequens dicitur. Eo poetæ & frequentius & liberius vtuntur. Nanque illis satis est, conuenire verbo cui apponitur: itaque & Dentes albi, & Humida vina in his non reprehenduntur. Apud oratorem, nisi aliquid efficitur; redundat. Tum autem efficitur, si sine illo quod dicitur minus est: qualia sunt, O scelus abominandũ, O deformem libidinem. Exornatur autẽ res tota maxime translationibus, Cu-

μετάληψις.

ἐπίθετον.

Æneid. 8
Georg. 3

Pro Cluent.

piditas effrænata. &, Insanæ substructiones. Et solet fieri Pro Milone.
aliis adiũctis Epitheton tropis, vt apud Virgilium, Turpis egestas, & Tristis senectus. Verũtamen talis est ratio huiusce virtutis, vt sine appositis nuda sit & velut incompta oratio. Ne oneretur tamen multis. nam fit longa & impedita, vt in quæstionibus eam iudices similem agmini totidem lixas habẽti, quot milites quoque. In quo & numerus est duplex nec duplũ virium: quanquam non singula modò, sed etiam plura verba apponi solent: vt, Æneid.6

Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo. Æneid.3

Sed hoc quoque modo duo verba vni apposita, ne versum quidem decuerint. Sunt autem quibus non videatur hic omnino tropus, quia nihil vertat. Necesse est enim semper, vt id quod est appositũ, si à proprio diuiseris, per se significet, & faciat Antonomasian. Nam si dicas, Ille qui Numantiam & Carthaginem euertit, Antonomasia est: si adieceris Scipio, Appositum. Non potest ergo non esse iunctum. ἀλληγορία, quam Inuersionem interpretamur, aliud verbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Prius, vt, ἀλληγορία.

O nauis, referent in mare te noui Carm.1
Fluctus, ô quid agis? fortiter occupa Portum. od.14

Totúsque ille Horatii locus, quo nauim, pro Republica: fluctuum tẽpestates, pro bellis ciuilibus: portũ pro pace atque concordia dicit. Tale Lucretius, Lib.4

Auia Pieridum peragro loca. & Virgilius, Georg.2

Sed nos immensum spatiis confecimus æquor.
Et iam tempus equûm * spumantia soluere colla. *fumantia.

Sine translatione verò in Bucolicis, Eclog.9

Certe equidem audieram, quà se subducere colles
Incipiunt, mollíque iugum demittere cliuo
Vsque ad aquam, & veteris iam fracta cacumina fagi,

Omnia carminibus vestrum seruasse Menalcam.
Hoc enim loco præter nomen cætera propriis decisa sunt verbis. Verùm nō pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Habet vsum talis allegoriæ frequēter oratio, sed raro totius: plerūque apertis permista est. Tota apud Ciceronem talis est, Hoc miror enim, querórque quenquam hominem ita pessundare alterum verbis velle, vt etiam nauem perforet, in qua ipse nauiget.

Pro Milone. Illud commistum frequentissimum, Equidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper Miloni putaui esse subeundas. Nisi adiecisset Dūtaxat fluctibus concionum, esset allegoria: nunc eam miscuit. Quo in genere & species ex arcessitis verbis venit, & intellectus ex propriis. Illud verò lōgè speciosissimum genus orationis, in quo trium permista est gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis,

Pro Murena. Quod fretum, quem Euripum, tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quātos æstus habet ratio comitiorum? Dies intermissus vnus, aut nox interposita sæpe & perturbat omnia, & totam opinionē parua nonnunquam commutat aura rumoris.

Lex translationis. Nā id quoque in primis est custodiendum, vt quo ex genere cœperis translationis, hoc desinas. Multi enim quum initium à tempestate sumpserunt, incendio aut ruina finiunt: quæ est in consequentia rerū fœdissima. Cæterū allegoria paruis quoque ingeniis, & quotidiano sermoni frequentissimè seruit. nam illa in agendis causis iam detrita, Pedem conferre, &, Iugulum petere, &, Sanguinem mittere, inde sunt: nec offendūt tamen. Est enim grata in eloquendo nouitas & cōmutatio, & magis inopinata delectant. Ideóque iam in his amisimus modū, & gratiam rei nimia captatione consumpsimus. Est in

Allegoria in exemplis.

exemplis allegoria, si non ratione prædicta ponantur. Nam vt Dionysium Corinthi esse, quo Græci omnes vtuntur: ita plurima similia dici possunt. Hæc allegoria quæ est obscurior, ænigma dicitur: vitium meo quidem iudicio, si quidem dicere dilucidè virtus, quo tamen & poetæ vtuntur, αἴνιγμα.

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Eclog.3
Treis pateat cæli spatium, non amplius vlnas.

Et oratores nonnũquam: vt Cæcilius Quadratariã Clytemnestram: &, In triclinio Choam: & in cubiculo Nolam. Nanque & nunc quædã soluuntur, & tum erãt notiora quũ dicerentur: ænigmata sunt tamẽ, nec ea, nisi quis interpretetur, intelligas. In eo vero genere quo cõtraria ostendũtur, ironia est: Illusionẽ vocant: quæ aut εἰρωνεία. pronũtiatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. nã siqua earum verbis dissentit, apparet diuersam esse orationi voluntatem: quanquam in plurimis id tropis accidit, vt intersit quid de quo dicatur: quia, quod dicitur alibi, verũ est, aut laudi simulatione detrahere, aut vituperationi laude, concessum esse: quale est, Quod C. Verres Prætor vrbanus, homo sanctus & diligens, subsortitionẽ eius eo die non haberet. Et contrà, Oratores Cic. in Oratore. visi sumus & populo imposuimus. Aliquãdo cum risu quodã contraria dicũtur iis quæ intelligi volunt, quẽadmodũ in Clodium, Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, vita anteacta seruauit. Præter hæc vsus est allegoriæ, vt tristia dicamus melioribus verbis, aut bonæ rei gratia quædã contrariis significemus, aliud textu, quæ & enumerauimus. Hæc siquis profecto ignorat quibus Græci nominibus appellẽt, σαρκασμὸν, ἀστεισμὸν ἀντίφρασιν παροιμίας, dici sciat. Sunt etiam qui hæc non species allegoriæ, sed ipsa tropos dicant: acri quidem ratione, quòd illa obscurior sit, & in his omnibus apertè

appareat quod velimus. Cui accedit hoc quoque, quòd genus quum diuidatur in ſpecies, nihil habeat propriũ: vt arboris ſpecies ſunt Pinus, & olea, & cupreſſus, & ipſius per ſe nulla proprietas. Allegoria vero habeat aliquid proprium: quod quo modo fieri poteſt, niſi ipſa ſpecies eſt? Sed ad vtendum nihil refert. Adiicitur his

μυκτηρισμός. μυκτηρισμὸς, ſimulatus quidẽ, ſed non latens deriſus. Pluribus autem verbis quũ id quod vno aut paucioribus

περίφρασις. certè dici poteſt, explicatur, περίφρασιν vocant, circuitum loquendi, qui nonnunquam neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit: vt Salluſtius, Ad requiſita naturæ. Interim ornatum petit ſolùm, qui eſt apud poetas frequentiſſimus: vt,

Æneid. 2. Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuûm gratiſſima ſerpit.

Et apud oratores non rarus, ſemper tamen adſtrictior. Quicquid enim ſignificari breuius poteſt, & cum ornatu latius oſtẽditur, περίφρασις eſt: cui nomen Latinè datũ eſt nõ ſanè orationis aptũ virtuti, circunlocutio. Verũ hæc vt quũ decorẽ habet, περίφρασις, ita quum in vitiũ

περισσολογία. incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat enim quicquid non

ὑπερβατον adiuuat. ὑπέρβατον quoque, id eſt verbi tranſgreſſionem, quã frequenter ratio cõparationis & decor poſcit, nõ immeritò inter virtutes habemus. Fit enim frequẽtiſſimè aſpera, & dura, & diſſoluta, & hians oratio, ſi ad neceſſitatem ordinis ſui verba redigantur: & vt quoque oritur, ita proximis etiam, ſi vinciri non poteſt, alligetur. Differenda igitur quædã, & præſumenda, atq; vt in ſtructuris lapidum impolitiorum, loco quo conuenit quicque ponẽdũ. Non enim recidere ea, nec polire poſſumus, quæ coagmentata ſe magis iungant, ſed vtendũ his qualia ſunt, eligendæque ſedes. Nec aliud poteſt ſermonẽ facere numeroſum, quàm opportuna ordinis

mutatio. Neque aliò, κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ, Platonis inuenta ſunt quatuor illa verba, quibus in illo pulcherrimo operũ in Piræum deſcendiſſe ſignificat, plurimis modis ſcripta, quòd eum quoque maximi facere experiretur. Verum id quum duobus verbis fit, ἀναστροφὴ dicitur, reuerſio quædã: qualia ſunt vulgò, Mecum, Secũ: apud Oratores & Hiſtoricos, Quibus de rebus. At quũ decoris gratia diſtrahitur lõgius verbum, propriè hyperbati tenet nomen: vt, Animaduerti iudices omnem accuſatoris orationẽ in duas diuiſam eſſe partes. Nam In duas partes diuiſam eſſe, rectum erat, ſed durum & incomptum. Poetæ quidem etiam verbórum diuiſionem faciunt, & tranſgreſſionem, 1.de Rep. ἀναστροφή. Hyperbati ſpecies. Pro Cluent.

-Hyperboreo ſeptem ſubiecta trioni. Georg.3.

quod oratio nequaquã recipiet. At id quidem eſt propter quod quum dicitur, Tropus fit quia componẽdus eſt è duobus intellectibus. Alioqui vbi nihil ex ſignificatione mutatum eſt, & ſtructura ſola variatur, figura potius verborum dici poteſt: ſicut multi narrationem longis mutant hyperbatis. Ex confuſis quæ vitia accidunt, ſuo loco diximus. Hyperbolen audacioris ornatus ſummo loco poſui. Eſt hæc ementiens ſuperiectio. Virtus eius ex diuerſo par augendi atque minuendi. Fit pluribus modis. Aut enim plus facto dicimus, Vomẽs fruſtis eſculẽtis gremiũ ſuũ & totũ tribunal impleuit. ὑπερβολή. Philip.2

-geminíque minantur In cælum ſcopuli. Æneid.1

Aut res per ſimilitudinem attollimus.

-credas innare reuulſas Cycladas. Æneid.8

Aut per comparationem: vt, -fulminis ocyor alis. Æneid.5

Aut ſignis quaſi quibuſdam, Æneid.7.

Illa vel intactæ ſegetis per ſumma volaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.

Vel trãſlatione, vt ipſum illud volaret. Creſcit interim

hyperbole, alia insuper addita: vt Cicero in Antonium dicit, Quæ Charybdis tam vorax? Charybdim dico? quæ si fuit, fuit animal viuũ. Oceanus mediusfidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distãtibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Exquisitam verò figuram huius rei deprehendisse apud principem Lyricorũ Pindarum videor in libro quẽ inscripsit ὕμνους. Is nanque Herculis impetũ aduersus Meropas, qui in insula Co dicũtur habitasse, nõ igni, nec vẽtis, nec mari, sed fulmini dicit similem fuisse: vt illa minora, hoc par esset. Quod imitatus Cicero, illa composuit in Verrem, Versabatur in Sicilia longo interuallo non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula multos & crudeles tyrannos) sed nouum quoddam monstrum ex vetere illa immanitate, quæ in iisdem versata locis dicitur. Non enim Charybdim tam infestam, neque Scyllã nauibus, quàm istum in eodem freto fuisse arbitror. Nec pauciora sunt genera minuendi. -vix ossibus hærent. Et quod Cicero in quodam ioculari libello,

Philip. 2.

Act. 7 Siciliæ tyranni.

Æclog. 2

Fundum Varro vocat, quem possim mittere funda:
Ni * lapis exciderit, quà caua funda patet.

*tamen.

Sed huius quoque rei seruetur mẽsura quædã. Quãuis enim est omnis hyperbole vltra fidem, non tamen esse debet vltra modũ: nec alia magis via in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta vitia, quũ præsertim minimè sint ignota & obscura. Monere satis est, mentiri hyperbolen, nec ita, vt mendacio fallere velit. Quo magis intuendũ est, quousq; deceat extollere, quod nobis nõ creditur. Peruenit hæc res frequentissimè ad risum: qui si aptus est, vrbanitatis: sin aliter, stultitiæ nomen assequitur. Est autem in vsu vulgo quoque, & inter ineruditos, & apud rusticos, videlicet quòd natura est omnibus augendi res vel minuendi cupiditas insita, nec

Hyperbole ridicula.

quiſquam vero cõtentus eſt. Sed ignoſcitur, quia nõ affirmamus. Tũ eſt hyperbole virtus, quũ res ipſa de qua loquendum eſt, naturalem modũ exceſſit. Conceditur enim amplius dicere, quia dici quantũ eſt, non poteſt: meliúſque vltrà quàm citrà ſtat oratio. Sed de hac ſatis, quia eundem locũ plenius, in eo libro quo cauſas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

M. Fabii Quintiliani

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER IX.

In quo differant figuræ à tropis. CAP. I.

QVVM ſit proximo libro de tropis dictũ, ſequitur pertinens ad figuras, quæ ſchemata Græcè vocantur, locus, ipſa rei natura coniunctus ſuperiori. Nam plerique has, tropos eſſe exiſtimauerũt: quia ſiue ex hoc duxerint nomẽ, quòd ſint formati quodam modo: ſiue ex eo quòd vertant orationẽ, vnde & motus dicuntur: fatendũ erit eſſe vtrunque eorum etiã in figuris. Vſus quoque eſt idem. Nã & vim rebus adiiciunt, & gratiã præſtant. Nec deſunt qui tropis figuræ nomẽ imponãt, quorũ eſt C. Artorius Proculus. Quin adeò ſimilitudo manifeſta eſt, vt eã diſcernere non ſit in prõptu. Tropi. Troporum cum figuris cõueniẽtia. Nam quo modo quædã in his ſpecies planè diſtant, manente tamen generali illa ſocietate, quòd vtraque res à recta & ſimplici ratione cum aliqua dicendi virtute deflectitur: ita quædam perquàm tenui limite diuiduntur: vt quũ Ironia tam inter figuras ſentẽtiæ, quàm inter tropos reperiatur. περίφρασιν autẽ, & ὑπέρβατον, & ὀνοματο

ποιίαν & ἀσύνδετον, clari quoque authores figuras verborũ potius quàm tropos dixerunt. Quo magis ſignanda eſt vtriuſque rei differentia. Eſt igitur Tropus, ſermo à naturali & principali ſignificatione tranſlatus ad aliam, ornandæ orationis gratia: vel (vt plerique Grammatici finiunt) dictio ab eo loco in quo propria eſt tranſlata in eum in quo propria non eſt. Figura (ſicut nomine ipſo patet) eſt confirmatio quædam orationis remota à cõmuni & primùm ſe offerente ratione. Quare in tropis ponuntur verba alia pro aliis, vt in μεταφορᾷ, μετωνυμίᾳ, & ἀντωνομασίᾳ, μεταλήψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ, ὑπερβολῇ plerunque. Ἀλληγορία nanque & rebus fit & verbis: ὀνοματοποιΐα fictio eſt nominis. Ergo hoc quoque pro aliis ponitur, quibus vſuri fuimus ſi illud non fingeremus. περίφρασις etiam ſi frequẽter & id ipſum in cuius locum aſſumitur, nomen complecti ſolet, vtitur tamẽ pluribus pro vno. ἐπίθετον quoniam plerunque antonomaſiæ pars eſt, coniunctione eius fit tropus. In hyperbato cõmutatio eſt ordinis: ideóque multi tropis hoc genus eximunt. Tranſfert tamen verbum aut partem eius à ſuo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. Nã & propriis verbis, & ordine collocatis fieri figura poteſt. Quomodo autem ironia alia ſit tropi, alia ſchematis, ſuo loco reddã. Nomine enim fateor eſſe cõmunia hæc, & ſcio quàm multiplicẽ habeant, quámque ſcrupuloſam diſputationem: ſed ea non pertinet ad præſens meũ propoſitum. Nihil enim refert quo modo appelletur vtrunlibet eorum, ſi, quid orationi proſit, appareat. Nec mutatur vocabulis vis rerum. Et ſicut homines ſi aliud acceperũt quàm quod habuerãt nomen, iidẽ ſunt tamen: ita hæc de quibus loquimur, ſiue tropi, ſiue figuræ dicentur, idẽ efficient. Nõ enim nominibus proſunt, ſed effectibus: vt ſtatũ coniecturalẽ, an inficialẽ, an

Differentia ex vtriuſque definitione.

Tropus quid.

facti,an ſubſtantiæ, an de ſubſtantia nominemus,nihil intereſt, dum idem quæri ſciamus. Optimum ergo in ſequi maximè recepta : & rem ipſam , quocunque appellabitur modo,intelligi.Illud tamen notandum,coire frequenter in eaſdem ſententias,& tropum,& figuram. Tam enim tranſlatis verbis, quàm propriis figuratur oratio. Eſt autem non mediocris inter authores diſſenſio,& quæ vis nominis eius, & quot genera,& quàm multæ ſint ſpecies. Quare primùm intuẽdum eſt, quid accipere debeamus Figurã. Nam duobus modis dicitur, Vno qualiſcunque forma ſententiæ: ſicut in corporibus,quibus quoquo modo ſint compoſita,vtique habitus eſt aliquis. Altero , quod propriè ſchema dicitur , in ſenſu vel ſermone aliqua à vulgari & ſimplici ſpecie cum ratione mutatio : ſicut, Nos ſedemus, incumbimus, reſpicimus. Itaque quum in eoſdem caſus,aut tempora,aut numeros,aut etiam pedes, continuò quis aut certè nimium frequenter incurrit , præcipere ſolemus variandas figuras eſſe vitandæ ſimilitudinis gratia. In quo ita loquimur, tanquam omnis ſermo habeat figuram. Itémque eadem figura dicimus curſitare, qua lectitare , id eſt eadem ratione declinari. Quare illo intellectu priore & communi nihil non figuratum eſt. Quo ſi contenti ſumus , non immerito Apollodorus , ſi tradenti * Cæcilio credimus , incomprehenſibilia partis huius præcepta exiſtimauit. Sed ſi habitus quidam, & quaſi geſtus ſic appellandi ſunt , id demum hoc loco accipi ſchema oportebit , quod ſit in ſimplici ac in promptu poſito dicendi modo poeticè vel oratoriè mutatum. Sic enim verum erit aliam eſſe orationem ἀσχημάτιστον, id eſt carentem figuris , quod vitium non inter minima eſt: aliam ἐσχηματισμένην, id eſt figuratam. Verum id ipſum anguſtè *|Zoilus termina-

Figuram duobus accipi modis.

* Cælio.

* Cælius.

uit, qui id solùm putauerit schema, quo aliud simulatur dici, quàm dicitur: quod sanè vulgò quoque sic accipi scio. Vnde & figuratæ controuersiæ quædam, de quibus paulò post dicam, vocantur. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius vnum quidam putauerunt, in hoc ipso diuersas opiniones secuti. Nam hi quia verborum mutatione sensus quoque verterentur, omnes figuras in verbis esse dixerunt: illi, quia verba rebus accommodarentur, omnes in sensibus. Quorum vtraque manifesta cauillatio est. Nam vt eadem dici solent aliter atque aliter, manétque sensus elocutione mutata: ita & figura sententiæ plures habere verborum figuras potest. Illa est enim posita in concipienda cogitatione, hæc in enuntianda: sed frequentissimè coeunt: vt in hoc, Nemo iamiam Dolabella neque tui, neque tuorum liberûm. Nam oratio à iudice auersa, in sententia: Iamiam, & Liberûm, in verbis sunt schemata. Inter plurimos enim quod sciam, consensum est duas eius esse partes: διανοίας, id est mentis, vel sensus, vel sententiarum, nam iis omnibus modis dictum est: & λέξεως, id est verborum, vel dictionis, vel elocutionis, vel sermonis, vel orationis. Nam & variatur, & nihil refert. Cornelius tamen Celsus adiicit verbis & sententiis figuras colorum: nimia profectò nouitatis cupiditate ductus. Nam quis ignorasse eruditum alioqui virum credat colores & sententias sensus esse? Quare sicut omnem orationem, ita figuras quoque versari necesse est in sensu, & in verbis. Vt verò natura prius est concipere animo res, quàm enuntiare, ita de iis figuris ante loquendum est, quæ ad mentem pertinent, quarum quidem vtilitas tum magna, tum multiplex, in nullo non operationis opere vel clarissimè elucet. Nam etsi minimè videtur pertinere ad pro-

Figuræ genus nõ vnum sed duplex, sententiarum & verborum.

Act. 3.

Figuræ partes duæ.

Laus figurarũ mentis.

bationem, qua figura quicque dicatur, facit tamen credibilia quæ dicimus, & in animos iudicum quà nõ obseruatur irrepit. Nanque vt in armorum certamine & aduersos ictus, & rectas ac simplices manus tũ videre, tũ etiã cauere ac propulsare facile est: auersæ tectæq; minus sunt obseruabiles: & aliud ostendisse quàm petas, artis est: sic oratio quæ astu caret, pondere, mole, & impulsu præliatur. simulanti, variantíque conatus, in latera atque in terga incurrere datur, & arma aduocare, & velut nutu fallere. Iam verò affectus nihil magis ducit. Nam si frons, oculi, manus multum ad motum animorum valent, quanto plus orationis ipsius vultus ad id quod intendimus efficere, compositus? Plurimum tamen ad commendationem facit, siue in conciliandis agentis moribus, siue ad promerendum actioni fauorem, siue ad leuandum varietate fastidium, siue ad quædam vel decentius indicanda vel tutius. Sed antequam quæ cuique rei figura conueniat, ostendam, dicendum est nequaquã eas esse tam multas, quàm sunt à quibusdam constitutæ. Neque enim me mouent nomina illa, quæ fingere vtique Græcis promptissimum est. Ante omnia igitur illi qui totidem figuras putant, quot affectus, repudiandi: nõ quia affectus non sit qualitas quædam mentis: sed quia figura, quam non communiter, sed propriè nominamus, non sit simplex rei cuiusque enuntiatio. Quapropter in dicendo Irasci, dolere, misereri, timere, cõfidere, contemnere, non sunt figuræ: non magis quàm Suadere, minari, rogare, excusare. Sed fallit parum diligenter intuentes, quòd inueniunt in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex orationibus excerpunt. Neque enim pars vlla dicendi est, quæ non recipere eas possit. Sed aliud est admittere figuram, aliud figuram esse. Neque enim vere-

Similitudo à re bellica.

Figuras non esse plurimas.

bor explicandæ rei gratia frequentiorem eiusdem nominis repetitionem. Quare dabunt mihi aliquam in Irascente, deprecante, miserante, figuram, scio : sed non ideò Irasci, misereri, deprecari, figura erit. Cicero quidē omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandam (vt arbitror) secutus viam : vt nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola quæ haberent aliquam remotam ab vsu communi fictionē : sed quæ essent clarissima, & ad mouendum auditorem valerent plurimum: quem duobus ab eo libris tractatum locū ad literam subieci, ne fraudarem legentes iudicio maximi authoris. In tertio de Oratore ita scriptum est, In perpetua autem oratione, quum & cōiunctionis lenitatem, & numerorum quam dixi rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequētanda omnis oratio sententiarum atque verborū. Nam & commoratio vna in re, permultum mouet : & illustris explanatio: rerúmque, quasi gerantur, sub aspectū penè subiectio, quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum quod exponitur, & ad amplificandū: vt iis, qui audient illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tātum esse videatur: & huic cōtraria sæpe præcisio est: & ad plus intelligendū quàm dixeris, significatio est, & distinctè concisa breuitas, & extenuatio : & huic adiuncta illusio, & à præceptis Cæsaris nō abhorrens, & ab re digressio: in qua quum fuerit delectatio, tum reditus ad rē aptus & cōcinnus esse debebit: propositióque quid sis dicturus, & ab eo quod est dictum, seiunctio : & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augēdi minuendíve causa veritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percontatio, expositióque sententiæ suæ, tum illa quæ maximè quasi irrepit

Locus Cic. de figuris elocutionis ex 3. de Ora. & ex Orat. ad Brutū, ad literam.

in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quæ est periucunda, quum in oratione nõ cõtentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio: tum distributio: tum correctio, vel ante vel postquam dixeris, vel quum aliquid à teipso reiicias. præmunitio est etiam ad id quod aggrediare: & reiectio in alium: communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis apud quos dicas, deliberatio morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamẽtum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maximè: sæpe autem etiam ad commouendos. personarum ficta inductio, vel grauissimũ lumen augẽdi: descriptio: erroris inductio, & in hilaritatem impulsio, antè occupatio: tum duo illa quæ maximè mouent, similitudo, & exemplum: digestio, interpellatio, cõtentio, reticentia, commendatio: vox quædam libera, atque etiam effrænatior augẽdi causa: iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio: breuis à proposito, non vt superior illa, digressio: purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His ferè luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autẽ ipsius tanquam armorum est vel ad vsum * comminatio & quasi petitio, vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborũ, habet interdum vim, lepôrem aliâs: & paululum interdum verbũ atque deflexum: & eiusdem verbi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum conuersio: & in eadem verba impetus, & concursio & adiunctio, & progressio, & eiusdem verbi crebrius positi quædam * distinctio, & reuocatio verbi: & illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter: aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & conuersio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dis-

*communitio

*dispositio.

ſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis caſib' ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, & ad propoſitum ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio: & rurſus alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatum & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreſſio, & circunſcriptio. Hæc enim ſunt ferè: atque horum ſimilia, vel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſentētiis orationem, verbórumque conformationibus illuminent. Eadem ſunt in Oratore plurima, non omnia tamen, & paulo magis diſtincta: quia poſt orationis & ſententiarum figuras, tertium quendam locum ſubiecit ad alias (vt ipſe ait) quaſi virtutes dicendi pertinentem. Et reliqua ex collocatione verborum quæ ſumuntur quaſi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis quæ in amplo ornatu ſcenæ aut fori appellantur inſignia, non quòd ſola ornent, ſed quòd excellant. Eadem ratio eſt horum quæ ſunt orationis lumina, & quodammodo inſignia, quum aut duplicantur iterantúrque verba, aut breuiter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur ſæpius oratio: aut in idem coniicitur, aut in vtrunque: aut adiũgitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur: aut continenter vnum verbum non in eadem ſententia ponitur: aut quum ſimiliter vel cadunt verba, vel deſinũt: aut quum multis modis cõtrariis relata contraria: aut quum gradatim ſurſum verſus reditur: aut quũ demptis coniunctionibus diſſolutè plura dicũtur: aut quũ aliquid prætereuntes, cur id faciamus oſtendimus: aut quum corrigimus noſmetipſos, quaſi reprehendentes:

Verba Ciceronis in Bruto.

aut si est aliqua exclamatio vel admirationis vel conquestionis: aut quum eiusdem nominis casus sæpius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt, quibus quia frequentissimè Demosthenes vtitur, sunt qui putent idcirco eius eloquentiam maximè esse laudabilem. Et verè nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sentẽtiæ edicitur: nec aliud quicquam est dicere, nisi omnes aut certè plerasque aliqua specie illuminare sentẽtias. Quas quũ tu optimè Brute teneas, quid attinet nominibus vti, aut exemplis? tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille quẽ expetimus, vt verset sæpe multis modis eandem & vnam rem, & hæreat in eadem, cõmoretúrque sententia. Sæpe etiam vt extenuet aliquid: sæpe vt irrideat: vt declinet à proposito, deflectátque sententiam: vt proponat quid dicturus sit: vt quum transegerit, iam aliquid definiat: vt se ipse reuocet: vt quod dixit iteret: vt argumẽtum ratione cõcludat: vt interrogando vrgeat: vt rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat: vt contrà ac dicat, accipi & sentiri velit: vt addubitet quid potius, aut quo modo dicat: vt diuidat in partes: vt aliquid relinquat, ac negligat: vt antè præmuniat: vt in eo ipso in quo reprehendatur, culpam in aduersarium conferat: vt sæpe quum iis qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduersario quasi deliberet, vt hominũ mores sermonésq; describat, vt muta quædã loquẽtia inducat: vt ab eo quod agitur, auertat animos: vt sæpe in hilaritatẽ risúmve cõuertat: vt antè occupet quod putat opponi: vt cõparet similitudines: vt vtatur exemplis: vt aliud alii tribuẽs dispertiat: vt interpellatorẽ coerceat: vt aliquid reticere se dicat: vt denuntiet quid caueat: vt liberius quid audeat: vt irascatur etiã: vt obiurget aliquãdo: vt deprecetur: vt supplicet: vt medeatur: vt à pro-

Sententiarum ornamenta.

posito declinet aliquantulum : vt optet : vt execretur: vt fiat iis apud quos dicet, familiaris : atque alias etiam dicēdi quasi virtutes sequatur: breuitatem, si res petet: sæpe etiam rem dicendo subiiciet oculis : sæpe suprà feret, quàm ferri possit: significatio sæpe erit maior quàm oratio: sæpe hilaritas : sæpe vitæ naturarúmque imitatio. Hoc in genere (nam quasi syluam vides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

De figuris sententiarum. CAP. II.

ERGO cui latius complecti conformationes verborum ac sententiarum placuerit, habet quod sequatur : nec affirmare ausim quicquā esse melius, sed hæc ad propositi mei rationem legat. Nam mihi de his sententiarum figuris dicere in animo est, quæ ab illo simplici modo indicandi recedunt: quod idem multis doctissimis viris video placuisse. Omnia tamen illa etiam quæ sunt alterius modi lumina, adeò sunt virtutes orationis, vt sine his nulla intelligi verè possit oratio. Nam quo modo iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, permissio, finitio, seiūctio, expositio sententiæ * suæ, rationis apta cōclusio, præmunitio, similitudo, exēplū, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coerctio, contētio, purgatio, læsio? Quid verò agit omnino eloquētia detractis amplificādi, minuendíque rationibus? Quarū prior desiderat illā plusquam dixeris significationem, id est ἔμφασιν, & superlationē veritatis, & traiectionem : hæc altera extenuationem, deprecationémq;. Qui affectus erunt vel cōcitati detracta voce libera, effrænatiore iracūdia, obiurgatione, optatione, execratione? vel illi mitiores, nisi adiuuātur cōmēdatione, cōciliatione, ad hilaritatē impulsione? Quæ delectatio, aut quod mediocriter saltem docti hominis indicium, nisi alia repetitione, alia cōmoratione infi-

* sine orationis.

gere, digredi à re, & redire ad propositum suum scierit: remouere à se, in alium traiicere: quæ relinquenda, quæ contemnenda sint, iudicare? Motus est in his orationis atque actus, quibus detractis iacet, & velut agitante corpus spiritu caret. Quæ quum adesse debent, tum disponenda atque varianda sunt, vt auditorem, quod in fidibus fieri videmus, omni sono permulceant. Verùm ea plerunque recta sunt, nec se fingunt, sed confitentur. Admittunt autem (vt dixi) figuras: quod vel ex proximo doceri potest. Quid enim tam commune, quàm interrogare, vel percontari? Nam vtroque vtimur indifferenter, quum alterum noscendi, alterum arguendi gratia videatur adhiberi. At ea res vtrocunque modo dicatur, etiam multiplex habet schema. Incipiamus enim ab iis quibus acrior & vehementior fit probatio, quod primo loco posuimus. Simplex est sic rogare, Interrogationis varii modi.

Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris? AEneid. 1.

Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: Quid enim tuus ille, Tubero, districtus in acie Pharsalica gladius agebat? &, Quousque tandem abutêre Catilina patientia nostra? &, Patêre tua consilia non sentis? & totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, quàm si diceretur, Diu abuteris patiẽtia nostra: &, Patent tua consilia. Interrogamus etiam quod negari non possit: Dixítne tãdem causam C. Fidiculanus Falcula? Aut vbi respondendi difficilis est ratio, vt vulgò vti solemus, Quo modo? Quî fieri potest? Aut inuidiæ gratia, Medea apud Senecam, Pro Ligario. In Catil. Ibidem. Pro Cluẽtio.

Quas peti terras iubes? Aut miserationis, vt Sinon apud Virgilium,

Heu quæ me tellus, inquit, quæ me æquora possunt AEneid. 2.

Accipere? Aut instandi, & auferendæ dissimulationis: vt Asinius, Audísne? furiosum, inquam, non inoffi-

ciosum testamentum reprehendimus. Totũ hoc plenum est varietatis: nam & indignationi conuenit,

AEneid.1. -& quisquã numen Iunonis adoret? Et admirationi,

AEneid.3. -quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames? Est interim acrius imperãdi genus,

AEneid.4. Non arma expedient, totáque ex vrbe sequentur?

Et ipsi nosmet ipsos rogamus: quale est illud Terẽtianũ,

Responsionis figuræ. Quid igitur faciam? Est aliqua etiam in respondendo figura, quum aliud interroganti, ad aliud, quia sit vtilius, occurritur. Tum augẽdi criminis gratia: vt testis in reum rogatus, an ab reo fustibus vapulasset, Et innocens, inquit. Tum declinandi, quod est frequentissimum, Quæro an occideris hominem, respondetur, Latronem. An fundũ occupaueris, respondetur, Meũ. Vt confessionẽ præcedat defensio: vt apud Virgiliũ in Bucolicis dicenti,

Eclog.3. Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis? Occurritur,
An mihi cantando victus non redderet ille?

Dissimulatio in risu posita. Cui est confinis dissimulatio, non alibi quàm in risu posita, ideóque tractata suo loco. Nam seriò si fiat, pro confessione est. Interrogandi seipsũ, & sibi respondendi vicissitudo. Cæterùm etiam interrogandi seipsum, & respondendi sibi, solent esse non ingratæ vices: vt Cicero pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum qui quũ hoc sciret, tamen me antequàm vidit, Reipublicæ reddidit. Aliter pro Cælio ficta interrogatio est: Dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? & totus locus. Deinde, Ego siquis, iudices, hoc robore animi, atque hac indole virtutis ac continentiæ fuit, &c. Cui diuersum est, quum alium rogaueris, Cic. in Orat. non expectare responsum, & statim subiicere, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Quod Subiectio. schema quidam per subiectionem vocant. Fit & comparatione, Vter igitur facilius suæ sententiæ rationem

redderet? Et aliis modis tum breuius, tum latius: tum de vna re, tum de pluribus. Mirè verò in causis valet Præsumptio, quæ πρόληψις dicitur, quum id quod obiici potest, occupamus. Id neque in aliis partibus parum est, & præcipuè procemio conuenit. Sed quanquam generis vnius, diuersas tamen species habet. Est enim quædam Præmunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium, quòd ad accusandũ descendat qui semper defenderat. Quædam Cõfessio: vt pro Rabirio Posthumo, quem sua quoque sententia reprehendendum fatetur, quòd pecuniam regi crediderit. Quædam Prædictio: vt, Dicam enim non augendi criminis gratia. Quædam Emendatio: vt, Rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. Frequentissima Præparatio, quum pluribus verbis, vel quare facturi quid simus, vel quare fecerimus dici solet. Verborum quoque vis ac proprietas confirmatur vel præsumptione, Quanquam illa non pœna sed prohibitio sceleris fuit. Aut Reprehensione, Ciues, ciues inquam, si hoc eos appellari nomine fas est. Affert aliquam fidem veritatis & Dubitatio, quum simulamus quærere nos vnde incipiendum, vbi desinendum: quid potissimum dicendum, an omnino dicendum sit: cuiusmodi exemplis plena sunt omnia: sed vnum interim sufficit, Equidem quod ad me attinet, quò me vertam nescio: negem fuisse infamiam iudicii corrupti? &c. Hoc etiam in præteritum valet: nam & dubitasse nos fingimus. A quo schemate nõ procul abest illa quæ dicitur Communicatio, quum aut ipsos aduersarios cõsulimus, vt Domitius Afer pro Cloantilla, At illa nescit trepida quid liceat fœminæ, quid coniugem deceat: fortè vos in illa solicitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit: tu frater, vos paterni amici, quod consilium datis? Aut quum iudicibus quasi deliberamus, quod est frequentissimum: Quid suadetis? &, Vos

Præsumptio. πρόληψις. Præmunitio. In diuin. Confessio. Prædictio. Emendatio. Præparatio. Præsumptio. Reprehensio. Dubitatio. Pro Cluentio. Cõmunicatio

interrogo, Quid tandem fieri oportuit? vt Cato, Cedo, si vos in eo loco essetis, quid aliud fecissetis? Et alibi, Communem rem agi putatote, ac vos huic rei præpositos esse. Sed nonnunquam communicātes aliquid inexpectatum subiungimus, quod & per se schema est: vt in Verrem Ci-

Act.7. cero, Quid deinde? quid censetis? furtum fortasse, aut prædam aliquam? Deinde quum diu suspendisset iudicum animos, subiecit quod multò esset improbius. Hoc Celsus

Sustentatio. Sustentationem vocat. Est autem duplex: nam contrà frequenter quum expectationem grauissimorū fecimus, ad aliquid quod sit leue, aut nullo modo criminosum, descendimus. Sed quia non tantùm per communicatio-

παράδοξον Inopinatum. nem fieri solet, παράδοξον alii nominauerunt, id est inopinatum. Illis non accedo, qui schema esse existimant, etiam siquid nobisipsis dicamus accidisse inopinatum: vt Pollio, Nunquam fore credidi iudices, vt reo Scauro, nequid in eius iudicio gratia valeret, precarer. Est penè idem fons

Permissio. illius quam Permissionem vocant, qui Communicationis, quum aliqua ipsis iudicibus relinquimus æstimanda, aliqua nonnūquam aduersariis quoq;: vt Caluus Vatinio, Perfrica frontem, & dic te digniorem qui prætor fieres, quàm Catonem. Quæ verò sunt augēdis affectibus ac-

Simulatio. commodatæ figuræ, cōstant maximè simulatione. Nanque & irasci nos, & gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, & optare, quǽque sunt similia his, fingimus. Inde sunt illa, Liberatus sum, Respiraui: &, Bene habet: &, Quæ amentia est hæc? &, O tempora! ô mores! ô miserum me! consumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori hæret dolor. &,

Exclamatio. -magnæ nunc hiscite terræ. Quod Exclamationem quidā vocant, ponúntq; inter figuras orationis. Hæc quoties vera sunt, nō sunt in ea forma, de qua nūc loquimur. Assimulata, & arte composita, proculdubio schema-

ta sunt existimanda. Quod idem dictum sit de oratione libera, quam Cornificius licentiam vocat, Græci παῤῥησίαν. Quid enim minus figuratum, quàm vera libertas? Sed frequenter sub hac facie latet adulatio. Nam Cicero quũ dicit pro Ligario, Suscepto bello Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla vi coactus, consilio ac voluntate mea ad ea arma profectus sum, quæ erant cõtra te sumpta: non solùm ad vtilitatem Ligarii respicit, sed magis laudare victoris clementiam non potest. In illa verò sententia, Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi vt quod hic potest, nos possemus? admirabiliter vtriusque partis facit bonam causam: sed hoc eum demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorum (vt Cicero existimat) laterum, Fictiones personarum, quæ προσωποποιίαι dicuntur. Mire nanque tum variant orationem, tum excitant. His etiam aduersariorum cogitationes velut secum loquentium protrahimus: quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitasse eos non sit absurdum. Et nostros cum aliis sermones, & aliorum inter se credibiliter inducimus: & suadendo, obiurgando, querendo, laudando, miserando, personas idoneas damus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & inferos excitare concessum est. Vrbes etiam, Populíque vocem accipiunt. Ac sunt quidam qui has demum προσωποποιίας dicant, in quibus & corpora & verba fingimus. Sermones hominum assimulatos dicere διαλόγους malunt, quàm, quod Latinorum quidam dixerunt, sermocinationem. Ego iam recepto more vtrunque eodem modo appellaui. Nam certè sermo fingi non potest, vt non personæ sermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit, hoc modo mollior fit figura: Etenim si mecum patria, quæ mihi vita mea multò est charior, si cuncta Italia, si omnis Respublica sic loquatur, M. Tul-

Lib. 4. ad Herennium.

παῤῥησία. Licentia seu oratio libera.

προσωποποιίαι, fictiones personarum.

In Catil. inuect.

Ibidem. li quid agis? Illud audacius genus, Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur, Nullum iam aliquot annis facinus extitit, nisi per te. Commodè etiam aut nobis aliquas ante oculos esse rerũ personarúmve imagines fingimus, aut eadem aduersariis aut iudicibus non accidere miramur: qualia sunt, Videtur mihi. &, Nónne videtur tibi? Sed magna quædã vis eloquẽtiæ desideratur. Falsa enim & incredibilia natura necesse est aut magis moueant, quia supra vera sunt: aut pro vanis accipiantur, quia vera non sunt. Vt dicta autem quædam, ita scripta quoque fingi solent: quod facit Asinius pro Liburnia, Mater mea, quæ mihi tum charissima, tum dulcissima fuit, quǽque mihi vixit, bísque eadem die mihi vitam dedit, & reliqua: deinde, Exhæres esto. Hæc tum per se figura est, tum duplicatur, quoties, sicut in hac causa, ad imitationem alterius scripturæ componitur. Nã contrà recitabatur testamentum, P. Nouanius Gallio, cui ego omnia meritissimo volo & debeo pro eius animi in me summa volũtate. & adiectis deinceps aliis, Hæres esto. Incipit esse quodammodo παρῳδή, quod nomen ductum à canticis ad aliorum similitudinem modulatis, abusiuè etiam in versificatione, ac sermonum imitatione seruatur. Sed formas quoque fingimus sæpe, vt Famam Virgilius: vt Voluptatem, ac Virtutem (quemadmodum à Xenophonte traditur) Prodicus: vt Mortem ac Vitam, quas contendentes in Satyra tradit Ennius. Est & incertæ personæ ficta oratio, Hîc aliquis. &, Dicat aliquis. Est & iactus sine persona sermo,

Ficta imagines. — Scripta quædã ritè ficta. — παρῳδή — Formæ fictæ. — ὑπομνημον. β.

AEneid. 2. Hîc Dolopum manus, hîc sæuus tendebat Achilles.

Quod fit mistura figurarũ, quum προσωποποιΐα accedit illa, quæ est orationis per detractionem: Detractum est enim Quis diceret. Vertitur interim προσωποποιΐα in species narrãdi. Vnde apud historicos reperiuntur obliquæ allocutio-

Obliquæ allocutiones.

nes: vt in T. Liuii primo statim libro, Vrbes quoque, vt cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac dii iuuent, magnas opes sibi, magnúmque nomen facere. Auersus quoque à iudice sermo, qui dicitur ἀποστροφὴ, mire mouet: siue aduersarios inuadimus, Quid enim tuus ille, Tubero, in acie Pharsalica gladius agebat? Siue ad inuocationem aliquam conuertimur, Vos enim iam ego Albani tumuli atq; luci. Siue ad inuidiosam implorationem, O leges Porciæ, legésque Semproniæ! Sed illa quoque vocatur auersio, quæ à proposita quæstione abducit audientem,

ἀποστροφή. Pro Ligario. Pro Milone. Pro Sestio, & Act. in Verr. 7.

Non ego cum Danais Troianam excindere gentem
Aulide iuraui.

AEneid. 4.

Quod fit & multis & variis figuris, quum aut aliud expectasse nos, aut maius aliquid timuisse simulamus, aut plus videri posse ignorantibus: quale est procemium pro Cælio. Illa verò (vt ait Cicero) sub oculos subiectio, tum fieri solet, quum res non gesta indicatur, sed vt sit gesta ostenditur: nec vniuersa, sed per partes: quem locum proximo libro subiecimus euidẽtiæ, & Celsus hoc nomen isti figuræ dedit. ab aliis ὑποτύπωσις dicitur, proposita quædam forma rerum ita expressa verbis, vt cerni potius videatur, quàm audiri: Ipse inflammatus scelere ac furore, in forum venit: ardebant oculi: toto ex ore crudelitas *emicabat. Nec solùm quæ facta sint aut fiant, sed etiam quæ futura sint, aut futura fuerint, imaginamur. Mirè tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerit Clodius si præturã inuasisset. Sed hæc quidem translatio temporũ, quæ propriè μετάστασις dicitur, in διατυπώσει verecundior apud priores fuit. Proponebant enim talia, Credite vos intueri. vt Cicero, Hæc quæ non vidistis oculis, animis cernere potestis. Noui verò & præcipuè declamatores audacius, nec mehercule sine motu quodã imaginantur: vt Seneca in controuersia,

Subiectio sub oculos. ὑποτύπωσις In Verr. 7. *eminebat. μετάστασις. Pro Cluẽtio. Hæc decla. nõ extat.

cuius ſumma eſt, Quòd pater filiũ & nouercam, inducẽte altero filio, in adulterio deprehenſos occidit. Duc, ſequor: accipe hanc ſenilem manum, & quocunque vis imprime. Et paulò poſt, Aſpice, inquit, quod diu non crediſti. ego verò non video, nox oboritur, & craſſa caligo. Habet hæc figura manifeſtius aliquid. Non enim narrari res, ſed agi videtur. Locorum quoque dilucida & ſignificans deſcriptio, eidem virtuti aſſignatur à quibuſdam: alii τοπογραφίαν dicunt. εἰρωνείαν inueni qui diſſimulationem vocarent: quo nomine quia parũ totius huius figuræ videntur vires oſtendi, nimirum ſicut in pleriſque, Græca erimus appellatione contenti. Igitur εἰρωνεία quæ eſt ſchema, ab illa quæ eſt tropus, genere ipſo nihil admodũ diſtat: in vtroque enim contrarium ei quod dicitur, intelligendũ eſt: ſpecies verò prudentius intuenti, diuerſas eſſe facile eſt deprehendere. Primùm, quòd tropus apertior eſt: & quanquam aliud dicit ac ſentit, non tamen aliud ſimulat. Nam & omnia circa ferè recta ſunt: vt illud in Catilinam, A quo repudiatus, ad ſodalem tuum virum optimum M. Marcellum demigraſti. In duobus demum verbis eſt ironia, ergo etiam breuior eſt tropus. At in figura, totius voluntatis fictio eſt, apparens magis quàm confeſſa: vt illic verba ſint verbis diuerſa, hîc ſenſus ſermoni, vt ioci: & tota interim cauſæ confirmatio, tum etiam vita vniuerſa ironiam habere videtur, qualis eſt vita Socratis. Nam ideo dictus εἴρων, id eſt agens imperitum, & admirator aliorum tanquam ſapientium: vt quemadmodum ἀλληγορίαν facit continua μεταφορὰ, ſic hoc ſchema facit troporum ille contextus. Quædam verò genera huius figuræ nullam cũ tropis habent ſocietatem: vt illa ſtatim prima quæ dicitur à negando, quam nonnulli vocant ἀπόφασιν, Non agam tecum iure ſummo, non dicam, quod forſitan obtinerem. &, Quid ego iſtius decreta, quid ra-

τοπογραφία

εἰρωνεία duplex & variæ eius ſpecies.

Inuect. 1.

Cicero 2. de Orat. & 4 Acad.

ἀπόφασις

Act. 5

p̃inas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? &, Mitto illam primam libidinis iniuriam. &, Ne illa quidẽ testimonia recito, quæ dicta sunt de sestertiis septingentis millibus. &, Possum dicere. Quibus generibus per totas interim quæstiones decurrimus: vt Cicero, Hæc ego si sic agerem tanquam mihi crimen esset diluendũ, hæc pluribus verbis dicerem. εἰρωνεία est & quum similes imperantibus vel permittentibus sumus,

I, sequere Italiam ventis. AEneid. 4.

Et quũ ea quæ nolumus videri in aduersariis esse, concedimus eis. Id acrius fit quũ eadem in nobis sunt, & in aduersario non sunt: Æneid. 11

-méque timoris
Argue tu Drance, quando tot cædis aceruos
Teucrorum tua dextra dedit.

Quod idem cõtrà valet, quũ aut ea quæ à nobis absunt, aut etiam quæ in aduersarios recidunt, quasi fatemur:

Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. AEneid. 10

Nec in personis tãtùm, sed & in rebus versatur hæc contraria dicendi, quàm quæ intelligi velis, ratio: vt totũ pro Q. Ligario procemium, & illæ eleuationes videlicet, O dii boni! Scilicet is superis labor est. AEneid. 4

Et ille pro Oppio locus, O amorem mirum! O beneuolentiam singularem! Non procul autem absunt ab hac simulatione res inter se similes, Confessio nihil nocitura: qualis est, Habes igitur Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum. Et Concessio quum aliquid etiam iniquum videmur causæ fiducia pati: Metũ virgarũ Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est. Et pro Cluentio de inuidia, Dominetur in cõcionibus, iaceat in iudiciis. Tertia Cõsensio: vt pro eodem, Iudicium esse corruptum. Hæc euidẽtior figura est, quum alicui rei assentimur, quæ est futura pro nobis: verùm id accidere sine aduersarii vitio nõ potest. Quædã etiã

Confessio.
Pro Ligario.
Concessio.
Consensio.

Act.7 velut laudamus, vt Cicero in Verrem circa crimen Apollonii Drepanitani, Gaudeo etiam ſiquid ab eo abſtuliſti: & abs te nihil rectius factum eſſe dico. Interim augemus crimina quæ ex facili aut diluere poſſumus, aut negare: quod eſt frequentius, quàm vt exemplum deſideret. Interim hoc ipſo fidem detrahimus illis, quòd ſint tam grauia: vt pro Roſcio Cicero, quũ immanitatem parricidii, quanquam per ſe manifeſtam, tamen etiã vi orationis exaggerat. ἀποσιώπησις, quam idem Cicero Reticentiam, Celſus Obticentiam, nonnulli Interruptionem appellant, & ipſa oſtendit affectus. Vel iræ, vt,

ἀποσιώπησις.

AEneid.1 Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus.

Pro Milo. Vel ſolicitudinis, & quaſi religionis: An huius ille legis, quã Clodius à ſe inuẽtã gloriatur, mentionẽ facere auſus eſſet viuo Milone, ne dicã Conſule? de noſtrûm enim omnium, nõ audeo totum dicere. Cui ſimile eſt in procemio pro Cteſiphonte Demoſthenis. Vel aliò tranſeũdi gratia. Communis autẽ, Tametſi, Ignoſcite mihi iudices. In quo eſt & illa (ſi tamen inter ſchemata numerari debet, quum aliis etiam pars cauſæ videatur) Digreſſio. Abit enim cauſa in laudes Cn. Pompeii. Id quod fieri etiam ſine ἀποσιωπήσει potuit. Nam breuior illa, vt ait Cicero, à re digreſſio, plurimis fit modis. Sed hæc exẽpli gratiã ſufficient, Tum Caius Varenus, is qui à familia Anchariana occiſus eſt: hoc, quæſo, iudices diligẽter attendite. Et pro Milone, Et aſpexit me illis quidem oculis, quibus tũ ſolebat, quũ omnibus omnia minabatur. Eſt alia non quidem Reticentia, quæ ſit imperfecti ſermonis, ſed tamen præciſa velut ante legitimũ finem oratio: vt illud, Nimis vrgeo, cõmoueri videtur adoleſcens. &, Quid plura? ipſum adoleſcentem dicere audiſtis. Imitatio morũ alienorũ, quæ ἠθοποιΐα, vel, vt alii malũt, μίμησις dicitur, iam inter leuiores affectus numerari poteſt. Eſt enim poſita ferè in eludendo: ſed ver

Digreſſio.

Præciſio.

Pro Liga.

ἠθοποιΐα.

μίμησις.

ſatur & in factis,& in dictis. In factis,quod eſt ἀπὸ τοῦ παῖσαι vicinum.In dictis,quale eſt apud Terentium,

At ego neſciebam quorſum tu ires:Paruula
Hinc eſt abrepta,eduxit mater pro ſua,
Soror dicta eſt,cupio abducere vt reddam ſuis. In Eunuch.

Sed noſtrorũ quoq; dictorũ factorúmq; ſimilis imitatio eſt per relationẽ,niſi quod frequẽtius aſſeuerat quàm eludit: Dicebã habere eos actorẽ Q.Cæciliũ. Sunt & illa iucũda, & ad cõmendationẽ quũ varietate,tũ etiã ipſa natura plurimũ proſunt,quæ ſimplicẽ quãdam,& nõ præparatã oſtẽdendo orationẽ,minus nos ſuſpectos iudici faciunt.Hinc eſt quaſi pœnitentia dicti: vt pro Cælio, Sed quid ego ita grauẽ perſonam induxi?Et quibus vtimur vulgò, Imprudens incidi. Vel quũ quærere nos quid dicamus,fingimus, Quid reliquũ eſt?&, Num quid omiſi?Et quum ibidem in Verrẽ ait Cicero, Vnũ etiã mihi reliquũ huiuſmodi crimẽ eſt.&, Aliud ex alio ſuccurrit mihi. Vnde etiã venuſti trãſitus fiunt:nõ quia tranſitus ipſe ſit ſchema:vt Cicero narrato Piſonis exẽplo, qui annulum ſibi cudi ab aurifice in tribunali ſuo iuſſerat, velut hoc in memoriã adductus, adiecit, Hic modò me cõmonuit Piſonis annulus: quod totum effluxerat:quàm multis iſtum putatis hominibus honeſtis de digitis annulos aureos abſtuliſſe?Et quum aliqua velut ignoramus: Sed earũ rerũ artificẽ,quem? quémnã? rectè admones,Polycletũ eſſe dicebant.Quod quidẽ non in hoc tantũ valet.Quibuſdã enim dum aliud agere videmur, aliud efficimus: ſicut hîc Cicero cõſequitur,ne quũ morbum in ſignis atq; tabulis obiiciat Verri, ipſe quoque earũ rerum ſtudioſus eſſe credatur. Et Demoſthenes iurando per interfectos in Marathone & Salamine,id agit, vt minore inuidia cladis apud Chæroneã acceptæ laboret.Faciũt illa quoq; iucundam orationẽ, aliqua mẽtione habita,differre, & deponere apud memoriã iudicis, & re-

Act.1.
Diſſimulatio artificii & negligentiæ cõfeſſio.
Pœnitẽtia dicti.
Act.6.
Pro Cteſiphonte.
Dilatio & repetitio.

poſcere quæ depoſueris,& ſeparare quædam ſchemate aliquo(non enim eſt iſta ipſa per ſe iteratio ſchema)& excipere aliqua,& dare actioni varios velut vultus. Gaudent enim res varietate:& ſicut oculi diuerſarum aſpectu rerũ magis detinentur,ita ſemper animis præſtant,in quod ſe velut nouum intẽdant. Eſt emphaſis etiam inter figuras, quũ ex aliquo dicto latẽs aliquid eruitur: vt apud Virgil.

ἔμφασις

AEneid.4

Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere more feræ?

Quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus, vt ſine thalamis vitam non hominum putet, ſed ferarum. Aliud apud Ouidium genus, apud quem & Myrrha nutrici amorem patris ſic confitetur,

Metamor. 10.

-O,dixit,felicem coniuge matrem!

Schematiſmus & figuratæ controuerſiæ.

Huic vel confinis, vel eadem eſt,qua nunc vtimur plurimum. Iam enim ad id genus, quod & frequentiſſimũ eſt, & expectari maximè credo,veniendũ eſt:in quo per quãdam ſuſpicionem,quod non dicimus,accipi volumus:nõ vtique contrarium,vt in εἰρωνείᾳ: ſed aliud latens, & auditori quaſi inueniendum: quod, vt ſupra oſtendi,iam ferè ſolum ſchema à noſtris vocatur,& vnde controuerſiæ figuratæ dicuntur. Eius triplex vſus eſt,Vnus,ſi dicere palàm parum tutum eſt. Alter,ſi non decet. Tertius,qui venuſtatis modò gratia adhibetur,& ipſa nouitate ac varietate magis quàm ſi relatio ſit recta,delectat. Ex his quod eſt primum, frequens in ſcholis eſt. Nam & actiones deponentium imperium tyrannorum,& poſt ciuile bellum ſenatuſcon ſulta finguntur,& capitale eſt obiicere anteacta:vt quod in foro non expedit,illic nec liceat. Sed ſchematum cõditio non eadem eſt. Quanlibet enim apertũ, quod modò & aliter intelligi poſſit, in illos tyrannos bene dixeris,quia periculum tantùm,non etiam offenſa vitatur. Quod ſi ambiguitate ſententiæ poſſit eludi, nemo

Ex Dionyſio. περὶ πραγματείας.
Primũ genus figur. controuerſiarum.

non illi furto fauet. Vera negotia nũquam adhuc habuerunt hanc silentii necessitatẽ, sed aliam huic similem: verùm multo ad agendum difficiliorem, quum personæ potentes obstant, sine quarũ reprehensione teneri causa nõ possit. Ideóque hoc parcius & circunspectius faciendum: quia nihil interest quomodo offendas. & aperta figura perdit hoc ipsum, quod figura est. Ideóque à quibusdam tota res repudiatur, siue intelligatur, siue non. Sed licet modum adhibere. Imprimis, ne sint manifestæ. Non erunt autem, si ex verbis dubiis, & quasi duplicibus petentur: qualis est in suspecta nuru, Duxi vxorem, quæ patri placuit. Aut, quod est multo ineptius, compositionibus ambiguis: vt illa controuersia, in qua infamis amore virginis filiæ pater, raptam eam interrogat à quo vitiata sit, Quis te, inquit, rapuit? Tu pater nescis? Res ipsæ perducant iudicem ad suspicionem, & amoliamur cætera, vt hoc solum supersit, in quo multũ etiam affectus iuuant, & interrupta silentio dictio, & cunctationes. Sic enim fiet, vt iudex quærat illud nescio quid, quod ipse fortasse non crederet si audiret: & ei quod à se inuentum existimat, credat. Sed ne si optimæ quidem sint, esse debent frequẽtes. Nam densitate ipsa figuræ aperiũtur, nec offensæ minus habent, sed authoritatis. Nec pudor videtur quòd nõ palàm obiicias, sed diffidentia. In summa, sic maximè iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. Equidẽ quandoque & in personas incidi tales, & in rem quoque (quod est magis rarũ) quæ obtineri nisi hac arte non posset. Reã tuebar, quæ subiecisse dicebatur mariti testamentum, & dicebantur chirographum marito expirãte hæredes dedisse, & verum erat. Nam quia per leges institui vxor nõ poterat hæres, id fuerat actũ, vt ad eam bona per hoc tacitum fideicommissum peruenirent. Et caput quidem veri facile erat, si hoc diceremus palàm: sed peribat hæredi-

Ne sint manifestæ.

Ne frequẽtes.

tas. Ita ergo fuit nobis agendum, vt iudices illud intelligerent factum, delatores nõ possent apprehendere vt dictum: & contigit vtrunque. Quod non inseruissem, veritus opinionẽ iactãtiæ, nisi probare voluissem, in foro quoque esse his figuris locum. Quædam etiam quæ probare non possis, figura potius spargẽda sunt. Hæret enim nonnunquam telum istud occultũ, & hoc ipso quòd non apparet, eximi nõ potest. At si idem dicas palàm, & defenditur, & probandum est. Quum autem obstat nobis personæ reuerentia (quod secundum posuimus genus) tantò cautius dicendum est, quantò validius bonos inhibet pudor quàm metus. Hic verò tegere nos iudex quod sciamus, & verba vi quadam veritatis erumpentia credat coercere. Nam quanto minus aut ipsi in quos dicimus, aut iudices, aut assistentes oderint hanc maledicendi lasciuiam, si nolle nos credant? Aut quid interest quomodo dicatur, quũ & res & animus intelligitur? Quid denique dicendo proficimus, nisi vt palàm sit nos facere, * quod ipsi sciamus non esse faciendum? Atqui præcipuè prima quibus præcipere cœperam, tempora hoc vitio laborarunt. Dicebant enim libenter tales controuersias, quæ difficultatis gratia placent, quũ sint multò faciliores. Nã rectum genus approbari nisi maximis viribus non potest: hæc diuerticula & anfractus suffugia sunt infirmitatis: vt qui cursu parum valent, flexu eludunt: quũ hæc quæ affectatur ratio sententiarũ, non procul à ratione iocandi abhorreat. Adiuuat etiam quòd auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio suo, & alio dicente se laudat. Itaque non solùm si persona obstaret rectæ orationi (quo in genere sæpius modo quàm figuris opus est) decurrebant ad schemata, sed faciebant illis locũ etiam vbi personæ inutiles ac nefariæ essent: vt Si pater qui infamem in matrẽ filium secretò occidisset, reus malæ tractationis, iaculare-

Alterũ genus.

*quod si ipsi sciãt, nõ esset fa.

tur in vxorem obliquis sententiis. Nam quid impurius quàm retinuisse talem? quid porrò tam cõtrarium, quàm eum qui accusetur, quia summum nefas suspicatus de vxore videatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendum est? At si iudicum sumerent animũ, scirent quàm eiusmodi actionem laturi non fuissent: multóque etiam minus, quũ in parentes abominanda crimina spargerentur. Et quatinus huc incidimus, paulò plus scholis demus. Nam & in his educatur Orator, & in eo, quomodo declametur, positum est etiam quomodo agatur. Dicendum ergo de iis quoque in quibus nõ asperas figuras, sed palàm contrarias causæ plerique fecerunt: Tyrannidis affectatæ damnatus torqueatur, vt cõscios indicet: accusator eius optet quod volet. Patrẽ qui accusauit, optat ne is torqueatur. pater ei contradicit. Nemo se tenuit agens pro patre, quin figuras in filium faceret, tanquam illum conscium in tormẽtis esset nominaturus. Quo quid stultius? Nam quũ hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur, quũ ideo torqueri velit: aut torto non credetur. At credibile est hoc eum velle fortasse. Dissimulet ergo, vt efficiat. Sed nobis (declamatoribus dico) quid proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus? Ergo si verè ageretur, similiter cõsilium illud latens prodidissemus. Quid si neque vtique verum est, & habere alias hic damnatus contradicendi causas potest, vel quòd legẽ conseruandam putet, vel quòd nolit accusatori debere beneficiũ, vel (quod ego maximè sequerer) vt se innocentem in tormentis esse prætendat? Quare ne illud quidẽ semper succurret sic dicentibus, Patrocinium hoc voluit, qui controuersiam finxit. Fortasse enim noluit: sed esto voluerit: continuóne si ille stultè cogitauit, nobis quoque stultè dicendum est? At ego in causis agẽdis frequenter nõ puto intuendum quid litigator velit. Est & ille in hoc genere frequens error,

Vitia declamatorum in falsis causis.

vt putẽt aliud quosdã dicere, aliud velle, præcipuè quum in themate est, aliquem vt sibi mori liceat postulare: vt in illa controuersia, Qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petierat vt militia vacaret ex lege, quòd quinquagenarius esset, aduersante filio ire in aciem coactus, deseruit. Filius qui fortiter eodem prælio fecerat, incolumitatem eius optat: cõtradicit pater. Non enim, inquiunt, mori vult, sed inuidiam filio facere. Equidem rideo, quòd illi sic timent tanquã ipsi morituri, & in consilium suos metus ferunt, obliti tot exemplorum circa voluntariã mortem: causarum quoq; quas habet, factus ex viro forti, desertor. Sed de vna controuersia loqui superuacuum est. Ego in vniuersum neque Oratoris puto esse vnquã præuaricari, neque litem intelligo, in qua pars vtraque idem velit: neque tam stultum quenquam, qui si viuere velit, mortẽ potius male petat, quàm omnino non petat. Non tamen nego esse cõtrouersias huiusmodi figuratas: vt est illa, Reus parricidii, quòd fratrem occidisset, damnatũ iri videbatur. Pater pro testimonio dixit eum se iubente fecisse. absolutum abdicat. Nam neque in totum filio parcit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palàm potest: & vt non durat vltra pœnam abdicationis ira, abdicat tamen: & * obliqua figura in patrem plus facit quàm licet, in filiũ minus. Vt autem nemo contra id quod vult dicit, ita potest melius aliquid velle quàm dicit: quomodo ille abdicatus, qui à patre vt filium expositum & ab eo educatum solutis alimẽtis recipiat, postulat, reuocari fortasse mauult, non tamen quod petit, non vult. Est latens & illa significatio, qua quũ ius asperius petitur à iudice, fit ei tamen *species aliqua clementiæ: non palàm, ne paciscamur, sed per quandam credibilem suspicionem: vt in multis controuersiis, sed in hac quoque, Raptor nisi intra trigesimum diem & raptæ patrẽ suum exorauerit,

*alioqui

*spes

pereat. Qui exorato raptæ patre ſuum non exorat, agit cum eo dementiæ. Nam ſi permittat hic pater, lis tollitur: ſi nullam ſpem faciat, vt non demens, crudelis certè videatur, & à ſe iudicem auertat. Latro igitur optimé. Occidet ergo, ſi potero. Remiſſius, & pro ſuo ingenio pater Gallio, Dura anime hodie, dura: heri fortior fuiſti. Cōfinia ſunt his celebrata apud Græcos ſchemata, per quæ res aſperas mollius ſignificant. Nam Themiſtocles ſuaſiſſe exiſtimatur Athenienſibus, vt vrbem apud deos deponerent: quia durum erat dicere, vt relinquerent. & qui victorias aureas in vſum belli conflari volebat, ita declinauit, victoriis vtendum eſſe. Totum autem allegoriæ ſimile eſt, aliud dicere, aliud intelligi velle. Quæſitum etiā eſt, quomodo contra figuras reſponderi oporteat. & quidam ſemper ex diuerſo aperiendas putauerunt, ſicut latentia vitia reſcinduntur. Idque ſanè frequentiſſimè faciendum eſt. aliter enim dilui obiecta non poſſunt, vtique quū quæſtio in eo conſiſtit, quod figuræ petunt. At quum maledicta ſunt tantū, non intelligere interim, bonæ conſcientiæ eſt. Atque etiam quum fuerint crebriores figuræ, quàm vt diſſimulari poſſint, poſtulandum eſt, vt illud neſcio quid quod aduerſarii obliquis ſententiis ſignificare voluerint, ſi fiducia ſit, obiiciant palàm, aut certè non exigant, vt quod ipſi non audent dicere, id iudices nòn modò intelligant, ſed etiā credant. Vtilis etiam aliquando diſſimulatio eſt, vt in eo (nota enim fabula eſt) qui quū eſſet contra eum dictum, Iura per patroni tui cineres, paratū ſe eſſe reſpondit: & iudex cōditione vſus eſt, clamante multum aduocato, ſchemata de rerum natura tolli: vt protinus etiam præceptum ſit, eiuſmodi figuris vtendum temerè nō eſſe. Tertium eſt genus, in quo ſola melius dicendi petitur occaſio. Ideóque id Cicero non putat eſſe poſitum in contentione. Tale eſt illud, quo idem vtitur

Figuræ res aſperas mollientes.

Themiſtocles Val. lib. 1. de negl. relig.

Figuris reſpōdēdi modus.

Tertium gen⁹

Pro domo sua.

in Clodium, Quibus iste, qui omnia sacrificia nosset, facilè à se deos placari posse arbitrabatur. Ironia quoque in hoc genere materiæ frequentissima est. Sed eruditissimũ longè, si per aliam rem alia inducatur: vt quum aduersus tyrannum qui sub pacto abolitionis dominationem deposuerat, agit competitor, Mihi in te dicere nõ licet, tu in me dic, & potes. Nuper te volui occidere. Frequens illud est, nec magnopere captandum, quod petitur iureiurando: vt pro exhæredato, Ita mihi contingat hærede filio

Iurare non licet.

mori. Nam & in totum iurare, nisi vbi necesse est, graui viro parum conuenit: & est à Seneca dictum eleganter, non patronorũ hoc esse, sed testium. Nec meretur fidem, qui sententiolæ gratia iurat: nisi si potest tam bene quàm Demosthenes, vt supra dixi. Leuissimum autem longè genus ex verbo, etiam si est apud Ciceronem in Clodiam, Præsertim quam omnes amicam omnium potius quàm

Comparatio à figuris excludenda.

cuiusquam inimicam putauerunt. Comparationem equidem video figuram non esse, quum sit interim probationis, interim etiã causæ genus: & sit talis eius forma, qualis est pro Murena, Vigilas tu de nocte, vt tuis consultoribus respondeas: ille, vt quò contendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus excitat, & cætera. Nescio an orationis potius quàm sententiæ sit. Id enim solum mutatur, quòd non vniuersa vniuersis, sed singula singulis opponuntur. Et Celsus tamen & non negligens author Visellius, in hac eam parte posuerunt: Rutilius quidem Lupus in vtroque genere, ídque

ἀντίθετον.

ἀντίθετον vocat. Præter illa verò quæ Cicero inter lumina

Variæ figuræ secundũ diuersam multorũ sententiam. Lib. 5. ca. 8. & 10

posuit sententiarum, multa alia & idem Rutilius Gorgiã secutus, non illum Leontinum, sed alium sui temporis, cuius quatuor libros in vnum suum transtulit, & Celsus videlicet Rutilio accedens, posuerũt schemata, Consummationem, quam Græci διαλλαγὴν vocant, quum plura ar-

gumenta ad vnum effectum deducuntur. Consequens ille, ἐπακολούθησιν, de quo nos in argumentis diximus. Collectionem, qui apud illum est συλλογισμός. Minas, id est κατάπληξιν. Exhortationem, παραινετικόν. Quorum nihil non rectum est, nisi quum aliquā ex his de quibus locuti sumus, figuram accipit. Præter hæc Celsus, excludere, asseuerare, detrectare, excitare iudicem, prouerbiis vti, & versibus, & ioco, & inuidia, & inuocatione, intendere crimē, quod est δείνωσις, adulari, ignoscere, fastidire, admonere, satisfacere, precari, corripere, figuras putat. Partitionē quoque, & propositionem, & diuisionem, & rerum duarum cognationē, quod est vt idem valeant quæ videntur esse diuersa, vt nō is demum sit veneficus, qui vitam abstulit data potione, sed etiam qui mentem, quod est in parte finitionis. Rutilius siue Gorgias, ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφοράν, ἀντίρρησιν, παραύξησιν προέκθεσιν, quod est dicere quid fieri oportuerit, deinde quid factum sit: ἐναντιότητα, vnde sunt enthymemata κατ' αἰτίασιν, μετάληψιν etiam, quo statu Hermagoras vtitur. Visellius quanquam paucissimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamen, quod commentum vocat: & rationē appellans ἐπιχείρημα, inter eas habet. quod quidem recipit quodammodo & Celsus: nam consequens an epichirema sit, dubitat. Visellius adiicit & sentētiam. Inuenio qui aggregent his διασκευάς, ἀπαγορεύσεις παραδιηγήσεις. Sed vt hæc non sunt schemata, sic alia vel sunt forsitan, ac nos fugerunt: vel etiam noua fieri adhuc possunt, eiusdem tamen naturæ cuius sunt ea de quibus dictum est.

De figuris verborum. CAP. III.

VERBORVM verò figuræ, & mutatæ sunt semper, & vtcunque valuit consuetudo, mutantur. Itaque si antiquū sermonem nostro comparemus, penè iam quicquid loquimur, figura est: vt, huic rei inuidere, non, vt omnes veteres, & Cicero præcipuè, hanc rem: &, Incū-

Antiqua locutio immutata Tusculanarū quæst. 3.

bere illi, non in illum: &, Plenum vino, non vini: &, Huic non hunc adulari, iam dicitur, & mille alia. vtinámque non peiora vincant. Verùm ſchemata λέξεως duorum ſunt generum: alterum loquendi rationem vocant: alterum, quod ad collocationem maximè exquiſitum eſt. Quorum tametſi vtrunque conuenit orationi, tamē poſſis illud grammaticum, hoc rhetoricum magis dicere. Prius fit iiſdem generibus, quibus vitia. Eſſet enim omne ſchema vitium, ſi non prius peteretur, ſed accideret. Verùm authoritate, vetuſtate, conſuetudine plerunque defenditur, ſæpe etiam ratione quadam. Ideóque cum ſit à ſimplici rectóque loquendi genere deflexa, virtus eſt, ſi habet probabile aliquid quod ſequatur. Vna tamen in re maximè vtilis, vt quotidiani & ſemper eodem modò formati ſermonis faſtidium leuet, & nos à vulgari dicendi genere defendat. Quo ſiquis parcè, & quū res poſcet vtetur, velut aſperſo quodā condimento, iucundior erit: at qui nimiū affectauerit, ipſam illam gratiā varietatis amittet. quanquam ſunt quædā figuræ ita receptæ, vt penè iam hoc ipſum nomen effugerint: quæ etiā ſi fuerint crebriores, aures conſuetas minus ferient. Nam & ſecretæ, & extra vulgarem vſum poſitæ, ideóq; magis nobiles, vt nouitate aurem excitant, ita copia ſatiant: nec ſe obuias fuiſſe dicenti, ſed conquiſitas, & ex omnibus latebris extractas, congeſtáſque declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus. Nā & Oculis capti talpæ, & Timidi damæ dicūtur à Virgilio: ſed ſubeſt ratio, quia ſexus vterque altero ſignificatur. Tam enim mares eſſe talpas damáſq; quàm fœminas certū eſt. Et in verbis: vt, Fabricatus eſt gladiū: &, Inimicos punitus es. Quod mirum minus eſt, quòd in natura verborum eſt, & quæ facimus, patiendi modo ſæpe dicere, vt Arbitror, Suſpicor: & cōtrà faciēdi, quæ patimur, vt Vapulo: ideóq; frequēs permutatio eſt: & pleraque

Schemata lexeos duplicia

Vitii in figura excuſandi rationes.

Vtilitas primi generis figurarū quæ in verbo ſunt.

Per genus.

Georg. 1.

Eclog. 8.

Pro Rabirio Poſthumo.

Pro Milone.

vtroque modo efferũtur, Luxuriatur luxuriat, Fluctuatur fluctuat, Aſſẽtior aſſentio, Reuertor reuerto. Eſt figura & in numero: vel quũ ſingulari pluralis ſubiũgitur, Gladio pugnaciſſima gens, Romani. gens enim ex multis. Vel è diuerſo, Per numerũ.

-*quoi non riſere parentes, *Cui

Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt. Eclog.4

Ex illis enim qui non riſere, hunc nõ dignatus deus, nec dea dignata. Et mutatione partium, vt in ſatyra, Per partes mutatas.

-& noſtrum iſtud viuere triſte Aſpexi: Perſ. ſat.1

quum infinito verbo ſit vſus pro appellatione. Noſtram enim vitam vult intelligi. Vtimur & verbo pro participio, vt:

-magnum dat ferre talentum, Æneid.5.

tanquã ferendum. Et participio pro verbo, Volo datum. Interim etiam dubitari poteſt cui ſimile vitio ſit ſchema: vt in hoc,

Virtus eſt vitium fugere. Hor. Epiſt. lib.1

Aut enim partes orationis mutat ex illo: Virtus eſt fuga vitiorum. aut caſus ex illo, Virtutis eſt vitiũ fugere. Multa tamen hoc vtroque excitatius iungũtur interim ſchemata, Sthenelus ſciens pugnæ. Eſt enim ſciens Sthenelus pugnandi. Transferuntur etiam tempora, Timarchides negat eſſe ei periculum à ſecuri. Præſens enim pro præterito poſitum eſt. Et futurum pro præſenti, Car.1. Per tempora. Act.7

Hoc Ithacus velit. AEneid.2

Et ne te morer, per omnia fit genera, per quæ fit ſolœciſmus. Hæc eſt quoque quam ἑτέρωσιν vocãt. quum diſſimilis eſt, Zeugma dicitur: vt apud Salluſtiũ, Neq; ea res falſum me habuit. &, Duci probare. Ex quibus ferè præter nouitatem breuitas etiã peti ſolet. Vnde eouſq; proceſſum eſt, vt non Pœniturũ, pro non Acturo pœnitentiam: & Viſuros, ad vidẽdum miſſos, idẽ author dixerit. Quæ ille quidem fecerit ſchemata, an idem vocari poſſint vidẽdum, In Iugur.

quia recepta sint. Nã receptis etiã vulgo authore contẽti sumus. Verùm natura eualuit Agentibus, quod Pollio in Labieno dãnat: & Contumeliã fecit, quod à Cicerone reprehendi notũ est. Affici enim cõtumelia dicebãt. Alia cõmendatio vetustatis, cuius amator vnicè Virgilius fuit,

AEneid.11 Vel quum se pauidum contra mea iurgia iactat.

AEneid.1 Progeniem sed enim Troiano à sanguine duci
Audierat. Quorũ similia apud veteres Tragicos Comicósq; sunt plurima. Illud etiam in cõsuetudine remansit, Enimueró. His amplius apud eundem,

AEneid.7 Nam quis te iuuenum confidentissime: quum QVIS sermonis initium sit. &,

Tam magis illa tremens, & tristibus effera flammis,
Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.

Quod est versum ex illo, Quàm magis ærumna viget, tã magis ad malefaciendum vrget. Pleni talibus antiqui: sicut initio Eunuchi Terentius,

Quid igitur faciam? inquit.

Allusit tandem leno. Catullus in epithalamio.

-dum innupta manet, dum chara suis est.

Græcanicæ figuræ. Sed prius DVM, significat QVOAD: sequẽs, vsq; eo. Ex Græco verò translata vel Sallustii plurima: quale est, Vulgus amat fieri: vel Horatii. Nam id maximè probat hoc Ciceronis. Et mutatio casus: vt,

Horat. Ser. 2. sat. 6. -nec longæ inuidit auenæ. Et Virgilii,

Æneid.1 -tyrrhenum nauigat æquor.

Etiam vulgatum actis quoque, Saucius pectus. Ex eadem parte figurarum Additio & abiectio est. Illáque prior videri potest superuacua, sed non sine gratia est.

Eclog.10 Nam neque Parnassi vobis iuga, nam neque Pindi.

Potest enim deesse alterũ, NAM. Et apud Horatiũ illud,

Carm. 1 Ode. 12. Fabriciúmque,
Hunc, & intonsis Curium Capillis,

Est etiam adiectio, quæ in complexu sermonis aut vitium habet, aut figuram. Figuram, vt, Accede ad ignem hunc: iam calesces plus satis. De altera quæ detractio est, pluribus dicendum est. Vtimur vulgò & cõparatiuis pro absolutis, vt quũ se quis infirmiorem esse dixerit. Duo inter se cõparatiua committimus, Si te iam Catilina comprehẽdi, si interfici iussero, credo erit verẽdum mihi, ne nõ hoc potius omnes boni serius à me, quàm quisquã crudelius factum esse dicat. Sunt illa non similia solœcismo quidẽ, sed tamen numerum mutantia, quæ & tropis assignari solent, vt de vno pluraliter dicamus,

In Eunuch.

Cõparatiuorum figuratus vsus.

Inuect.1.

De vno pluraliter & contrá.

Sed nos immensum spatiis confecimus æquor. Georg.2

Et de pluribus singulariter,

Haud secus ac patriis acer Romanus in armis. Ibidem.

Specie diuersa, sed genere eadem & hæc sunt, Georg.2

Néve tibi ad solem vergant vineta cadentem:
Nec mihi tum molles sub diuo carpere somnos, Georg.3
Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas.

Non enim nescio cui alii prius, nec postea sibi vni, sed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquam de aliis: Dicit Seruius, Negat Tullius. Et nostra persona vtimur pro aliena, & alios pro aliis fingimus. Vtriusque rei exemplum pro Cecinna. Pisonem aduersæ partis aduocatum alloquens Cicero dicit, Restituisse te dixti: Nego me edicto Prætoris restitutum esse. Verùm enim illud RESTITVISSE, Ebutius dixit: NEGO ME, Cecinna, edicto prætoris restitutũ esse. Vbi & ipsum DIXTI, extrita syllaba, figura in verbo est. Illa quoq; ex eodẽ genere possunt videri, quã nos interpositionem, vel interclusionem dicimus, Græci παρένθεσιν vocãt, dum continuationi sermonis medius aliquis sensus interuenit: Ego quum te (mecum enim sæpissimè loquitur) patriæ reddidissem. Cui adiiciunt ὑπέρβατον, non illud quod inter tropos esse voluerunt:

παρένθεσις.

Pro Milo.

ὑπέρβατον.

ſed alterum, quod eſt eius figuræ ſententiarum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, ſimile, quum nõ ſenſus mutatur, verum forma eloquendi,

-Decios, Marios, magnóſque Camillos,
Georg.2 Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar.

Acutius adhuc in Polydoro:

AEneid.3 Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames? Qui tam parua momenta nominibus diſcreuerunt, μετάβασιν vocant, quam & aliter fieri putant: Quid loquor? aut vbi ſum?

μετάβασις.

Coniũxit autẽ παρένθεσιν καὶ ἀποστροφὴν Virgilius in illo loco,

AEneid.8 Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabátque viri mendacis viſcera Tullus.

Hæc ſchemata, & his ſimilia, quæ erunt per mutationem, adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in ſe auditorem, nec languere patiuntur ſubinde aliqua notabili figura excitatum, & habent quandam ex illa vitii ſimilitudine gratiam, vt in cibis interim acor ipſe iucundus eſt. Quod continget, ſi neq; ſupra modũ multæ fuerint, nec eiuſdẽ generis, aut iũctæ, aut frequentes: quia ſatietatem vt varietas earũ, ita raritas effugit. Illud eſt acrius genus, quod non tantũ in ratione poſitũ eſt loquendi, ſed ipſis ſenſibus tum gratiã, tum etiã vires accõmodat. E quibus primum ſit quod fit per adiectionẽ. plura ſunt genera. Nam & verba geminantur, vel amplificandi gratia: vt, Occidi, occidi, non Sp. Melium. Alterũ eſt enim quod indicat, alterum quod affirmat. Vel miſerandi: vt,

Rhetorici generis figuræ.

Adiectionis

Pro Mil.

Eclog.1. Ah Corydon, Corydon.

Quæ eadem figura nonnunquam per ironiam ad eleuandum conuertitur. Similis geminationis poſt aliquam interiectionem repetitio eſt, ſed paulo etiam vehemẽtior,

Bona, miserum me (consumptis enim lachrymis tamen infixus animo hæret dolor) bona inquam Cn. Pompeii acerbissimæ voci subiecta præconis. Viuis, & viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Et ab iisdem verbis plura acriter & instanter incipiunt, Nihilne te nocturnum præsidium palatii, nihil vrbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultúsque mouerunt? Et iisdem desinunt, Quis eos postulauit? Appius. Quis produxit? Appius. Quanquam hoc exemplum ad aliud quoque schema pertinet, cuius initia inter se & fines iidem sunt, Quis & Quis, Appius & Appius. Quale est, Qui sunt qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginenses. Qui sunt qui in Italia crudele bellum gesserunt? Carthaginenses. Qui sunt qui Italiam deformauerunt? Carthaginenses. Qui sunt qui sibi ignosci postulant? Carthaginenses. Etiam in contrapositis vel comparatiuis solet respondere primorum verborum alterna repetitio, quod modo huius esse loci potius dixi, Vigilas tu de nocte: vt tuis consultoribus respondeas: ille, vt eò quò intendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exuscitat. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne consultores tui, ille ne vrbes aut castra capiantur. Sed hac gratia non fuit contentus orator, vertit in contrariũ eandem figuram, Ille tenet & scit vt hostium copiæ: tu vt aquæ pluuiæ arceantur. Ille exercitatus est in propagandis finibus: tu in regendis. Possunt media quoque respondere, vel primis: vt,

Philipp. 2.
In Catil. 1.
In eadem.
Pro Milone.
Cornificius lib. 4.
Pro Murena.

Te nemus Angitiæ, vitrea te Fucinus vnda. AEneid. 7.

Vel vltimis, Hæc nauis onusta præda Siciliensi: quum ipsa quoque esset ex præda. Nec quisquam dubitauit idem posse fieri iteratis vtrinque mediis. Respondent primis &

Act. 7.
Ibidem.

vltima, Multi & graues dolores inuenti parẽtibus, & propinquis multi. Eſt & illud repetendi genus, quod ſemel propoſita iterat & diuidit,

AEneid.2. Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & vulnere tardus Vlyſſi.

ἐπάνοδος. ἐπάνοδος dicitur Græcè, noſtri Regreſſionem vocant. Nec ſolùm in eodem ſenſu, ſed etiam in diuerſo eadem verba contrà ſumũtur, Pro Ligario. Principũ dignitas erat penè par, non par fortaſſe eorũ qui ſequebãtur. Interim variatur caſibus hæc & generibus iteratio: Magnus eſt labor dicẽdi, magna res eſt. Et apud Rutiliũ longiore περιόδῳ. & hæc initia ſententiarũ ſunt, Pater hic tuus? patrem hũc appellas? patris tu huius filius es? Fit caſibus modò hoc ſchema, quod πολύπτωτον vocant. πολύπτωτον. Conſtat & aliis etiam modis: vt pro Cluentio, Quod autẽ tempus veneni dandi? illo die? in illa frequentia? per quem porrò datũ? vnde ſumptũ? quæ porrò interceptio poculi? cur non de integro autem datũ? Hanc μεταβολή. rerũ coniunctam diuerſitatem Cæcilius μεταβολὴν vocat: qualis eſt pro Cluentio locus in Oppianicũ, Illum tabulas publicas violaſſe, cẽſorias corrupiſſe, Decuriones vniuerſi iudicauerũt. cũ illo iam nemo rationem, nemo rem vllam contrahebat: nemo illũ ex tam multis cognatis & affinibus tutorem vnquam liberis ſuis ſcripſit. & deinceps adhuc multa. Vt hæc in vnum congerũtur, ita contrà illa Diſſipata. diſperſa ſunt, quæ à Cicerone Diſſipata dici puto,

Georg.1. Hîc ſegetes, illic veniunt fœlicius vuæ,
Arborei fœtus alibi, & deinceps.

Illa verò apud Ciceronem mira figurarum miſtura deprehenditur, in qua & primo verbo longo pòſt interuallo redditum eſt vltimum, & media primis, & mediis vltima congruunt: Veſtrum iam hîc factum deprehenditur Patres Conſcripti, non meum: ac pulcherrimum quidem factum: verùm, vt dixi, non meum, ſed veſtrum.

Hanc frequentiorem repetitionem πλοκὴν vocant, quæ fit ex permistis figuris, vt supra dixi, vtque se habet epistola ad Brutũ, Ego quũ in gratiam redierim cũ Appio Claudio, & redierim per Cn. Pompeiũ, te ego ergo quũ redierim. Et in iisdẽ sentẽtiis crebrioribus mutata declinationibus iteratione verborũ: vt apud Persiũ, -vsqueadeóne πλοκή. Saty.1.

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter?

Et apud Ciceronem, Neque enim poterat indicio ex his damnatis qui iudicabantur. Sed sensus quoq; toti quemadmodum cœperunt desinent: Venit ex Asia, hoc ipsum quàm bonum! Trib. pleb. venit ex Asia. In eadem tamen periodo & verbum vltimum primo refertur, tertium iam sermone adiectum est, veruntamen venit. Interim sententia quidem repetitur, sed eodem verborum ordine, Quid Cleomenes facere potuit? Non enim possum quenquam insimulare falsó. Quid, inquam, Cleomenes magnopere facere potuit? Prioris sententiæ verbum vltimum, ac sequentis primum frequenter est idem. Quo quidem schemate vtuntur poetæ sæpius, Act.7.

Pierides vos hæc facietis maxima Gallo, Eclog.10.

Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas.

Sed ne oratores quidem raró: Hic tamen viuit, viuit? imo etiam in Senatum venit. Aliquando, sicut in geminatione verborum diximus, initia quoque & clausulæ sententiarum aliis, sed non aliò tendentibus verbis, inter se consonant. Initia hoc modo, Dederim periculis omnibus, obtulerim insidiis, obiecerim inuidiæ. Rursus clausulæ: ibidem statim, Vos enim statuistis, vos sententiam dixistis, vos iudicastis. Hoc alii μετωνυμίαν, alii disiunctionem vocant, vtrunque (etiam si est diuersum) rectè. Nam est nominũ idẽ significantiũ separatio. Cõgregantur quoque verba idẽ significãtia: Quæ quũ ita sint Catilina, perge quò cœpisti: egredere aliquãdo ex vrbe, patent portæ, In Catil.1. μετωνυμία. Congregatio verborũ idẽ significãtium.

Inuect.1. proficiſcere. Et in eundem alio libro, Abiit, exceſſit, erupit, euaſit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς videtur, id eſt abūdans ſupra neceſſitatem oratio: ſicut illa, Vidi oculos ante ipſe meos. In illo enim VIDI, ineſt IPSE. Verum id, vt alio quoque loco dixi, quum ſuperuacua oneratur adiectione, vitium dicitur: quum autem auget manifeſtam ſententiam, ſicut hîc, virtus: Vidi, ipſe, ante oculos: quot verba, totidem ſunt affectus. Cur tamē hæc propriè nomine tali notarit, nō video. Nam & geminatio, & repetitio, & qualiſcunque adiectio, πλεονασμὸς videri poteſt. Nec verba modò, ſed ſenſus quoque idem facientes aceruantur. Perturbatio iſtum mentis, & quædam ſcelerum offuſa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. Congeruntur & diuerſa: Mulier, tyrāni ſæua crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, dementia. Et apud Ouidium,

πλεονασμός. AEneid.12. lib.8.cap.3.

Congregatio ſenſuum idē facientium.

Pro Milone.

Metam.5.

Sed graue Nereidum numen, ſed corniger Ammon,
Sed quæ viſceribus veniebat bellua ponti
Exaturanda meis.

Inueni qui & hoc vocaret πλοκὴν, cui nō aſſentior: quū ſint vnius figuræ miſta quoque, & idē & diuerſum ſignificātia, quod & ipſum διαλλαγὴν vocant: Quæro ab inimicis: ſint ne hæc inueſtigata, comperta, patefacta: ſublata, deleta, extincta per me. Et inueſtigata, comperta, patefacta, aliud oſtendunt: ſublata, deleta, extincta, ſunt inter ſe ſimilia, ſed non etiam prioribus. Et hoc autem exemplum, & ſuperius, aliam quoque efficiunt figuram, quæ quia coniunctionibus caret, Diſſolutio vocatur apta, quum quid inſtantius dicimus. Nam & ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt. Ideóque vtimur hac figura non in ſingulis modò verbis, ſed ſententiis etiam: vt Cicero dicit contra concionem Metelli, Qui indicabantur, eos vocari, cuſtodiri, ad Senatum adduci iuſſi: in Senatu ſunt poſiti. Et totus hic locus. Hoc genus βραχυλογίαν vocant, quæ poteſt eſſe copula-

πλοκή. διαλλαγή. In Catil.2.

Diſſolutio.

βραχυλογία

ta dissolutio. Contrarium est schema, quod cõiunctionibus abũdat. Illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur. Hoc est, vel iisdem sæpius repetitis: vt, ἀσύνδετον. πολυσύνδετον.

-tectúmque larémque,

Armáq; Amyclæúmque canem, Cressámq; pharetram. Georg.3.

Vel diuersis, Arma virúmque.

Multum ille & terris.

Multa quoque & bello. Aduerbia quoque & pronomina variantur,

Hic illum vidi iuuenem. Bissenos cui nostra dies.

Hic mihi responsum primus dedit ille petenti.

Sed vtrunque horum coaceruatio. Etenim tantùm iuncta aut dissoluta, omnibus scriptores sua nomina dederunt, sed varia, & vt cuique fingenti placuit. Fons quidem vnus, quia acriora facit, & instantiora quæ dicimus, & vim quandam præ se ferentia, velut sæpius erumpentis affectus. Gradatio quæ dicitur κλίμαξ, apertiorem habet artem, & magis affectatam, ideóque esse rarior debet. Est autẽ ipsa quoque adiectionis. repetit enim quæ dicta sunt: & priusquam ad aliud descẽdat, in prioribus resistit. Eius exemplum ex Græco notissimo transferatur, Nec hæc dixi quidem, sed nec scripsi: nec scripsi quidem, sed nec obii legationem: nec obii quidem, sed nec persuasi Thebanis. Sunt tamen erudita & Latina, Aphricano virtutem industria, virtus gloriã, gloria æmulos comparauit. Et Calui, Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm maiestatis: neq; maiestatis magis quàm Plautiæ legis: neque Plautiæ legis magis quàm ambitus: neque ambitus magis quàm omnium legum iudicia perierunt. Inuenitur apud poetas quoque, vt apud Homerum de sceptro quod à Ioue ad Agamemnonem vsque deducit: & apud nostrum etiam Tragicum,

κλίμαξ. Demosth. pro Ctesiphonte. Cornificius lib.4. In Vatinium. Iliad.6.

Ioue propagatus est (vt perhibent) Tantalus,

Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porrò propagat genus.

Detractione figuræ. At quæ per detractionem fiunt figuræ, breuitatis nouitatíſque maximè gratia petũtur: quarum vna eſt ea, quam συνεκδοχή. libro proximo in figuras diſtuli, Synecdoche, quum ſubtractum verbum aliquod ſatis ex cæteris intelligitur: vt Cælius in Antonium, Stupere gaudio Græcus. Simul enim auditur Cœpit. Cicero ad Brutũ, Sermo nullus, ſcilicet niſi de te. Quid enim potius? Tum Flauius, Erras tabellarie, & ego ibidem orans inter cœnam exoraui. Cui ſimilia ſunt illa meo quidem iudicio, in quibus verba decenter pudoris gratia ſubtrahuntur,

Eclog. 3. Nouimus & qui te, tranſuerſa tuentibus hirquis,
Et quo, ſed faciles Nymphæ riſère, ſacello.

Apoſiopeſis. Hanc quidam apoſiopeſin putant, fruſtrá. Nam illa quid taceat incertum eſt, aut certè longiore ſermone explicandum: hîc vnum verbum, & manifeſtum quidem deſideratur. quæ ſi apoſiopeſis eſt, nihil in quo deeſt aliquid, nõ idem appellabitur. Ne ego illud quidẽ apoſiopeſin ſemper voco, in quo res quæcũque relinquitur intelligenda, vt ea quæ in epiſtolis Cicero, Data Lupercalibus, quo die Antonius Cæſari. quia nihil hîc aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema impoſuit. Altera eſt per detractionem figura, de qua modò dictum eſt, cui coniunctiones συνεζευγμένον. eximuntur. Tertia quæ dicitur συνεζευγμένον. In qua vnum ad verbum plures ſentẽtiæ referuntur, quarum vnaquæque dèſideraret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut præpoſito verbo ad quod reliqua reſpiciant: Vicit pudo- Pro Cluẽtio. rem libido, timorem audacia, rationem amentia. Aut il- Inuect. 1. lato, quo plura clauduntur: Neque enim is es Catilina, vt te aut pudor vnquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. Medium quoq; poteſt eſſe, quod & prioribus & ſequentibus ſufficiat. Iungit au-

tem & diuersos sexus, vt quum marem fœminámque filios dicimus. Et singularia pluralibus miscet. Sed hæc adeò sunt vulgaria, vt sibi artem figurarum asserere non possint. Illud plane figura est, qua diuersa sermonis forma coniungitur,

-sociis tunc arma capessant, AEneid.3.
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Quanuis enim pars BELLUM posterior participio insistat, vtrique tamen cõuenit illud EDICO: nam vtrique detractionis gratia facta cõiunctio. συνοικείωσιν vocant, quæ duas res diuersas colligat: Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet. Huic diuersam volunt esse distinctionem, cui dant nomen παραδιαστολὼ, qua similia discernuntur: Quum te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro illiberali diligentem. quod totũ pendet ex finitione, ideóque an figura sit, dubito. Cui contraria est ea quæ ex vicinia transit ad diuersa aut similia.

συνοικείωσις

παραδιαστολή.

Breuis esse laboro, Obscurus fio. Hor. in Arte.

& quæ sequuntur. Tertium est genus figurarum, quæ aut similitudine aliqua vocum, aut paribus, aut cõtrariis vertunt in se aures, & animos excitant. Huic nomen est παρωνομασία, quæ dicitur Agnominatio. Ea non vno modo fieri solet, sed ex vicinia quadam prædicti nominis ducta casibus declinatur: vt Domitius Afer pro Cloantilla, Mulier omnium rerum imperita, in omnibus rebus infœlix. Et quum verbo idem verbum plus significanter subiungitur, Quando homo, hostis homo. Quibus exemplis sum in aliud vsus, sed in vno facilis est geminatio. παρωνομασία ei contrarium est, quod eodem verbo quasi falsum *augetur, Quæ lex priuatis hominibus esse lex non videbatur. Cui confinis est ἀντανάκλασις, eiusdem verbi contraria significatio. Quum Proculeius quereretur de filio, quòd is mortẽ suam expectaret, & ille dixisset, se verò non

Ex similitudine, paribus & contrariis figuræ.

παρωνομασία.

*negatur

In Pisonem.

ἀντανάκλασις.

Rutilius. expectare: Imo, inquit, rogo expectes. Non ex eodem, sed ex diuerso vicinum accipitur, quũ supplicio afficiendum dicas, quem supplicatione dignum iudicaris. Aliter quoque voces aut eædem diuersa in significatione ponuntur, aut productione tantum, vel correptione mutatæ: quod etiam in iocis frigidũ, equidem tradi inter præcepta miror: eorúmque exempla vitandi potius quàm imitandi gratia pono. Amari iucundum est, si curetur nequid insit amari. Auium dulcedo ad auium ducit. & apud Ouidium ludentem,

In Epigram. lib.4. Cur ego non dicam Furia te furiam? Cornificius hanc Traductionem vocat, videlicet alterius intellectus ad alterum. Sed elegantius, quod est positum in distin-

In Catil.1. guendam rei proprietatẽ, Hanc Reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Et quæ

Ibidem. præpositionibus in contrarium mutantur, Non emissus ex vrbe, sed immissus in vrbem esse videatur. Melius atque acrius, quod cum figura iucundum est, tũ etiam sen-

Philipp.3. su valet, Emit morte immortalitatẽ. Illa leuior est, Non Pisonum, sed pistorũ. &, Ex aratore orator. Pessimum verò, Ne Patres Cõscripti videantur circunscripti. Raró euenit, sed vehementer venit. Sic contingit vt aliquis sensus vehemens & acer venustatem aliquam non eodem ex verbo non dissonam accipiat. Et cur me prohibeat pudor

Pater Quintiliani declamator. vti domestico exemplo? Pater meus cõtra eum qui se legationi immoriturum dixerat: deinde vix paucis diebus insumptis re infecta redierat, Nõ exigo vti immoreris legationi, immorare. Nam & valet sensus ipse, & in verbis tantum distantibus iucũde consonat vox, præsertim non captata, sed velut oblata: quũ altero suo sit vsus, alterum

Partium contrariorũ gratia. ab aduersario acceperit. Magnæ veteribus curæ fuit, gratiam dicẽdi è paribus cõtrariis acquirere. Gorgias in hoc immodicus, copiosus vtique prima ætate Isocrates fuit.

Delectatus est his etiam M. Tullius, verùm & modum adhibuit non ingratæ (nisi copia redundet) voluptati, & rem alioqui leuem, sententiarum pondere impleuit. Nam per se frigida & inanis affectatio quū in acreis incidit sensus, innata videtur esse, non accersita. Similium ferè quadruplex ratio est. Nam est primum, quoties verbum verbo simile, aut non dissimile valde, quæritur: vt, Similium ratio quadruplex.

-puppésque tuæ, pubésque tuorum. Æneid. 1.

&, Si in hac calamitosa fama, quasi in aliqua perniciosissima flamma. &, Non enim tam spes laudanda, quàm res est. Aut certè par est extremis syllabis consonans, Non verbis, sed armis. Et hoc quoque quoties in sententias acreis incidit, pulchrum est, Quantum possis, in eo semper experire vt prosis. Hoc est πάρισον, vt plerisq; placuit. Cleosteleus πάρισον existimat, quod fit è membris non dissimilibus. Secundum, vt clausula similiter cadat, vel iisdem in vltimam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον similem duarum sententiarū vel plurium finem, Non modò ad salutem eius extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Ex quibus ferè sunt, non tamen vt semper vltimis cōsonent, quæ τρίκωλα dicunt, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationē amentia. Sed in quaternas quoque ac plures hæc ratio ire sententias potest. Fit etiam singulis verbis, Hæc cubat, dolet, piget, pudet. &, Abiit, excessit, erupit, euasit. Tertium est, quod in eosdem casus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur. Sed neque quod finem habet similem, est ὁμοιόπτωτον: vtique in eundē finem venit ὁμοιοτέλευτον. Est enim ὁμοιόπτωτον tantum casus similis, etiam si dissimilia sint quæ declinentur: nec tantum in fine deprehenditur, sed respondent vel prima inter se, vel mediis, vel extremis, vel etiam permutatis his, vt media primis, & summa me-

Pro Cluentio

πάρισον.

ὁμοιοτέλευτον.

Pro Milone.

τρίκωλα.

Pro Cluētio.

In Catil. 2.

ὁμοιόπτωτον

diis accommodētur, & quocunque modo accommodari poterunt. Nec enim ſemper paribus ſyllabis conſtat: vt eſt apud Afrum, Amiſſo nuper infœlicis aulæ, ſi non præſidio inter pericula, tamen ſolatio vitæ inter aduerſa. Ea verò vidētur optima, in quibus initia ſentētiarū & fines conſentiūt: vt hic, PRAESIDIO, SOLATIO. Et vt penè ſimilia ſint verbis, & paribus cadant, & eodem deſinant modo. Etiam vt ſint, quod eſt quartum, membris æqualibus, quod ἰσόκωλον dicitur, Si quantum in agro lociſque deſertis audacia poteſt, tantùm in foro atque iudicis impudentia valeret, ἰσόκωλον eſt, & ὁμοιόπτωτον habet, Non minus nunc in cauſa cederet Aulus Cecinna Sexti Ebutii impudentiæ, quàm tum in vi facienda ceſſit audaciæ, ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον. Accedit & ex illa figura gratia qua nomina dixi mutatis caſibus repeti, Non minus cederet, quàm ceſſit. Adhuc ὁμοιοτέλευτον, & παρωνομασία eſt, Neminem poſſe alteri dare matrimonium, niſi quē penes ſit matrimoniū. Contrapoſitum autem, vel, vt quidam, Contentio (ἀντίθετον dicitur) non vno fit modo. Nam & fit ſi ſingula ſingulis opponūtur: vt in eo quod modò dixi, Vicit pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis, Non noſtri ingenii, veſtri auxilii eſt. Et ſentētiæ ſentētiis, Dominetur in concionibus, iaceat in iudiciis. Cui cōmodiſſimè ſubiūgitur & ea ſpecies, quam diſtinctionem diximus: Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicā magnificentiam diligit. Et quæ ſunt ſimili caſu, diſſimili ſententia in vltimo locata: vt, Quod in tēpore mali fuit, nihil obſit: quin quod in cauſa boni fuit, proſit. Nec ſemper cōtrapoſitum ſubiungitur: vt in hoc, Eſt enim hæc iudices non ſcripta, ſed nata lex. Verum, ſicut Cicero dicit, quod de ſingulis rebus propoſitis refertur ad ſingula: vt in eo quod ſequitur, Quam non didicimus,

ἰσόκωλον. Pro Cecinna. ἀντίθετον. Pro Cluētio. Ibidem. Pro Murena. Pro Cluētio. Pro Milone.

accepimus, legimus, verùm ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus. Nec semper quod aduersum est, contraponitur: quale est apud Rutilium, Nobis primùm dii immortales fruges dederunt: nos quæ soli accepimus, in omnes terras distribuimus. Nobis maiores nostri Rempublicam reliquerunt: nos etiam socios nostros de seruitute eripuimus. Fit etiam assumpta illa figura, qua verba declinata repetũtur, quod ἀντιμεταβολὴ dicitur, Non vt edam viuo, sed vt viuam edo. Et quod apud Ciceronẽ conuersum ita est, vt quum mutationem casus habeat, etiam similiter desinat: vt, Etsine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. Quod & eodẽ clauditur verbo: vt quod dicit de Sexto Roscio, Etenim quum artifex eiusmodi sit, vt solus dignus videatur esse qui scenam introeat, tum vir eiusmodi sit, vt solus videatur dignus, qui eò non accedat. Est & in nominibus ex diuerso collocatis sua gratia, Si Cõsul Antonius, Brutus hostis: si conseruator Reipub. Brutus, hostis Antonius. Olim plura de figuris quàm necesse erat: & adhuc erit qui putet esse figuram, Incredibile est quod dico, sed verum. ἀνθυποφορὰν vocant. &, Aliquis hoc semel tulit, ego bis, ego ter: διέξοδον. ἄφοδον, Longius euectus sum, sed redeo ad propositum. Quædam verborum figuræ paulùm figuris sententiarum declinantur, vt dubitatio. Nam quum est in re, priori parti assignanda est: quum in verbo, sequenti, Siue me malitiam, siue stultitiam dicere oportet. Item correctionis eadem ratio est. Nam quod illic dubitat, hic emendat. Etiam in personæ fictione accidere quidã putauerunt, vt in verbis etiam esset hæc figura, Crudelitatis est mater auaritia. Et apud Sallustiũ in Ciceronẽ, O Romule Arpinas. quale est & apud Menãdrũ, OEdipus

3. de Oratore. & in Orat.

ἀντιμεταβολή.

Pro Cluẽtio.

Philip. 4.

Quædá verborum & sententiarum figuræ.

ἀνθυποφορά.

διέξοδος.

ἄφοδος.

Dubitatio.

Cornifi. 4.

Correctio.

Prosopopœia.

Othryaſius. Hæc omnia copioſius ſunt executi, qui nõ vt partem operis tranſcurrerũt, ſed propriè libros huic operi dedicauerunt: ſicut Cæcilius, Dionyſius, Rutilius, Cornificius, Viſellius, aliíque non pauci. ſed non minor erit eorum qui viuunt, gloria. Vt fateor autem verborum figuras poſſe plures reperiri à quibuſdã, ita iis quæ ab authoribus claris traduntur, meliores, non aſſentior.

Figuræ ab aliis traditæ, ſed non receptæ.

Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro poſuit, quas in Oratore poſtea ſcripto tranſeundo videtur ipſe damnaſſe: quarũ pars eſt quæ ſententiarum potius quàm verborum ſit, vt Imminutio, improuiſa imago, ſibi ipſi reſponſio, digreſſio, permiſſio, cõtrarium. hoc enim puto quod dicitur ἐναντιότης, ſumpta ex aduerſo probatio.

ἐναντιότης.

Quædam omnino nõ ſunt figuræ, ſicut ordo, dinumeratio, * circunſcriptio: ſiue hoc nomine ſignificatur cõprehenſa breuiter ſententia, ſiue finitio.

Circũſcriptio * circuitio.

Nam & hæc Cornificius atque Rutilius ſchemata λέξεως putant. Verborum autẽ concinna tranſgreſſio, id eſt hyperbaton, quod Cæcilius quoque putat ſchema, à nobis eſt interpoſita.

Hyperbaton.

Et mutatio: quæ ſi ea eſt, quam Rutilius ἀλλοίωσιν vocat, diſſimilitudinem oſtendit hominum, rerum, factorúmque: ſi latius fiat, figura non eſt: ſi anguſtius, in ἀντίθετον cadet. Si verò hæc appellatio ſignificat ὑπαλλαγὴν, ſatis de ea dictum eſt.

ἀλλοίωσις.

Quod verò ſchema eſt, ad propoſitum ſubiecta ratio? Vtrum quod Rutilius * αἰτιολογίαν vocat? nam de illo dubitari poſſit an ſchema ſit, diſtributis ſubiecta ratio.

αἰτιολογία * ἀπολογία

Quod apud eundem primo loco poſitum eſt, προσαπόδοσις dicitur, quæ vt maximè ſeruetur, ſanè eſt in pluribus propoſitis: quia aut ſingulis ſtatim ratio ſubiicitur: vt eſt apud Antonium, Sed neque accuſatorem eum metuo, qui ſum innocens: neq; competitorem vereor, qui ſum Antonius: neque Cõſulẽ ſpe-

προσαπόδοσις.

ro,qui est Cicero. Aut positis duobus vel tribus,eodem ordine singulis cõtinuò redditur: quale apud Brutum de Dictatura Cn. Pompeii, Præstat enim nemini imperare, quàm alicui seruire. sine illo enim viuere honestè licet,cum hoc viuendi nulla conditio est. Sed vni rei multiplex ratio subiicitur: vt apud Virgilium,

Siue inde occultas vires,& pabula terræ Georg. 1.
Pinguia concipiunt,siue illis omne per ignem
Excoquitur vitium, & totus locus.
Seu plures calor ille vias, Seu durat magis.

Relationem quid accipi velit,non mihi liquet. Nam si In partition. ὑπαλλαγὴν, aut ἐπάνοδον, aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti sumus. Sed quicquid id est,neque hoc neque superiora in Oratore repetit. Sola in eo libro posita, ponitur inter Figuras verborum, Exclamatio,quàm sen- Exclamatio. tentiæ potius puto. Affectus enim est.& cæteris omnibus consentio. Adiicit his Cæcilius περίφρασιν,de qua dixi. Cornificius interrogationẽ,ratiocinationem,subiectionem,translationẽ,occultationẽ: præterea sentẽtiã: membrum,articulum, interpretationẽ, cõclusionem. quorum priora alterius generis sunt schemata, sequentia schemata omnino non sunt. Item Rutilius præter ea quæ apud alios quoq; schemata, παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιίαν, δικαιολογίαν, πρόληψιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παῤῥησίαν. de quibus idem dico. Nã eos quidẽ authores, qui nullum prope finem fecerunt exquirendis nominibus,præteribo: qui etiam quæ sunt argumentorum, Figuris adscripserunt. Ego illud de iis etiam quæ verè Figuris vtendi ratio. sunt, adiiciam breuiter, sicut ornant orationes opportunè positæ, ita ineptissimas esse, quum immodicè petuntur. Sunt qui neglecto rerũ pondere,& viribus sententiarum, si vel inania verba in hos modos deprauarint, summos se iudicent artifices, ideóque non desi-

nunt eas nectere: quas ſine ſententia ſectari tam eſt ridiculum, quàm quærere habitum geſtúmq; ſine corpore. Sed ne hæ quidem quæ rectè fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nam & vultus mutatio, oculorúmque coniectus multum in actu valet: ſed ſiquis ducere os exquiſitis modis, & frontis ac luminum inconſtantia trepidare nõ deſinat, rideatur. Et oratio habeat rectã quandam velut faciem: quæ vt ſtupere immobili rigore non debebit: ita ſæpius in ea, quam natura dedit, ſpecie continenda eſt. Sciendum verò in primis, quid quiſque in orando poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Maior enim pars harum figurarum poſita eſt in delectatione. Vbi verò atrocitate, inuidia, miſeratione pugnãdum eſt, quis ferat contrapoſitis, & pariter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem? quum in his rebus cura verborum deroget affectibus fidem: & vbicunque ars oſtentatur, veritas abeſſe videatur.

De compoſitione. CAP. IIII.

DE COMPOSITIONE nõ equidem poſt Marcum Tullium ſcribere auderẽ (cui neſcio an vlla pars operis huius ſit magis elaborata) niſi & eiuſdem ætatis homines ſcriptis ad ipſum etiam literis reprehendere vel collocandi genus auſi fuiſſent, & poſt eum plures multa ad eandem rem pertinentia memoriæ tradidiſſent. Itaque accedam in pleriſque Ciceroni, atque in iis ero, quæ indubitata ſunt, breuior: in quibuſdam paulùm fortaſſe diſſentiam. Nam etiam quum iudicium meum oſtendero, ſuum tamen legentibus relinquam. Neque ignoro quoſdam eſſe, qui curam omnem compoſitionis excludant, atque illum horridum ſermonem vt fortè effluxerit, modò magis naturalem, modò etiam magis virilem eſſe contendant. Qui ſi id demum naturale eſſe dicunt, quod à natura primum

ortum eſt, & quale ante cultũ fuit, tota hæc ars orandi ſubuertetur. Neque enim locuti ſunt ad hanc regulam & diligentiam primi homines, nec procœmiis præparare, docere expoſitione, argumentis probare, affectibus commouere ſcierunt. Ergo his omnibus, non ſola compoſitione caruerunt: quorum ſi fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem caſas, aut veſtibus pellium tegmina, aut vrbibus mõtes ac ſyluas mutari oportuit. Quæ porrò ars ſtatim fuit? quid nõ cultu * niteſcit? cur vites coercemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat. Manſuefacimus animalia? indomita naſcuntur. Verùm, id eſt maximè naturale, quod fieri natura optimè patitur. Fortius verò quî incompoſitum poteſt eſſe, quàm iunctum, & bene collocatum? Neque ſi parui pedes vim detrahant rebus, vt Sotadeorum, & Galliamborum, & quorundam in oratione ſimili penè licentia laſciuientium, compoſitionis eſt iudicandum. Cæterum quanto vehementior fluminum curſus eſt prono alueo, ac nullas moras obiiciente, quàm inter obſtantia ſaxa fractis aquis ac reluctantibus: tanto quæ connexa eſt, & totis viribus fluit, fragoſa atque interrupta melior oratio. Cur ergo vires ipſas ſpecie ſolui putent, quando nec vlla res ſine arte ſatis valeat, & comitetur ſemper artem decor? An non eam quæ emiſſa optimè eſt, haſtam ſpecioſiſſimè contortam ferri videmus? & arcu dirigentiũ tela, quo certior manus, hoc eſt habitus ipſe formoſior? Iam in certamine armorum, atque in omni palæſtra, quid ſatis rectè cauetur ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adſint? Quare mihi compoſitione velut amentis quibuſdam neruiſve intendi & concitari ſentẽtiæ vidẽtur. Ideò eruditiſſimo cuique perſuaſum

* miteſcit.

Quid ſit maximè naturale.

Compoſitio non delectat ſolũ, ſed eti affect' mouet

est,valere eam quamplurimum, nõ ad delectationem modò, sed ad motum quoque animorum. Primùm, quia nihil intrare potest in affectum,quod in aure velut quodam vestibulo statim offendit. Deinde quòd natura ducimur ad modos. Neque enim aliter eueniret, vt illi quoque organorum soni, quanquam verba non exprimunt, in alios tamen atque alios motus ducerent auditorem.In certaminibus sacris nõ eadem ratione concitant animos ac remittunt: nec eosdem modos adhibent quum bellicum est canendum, & quum posito genu supplicandum: nec idem signorum concentus est procedente ad prælium exercitu,idem receptui * carmẽ. Pythagoreis certè moris fuit,& quũ euigilassent,animos ad lyrã excitare,quò essent ad agendũ erectiores: & quum somnũ peterent,ad eandem prius lenire mentes, vt siquid fuisset turbidorum cogitationum,cõponerẽt.Quòd si numeris & modis inest quædam tacita vis,in oratione est vehemẽtissima: quãtúmque interest, sensus idem quibus verbis efferatur, tantùm, verba eadem qua compositione vel in exitu iungantur, vel fine claudantur. Nam quædam & sententiis parua, & elocutione modica, virtus hæc sola commendat. Denique quod cuique visum erit vehementer, dulciter, speciosè dictum soluat & turbet: aberit omnis vis, iucunditas, decor. Soluit quædam sua in Oratore Cicero, Nam neque me diuitiæ mouent, quibus omnes Aphricanos & Lælios multi * venalitii mercatorésque superarunt: Immuta paululum, vt sit, Multi superauerunt mercatores,venalitiíque. & sequentes deinceps periodos: quas si ad illum modum perturbes, velut fracta aut transuersa tela proieceris. Idẽ corrigit quæ à Graccho cõposita durius putat.Illũ decet: nos hac simus probatione cõtẽti,quòd in scriben

* canente.

Pythagoreorum mos.

In Orat. ex Corneliana.

* venalitiarii

do quæ se nobis solutiora obtulerint, cōponemus. Quid enim attinet eorum exempla quærere, quæ sibi quisque experiri potest? Illud notasse satis habeo, quò pulchriora & sensu & elocutione dissolueris, hoc orationē magis deformē fore. quia negligentia collocationis ipsa verborum luce deprehenditur. Itaque vt cōfiteor penè vltimam oratoribus artem compositionis, quæ perfecta sit, contigisse: ita illis priscis habitam inter curas, inquantum adhuc profecerant, puto. Neque enim mihi quanlibet magnus author Cicero persuaserit, Lysiam, Herodotum, Thucydidem, parum studiosos eius fuisse. Genus fortasse sint secuti non idem quod Demosthenes, aut Plato, quanquā & ii ipsi inter se dissimiles fuerunt. Nam neque illud in Lysia dicendi textum tenue atque rarum, lætioribus numeris corrumpēdum erat. Perdidisset enim gratiam, quæ in eo maxima est, simplicis atque inaffectati coloris: perdidisset fidem quoque. Nam scribebat aliis, non ipse dicebat. vt oportuerit esse illa rudibus & incompositis similia: quod ipsum cōpositio est. At historiæ (quæ currere debet ac ferri) minus conuenissent intersistētes clausulæ & debita actionibus respiratio, & cludendi inchoandíque sententias ratio. In concionibus quidem etiam similiter cadentia quædam, & contraposita deprehēdas: in Herodoto vero cū omnia (vt ego quidem sentio) leniter fluant, tum ipsa διάλεκτος habet eam iucunditatem, vt latentes etiā numeros complexa videatur. Sed de propositorum diuersitate post paulùm. Nunc quæ prius iis qui rectè cōponere volent, discenda sint. Est igitur ante omnia oratio alia vincta, atque contexta: soluta alia, qualis in sermone & epistolis: nisi quū aliquid supra naturā suam tractant, vt de Philosophia, de Repub. similibúsque. Quod non eò dico, quia non illud quoque solutum habeat

Veteribus nō defuisse compositionem. In Orat.

Orationis diuisio in vinctam & solutam, & secundum has compositionis.

ſuos quoſdam, & forſitã difficiliores etiam pedes: neque enim aut hiare ſemper vocalibus, aut deſtitui temporibus volunt ſermo & epiſtola: ſed non fluunt, nec cohærent, nec verba de verbis trahunt: vt potius laxiora in his vincula, quàm nulla ſint. Nonnunquã in cauſis quoque minoribus decet eadem ſimplicitas, quæ non illis, ſed aliis vtitur numeris, diſſimulátque eos, & tantũ communit occultius. At illa connexa ſeries tres habet formas: Inciſa, quæ κόμματα dicũtur: Membra, quæ κῶλα & περίοδον, quæ eſt vel ambitus, vel circunductum, vel continuatio, vel concluſio. In omni porro compoſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, iunctura, numerus. Primũ igitur de ordine. Eius obſeruatio in verbis eſt ſingulis & contextis. Singula ſunt quæ diximus ἀσύνδετα. In his cauendum eſt, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, vt ſacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debent ſententiæ, & inſurgere: vt optimè Cicero, Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. Aliud enim maius alio ſuperuenit. At ſi cœpiſſet à toto corpore, nõ bene ad latera faucéſque deſcenderet. Eſt & alius naturalis ordo, vt viros ac fœminas, diem ac noctem, ortum & occaſum dicas potius, quàm retrorſum. Quædam ordine permutato fiunt ſuperuacua, vt Fratres gemini. Nam ſi præceſſerint GEMINI, FRATRES addere nõ eſt neceſſe. Illa nimia quorũdã fuit obſeruatio, vt vocabula verbis, verba rurſus aduerbiis, nomina appoſitis, & pronominibus rurſus eſſent priora. Nam fit cõtrà quoque frequenter nõ indecore. Necnon & illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, vt quæque ſint tẽpore, ea etiam facere ordine priora: non quin frequẽter ſit hoc melius, ſed quia interdũ plus valent antè geſta, ideóque leuioribus ſuperponẽda ſunt. Verbo ſenſum cludere, multo, ſi com-

Vincta quibus partibus conſtet.

Ordo compoſitionis.

Philip. 2

Cicero pro Cluent. C. & L. fratres gemini fuerunt.

Verbo claudẽda oratio.

positio patiatur, optimũ est. In verbis enim sermonis vis inest. At si id asperũ erit, cedat hæc ratio numeris, vt fit apud summos Græcos Latinósque oratores frequentissimé. Sine dubio enim omne quod non cludet, hyperbaton est. Ipsum hoc inter tropos vel figuras, quæ sunt virtutis, receptum est. Non enim ad pedes verba dimensa sunt: ideóque ex loco transferũtur in locum, vt iungantur quo congruunt maxime: sicut in structura saxorum rudium etiam ipsa enormitas inuenit cui applicari, & in quo possit insistere. Fœlicissimus tamen sermo est, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum his numerus opportunè cadens cõtingit. Quædã vero transgressiones & longæ sunt nimis, vt in superioribus diximus libris: & interim etiam compositione vitiosæ, quæ in hoc ipsum petuntur, vt exultẽt atque lasciuiant: quales illæ Mecœnatis, Sole & Aurora rubent plurima. Inter sacra mouit aqua fraxinos. Ne exequias quidem vnus inter miserrimos viderem meas. Quod inter hæc pessimum est, quia in re tristi ludit compositio. Sæpe tamen est vehemens aliquis sensus in verbo: quod si in media parte sententiæ latet, transiri intentione, & obscurari circuniacentibus solet: in clausula positum assignatur auditori, & infigitur: quale est illud Ciceronis, Vt tibi necesse esset in conspectu populi Romani vomere postridie. Transfer hoc vltimũ, minus valebit. Nã totius ductus hic est quasi mucro, vt per se * fœdæ vomendi necessitati, iam nihil vltra expectantibus, hanc quoque adiiceret deformitatẽ, vt cibus teneri nõ posset postridie. Solebat Afer Domitius traiicere in clausulas verba tantùm asperandæ compositionis gratia, & maximè in procemiis, vt pro Cloantilla, Gratias agam continuo. Et pro Lælia, Eis vtrisque apud te iudicem periclitatur Lælia. Adeo refugit tenerã delicatám-

Lasciua quorundam cõpositio & vitiosa.

Philip. 2.

* fœda necessitas.

que modulandi voluptatem, vt currentibus per ſe numeris, quo eos inhiberet, obiiceret. Amphiboliã quoq; fieri vitioſa locatione verborum, nemo eſt qui neſciat. Hæc arbitror, vt in breui de ordine fuiſſe dicenda: qui ſi vitioſus eſt, licet & iũcta ſit, & aptè cadens oratio, tamẽ meritò incompoſita dicatur. Iunctura ſequitur. Ea eſt in verbis, inciſis, membris, periodis. Omnia nanque iſta & virtutes & vitia in complexu habent. Atque vt ordinem ſequar. Primũ quæ imperitis quoque ad reprehenſionẽ notabilia videntur, id eſt, quæ commiſſis inter ſe verbis duobus, ex vltima prioris, ac prima ſequentis ſyllaba, deforme aliquod nomen efficiunt. Tum vocaliũ concurſus: qui quũ accidit, hiat, & interſiſtit, & quaſi laborat oratio. Peſſimè longæ, quæ eaſdem inter ſe literas committunt, ſonabũt. Præcipuus tamen erit hiatus earum, quæ cauo aut patulo maximè ore efferuntur. E, * plenior litera eſt, I, anguſtior. ideóque obſcurius in his vitium. Minus peccabit qui longis breues ſubiiciet, & adhuc qui præponet longæ breuẽ. Minima eſt in duabus breuibus offenſio. Atque quũ aliæ ſubiunguntur aliis perinde aſperiores erunt, prout oris hiatu ſimili aut diuerſo pronuntiabuntur. Non tamen id vt crimẽ ingens expaueſcendum eſt, ac neſcio negligẽtia in hoc, an ſolicitudo ſit peior. Inhibeat enim neceſſe eſt hic metus impetum dicẽdi, & à potioribus auertat. Quare vt negligentiæ pars eſt hoc pati: ita humilitatis vbique perhorreſcere. Nimióſque non immeritò in hac cura putant omnes Iſocratem ſecutos, præcipuéque Theopompum. At Demoſthenes & Cicero modicè reſpexerunt ad hãc partem. Nã & coeuntes literæ, quæ συναλοιφὴ dicitur, etiam leniorem faciunt orationem, quàm ſi omnia verba ſuo fine claudantur: & nonnunquam hiulca etiam decent, faciúntque ampliora quædam: vt Pul-

Amphibolia verborum locationem vitiat.

Iunctura cõpoſitionis.

Vocalium cõcurſus.

*Planior

Solicitudo nimia in numeris vitioſa.

chra oratione acta omnino iactare. Tum longæ per ſe & velut optimæ ſyllabæ aliquid etiam medii temporis inter vocales, quaſi interſiſtatur, aſſumunt. Qua de re vtar Ciceronis potiſſimum verbis: Habet, inquit, ille tãquam hiatus & concurſus vocalium molle quiddã, & quod indicet non ingratam negligentiam, de re hominis magis quàm de verbis laborantis. Cæterum conſonantes quoque, eæque præcipuè quæ ſunt aſperiores, in commiſſura verborum rixantur. &, ſ, vltima cum, x, proxima, quarum triſtior, etiam ſi binæ collidantur, ſtridor eſt, vt, ars ſtudiorum. Quæ fuit cauſa & Seruio (vt dixi) ſubtrahendæ, ſ, literæ, quoties vltima eſſet, aliáque conſonante ſuſciperetur. quod reprehẽdit Lauranius: Meſſala defendit. Nam neque Lucilium putant vti eadem vltima, quum dicit, Serenu' fuit, & dignu' loco. Quinetiam Cicero in Oratore plures antiquorum tradit ſic locutos. Inde, Belligerare po' meridiem. & illa Cenſorii Catonis, Die' hanc. æque, m, litera in, e, mollita. quæ in veteribus libris reperta mutare imperiti ſolent: & dum librariorum inſcitiam inſectari volũt, ſuã confitentur. Atqui eadem illa litera quoties vltima eſt, & vocalem verbi ſequentis ita cõtingit, vt in eam tranſire poſſit, etiam ſi ſcribitur, tamen parum exprimitur: vt, Multum ille. & Quantum erat. adeò, vt penè cuiuſdam nouæ literæ ſonum reddat. Neque enim eximitur, ſed obſcuratur, & tantum aliqua inter duas vocales velut nota eſt, ne ipſæ coeant. Videndum etiam, ne ſyllabæ verbi prioris vltimæ, ſint primæ ſequentis. Id ne quis præcipi miretur, Ciceroni in epiſtolis excidit, Res mihi inuiſæ viſæ ſunt Brute. Et in carmine,

O fortunatam natam me Conſule Romam.

Etiam monoſyllaba, ſi plura ſunt, male continuabun-

In Orat. Hiatus.

Conſonantium commiſſura.

Syllabarum contextus.

Monosyllaba continuata vitiosa.

tur, quia necesse est compositio multis clausulis concisa subsultet. Ideóque etiam breuium verborum ac nominum vitanda continuatio, & ex diuerso quoque longorum. afferunt enim quandam dicendi tarditatem. Illa quoque vitia sunt eiusdem loci, si cadentia similiter & similiter desinentia, & eodem modo declinata, multa iungantur. Nec verba quidem verbis aut nomina nominibus, similiáque his continuari decet: quum virtutes etiã ipsæ tædiũ pariant, nisi gratia varietatis adiutæ.

Membrorum incisorúmque obseruatio.

Phılip.2

Membrorum, incisorúmque iunctura nõ eo modo est obseruanda, quo verborum: quanquam & in his extrema & prima coeũt. Sed plurimum refert compositionis, quæ quibus anteponas, Nam & vomens frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal impleuit. Et contrà (nam frequentius vtar iisdem diuersarum quoque rerum exemplis, quò sint magis familiaria) Saxa atque solitudines voci respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistũt. Magis id insurgebat, si verteretur. Nã etsi plus est saxa quàm bestias commoueri, inest tamen cõpositioni decor. Sed trãseamus ad numeros. Omnis structura, ac dimẽsio & copulatio vocũ cõstat aut numeris, (numeros ῥυθμοὺς accipi volo) aut μέτρῳ, id est demensione quadam. Quod etiam si constat vtrunque pedibus, habet tamen non simplicem differentiam. Nam rhythmi, id est numeri spatio temporum constant: metra etiam ordine: ideóque alterum esse quantitatis videtur alterum qualitatis. ῥυθμὸς aut par est, vt Dactylus. vnam enim syllabam parem breuibus habet. Est quidem vis eadem & aliis pedibus, sed nomen illud tenet. Longam esse duorũ temporum, breuẽ vnius, etiam pueri sciunt. Aut sescuplex, vt Pæon: cuius vis est ex longa & tribus breuibus: quique ei contrarius, ex tribus breuibus & longa, vel

Pro Archia.

De numeris.

Rhythmus.

alio quoquo modo tempora tria ad duo relata ſeſcu-
plum faciunt. Aut duplex, vt Iambus: nam eſt ex breui
& longa: quíque eſt ei contrarius. Sũt hi & metr ici pe
des: ſed hoc intereſt, quòd rhythmo indifferens eſt, Da-
ctylúſne ille priores habeat breues, an ſequentes. Tem-
pus enim * ſolum metitur, vt à ſublatione ad poſitio- *ſonum.
nem iiſdem ſit ſpatiis pedũ. In verſu pro Dactylo poni
non poterit Anapæſtus aut Spondeus: nec Pæon eadem
ratione à breuibus incipiet ac deſinet. Neque ſolum a-
lium pro alio pedem metrorum ratio non recipit, ſed
ne Dactylum quidẽ aut fortè Spondeum, alterũ pro al
tero. Itaq; ſi quinque cõtinuos Dactylos, vt ſunt in illo,

Panditur interea domus omnipotentis olympi,

confundas, ſolueris verſum. Sũt & illa diſcrimina, quòd
rhythmis libera ſpatia metris finita ſunt: & his certæ
clauſulæ, illi quo modo cœperant currunt vſque ad με-
ταβολὴν, id eſt trãſitum in aliud genus rhythmi. Et quod
metrum in verbis modò, rhythmus etiam in corporis
motu eſt. Inania quoque tempora rhythmi facilius ac
cipiant, quanquam hæc & in metris accidunt. maior ta
men illic licentia eſt, vbi tempora etiam animo me-
tiuntur, & pedum & digitorum ictu interualla ſignãt
quibuſdã notis, atque æſtimant quot breues illud ſpatiũ
habeat. inde τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps longiores fiũt
percuſſiones. Nam σημεῖον tempus eſt vnum. In compo-
ſitione orationis certior, & magis omnibus aperta ſer-
uari debet dimenſio. Eſt igitur in pedibus. Et metrici
quidẽ pedes adeo reperiũtur in oratione, vt in ea frequẽ
ter non ſentientibus nobis omniũ generum excidant
verſus. Et contrà, nihil eſt proſa ſcriptum, quod non
redigi poſſit in quædam verſiculorum genera. Sed in
adeo moleſtos incidimus Grammaticos, quàm fue-
rũt qui Lyricorum quædam carmina in varias menſu-

ras coegerunt. At Cicero frequentiſſimè dicit totũ hoc cõſtare numeris, ideóque reprehenditur à quibuſdam, tanquam orationem ad rhythmos alliget. Nam ſunt numeri rhythmi, vt & ipſe conſtituit, & ſecuti eũ Virgilius quum dicit, -numeros memini, ſi verba tenerẽ. & Horatius, Numeriſque fertur Lege ſolutis. Inuadunt ergo hanc inter cæteras vocem. Neque enim Demoſthenes fulmina tantopere vibraſſe diceretur, niſi numeris contorta ferrentur. In quo ſi hoc ſentimus, rhythmis contorta, diſſentio. Nam rhythmi, vt dixi, neque finem habẽt certum, nec vllam in contextu varietatem, ſed qua cœperunt ſublatione ac poſitione ad finem vſque decurrunt. Oratio non deſcendit ad ſtrepitum digitorũ. Id quod Cicero optimè videt, ac teſtatur frequenter, ſe quod numeroſum ſit quærere, vt magis non ἄρυθμον, quod eſſet inſcitum atque agreſte, quàm ἔνρυθμον, quod poeticum eſt, eſſe compoſitionem velit: ſicut etiam quos Palæſtritas eſſe nolumus, * tamen eſſe nolumus eos qui dicuntur ἀπάλαιστροι. Verum ea quæ efficitur ex pedibus æqua concluſio, nomen aliquod deſiderat. Quid ſit igitur potius quàm numerus, & Oratorius numerus, vt enthymema Rhetoricus ſyllogiſmus? Ego certè ne in calũniam cadam, qua ne Marcus quidẽ Tullius caruit, poſco hoc mihi, vt quum pro cõpoſito dixero numerum, & vbicunque iam dixi, Oratoriũ dicere intelligar. Collocatio autem verba iam probata, & electa, & velut aſſignata ſibi debet connectere: nam vel dura inter ſe commiſſa potiora ſunt inutilibus. Tamen & eligere quædã, dum ex iis quæ idem ſignificent, atque idem valeant, permiſerim: & adiicere dum non otioſa: & detrahere, dum non neceſſaria: ſed & figuris mutare & caſus & numeros, quorum varietas frequenter gratia compoſitionis adſcita, etiam ſine numero ſolet eſſe iu-

Eclog. 10

Carm. 4.

Demoſthenis fulmina.

*peritos tamẽ palæſtræ eſſe volumus, non apalæſtros.

Æqua ex pedibus concluſio, numerus.

Collocatio.

cunda: etiam vbi aliud ratio, aliud consuetudo poscit, vtrum volet sumat cõpositio, Vitauisse vel vitasse, Deprehendere vel deprendere. Coitus etiã syllabarum non negabo, & quicquid sententiis aut eloquentiæ nõ nocebit. Præcipuũ tamen in hoc opus est, scire quod quoque loco verbũ maximè quadret. Atque is optimè componet, qui hoc solũ cõponendi gratia faciet. Ratio verò pedum in oratione est multò quàm in versu difficilior. Primum, quòd versus paucis cõtinetur, oratio longiores habet sæpe circuitus: deinde, quòd versus semper similis sibi est, & vna ratione decurrit: orationis compositio nisi varia est, & offendit similitudine, & affectatione deprehenditur. Et in omni quidẽ corpore, totóque (vt ita dixerim) tractu numeris inserta est. Neque enim loqui possumus nisi è syllabis breuibus ac lõgis, ex quibus pedes fiũt. Magis tamẽ & desideratur in clausulis, & apparet: primùm, quia sensus omnis habet suũ finem, possidétque naturale interuallũ, quo à sequentis initio diuidatur: deinde, quòd aures continuam vocẽ secutæ, ductǽque velut prono decurrentis orationis flumine, tum magis iudicãt, quum ille impetus stetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durum sit, neque abruptũ, quo animi velut respirant ac reficiuntur. Hæc est sedes orationis, hoc auditor expectat, hîc laus omnis declamat. Proximam clausulis diligẽtiam postulant initia, nam & ad hæc intentus auditor est. Sed eorum facilior ratio est. Non enim cohærent aliis, nec præcedentibus seruiũt. sed nouum exordium sumunt quũ illa, quãlibet sit composita, ipsam gratiã perdat, si ad eam rupta via veniamus. Nãque quũ sit, vt videtur, seuera Demosthenis cõpositio, πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. & illa quæ ab vno (quod sciam) Bruto minus probatur, cæteris placet, κἂν μήπω βάλλῃ μηδὲ τοξεύῃ: nõ

Pedum ratio in oratione difficilior q̃ in versu.

Numerus in fine dominatur.

Numerus in initiis.

Pro Ctesiph.

Philip. 3.

desunt qui Ciceronem carpant in his, Familiaris cœperat esse balneatori. Et non minus dura Archipiratæ. nã Balneatori & Archipiratæ idem finis est qui πᾶσι καὶ πάσαις, & qui μηδὲ τοξόνη: sed priora sunt ideo seueriora. Est in eo quoque nõnihil, quòd hîc singulis verbis bini pedes continentur, quòd etiam in carminibus est permolle: nec solùm vbi quinæ syllabæ nectũtur, vt in his, Fortissima Tyndaridarum: sed etiã vbi quaternæ, quũ versus cluditur Apennino, & Armamentis, & Oriona. Quare hoc quoque vitandum est, ne plurium syllabarum verbis vtamur in fine. Mediis quoque non ea modò cura sit, vt inter se cohæreant, sed ne pigra, ne longa sint: ne, quod nunc maximũ vitium est, breuium contextu resultent, ac sonum reddant penè puerilium crepitaculorum. Nam vt initia clausuléque plurimum momenti habent, quoties incipit sensus aut desinit: sic in mediis quoque sunt quidã conatus qui leuiter insistunt: vt currentium pes etiam si non moratur, tamẽ vestigium facit. Itaque non modò membra atque incisa bene incipere atque cludi decet, sed etiam in iis quæ non dubie contexta sunt, nec respiratione vtuntur* illi vel oculti gradus. quis enim dubitet vnum sensum & vnius spiritus esse, Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes? Tamen & duo prima verba, & tria proxima, & deinceps duo rursus ac tria, suos quasi numeros habẽt spiritũ sustinẽtes: sicut apud rhythmicos æstimantur hæ particulæ prout sunt graues, acres, lentæ, celeres, remissæ, exultãtes. Proinde id quod ex illis conficitur, aut seuerum, aut luxuriosum, aut quadratũ, aut solutum erit. Quædam etiã clausulæ sunt claudæ atque pendẽtes, si relinquãtur: sed sequentibus suscipi ac sustineri solent: eóque facto vitium quod erat in fine, continuatio emendat. Non vult

Pro Cælio

Horat. Serm. 1 saty. 1.

Media quid artis postulent.

* Spiritum sustinemus quis.

Pro Cluent.

Clausulæ pendẽtes.

P. R. obsoletis criminibus accusari Verrem. durum, si Act.7. desinas: sed quum est continuatum iis quæ sequuntur, quanquam natura ipsa diuisa sint, Noua postulat, inau- Ibidem. dita desiderat: saluus est cursus. Vt adeas tantum dabis: male cluderet. nam & trimetri versus pars vltima est. excipit, Vt cibum vestitúmq; introferre liceat, tantum: præceps adhuc, firmatur ac sustinetur vltima, Recusabat nemo. Versum in oratione fieri, multo fœdissimum Versus absit ab oratione. est totum, sicut etiam in parte, deforme: vtique si pars posterior in clausula deprehendatur, aut rursus prior in ingressu. Nã quod est contrà, sæpe etiã decet, quia & cludit interim optimè prima pars versus, dũ intra paucas syllabas, præcipuè senarii atq; octonarii. In Aphrica fuisse, initium senarii est, primum pro Q. Ligario caput: Pro lege Manilia. cludit, Esse videatur. Nã, nimis frequens, octonariũ inchoat. Talia sunt Demosthenis, πᾶσι καὶ πάσαις, καὶ πᾶσιν Pro Ctesi. ὑμῖν ὅσην εὔνοιαν, & totum penè principium. Et vltima versuum, initio conueniunt orationis: Etsi vereor, iudices. Pro Milone. &, Animaduerti iudices. Sed initia initiis non conueni- Pro Cluent. unt. T. Liuius hexametri exordio cœpit, Facturúsne operæpretiũ sim. Nã ita edidit, éstque melius quàm quo modo emẽdatur. Nec clausulæ clausulis: vt Cicero, Quò Pro Ligario. me vertam nescio. qui trimetri finis est. Trimetrũ * &, *& promiscuo. Pro misero dicere liceat. Sex enim pedes tres percussiones habent. Peius claudit finis hexametri: vt Brutus in epistolis, Neque enim illi malunt habere tutores aut defensores, quanquam sciunt placuisse Catoni. Illic minus sunt notabiles, quia hoc genus sermoni proximum est. Itaque & versus hi ferè excidunt. quos Brutus ipso cõponendi ductus studio sæpissimè facit. non rarò Asinius: sed etiam Cicero nõnunquam, vt in principio statim orationis in Luciũ Pisonẽ, Prò dii immortales, quis hic illuxit dies? Nõ minore autẽ cura vitandũ est

In Iugur.

quicquid ὄῤῥυθμον, quale est apud Sallustium, Falso queritur de natura sua. Quanuis enim vincta sit, tamē soluta videri debet oratio. Atqui Plato diligentissimus cōpositionis, in Timæo prima statim parte vitare ista nō potuit. Nam & initium hexametri statim inuenias, & Anacreontion protinus colon efficias, & si velis, trimetron, & quod duobus pedibus & parte, πενθημιμερὲς à Græcis dicitur: & hæc omnia in tribus verbis, vt Thucydidis, ἐν ἐρύμασι χάρις ἐφάνη ἐν, ex mollissimo rhythmorū genere excidant. Sed quia orationē iam cōstare pedibus dixi, aliqua de iis quoque, quorum nomina quoniā varia esse tradūtur, constituēdum est quo quenq; appellemus. & quidem Ciceronem sequar: nam is eminentissimos Græcorum est secutus, excepto quòd pedes mihi trissyllabos non vidètur excedere, quanquam ille Pæone Dochimóque, quorum prior in quatuor, secundus in quinque incurrit, vtatur. Nec tamen ipse dissimulat quibusdam numeros videri, non pedes. nec immerito. Quicquid enim suprà treis syllabas habet, id ex pluribus est pedibus. Ergo quū cōstent quatuor pedes binis, octo ternis, Spondeū lōgis duabus, Pyrrhichiū, quē alii Pariambū vocāt, breuibus: Iambū breui lōgáque: huic contrariū è longa & breui, hunc Choreum nos, vt alii Trochæū, nominemus. Ex iis verò qui ternas syllabas habent, Dactylū, longa duabúsque breuibus: huic tēporibus parē, sed retroactū, appellari cōstat Anapæstū. Media inter longas breuis faciet Amphimacrū: sed frequentius eius nomen est Creticus. Longa inter breues, Amphibrachys: duabus longis breuē sequentibus, Bacchius: totidē longis breuē præcedētibus, huic cōtrarius Palimbacchius erit. Tres breues Trochæum, quem Tribrachyn dici volūt, qui Choreo Trochæi nomē imponunt: totidē longæ Moloſſon efficiunt. Horum pedum

De pedibus & eorum structura locationéque.

Pedum nomina.

nullus non in orationem venit. Sed quò quíque ſunt temporibus pleniores longíſque ſyllabis magis ſtabiles, hoc grauiorē faciunt orationē: breues celerem ac mobilē. Vtrũque locis vtile. Nã & illud vbi opus eſt velocitate, tardum & ſegne: & hoc vbi pondus exigitur, præceps ac reſultãs meritò dãnetur. Sit in hoc quoque aliquid fortaſſe momēti, quod & longis longiores, & breuibus ſunt breuiores ſyllabæ: vt quanuis neque plus duobus temporibus, neque vno minus habere videantur (ideóque in metris omnes breues longǽque inter ſe obſeſſæ ſunt pares) lateat tamē neſcio quid, ſi quicquam ſuperſit, aut deſit. Nã verſuum propria conditio eſt, ideóque in his quædã etiam communes. Veritas verò quia patitur æque breuem eſſe vel lõgam vocalem quum eſt ſola, quàm quum eam conſonantes vna pluréſve præcedunt: certè in dimenſione pedum, ſyllaba quæ eſt breuis, inſequente alia vel breui, quæ tamen duas primas conſonantes habeat, fit longa: vt,

Pedes omnes in orationem venire, ſed cũ delectu.

Cicero & Terentianus.

Agreſtem tenui muſam meditaris auena. Eclog. 1

nam licet GRE breuis, facit tamen lõgam A priorē. Dat igitur illi aliquid ex ſuo tēpore: quomodo, niſi habeat plus quàm quæ breuiſſima, qualis ipſa eſſet detractis cõſonantibus? nunc vnũ tempus accommodat priori, & vnum accipit à ſequēte: ita duæ natura breues, poſitione ſunt temporum quatuor. Miror autem in hac opinione doctiſſimos homines fuiſſe, vt alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quaſi vllus eſſet quem non ſit neceſſe in oratione deprehendi. Licet enim Pæonem ſequatur Ephorus inuentum à Thraſymacho, probatum ab Ariſtotele, Dactylúmque, vt temperatiores breuibus ac longis: fugiat Spondeum & Trochæũ, alterius tarditate alterius celeritate damnata: & Herous, qui eſt idē Dactylus, Ariſtoteli amplior, Iambus humanior vi-

Rhet. 3

deatur: Trochæum vt nimis currentem damnet, eíque * Cordacis nomen imponat: eadémque dicant Theodectes ac Theophrastus: similia post eos Halicarnasseus Dionysius: irrũpẽt etiã ad * vicinos. nec semper illis Heroo aut Pæone suo, quem quia versus rarò facit, maximè laudant, vti licebit: vt sint tamen aliis alii crebriores, non verba facient, quæ neque augeri, neque minui, neque sicut modulatione produci aut corripi possint: sed transmutatio & collocatio. Plerique enim ex commissuris eorũ vel diuisione fiunt pedes: quo fit vt iisdem verbis alii atque alii versus fiant: vt memini quendam non ignobilem poetam ita lusisse,

κορδακικώτερον appellat Aristoteles.
*inuitos.

Astra tenet cælum, mare classes, area messem.

Hic retrorsum fit Sotadeus. Itémque Sotadeo adiungat retro trimetros,

Caput exeruit mobile pinus repetita.

Miscendi pedes.

Miscendi ergo sunt, curandúmq; vt sint plures qui placeant, & circunfusi bonis deteriores lateãt. Nec verò in literis syllabísque natura mutatur, sed refert quæ cum qua optimè coeat. Plurimũ igitur authoritatis, vt dixi, & ponderis habent longæ, celeritatis breues: quæ si miscentur quibusdã longis, currunt: si cõtinuantur, exultant. Acres, quæ ex breuibus ad lõgas insurgũt: leniores, quæ à longis in breues descẽdũt. Optimè incipitur à lõgis, rectè aliquando à breuibus: vt, Nouũ crimen C. Cæsar. lenius: vt, Animaduerti iudices. Quod initiũ partitioni simile est, quæ celeritate gaudet. Clausula quoque è longis firmissima est: sed cludent & breues, quanuis habeatur indifferens vltima. Neque enim ego ignoro, in fine pro longa accipi breuẽ, quòd videtur aliquid vacantis temporis, ex eo quod insequitur, accedere: aures tamen consulens meas, intelligo multũ referre, vtrúm ne longa sit quæ cludit, an pro longa. Neque enim tam

Pro Cluent.

Rursus de clausula, & pedibus ei conuenientibus.

plenũ est dicere, Incipiẽtem timere: quàm illud, Ausus est confiteri. Atqui si nihil refert, breuis an longa sit vltima, idem pes erit: verùm, nescio quomodo, sedebit hoc, illud subsistet. Quo moti quidã, longæ vltimæ tria tẽpora dederunt, vt illud tempus quod breuis ex longa accipit, huic quoque accederet. Nec solum refert quis cludat, sed quis antecedat. Retrorsum autẽ neque plus tribus, iique si nõ ternas syllabas habebũt, repetẽdi sunt (absit tamen poetica obseruatio) neque minus duobus: alioqui pes erit, non numerus. Potest tamen vel vnus esse Dichoreus, si vnus est qui constat ex duobus Choreis. Itémque Pæon, qui est ex Choreo & Pyrrhichio, quem aptum initiis putant. vel contrà qui est ex tribus breuibus & longa, cui clausulam assignant: de quibus fere duobus scriptores huius artis loquũtur: alios omnes, quotcũque sint temporũ, quæ ad orationem pertineãt, Pæonas appellant. Est & Dochimus, qui fit ex Bacchio & Iãbo, vel Iambo & Cretico, stabilis in clausulis, & seuerus. Spondeus quoque, quo plurimũ est Demosthenes vsus, moram semper per se habet: optimè præcedet eum Creticus: vt in hoc, De quo ego nihil dicã nisi depellendi criminis causa. Illud est quod suprà dixi, multũ referre, vnó ne verbo pedes sint duo cõprehensi, an vterq; liber. Sic enim fit forte, Criminis causa: molle, Archipiratæ: mollius si Tribrachys præcedat, facilitates, temeritates. Est enim quoddã in ipsa diuisione verborum latens tempus, vt in Pentametri medio, Spondeorum: qui nisi alterius verbi fine, alterius initio cõstet, versum non efficit. Potest, etiam si minus bene, præponi Anapæstus, Muliere non solũ nobili, verum etiã nota. Tum Anapæstus & Creticus. Iambus quoque, qui est vtroque syllaba minor. præcedet enim tres longas breuis. Sed & Spondeus Iambo rectè præponitur, Armis fui.

Pro Milone

Pro Ligario.

Referre in vno an in plurib' verbis iidẽ sint pedes.

In Orat.

Tum Spondeus & Bacchius, sic enim fiet vltimus Dochimus, Iisdem in armis fui. Ex iis quæ suprà probaui, apparet Molosson quoque clausulæ conuenire, dum habeat ex quocũque pede ante se breuem, Illud scimus, vbicunque sunt, esse pro nobis. Minus grauis erit Spon-
In Orat. deus præcedẽte Pyrrhichio: vt, Iudicii Iuniani. & adhuc peius priore Pæone: vt, Brute dubitaui. nisi potius hoc esse velimus Dactylum & Bacchium. Duo Spondei nõ ferè coniungi patiuntur: quæ in versu quoque notabilis clausula est, nisi quum id fieri potest ex tribus quasi membris, Cur de perfugis nostris copias comparat is contra nos? vna syllaba, duabus, vna. Ne Dactylus quidem Spondeo bene præponitur, quia finem versus damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit, & sibi iũ-
Pro Liga. gitur, Venenum timeres. Vitat Choreum, Spondeum autem amat: vt non Venena timeres: sed Virus timeres. Contrarius quoque qui est, cludet, nisi si vltimã longã esse volumus: optiméq; habebit ante se Molosson: vt, Et
Act.7 spinis respersum. Aut Bacchiũ, Quod hic potest, nos possemus. Sed verius erit cludere Choreũ præcedẽti Spondeo. Nam hic potius est numerus, NOS POSSEMVS: &, Romanus sum. Cludet & Dichoreus, si pes idẽ sibiipsi iũgetur, quo Asiani sunt vsi plurimũ. Cuius exem-
In Orat. plum Cicero ponit, Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobauit. Accipiet ante se Choreus & Pyrrhichiũ, Omnes propè ciues virtute, gloria, dignitate superabat. Cludet & Dactylus, nisi eum obseruatio vltimæ
Act.7 Creticum facit: vt, Muliercula nixus in littore. Habebit antè bene Creticum & Iambum, Spondeum male,
Pro Liga. peius Choreum. Cludit Amphibrachus, Q. Ligariũ in Africa fuisse. si nõ eũ malumus esse Bacchiũ. Non optimus est Trochæus, si vltima est breuis: quòd certe sit necesse est: alioqui quomodo cludet, qui placet plerisque

Dichoreus? Illa obseruatione ex Trochæo fit Anapæstus. Idẽ Trochæus præcedẽte lõga fit Pæon: quale est, Si potero. &, Dixit hoc Cicero, Obstat inuidia. Sed hoc initiis dederũt. Cludit & Pyrrhichius Choreo præcedente. Nam sic Pæon est. Omnes ii qui in breues excidũt, minus erũt stabiles: nec alibi ferè satis apti, quàm vbi cursus orationis exigitur, & clausulis non insistitur. Creticus est initiis optimus, Quod precatus à diis immortalibus sum. & clausulis, In cõspectu populi Romani vomere postridie. Apparet verò quàm bene eum præcedant, vel Anapæst⁹, vel ille qui videtur fini aptior, Pæon. Sed & se ipse sequitur, Seruare quàmplurimos. Sic melius quàm Choreo præcedẽte, Quis nõ turpe duceret? si vltima breuis pro longa sit. Sed fingamus sic, Non turpe duceret. Sed hîc est illud inane quod dixi. Paululum enim moræ damus inter vltimũ atq; proximũ verbũ, & turpe illud interuallo quodam producimus: alioqui sit exultãtissimũ, & Trimetri finis, Quis nõ turpe duceret? Sicut, Illo ore spiritũ excipere liceret: si iungas, lasciui carminis est: sed interpunctis quibusdã, & tribus quasi initiis, fit plenũ authoritatis. Nec ego quum præcedentes pedes posui, legem dedi, ne alii essent: sed quid ferè accideret, quod in præsentia videretur optimũ, ostẽdi. Et quidẽ optimè est sibi iunctus Anapæstus, vt qui sit Pentametri finis: vel Rhythmus, qui nomen ab eo traxit, Nam vbi libido dominatur, innocentiæ leue præsidium est. Nam synalœphe facit, vt vltimæ syllabæ pro vna sonẽt. Melior fiet præcedente Spõdeo vel Bacchio: vt si mutes idem, Leue innocentiæ præsidium est. Non me capit (vt à magnis viris dissentiam) Pæon qui est ex tribus breuibus & longa. Nam est ipse vna plus breui Anapæsto: Facilitas, & Agilitas. Quod quid ita placuerit his, nõ video, nisi quòd illum ferè probauerint, quibus

Initiis apti pedes.
Pro Murena.
Philip. 2.
Pro Ligario.
Philip. 2.
Act. 7.
Crassus.

loquēdi magis quàm orādi ſtudium fuit. Nam & ante ſe breuibus gaudet Pyrrhichio & Choreo, Mea facilitas, Noſtra facilitas. At præcedēte Spondeo tum planè finis eſt trimetri: quum ſit per ſe quoq;, ei contrarius. principiis merito laudatur. Nam & primā ſtabilē & tres celeres habet: tamē hoc quoq; meliores alios puto. Totus verò hic locus non ideò tractatur à nobis, vt oratio quæ ferri debet ac fluere, dimetiēdis pedibus, ac perpēdēdis ſyllabis conſeneſcat. Nam id tum miſeri, tum in minimis occupati eſt. Neq; enim qui ſe totū in hac cura cōſumpſerit, potioribus vacabit: ſiquidē relicto rerum pondere, ac nitore cōtempto, teſſerulas (vt ait Lucilius) ſtruet, & vermiculatè inter ſe lexeis committet. Nónne ergo refrigeretur ſic calor, & impetus pereat, vt equorum curſum qui dirigit, minuit, & paſſus qui æquat, curſum frāgit? quaſi numeri non fuerint in compoſitione deprehenſi? Sicut poema nemo dubitauerit imperito quodam initio fuſum, & aurium menſura, & ſimiliter decurrentium ſpatiorū obſeruatione eſſe generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos componit multa ſcribendi exercitatio, vt ex tempore etiam ſimilia fundamus. Neque verò tam ſint intuendi pedes, quàm vniuerſa comprehenſio: vt verſum facientes, totum illū decurſum, nō ſex vel quinq; * partes, ex quibus conſtat verſus, aſpiciunt. Ante enim carmen ortū eſt, quàm obſeruatio carminis. Indéq; illud, Verſibu' quos olim Fauni vatéſq; canebāt. Ergo quē in poemate locū habet verſificatio, eum in oratione compoſitio. Optimè autē de illa iudicant aures, quæ & plena ſentiunt, & parum expleta deſiderant, & fragoſis offendūtur, & lenibus mulcentur, & contortis excitātur, & ſtabilia probant, clauda deprehendunt, redūdantia & nimia faſtidiunt. Ideóq; docti rationem cōponendi in-

Quatenus cōpoſitioni numeroſæ opera danda ſit.

In Oratore.

Vniuerſa intuenda comprehenſio.

* pedes.

Enn. in Orat.

Aures cōpoſitionis iudices

telligunt, & indocti voluptatem. Quædã verò arte tradi non possunt. Mutãdus est casus, si durius is quo cœperamus, feratur. Num in quẽ transeamus ex quo, præcipi potest? Figuræ laborãti etiã cõpositioni variatæ sæpe succurrunt. Quæ? cum orationis, tum etiam sententiæ. Num præscriptũ eius rei vllũ est? Occasionibus vtẽdum, & cum re præsenti deliberandũ. Enimuero spatia ipa, quæ in hac quidẽ parte plurimũ valent, quod possunt nisi aurium habere iudicium? Cur alia paucioribus verbis satis plena, vel nimiũ, alia pluribus breuia & abscissa sunt? Cur in circunductionibus etiã quũ sensus finitus est, aliquid tamẽ loci vacare videatur? Neminem vestrũ ignorare arbitror, iudices, hũc per hosce dies sermonẽ vulgi, atq; hanc opinionẽ populi Romani fuisse. Cur, hosce, potius quàm hos? neq; enim erat asperũ. Rationem fortasse nõ reddã, sentiam esse melius. Cur non satis sit, sermonẽ vulgi fuisse? cõpositio enim patiebatur. Ignorabã, sed ita vt audio, hoc animus accipit, plenum sine hac geminatione non esse. Ad sensum igitur referenda sunt. Nequeas satis fortè quid seuerum, quid iucundum sit, intelligere: facias quidem natura duce melius quàm arte, sed naturæ ipsi ars inerit. Illud prorsus Oratoris, scire, vbi quoque genere compositionis sit vtendum. Ea duplex obseruatio: altera, quæ ad pedes refertur: altera, quæ ad comprehensiones quæ efficiuntur ex pedibus. Et de his prius. Diximus igitur esse Incisa, membra, circuitus. Incisum (quantum mea fert opinio) erit sensus nõ expleto numero conclusus: plerisque pars membri. Tale est enim quo Cicero vtitur, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Fiunt autẽ etiã singulis verbis incisa: vt, Diximus, testes dare volumus. Incisu est, DIXIMUS. Mẽbrũ autẽ est sensus numeris cõclusus, sed à toto corpore ab-

Act. 4.

Quo cõpositionis genere vbique sit vtendum.

Incisum.

Membrum.

In Corn.2. ruptus, & per se nihil efficiens. Id enim, O callidos homines! perfectum est: at remotum à cæteris, vim non habet: vt per se manus, & pes, & caput. &, O rem excogitatam! ô ingenia metuenda! Quando ergo incipit corpus esse? quum venit extrema conclusio, Quem, quæso, nostrûm fefellit, id vos ita esse facturos? Quam Cicero breuissimã putat. Itaq; ferè incisa & mẽbra mista sunt, & conclusionem vtiq; desiderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, cõprehẽsionẽ, cõtinuationẽ, circũscriptionem. Genera eius duo sunt: alterũ simplex, quum sensus vnus longiore ambitu circũducitur: alterũ, quod constat membris & incisis, quæ plures sensus habent, Aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. & reliqua. Habet periodus mẽbra minimũ duo. Medius numerus, videtur quatuor: sed recipit frequenter & plura. Modus ei à Cicerone aut quatuor senariis versibus, aut ipsius spiritus modo terminatur. Præstare debet, vt sensum concludat: sit aperta, vt intelligi possit: non immodica, vt memoria cõtineri. Membrum longius iusto, tardum: breuius, instabile est. Vbicunque acriter erit & instãter pugnacitérque dicendũ, membratim cæsímque dicemus. Nam hoc in oratione plurimum valet: adeóq; rebus accõmodãda cõpositio, vt asperis asperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cum dicente æque audientem inhorrescere. Membratim plerunque narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, & velut laxioribus nodis resoluemus: exceptis quæ non docendi gratia, sed ornandi narrãtur: vt in Verrẽ, Proserpinæ raptus. Hæc enim lenis & fluẽs contextus decet. Periodus apta procemiis maiorũ causarum, vbi solicitudine, commendatione, miseratione res eget. Item communibus locis, & in omni amplificatione, sed poscitur tum austera, si accuses: tum fusa si

Margin notes: In Oratore. — Periodus, & cuius genera. — Periodi ratio. — Act.7. — In Oratore. — Mẽbri ratio. — Act.5. — Quibus locis sit apta periodus.

laudes. Multũ & in epilogis pollet. Totum autẽ adhibẽdum est, quò sit amplius cõpositionis genus, quum iudex nõ solùm rem tenet, sed etiam captus est oratione, & se credit actori, & voluptate iam ducitur. Historia non tam finitos numeros, quàm orbem quendam contextúmque desiderat. Nanq; omnia eius mẽbra cõnexa sunt, quoniam lubrica est, ac fluit: vt homines qui manibus inuicem apprehẽsis gradum firmant, continent & continẽtur. Demonstratiuũ genus omne fusiores habet liberioresq; numeros. Iudiciale & cõcionale, vt materia varium est, sic etiam ipsa collocatione verborum. Vbi iam nobis pars ex duabus (quas modò fecimus) secunda tractanda est. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia sublimius, alia pugnacius, alia grauius esse dicenda? Grauibus, sublimibus, ornatis, longas magis syllabas conuenire? Ita vt lenia spatium, sublimia & ornata claritatẽ quoque vocum poscant, potius quàm his cõtraria. Magis laudarem, breuibus argumẽta, partitiones, iocos, & quicquid est sermoni magis simile. Itaque componemus procemium variè, atque vt sensus eius postulabit. Neque enim accesserim Celso, qui vnam quãdam huic parti formam dedit: & optimam compositionem esse procemii, vt apud Asinium, dixit, Si Cæsar ex omnibus mortalibus qui sint ac fuerint, posset huic causæ disceptator legi, non quisquam te potius optandus nobis fuit. Nõ quia negem hoc bene esse compositum, sed quia legem hanc esse componendi in omnibus principiis recusem. Nam iudicis animus variè præparatur: tum miserabiles esse volumus, tum modesti, tum acres, tum graues, tum blandi: tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc vt sunt diuersa natura, dissimilem componendi quoque rationem desiderant. An similibus Cicero vsus est numeris in exor-

Historiæ numeri.

Demonstratiui generis.

Iudicialis & concionalis.

Procemii cõpositio.

Narrationis. dio pro Milone, pro Cluẽtio, pro Ligario? Narratio ferè tardiores, atque, vt sic dixerim, modestiores desiderat pedes, & nominibus maximè mixtos. Nam & verbis vt sæpius pressa est, ita interim insurgit: sed docere & infigere animis res semper cupit: quod minimè festinãtium opus est. Ac mihi videtur tota narratio cõstare longioribus membris, breuioribus periodis. Argumenta acria & citata, pedibus quoque ad hanc naturã accõmodatis vtentur, non tamen ita vt Trochæis, quæ celeria quidem, sed sine viribus sunt. Verùm quanuis sint breuibus lõgísque mista, nõ tamẽ plures longas quàm breues habentia. Illa sublimia spatiosas claráſque voces habent, amãt amplitudinem Dactyli quoque, ac Pæonis, etiam si maiori ex parte syllabis breuibus, temporibus tamen satis pleni. Aspera cõtrà Iambis maximè cõcitantur: non solùm quòd sint è duabus modò syllabis, eóque frequentiorẽ quasi pulsum habent, quæ res lenitati contraria est: sed etiam quòd omnibus partibus insurgunt, & à breuibus in longas nituntur & crescunt. Ideóque meliores Choreis, qui à longis in breues cadũt. Summissa, qualia in epilogis, lentas & ipsa & minus exclamantes exigunt. Vult esse Celsus aliquã & superiorem compositionem * quam siquidem sciremus, doceremus: sed si necesse est tarda & supina. Verùm nisi ex verbis atque sententiis per sese id quæritur, satis odiosa esse non poterit. Denique vt semel finiam, sic ferè componendũ, quo modo pronuntiandum erit. An nõ in prooemiis plerunque summissi (nisi quum in accusatione concitandus est iudex, aut aliqua indignatione cõplẽdus) in narratione pleni atq; expressi, in argumentis citati, atque ipso etiam motu celeres sumus? vt in locis ac descriptionibus fusi ac fluentes, in epilogis plerunque deiecti & infracti? At qui corporis quoque mo-

Argumentorum.

* quam quidẽ scire nos doceremus.

Cõpositionis summa.

Pronuntiatio singularũ partium orationis.

tui sua quædam tempora, & ad signa pedum, non minus saltationi, quàm modulationibus adhibet musica ratio numeros. Quid? non vox ad actus accommodatur naturæ ipsarũ de quibus dicimus rerum? quo minus id mirum in pedibus orationis, quum debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaque vbi est necesse, affectamus etiam tumorem, qui Spondeis atque Iambis maximè continetur:

* Hyperoargus sceptra mihi liquit Pelops. *ὑπέρογκος

At ille comicus atque senarius, quem Trochaicum vocant, pluribus Choreis, qui Trochæi ab aliis dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit: sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit.

Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem? Terentius in Eunucho.

Asperũ verò & maledicũ etiã in carmine Iãbis grassatur:

Quis hoc potest videre? quis potest pati? Catullus.

Nisi impudicus, & vorax, & *aleo? *helluo.

In vniuersum autem, si sit necesse, duram potius atque asperam compositionem malim esse, quàm effœminatam & eneruem, qualis apud multos: & quotidie magis lasciuimus, *syntonorum modis saltitantes. Ac ne *Sybaritarũ. tam bona quidem vlla erit, vt debeat esse continua, & in eosdem semper pedes ire. Nam & versificandi genus est, vnam legem omnibus sermonibus dare: & id cum manifesta affectatione (cuius rei maximè cauenda suspicio est) tum etiam similitudine tædium ac satietatem creat. Quóque est dulcius, magis *perit: amittítque & fidẽ, & affectus, motúsq; omnes, qui est in hac cura deprehẽsus: nec potest ei credere, aut propter eũ dolere & irasci iudex, cui putat hoc vacare. Ideóque initia quædam quasi soluenda de industria sunt, illa quidem maximi laboris, ne laborata videãtur. Sed neq; lõgioribus quàm oportet hyperbatis cõpositioni seruiamus, *perdit.

ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam fecisse videamur. Et certè nullum aptum atque idoneum verbum prætermittemus gratia lenitatis. Neque enim erit vllum tam difficile, quod non commodè inseri possit, nisi quod in euitandis eiusmodi verbis non decorẽ cõpositionis quærimus, sed facilitatem. Non tamen mirabor Latinos magis indulsisse cõpositioni quàm Atticos, quãuis minus in verbis habeant varietatis & gratiæ. Nec vitium dixerim si Cicero à Demosthene paululum in hac parte desciuit. Sed quæ sit differentia nostri Græciq; sermonis, explicabit summus liber. Compositio (nam finem imponere egresso destinatum modum volumini festino) debet esse honesta, iucunda, varia. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio, in adiectione, detractione, mutatione. Vsus, pro natura rerum quas dicimus. Cura magna, vt sentiendi atque loquendi prior sit. Dissimulatio curæ præcipua, vt numeri sponte fluxisse, non arcessiti & coacti esse videantur.

Partes & propria compositionis breuitér repetit.

M. Fabii Quintiliani

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER X.

De Copia Verborum. CAP. I

SED hæc eloquẽdi præcepta sicut cognitioni sunt necessaria, ita nõ satis ad vim dicẽdi valẽt, nisi illis firma quædã facilitas, quæ apud Græcos ἕξις nominatur, accesserit: quam, scribẽdo plus, an legẽdo, an dicendo consequamur, solere quæri scio. Quod esset diligentius nobis examinandum, si qualibet earum rerum possemus vna esse contenti. Verùm ita sunt inter se connexa & indiscreta omnia, vt siquid ex his desue-

rit, frustra sit in cæteris laboratum. Nam neque solida atque robusta fuerit vnquam eloquentia, nisi multo stylo vires acceperit: & citra lectionis exemplum labor ille carens rectore fluit. Qui autem scierit quo sint quæque modo dicenda, nisi tanquam in procinctu paratam quidem ad omnes casus habuerit eloquentiam, velut clausis thesauris incubabit. Non autem vt quicque præcipuè necessarium est, sic ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. Nam certè quum sit in eloquendo positum oratoris officium, dicere ante omnia est: atq; hinc initium eius artis fuisse manifestum est: proximam deinde imitationem: nouissimam scribendi quoque diligentiam. Sed vt perueniri ad summa nisi ex principiis non potest: ita procedente iam opere, minima incipiunt esse, quæ prima sunt. Verùm nos non quomodo sit instituendus orator, hoc loco dicimus: (nam id quidem aut satis, aut certè vti potuimus, à nobis dictum est) sed vt Athleta qui omnia iam perdidicerit à præceptore, nimirũ quo genere exercitationis ad certamina præparandus sit: ita quum qui res inuenire & disponere sciet, verba quoque & eligendi, & collocandi rationem perceperit, instruamus, quæ in oratione dicere facereque optimè quam facillimè possit. Non ergo dubium est, quin ei velut opes sint quædam parandæ, quibus vti vbicunque desideratum erit, possit. Eæ constant copia rerum ac verborum. Sed res propriæ sunt cuiusque causæ, aut paucis communes: verba in vniuersas paranda: quæ si rebus singulis essent singula, minorem curam postularent. nam cuncta sese cum ipsis protinus rebus offerrent. Sed quum sint aliis alia aut magis propria, aut magis ornata: aut plus efficientia, aut melius sonantia, debent esse non solùm nota omnia, sed in promptu, atque (vt ita dicam) in conspectu, vt quũ se iudicio dicentis ostẽderint, facilis ex his optimo-

Lib.1.& 2.

Verborum copia legẽdo atque audiendo paranda.

Synonyma ediscendi ridicula ratio

rũ sit electio. Equidem scio quosdã collecta quæ idem significarẽt vocabula solitos ediscere, quò facilius & occurreret vnum ex pluribus: & quũ essent vsi aliquo, si breue intra spatiũ rursus desyderaretur, effugiendæ repetionis gratia sumerẽt aliud quo idem intelligi posset. Quod cũ est puerile, & cuiusdam infœlicis operæ, tum etiam vtile parum: turbam enim modò congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque. Nobis autem copia cum iudicio paranda est: vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autẽ cõsequemur optima legendo atque audiendo. Non enim solùm nomina ipsa rerũ cognoscemus hac cura, sed cui quodq; loco sit aptissimũ. Omnibus enim ferè verbis præter pauca quæ sunt parum verecunda, in oratione locus est. Nam scriptores quidem Iamborũ, veterísque comœdiæ, etiã in illis sæpe laudantur: sed nobis nostrum opus interim tueri satis est. Omnia verba (exceptis de quibus dixi) sunt alicubi optima. nam & humilibus interim & vulgaribus est opus: & quæ cultiore in parte vidẽtur sordida, vbi res poscit, propriè dicũtur. Hæc vt sciamus, atque eorũ nõ significationẽ modò, sed formas etiam mẽsurásque norimus, vt vbicunque erunt posita cõueniant, nisi multa lectione atque auditione assequi non possumus: quum omnem sermonem auribus primùm accipiamus. Propter quod infantes à mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam si verba quædam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, vt idem pluribus vocibus declarẽt, ita vt nihil significationis, quo potius vtaris, intersit, vt ensis & gladius. Alia, quæ etiam si propria rerum aliquarum sint nomina, τροπικῶς tamen ad eundem intellectum ferũtur, vt ferrum & mucro. Nam per abusionem Sicarios etiã omnes vocamus, qui cædem telo quocũque cõmiserint. Alia circuitu

Copia cum iudicio parãda.

Verba suis locis aptanda.

Herod. 2.

Verborum idem valentiũ varietas.

Sicarii

verborum plurimum ostendimus: quale est,

-& pressi copia lactis. Eclog. 1.

Plurima verò mutatione figuramus, Scio, Nō ignoro: &, Non me fugit, Non me præterit: &, Quis nescit? Nemini dubium est. Sed etiã ex proximo mutuari licet. Nam & intelligo, & sentio, & video, sæpe idem valent quod Scio. Quorum nobis vbertatem ac diuitias dabit lectio, vt his non solùm quum occurrerint, sed etiam quum oporteat, vtamur. Non semper enim hæc inter se idem faciũt: nec sicut de intellectu animi rectè dixerim, Video: ita de visu oculorũ, Intelligo. Nec vt Mucro gladium, sic mucronẽ gladius ostendit. Sed vt copia verborũ sic paratur, ita nõ verborũ tantùm gratia legẽdum vel audiendũ est. Nam omniũ quæcũque docemus, hoc sunt exempla potẽtiora, etiã ipsis quæ tradũtur artibus, cũ eo qui discit perductus est, vt ea intelligere sine demonstrante, & sequi iam suis viribus possit: quia quæ doctor præcipit, Orator ostẽdit. Alia verò legentes, alia audiẽtes magis adiuuãt. Excitat qui dicit, spiritu ipso, nec imagine & ambitu rerũ, sed rebus incendit. Viuunt enim omnia, & mouentur, excipimúsque noua illa velut nascentia, cũ fauore ac solicitudine. Nec fortuna modo iudicii, sed etiam ipsorũ qui orant, periculo afficimur. Præter hæc, vox & actio decora cõmendabit quid quisque locus postulabit, & pronũtiandi vel potentissima in dicendo ratio: &, vt semel dicã, pariter omnia docent. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter aut suus cuique fauor, aut ille laudantiũ clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & *velut tacita quadam verecũdia inhibemur plus nobis credere, quum interim & vitiosa pluribus placeãt, & à corrogatis laudentur etiã quæ non placent. Sed è contrario quoque accidit, vt optimè dictis gratiam praua iudicia non referant. Lectio libera est, nec actionis impetu trãscurrit, sed

Scio quàm multis verbis dicitur.

Exẽpla ad docendum efficacissima.

Audientis ratio.

Lectionis ratio.

*& ab illis tacita.

repetere sæpius licet, siue dubites, siue memoriæ penitus affigere velis. Repetamus autem, & tractemus, & vt cibos mansos ac propè liquefactos demittimus, quò facilius digerantur: ita lectio non cruda, sed multa iteratione mollita, & velut confecta, memoriæ imitationíque tradatur. Ac diu non nisi optimus quisque, & qui credentem sibi minimè fallat, legẽdus est: sed diligenter, ac penè ad scribendi solicitudinem: nec per partes modò scrutanda omnia, sed perlectus liber vtique ex integro resumẽdus, præcipuéq; oratio, cuius virtutes frequenter ex industria quoque occultantur. Sæpe enim præparat *dissimulatim insidias orator, eáque in prima parte actionis dicit quæ sunt in summa profutura. Itaque suo loco minus placent, adhuc nobis quare dicta sint ignorantibus. Ideóque erunt cognitis omnibus repetenda. Illud verò vtilissimum, nosse eas causas quarum orationes in manus sumpsimus: & quoties cõtinget, vtrinq; habitas legere actiones: vt Demosthenis atque AEschinis inter se contrarias: vt Seruii Sulpitii & Messalæ, quorum alter pro Aufidia, contrà dixit alter: & Pollionis & Cassii, reo Aspernate, aliásque plurimas. Quinetiam si minus pares videbuntur, aliquæ tamen ad cognoscendam litiũ quæstionem rectè requirentur: vt cõtra Ciceronis orationes, Tuberonis in Q. Ligarium, & Hortensii pro Verre. Quinetiã easdem causas vt quisque egerit, vtile erit scire. Nam pro domo Ciceronis dixit Callidius: & pro Milone orationẽ Brutus exercitationis gratia scripsit, etiam si egisse eũ Cornelius Celsus falsò existimat. Et Pollio ac Messala defenderũt eosdẽ. & nobis pueris insignes pro Voluseno Catulo, Domitii Afri, Crispi Passieni, Decimi Lælii, orationes ferebantur. Neque id statim legenti persuasum sit, omnia quæ magni authores dixerint, vtique esse perfecta. Nam & labũtur aliquando, & oneri cedũt, & indulgent ingeniorũ suorum voluptati:

*dissimulat, insidiatur

Oratorum actiones aduersariæ quo pacto legendæ.

Authoritati non nimis fidendum.

nec ſemper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur: quum Ciceroni dormitare interim Demoſthenes, Horatio etiam Homerus ipſe videatur. Sũmi enim ſunt, homines tamen: accidítque iis qui quicquid apud illos repererunt, dicendi legem putant, vt deteriora imitentur (id enim eſt facilius) ac ſe abundè ſimiles putent, ſi vitia magnorum conſequantur. Modeſtè tamen & circunſpecto iudicio de tantis viris pronuntiandum eſt, ne (quod plerisque accidit) damnent quæ non intelligunt. Ac ſi neceſſe eſt in alteram errare partem, omnia eorum legentibus placere, quàm multa diſplicere maluerim. Plurimum dicit oratori conferre Theophraſtus lectionem poetarum: multíque eius iudicium ſequuntur: neque id immeritó. Nanque ab his & in rebus ſpiritus, & in verbis ſublimitas, & in affectibus motus omnis, & in perſonis decor petitur, præcipuéque velut attrita quotidiano actu forenſi ingenia, optimè rerum talium blanditia reparantur. Ideóq; in hac lectione Cicero requieſcendum putat. Meminerimus tamen non per omnia poetas eſſe oratori ſequendos, nec libertate verborum, nec licentia figurarum: totúmque illud ſtudiorum genus oſtentationi comparatum, præter id quòd ſolam petit voluptatem, eámque, fingendo non falſa modò, ſed etiam quædam incredibilia, ſectatur, patrocinio quoque aliquo iuuari: quòd alligati ad certam pedum neceſſitatem, non ſemper propriis vti poſſint, ſed depulſi à recta via, neceſſariò ad eloquendi quædam diuerticula confugiant: nec mutare quædam modò verba, ſed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogantur: nos verò armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus decernere, & ad victoriam niti decet. Neque ego arma ſqualere ſitu ac rubigine velim: ſed fulgorẽ his ineſſe, qui terreat, qualis eſt ferri, quo mẽs ſimul viſúſque perſtringatur: non qualis auri argentíque,

Poetæ oratoribus legendi: & magna ex eis vtilitas.

Non in omnib⁹ ſequẽdi.

Poetarum licentia excuſanda non imitanda.

Historia orationem alit.

imbellis, & potius habenti periculosus. Historia quoque alere orationem quodam molli iucundóq; succo potest. Verùm & ipsa sic est legenda, vt sciamus plerasque eius virtutes Oratori esse vitandas. Est enim proxima poetis, & quodammodo carmen solutum: & scribitur ad narrandum, non ad probandum: totúmque opus non ad* actum rei, pugnámque præsentem, sed ad memoriam posteritatis, & ingenii famã componitur. Ideóque & verbis liberioribus, & remotioribus figuris narrandi tædium euitat. Itaque, vt dixi, neq; illa Sallustiana breuitas, qua nihil apud vacuas aures atque eruditas potest esse perfectius, apud occupatum variis cogitationibus iudicem, & sæpius ineruditum, captanda nobis est: neque illa Liuii lactea vbertas satis docebit eum, qui non speciem expositionis, sed fidẽ quærit. Adde quòd M. Tullius ne Thucydidem quidem aut Xenophontem vtiles Oratori putat, quanquam illum Bellicũ canere, huius ore Musas esse locutas existimet. Licet tamen nobis in digressionibus vti vel historico nonnunquã nitore, dum in iis de quibus erit quæstio, meminerimus non athletarum toros, sed militum lacertos esse: nec versicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur vti, vestem bene ad forensem puluerem facere. Est & alius ex historiis vsus, & is quidem maximus, sed non ad præsentem pertinens locum, ex cognitione rerũ exemplorúmque, quibus in primis instructus esse debet Orator, ne omnia testimonia* expetat à litigatore: sed pleraque ex vetustate diligenter sibi cognita sumat: hoc potẽtiora, quòd ea sola criminibus odii & gratiæ vacant. A philosophorum verò lectione vt essent nobis multa petenda, vitio factum est Oratorum, qui quidẽ illis optima sui operis parte cesserunt. Nam & de iustis, honestis, vtilibus, quǽque sunt his contraria, & de rebus diuinis maximè dicũt, & argumentãtur acriter: & alter-

*intuitum.

Lib. 3. de narratione.

In Orat. Vide Laertiũ in vita Xenophontis.

Cognitio rerum exẽplorúmq; ex historiis.

*expectet

A philosophis petenda.

cationibus atque interrogationibus Oratorem futurum optimè Socratici præparãt. Sed his quoq; adhibendũ est simile iudiciũ, vt etiã quũ in rebus versemur iisdẽ, nõ tamen eandem esse conditionẽ sciamus litiũ ac disputationũ, fori & auditorii, præceptorũ & periculorũ. Credo exacturos plerosq;, quũ tantũ esse vtilitatis in legẽdo iudicemus, vt id quoq; adiungamus operi, qui sint legendi, quæ in quoq; authore præcipua virtus. Sed persequi singulos, infiniti fuerit operis. Quippe quum in Bruto M. Tullius tot millibus versuũ de Romanis tantũ Oratoribus loquatur, & tamẽ de omnibus ætatis suæ, quibuscũ viuebat, exceptis Cæsare atq; Marcello, silẽtium egerit: quis erit modus, si & illos, & qui postea fuerunt, & Græcos omnes, & Philosophos & Poetas persequi velim? Fuerit igitur breuitas illa tutissima, quæ est apud Liuiũ in epistola ad filiũ scripta, legẽdos Demosthenẽ atq; Ciceronẽ: tũ ita, vt quisque esset Demostheni & Ciceroni simillimus. Non est tamẽ dissimulãda nostri quoq; iudicii summa. Paucos enim, vel potius vix vllũ ex iis qui vetustatẽ pertulerũt, existimo posse reperiri, qui iudiciũ adhibentibus non allaturus sit vtilitatis aliquid. quũ se Cicero ab illis quoq; vetustissimis authoribus, ingeniosis quidẽ, sed arte carentibus plurimum fateatur adiutũ. Nec multo aliter de nobis sentio. Quotus enim quisq; inueniri tã demẽs potest, qui ne minima quidẽ alicuius certæ fiducia partis, memoriã posteritatis sperauerit? qui siquis est, intra primos statim versus deprehẽdetur, & citius nos dimittet, quàm vt eius nobis magno temporis detrimento constet experimẽtum. Sed non quicquid ad aliquam partem scientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiam φράσιν (de qua loquimur) accõmodatũ est. Verũ antequã de singulis loquar, pauca in vniuersum de varietate opinionũ dicẽda sunt. Nam quidã solos veteres legẽdos putãt, neq; in vllis aliis esse naturalẽ

Qui sint legẽdi, & quæ præcipuè in quoque virtutes.

Opiniones de legẽdis authoribus.

eloquentiam,& robur viris dignum,arbitrantur. Alios recens hæc lasciuia, delitiǽque, & omnia ad voluptatem multitudinis imperitæ composita,delectant. Sunt etiam qui rectum dicendi genus sequi volũt. Alii pressa demum & tenuia, & quæ minimùm ab vsu quotidiano recedant, sana & verè Attica putant. Quosdam elatior ingenii vis, & magis concitata, & plena spiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi,& cõpositi generis non pauci amatores. De qua differentia disseram diligentius,quum de genere dicendi quærendum erit. Interim summatim quid à qua lectione petere possint, qui confirmare facultatẽ dicẽdi volũt, attingam. Paucos enim,qui sunt eminẽtissimi,excerpere in animo est. facile est autem studiosis,qui sint his simillimi, iudicare:ne quisquã queratur omissos fortè aliquos eorũ, quos ipse valde probet. Fateor enim plures legendos esse, quàm qui à me nominabuntur. Sed nunc genera ipsa lectionum,quæ præcipuè conuenire intendentibus vt oratores fiant existimem,persequar. Igitur vt Aratus ab Ioue incipiendum putat, ita nos ritè cœpturi ab Homero videmur. Hic enim (quemadmodum ex Oceano dicit ipse amnium vim fontiúmque cursus initium capere) omnibus eloquentiæ partibus exemplũ & ortum dedit. Hũc nemo in magnis sublimitate,in paruis proprietate superauerit. Idem lætus ac pressus, iucundus & grauis,tum copia, tum breuitate mirabilis: nec poetica modò, sed oratoria virtute eminentissimus. Nam vt de laudibus,exhortationibus,consolationibus taceã,nónne vel nonus liber, quo missa ad Achillẽ legatio cõtinetur: vel in primo,inter duces illa contẽtio: vel dictæ in secũdo sententiæ,omnes litiũ ac consiliorũ explicant artes? Affectus quidem vel illos mites,vel hos concitatos,nemo erit tam indoctus,qui non in sua potestate hunc authorẽ habuisse fateatur. Age verò,nónne in vtriusq; sui operis ingressu paucissimis ver-

Lib.12.cap.10.

POETAE

Homerus.

Iliad.21.

ſibus legem procœmiorum non dico ſeruauit, ſed conſtituit? Nam & beneuolum auditorẽ inuocatione dearum, quas præſidere vatibus creditum eſt,& intentum propoſita rerum magnitudine,& docilem ſumma celeriter comprehẽſa facit. Narrare verò quis breuius,quàm qui mortem nuntiat Patrocli:quis ſignificantius poteſt,quàm qui Curetum AEtolorúmque prælium exponit? Iam ſimilitudines,amplificationes,exempla,digreſſus, ſigna rerum & argumẽta,cæteráque probandi ac refutandi,ſunt ita multa,vt etiam qui de artibus ſcripſerunt,plurima earum rerum teſtimonia ab hoc poeta petant. Nam epilogus quidem quis vnquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus æquari? Quid?in verbis,ſententiis,figuris,diſpoſitione totius operis,nónne humani ingenii modum excedit?Vt magni ſit viri,virtutes eius nõ æmulatione(quod fieri non poteſt)ſed intellectu ſequi.Verùm hic omnes ſine dubio, & in omni genere eloquentiæ procul à ſe reliquit,*Heroicos tamen præcipuè,videlicet quia clariſſima in materia ſimili comparatio eſt.Raró aſſurgit Heſiodus, magnáq; pars eius in nominibus eſt occupata,tamen vtiles circa præcepta ſententiæ, lenitáſque verborũ,& compoſitionis probabilis:datúrque ei palma in illo medio dicendi genere.Contrà in Antimacho vis & grauitas,& minimè vulgare eloquendi genus habet laudem.Sed quanuis ei ſecundas ferè Grammaticorum conſenſus deferat, & affectibus,& iucunditate, & diſpoſitione,& omnino arte deficitur,vt planè manifeſtò appareat,quanto ſit aliud proximum eſſe,aliud ſecundum.Panyaſin ex vtroque miſtum putant,in eloquendo neutrius æquare virtutes:alterum tamen ab eo materia, alterũ diſponendi ratione ſuperari.Apollonius in ordinem à Grammaticis datum nõ venit, quia Ariſtarchus atque Ariſtophanes poetarum iudices,neminem ſui temporis in numerũ redegerunt:non

Iliad.17
Iliad.9
Iliad.24
*Epicos
Heſiodus.
Antimachus.
Panyaſis.
Apollonius.

tamen contemnendum edidit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, vt in qua nulla varietas, nullus affectus, nulla persona, nulla cuiusquam sit oratio: sufficit tamen operi, cui se parem credidit. Admirabilis in suo genere Theocritus, sed Musa illa rustica & pastoralis non forum modò, verùm ipsam etiam vrbem reformidat. Audire videor vndique congerentes nomina plurimorum poetarum. Quid? Herculis acta non bene Pisandros. Quid? Nicãdrum frustra secuti Macer atque Virgilius? Quid? Euphorionem transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem. Quid? Horatius frustrà Tyrtæum Homero subiungit? Nec sanè quisquam est tam procul à cognitione eorum remotus, vt non indicem certè ex bibliotheca sumptum transferre in libros suos possit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec vtique damno: vt qui dixerim esse in omnibus vtilitatis aliquid: sed ad illos iam perfectis constitutísque viribus reuertemur. Quod etiã in cœnis grandibus sæpe facimus, vt quum optimis satiati simus, varietas tamen nobis ex vilioribus grata sit. Tunc & Elegiam vacabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus. Secundas, confessione plurimorum Philætas occupauit. Sed dum assequimur illam firmam (vt dixi) facilitatem, optimis assuescendum est: & multo magis, quia multorum lectione firmanda mens, & ducendus est color. Itaque ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborum, ad ἕξιν maximè pertinebit vnus Archilochus. Summa in hoc vis elocutionis, cum validæ, tum breues vibrantésque sentẽtiæ, plurimum sanguinis atque neruorum: adeo vt videatur quibusdam, quòd quoquam minor est, materiæ esse, non ingenii vitium. Nouem verò Lyricorum longè Pindarus princeps, spiritus magnificen-

Aratus. Theocritus. Pisander. Nicander. Euphorion. Eclog.10 Tyrtæus. In Arte. ELEGIACI Callimachus. Philætas. Archilochus. LYRICI, quorũ Pindarus princeps.

tia, sententiis, figuris, beatissima rerũ verborúmque copia, & velut quodam eloquentiæ flumine: propter quæ Horatius eum meritò credit nemini imitabilẽ. Stesichorum, quàm sit ingenio validus, materiæ quoque ostendunt, maxima bella, & clarissimos canentem duces, & epici carminis onera lyra sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul loquẽdóque debitam dignitatem: ac si tenuisset modum, videtur æmulari proximus Homerum potuisse: sed redundat, atque effunditur: quod vt est reprehendendum, ita copiæ vitiũ est. Alcæus in parte operis aureo plectro meritò donatur, quia tyrãnos insectatur: multũ etiã moribus confert: in eloquendo quoque breuis, & magnificus, & diligens, plurimúmque Homero similis: sed in lusus & amores descendit, maioribus tamẽ aptior. Simonides tenuis, alioqui sermone proprio, & iucunditate quadam commendari potest: præcipua tamẽ eius in commouenda miseratione virtus, vt quidam in hac eum parte omnibus eiusdẽ operis authoribus præferant. Antiqua Comœdia cum synceram illam sermonis Attici gratiã propè sola retinet, tum fœcundissimæ libertatis, etsi est in insectandis vitiis præcipua, plurimum tamẽ virium in cæteris partibus habet. Nã & grãdis, & elegãs, & venusta, & nescio an vlla, post Homerũ tamẽ, quẽ vt Achillem semper excipi par est, aut similior sit Oratoribus, aut ad Oratores faciendos aptior. Plures eius authores: Aristophanes tamen & Eupolis, Cratinúsq; præcipui. Tragœdias primus in lucem AEschylus protulit, sublimis, & grauis, & grandiloquus sæpe vsque ad vitium: sed rudis in plerisque, & incõpositus: propter quod correctas eius fabulas in certamẽ deferre posterioribus poetis Atheniẽses permisère: súntq; eo modo multi coronati. Sed longe clarius illustrauerunt hoc opus Sophocles atque Euripides: quorũ in dispari dicendi via vter sit poeta melior, inter plurimos quæritur.

Carm. 4.
Stesichorus.
Alcæus.
Simonides.
COMOEDIA antiqua.
Aristophanes
TRAGICI.
Æschylus.
Sophocles.
Euripides.

Idque ego ſanè, quoniam ad præſentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur neceſſe eſt, iis qui ſe ad agẽdum comparant, vtiliorem longè Euripidem fore. Nanque is & in ſermone (quod ipſum reprehẽdunt, quibus grauitas, & cothurnus, & ſonus Sophoclis videtur eſſe ſublimior) magis accedit oratorio generi: & ſententiis denſus, & in iis quæ à ſapientibus tradita ſunt, penè ipſis eſt par, & in dicẽdo ac reſpondendo cuilibet eorum qui fuerunt in foro diſerti, comparandus. In affectibus verò cum omnibus mirus, tum in iis qui miſeratione cõſtant, facile præcipuus. Hunc & admiratus maximè eſt (vt ſæpe teſtatur) & ſecutus, quanquam

Menander.

in opere diuerſo, Menander: qui vel vnus, meo quidem iudicio, diligenter lectus, ad cuncta quæ præcipimus, effingenda ſufficiat: ita omnem vitæ imaginem expreſſit: tanta in eo inueniendi copia, & eloquendi facultas: ita eſt omnibus rebus, perſonis, affectibus accõmodatus. Nec nihil profectò viderunt, qui orationes quæ Chariſii nomine eduntur, à Menandro ſcriptas putant. Sed mihi longè magis orator probari in opere ſuo videtur, niſi fortè aut illa mala iudicia, Epitrepontas, Epicleros,* lectos habent: aut meditationes in Sophocle, & Nomothete, & Hypobolimæo, non omnibus Oratoriis numeris ſunt abſolutæ.

*Locros al. locre.

Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum declamatoribus puto, quoniam his neceſſe eſt ſecundum conditionem controuerſiarum plures ſubire perſonas, patrum, filiorum, maritorum, militum, ruſticorum, diuitum, pauperum, iraſcentium, deprecantium, mitium, aſperorum. In quibus omnibus mire cuſtoditur ab hoc poeta decorum. Atque ille quidẽ omnibus eiuſdem operis authoribus abſtulit nomen, & fulgore quodam ſuæ claritatis tenebras obduxit. Habent tamen alii quoque Comici, ſi cum venia legantur, quædam quæ poſſis decerpere: & præcipuè

Philemon,qui vt prauis sui temporis iudiciis Menandro sæpe prælatus est, ita consensu omnium meruit credi secundus. Historiam multi scripsere præclare, sed nemo dubitat duos longè cæteris præferendos, quorum diuersa virtus laudē penè est parē cōsecuta. Densus, & breuis, & semper instās sibi Thucydides: dulcis,& cādidus,& fusus Herodotus: ille cōcitatis,hic remissis affectibus melior:ille concionibus,hic sermonibus:ille vi,hic voluptate. Theopompus his proximus , vt in historia prædictis minor,ita oratori magis similis:vt qui antequam est ad hoc opus sollicitatus,diu fuerit orator.Philistus quoque meretur qui turbæ quanuis bonorum post hos authorū eximatur,imitator Thucydidis:& vt multo infirmior,ita aliquatenus lucidior.Ephorus,vt Isocrati visum,calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium,fides infamatur.Longo pòst interuallo tēporis natus Timagenes, vel hoc est ipso probabilis, quòd intermissam historias scribendi industriā noua laude reparauit.Xenophon non excidit mihi,sed inter philosophos reddendus est. Sequitur Oratorum ingens manus , quum decem simul Athenis ætas vna tulerit:quorum longè princeps Demosthenes,ac penè lex orandi fuit:tanta vis in eo,tā densa omnia,ita quibusdam neruis intenta sunt,tam nihil otiosum,is dicendi modus,vt nec quid desit in eo,nec quid redundet inuenias . Plenior AEschines, & magis fusus,& grandiori similis, quo minus strictus est:carnis tamen plus habet,lacertorum minus. Dulcis in primis & acutus Hyperides: sed minoribus causis,vt non dixerim vtilior, magis par. His ætate Lysias maior,subtilis atque elegans, & quo nihil,si Oratori satis sit docere, quæras perfectius. nihil enim est inane, nihil arcessitum: puro tamen fonti,quàm magno flumini propior.Isocrates in diuerso genere dicendi nitidus & comptus,& palæstræ quàm pugnæ magis ac-

Philemon. Historici. Thucydides. Herodotus. Theopōpus. Philistus. Ephorus. Clitarchus. Timagenes. ORATORES Demosthenes Æschines. Hyperides. Lysias. Isocrates.

commodatus, omnes dicendi veneres sectatus est: nec immeritó. auditoriis enim se, nõ iudiciis compararat: in inuentione facilis, honesti studiosus: in compositione adeo diligens, vt cura eius reprehendatur. Neque ego in his, de quibus sum locutus, has solas virtutes, sed has præcipuas puto: nec cæteros parum fuisse magnos. Quinetiã & Phalereum illum Demetrium (quãquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur) multum ingenii habuisse & facundiæ fateor, vel ob hoc memoria dignũ, quòd vltimus est ferè ex Atticis qui dici possit Orator: quem tamen in illo medio genere dicẽdi præfert omnibus Cicero. Philosophorum ex quibus plurimum se traxisse eloquentiæ, M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem esse præcipuum, siue acumine disserendi, siue eloquendi facultate diuina quadam & Homerica? multum enim supra prosam orationem, & quam pedestrem Græci vocant, surgit: vt mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico videatur oraculo instinctus. Quid ego commemorẽ Xenophontis iucunditatem illam inaffectatã, sed quam nulla possit affectatio consequi? vt ipse finxisse sermonẽ Gratiæ videantur: & quod de Pericle veteris Comœdiæ testimonium est, in hunc transferri iustissimè possit, in labris eius sedisse quandam persuadendi Deam. Quid reliquorum Socraticorum elegãtiam? Quid Aristotelem? quem dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suauitate, an inuentionum acumine, an varietate operum, clariorem putem. Nam in Theophrasto tam est eloquendi nitor ille diuinus, vt ex eo nomẽ quoque traxisse dicatur. Minus indulsere eloquẽtiæ Stoici veteres: sed cũ honesta suaserunt, tum in colligendo probandóque quæ instituerant, plurimum valuerunt: rebus tamen acuti magis, quàm (id quod sanè non affectarunt) oratione magnifici. Idem nobis per Romanos quoq; authores ordo du-

Phalereus Demetrius.

PHILOSOPHI.

Plato.

Pedestris oratio.

Xenophon.

Aristoteles.

Theophrastus

Stoici.

ROMANI authores.

cędus est. Itaque vt apud illos Homerus, sic apud nos Virgilius auspicatissimũ dederit exordium, omnium eius generis poetarum Græcorũ nostrorúmque illi haud dubie proximus. Vtar enim verbis iisdem, quæ ex Afro Domitio iuuenis accepi: qui mihi interroganti, quem Homero crederet maximè accedere, Secũdus, inquit, est Virgilius, propior tamen primo quàm tertio. Et hercle vt illi naturæ cælesti atque immortali cesserimus, ita curæ & diligentiæ vel ideo in hoc plus est, quòd ei fuit magis laborandũ: & quantũ eminẽtioribus vincimur, fortasse æqualitate pẽsamus. Cæteri omnes longè sequentur. Nam Macer & Lucretius legẽdi quidẽ, sed non vt phrasin, id est corpus eloquentiæ faciant: elegantes in sua quisq; materia, sed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in iis per quæ nomen est assecutus, interpres operis alieni, non spernendus quidem, verùm ad augendam facultatem dicẽdi parum locuples. Ennium sicut sacros vetustate lucos adoremus, in quibus grandia & antiqua robora iam nõ tantam habent speciem, quantam religionem. Propiores alii, atque ad hanc phrasin, de qua loquimur, magis vtiles. Lasciuus quidem in Heroicis quoque Ouidius, & nimium amator ingenii sui, laudandus tamen partibus. Cornelius autem Seuerus, etiam si versificator quàm poeta melior, si tamen, vt est dictum, ad exemplar primi libri bellum Siculum perscripsisset, vendicaret sibi iure secundum locum. * Sed eũ consummari mors immatura non passa est: puerilia tamen eius opera & maximam indolem ostendunt, & mirabilem præcipuè in ætate illa recti generis voluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amisimus. Vehemẽs & poeticum ingenium Saleii Bassi fuit, nec ipsum senectute maturũ. Rabirius ac Pedo nõ indigni cognitione, si vacet. Lucanus ardens, & concitatus, & sentẽtiis clarissimus, &, vt dicam quod sentio, magis oratoribus quàm

POETAE. Virgilius. Macer. Lucretius. Attacinus Varro. Ennius. Ouidius. Cornelius Seuerus. *Varenum consum. Val. Flaccus. Saleius Bassus. Rabirius. Pedo. Lucanus.

*imitandus. poetis * annumerandus. Hos nominauimus, quia Germanicum Augustũ ab institutis studiis deflexit cura terrarũ, parúmque diis visum est esse eum maximum poetarum. Quid tamen iisipsis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis successerat, sublimius, doctius, omnibus denique numeris præstantius? Quis enim caneret bella melius quàm qui sic gerit? Quem præsidẽtes studiis deæ propius audirent? Cui magis suas artes aperiret familiare numen Mineruæ? Dicent hæc plenius futura secula. Nunc enim cæterarum fulgore virtutum laus ista præstringitur. Nos tamen sacra literarum colentes feras Cæsar si non tacitũ hoc præterimus, & Virgiliano certè versu testamur, Inter victrices hederã tibi serpere lauros. Elegia Græcos quoque prouocamus: cuius mihi tersus atque elegans maximè videtur author Tibullus. Sunt qui Propertiũ malint. Ouidius vtroque lasciuior: sicut durior Gallus. Satyra quidẽ tota nostra est, in qua primus insignẽ laudem adeptus est Lucilius, qui quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, vt eum non eiusdem modò operis authoribus, sed omnibus poetis præferre nõ dubitẽt. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio dissentio, qui Lucilium fluere lutulentum, & esse aliquid quod tollere possis, putat. Nam & eruditio in eo mira, & libertas, atque inde acerbitas, & abunde salis. Multo est tersior, ac purus magis Horatius, & ad notandos hominum mores præcipuus. Multum & veræ gloriæ, quãuis vno libro, Persius meruit. Sunt clari hodiéque, & qui olim nominabũtur. Alterum illud est, & prius Satyræ genus, quod nõ sola carminum varietate mistũ condidit Terentius Varro, vir Romanorum eruditissimus. Plurimos hic libros & doctissimos cõposuit, peritissimus linguæ Latinæ, & omnis antiquitatis, & rerum Græcarum, nostrarúmque: plus tamen scientiæ collaturus, quàm eloquentiæ. Iambus nõ sanè à Roma-

[Margin notes: Germanicus Augustus. — ELEGIACI — Tibullus. — Propertius. — Ouidius. — Gallus. — SATYRICI — Lucilius. — Ser. 1. Sat. 4. — Horatius. — Persius. — Terentius Varro. — IAMBICI.]

nis celebratus est vt proprium opus, à quibusdam interpositus: cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio: quanquã illi epodos interuenire reperiatur. At Lyricorũ idem Horatius ferè solus legi dignus. Nam & insurgit aliquando, & plenus est iucunditatis & gratiæ, & variis figuris & verbis fœlicissimè audax. Si quẽ adiicere velis, is erit Cæsius Bassus, quem nuper vidimus: sed eum longè præcedunt ingenia viuẽtium. Tragœdiæ scriptores Accius atque Pacuuius clarissimi, grauitate sententiarũ, verborúmque pondere, & authoritate personarum. Cæterum nitor, & summa in excolẽdis operibus manus, magis videri potest temporibus, quàm ipsis defuisse. Virium tamẽ Accio plus tribuitur: Pacuuium videri doctiorem, qui esse docti affectant, volunt. Iam * Varii Thyestes cuilibet Græcorũ comparari potest. Ouidii Medea videtur mihi ostendere quantũ vir ille præstare potuerit, si ingenio suo * temperare quàm indulgere maluisset. Eorũ quos viderim, longè princeps Pomponius Secundus: quẽ senes parum Tragicum putabant, eruditione ac nitore præstare cõfitebantur. In Comœdia maximè claudicamus: licet Varro Musas, AElii Stolonis sententia, Plautino dicat sermone locuturas fuisse, si Latinè loqui vellent: licet Cæcilium veteres laudibus ferãt: licet Terentii scripta ad Scipionem Africanum referantur: quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra versus trimetros stetissent. Vix leuem cõsequimur vmbram, adeo, vt mihi sermo ipse Romanus nõ recipere videatur illã solis concessam Atticis venerẽ, quandò eam ne Græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius: vtinámque non inquinasset argumenta puerorum fœdis amoribus, mores suos fassus. At non historia cesserit Græcis, nec opponere Thucydidi Sallustium verear: nec indignetur sibi Herodotus æquari T. Li-

Catullus. Bibaculus. Horatius. LYRICI. Cæsius Bassus. TRAGICI. Accius. Pacuuius. *iam Varus cuil. Varius. Ouidius. *imperare. COMICI. Cæcilius. Terentius. Togati. Afranius. HISTORICI Sallustius. T.Liuius.

uium, cum in narrando miræ iucũditatis, clarissimíque candoris, tum in concionibus supra quàm narrari potest eloquentem: ita dicuntur omnia cum rebus tum personis accommodata: sed affectus quidem, præcipuè eos qui sunt dulciores, vt parcissimè dicã, nemo historicorũ commẽdauit magis. Ideóque immortalem illam Sallustii velocitatẽ, diuersis virtutibus cõsecutus est. Nã mihi egregie dixisse videtur Seruilius Nouianus, pares eos magis quàm similes: qui & ipse à nobis auditus est, clari vir ingenii, & sententiis creber, sed minus pressus, quàm historiæ authoritas postulat. Quam paulùm ætate præcedens eum Bassus Aufidius egregiè vtique in libris belli Germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse viribus minor. Superest adhuc, & exornat ætatis nostræ gloriam, vir seculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur. Habet amatores, nec * imitatores, vt libertas, quanquã circuncisis quæ dixisset, ei nocuerit. Sed elatũ abunde spiritũ, & audaces sentẽtias deprehendas etiã in iis quæ manẽt. Sunt & alii scriptores boni: sed nos genera degustamus, nõ bibliothecas excutimus. Oratores verò vel præcipuè Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicunque eorũ fortiter opposuerim. nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, quum præsertim id non sit propositi, vt eum Demostheni cõparem hoc tempore: neque enim attinet, quũ Demosthenẽ in primis legendum, sed vel ediscendum potius putem. Quorũ ego virtutes plerasque arbitror similes, consilium, ordinem diuidendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique quæ sunt inuẽtionis. In eloquẽdo est aliqua diuersitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit astrictius, hic latius pugnat: ille acumine semper, hic frequenter & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adiici: curæ plus in illo,

Seruilius Nouianus.

Bassus Aufidi⁹.

*nec immerito.

ORATORES.

Ciceronis Demosthenísq; comparatio.

in hoc naturæ. Salibus certè & commiseratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos ciuitatis abstulerit. sed & nobis illa quæ Attici mirãtur, diuersa Latini sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidem, quanquã sunt vtriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quòd & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius quũ se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantùm, sed plurimas vel potius omnes ex seipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissima vbertate. Non enim pluuias (vt ait Pindarus) aquas colligit, sed viuo gurgite exundat, dono quodam Prouidẽtiæ genitus, in quo totas vires suas eloquẽtia experiretur. Nam quis docere diligẽtius, mouere vehemẽtius potest? Cui tanta vnquã iucunditas affuit? vt ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas; & quũ transuersum *vi sua iudicẽ ferat, tamen ille nõ rapi videatur, sed sequi. Iam in omnibus quæ dicit, tanta authoritas inest, vt dissentire pudeat: nec aduocati studiũ, sed testis aut iudicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intẽtissima cura cõsequi posset, fluunt illaborata: & illa qua nihil pulchrius auditu est, oratio, præ se fert tamẽ fœlicissimam facilitatẽ. Quare nõ immerito ab hominibus ætatis suæ regnare in iudiciis dictus est: apud posteros verò id consecutus, vt Cicero iã nõ hominis, sed Eloquẽtiæ nomẽ habeatur. Hũc igitur spectemus: hoc propositũ sit nobis exemplũ. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valde placebit. Multa in Asinio Pollione inuẽtio, summa diligentia: adeo vt quibusdã etiã nimia videatur: & cõsilii & animi satis, à nitore & iucũditate Ciceronis ita longè abest, vt videri possit seculo prior. At

[Ciceronis laudes.]

[*in sua]

[Asinius Pollio.]

Messala. C.Cæsar. Cic.in Brut. Cælius. Caluus. Seru.Sulpitius Cassius Seuerus. Domiti'Afer. Iulius Africanus. Trachallus.

Messala nitidus & candidus, & quodammodo præ se ferens in dicendo nobilitatẽ suã:viribus minor. C.verò Cæsar si foro tantùm vacasset, non alius ex nostris contrà Ciceronem nominaretur. Tanta in eo vis est, id acumen, ea cõcitatio, vt illũ eodem animo dixisse, quo bellauit, appareat. Exornat tamẽ hæc omnia mira sermonis, cuius propriè studiosus fuit, elegantia. Multum ingenii in Cælio, & præcipuè in accusando multa vrbanitas: dignúsq; vir, cui & mens melior, & vita longior cõtigisset. Inueni qui Caluum præferrent omnibus, inueni qui contrà crederent eũ nimia contra se calumnia verũ sanguinem perdidisse. Sed est & sancta & grauis oratio, & castigata, & freqũeter vehemens quoque. Imitator est autem Atticorum: fecítque illi properata mors iniuriam, siquid adiecturus, nõ siquid detracturus fuit. Et Seruius Sulpitius insignem non immerito famam tribus orationibus meruit. Multa, si cum iudicio legatur, dabit imitatione digna Cassius Seuerus, qui si cæteris virtutibus colorem & grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingenii plurimum est in eo, & acerbitas mira, & vrbanitas, & vis summa: sed plus stomacho quàm consilio dedit: præterea vt amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt & alii multi diserti, quos persequi longum est. Eorum quos viderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus, longè præstãtissimi. Verborũ arte ille, & toto genere dicẽdi præferendus, & quẽ in numero veterum locare non timeas: hic concitatior, sed in cura verborũ nimius, & cõpositione nonnunquã longior, & translationibus parum modicus. Erant clara & nuper ingenia. Nam & Trachallus plerunque sublimis, & satis apertus fuit, & quem velle optima crederes: auditus tamen maior. Nam & vocis, quantã in nullo cognoui, fœlicitas, & pronũtiatio vel scenis suffectura, & decor: omnia denique ei, quæ sunt ex-

tra, superfuerunt. Et Vibius Crispus, compositus, & iucundus, & delectationi natus, priuatis tamen causis quàm publicis melior. Iulio Secũdo si longior cõtigisset ætas, clarissimum profecto nomen Oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim, atque adiiciebat cæteris virtutibus suis, quod desyderari potest. Id est autem, vt esset multo magis pugnax, & sæpius ad curam rerum ab elocutione respiceret. Cæterùm interceptus quoque magnum sibi vendicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando quod velit, gratia: tam candidum, & lene, & speciosum dicendi genus: tanta verborum etiam quæ assumpta sunt, proprietas: tanta in quibusdam ex periculo petitis significantia. Habebunt qui post nos de Oratoribus scribent, magnam eos qui nũc vigent materiam verè laudandi. Sunt enim summa hodie, quibus illustratur forum, ingenia. Nanque & consummati iam patroni veteribus æmulantur, & eos iuuenum ad optima tendentium imitatur ac sequitur industria. Supersunt qui de Philosophia scripserunt: quo in genere paucissimos adhuc eloquentes literæ Romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui vbique, etiam in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius verò, multóque quàm in orationibus præstãtior Brutus, suffecit ponderi rerum: scias eum sentire quæ dicit. Scripsit non parum multa Cornelius Celsus, Scepticos secutus, non sine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitioni vtilis. In Epicureis leuis quidem, sed non iniucundus tamẽ author est Catius. Ex industria Senecam in omni genere eloquentiæ distuli, propter vulgatã falsò de me opinionem, qua damnare eum, & inuisum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi, dum corruptũ, & omnibus vitiis fractũ dicendi genus reuocare ad seueriora iudicia contendo. Tum autẽ solus hic ferè in manibus adolescentiũ fuit. Quem non equidẽ omnino cona-

Vibius Crisp⁹. Iulius Secundus. PHILOSOphi Latini. Tullius. Brutus. Corn. Celsus. Plancus. Catius. Seneca.

bar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille non destiterat incessere, quum diuersi sibi cõscius generis, placere se in dicendo posse * iis quibus illi placerēt, diffideret. Amabant autem eum magis, quàm imitabantur: tantúmque ab illo defluebant, quantum ille ab antiquis descenderat. Foret enim optandum, pares, aut saltē proximos illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia, & ad ea se quisque dirigebat effingēda, quæ poterat. Deinde quũ se iactaret, eodem modo dicere Senecã, infamabat. Cuius & multæ alioqui, & magnæ virtutes fuerunt, ingenium facile & copiosum, plurimũ studii, & multarũ rerũ cognitio: in qua tamen aliquando ab iis quibus inquirēda quædam mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnem ferè studiorum materiam. Nam & orationes eius, & poemata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tamē vitiorum insectator fuit. Multæ in eo claráque sententiæ, multa etiam morũ gratia legenda: sed in eloquēdo corrupta pleraque, atque eò perniciosissima, quòd abundant dulcibus vitiis. Velles eũ suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si * nil æqualium contempsisset, si parũ concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sentētiis non fregisset, consensu potius eruditorum, quàm puerorum amore cõprobaretur. Verùm sic quoque iam robustis, & seueriore genere satis firmatis legendus, vel ideo, quòd exercere potest vtrunque iudicium. Multa enim (vt dixi) probanda in eo, multa etiam admiranda sunt: eligere modò curæ sit, quod vtinã ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora vellet, quæ quod voluit effecit.

*in quibus

*si aliqua contempsisset.

De imitatione. CAP. II.

EX HIS cæterísq; lectione dignis authoribus & verborum sumenda copia est, & varietas figurarum, & componēdi ratio, tum ad exemplum virtutum omnium

mens dirigenda. Neque enim dubitari poteſt, quin artis pars magna contineatur imitatione. Nam vt inuenire primum fuit, éſtque præcipuũ: ſic ea quæ bene inuenta ſunt, vtile ſequi. Atq; omnis vitæ ratio ſic conſtat, vt quæ probamus in aliis, facere ipſi velimus. Sic literarum ductus, vt ſcribendi fiat vſus, pueri ſequuntur: ſic muſici vocẽ docentium, pictores opera priorum, ruſtici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique diſciplinæ initia ad propoſitum ſibi præſcriptum formari videmus. Et hercle neceſſe eſt aut ſimiles aut diſſimiles bonis ſimus. Similem rarò natura præſtat, frequenter imitatio. Sed hoc ipſum, quòd tanto faciliorem nobis rationẽ rerum omniũ facit, quàm fuit iis, qui nihil quod ſequerentur habuerunt, niſi cautè & cum iudicio apprehẽditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per ſe ipſa nõ ſufficit, vel quia pigri eſt ingenii, contentum eſſe iis quæ ſunt ab aliis inuenta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ ſine exemplo fuerunt, ſi homines nihil niſi quod iam cognouiſſent, faciendum ſibi aut cogitandum putaſſent? Nempe nihil fuiſſet inuentum. Cur igitur nefas eſt reperiri aliquid à nobis, quod antè non fuerit? An illi rudes ſola mentis natura ducti ſunt in hoc, vt tam multa generarẽt: nos ad quærendũ non eo ipſo cõcitemur, quod certè ſcimus inueniſſe eos qui quæſierũt? Et quũ illi, qui nullũ cuiuſquã rei habuerunt magiſtrũ, plurima in poſteros tradiderint, nobis vſus illarũ rerũ ad eruendas alias nõ proderit? ſed nihil habebimus niſi beneficii alieni, quemadmodũ quidam pictores in id ſolũ ſtudent, vt deſcribere tabulas mẽſuris ac lineis ſciant? Turpe etiã illud eſt, cõtentũ eſſe id conſequi, quod imiteris. Nã rurſus quid erat futurũ, ſi nemo plus effeciſſet eo quẽ ſequebatur? Nihil in poetis ſupra Liuiũ Andronicũ, nihil in hiſtoriis ſupra Pontificũ annales haberemus: ratibus adhuc nauigaremus: nõ

Imitatio artis pars magna.

Imitatio per ſe ipſa non ſufficit.

Conandũ aliq̃d ſupra eos quos imitamur.

esset pictura: nisi quæ lineas modò extremas vmbræ quã corpora in sole fecissent, circũscriberet. Ac si omnia percenseas, nulla sit ars qualis inuenta est, nec intra initium stetit: nisi fortè nostra potissimum tempora damnamus huius infœlicitatis, vt nũc demum nihil crescat. Nihil enim crescit sola imitatione. Quòd si prioribus adiicere fas

Conandi meliora ratio.

non est, quomodo sperare possumus vllum Oratorẽ perfectum? quum in iis quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuẽtus, in quo nihil aut desyderetur, aut reprehendatur. Sed etiã qui summa non appetent, contendere potius quàm sequi debẽt. Nam qui agit vt prior sit, forsitan etiã si non transierit, æquabit. Eũ verò nemo potest æquare, cuius vestigiis sibi vtique insistẽdum putat. Necesse est

Similitudinis difficultas.

enim semper sit posterior, qui sequitur. Adde quòd plerũque facilius est plus facere, quàm idem. Tantã enim difficultatẽ habet similitudo, vt ne ipsa quidem natura in hoc

* simplicissimæ, quæq; pares maxime vid. disc.

ita eualuerit, vt non res *quæ simillimæ videantur, vtique discrimine aliquo discernantur. Adde quòd quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo quod imitatur, vt vmbra corpore, & imago facie, & actus histrionũ veris affectibus. Quod in orationibus quoque euenit. Nanque iis quæ in exẽplum assumimus, subest & natura, & vera vis: contrà omnis imitatio ficta est, & ad alienũ propositũ accommodatur. Quò fit vt minus sanguinis ac viriũ declamationes habeant, quàm orationes: quòd in illis vera, in his assimulata materia est.* Adde, quòd ea quæ in Oratore maxima sunt, imitabilia non sunt, ingenium, inuentio, vis, facilitas, & quicquid arte non traditur. Ideóque plerique quũ verba quædã ex orationibus excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes, mirè à se quæ elegerunt, effingi arbitrãtur: quum & verba intercidant, inualescántque temporibus, vt quorum certissima sit regula in consuetudine, eáque non sua natura sint bona aut mala,

inuerte nam typograph. hic peccauit.

Verborũ regula certissima, cõsuetudo.

(nam per se soni tantùm sunt) sed prout oportunè propriéque aut secus collata sunt: & compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa varietate gratissima. Quapropter exactissimo iudicio circa hanc partem studiorũ examinanda sunt omnia. Primum, quos imitemur. nã sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cuiusque, & corruptissimi concupierint. Deinde in ipsis quos elegerimus, quid sit ad quod efficiendum nos cõparemus. Nam in magnis quoque authoribus incidunt aliqua vitiosa, & à doctis inter ipsos etiam mutuò reprehensa: atque vtinã tam bona imitantes dicerent melius, quàm mala peius dicunt. Nec verò saltem iis quibus ad euitanda vitia iudicii satis fuit, sufficiat imaginem virtutis effingere, & solam, vt sic dixerim, cutẽ, vel potius illas Epicuri figuras, quas è summis corporibus dicit effluere. Hoc autem iis accidit, qui non introspectis penitus virtutibus, ad primum se velut aspectum orationis aptarunt: & quũ iis fœlicissimè cessit imitatio, qui verbis atque numeris sunt non multum differentes, vim dicendi atque inuentionis nõ assequuntur, sed plerunque declinant in peius, & proxima virtutibus vitia cõprehendunt, fiúntque pro grandibus tumidi, pressis exiles, fortibus temerarii, lætis corrupti, compositis exultantes, simplicibus negligẽtes. Ideóque qui horridè atque incompositè quidlibet frigidum illud & inane extulerunt, antiquis se pares credunt: qui carent cultu atque sententiis, Atticis scilicet: qui præcisis conclusionibus obscuri, Sallustium atque Thucydidem superant: tristes ac ieiuni Pollionem æmulantur: otiosi & supini, siquid modò longius circunduxerũt, iurant Ciceronem ita locuturum fuisse. Noueram quosdam, qui se pulchrè expressisse genus illud cælestis huius in dicẽdo viri sibi viderentur, si in clausula posuissent, ESSE VIDEATVR. Ergo primum est, vt quod imitaturus est quisque, intelli-

Duo imitatione primũ spectanda.

Quid imitari velis intelligẽdum.

gat:& quare bonum ſit, ſciat. Tum in ſuſcipiendo onere conſulat ſuas vires. Nam quædam ſunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ non ſufficiat, aut diuerſitas repugnet. Nec cui tenue ingenium erit, ſola velit fortia & abrupta: cui forte quidem, ſed indomitum, amore *ſublimitatis & vim ſuam perdat, & elegantiam quam cupit, non *aſſequatur. Nihil eſt enim tam indecẽs, quàm quum mollia dura fiunt. Atque ego illi præceptori, quem inſtitueram in libro ſecundo, tradidi non ea ſola docenda eſſe, ad quæ quenque diſcipulorum natura compoſitum videret. Nam is & adiuuare debet quæ in quoque eorum inuenerit bona, &, quantum fieri poteſt, adiicere quæ deſunt, & emendare quædam, & mutare. Rector enim eſt alienorum ingeniorum atque formator: difficilius eſt naturam ſuam fingere. Sed ne ille quidem doctor, quanquã omnia quæ recta ſunt, velit eſſe in ſuis auditoribus quàm pleniſſima, in eo tamen cui naturam obſtare viderit, laborabit.

*ſubtilitatis

*perſequatur

Decorum materiæ ſeruandum.

Id quoque vitandum (in quo magna pars errat, ne in oratione poetas nobis & hiſtoricos, in illorum operibus oratores aut declamatores imitandos putemus.) Sua cuique propoſita lex, ſuus *decor eſt. Nec Comœdia in cothurnos aſſurgit, nec contrà Tragœdia ſocco ingreditur.

*cuique

Eloquẽtiæ omni aliquid commune.

Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune. Id imitemur, quod commune eſt. Etiam hoc ſolet incommodi accidere iis qui ſe vni alicui generi dediderũt, vt ſi aſperitas his placuit alicuius, hanc etiam in leni ac remiſſo cauſarum genere non exuant, ſi tenuitas aut nuditas in aſperis grauibúſque cauſis ponderi rerum parùm reſpondeant: quum ſit diuerſa non cauſarum modò *inter ipſas conditio, ſed in ſingulis etiã cauſis partium: ſintque alia leniter, alia aſperè, alia concitatè, alia remiſſè, alia docendi, alia mouendi gratia dicenda: quorum omnium diſſimilis atque diuerſa inter ſe ratio eſt. Itaque ne hoc

*inter ſeipſas

quidem suaserim, vni se alicui propriè, quem per omnia sequatur, addicere. Longè omniũ perfectissimus Græcorum Demosthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius alii: plurima ille, sed non qui maximè imitandus, etiam solus imitandus est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere quomodo M. Tullius dixit? Mihi quidem satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamen noceret, vim Cæsaris, asperitatem Cælii, diligentiam Pollionis, iudicium Calui, quibusdam in locis assumere? Nam præter id quod prudẽtis est, quod in quoque optimum est, si possit, suum facere: tum in tanta rei difficultate vnum intuentes, vix aliqua pars sequitur. Ideóque quum totũ exprimere quẽ elegeris, penè sit homini inconcessum, plurium bona ponamus ante oculos, vt aliud ex alio hæreat, & quo quicque conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam sæpius idem dicam) non sit tantùm in verbis. Illuc intendenda mens, quantum fuerit illis verbis decoris in rebus atque personis, quod consilium, quæ dispositio, quàm omnia etiam quæ delectationi videantur data, ad victoriam spectent: quid agatur procemio, quæ ratio, & quàm varia narrandi: quæ vis probãdi ac refellendi: quanta in affectibus omnis generis mouendis scientia, quantáque laus ipsa popularis vtilitatis gratia assumpta. quæ tum est pulcherrima, quum sequitur, non quum accersitur. Hæc si præuiderimus, tum verè imitabimur. Qui verò etiam propria his bona adiecerit, vt suppleat quæ deerant, circuncidat siquid redundabit, is erit (quem quærimus) perfectus Orator: quem nunc consummari potissimũ oportebat, quum tantò plura bene dicendi exempla supersint, quàm illis qui adhuc summi sunt, contigerunt. Nam erit hæc quoque laus eorum vt priores superasse, posteros docuisse dicantur.

Proponẽdus non vnus, sed plures quos imiteris.

Quæ in imitandõ spectãda.

Qui modus scribendi sit. CAP. III.

ET HAEC quidem auxilia extrinsecus adhibētur: in iis autem quæ nobisipsis paranda sunt, vt laboris, sic vtilitatis etiam longè plurimum affert stylus. Nec immerito M. Tullius hunc optimum effectorem ac magistrum dicendi vocat. Cui sententiæ personam L. Crassi disputationibus quæ sunt de Oratore assignādo, iudicium suum cum illius authoritate cōiunxit. Scribēdum ergo quamdiligentissimè, & quamplurimum. Nam vt terra altius effossa, generandis alendísque seminibus fœcundior est: sic profectus non à summo petitus, studiorum fructus effundit vberius, & fidelius continet. Nam sine hac quidē conscientia, illa ipsa ex tempore dicendi facultas, inanē modò loquacitatem dabit, & verba in labris nascentia. Illic radices, illic fundamenta sunt: illic opes velut sanctiore quodam ærario recōditæ, vnde ad subitos quoque casus, quum res exiget, proferātur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, & vsu non exhauriantur. Nihil enim rerum ipsa natura voluit magnum effici citò, præposuítque pulcherrimo cuiq; operi difficultatē: quæ nascēdi quoque hanc fecerit legē, vt maiora animalia diutius visceribus parentum cōtinerentur. Sed quum sit duplex quæstio, quomodo, & quæ maximè scribi oporteat, iam hinc ordinem sequar. Sit primò vel tardus, dum diligēs stylus: quæramus optima, nec protinus se offerentibus gaudeamus: adhibeatur iudicium inuentis, dispositio probatis. Delectus enim rerum verborúmque habendus est, & pondera singulorum examinanda. Postea subeat ratio collocandi, versentúrque omni modo numeri: non vt quodque se proferet verbum, occupet locū. Quæ quidem vt diligentius exequamur, repetenda sæpius erūt scriptorum proxima. Nam præter id quòd sic melius iunguntur prioribus sequentia, calor quoque ille cogitatio-

De Orat. 1.
Stylus optim' dicendi magister.
Scribendi ratio.

Quomodo scribendum.

nis, qui ſcribendi mora refrixit, recipit ex integro vires, & velut repetito ſpatio ſumit impetum, quod in certamine ſaliendi fieri videmus, vt conatum longius petant, & ad illud quo contenditur ſpatium, curſu ferantur: vtque in iaculãdo brachia reducimus,& expulſuri tela, neruos retro tendimus. Interim tamen,ſi fuerit flatus,danda ſunt vela,dum nos indulgentia illa non fallat.Omnia enim noſtra dum naſcuntur, placent: alioqui nec ſcriberentur.Sed redeamus ad iudicium, & retractemus ſuſpectam facilitatem. Sic ſcripſiſſe Salluſtium accepimus: & ſanè manifeſtius eſt etiam ex opere ipſo labor.Virgilium quoque pauciſſimos die compoſuiſſe verſus, author eſt Varus.Oratoris quidẽ alia conditio eſt.Itaque hanc moram & ſolicitudinẽ initiis impero. Nam primùm hoc cõſtituendum, hoc obtinendum eſt, vt quamoptimè ſcribamus. Celeritatem dabit conſuetudo. Paulatim res facilius ſe oſtendent, verba reſpondebunt, compoſitio ſequetur,cuncta denique,vt in familia bene inſtituta, in officio erunt.Summa hæc eſt rei, Cito ſcribendo non fit vt bene ſcribatur:bene ſcribendo,fit vt cito.Sed tum maximè quum facultas illa contigerit,reſiſtamus,ac prouideamus,& ferocientes equos frenis quibuſdam coerceamus: quod non tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Nec enim rurſus eos qui robur aliquod in ſtylo fecerint,ad infœlicem calumniandi ſe pœnam alligandos puto. Nam quomodo ſufficere ciuilibus officiis poſſit, qui ſingulis actionũ partibus inſeneſcat? Sunt autẽ quibus nihil ſit ſatis: omnia mutare, omnia aliter dicere quàm occurrit,velint:increduli quidam, & de ingenio ſuo peſſimè meriti, qui diligentiam putant, facere ſibi ſcribendi difficultatẽ. Nec promptum eſt dicere,vtros peccare validius putem,quibus omnia ſua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam ingenioſis adoleſcentibus frequen-

Vide Gel. lib. 17. cap. 10.

Bene potius quàm cito ſcribendum.

Vitioſe ſcribentiũ genus primum.

Moroſitas odioſa.

ter, vt labore consumantur, & in silentium vsque descendant nimia bene dicendi cupiditate. Qua de re memini narrasse mihi Iulium Secundum, illum æqualem meum, atque à me, vt notum est, familiariter amatum, miræ facundiæ virum, infinitæ tamen curæ, quid esset sibi à patruo suo dictum. Is fuit Iulius Florus, in eloquentia Galliarum (quoniam ibi demum exercuit eam) princeps alioqui inter paucos disertus, & dignus illa propinquitate. Is quum Secundum scholæ adhuc *operatum, tristem fortè vidisset, interrogauit, Quæ causa frõtis tam adductæ: nec dissimulauit adolescens, tertium iam diem esse, ex quo omni labore materiæ ad scribendum destinatæ non inueniret exordium: quo sibi non præsens tantùm dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridẽs, Nunquid tu, inquit, melius dicere vis, quàm potes? Ita se res habet, curandum est, vt quàm optimè dicamus: dicendum tamen pro facultate. Ad profectum enim, opus est studio, non indignatione. Vt possimus autem scribere etiam plura, & celerius, non exercitatio modò præstabit, in qua, sine dubio multum est, sed etiam ratio: si non resupini, spectantésque tectum, & cogitationem murmure agitantes, expectauerimus quid obueniat: sedquid res poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus, intuiti, humano quodam modo ad scribendum accesserimus. Sic nobis & initia, & quæ sequuntur, natura ipsa præstabit. Certa sunt enim pleraque, &, nisi cõniueamus, in oculos incurrunt: ideóque nec indocti nec rustici diu quærunt vnde incipiant: quo pudendum est magis, si difficultatẽ facit doctrina. Non ergo putemus semper optimũ esse, quod latet: ne immutescamus alioqui, si nihil dicendum videatur, nisi quod nõ inuenimus. Diuersum est huic eorũ vitium, qui primo decurrere per materiam stylo quàm velocissimo volunt, & sequẽtes calorem

Iulius Secũd⁹.

Iulius Florus.

Galliæ eloquẽtia.

*operã dãtem

Scripturo q̃d intuendũ scribẽdi initiũ inuenire volẽti.

Aliud scribentium vitium.

atque impetum, ex tempore scribũt: (hanc syluam vocãt) repetunt deinde, & componunt quæ effuderant: sed verba emendantur & numeri, manet in rebus temerè congestis quæ fuit leuitas. Protinus ergò adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere, vt cælandum, non ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen effectus sequemur, in quibus ferè plus calor quàm diligentia valet. Satis apparet ex eo quòd hanc scribentium negligentiam damno, quid de illis dictandi deliciis sentiam. Nam in stylo quidem quanlibet properato dat aliquam cognitioni moram non consequens celeritatem eius manus: ille cui dictamus, vrget, atque interim pudet etiam dubitare, aut resistere, aut mutare, quasi conscium infirmitatis nostræ timentes. Quo fit, vt non rudia tantùm, & fortuita, sed impropria interim, dum sola est cõnectendi sermonis cupiditas, effluant: quæ nec scribentium curam, nec dicentium impetum consequantur. At idem ille qui excipit, si tardior in scribendo, aut inertior in legendo, velut offensator fuerit, inhibetur cursus: atque omnis quæ erat conceptæ mentis intentio, mora, & interdũ iracundia excutitur. Tum illa quæ apertiorem animi motũ sequuntur, quæque ipsa animum quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere vultum, simul vertere latus, & interim obiurgare, quæque Persius notat, inquum leuiter dicendi genus significat, Nec pluteum, inquit, cædit, nec demorsos sapit vngues. etiã ridicula sunt, nisi quum soli sumus. Denique vt semel quod est potẽtissimum dicã, secretum, quod dictando perit, atque liberũ arbitris locum, & quàm altissimum silentium scribẽtibus maximè cõuenire nemo dubitauerit. Non tamẽ protinus audiendi, qui credũt aptissima in hoc nemora, syluásque, quòd illa cæli libertas, locorúmque amœnitas, sublimem animum, & beatiorem spiritũ parent. Mihi certè iucũdus

Dictantes reprobat.

Saty. 1.

Secessus an studiis aptus.

hic magis, quàm studiorum hortator videtur esse secessus. Nanque illa ipsa quæ delectant, necesse est auocent ab intentione operis destinati. Neque enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest: & quocunque respexerit, desinit intueri quod propositum fuerat. Quare syluarum amœnitas & præterlabentia flumina, & inspirantes ramis arborum auræ, volucrúmque cantus, & ipsa latè circunspiciendi libertas, ad se trahunt: vt mihi remittere potius voluptas ista videatur cogitationem, quàm intendere. Demosthenes melius, qui se in locum ex quo nulla exaudiri vox, nihílque prospici posset, recondebat, ne aliud agere mentem cogerēt oculi. Ideóque lucubrantes silentium noctis, & clausum cubiculum, & lumen vnum velut rectos maximè teneat. Sed cum in omni studiorum genere, tum in hoc præcipuè bona valetudo, quǽque eam maximè præstat, frugalitas necessaria est: quum tempora ab ipsa rerũ natura ad quietem refectionémque nobis data, in acerrimum laborem conuertimus. Cui tamen non plus irrogandum est, quàm quod somno supererit, haud deerit. Obstat enim diligentiæ scribēdi etiã fatigatio: & abundè, si vacet, lucis spatia sufficiũt: occupatos, in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio, quoties ad eam integri ac refecti venimus, optimum secreti genus. Sed silentium, & secessus, & vndique liber animus, vt sunt maximè optanda, ita non possunt semper contingere: ideóque non statim siquid obstrepet, abiiciendi codices erunt, & deplorandus dies: verùm incommodis repugnandum: & hic faciēdus vsus, vt omnia quæ impediunt, vincat intentio, quã si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorũ quæ vel oculis vel auribus incursant, ad animũ perueniet. An verò si frequēter etiã fortuita hoc cogitatio præstat, vt obuios non videamus, & itinere deerremus: non consequemur idem si &

Valetudini quum scribere volumus seruiendum.

Remouenda desidia.

voluerimus? Non est indulgendum causis desidiæ. Nam si non nisi refecti, non nisi hilares, non nisi omnibus aliis curis vacantes, studendum existimauerimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conuiuiis vel concione etiam faciat sibi cogitatio ipsa secretũ. Quid alioqui fiet, quum in medio foro, tot circũstantibus iudiciis, iurgiis, fortuitis etiam clamoribus, erit subito continua oratione dicendum, si particulas quas ceris mãdamus, nisi in solitudine reperire non possumus? Propter quæ idẽ ille tantus amator secreti Demosthenes, in littore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret, meditans, cõsuescebat concionum fremitus non expauescere. Illa quoq; minora (sed nihil in studiis paruum est) nõ sunt transeunda, scribi optimè ceris, in quibus facillima est ratio delendi: nisi fortè visus infirmior membranarũ potius vsum exiget: quæ vt iuuant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manũ, & cogitationis impetum frangunt. Relinquendæ autẽ in vtrolibet genere vacuæ tabellæ, in quibus libera adiiciẽdi sit excursio. Nam interim pigritiam emendãdi angustiæ faciũt, aut certè nouorũ interpositione priora cõfundũt. Ne latas quidem vltra modũ esse ceras velim: expertus iuuenẽ studiosum alioqui prælongos habuisse sermones, quia illos numero versuum metiebatur: idque vitium, quod frequẽti admonitione corrigi nõ potuerat, mutatis codicibus esse sublatũ. Debet vacare etiam locus in quo notẽtur quæ scribentibus solẽt extra ordinẽ, id est ex aliis, quàm qui sunt in manibus, locis occurrere. Irrumpũt enim optimi nonnunquam sensus, quos neq; inserere oportet, neq; differre tutum est: quia interim elabuntur: interim memoriæ sui intentos, ab alia inuentione declinant. Ideóque optimè sunt in deposito.

Demosthenes in littore meditans.

Ceris quibus scribẽdum, & quibus membranis.

Margines librorum.

De emendatione. CAP. IIII.

SEQVITVR emendatio, pars studiorum longè vtilissima. Neque enim sine causa creditũ est, stylum non minus agere quũ delet. Huius autẽ operis est, adiicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciúsque iudicium, quæ replenda vel deiicienda sunt: premere verò tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata dirigere, soluta cõponere, exultantia coercere, duplicis operæ. Nam & damnanda sunt quæ placuerant, & inuenienda quæ fugerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponãtur, vt ad ea post interuallum velut noua atque aliena redeamus, ne nobis scripta nostra tanquam recentes fœtus blandiantur. Sed neque hoc contingere semper potest, præsertim Oratori, cui sæpius scribere ad præsentes vsus necesse est. Et ipsa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia scripta tanquam vitiosa redeant, & quasi nihil fas sit rectum esse quod primum est, melius existiment quicquid est aliud: ídque faciunt quoties librũ in manus resumpserint, similes medicis etiã integra secantibus. Accidit itaq; vt cicatricosa sint, & exanguia & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certè quod sufficiat: vt opus poliat lima, non exterat. Temporis quoque esse debet modus. Nam quod Cinnæ Smyrnam nouem annis accepimus scriptam, & Panegyricũ Isocratis, qui parcissimè, decem annis dicunt elaboratum, ad Oratorem nihil pertinet: cuius nullum erit, si tam tardum fuerit auxilium.

Emẽdationis partes.

Emendandi ratio.

Emẽdandi vitiosa ratio.

Quæ scribenda præcipuè sint. CAP. V.

PROXIMVM est vt dicamus quæ præcipuè scribenda sint. Hoc exuberantis quidem est operis, vt explicemus quæ sint materiæ: quæ prima, aut secũda, aut dein-

ceps tractanda sint. Nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum: & secũdo, quo iam robustorũ studiis ordinem dedimus. Sed de quo nunc agitur, vnde copia ac facilitas maximè veniat, vertere Græca in Latinum veteres nostri oratores optimum iudicabant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de Oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequentissimè præcipit. Quin etiam libros Platonis atque Xenophontis edidit hoc genere trãslatos. Id Messalæ placuit: multǽque sunt ab eo scriptæ ad hunc modum orationes: adeò vt etiam cum Hyperidis illa pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contẽderet. Et manifesta est exercitationis huiusce ratio. Nam & rerum copia Græci authores abũdant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus, verbis vti optimis licet. Omnibus enim vtimur nostris. Figuras verò, quibus maximè ornatur oratio, multas ac varias excogitandi etiam necessitas quædã est: quia plerunque à Græcis Romana dissentiunt. Sed & illa ex Latinis conuersio, multum & ipsa contulerit. Ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur vsus esse Sulpitius. Nam & sublimis spiritus attollere orationẽ potest, & verba poetica libertate audaciora, præsumunt eandem propriè dicendi facultãtẽ. Sed & ipsis sententiis adiicere licet Oratorium robur, & omissa supplere, & effusa substringere. Neque ego παράφρασιν esse interpretationem tantùm volo, sed circa eosdem sensus certamen atque æmulationẽ. Ideóque ab illis dissentio, qui vértere orationes Latinas vetant, quia optimis occupatis, quicquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neq; semper est desperãdum, aliquid illis quæ dicta sunt, melius posse reperiri: neq; adeò ieiunã ac pauperẽ natura eloquẽtiam

Vertẽda Græca in Latinũ.

Lib. 1.

Timæum & Oeconomicum.

Conuersio ex Latinis.

παράφρασις.

Crassi opinio in Oratore Ciceronis.

fecit, vt vna de re bene dici nisi semel nõ possit. Nisi fortè histrionum multa circa voces easdẽ variare gestus potest: orandi minor vis, vt dicatur aliquid, præter quod in eadem materia nihil dicẽdum sit. Sed esto, neq; melius quod inuenimus sit, nec par: est certè proximis locus. An nõ ipsi nos bis ac sæpius de eadem re dicimus, & quidem cõtinuas nonnunquam sententias? Nisi fortè contendere nobiscum possumus, cum aliis non possumus. Nam si vno tãtùm genere bene dicetur, fas erit existimari præclusam nobis à prioribus viam in dicendo. Nunc verò innumerabiles sunt modi, plurimǽque eodem viæ ducunt. Sua breuitati gratia, sua copiæ: alia translatis virtus, alia propriis. Hoc oratio recta, illud figura declinata commendat. Ipsa denique vtilissima est exercitationi difficultas. Quid? quod authores maximi sic diligentius cognoscuntur? Non enim scripta, lectione secura transcurrimus: sed tractamus singula, & necessariò introspicimus: & quantum virtutis habeant, vel hoc ipso cognoscimus, quòd imitari nõ possumus. Nec aliena tantùm transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit: vt ex industria sumamus sententias quasdam, eásque versemus quamnumerosissimè, velut eadem cera aliæ atque aliæ formæ duci solent. Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaque materia. Nam in illa multiplici personarum, causarum, temporum, locorum, dictorum, factorum diuersitate, facile delitescet infirmitas, tot se vndique rebus, ex quibus aliqua apprehendas, offerentibus. Illud virtutis indicium est, fundere quæ natura contracta sunt, augere parua, varietatem * similibus, voluptatem expositis dare, & bene dicere multa de paucis. In hoc optimè facient infinitæ quæstiones, quas vocari θέσεις diximus: quibus Cicero iã princeps in

Difficultas.

Nostra pluribus modis tractanda.

* simplicibus.

Lib.3.cap.5. Theses.

Repub.exerceri solebat.His cõfinis est destructio & cõfirmatio sententiarum.Namquum sit sententia,decretum quoddam atque præceptum , quod de re,id est de iudicio rei quæri potest : tum loci cõmunes, quos etiã scriptos ab Oratoribus scimus.Nam qui hæc recta tantùm,& in nullos flexus recedentia copiosè tractauerit: vtique in illis plures excursus recipiẽtibus magis abũdabit,erítque in omnes causas gratus.Omnes enim generalibus quæstionibus constant. Nam quid interest, Cornelius Trib.pleb. quòd codicem legerit,reus sit:an quæramus , violetúrne maiestas , si magistratus rogationem suam populo ipse recitauerit ? Milo Clodium recténe occiderit, veniat in iudiciũ : an oporteátne insidiatorem interfici, vel perniciosum Reip. ciuem,etiã si non insidietur? Cato Martiam honesténe tradiderit Hortensio:an,conueniátne res talis bono viro? De personis iudicatur,sed de rebus contenditur. Declamationes verò,quales in scholis Rhetorum dicuntur, si modò sunt ad veritatem accommodatæ,& orationibus similes, non tantùm dum adolescit profectus , sunt vtilissimæ, quæ inuentionẽ & dispositionem pariter exercent:sed etiam quum est consummatus,ac iam in foro clarus.Alitur enim atque enitescit velut pabulo lætiore facundia, & assidua contentionum asperitate fatigata renouatur. Quapropter historiæ nonnunquam vbertas in aliqua exercendi styli parte ponenda:& dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere , contrarium fuerit: sicut athletæ remissa quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certa necessitate,otio & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideóque mihi videtur M.Tullius tantùm intulisse eloquentiæ lumen, quòd in hos quoque studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex litib',

Sẽtentiarum destructio & confirmatio.

Loci communes.

De declamatione.

Historiæ.

Dialogi.

Carmina.

Seriæ causæ etiam adolescētibus proponendæ.

Porcius Latro.

Forum iudiciale sub dio.

Lib.3.cap.8.

*litis.

necesse est deteratur fulgor, & durescat articulus, & ipse ille mucro ingenii quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodū forensibus certaminibus exercitatos, & quasi militantes reficit ac reparat hæc velut sagina dicendi: sic adolescentes non debent nimium in falsa rerum imagine detineri, & inanibus simulacris: vsqueadeo vt difficile ab his digressos, sit assuefacere ne ab illa in qua prope consenuerint vmbra, vera discrimina velut quēdam solem reformident. Quod accidisse etiam Porcio Latroni, qui primus clari nominis professor fuit, traditur: vt quum ei summā in scholis opinionē obtinenti, causa in foro esset oranda, impensè petierit, vti subsellia in basilicam transferrentur. ita illi cælum nouum fuit, vt omnis eius eloquentia contineri tecto ac parietibus videretur. Quare iuuenis qui rationem inueniendi eloquendíque à præceptoribus diligenter acceperit (quod non est infiniti operis, si docere sciant) & exercitationem quoque modicam fuerit cōsecutus, Oratorem sibi aliquem (quod apud maiores fieri solebat) deligat, quem sequatur, quē imitetur: judiciis intersit quamplurimis, & sit certaminis cui destinatur, frequens spectator: tum causas vel easdem quas agi audierit, stylo & ipse cōponat, vel etiam alias, veras modò, & vtrinque tractet: &, quod in gladiatoribus fieri videmus, * in rebus actis exerceatur: vt fecisse Brutum diximus pro Milone. Melius hoc, quàm rescribere veteribus orationibus, vt fecit Sestius cōtra Ciceronis actionem habitam pro eodem, quum alteram partem * satis nosse non posset ex sola defensione. Citius autem sic idoneus erit iuuenis, quem præceptor coegerit in declamando quàm simillimum esse veritati, & per totas ire materias: quarum nunc facillima & maximè fauorabilia decerpunt. Obstat huic, quod secundo libro posui,

frequens turba diſcipulorum, & conſuetudo claſſium certis diebus audiendarum: nonnihil etiam perſuaſio patrum numerantium potius declamationes, quàm æſtimantium. Sed (quod dixi primo, vt arbitror, libro) nec ille ſe bonus præceptor maiore numero, quàm ſuſtinere poſſit, onerabit: & nimiam loquacitatem recidet, vt omnia quæ ſunt in controuerſia, non, vt quidam volunt, quæ in rerum natura, dicantur: & vel longiore potius dierum ſpatio laxabit dicendi neceſſitatem, vel materias diuidere permittet. Vna enim diligēter effecta plus proderit, quàm plures inchoatæ, & quaſi deguſtatæ. Propter quod accidit, vt nec ſuo loco quicque ponatur, nec illa quæ prima ſunt, ſeruēt ſuam legē, iuuenibus floſculos omnium partium in ea quæ ſunt dicturi congerentibus: quo fit, vt timentes ne ſequentia perdant, priora confundant.

Æſtimandæ potius quàm numerandæ cōpoſitiones.

De cogitatione. CAP. VI.

PROXIMA ſtylo cogitatio eſt, quæ & ipſa vires ab hoc accipit, & eſt inter ſcribendi laborem, extemporalémque fortunam media quædam, & neſcio an vſus frequētiſſimi. Nam ſcribere, nec vbique, nec ſemper poſſumus: cogitationi tēporis ac loci plurimum eſt. Hæc paucis admodum horis magnas etiam cauſas complectitur. Hæc quoties intermiſſus eſt ſomnus, ipſis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit vacui, nec otium patitur. Neque verò rerum ordinem modò (quod ipſum ſatis erat) intra ſe ipſa diſponit: ſed verba etiam copulat, totámque ita cōtexit orationem, vt ei nihil præter manum deſit. Nam memoriæ quoq; plerunque inhæret fidelius, quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur. Sed ne ad hanc quidem vim cogitādi perueniri poteſt aut ſubito, aut cito. Nam primùm faciēda multo ſtylo forma eſt, quæ nos etiam

Quomodo vis cogitandi firmari poſſit

cogitantes ſequatur: tum aſſumendus vſus paulatim vt pauca primùm cõplectamur animo, quæ reddi fideliter poſſint: mox per incrementa tam modica, vt onerari ſe labor ille non ſentiat, augẽda vſu, & exercitatione multa continenda eſt: quæ quidem maxima ex parte memoria conſtat: ideóq; aliqua mihi in illum locum differenda ſunt. Eò tamen peruenit, vt is cui non refragetur ingenium, acri ſtudio adiutus tantum conſequatur, vt ea etiam quæ cogitarit, quǽque ſcripſerit atque edidicerit, in dicendo fidem ſeruent. Cicero certè Græcorum Metrodorum Sceptium, & Eriphylum Rho-
2. de Oratore. In Bruto. dium, noſtrorúmque Hortenſium tradidit, quæ cogitauerant, ad verbũ in agendo retuliſſe. Sed ſi fortè aliquis inter dicẽdum effulſerit extemporalis color, non ſuperſtitioſè excogitatis demum eſt inhærendum. Neque enim tantum habent curæ, vt nõ ſit dandus & fortunæ locus: quum ſæpe etiã ſcriptis ea quæ ſubitò nata ſunt, inſerantur. Ideóque totum hoc exercitationis genus ita inſtituendum eſt, vt & digredi ex eo, & redire in id facile poſſimus. Nam vt primum eſt domo afferre paratam dicendi copiam, & certam: ita refutare temporis munera, longè ſtultiſſimum eſt. Quare cogitatio in hoc præparetur, vt nos fortuna decipere non poſſit, adiuuare poſſit. Id autem fiet memoriæ viribus, vt ea quæ cõplexi animo ſumus, fluant ſecura, ne ſolicitos, & reſpicientes, & vna ſpe ſuſpenſos recordationis, non ſinant prouidere: alioqui vel extemporalem temeritatem malo, quàm malè cohærentem cogitationem. Peius enim quæritur retrorſus: quia quum illa deſyderamus, ab aliis auertimur: & ex memoria potius res petimus, quàm ex materia. Plura ſunt autem, ſi vtrunque quærendum eſt, quæ inueniri poſſunt, quàm quæ inuenta ſunt.

Quemadmodũ extemporalis facultas paretur & contineatur. CAP. VII.

MAXIMVS verò ſtudiorũ fructus eſt,& velut præmium quoddã amplius lõgi laboris, ex tẽpore dicendi facultas: quam qui non erit conſecutus, mea quidem ſententia, ciuilibus officiis renuntiabit, & ſolam ſcribendi facultatẽ potius ad alia opera conuertet. Vix enim bonæ fidei viro conuenit, auxilium in publicum polliceri, quod in præſentiſſimis quibuſque periculis deſit: vt indicare portum ad quem nauis accedere, niſi lenibus ventis vecta, nõ poſſit. Siquidem innumerabiles accidunt ſubitæ neceſſitates, vel apud magiſtratus, vel repræſentatis iudiciis continuò agendi: quarũ ſiqua, non dico cuicunque innocentium ciuium, ſed amicorum ac propinquorum alicui euenerit, ſtabítne mutus, & ſalutarem petentibus vocem, ſtatímque ſi nõ ſuccurratur, perituris, moras & ſeceſſum & ſilentiũ quæret, dum illa verba fabricentur, & memoriæ inſidant, & vox ac latus præparetur? Quæ verò patitur hoc ratio, vt quiſquã ſit Orator imparatus ad caſus? Quid, quũ aduerſario reſpondendum erit, fiet? Nam ſæpe ea quæ opinati ſumus & contrà quæ ſcripſimus, fallunt, ac tota ſubitò cauſa mutatur. Atque vt gubernatori ad incurſus tempeſtatum: ſic agenti ad varietatem cauſarum ratio mutanda eſt. Quid porro multus ſtylus, & aſſidua lectio, & longa ſtudiorum ætas facit, ſi manet eadẽ quæ fuit incipientibus difficultas? Periſſe profectò confitendum præteritum laborem, cui ſemper idem laborandum eſt. Neque ego hoc ago, vt ex tempore dicere malit, ſed vt poſſit. Id autem maxime hoc modo cõſequemur. Nota ſit primum dicendi via. Neque enim prius cõtingere curſus poteſt, quàm ſcierimus, quò ſit, & quà perueniendum. Nec ſatis eſt nõ ignorare quæ ſunt cauſarum iudicialium partes, aut quæſtionũ ordinem re-

Vtilitas facilitatis ex tempore dicendi.

Facilitas ex tẽpore dicendi quomodo cõparetur.

ctè diſponere, quanquã iſta ſunt præcipua: ſed quid quo que loco primum ſit, quid ſecundũ, ac deinceps: quæ ita ſunt natura copulata, vt mutari aut interuelli ſine confuſione non poſſint. Quiſquis autem viam qua ſit ingrediendum diſcet, ducetur ante omniá rerũ ipſa ſerie velut duce: propter quod homines etiã modice exercitati, facillimè tenorem in narrationibus ſeruant. Deinde, quid quoque loco quærant, ſcient: nec circunſpectabunt, nec offerentibus ſe aliunde ſenſibus turbabũtur: nec confundẽt ex diuerſis orationẽ, velut ſalien tes huc illuc, nec vſquã inſiſtentes. Poſtremò habebunt modũ & finẽ, qui eſſe citra diuiſionem nullus poteſt. Expletis pro facultate omnibus quæ propoſuerint, perueniſſe ſe ad vltimũ ſentient. Et hæc quidẽ ex arte: illa verò ex ſtudio, vt copiam ſermonis optimi quemadmo dum præceptum eſt, comparemus: multo ac fideli ſtylo ſic formetur oratio, vt ſcriptorum colorem, etiam quæ ſubitò effuſa ſint reddant: vt quũ multa ſcripſerimus,

Conſuetudo. Exercitatio.

etiam multa dicamus. Nam conſuetudo & exercitatio facilitatem maximè parit: quæ ſi paululum intermiſſa fuerit, non velocitas illa modo tardatur, ſed & νάρκημα ipſum coit atque cõcurrit. Quanquam enim opus eſt naturali quadam mobilitate animi, vt dum proxima dicimus, ſtruere vlteriora poſſimus, ſempérque noſtrã vocem prouiſa & formata cogitatio excipiat, vix tamẽ aut natura aut ratio in tam multiplex officium diducere animum queat, vt inuentioni, diſpoſitioni, elocutioni, ordini verborũ rerúmque, tum iis quæ dicit, quæ ſubiuncturus eſt, quæ vltra ſpectanda ſunt, adhibita vo cis, pronuntiationis, geſtus obſeruatione, vna ſufficiat. Longè enim præcedat oportet intentio, ac præ ſe res agat: quantúmque dicendo conſumitur, tantum ex vlti mo prorogetur: vt donec perueniamus ad finẽ, nõ mi-

nus prospectu procedamus quàm gradu, si non intersistentes offensantésque breuia illa atque concisa singultantium modo eiecturi sumus. Est igitur quidam vsus irrationabilis, quem Græci ἄλογον τριβὴν vocant, quo manus in scribendo decurrit, quo oculi totos simul in lectione versus, flexúsque eorum & transitus intuentur, & antè sequentia vident, quàm priora dixerũt. Quo cõstant miracula illa in scenis pilariorum ac ventilatorũ, vt ea quæ emiserint, vltro venire in manus credas, & quà iubentur decurrere. Sed hic vsus ita proderit, si ea de qua locuti sumus ars antecesserit, vt ipsum illud quod in se rationẽ non habet, in ratione versetur. Nam mihi ne dicere quidem videtur, nisi qui dispositè, ornatè, copioséq; dicit. Sed nec tumultuarii, nec fortuiti sermonis contextũ mirabor vnquam, quem iurgantibus etiã mulierculis superfluere video: quem si calor ac spiritus tulit (frequenter enim accidit, vt successum extemporalem consequi cura non possit) deum tunc affuisse, quũ id euenisset, veteres Oratores (vt Cicero dicit) aiebant. Sed ratio manifesta est. Nam bene concepti affectus, & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ nonnunquam mora styli refrigescũt, & dilatæ non reuertuntur. Vtique verò quũ infœlix illa verborum cauillatio accessit, & cursus ad singula vestigia restitit, non potest ferri contorta vis. Sed vt optimè vocum singularũ cedat electio, non continua, sed cõposita est. Quare capiendæ sunt illæ (de quibus dixi) rerũ imagines, quas vocari φαντασίας indicauimus, omniáque de quibus dicturi erimus personæ, quæstiones, spes, metus, habenda in oculis, in affectus recipienda. Pectus est enim quod disertos facit, & vis mentis. Ideóque imperitis quoque, si modò sunt aliquo affectu concitati, verba non desunt. Tum intendendus animus, non in ali-

Vsus irrationabilis.

Pilarii.

Ventilatores.

1. De Orat.

Phantasiæ. Lib. 6. cap. 3

Pectus disertos facit.

Intentio.

quam rem vnam, ſed in plures ſimul cõtinuas: vt ſi per aliquam rectam viam mittamus oculos, ſimul omnia quæ ſunt in ea, circáque intuemur, non vltimum tantùm videmus, ſed vſque ad vltimũ. Addit ad dicendum etiam pudor ſtimulos, addit & dicendorum expectata laus: mirúmque videri poteſt, quòd quũ ſtylus ſecreto gaudeat, atque omnes arbitros reformidet, extẽporalis actio auditorũ frequentia, vt miles * congeſtu ſignorũ, excitatur. Nãque & difficiliorẽ cogitationẽ exprimit & * expellit dicendi neceſſitas, & ſecundos impetus auget placendi cupido. Adeo præmiũ omnia ſpectant, vt eloquentia quoque, quanquã plurimum habeat in ſe voluptatis, maximè tamẽ præſenti fructu laudis opinioníſque ducatur. Nec quiſquam tantũ fidat ingenio, vt id ſibi ſperet incipienti ſtatim poſſe cõtingere: ſed ſicut in cogitatione præcepimus, ita facultatem quoque extemporalem à paruis initiis paulatim perducemus ad ſummam: quæ nec perfici nec cõtineri niſi vſu poteſt: cæterũ peruenire eò debet, vt cogitatio nõ vtiq; melior ſit ea, ſed tutior: quum hanc fœlicitatem non in proſa modò multi ſint cõſecuti, ſed etiam in carmine, vt Antipater Sidonius, & Licinius Archias. Credẽdum enim Ciceroni eſt: non quia noſtris quoque temporibus nõ & fecerint quidam hoc, & faciant: quod tamen ipſum non tam probabile puto (neque enim habet aut vſum res, aut neceſſitatẽ) quàm exhortãdis in hanc ſpem, qui foro præparantur, vtile exemplum. Neque verò tãtam eſſe vnquam fiduciam facilitatis velim, vt nõ breue ſaltem tempus, quod nuſquã ferè deerit, ad ea quæ dicturi ſumus diſpicienda ſumamus. Quod quidẽ in iudiciis ac foro datur ſemper. Neque enim quiſquam eſt, qui cauſam quam non didicerit, agat. Declamatores quoſdam peruerſa ducit ambitio, vt expoſita controuerſia

Pudor.

*concentu

*expolit.

Facultas extẽporalis difficilis, & quo pacto ad ſummam perducatur.

Cic. in Oratore.
Pro Archaia.

Meditatio adhibenda.

Declamatorũ vitiũ locis cõmunibus perperſe inſtructorum.

protinus dicere velint: quin etiam, quod eſt in primis friuolum ac ſcenicum, verbum petant quo incipiant. Sed tam contumelioſos in ſe ridet inuicem eloquẽtia: & qui ſtultis eruditi videri volunt, ſtulti eruditis videntur. Siqua tamẽ fortuna tam ſubitam fecerit agẽdi neceſſitatem, mobiliore quodam opus erit ingenio, & vis omnis intendenda rebus, & in præſentia remittendum aliquid ex cura verborum, ſi vtrunque nõ dabitur: tum & tardior pronuntiatio moras habet, & ſuſpenſa ac veluti dubitãs oratio: vt tamen deliberare, nõ hæſitare videamur. Hoc dum egredimur è portu, ſi nos nondum aptatis ſatis armamentis aget ventus: deinde paulatim ſimul euntes aptabimus vela & diſponemus rudentes, & impleri ſinus optabimus. Id potius, quàm ſe inani verborum torrenti dare quaſi tempeſtatibus quò volẽt auferendum. Sed non minore ſtudio continetur hæc facultas, quàm paratur. Ars enim ſemel percepta non labitur, ſtylus quoque intermiſſione paulum admodũ de celeritate deperdit: promptum hoc, & in expedito poſitum, * exercitatione ſola continetur. Hac vti ſic optimum eſt, vt quotidie dicamus audiẽtibus pluribus, maximè de quorum ſimus iudicio ac opinione ſoliciti: rarũ eſt enim vt ſatis ſe quiſquam vereatur: vel ſoli tamen dicamus potius, quàm non omnino dicamus. Eſt alia exercitatio cogitandi, totáſque materias vel ſilentio (dum tamen quaſi dicat intra ſeipſum) perſequendi, quæ nullo non & tempore, & loco, quando non aliud agimus, explicari poteſt: & eſt in parte vtilior quàm hæc proxima. Diligentius enim componitur, quàm illa in qua contextum dicendi intermittere veremur. Rurſus illa prior plus confert vocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipſe, vt dixi, excitat Oratorẽ, & iactatione manus, pedis ſuppłoſione, ſicut cauda leones fa-

Similitudo à re nautica.

Facultas dicẽdi exercitatione retinetur.

*excitatione.

cere dicuntur, hortatur. Studendum verò ſemper, & vbique. Neque enim ferè tam eſt vllus dies occupatus, vt nihil lucri, vel vt Cicero Brutum facere tradit, operæ ad ſcribendum, aut ad legendum, aut ad dicendum rapi aliquo momẽto temporis poſſit. Siquidem C. Carbo etiam in tabernaculo ſolebat hac vti exercitatione dicẽdi. Ne id quidem tacẽdum eſt, quod eidem Ciceroni placet, nullum noſtrum vſquã negligentem eſſe ſermonem: quicquid loquemur, vbicũque, ſit pro ſua ſcilicet portione perfectum. Scribendum certè nunquam eſt magis, quàm quum multa dicemus ex tempore. Ita enim ſeruabitur põdus, & * vibrans illa verborum facilitas in altum reducetur: ſicut ruſtici proximas vitis radices amputant, quæ illam in ſummum ſolum ducant, vt inferiores penitus deſcendendo firmentur. Ac neſcio an vtrunque quum cura & ſtudio fecerimus, inuicem proſit, vt ſcribendo dicamus diligentius, dicendo ſcribamus facilius. Scribendum ergo quoties licebit: ſi id non dabitur, cogitandum: ab vtroque excluſi debẽt tamen adniti, vt neque deprehenſus Orator, neque litigator deſtitutus eſſe videatur. Plerunque autem multa agentibus accidit, vt maximè neceſſaria, & vtique initia ſcribant: cætera quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, ſubitis ex tempore occurrant. Quod feciſſe M. Tullium Commentariis ipſius apparet. Sed feruntur aliorum quoque, & inuenti fortè vt eos dicturus quiſque compoſuerat, & in libros digeſti, vt cauſarum quæ ſunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed hi de quibus loquor, Commentarii ita ſunt exacti, vt ab ipſo mihi in memoriam poſteritatis videãtur eſſe compoſiti. Nam Ciceronis ad præſens modò tempus aptatos libertus Tyro contraxit: quos non ideo excuſo, quia non probem, ſed vt ſint magis admirabi-

In Orat.

C. Carbo.

Nullus ſermo negligens ſit.

* iatrans

Commentarii Ciceronis.

Tyro Ciceronis libertus.

les. In hoc genere prorſus recipio hanc breuem annotationem, libellóſque qui vel manu teneantur, & ad quos interim reſpicere fas ſit. Illud quod Lenas præcipit, diſplicet mihi, quæ ſcripſerimus, in ſummas ſiue commẽtarios & capita conferre. Facit enim & dicendi negligẽtiam hæc ipſa fiducia, & lacerat ac deformat orationem. Ego autem ne ſcribendum quidem puto, quòd ſimus memoria proſecuturi. Nam hîc quoque accidit, vt reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec ſinat præſentẽ fortunam experiri. Sic anceps inter vtrunque animus æſtuat, quum & ſcripta perdit, & non quærit noua. Sed de memoria deſtinatus eſt libro proximo locus, nec huic parti ſubiungendus, quia ſunt alia prius nobis dicenda. Lenas.

M. Fabii Quintiliani

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER XI.

Præfatio, & de apte dicendo. CAP. I.

P ARATA, ſicut ſuperiore libro continetur, facultate ſcribendi, cogitandíque, & ex tempore etiam, quum res poſcet, orandi: proxima eſt cura, vt dicamus apte: quam virtutem elocutionis quartam Cicero demonſtrat, quæque eſt meo quidem iudicio maximè neceſſaria. Nam quũ ſit ornatus orationis varius & multiplex, cõueniátque alius alii: niſi fuerit accommodatus rebus atque perſonis non modò nõ illuſtrabit eam, ſed etiam deſtruet, & vim rerum in cõtrarium vertet. Quid enim prodeſt eſſe verba & Latina, & ſignificantia, & nitida, figuris etiam numeríſque elaborata, niſi cum iis in quæ iudicem duci formaríque Aptè dicere, maxime neceſſarium. 2 & 3. de Oratore.

volumus,consentiant?Si genus sublime dicendi paruis in causis,paruum limatúmque grandibus, lætum tristibus,lene asperis,minax supplicibus, summissum cõcitatis,trux atque violentum iucundis adhibeamus? Vt monilibus & margaritis,ac veste longa,quæ sunt ornamenta fœminarum,deformẽtur viri:nec habitus triũphalis,quo nihil cogitari potest augustius,fœminas deceat.Hunc locum Cicero breuiter in tertio de Oratore libro perstringit:neque tamen quicquam videri potest omisisse,dicendo,nõ omni causæ,nec auditori,nec personæ,nec tempori congruere orationis vnũ genus.Nec ferè pluribus in Oratore eadẽ. Sed illic L. Crassus, quũ apud summos Oratores,hominésq; eruditissimos dicat, satis habet partẽ hanc velut notare inter agnoscentes. Et hîc Cicero alloquẽs Brutũ testatur esse hæc ei nota, ideóque breuius à se dici,quanquam sit fusus locus,tractetúrque à philosophis latius. Nos institutionẽ professi,non solùm scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus:ideóq; paulò pluribus verbis debet haberi venia. Quare notum sit nobis ante omnia,quid conciliando, docendo,mouendo,iudici conueniat:quid quaque parte orationis petamus.Ita neque vetera,aut trãslata, aut ficta verba incipiendo,narrando,argumentando tractabimus.neque decurrentis cõtexto nitore circuitus, vbi diuidẽda erit causa,& in partes suas digerẽda: neque humile atque quotidianum sermonis genus,& compositione ipsa dissolutũ epilogis dabimus:nec iocis lachrymas,vbi opus erit miseratione, siccabimus.Nam ornatus omnis non tam sua quàm rei cui adhibetur conditione cõstat:nec plus refert quid dicas,quàm quo loco. Sed totum hoc aptè dicere, non elocutionis tantùm genere constat, sed est cum inuentione commune. Nã si tantum habent etiam verba momentum,quanto res

In Orat.

Quæ aptè dicere volenti necessaria.

Ornatus quo constet.

ipsæ maius? quarum quæ esset obseruatio, suis locis subinde subiecimus. Illud est diligentius docendum, eum demum dicere aptè, qui non solum quid expediat, sed etiam quid deceat, inspexerit. Nec me fugit plerunque hæc esse coniuncta. Nam quod decet, ferè prodest: neque alio magis animi Iudicum conciliari, aut, si res in contrarium tulit, alienari solent. Aliquando tamen & hæc dissentiunt. Quoties autem pugnabunt, ipsam vtilitatem vincet quod decet. Nam quis nescit nihil magis profuturum ad absolutionem Socrati fuisse, quàm si esset vsus illo iudiciali genere defensionis, & oratione summissa conciliasset Iudicum animos sibi, crimenque ipsum solicitè redarguisset? Verum id eum minimè decebat: ideóq; sic egit, vt qui pœnã suam honoribus summis esset æstimaturus. Maluit enim vir sapientissimus, quod superesset ex vita, sibi perire, quàm quod præterisset: & quando ab hominibus sui temporis parum intelligebatur, posterorum se iudiciis reseruauit, breui detrimento iam vltimæ senectutis, æuum seculorũ omnium consecutus. Itaque quanuis Lysias, qui tum in dicendo præstãtissimus habebatur, defensionem illi scriptam attulisset, vti ea noluit, quũ bonam quidem, sed parum sibi conuenienrem iudicasset. Quo vel solo patet non persuadendi, sed bene dicendi finem in Oratore seruandũ, quũ interim persuadere deforme sit. Nõ fuit hoc vtile absolutioni: sed (quod est maius) homini fuit. Et nos secundum communem potius loquendi consuetudinem, quàm ipsam veritatis regulam, diuisione hac vtimur, vt ab eo quod deceat, vtilitatem separemus. Nisi forte prior ille Aphricanus, qui patria cedere, quàm cum Tribuno pleb. humillimo contendere de innocẽtia sua maluit, inutiliter sibi videtur consuluisse: aut P. Rutilius vel quũ illo penè Socratico genere defensionis

Quid deceat, inspiciendũ.

Cicero 1. de Oratore. & Val. lib. 6. titu. 4

1. de Orat.

est vsus, vel quũ reuocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid sibi maxime conduceret nesciebat. Hi verò parua illa, quæ abiectissimus quisque animus vtilia credit, si cum virtute conferantur, despicienda iudicauerunt: ideóque perpetua seculorũ admiratione celebrantur. Neq; nos simus tã humiles, vt quæ laudamus, inutilia credamus. Sed hoc qualecunque discrimẽ, rarò admodũ euenit. Cæterũ idem ferè (vt dixi) in omni genere causarũ & proderit, & decebit. Est autem quod omnes & semper & vbique suadere ac dicere honestè faceréque deceat, contráque neminẽ vnquam vllo in loco turpiter. Minora vero, quǽque sunt ex mediis, plerunque sunt talia, vt aliis sint concedenda, aliis nõ sint: aut pro persona, tempore, loco, causa, magis ac minus vel excusata debeãt videri, vel reprehendenda. Quum dicamus autem de rebus aut alienis, aut nostris, diuidenda est ratio eorum, dum sciamus pleraque neutro loco cõuenire. In primis igitur omnis sui vitiosa iactatio est, eloquentiæ tamen in Oratore præcipuè: affértque audientibus non fastidium modò, sed plerunque etiam odium. Habet enim mens nostra natura sublime quiddam & erectum, & impatiens superioris. Ideóque abiectos aut summittentes se libenter alleuamus, quia hoc facere tãquam maiores videmur: & quoties discessit æmulatio, succedit humanitas. At qui se supra modũ extollit, premere ac despicere creditur: nec tam se maiorẽ, quàm minores cæteros facere. Inde inuident humiliores: nã hoc vitium est eorũ, qui ne cedere volũt, nec possunt cõtendere: ridẽt superiores, improbãt bonos. Plerunque verò deprehendas arrogantium fallacẽ de se opinionem: sed in his veri quoque sufficit cõscientia. Reprehensus est in hac parte nõ mediocriter Cicero, quãquam is quidem rerum à se gestarum maior, q̃uàm elo

Quæ fugienda.
Iactatio sui vitiosa.

Hoc excusat oratione pro Domo sua ad Pont.

quentiæ fuit in orationibus vtique iactator. Ac plerunque illud quoque nõ ſine aliqua ratione fecit. Aut enim tuebatur eos quibus erat vſus adiutoribus in opprimẽda coniuratione: aut reſpõdebat inuidiæ, cui tamen nõ fuit par, ſeruatæ patriæ pœnam paſſus exiliũ: vt illorum quæ egerat in Conſulatu, frequens cõmemoratio, poſſit videri non gloriæ magis quàm defenſioni data. Eloquẽtiã quidẽ quum pleniſſimã diuerſæ partis aduocatis cõcederet, ſibi nunquam in agendo immodicè arrogauit. Illius ſunt enim, Siquid eſt in me ingenii, Iudices, quod ſentio quàm ſit exiguũ. &, Nã quo minus ingenio poſſum, ſubſidium mihi diligentia comparaui. Quinetiã contra Q. Cæcilium de accuſatore in Verrẽ cõſtituendo, quanuis multũ eſſet in hoc quoque momenti, vter ad agendum magis idoneus veniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, quàm arrogauit ſibi: ſéque non conſecutũ, ſed omnia feciſſe vt poſſet eam cõſequi, dixit. In epiſtolis aliquando familiariter apud amicos, nonnũquã in dialogis, aliena tamen perſona, verum de eloquentia ſua dicit. Et apertè tamen gloriari, neſcio an ſit magis tolerabile vel ipſa vitii huius ſimplicitate, quàm illa iactatione peruerſa, ſi abundans opibus pauperẽ * ſe, nobilis obſcurum, & potens infirmum & diſertus imperitũ planè & infantem vocet. Ambitioſiſſimũ gloriandi genus eſt etiam deridere. Ab aliis ergo laudemur. Nam ipſos, vt Demoſthenes ait, erubeſcere etiam quum ab aliis laudamur, decet. Neque hoc dico, nõ aliquando de rebus à ſe geſtis Oratori eſſe dicendum, ſicut eidem Demoſtheni pro Cteſiphonte: quod tamẽ ita emendauit, vt neceſſitatem id faciendi oſtenderet, inuidiámque omnẽ in eum regereret, qui hoc ſe coegiſſet. Et M. Tullius ſæpe dicit de oppreſſa coniuratione Catilinæ, ſed modò id virtuti Senatus, modò prouidentiæ

[Margin notes: Pro Archia. / Pro Qüint. / In diuin. / 2. de Oratore & in Bruto. / *ſe neget, nobilis ob. & po. infirmũ, quàm ſi ſe diſertus imperitum &c. / In Piſonem. / Pro Rabir.]

deorum immortalium aſſignat. Plerunquè contra inimicos atque obtrectatores plus vendicat ſibi. erãt enim tuenda quum obiicerentur. In carminibus vtinam pepercisset, quæ non deſierunt carpere maligni,

In lib. temporum ſuorum

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ, &,
O fortunatam natam me Conſule Romam.

& Iouem illum, à quo in concilium deorũ aduocatur: & Mineruam, quæ omnes eum artes edocuit. quæ ſibi ille, ſecutus quædam Græcorum exempla, permiſerat.

Eloquentiæ fiducia. Philip. 2.

Verùm eloquẽtiæ vt indecora iactatio, ſic nonnunquã concedẽda fiducia eſt. Nam quis reprehendat hæc, Quid putem? contemptúmne me? non video, nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid deſpicere poſſit Antonius. Et paulò pòſt apertius, An decertare mecũ voluit contẽtione dicendi? Hoc quidem beneficiũ eſt. Quid enim plenius, quid vberius, quàm mihi pro me, & contra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui ſe iudicaſſe de cauſa, nec aliter affuturos fuiſſe proponunt. Nam & inuiti iudices

Cicero 1. de Natura deorum. αὐτὸς ἔφα.

audiunt præſumentem partes ſuas: nec hoc Oratori cõtingere inter aduerſarios, quod Pythagoræ inter diſcipulos contigit, poteſt, Ipſe dixit. Sed iſtud magis minúſve vitioſum eſt pro perſonis dicentiũ. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, authoritate: quæ tamen vix in vllo tanta fuerint, vt non hoc affirmationis genus temperandum ſit aliqua moderatione, ſicut omnia in quibus patronus argumentum ex ſeipſo petet. Quod fuiſſet tumidius, ſi criminis loco eſſe negaſ-

Pro Cælio.

ſet Cicero, Equitis Romani eſſe filium ſe defendente: at ille fecit hoc etiã fauorabile, cõiungẽdo cum iudicibus dignitatem ſuam. Equitis autem Romani eſſe filium, criminis loco poni ab accuſatoribus, neque his iudicãtibus oportuit, neque defendentibus nobis. Impudens,

tumultuosa, iracunda actio, omnibus indecora: sed vt quisque ætate, dignitate, vsu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem rixatores quosdam neque Iudicum reuerentia, neque agendi more ac modo contineri, quos ipso mẽtis habitu manifestum sit tam in suscipiẽdis, quàm in agẽdis causis nihil pensi habere. Profert enim mores plerunque oratio, & animi secreta detegit. Nec sine causa Græci prodiderũt, vt viuat, quenq; * etiam dicere. Humiliora illa vita, summissa adulatio, affectata scurrilitas, in rebus ac verbis parum modestis ac pudicis vilis pudor, in omni negotio neglecta authoritas: quæ ferè accidunt iis qui nimium aut blandi esse, aut ridiculi volunt. Ipsum etiam eloquentiæ genus alios aliud decet. Nam neque tam plenum, & erectum, & audax, & præcultum senibus conuenerit, quàm pressum, & mite, & limatum, & quale intelligi vult Cicero quũ dicit orationem suam cœpisse canescere: sicut vestibus quoque non purpura coccóque fulgentibus illa ætas satis apta sit. In iuuenibus etiam vberiora paulò, & penè periclitantia ferũtur. At in iisdem siccũ, & solicitum & contractum dicendi propositum, plerunque affectatione ipsa seueritatis inuisum est: quando etiã morum senilis authoritas immatura in adolescentibus creditur. Simpliciora militares decẽt. Philosophiã ex professo (vt quidam faciunt) ostẽtantibus, parũ decori sunt plerique orationis ornatus, maximéque ex affectibus, quos illi vitia dicunt. Verba quoque exquisitiora, & cõpositio numerosa tali proposito diuersa. Non enim solùm illa lætiora, qualia à Cicerone dicũtur, Saxa atque solitudines voci respõdent: sed etiam illa, quanquã plena sanguinis, Vos enim iam Albani tumuli atq; luci, vos inquam imploro atque testor, vósque Albanorũ obrutæ aræ, sacrorum Populi Romani sociæ & æquales. non

Actio indecora, fugienda.

Rixatores.

*ita

Eloquentiæ genus alios aliud decere.

Senes.

In Bruto.

Iuuenes.

Militares.

Philosophos.

Pro Archia.

Pro Milone.

cõueniant barbæ illi atque tristitiæ. At vir ciuilis, vereq; sapiẽs, qui se nõ otiosis disputationibus, sed administrationi Reip. dediderit (à qua lõgissimè isti qui philosophi vocantur, recesserunt) omnia quæ ad efficiendum oratione quod proposuerit valent, libẽter adhibebit: quũ prius quod honestũ sit, efficere in animo suo cõstituerit. Est quod principes deceat: aliis nõ concesseris. Imperatorũ ac triumphaliũ separata est aliqua ex parte ratio eloquentiæ: sicut Pompeius abunde disertus rerũ suarum narrator: & hic qui bello ciuili se interfecit, Cato, eloquens senator fuit. Idem dictũ, sæpe in alio liberum, in alio furiosum, in alio superbum est. Verba aduersus Agamemnonem à Thersite habita ridentur: da illa Diomedi, aliíve cui pari, magnum animum ferre præ se videbũtur. Ego te Consulem putẽ, inquit L. Crassus Philippo, quũ tu me nõ putes Senatorẽ? Vox honestissimæ libertatis: nõ tamen ferres quencũque dicentẽ. Negat se magni facere aliquis poetarũ, vtrum Cæsar ater an albus homo sit: insania. verte, vt idem Cæsar de illo dixerit, arrogantia est. Maior in personis obseruatio est apud Comicos Tragicósque. Multis enim vtuntur, & variis. Eadẽ & eorũ qui orationes aliis scribebãt, fuit ratio, & declamantium est. Non enim semper vt aduocati, sed plerũque vt litigatores dicimus. Verũ etiã in his causis quibus aduocamur, eadẽ differẽtia diligenter est custodienda. Vtimur enim fictione personarũ, & velut ore alieno loquimur: dandíque sunt iis quibus vocẽ accommodamus, sui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius Cæcus, aliter Cæcilianus ille, aliter Terẽtianus pater fingitur. Quid asperius lictore Verris, Vt adeas, tantũ dabis? Quid fortius illo, cuius inter ipsa verberũ supplicia vna vox audiebatur, Ciuis Romanus sum. Quàm dignæ Milonis in peroratione ipsa voces eo viro, qui pro

Principes. Imperatores.

Liberum in vno, furiosum in alio.

Iliad. β.

3. de Oratore.

Catullus.

Morum discrimen.

Pro Cælio.

Act. 7

Ibidem.

Republica ſeditioſum ciuem toties cōpeſcuiſſet, quíque inſidias virtute ſuperaſſet? Deniq; non modò quot in cauſa totidē in Proſopopœia ſunt varietates: ſed hoc etiam plures, quòd in his puerorũ, fœminarũ, populorum, mutarum etiam rerũ aſſimulamus affectus, quibus omnibus debetur ſuus decor. Eadem in iis pro quibus agemus obſeruanda ſunt. Aliter enim pro alio ſæpe dicendum eſt, vt quiſque honeſtus, humilis, inuidioſus, fauorabilis erit, adiecta propoſitorum quoque & anteactæ vitæ differentia. Iucundiſſima vero in Oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolētia. Sed illa quoque diuerſa bonum virum decēt, malos odiſſe, publica vice commoueri, vltũ ire ſcelera & iniurias: & omnia, vt initio dixi, honeſta. Nec tantùm quis & pro quo: ſed etiam apud quem dicas, intereſt. Facit enim & fortuna diſcrimen, & poteſtas: nec eadem apud principem, magiſtratum, ſenatorem, priuatum tamen liberum ratio eſt: nec eodem ſono publica iudicia, & arbitrorum diſceptationes aguntur. Nam vt orantem pro capite ſolicitudo deceat & cura, & omnes ad amplificandam orationē quaſi machinæ: ita in paruis rebus iudiciiſque vana ſint eadem, rideatúrque meritò qui apud diſceptatorem de re leuiſſima ſedens dicturus, vtatur illa Ciceronis confeſſione, Non modò ſe animo commoueri, ſed etiã corpore ipſo perhorreſcere. Quis verò neſciat quin aliud dicēdi genus poſcat grauitas ſenatoria, aliud aura popularis? quum etiam ſingulis iudicantibus, nō idem apud graues viros, quod leuiores: non idem apud eruditum, quod militarem ac ruſticum deceat: ſitque nōnunquam ſummittenda & contrahenda oratio, ne iudex eam vel intelligere vel capere non poſſit. Tempus quoque ac locus egent obſeruatione propria. Nam & tempus tum lætum, tum triſte, tum liberum, tum an-

Proſopopœia.

Apud quem dicas, referre.

Pro Milone.

Decorum ex conditione locorum & temporum.

gustum est. Atqui ad hæc omnia componendus Orator. Et loco publico priuatóne, celebri an secreto, aliena ciuitate an tua, in castris denique an foro dicas, interest plurimũ: ac suam quicque formam, & propriũ quendã modũ eloquẽtiæ poscit: quũ etiã in cæteris actibus vitæ non idem in foro, curia, campo, theatro, domi, facere cõueniat: & pleraque quæ natura nõ sunt reprehendẽda, atque ideo interim sunt necessaria, alibi quàm mos permiserit, turpia habeantur. Illud iam diximus, quanto plus nitoris & cultus demonstratiuæ materiæ, vt ad delectationẽ audiẽtium cõpositæ, quàm, quæ sunt in actu & contentione, suasoriæ iudicialésq; permittãt. Hoc adhuc adiiciendum, aliquas etiam quæ sunt egregiæ dicẽdi virtutes, quo minus deceant, effici conditione causarum. An quisquã tulerit reum in discrimine capitis, præcipuè qui apud victorẽ & principem pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis ac repetitis ex vetustate verbis, compositione quæ sit maximè à vulgari vsu remota, decurrentibus periodis, quàm lætissimis locis sentẽtiisque dicentẽ? Non perdant hæc omnia necessarium periclitanti solicitudinis colorẽ, petendúmque etiam innocentibus misericordiæ auxiliũ? Commoueatúrne quisquã eius fortuna, quẽ tumidũ ac sui iactantem, & ambitiosum institorem eloquentiæ in ancipiti sorte videat? Non: immò oderit reum verba aucupantem, & anxium de fama ingenii, & cui esse diserto vacet. Quod mirè M. Cælius in defensione causæ qua reus de vi fuit, comprehendisse mihi videtur, Ne cui vestrũ, atque etiam omniũ qui ad rem agendam adsunt, mens aut vultus molestior, aut vox immoderatior aliqua, aut denique, quod nimium est, iactantior gestus fuisse videatur. Atqui sunt quædam actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positæ: sententiolísne flen-

Lib. 8. cap. 3. Decorum ex conditione causarum.

Virtutes dicẽdi quasdam non semper decere.

Cælii defensio.

dum erit? Epiphonemata aut Enthymemata exorabũt? Non quicquid meris adiicietur affectibus, omnes eorũ diluet vires, & miserationem securitate laxabit? Agè, si de morte filii sui, vel iniuria quæ morte sit grauior, dicendum patri fuerit, aut in narrãdo gratiam illam expositionis quæ continget ex sermone puro atque dilucido, quæret, breuiter ac significanter ordinem rei protulisse contentus, aut argumenta diducet in digitos, & propositionum ac partitionũ captabit lepôrem? &, vt plerunq; in hoc genere moris est, intentione omni remissa loquetur? Quò fugerit interim dolor ille? vbi lachrymæ substiterint? vnde se in mediũ tam secura obseruatio artium miserit? Non ab exordio vsque ad vltimam vocem continuus quidam gemitus, & idem tristitiæ vultus seruabitur, si quidem volet dolorẽ suum etiam in audiẽtes transfundere? quem si vsquam remiserit, in animum iudicãtium non reducet. Quod præcipuè declamantibus (neque enim me pœnitet ad hoc quoq; opus meum, & curam susceptorum semel adolescentium respicere) custodiendum est, quo plures in schola finguntur affectus, quos non vt aduocati, sed vt passi subimus. Quum etiam hoc genus simulari litium soleat, quum ius mortis à senatu quidam, vel ob aliquam magnam infœlicitatem, vel etiam pœnitentiam petunt: in quibus non solùm non cãtare, quod vitium peruasit, aut lasciuire, sed ne argumentari quidem nisi mistis, & quidem ita, vt in ipsa probatione magis emineant, affectibus decet. Nam qui intermittere in agendo dolorem potest, videtur posse etiam deponere. Nescio tamen an huius (de quo loquimur) decoris custodia maximè circa eos, contra quos dicimus, examinanda sit. Nam sine dubio in omnibus statim accusationibus hoc agendũ est, ne ad eas libenter descendisse videa-

Declamantes quomodo affectibus vtantur.

Accusandum inuite.

mur. Ideóque mihi illud Caſſii Seueri non mediocriter diſplicet, Dii boni, viuo: & quò me viuere iuuet, Aſpernatem reum video. Nõ enim iuſta ex cauſa vel neceſſaria videri poteſt poſtulaſſe eum, ſed quadam accuſandi voluptate. Præter hoc tamen, quod eſt commune, propriam moderationem quædam cauſæ deſyderãt. Quapropter & qui curationem bonorũ patris poſtulabit, doleat eius valetudine: & quãlibet grauia filio pater obiecturus, miſerrimam ſibi oſtendat eſſe hanc ipſam neceſſitatem: nec hoc paucis modò verbis, ſed toto colore actionis, vt id eum non dicere modò, ſed etiã verè dicere appareat. Nec cauſanti pupillo ſic tutor iraſcatur vnquam, vt non remaneant amoris veſtigia, & ſacra quædam patris eius memoria. Iam quo modo contra abdicãtem patrem, querentem vxorem, agi cauſam oporteret, in libro, vt arbitror, ſeptimo dixi. Quando etiam aduocati voce vti deceret, quartus liber, in quo prooemii præcepta ſunt, cõtinet. Eſſe & in verbis quod deceat, aut turpe ſit, nemini dubiũ eſt. Vnum iam igitur huic loco quod eſt ſanè ſummæ difficultatis, adiiciendũ videtur, quibus modis ea quæ ſunt natura parũ ſpecioſa, quǽque nõ dicere, ſi vtrũlibet eſſet liberũ maluiſſemus, nõ tamẽ ſint indecora dicẽtibus. Quid aſperiorem habere frontem poteſt, aut quid aures hominũ magis reſpuunt, quàm quũ eſt filio filiíve aduocatis in matrẽ perorandũ? aliquãdo tamẽ neceſſe eſt, vt in cauſa Cluentii Habiti: ſed non ſemper illa via, qua cõtra Saſſiam Cicero vſus eſt: non quia non ille optimè, ſed quia plurimum refert, qua in re, & quomodo lædat. Itaque illa quum filii caput palàm impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen quæ ſola ſupererãt, diuinè Cicero ſeruauit. Primum, ne obliuiſceretur reuerẽtiæ quæ parentibus debetur: deinde, vt repetitis altius cauſis, di-

Moderatio cauſarũ quarundam propria.

Cap. de Qualitate.

Turpia vt decora fiant ex perſonarũ tractatione.

Decorum in oratione pro Cluentio à Cicerone ſeruatum.

ligentissimè ostenderet, quàm id quod erat in matrem dicturus, non oporteret modò fieri, sed etiam necesse esset. Primáque hæc expositio fuit, quanquam ad præsentem quæstionem nihil pertinebat. adeò in causa difficili atque perplexa nihil prius intuendũ credidit, quàm quid deceret. Fecit itaq; nomen parentis non filio inuidiosum, sed ipsi in quam dicebatur. Potest tamen aliquando mater & in re leuiore aut minus infesta contra filium stare: tum lenior atque summissior decebit oratio. Nam & satisfaciendo, aut nostram minuemus inuidiam, aut etiam in diuersum eam transferemus: & si grauiter dolere filium palàm fuerit, credetur abesse ab eo culpa, fiétque vltrò miserabilis. Auertere quoque in alios crimen decet, vt fraude aliquorum concita credatur: & omnia nos passuros, nihil asperè dicturos, testandum: vt etiam si non possimus non cõuitiari, nolle videamur. Etiam siquid obiiciendum erit, officium est patroni, vt id filio inuito, sed fide cogẽte facere credatur. Ita poterit vterque laudari. Quod de matre dixi, de vtroque parente accipiendum est. Nam inter patres etiam filiósque quum interuenisset emancipatio, litigatum scio. In aliis quoque propinquitatibus custodiendum est, vt inuiti, & necessariò, & parcè iudicemur dixisse: magis autem aut minus, vt cuique personæ debetur reuerentia. Eadem pro libertis aduersus patronos obseruãtia. Et vt semel plura complectar, nunquam decebit sic aduersus tales agere personas, quo modo contra nos agi ab hominibus conditionis eiusdem iniquo animo tulissemus. Præstatur hoc aliquãdo etiã * dignitatib', vt libertatis nostræ ratio reddatur, ne quis nos aut petulantes in lædendis his, aut etiam ambitiosos putet. Itaque Cicero quanquam erat in Cottã grauissimè dicturus, neque aliter agi P. Oppii causa pote-

* dignationibus.

Excusatio.

rat, longa tamen præfatione excusauit officii sui necessitatem. Aliquādo etiam inferioribus, præcipuéq; adulescentulis parcere aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cælio cōtra Atracinū, vt eū nō inimicè corripere, sed penè patriè monere videatur. Nam & iuuenis, & nobilis, & non iniusto dolore venerat ad accusandum. Sed in iis quidem, in quibus vel iudici, vel etiam assistentibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor: illic plus difficultatis, vbi ipsos contra quos dicimus, veremur offendere. Duæ simul huiusmodi personæ Ciceroni pro Murena dicenti obstiterunt, M. Catonis, Seruiíque Sulpitii. quàm decenter tamen Sulpitio quum omnes concessisset virtutes, scientiam petendi Cōsulatus ademit? Quid enim aliud esset quo se victum homo nobilis, & iuris antistes magis ferret? Vt verò rationē defensionis suæ reddidit, quū se studuisse petitioni Sulpitii contra honorem Murenæ, non idem debere accusationi contra caput, diceret? Quàm molli autem articulo tractauit Catonem, cuius naturam summè admiratus, non ipsius vitio, sed Stoicæ sectæ, quibusdam in rebus factam duriorem videri volebat? vt inter eos non forensem contentionem, sed studiosam disputationē crederes incidisse. Hæc est profectò ratio, & certissimum præceptorū genus, illius viri obseruatio, vt quum aliquid detrahere salua gratia velis, concedas alia omnia: in hoc solo vel minus peritum quàm in cæteris, adiecta, si poterit fieri, etiam causa cur ita sit: vel paulò pertinaciorem, vel credulum, vel iratum, vel impulsum ab aliis. Hoc illis commune remedium est, si in tota actione æqualiter appareat non honor modò, sed etiam charitas: præterea causa sit nobis iusta sic dicendi: neque id moderatè tantùm faciamus, sed etiā necessarió. Diuersum ab hoc, sed facilius, quum

Quomodo tractādi quos offendere veremur.

Detrahēdi ratio cū gratia.

hominum aut alioqui turpium, aut nobis inuiſorum quædam facta laudanda ſunt. Decet enim rem ipſam probare in qualicunque perſona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio inimiciſſimis antea ſibi hominibus, & in quos orationes etiam ſcripſerat. Verùm cauſa iuſta fit fatendo non ſe de ingenii fama, ſed de fide eſſe ſolicitum. Difficilior ei ratio in iudicio Cluentiano fuit, quum Scamandrum neceſſe haberet dicere nocentem, cuius egerat cauſam. Verùm illud elegantiſſimè quũ eorum à quibus ipſe productus eſſet, preces, tum etiam adoleſcẽtiam ſuam excuſat: detracturus alioqui plus authoritatis, ſi in cauſa præſertim ſuſpecta, ſe eum eſſe, qui temerè nocẽtes reos ſuſciperet, fateretur. Apud iudicem verò, quod aut propter alienum cõmodum in cauſa quam ſuſceperimus, aut ſuum, vt perſuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditiſſima. Fiducia enim iuſtitiæ eius, non cauſæ, nihil nos timere ſimulabimus. Ipſe erit gloria inflandus, vt tanto clarior futura ſit fides ac religio in pronuntiando, quanto minus vel offenſæ vel vtilitati ſuæ indulſerit. Hoc modo & apud eos à quibus appellatum erit, ſi fortè ad eoſdem remittentur, adiicienda ratio vel neceſſitatis alicuius, ſi id cauſæ cedit, vel erroris, vel ſuſpicionis. Tutiſſimum ergo pœnitentiæ confeſſio, & ſatiſfactio culpæ: perducendúſque omni modo iudex ad iræ pudorem. Accidit etiam nõnunquam, vt eandem cauſam, de qua pronuntiauit, cognoſcat iterum: tum illud quidem commune, apud alium nos iudicem diſputaturos de illius ſententia non fuiſſe: neque enim emendari ab alio quàm ab ipſo fas eſſe: cæterùm ex cauſa, vt quæque permittet, aut ignorata quædam, aut defuiſſe teſtes, aut (quod timidiſſimè, & ſi nihil aliud planè fuerit, dicendũ eſt) patronos * non ſatiſfeciſſe. Succurret etiam, ſi apud alios iudices age-

Quo pacto perſona inimici aut parũ honeſti, aut aliquod eius factũ laudandum.

Iudicis perſona.

Quomodo apud eũdẽ iterum agendũ.

* nõ ſuffeciſſe.

tur: vt in secũda assertione, aut in Centumuiralibus iudiciis duplicibus, parte victa. Decẽtius erit, quoties cõtigerit seruare Iudicum pudorẽ: de qua re latius in probationum loco dictũ est. Potest euenire, vt in aliis reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus: vt obiicit Tubero Ligario, quòd in Aphrica fuerit. Et ambitus quidam damnati, recuperandæ dignitatis gratia reos eiusdẽ criminis detulerunt: vt in scholis luxuriantem patrem luxuriosus ipse iuuenis accusat. Id quàm decenter fieri possit, equidem non inuenio, nisi aliquid reperiatur quod intersit, persona, ætas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuuenem se patre hæsisse, illum à senatu missum non ad bellum, sed ad frumentum coemendũ ait, vt primùm licuerit, à partibus recessisse: Ligariũ & perseuerasse, & non pro Cn. Põpeio, inter quem & Cæsarẽ dignitatis fuerit cõtentio, quũ saluã vterque Rempublicam vellet, sed pro Iuba atque Afris inimicissimis populo Romano stetisse. Cæterùm vel facillimum est ibi alienam culpam accusare, vbi fateris tuam. Verùm id iam iudicis est, non actoris. Quòd si nulla contingit excusatio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim videri satis emendatus, qui in odium eorum in quibus errauerat, ipse conuersus est. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipsa rei non indecens faciunt: vt quum pater ex meretrice natum, quòd amet meretricem in matrimonium, abdicat. Scholastica materia, sed non quæ nõ possit accidere. Hîc igitur multa non deformiter dicet: vel quòd omnium sit votum parentum, vt honestiores quàm sint ipsi, liberos habeant: nam & filia nata, meretrix eam mater pudicã esse voluisset: vel quòd humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere) vel quod nõ habuerit patrem qui moneret: quin eo minus faciendum filio fuisse, ne renouaret domus pudorem, & ex-

Lib. 5. cap. 2.

Reprehendendi quæ feceris, ratio.

Pœnitẽtiæ color.

probraret patri nuptias, matri prioris vitæ necessitatẽ: ne denique legem quandam suis quoque subinde liberis daret: & credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitudo, quã nunc hic pater ferre non possit. alia prætereo. Neq; enim nũc declamamus, sed ostendimus nonnunquam posse ipsis incommodis dicẽtem bene vti. illic maior æstus, vbi quis pudenda queritur, vt stuprum præcipuè in maribus: aut os prophanatum. Nõ dico si loquatur ipse (nam quid aliud ei quàm gemitus ac fletus & execratio vitæ conueniat? vt iudex intelligat potius dolorem illum quàm audiat?) sed patrono quoq; per similes affectus eundum erit, quia hoc iniuriæ genus verecũdius inest passis quàm ausis. Mollienda est in plerisq; alio colore asperitas orationis, vt Cicero de proscriptorum liberis fecit, Quid enim crudelius, quàm homines honestis parẽtibus ac maioribus natos à Republica summoueri? Itaq; durum id esse summus ille tractãdorũ animorũ artifex confitetur: sed ita legibus Syllæ * cohærere statũ ciuitatis affirmat, vt his solutis stare ipsa nõ possit. Assecutus itaq; est, vt aliquid eorũ quoq; causa videretur facere, contra quos diceret. Illud etiam in iocis monui, quàm turpis esset fortunæ insectatio, & ne in totos ordines, aut gẽtes, aut populos petulantia incurreret. Sed interim fides patrocinii cogit, quædam de vniuerso genere aliquorum hominũ dicere, vt libertinorum, vel militum, vel publicanorum, vel similiter aliorum: in quibus omnibus cõmune remedium est, vt ea quæ lædunt, non libenter tractare videaris: nec in omnia impetum facias, sed in id quod expugnandum est: & reprehendẽs, alia laude compenses. Si milites cupidos dicas esse, nõ mirum, quòd periculorũ ac sanguinis maiora sibi deberi præmia putent: eosdem petulãtes, & hoc fieri, quòd bellis magis quàm paci as-

Quomodo de pudendis querendũ sit, & aspera mollienda.

* contineri.

Ordinis ciuiũ insectandi ratio.

In milites.

In libertinos. ſueuerint, libertinis detrahenda eſt authoritas: licet his teſtimonium reddere induſtriæ, per quam exierint de ſeruitute. Quod ad nationes exteras pertinet, Cicero variè detracturus Græcis teſtibus fidē, doctrinam his concedit ac literas: ſéque eius gentis amatorem eſſe profitetur. Sardos contemnit, Allobrogas vt hoſteis inſectatur: quorū nihil tunc quum diceretur, parum aptum, aut remotum à cura decoris fuit. Verborum etiā moderatione detrahi ſolet ſiqua eſt rei inuidia, ſi aſperum dicas nimium ſeuerū: iniuſtum perſuaſione labi, pertinacem, vltra modum tenacem eſſe propoſiti: plerunque velut ipſos coneris ratione vincere, quod eſt molliſſimum. Indecorum eſt ſuper hæc omnia nimium: ideóque etiam quod natura rei ſatis aptum eſt, niſi modo quoque temperetur, gratiam perdit. Cuius rei obſeruatio iudicio magis quodam ſentiri, quàm præceptis tradi poteſt quantum ſatis ſit, & quantum recipiant aures. Non habet hæc res menſurā, & quaſi pondus: quia vt in cibis, alia aliis magis complent. Adiiciendum etiam breuiter videtur, quòd ferè dicendi virtutes diuerſiſſimæ, non ſolùm ſuos amatores habeant, ſed ab eiſdem ſæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco ſcribit id eſſe optimum, quod quum te facilè credideris conſequi imitatione, non poſſis. Alio verò, non ſe id egiſſe, vt ita diceret quomodo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quomodo nemo. Quod poteſt pugnare inter ſe videri. Verùm vtrunque, ac meritò, laudatur. Cauſa enim modóque diſtat: quia ſimplicitas illa, & velut ſecuritas inaffectatæ orationis, mirè tenues cauſas decet: maioribus illud admirabile dicēdi genus magis conuenit. In vtroque eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti ſe poſſe conſequi credent, neutrum qui intelligunt.

Pro Flacco, Vareno, Fonteio.

Inuidiæ detrahendæ ratio.

Nimiū omne indecorum.

Virtutes diuerſæ.

In Oratore.

De memoria. CAP. II.

MEMORIAM quidam naturæ modò esse munus existimauerũt, éstq; in ea nõ dubiè plurimùm: sed ipsa excolendo, sicut alia omnia, augetur: & totus de quo diximus, adhuc inanis est labor, nisi cæteræ partes hoc velut spiritu continentur. Nam & omnis disciplina memoria constat, frustráq; docemur, si quicquid audimus, præterfluat: & exemplorum, legum, responsorum, dictorum, benéque factorum velut quasdam copias, quibus abundare, quásque in promptu semper habere debet Orator, eadẽ illa vis repræsentat. Neque immeritò thesaurus hic eloquentiæ dicitur. Sed non firmè tantùm continere, verumetiam citò percipere, multa acturos oportet: nec quæ scripseris modò, iterata lectione complecti: sed in cogitatis quoque rerum ac verborum contextum sequi, & quæ sint ab aduersa parte dicta, meminisse, nec vtique eo quo dicta sunt ordine refutare, sed oportunis locis ponere. Quid? extemporalis oratio non alio mihi videtur mentis vigore constare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi sumus, intuenda sunt. ita quum semper cogitatio vltra id quod est, longius quærit, quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriã deponit, quod illa quasi media quædam manus acceptum ab inuentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorãdum, quid sit, quod memoriã faciat, quanquam plerique imprimi quædam vestigia nostro animo, quæ velut in ceris annulorum signa seruentur, existimant. Neque ero tam credulus, vt quasi* habitu tardiorem firmiorémque memoriam fieri putem. Eius autem quod ad animum pertinet, magis admirêre naturam, subitò res vetustas tanto ex interuallo repetitas reddere se & offerre, nec tantùm requirentibus, sed etiam sponte interim: nec vigilantibus, sed etiam quietè cõpositis magis: éoque illa quoque anima-

Memoriæ cõmendatio ab vtilitate.

Oratori vtilia.

Thesaurus eloquentiæ Memoria.

Vis memoriæ.

*abitu

lia, quæ carere intellectu videmus, meminerunt, & agnoscunt, & quanlibet longo itinere diducta, ad assuetas sibi sedes reuertuntur. Quid? non hæc varietas mira est, excidere proxima, vetera inhærere? hesternorum immemores, acta pueritiæ recordari? Quid? quòd quædam requisita se occultant, & eadem fortè succurrũt: nec manet semper memoria, sed aliquando etiam redit? Nesciretur tamen quanta vis esset eius, quãta diuinitas illa, nisi in hoc lumen orandi vim extulisset. Non enim rerũ modò, sed etiam verbòrum ordinem præstat: nec ea pauca contexit, sed durat propè in infinitũ, & in longissimis actionibus prius audiendi patiẽtia, quàm memoriæ fides deficit. Quod & ipsum argumentum est, subesse artem aliquam, iuuaríque ratione naturam: quum iidem docti facere illud, indocti & inexercitati non possimus. quanquam inuenio apud Platonem obstare memoriæ, vsum literarũ: videlicet quòd illa quæ scriptis reposuimus, velut custodire desinimus, & ipsa securitate dimittimus. Nec dubiũ est, quin plurimùm in hac parte valeat mentis intentio, & velut acies luminũ à prospectu rerũ quas intuetur, non auersa. Vnde accidit, vt quæ per plures dies scribimus ediscendi causa, cogitatione ipsa contineat. Artem autẽ memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides: cuius vulgata fabula est, Quum pugili coronato carmẽ quale cõponi victoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegata ei pecuniæ pars est, quòd more Poetis frequẽtissimo digressus, in laudes Castoris & Pollucis exierat: quapropter partem ab iis petere, quorum facta celebrasset, iubebatur: & persoluerunt, vt traditũ est. Nam quum esset grande conuiuium in honorem eiusdem victoriæ, atque adhibitus ei cœnæ Simonides, nũtio est excitus, quòd eum duo iuuenes equis aduecti desyderare maiorem in modum dicebantur. Et illos quidẽ nõ inuenit, fuisse tamẽ gratos erga

In Phædro & Timæo.

Artificiosæ memoriæ inuẽtor Simonides.

ſe, exitu cōperit. Nam vix eo limen egreſſo, triclinium illud ſupra cōuiuas corruit, atque ita contudit, vt nō ora modò oppreſſorum, ſed membra etiā omnia requirentes ad ſepulturam propinqui, nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur memor ordinis quo quiſque diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe. Eſt autem magna inter authores diſſentio, Glaucó ne Caryſtio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ ſcriptum ſit id carmen: & Pharſali fuerit hæc domus, vt ipſe quodam loco ſignificare Simonides videtur, atque Apollodorus, & Eratoſthenes, & Euphorion, & Lariſſæus Eurypylus tradiderunt: an Granone, vt Apollas Callimachus, quem ſecutus Cicero 2. de Orat. hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Theſſalū periſſe in eo conuiuio conſtat, adiicitur ſororis filius: putant & ortos pleroſq; ab illo Scopa, qui maior ætate fuerit: quanquam mihi totum de Tyndaridis fabuloſum videtur: neque omnino huius rei meminit vſquā Poeta ipſe profectò nō taciturus de tāta ſua gloria. Ex hoc Simonidis facto notatum videtur, iuuari memoriam ſignatis animo ſedibus, ídque credere ſuo quiſq; experimēto. Nam quum in loca aliqua poſt tempus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantùm, ſed etiā quæ in his fecerimus reminiſcimur, perſonǽque ſubeunt, nōnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentē reuertūtur. Nata eſt igitur, vt in pleriſque, ars ab experimento. Loca diſcūt quàmmaxi mè ſpatioſa, multa varietate ſignata, domū fortè magnā, & in multos diductam receſſus. In ea quicquid notabile eſt, animo diligenter affigitur, vt ſine cūctatione ac mora parteis eius omnes cogitatio poſſit percurrere. Et primus hic labor eſt, non hærere in occurſu. Plus enim quàm firma debet eſſe memoria, quæ aliam memoriam adiuuet. Tum quæ ſcripſerunt, vel cogitatione complectuntur, & alio ſigno quo moneātur, notant: quod eſſe vel ex re tota

Ars cōfirmandæ memoriæ.

poteſt, vt de nauigatione, militia: vel ex verbo aliquo. Nã etiam excidentes, vnius admonitione verbi in memoriã reponuntur. Sit autem ſignum nauigationis, vt anchora: militiæ, vt aliquid ex armis. Hæc itaque digerũt, primum ſenſum vel locũ veſtibulo quaſi aſſignant, ſecundum atrio, tum impluuia circumeunt, nec cubiculis modò, aut exhedris, ſed ſtratis etiam ſimilibúſque per ordinem committunt. Hoc facto, quũ eſt repetenda memoria, incipiũt ab initio loca hæc recẽſere, & quod cuique crediderunt, repoſcunt, & eorum imagine admonentur: vt quanlibet multa ſint quorum meminiſſe oporteat, ſint ſingula connexa quodam choro, ne errent cõiungentes prioribus ſequentia ſolo ediſcendi labore. Quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere longo, vt vrbium ambitu, & picturis fieri poteſt. Etiam fingere ſibi has imagines licet. Opus eſt ergo locis, quæ vel finguntur, vel ſumũtur: imaginibus, vel ſimulachris, quæ vtique fingenda ſunt. Imagines notæ ſunt, quibus ea quæ ediſcenda ſunt, notamus: vt quomodo Cicero dicit, locis pro cera, ſimulachris pro literis vtamur. Illud quoque ad verbũ ponere, optimum fuerit. Locis eſt vtẽdum multis, illuſtribus, explicatis modicis interuallis: imaginibus* aliquid agentibus, acribus, inſignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animũ poſſint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in XII ſignis per quæ Sol meat, trecenos & ſexagenos inuenerit locos. Vanitas nimirũ fuit atque iactatio circa memoriã ſuam potius arte quàm natura gloriãtis. Equidẽ hæc ad quædã prodeſſe non negauerim, vt ſi rerũ nomina multa per ordinẽ audita, reddẽda ſint. Nanq; in iis quæ didicerũt locis reponũt res illas: mẽſam, vt hoc vtar, in veſtibulo: in atrio, puluinũ, & ſic cætera: deinde relegentes, inueniũt vbi poſuerint. Et forſitã in hoc ſunt adiuti, qui auctione dimiſſa, quid cuiq; vendidiſſent, teſtibus

Loca & imagines.

2. de Orat. & in Partition.

*autem

Locorum & imaginum nimis minutim facta cõciſio, perpetuis operationibus parum apta.

argentariorum tabulis reddiderũt. Quod præstitiſſe Hortenſium dicunt. Minus idem proderit in ediſcendis quæ orationis perpetuæ erũt. Nam & ſenſus non eandẽ imaginem quam res habent, quum alterum fingendum ſit, & horum tamen vtrunque commonet. Sed cum ſermonis alicuius habitu verborũ contextus eadem arte quomodo comprehẽdetur? Mitto quòd quædã nullis ſimulachris ſignificari poſſunt, vt certæ cõiunctiones. habeamus enim ſanè, vt qui notis ſcribunt, certas imagines omnium, & loca ſcilicet infinita, per quæ verba, quæ ſunt in quinque cõtra Verrem ſecundæ actionis libris, explicentur, vt meminerimus etiam omnium quaſi depoſitorum: nónne impediri quidem eorum quæ dicit, decurſum neceſſe eſt duplici memoriæ cura? Nã quomodo poterunt copulata fluere, ſi propter ſingula verba ad ſingulas formas reſpiciendum erit? Quare & Carneades, & Scepſius (de quo modò dixi) Metrodorus, quos Cicero dicit vſos hac exercitatione, ſibi habeant ſua, nos ſimpliciora tradamus. Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediſcere (laborat enim maximè onere) & hæ partes non ſint perexiguæ. alioqui nimis multæ erunt, & eam diſtinguent atque concident. Nec vtique certum imperauerim modum, ſed maximè vt quiſque finietur locus: niſi fortè tam ſit numeroſus, vt ipſe quoque diuidi debeat. Dandi ſunt certi quidam termini, vt contextum verborum (qui eſt difficilimus) continuet crebra meditatio, partes deinceps ipſas repetitus ordo cõiungat. Non eſt inutile, quo facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarũ recordatio commoneat, & quaſi excitet memoriam. Nemo enim ferè tam infœlix, vt cuique loco ſignũ deſtinauerit, neſciat: vt ſi erit tardus ad hoc, eo quoq; adhuc remedio vtatur, vt ipſæ excitent notæ. Hinc eſt ex illa arte nõ inutile, attendere ſigna ad eos qui exciderunt ſenſus: anchoram (vt

Seneca lib. 1. declam.

2. de Orat.

Orationis longioris memoria cõplectendæ præcepta.

supra posui) si de naue dicendum esset: spiculū, si de prælio. Multùm enim signa faciūt, & ex alia memoria venit alia: vt quum translatus annulus vel alligatus cōmoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc adstringunt, quæ memoriam ab aliquo simili transferunt ad id quod continendum est: vt in nominibus, si Fabius fortè sit tenendus, referamus ad illum cunctatorē, qui excidere non potest: aut ad aliquem amicum, qui idem vocetur. quod est facilius in Apris, & Vrsis, & Nasone, aut Crispo, vt id memoriæ affigatur, vnde sunt nomina. Origo quoq; aliquādo declinatorum tenēdi magis causa est, vt in Cicerone, Verrio, Aurelio, si debet inseri. Illud neminē non iuuabit, iisdem quibus scripserit ceris, ediscere. Sequitur enim vestigiis quibusdam memoriam, & velut oculis intuetur, nō paginas modò, sed versus propè ipsos, qui tum dicit similis legenti. Iam verò si litura aut adiectio aliqua aut mutatio interueniat, signa sunt quædam quæ intuentes errare nō possumus. Est ratio, vt illi de qua primùm locutus sum, arti non dissimilis: ita (siquid me experimēta docuerunt) & expeditior & potentior, ediscere tacitè. Nam id quoque est, quod tum erat optimū, si non subirent velut otiosum animum plerunque aliæ cogitationes, propter quas excitandus est voce, vt duplici motu iuuetur memoria, dicendi & audiendi. Sed hæc vox sit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quòd acrior est oculorum quàm aurium sensus: in parte iuuari potest, quòd quum semel aut bis audierit, continuò illi memoriā suam experiri licet, & cum legente cōtendere. Nam & alioqui id maximè faciendum est, vt nos subinde tentemus: quia cōtinua lectio, & quæ magis, & quæ minus hærēt, æqualiter transit. In experiendo teneásne, & maior intentio est, & nihil superuacui temporis perit, quo etiam quæ tenemus, repeti solent; ita sola

Similia maximè memoriā renouant.

Triplex ediscendi ratio.

Ediscere tacitè.

Ediscere legendo, & audiendo.

quæ exciderũt,retractãtur,vt crebra reiteratione firmentur:quanquã solent hoc ipso maximè hærere,quòd exciderunt. Illud ediscendo scribẽdóque cõmune est,vtrique plurimùm cõferre bonam valetudinem, digestum cibũ, animum cogitationibus aliis liberũ. Verùm & in his quæ scripsimus,cõplectendis,multùm valent,& in iis quæ cogitamus,continendis,propè solæ (excepta,quæ potissima est,exercitatione)diuisio & compositio. Nam qui rectè diuiserit,nunquam poterit in rerũ ordine errare. Certa sunt enim non solùm in digerẽdis quæstionibus, sed etiam in exequendis, si modò rectè dicimus, prima ac secunda, & deinceps.cohærétq; omnis rerũ copulatio, vt ei nihil nec subtrahi sine manifesto intellectu,nec inseri possit. An verò Scæuola in lusu duodecim scruporũ,quum prior calculum promouisset, essétque victus, dum rus tendit,repetito totius certaminis ordine,quo dato errasset,recordatus rediit ad eum quicum luserat,ísque ita factum esse cõfessus est : minus idem ordo valebit in oratione, præsertim totus nostro arbitrio constitutus, quum tantũ ille valeat alternus? Etiam quæ bene composita erunt,memoriã serie sua ducẽt. Nam sicut facilius versus ediscimus,quàm prosam orationem : ita prosam vinctam, quàm dissolutã. Sic cõtingit, vt etiam quæ ex tempore videbantur effusa,ad verbum repetita reddãtur. quod meæ quoque mediocritatem memoriæ sequebatur, siquando interuentus aliquorũ,qui hunc honorẽ mererentur,iterare declamationis partem coegisset.nec est mẽdacio locus, saluis qui interfuerunt. Siquis tamen vnã maximámque à me artẽ memoriæ quærat, exercitatio est,& labor: multa ediscere,multa cogitare,& (si fieri potest)quotidie potentissimũ est. Nihil æquè vel augetur cura, vel negligentia intercidit. Quare & pueri statim,vt præcepi,quàmplurima ediscant:& quæcunque ætas operã iuuandæ studio memoriæ

Memoriæ cõducentia.

Diuisio & cõpositio.

Scæuolæ in lusu scruporũ memoria.

Quintiliani memoria.

Ars summa.

dabit, deuoret initio tædiũ illud & ſcripta & lecta ſæpius reuoluendi, & quaſi eundem cibum remandendi. Quod ipſum hoc fieri poteſt leuius, ſi pauca primùm, & quæ* tædium nõ afferant, cœperimus ediſcere: tum quotidie adiicere ſingulos verſus, quorum acceſſio labori ſenſum incrementi non afferat, in ſummã ad infinitum vſque perueniat: & poetica prius, tum oratorum, nouiſſimè etiã ſolutiora numeris, & magis ab vſu dicendi remota, qualia ſunt Iuriſconſultorum. Difficiliora enim debent eſſe quæ exercent, quò ſit leuius ipſum illud in quod exercent: vt Athletæ ponderibus plumbeis aſſuefaciunt manus, quibus vacuis & nudis in certamine vtendum eſt. Non omittam etiam, quod quotidianis experimentis deprehenditur, minimè fidelem eſſe paulò tardioribus ingeniis recentem memoriam. Mirum dictu eſt, nec in promptu ratio, quantũ nox interpoſita afferat firmitatis, ſiue quieſcit labor ille, cuius ſibi ipſa fatigatio obſtabat, ſiue maturatur, atque concoquitur, ſeu firmiſſima eius pars eſt recordatio, quæ ſtatim referri non poterant, cõtexuntur poſtero die: cõfirmátque memoriam idem illud tempus, quod eſſe in cauſa ſolet obliuionis. Etiam illa præuelox ferè citò effluit, & velut præſenti officio functa nihil in poſterũ debeat, tanquam dimiſſa diſcedit. Nec eſt mirum magis hærere animo, quæ diutius affixa ſint. Ex hac ingeniorum diuerſitate nata dubitatio eſt, an ad verbum ſit ediſcendum dicturis, an vim modò rerum atque ordinem complecti ſatis ſit: de quo ſine dubio nõ poteſt in vniuerſum pronũtiari. Nam ſi memoria ſuffragatur, tẽpus non deſit, nulla me velim ſyllaba effugiat: alioqui etiã ſcribere ſit ſuperuacuũ. Idq; præcipuè à pueris obtinendũ, atq; in hanc conſuetudinẽ memoria, exercitatione redigẽda, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideóque & admoneri, & ad libellum reſpicere, vitioſum, quòd libertatem negligentiæ facit:

*odium

Noctis commoda.

An ad verbũ ediſcendum.

nec quiſquam ſe parum tenere iudicat, quod ne ſibi excidat nõ timet. Inde interruptus actionis impetus, & reſiſtens ac ſalebroſa oratio, & qui dicit ediſcẽti ſimilis, etiã omnem bene ſcriptorũ gratiam perdit vel hoc ipſo, quòd ſcripſiſſe ſe cõfitetur. Memoria autem facit etiã prompti ingenii famã, vt illa quæ dicimus, non domo attuliſſe, ſed ibi protinus ſumpſiſſe videamur: quod & Oratori & ipſi cauſæ plurimum confert. Nam & magis miratur, & minus timet iudex quæ nõ putat aduerſus ſe præparata. Idque in actionibus inter præcipua ſeruandum eſt, vt quædam etiam quæ optimè vinximus, velut ſoluta enuntiemus: & cogitantibus nonnunquam, & dubitantibus ſimiles quærere videamur quæ attulimus. Ergo quid ſit optimũ, neminem fugit. Si verò aut memoria natura durior erit, aut nõ ſuffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia ſe verba alligare, quũ obliuio vnius eorum cuiuſlibet, aut deformem hæſitationem, aut etiã ſilentium inducat. Tutiúſque multo, comprehenſis animo rebus ipſis, libertatem ſibi eloquẽdi relinquere. Nam & inuitus perdit quiſque id quod elegerat verbũ, nec facilè reponit aliud, dum id quod ſcripſerat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remedium eſt, niſi in iis qui ſibi facultatem aliquã dicendi ex tẽpore parauerunt. Quòd ſi cui vtrunque defuerit, huic omittere totum omnino actionum laborẽ, ac ſiquid in literis valet ad ſcribendum potius ſuadebo conuertere. Sed hæc rara infœlicitas erit. Cæterum quantum natura ſtudióque valeat memoria, vel Themiſtocles teſtis: quem vnum intra annũ optimè locutũ eſſe Perſicè cõſtat: vel Mithridates, cui duas & viginti linguas, quot nationibus imperabat: traditur notas fuiſſe: vel Craſſus ille diues, qui quũ Aſiæ præeſſet, quinq; Græci ſermonis differẽtias ſic tenuit, vt qua quiſque apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ſibi ius redditum ferret: vel Cyrus, quẽ

Quid in debili memoria.

Exempla memoriæ.

Thucydides 1. Plin. lib. 7. Val. 8.

omnium militũ tenuisse creditũ est nomina. Quin semel auditos quanlibet multos versus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiã esse nunc qui facerẽt, sed mihi nunquam vt ipse interessem contigit: habenda tamen fides est vel in hoc, vt qui crediderit, & speret.

De pronuntiatione. CAP. III.

PRONVNTIATIO à plerisque actio dicitur. sed prius nomẽ à voce, sequens à gestu videtur accipere. Nanque actionem Cicero aliàs quasi sermonem, aliàs eloquentiam quandam corporis dicit. Idem tamẽ duas eius partes facit, quæ sunt eædem pronuntiationis, vocem, atque motum. Quapropter vtraque appellatione indifferẽter vti licet. Habet autẽ res ipsa miram quandam in orationibus vim ac potestatem. Neque enim tam refert qualia sint quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quo modo efferantur: nã ita quisque vt audit, mouetur. Quare neque probatio vlla quæ modò venit ab Oratore, tam firma est, vt non perdat vires suas nisi adiuuetur asseueratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse est, nisi voce, vultu, totius propè habitu corporis inardescãt. Nam quũ hæc omnia fecerimus, fœlices, tamen si nostrũ illum ignem iudex conceperit: ne dum eum supini securíque moueamus, & ipse nostra oscitatione soluatur. Documento sunt vel scenici actores, qui & optimis poetarũ tantum adiiciũt gratiæ, vt nos infinitè magis eadem illa audita quàm lecta delectent, & vilissimis etiam quibusdam impetrent aures, vt quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequẽs in theatris. Quòd si in rebus quas fictas esse scimus, & inanes, tantum pronuntiatio potest, vt iram, lachrymas, solicitudinem afferat, quanto plus valeat necesse est vbi & credimus? Equidem vel mediocrem orationem commendatam viribus actionis affirmauerim plus habituram esse momenti, quàm optimam eadem il-

3. de Orat. & in Orat.

Pronũtiationis laus.

la destitutam. Siquidem & Demosthenes quid esset in toto dicendi opere primũ, interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidémque secundum ac tertium locum, donec ab eo quæri desineret: vt eam videri possit non præcipuã, sed solam iudicasse. Ideóque ipse tam diligẽter apud Andronicũ Hypocriten studuit, vt admirantibus eius orationẽ Rhodiis, non immerito AEschines dixisse videatur, Quid si ipsum audissetis? Et M. Cicero in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis consecutũ, quàm eloquẽtia tradit. Eadem C. Gracchũ in deflenda fratris nece, totius populi Romani lachrymas concitasse: Antonium & Crassum multum valuisse, plurimum verò Q. Hortensium: cuius rei fides est, quòd eius scripta tantùm intra famam sunt, qui diu princeps oratorum, aliquando æmulus Ciceronis existimatus est, nouissimè quoad vixit, secũdus: vt appareat placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et hercle quũ valeant multum verba per se, & vox propriam vim adiiciat rebus, & gestus motúsque significet aliquid, profectò perfectũ quiddam fieri, quũ omnia coierint necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiusque animi tulit, actionem iudicent fortiorem, & solam viris dignam: sed non alii ferè, quàm qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, vt affectata, & parũ naturalia solent improbare, vel qui verborum atque ipsius etiam soni rusticitate, vt L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis affectant. Verùm illi persuasione sua fruantur, qui hominibus, vt sint Oratores, satis putant nasci: nostro labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi vbi natura cura iuuetur. In hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse naturæ. Nam certè bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in iis

3. de Orat. in Bruto.

Ibidem.

3. de Orat. & in Bruto.

Orator nascitur.

quæ ſubitò dicenda erunt, facilitas prompta defuerit: nec ſi inemendabilia oris incõmoda obſtabunt, corporis etiã poteſt eſſe aliqua tãta deformitas, vt nulla arte vincatur. Sed ne vox quidẽ niſi liberalis, actionem habere optimã poteſt. Bona enim firmáque, vt volumus, vti licet: mala vel imbecilla & inhibet multa, vt inſurgere, exclamare: & aliqua cogit, vt ſummittere, deflectere, & * raucas fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed nos de eo nunc loquimur, cui non fruſtra præcipitur. Quum ſit autem omnis actio, vt dixi, in duas diuiſa partes, vocẽ, geſtúmque: quorum alter oculos, altera aures mouet, per quos duos ſenſus omnis ad animũ penetrat affectus, prius eſt de voce dicere, cui etiam * geſtus accommodatur. In ea prima obſeruatio eſt, qualem habeas, ſecunda, quomodo vtaris. Natura vocis ſpectatur quantitate & qualitate. Quãtitas eſt ſimplicior. In ſumma enim grandis, aut exigua eſt: ſed inter has extremitates mediæ ſunt ſpecies, & ab ima ad ſummam, ac retrò, multi ſunt gradus. Qualitas magis varia eſt. Nam eſt & candida & fuſca, & plena & exilis, & lenis & aſpera, & contracta & fuſa, & dura & flexibilis, & clara & obtuſa. Spiritus etiam longior, breuiórque. Nec cauſas cur quicq; eorum accidat, perſequi, propoſito operi neceſſarium eſt: eorúmne ſit differẽtia in quibus aura illa concipitur, an eorum per quæ velut organa meat, an ipſi propria natura, an prout mouetur, lateris, pectoríſve firmitas, an capitis etiã plus adiuuet. Nam opus eſt omnibus, ſicut non oris modò ſuauitate, ſed nariũ quoque, per quas quod ſupereſt vocis egreditur. Dulcis tamẽ eſſe debet, non exprobrans ſonus. Vtendi voce, multiplex ratio. Nam præter illam differentiam, quæ eſt tripartita, acutæ, grauis, flexæ: tum intentis, tum remiſſis, tum * elatis, tum inferioribus modis eſt opus, ſpatiis quoq; lentioribus aut citatioribus: ſed iis ipſis media interiacẽt

*raſas

Pronuntiationis diuiſio in vocẽ & geſtũ

*actus

In voce ſpectatur natura & vſus.

Quantitas vocis.

Qualitas.

Spiritus.

Vtendi voce ratio.

*inflatis

multa: & vt facies, quanquam ex paucissimis constat, infinitam habet differentiam: ita vox, & si paucas quæ nominari possint, continet species, propria cuiq; est: & non hæc minus auribus, quàm oculis illa dignoscitur. Augētur autem, sicut omnium, ita vocis quoque bona, cura: & negligentia minuūtur. Sed cura non eadem Oratoribus, quæ phonascis, conuenit: tamen multa sunt vtrisque communia, firmitas corporis, ne ad spadonū, & mulierū, & ægrorum exilitatem vox nostra tenuetur: quod ambulatio, vnctio, veneris abstinentia, facilis ciborū digestio, id est frugalitas, præstat. Præterea vt sint fauces integræ, id est molles ac leues, quarum vitio & frangitur, & obscuratur, & exasperatur, & scinditur vox. Nam vt tibiæ eodem spiritu accepto, alium clausis, alium apertis foraminibus, aliū non satis purgatæ, alium quassæ sonum reddunt: ita fauces tumentes strangulant vocem, obtusæ obscurant, rasæ exasperant, cōuulsæ fractis sunt organis similes. Finditur etiā spiritus obiectu aliquo, sicut lapillo tenues aquæ, quarum fluxus etiam si vltra paulum coit, aliquid tamen caui relinquit post idipsum quod offenderat. Humor quoq; vocem vt nimius impedit, ita cōsumptus destituit. Nam & fatigatio corpora, non ad præsens modò tēpus, sed etiā in futurum afficit. Sed vt cōmuniter & phonascis & Oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia conualescunt: ita curæ non idem genus. Nam neque certa tēpora ad spatiandum dari possunt tot ciuilibus officiis occupato, nec præparare ab imis sonis vocem ad summos, nec semper à cōtentione *concedere licet: quum pluribus iudiciis sæpe dicendum sit. Ne ciborum quidem est eadem obseruatio. Non enim tam molli teneráque voce, quàm forti ac durabili opus est: quū omnes illi etiā altissimos sonos leniant cantu oris, nobis pleraque asperè sint concitatéque dicēda, & vigilandæ noctes, & fuligo lucubra-

Vocis cura quomodo habenda.

*cōquiescere

tionum bibenda,& in sudata veste durandum. Quarē vocem deliciis non molliamus, nec imbuatur ea consuetudine, quæ duratura non sit: sed exercitatio eius talis sit, qualis vsus: nec silentio subsidat, sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis leuatur. Ediscere autem quo exercearis, erit optimum (nam ex tempore dicenti, auocatur cura vocis, ille qui ex rebus ipsis cõcipitur affectus) & ediscere quammaximè varia, quæ & clamorem & disputationem, & sermonem, & flexus habeant, vt simul in omnia paremur. Hoc satis est: alioqui nitida illa & curata vox insolitum laborem recusabit, vt assueta gymnasiis & oleo corpora, quālibet sint in suis certaminibus speciosa atque robusta, si militare iter,* fascésque, & vigilias imperes, deficiant, & quærant vnctores suos, nudúmque sudorem. Illa tamen in hoc opere præcipi quis ferat, Vitandos soles atque ventos, & nubila etiam ac siccitates? Ita, si dicendum in sole, aut ventoso, humido, calidóve die fuerit, reos deseremus. Nam crudum quidem, aut saturum, aut ebrium, aut eiecto modò vomitu, quæ cauenda quidam monent, declamare neminem, qui sit mentis compos, puto. Illud non sine causa est ab omnibus præceptum, vt parcatur maximè voci in illo à pueritia in adolescentiam transitu, quia naturaliter impeditur, non, vt arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt, (nam est maior in aliis) sed propter humorē potius. Nam hoc ætas illa turgescit. Itaque nares etiam, ac pectus, eo tempore tument, atque omnia velut germināt, tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed vt ad propositum redeam, iam confirmatæ constitutǽque vocis genus exercitationis optimū duco, quod est operi simillimum, dicere quotidie sicut agimus. Nanque hoc modo non vox tantùm confirmatur & latus, sed etiam corporis decens, & accommodatus orationi motus cõponitur. Non alia est autem ratio pro-

Ediscere varia plurimum ad exercitationē confert.

*facésque

Parcendū voci in transitu à pueritia in adolescentiā.

Vox ad orationē accõmodāda, vt sit emēdata, dilucida, ornata, apta.

nuntiationis, quàm ipsius orationis. Nam vt illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet: ita hæc quoq; emendata erit, id est vitio carebit, si fuerit os facile, explanatũ, iucundum, vrbanum: id est in quo nulla neque rusticitas, neque peregrinitas resonet. Non enim sine causa dicitur, barbarum, Græcúmve. Nam sonis homines, vt æra tinnitu dignoscimus. Ita fiet illud quod Ennius probat, quũ dicit suauiloquenti ore Cethegum fuisse: non quod Cicero in iis reprehendit, quos ait latrare, non agere. Sunt enim multa vitia, de quibus dixi, quum in quadam primi libri parte puerorum ora formarem, opportunius ratus in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari possunt. Itaque sit ipsa vox primùm (vt sic dicam) sana, id est nullum eorum de quibus nunc dixi, patiatur incommodum: deinde non subsurda, rudis, immanis, dura, rigida, * vana, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effœminata, spiritus nec breuis, nec parum durabilis, nec in receptu difficilis. Dilucida verò erit pronuntiatio, primùm, si verba tota exegerit, quorum pars deuorari, pars destitui solet, plerisque extremas syllabas nõ proferentibus, dum priorum sono indulgent. Vt est autem necessaria verborum explanatio, ita omnes computare & velut annumerare literas, molestum, & odiosum. Nam & vocales frequentissimè coeunt, & consonantium quædam insequente vocali dissimulantur. vtriusque exemplum posuimus,

Cic. in Bruto.

Lib. 1. ca. 2. & 9.

* varia.

Pronuntiatio dilucida.

Multum ille & terris. Vitatur etiã duriorũ inter se cõgressus, vnde PELLEXIT, & COLLEGIT, & quæ alio loco dicta sunt. Ideóq; laudatur in Catulo suauis appellatio literarum. Secundum est, vt sit oratio distincta, id est vt qui dicit, & incipiat vbi oportet, & desinat. Obseruandum etiã, quo loco sustinendus, & quasi suspẽdendus sermo sit, quã Græci ὑποδιαστολὴν, vel ὑποστολὴν, vel ὑποστιγμὴν

Æneid. 1

Cic. in Bruto.

Distincta.

vocant: quo deponendus suspenditur:

AEneid.1 Arma virúmque cano. quia illud VIRVM, ad sequẽtia pertinet: vt sit, virum, Troiæ qui primus ab oris. & hîc iterũ. Nam etiã si aliud est vnde venit, quàm quò venit, non distinguendum tamen, quia vtrunque eodẽ verbo continetur, venit. tertio Italia, quia interiectio est, Fato profugus, & continuum sermonẽ qui faciebat, Italiam, Lauináque diuidit: ob eandémque causam, quarto Profugus, deinde Lauináque venit Littora: vbi iam erit distinctio, quia inde alius incipit sensus. Sed in ipsis etiam distinctionibus tempus, aliàs breuius, aliàs lõgius dabimus. Interest enim, sermonem finiat, an sensum. Itaque illam distinctionem Littora, protinus altero spiritus initio insequar. quum illuc venero,

Atque altæ mœnia Romæ: deponam, & morabor, & nouum rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratione quædam moræ etiam in periodis. vt in illa,

Philipp.2 In cœtu verò populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, &c. Multa habent membra. Sensus enim sunt alii atque alii: & sicut vna circunductio est, ita paulùm morandum in his interuallis: non interrumpendus est contextus: & econtrariò spiritum interim recipere sine intellectu moræ necesse est: quo loco quasi surripiẽdus est: alioqui si inscitè recipiatur, nõ minus afferat obscuritatis, quàm vitiosa distinctio. Virtus autem distinguendi fortasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in

Ornata. agendo potest. Ornata est pronuntiatio, cui suffragatur

Vox bona. vox facilis, magna, beata, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aera, auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, sed proprietate ad hoc velut tractabilis, vtique habẽs omnes in se, qui desyderantur sonos, intentionésque, & toto (vt aiũt) organo instructa. Cui aderit lateris firmitas, spiritus

quum ſpatio pertinax, tum labori nō facilè ceſſurus. Neque grauiſſimus, vt in muſica, ſonus, nec acutiſſimus orationibus conuenit. Nam & hic parùm clarus, nimiúmque plenus, nullum afferre animis motum poteſt: & ille prætenuis, & immodicæ claritatis, quū eſt vltra verum, tum neque pronuntiatione flecti, neque diutius intentionem ferre poteſt. Nam vox, vt nerui, quo remiſſior, hoc & grauior & plenior: quo tenſior, hoc tenuis & acuta magis eſt. Sic ima vim non habet, ſumma rumpi periclitatur. Mediis igitur vtendum ſonis: híque, quum augenda intentio eſt, excitandi: quum ſummittēda, ſunt temperandi. Nam prima eſt obſeruatio rectè pronuntiandi, æqualitas, ne ſermo ſubſultet imparibus ſpatiis ac ſonis, miſcēs longa breuibus, grauia acutis, elata ſummiſſis: & inæqualitate horū omnium, ſicut pedum, claudicet ſermo. Secunda, varietas eſt, quæ ſolum eſt pronuntiatio. Ac ne quis pugnare inter ſe putet æqualitatem & varietatem, quum illi virtuti cōtrarium ſit vitiū inæqualitas: huic, qui dicitur μονοειδὴς, quaſi quidam vnus* aſpectus. Ars porrò variandi cum gratiam præbet, ac renouat aures, tum dicentem ipſa laboris mutatione reficit, vt ſtandi, ambulandi, ſedendi, iacendi vices ſunt, nihílque horū pati vnum diu poſſumus. Illud vero maximū (ſed id paulò pòſt tractabimus) quòd ſecundum rationē rerum de quibus dicimus, animorúmque habitus, conformanda vox eſt, ne ab oratione diſcordet. Vitemus igitur illā quæ Græce μονοτονία vocatur, vna quædam ſpiritus ac ſoni intentio, non ſolum ne dicamus omnia clamoſè, quod inſanū eſt: aut intra loquendi modum, quod motu caret: aut ſummiſſo murmure, quo etiā debilitatur omnis intentio: ſed vt in iiſdem partibus, iiſdémq; affectibus, ſint tamen quædam non ita magnæ vocis declinationes, prout aut verborū dignitas, aut ſententiarū natura, aut depoſitio, aut inceptio, aut tranſitus po-

Pronuntiatio æquabilis, ac pro rerum & verborū natura varianda.

*ſpiritus.

Variandæ artis bona.

Monotonia vitanda.

P.i.

stulabit: vt qui singulis pinxerũt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerũt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, nónne ad singulas penè distinctiones, quãuis in eadem facie, tamen quasi vultus mutandus est? Etsi vereor Iudices, ne turpe sit pro fortissimo viro dicere incipientem timere. Etiam si est toto proposito cõtractum atque summissum, quia & exordium est, & soliciti exordium, tamen fuerit necesse est aliquid plenius & erectius dum dicit, Pro fortissimo viro, quàm quũ, Etsi vereor: &, Turpe sit: &, Timere. Iam secũda respiratio increscat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauidè dicimus quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur, Miniméque deceat, cum T. Annius ipse magis de Reipublicæ salute, quàm de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est, Me ad eius causam, parem animi magnitudinem afferre non posse. Tum inuidiosiora, Tamen hæc noui iudicii noua forma terret oculos. Illa verò iam penè apertis (vt aiunt) tibiis, Qui quocunque inciderunt, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum requirunt. Nam sequens latum etiã atque fusum est, Non enim corona consessus vester cinctus est, vt solebat. Quod notaui, vt appareret nõ solum in membris causæ, sed etiam in articulis esse aliquam pronuntiandi varietatem: sine qua nihil nec minus nec maius est. Vox autẽ vltra vires vrgenda non est. Nam & suffocata sæpe, & maiore nisu minus clara est, & interim elisa in illum sonum erũpit, cui Græci κλωσμὸν nomẽ ab immaturo gallorũ cantu dederũt. Nec volubilitate nimia cõfidenda quæ dicimus: qua & distinctio perit, & affectus, & nonnunquã etiã verba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est vitiũ nimiæ tarditatis. Nam & difficultatẽ inueniendi fate-

Quàm vario vocis flexu pronuntiandũ exordiũ. Pro Milone. Facies. Vultus.

Vox non nimis vrgenda.

tur,& ſegnitia ſoluit animos,& in quo eſt aliquid, temporibus præfinitis aquã perdit. Promptũ ſit os, non præceps: moderatum, non lentum. Spiritus quoque nec crebro receptus concidat ſententiam: nec eouſque trahatur, donec deficiat. Nã & deformis eſt conſumpti illius ſonus,& reſpiratio ſub aqua diu preſſi ſimilis; & receptus longior,& non opportunus: vt qui fiat non vbi volumus, ſed vbi neceſſe eſt. Quare longiorem dicturis periodum, colligendus eſt ſpiritus: ita tamen, vt id neque diu, neque cum ſono faciamus, neque omnino vt manifeſtum ſit: reliquis partibus optimè inter iũcturas ſermonis reuocabitur. Exercẽdus autem eſt, vt ſit quamlongiſſimus: quod Demoſthenes vt efficeret, ſcandens in aduerſum continuabat quàm poſſet plurimos verſus. Idẽ quò facilius verba ore libero exprimeret, calculos lingua voluẽs dicere domi ſolebat. Eſt interim & longus,& plenus,& clarus ſatis ſpiritus, non tamen firmæ intentionis, ideóque tremulus: vt corpora quæ aſpectu integra, neruis parum ſuſtinẽtur. Id βράγχον Græci vocant. Sunt qui ſpiritum cum ſtridore per raritatem dentium non recipiunt, ſed reſorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrſum etiam clarè ſonante, imitentur iumenta onere & iugo laborantia. Quod affectant quoque, tanquã inuentionis copia vrgeantur, maiórque vis eloquentiæ ingruat, quàm quæ emitti faucibus poſſit. Eſt & aliis concurſus oris, & cum verbis ſuis colluctatio. Iam tuſſire, & expuere crebrò, & ab imo pulmone pituitam trochleis adducere, & oris humore proximos ſpargere, & maiorem partem ſpiritus in eloquendo per nares effundere, etiam ſi non vtique vocis ſunt vitia, quia tamen propter vocem accidunt, potiſſimum huic loco ſubiiciantur. Sed quodcunque ex his vitium magis tulerim, quàm quo nunc maximè laboratur in cauſis omnibus, ſcholíſq; cantãdi: quod inutilius ſit an fœdius neſcio.

Oris diſpoſitio.
Spiritus.
De Orat. 1.
Demoſthenis cura ſpiritus.
Vitia male pronuntiantium.
Cantandi vitium.

Quid enim minus Oratori cõuenit, quàm modulatio scenica, & nonnunquam ebriorum aut comessantium licentiæ similis? Quid verò mouendis affectibus contrariũ magis, quàm quũ dolendum, irascendũ, indignandum, commiserandum sit, non solum ab iis affectibus, in quos inducendus est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem ludorum talarium licentia soluere? Nam Cicero illos ex Lycia & Caria rhetores penè cantare in epilogis dixit. Nos etiã cantandi seueriorẽ paulò modum excessimus. Quisquámne, non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certè atque rationibus, quisquam denique (vt semel finiam) in lite cantat? Quod si omnino recipiendum est, nihil causæ est cur non illam vocis modulationem fidibus ac tibiis, immò mehercule, quod est huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. Facimus tamẽ hoc libenter. Nam nec cuiquã sunt iniucunda, quæ* cantat ipse: & laboris in hoc, quàm in agendo, minus est. Et sunt quidam qui secundum alia vitæ vitia, etiã hac vbiq; audiendi quod aures mulceat, voluptate ducantur. Quid ergo? nõ & Cicero dicit esse aliquem in oratione cantum obscuriorem? Et hoc quodam naturali vitio venit. Ostendam non multo post, vbi, & quatenus, recipiendus sit hic flexus, & cantus quidem, sed (quod pleriq; intelligere nolunt) obscurior. Iam enim tempus est dicendi, quæ sit apta pronuntiatio. Quæ certè ea est, quæ iis de quibus dicimus, accommodatur: quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonátque vox vt feritur. Sed quum sint alii veri affectus, alii ficti & imitati: veri naturaliter erumpunt, vt dolentium, irascentium, indignantium: sed carent arte, ideóque non sunt disciplinæ traditione formandi. Contrà qui effinguntur imitatione, artem habent: sed hi carent natura, ideóque in his primum est benè affici, & concipere imagines rerum, & tanquam

In Orat.

*cantant ipsi

In Orat.

Pronuntiatio apta.

Affectus duplices, ficti, veri.

veris moueri: sic velut media vox, quem habitum à nobis acceperit, hunc iudicum animis dabit. Est enim mentis index, & velut exemplar, ac totidem, quot illa, mutationes habet. Itaque lætis in rebus plena, simplex, & ipsa quodammodo hilaris fluit: at in certamine erecta totis viribus, & velut omnibus neruis intenditur. Atrox in ira, & aspera ac densa, & respiratione crebra. Neque enim potest esse longus spiritus, quũ immoderatè effunditur. Paululum in inuidia facienda lentior, quia non ferè ad hanc nisi inferiores confugiunt: at in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis & summissa. Suadentium, & monentium, & pollicentium, & consolantium grauis, in metu & verecundia contracta, adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa & flebilis, & consultò quasi obscurior: at in egressionibus fusa, & securæ claritatis, in expositione ac sermonibus recta, & inter acutũ sonum & grauem media. Attollitur autem concitatis affectibus, compositis descendit, pro vtriusque rei modo altius vel inferius. Quid autem quisque in dicendo postulet locus, paulum differam, vt de gestu prius dicam: qui & ipse voci cõsentit, & animo cum ea simul paret. Is quantum habeat in Oratore momenti, satis vel ex eo patet, quòd pleraque etiam citra verba significat. Quippe non manus solum, sed nutus etiam declarant nostram voluntatem, & in mutis pro sermone sunt: & salutatio frequenter sine voce intelligitur atque afficit, & ex vultu ingressúque perspicitur habitus animorum: & animalium quoque sermone carentium, ira, lætitia, adulatio, & oculis, & quibusdam aliis corporis signis deprehenditur. Nec mirum si ista, quæ tamẽ in aliquo posita sunt motu, tantum in animis valent, quũ pictura tacens opus, & habitus semper eiusdẽ, sic in intimos penetret affectus, vt ipsam vim dicendi nonnunquam superare videatur. Contrà si gestus

De gestu pronũtiationis.

Cic. in Part.

Nutus pro voce.

ac vultus ab oratione dissentiant, tristia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes: non authoritas modò verbis, sed etiam fides desit. Decor quoq; à gestu atque à motu venit. Ideóque Demosthenes grande quoddam speculum intuẽs, componere actionem solebat. Adeo quanuis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit quod efficeret. Præcipuũ verò in actione, sicut in corpore ipso, Caput est, cum ad illum de quo dixi decorem: tum etiam ad significationem decoris illa sunt, vt sit primo rectum, & secundum naturam. Nam & deiecto humilitas, & supino arrogantia, & in latus inclinato languor, & præduro ac rigente barbaria quædam mentis ostenditur. Tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, vt cum gestu concordet, & manibus ac lateribus obsequatur. Aspectus enim semper eodẽ vertitur quò gestus, exceptis quæ aut damnare, aut non concedere, aut à nobis remouere oportebit: vt idem illud vultu videamur auersari, manu repellere:

Speculi vsus.

Capitis gestus.

Æneid.3 -dii talem terris auertite pestem. &,

Æneid.1 -haud equidem tali me dignor honore.

Significat verò plurimis modis. Nam præter annuẽdi, renuendi, confirmandíque motus, sunt & verecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis noti & communes omnibus. Solo tamen eo facere gestũ scenici quoque doctores vitiosum putauerunt. Etiam frequens eius nutus non caret vitio: adeò iactare id, & comas excutientem rotare, phanaticum est. Dominatur autem maximè vultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blãdi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus: hoc pendent homines, hunc intuẽtur, hunc spectant etiam antequam dicamus: hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus: hic est sæpe pro omnibus verbis. Itaque in iis quæ ad scenam componuntur fabulis, artifices pro-

Vultus.

nuntiandi à personis quoq; affectus mutuãtur: vt sit Niobe in Tragœdia tristis, atrox Medea, attonitus Aiax, truculentus Hercules. In comœdiis verò præter aliam obseruationẽ, qua serui, lenones, parasiti, rustici, milites, vetulæ, meretriculæ, ancillæ, senes austeri ac mites, iuuenes seueri ac luxuriosi, matronæ, puellæ, inter se discernuntur: pater ille cuius præcipuæ partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est: altero erecto, altero composito est supercilio. atque id ostendere maximè Latinis actoribus moris est, quod cum iis quas agunt partibus cõgruat. Sed in ipso vultu plurimũ valent oculi, per quos maximè animus emanat, vt citra motũ quoq;, & hilaritate enitescãt, & tristitia quoddam nubilum ducãt. Quinetiam lachrymas his natura mentis indices dedit: quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu verò intenti, remissi, superbi, torui, mites, asperi fiunt: quæ vt actus poposcerit, fingentur. Rigidi verò & extenti, aut languidi & torpentes, aut stupentes, aut lasciui & mobiles, aut natantes, & quadam voluptate suffusi, aut limi, &(vt sic dicam) venerei, aut poscentes aliquid, pollicentésve nonnunquam esse debebunt. Nam opertos cõpressósve eos in dicendo, quis nisi planè rudis & stultus habeat? Et ad hæc omnia exprimenda, in palpebris etiam & in genis est quoddam deseruiens his ministerium. Multum & superciliis agitur. Nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant. His contrahitur, attollitur, demittitur, vt nulla res in ea plus valeat. Sanguis ille, qui mentis habitu mouetur, & cum infirma verecundia cutem accipit, effunditur in ruborem: quum metu refugit, abit omnis, & pallore frigescit: temperatus mediũ quoddam serenum efficit. Vitium in superciliis, si aut immota omnino, aut nimiũ mobilia, aut inæqualitate (vt modo de persona comica dixeram) dissident, aut contra id quod dicimus finguntur. Etenim

Oculi.

Lachrymæ, dolore aut lætitia manãtes.

Palpebræ.
Genæ.
Supercilia.

Rubor.

Supercilia.

contractis tristitia, diductis hilaritas, remissis pudor ostenditur. Annuendi quoque renuendíve ratione demittuntur, aut alleuantur. Naribus labrísque non ferè quicquam decenter ostendimus, tametsi derisus, contemptus, fastidiũ significari solet. Nam & corrugare nares (vt Horatius ait) & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulsu subito spiritum excutere, & diducere sæpius, & plana manu resupinare, indecorum est: quum emunctio etiam frequentior non sine causa reprehẽdatur. Labra & porriguntur malè, & scinduntur, & adstringuntur, & diducuntur, & dẽtes nudant, & in latus ac penè ad aurem trahuntur, & velut quodam fastidio replicantur, & pendent, & vocem tantum altera parte dimittunt. Lambere quoque ea & mordere, deforme est: quum etiam in * efferendis verbis modicus eorum esse debeat motus. Ore enim magis quàm labris loquendum est. Ceruicẽ rectam oportet esse, non rigidam aut supinam. Collum diuersa quidem, sed pari deformitate & contrahitur, & tẽditur: sed tenso subest & labor, tenuatúrque vox ac fatigatur. Affixũ pectori mentum, minus claram, & quasi latiorem presso gutture facit. Humerorum raro decens alleuatio atque contractio est. Breuiatur enim ceruix, & gestum quendam humilem atque seruilem, & quasi fraudulẽtum facit, quum se in habitum adulationis, admirationis, metus, fingunt. Brachii moderata proiectio remissis humeris, atque explicantibus se in proferenda manu digitis, continuos & decurrentes locos maximè decet. At quũ speciosius quid vberiúsque dicendũ est, vt illud, Saxa atq; solitudines voci respõdent: expatiatur in latus, & ipsa quodammodo secum gestu fundit oratio. Manus verò, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest quot motus habeant, quũ penè ipsam verborũ copiam persequantur. Nam cæteræ partes loquentẽ adiuuant, hæ (propè est vt dicã) ipsæ

Marginal notes: Nares. — Serm. 1 — Labra. — *efficiendis. — Ceruix. — Collum. — Mentum. — Humeri. — Brachia. — Pro Arch. — Manuum gestus.

loquuntur. An non his poſcimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? ſupplicamus? abominamur? timemus? interrogamus? negamus? gaudium, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerũ, tempus oſtendimus? Non eædem concitant? ſupplicant? inhibent? probant? admirantur? verecundantur? Non in demõſtrandis locis atque perſonis aduerbiorum atque pronominũ obtinent vicem? vt in tanta per omnes gentes nationéſque linguæ diuerſitate hic mihi omniũ hominũ cõmunis ſermo videatur. Et ii quidem de quibus ſum locutus, cum ipſis vocibus naturaliter exeunt geſtus. Alii ſunt qui res imitatione ſignificant: vt ſi ægrum tẽtantis venas medici ſimilitudine, aut citharœdum formatis ad modum percutientis neruos manibus oſtẽdas. quod genus quamlõgiſſimè in actione eſt fugiẽdum. Abeſſe enim plurimùm à ſaltatore debet Orator, vt ſit geſtus ad ſenſus magis quàm ad verba accõmodatus: quod etiã hiſtrionibus paulò grauioribus facere moris fuit. Ergo vt ad ſe manũ referre, quum de ſe ipſo loquatur, & in eum quẽ demonſtret, intendere, & aliqua his ſimilia permiſerim: ita nõ effingere ſtatus quoſdam, & quicquid dicet, oſtẽdere. Neque id in manibus ſolùm, ſed in omni geſtu ac voce ſeruandum eſt. Non enim aut in illa periodo, Stetit ſoleatus Prætor populi Romani, inclinatio incumbentis in mulierculã Verris effingenda eſt: aut in illa, Cædebatur in medio foro Meſſanæ: motus laterũ, qualis eſſe ad verbera ſolet, torquendus: aut vox qualis dolore exprimitur, eruenda: quum mihi Comœdi quoque peſſimè facere videantur, qui etiamſi iuuenem agant, quum tamen in expoſitione aut ſenis ſermo, vt in Hydriæ prologo: aut mulieris, vt in Georgo, incidit, tremula vel effœminata voce pronuntiant. Adeò in illis quoque eſt aliqua vitioſa imitatio, quorum ars omnis conſtat imitatione. Eſt au-

Act.7.

Ibidem.

tem gestus ille maximè communis, quo medius digitus in pollicem cõtrahitur explicitis tribus, & principiis vtilis cum leni in vtranque partem motu modicè prolatus, simul capite atque humeris sensim ad id quò manus feratur obsecundantibus: & in narrãdo certus, sed tum paulò productior: & in exprobrando & arguendo acer atque instãs. Longius enim partibus his & liberius exeritur. Vitiosè verò idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet: quanquam adhuc peius aliqui transuersum brãchiũ proferunt, & cubito pronuntiãt. Duo quoque medii sub pollicẽ veniunt, & est hic adhuc priore gestus instantior, principio & narrationi nõ accommodatus. At quum tres contracti pollice premuntur, tum digitus ille, quo vsum optimè Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando & indicando (vnde ei nomen est) valet: & alleuata ac spectãte humerum manu paulùm inclinatus affirmat: versus in terram, & quasi pronus vrget: aliquando pro numero est. Idem summo articulo vtrinque leniter apprehenso, duobus modicè curuatis, minus tamen minimo aptus ad disputandum est. Acrius tamen argumentari videntur, qui medium articulum potius tenent: tanto contractioribus vltimis digitis, quanto priores descenderunt. Est & ille verecundæ actioni aptissimus, quo quatuor primis leuiter in summum coeũtibus digitis, nõ procul ab ore aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona ac paululum prolata laxatur. Hoc modo cœpisse Demosthenem credo in illo pro Ctesiphonte timido summissóque principio: sic formatam Ciceronis manum quum diceret, Siquid est in me ingenii iudices, quod sentio quàm sit exiguum. Eadem aliquátenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in os, & fusius paulò in diuersa resoluitur, vt quodammodo sermonem ipsum proferre videatur. Binos interim digitos distinguimus,

Digiti.

Index.
Crassus.
2. de Orat.

Pro Archia.

ſed non inſerto pollice:paulùm tamen inferioribus intrà ſpectãtibus,ſed ne illis quidem tenſis qui ſuprà ſunt.Duo interim extremi palmam circa ima pollicis premũt, ipſe prioribus ad medios articulos iungitur: interim quartus obliquè reponitur: interim quatuor remiſſis magis quàm tenſis, pollice intus inclinato, habilem in latus demonſtrando aut diſtinguẽdo quæ dicimus, manum facimus, quum ſupina in ſiniſtrum latus, prona in alterum fertur. Sunt & illi breues geſtus, quum manus leuiter pandata, qualis* vouentium eſt,paruis interuallis,& ſubaſſentientibus humeris mouetur: maximè apta parcè & quaſi timidè loquentibus. Eſt admirationi conueniens ille geſtus, quo manus modicè ſupinata, ac per ſingulos à minimo collecta digitos,redeũte flexu ſimul explicatur atque cõuertitur. Nec vno modo interrogantes geſtum componimus:plerunque tamen vertentes manũ,vtcunque compoſita eſt. Pollici proximus digitus, mediúmque quà dexter eſt,vnguem pollici ſummo ſuo iungens, remiſſis cæteris, eſt & approbantibus,& narrantibus,& diſtinguentibus decorus.Cui non diſſimilis, ſed compreſſis tribus digitis, quo nunc Græci plurimùm vtuntur etiam vtraque manu, quoties enthymemata ſua geſtu velut cornu tundũt cæſim. Manus lenior promittit & aſſentatur, citatior hortatur,interim laudat. Eſt & ille vrgẽs orationẽ geſtus vulgaris magis quàm ex arte,qui cõtrahit alterno celeríque motu,& explicat manũ.Eſt & illa caua & rara,& ſupra humeri altitudinẽ elata cũ quodã motu velut hortatrix manus à peregrinis ſcholis iã propè recepta. Tremula,ſcenica eſt. Digitos,quũ ſummi coierũt,ad os referre, cur quibuſdã diſplicuerit,neſcio. Nam id & leuiter admirantes,& interim ſubita indignatione velut paueſcentes, & deprecantes,facimus. Quin cõpreſſam etiam manũ in ſignum pœnitentiæ vel iræ pectori admouemus, vbi vox

*fouentium.

vel inter dentes expressa non dedecet. Quid nunc agam? quid faciam? Auerso pollice demonstrare aliquid, receptum magis puto, quàm Oratori decorum. Sed quum omnis motus sex partes habeat, septimúsque sit ille qui in se redit orbis, vitiosa est vna circunuersio, reliqui ante nos, & dextra læuáque, & sursum & deorsum aliquid ostendunt, in posteriora gestus non dirigitur. Interim tamen velut reiici solent. Optimè autem manus à sinistra parte incipit, in dextra deponitur: sed vt deponi, non vt ferire videatur: quanquam & in fine interim cadit, vt citò tamen redeat: & nonnunquam resilit vel negantibus nobis, vel admirantibus. Hîc veteres artifices illud rectè adiecerunt, vt manus cum sensu & inciperet, & deponeretur. Alioqui enim aut ante vocem erit gestus, aut post vocem: quod est vtrunque deforme. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, quòd interuallum motus tria verba esse voluerunt: quod nec obseruatur, nec fieri potest: sed illi quasi mensuram tarditatis celeritatísque aliquam esse voluerunt, nec immeritò, ne aut diu otiosa esset manus, aut (quod multi faciunt) actionem continuo motu conciderent. Aliud est quod & fit frequentius, & magis fallit. Sunt quædam latentes sermonis percussiones, & quasi aliqui pedes, ad quos plurimorum gestus cadit: vt sit vnus motus, Nouum crimen: alter, C. Cæsar: tertius, Et ante hunc diem: quartus, Inauditum: deinde, Propinquus meus: &, Ad te Quintus Tubero detulit. Vnde id quoq; fluit vitium, vt iuuenes quum scribunt, * gestu præmodulati cogitationem sic componant, quomodo casura manus est. Inde & illud vitium, vt gestus qui in fine dexter esse debet, in sinistram frequenter desinat. Melius illud, quum sint in sermone omni breuia quædam membra, ad quæ, si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad hæc gestum disponere: vt puta, Nouum crimen C. Cæsar, habet per se

Auerso pollice.

Pro Liga.

*gestus præmodulati cogitatione.

finem quendam ſuum, quia ſequitur coniunctio: deinde, Et ante hunc diem inauditum, ſatis circunſcriptum eſt. Ad hæc cõmodanda manus eſt, ídq; dum eruperit prima & compoſita actio. At vbi iam calor eã concitauerit, etiã geſtus cum ipſa orationis celeritate crebreſcet. Aliis locis citata, aliis preſſa conueniet pronuntiatio. Illa tranſcurrimus, cõgerimus, feſtinamus: hac inſtamus, inculcamus, infigimus. Plus autem affectus habent lentiora: ideóque Roſcius citatior, AEſopus grauior fuit: quòd ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadem motus quoque obſeruatio eſt. Itaque in fabulis, iuuenum, ſenum, militum, matronarum grauior ingreſſus eſt: ſerui, ancillæ, paraſiti, piſcatores citatius mouentur. Tolli autem manum artifices ſupra oculos, demitti infra pectus vetant: adeò à capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere vitióſum habetur. At ſiniſtram intra humerum promouere, vltrà non decet. Sed quum auerſantes in læuam partem velut propellemus manum, ſiniſter humerus proferendus, vt cum capite ad dextram ferente conſentiat. Manus ſiniſtra nunquam ſola rectè geſtum facit: dextræ ſe frequenter accommodat, ſiue in digitos argumẽta digerimus, ſiue auerſis in ſiniſtrum palmis abominamur, ſiue obiicimus aduerſas, ſiue in latus vtrunque diſtendimus, ſiue ſatiſfacientes, aut ſupplicantes. Diuerſi ſunt autem hi geſtus, ſiue ſummittimus, ſiue adorãtes attollimus, ſiue aliqua demonſtrationi aut inuocationi protendimus, Vos Albani tumuli atque luci. Aut Gracchanum illud, Quò me miſer conferam? quò vertam? in Capitoliúmne? at fratris ſanguine redundat. an domum? matrémne vt miſeram lamentantémque videam & abiectam? Plus enim affectus in his iunctæ exhibent manus. In rebus paruis, triſtibus, mitibus, breues: magnis, lætis, atrocibus, exteſiores ſunt. Vitia quoque earum ſubiiciẽda ſunt, quæ quidẽ ac-

Manuum geſtus.

Siniſtræ geſt⁹.

Pro Milone.

3. de Orat.

Vitia geſtuum manuum.

cidere etiam exercitatis actoribus solent. Nam gestũ poculum poscentis, aut verbera minãtis, aut numerũ quingẽtorum pollice flexo efficientis, quæ sunt à quibusdã scriptoribus notata, ne in rusticis quidem vidi. At vt brachio exerto introspiciatur latus, vt manũ alius vltra sinũ proferre non audeat, alius in quantũ patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito vltra læuũ humerũ gestu ita in tergum flagellet, vt consistere post eũ parum tutum sit, aut sinistrũ ducat orbem, aut temerè sparsa manu in proximos offendat, aut cubitũ vtrũque in diuersum latus ventilet, sæpe scio euenire. Solet esse & pigra, & trepida, & secanti similis: interim vncis etiã digitis aut à capite deiiciatur, aut eadẽ manus supinata in superiora iactetur. Fit & ille habitus, qui esse in statuis pacificator solet, qui inclinato in humerũ dextrũ capite, brachio ab aure prætenso, manũ infesto pollice extendit: qui quidẽ maximè placet iis qui se dicere sublata manu iactant. Adiicias licet eos qui sentẽtias vibratis digitis iaculantur, aut manu sublata denuntiant, aut (quod per se interim recipiendũ est) quoties aliquid ipsis placuit, in vngues erigun tur, sed vitiosum id faciunt aut digito quanto plurimùm possunt erecto, aut etiã duobus, aut vtraque manu ad modum aliquid portantiũ cõposita. His accedũt vitia nõ naturæ, sed trepidationis, cum ore cõcurrente rixari, si memoria fefellerit, aut cogitatio non suffragetur, quasi faucibus aliquid obstiterit insonare, in aduersum tergere nares, obambulare sermone imperfecto, resistere subito, & laudẽ poscere silẽtio: quæ omnia persequi propè infinitũ est. Sua enim cuiq; sunt vitia. Pectus ac venter ne proiiciantur obseruandũ. Pandãt enim posteriora, & est odiosa omnis supinitas. Latera cũ gestu cõsentiãt. Facit enim aliquid & totius corporis motus: adeò vt Cicero plus illo agi, quàm manibus ipsis putet. Ita enim dicit in Oratore,

Numerare digitis.

Habitus pacificator.

Vitia trepidationis.

Nullæ argutiæ digitorũ, nõ ad numerũ articulus cadens, trunco magis toto se ipse moderãs, & virili laterũ flexione. Femur ferire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, & vsitatum est, & indignantes decet. & excitat auditorẽ. Idque in Callidio Cicero desyderat, Non frõs, inquit percussa, nõ femur, pedum (quod minimum est) nulla supplosio: quanquam (si licet) de fronte dissentio. Nam & complodere manus, scenicum est, & pectus cædere. Illud quoque raro decebit, caua manu summis digitis pectus appetere, siquando nosmetipsos alloquemur, cohortantes, obiurgantes, miserantes: quod siquãdo fiet, togam quoque inde remouere nõ decebit. In pedibus obseruantur status & incessus. Prolato dextro stare, & eandẽ manũ ac pedem proferre, deforme est. In dextrum incumbere interim datur, sed æquo pectore: qui tamen comicus magis quàm oratorius gestus est. Malè etiam in sinistrum pedum insistentium dexter aut attollitur, aut summis digitis suspẽditur. Varicare supra modum, & in stando deforme est, & accedente motu propè obscœnum. Procursio opportuna, breuis, moderata, rara: conuenit etiam & ambulatio quædam propter immodicas laudationum moras: quanquam Cicero rarum incessum, neque ita longum probat. Discursare verò, &, quod Domitius Afer de Sura Manilio dixit, satagere, ineptissimũ: vrbanéque Flauius Virginius interrogauit de quodam suo antisophiste, quot millia passuũ declamasset. Præcipi & illud scio, ne ambulãtes auertamur à iudicibus, sed sint obliqui pedes ad conciliũ nobis respicientibus. Id fieri iudiciis priuatis nõ potest. Verùm & breuiora sint spatia, nec auersi diu simus: interim tamẽ recedere sensim datur. Quidam & resiliunt, quod est planè ridiculũ. Pedis supplosio vt loco est opportuna, vt ait Cicero, in contentionibus aut incipiendis, aut finiẽdis: ita crebra & inepti est hominis, & desinit

Femur ferire.

In Bruto.

Pedũ gestus, & corũ vitia.

In Orat.

3. de Orat.

iudicem in se cōuertere. Est & illa indecora, in dextrum ac læuum latus vacillatio, alternis pedibus insistentium. Longissimè fugienda mollis actio, qualem in Tityo Cicero dicit fuisse, vnde etiam saltationis quoddam genus Tityus sit appellatum. Reprehendenda est illa frequēs & concitata in vtranque partem nutatio, quam in Curione patre irrisit & Iunius, quærēs quis in lintre loqueretur: & C. Sicinius: nam quū assidente collega, qui erat propter valetudinem & deligatus, & plurimis medicamētis propter dolorem artuum delibutus, multùm se Curio ex more iactasset, Nunquam, inquit, Octaui, collegæ tuo gratiā referes, qui nisi fuisset istic, hodie te muscæ comedissent. Iactantur & humeri, quod vitium Demosthenes ita dicitur emendasse, vt quū in angusto quodā pulpito stans diceret, hasta humero dependens immineret: vt si calore dicendi vitare id excidisset, offensatione illa cōmoneretur. Ambulātem loqui ita demum oportet in causis publicis, in quibus multi sunt iudices, si quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter velimus. Illud verò non ferendum, quòd quidam reiecta in humerū toga, quū dextra sinum vsque ad lumbos reduxerunt, sinistra gestū facientes spatiantur, & fabulantur: quum etiam læuam restringere prolata longius dextra sit odiosum. Vnde moneor, vt ne id quidem transeam ineptissimè fieri, quū inter moras laudationū, aut in aurem alicuius loquuntur, aut cum sodalibus iocantur, aut nonnūquam ad librarios suos ita respiciunt, vt sportulam dictare videantur. Inclinari ad iudicem quū doceas, vtique si id de quo loquaris, sit obscurius, decet. Incumbere aduocato aduersis subselliis sedenti, contumeliosum est. Reclinari etiam ad suos, & manibus sustineri, nisi planè iusta fatigatio est, delicatum: sicut palàm moneri, excidentis: aut legere. Nam in his omnibus & vis illa dicendi soluitur, & frigescit affectus, &

In Bruto. Tityus.

In Bruto.

iudex parum sibi præstari reuerētiæ credit. Transire in diuersa subsellia, parum verecundum est. Nam & Cassius Seuerus vrbanè aduersus hoc facientes, lineam poposcit. Et si aliquando concitatè itur, nunquam non frigidè reditur. Multa ex iis quæ præcipimus, mutari necesse est ab iis qui dicunt apud tribunalia. Nam & vultus erectior, vt eum apud quem dicitur, spectet: & gestus, vt ad eundem tendens elatior sit, necesse est: & alia quæ occurrere etiam me tacēte omnibus possunt. Itémque ab iis qui sedentes agunt. Nam & ferè fit hoc in rebus minoribus: & iidem impetus actionis esse nō possunt, & quædam vitia fiūt necessaria. Nam & dexter pes à læua iudicis sedentis proferendus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, vt ad iudicem spectent. Equidem plerosque & ad singulas sententiarum clausulas video assurgentes sibi, & nonnullos subinde aliquid etiam spatiantes: quod an deceat, ipsi viderint. quum id faciunt, non sedētes agunt. Bibere, aut etiam esse inter agendum, quod multis moris fuit, & est quibusdam, ab Oratore meo procul absit. Nam si quis aliter dicendi onera perferre non possit, non ita miserum est non agere, potiúsque multo, quàm & operis & hominum contemptum fateri. Cultus non est proprius Oratoris aliquis, sed magis in Oratore conspicitur. Quare sit, vt in omnibus honestis debet esse, splendidus & virilis. Nam & toga, & calceus, & capillus, tam nimia cura, quàm negligentia sunt reprehendenda. Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenus temporum conditione mutatum est. Nam veteribus nulli sinus, perquàm breues post illos fuerūt. Itaque etiam gestu necesse est vsos esse in principiis eos alio, quorum brachium, sicut Græcorum, veste continebatur. Sed nos de præsentibus loquimur. Cui lati-

Gestus mutādi ratio.

Sedentiū gestus.

Cultus Oratoris.

Latusclauus. Cinctura.

claui ius non erit, ita cingatur, vt tunicæ prioribus oris infra genua paulùm, posterioribus ad medios poplites vsque perueniant. Nam infrà, mulierum est: suprà, centurionum. Vt purpuræ rectè descendant, leuis cura est. Notatur interim negligentia. Latum habentium clauum modus est, vt sit paulùm cinctis summissior. Ipsam togam rotundam esse, & aptè cæsam velim. Aliter enim multis modis fiet enormis. Pars eius prior mediis cruribus optimè terminatur, posterior eadem portione altius quàm cinctura. Sinus decētissimus, si aliquāto supra imam togam fuerit, nunquam certè sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur, velut balteus, nec strangulet, nec fluat. Pars togæ quæ postea imponitur, sit inferior: nam ita & sedet melius, & continetur. Subducenda etiā pars aliqua tunicæ, ne ad lacertum in actu redeat: tum sinus iniiciendus humero, cuius extremam oram reiecisse non dedecet. Operiri autē humerum cum toto iugulo nō oportet. Alioqui amictu fiet angustus: & dignitatem, quæ est in latitudine pectoris, perdet. Sinistrū brachiū eousque alleuandum est, vt quasi normalē illum angulū faciat. Super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat. Manus non impleatur annulis, præcipuè medios articulos nō trāseuntibus: cuius erit habitus optimus, alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, nisi si libellum tenebit: quod non vtiq; captandū est. Videtur enim fateri memoriæ diffidētiam, & ad multos gestus est impedimento. Togam veteres ad calceos vsq; dimittebant, vt Græci pallium. Idque vt fiat, qui de gestu scripserūt circa tempora illa, Plotius Nigidiúsq; præcipiūt. Quo magis miror Plinii Secundi docti hominis, & in hoc vtiq; libro penè etiam nimium curiosi, persuasionem, qui solitū id facere Ciceronē velandarum varicum gratia tradit:

Togæ forma.

Pectoris latitudo.

Annuli multi non habendi.

Varices Ciceronis.

quum hoc amictus genus in statuis eorum quoque qui post Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolum, sicut fascias quibus crura vestiũtur, & focalia, & aurium ligamenta, sola excusare potest valetudo. Sed hæc amictus obseruatio, dum incipimus. procedente verò actu, iam penè ab initio narrationis sinus ab humero rectè velut spõte delabitur: & quum ad argumẽta ac locos vẽtum est, reiicere à sinistro togam, deiicere etiam si hæreat sinum, conueniet. Lænam à faucibus ac summo pectore abducere licet. Ardent enim iam omnia. Et vt vox vehementior ac magis varia est, sic amictus quoque habet actum quẽdam velut præliantẽ. Itaq; vt læuã inuoluere toga, & incingi, penè furiosum est, sinũ verò in dextrũ humerum ab imo reiicere, solutũ ac delicatũ: fiúntque adhuc peius aliqua. ita cur laxiorẽ sinum sinistro brachio non subiiciamus? Habet enim acre quiddam atq; expeditũ, & calori cõcitationíq; nõ inhabile. Quũ verò magna pars est exhausta orationis, vtiq; afflãte fortuna penè omnia decent, sudor ipse & fatigatio, & negligentior amictus, & soluta ac velut labens vndique toga. Quo magis miror hanc quoque succurrisse Plinio curam, vt ita sudario frontem siccari iuberet, ne comæ turbarẽtur, quas componi post paulùm, sicut dignum erat, grauiter & seuerè vetuit. Mihi verò illæ quoque turbatæ præ se ferre aliquid affectus, & ipsa obliuione curæ huius commendari videntur. At si incipientibus, aut paulùm progressis decidat toga, non reponere eam, prorsus negligentis, aut pigri, aut quomodo debeat amiciri, nescientis est. Hæc sunt vel illustramẽta pronuntiationis, vel vitia: quibus propositis, multa cogitare debet Orator. Primum, quid, apud quos, quibus præsentibus sit acturus. Nam vt dicere alia aliis, & apud alios magis conuenit: sic etiam facere. Neq; ea-

Reliqui gestus actu procedẽte in amictu adhibendi.

Comarũ turbatio.

Oratori cogitandũ, vt pronũtiatio tam gestu quàm voce ad effectum dicendi accommodetur.

dem in voce, gestu, incessu, apud Principem, Senatum, populum, magistratũ, priuato, publico iudicio, postulatione, actione similiter decent. Quam differentiam subiicere sibi quisque, qui animum intenderit, potest, tum qua de re dicat, & efficere quid velit. Rei quadruplex obseruatio est. Vna in tota causa. Sunt enim tristes, hilares, solicitæ, securæ, grandes, pusillæ, vt vix vnquam ita solicitari partibus earum debeamus, vt non summæ meminerimus. Altera, quæ est in differẽtia partium, vt in prooemio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia in sententiis ipsis, in quibus secundum res & * actus variantur omnia. Quarta, in verbis, quorũ vt est vitiosa, si efficere omnia velimus, imitatio: ita quibusdam, nisi sua natura redditur, vis omnis aufertur. Igitur in laudationibus (nisi si funebres erunt) gratiarum actione, exhortatione, similibúsq;, læta & magnifica & sublimis est actio. Funebres conciones, cõsolationes, plerunq; causæ reorum, tristes ac summissæ. In Senatu, conseruãda authoritas: apud populum, dignitas: in priuatis, modus. De partibus causæ, & sententiis, & verbis, quæ sunt multiplicia, pluribus dicendum. Tria autem præstare debet pronuntiatio. conciliet, persuadeat, moueat: quibus natura cohæret, vt etiam delectet. Cõciliatio ferè aut cõmẽdatione morũ, qui nescio quo modo ex voce etiã atq; actione perlucẽt: aut orationis suauitate cõstat. Persuadẽdi vis asseueratione, quæ interim plus ipsis probationibus valet. An ista (inquit Callidio Cicero) si vera essent, sic à te dicerentur? &, Tantùm abest vt inflãmares nostros animos, somnum isto * loco vix tenebamus. Fiducia igitur appareat, & constantia, vtique si authoritas subest. Mouendi autem ratio, aut in repræsentãdis est, aut imitãdis affectibus. Ergo quum iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere

Rei obseruatio quadruplex.

* affectus.

Laudationũ actio.

Partium orationis pronũtiatio.

Persuasio.

* stylo.

Mouendi affectus ratio.

cauſam iuſſerit, leniter conſurgendum: tum in componenda toga, vel (ſi neceſſe erit) etiam ex integro iniiciēda, duntaxat in iudiciis (apud principem enim & magiſtratus ac tribunalia non licebit) paulum eſt commorandum, vt & amictus ſit decentior, & protinus aliquid ſpatii ad cogitandum. Etiam quum ad iudicem nos cōuerterimus, & conſultus * permiſerit dicere, non protinus eſt erumpendum, ſed danda breuis cogitationi mora. Mirè enim auditurum dicturi cura delectat, & iudex ſe ipſe cōponit. Hoc præcipit Homerus Vlyſſis exēplo, quem ſtetiſſe oculis in terram defixis, immotóque ſceptro, priuſquam illā eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione ſunt quædam non indecētes, vt appellant ſcenici, moræ, caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, ſimulare conatum, ſuſpiratione ſolicitudinē fateri, aut quod quenque magis decet: eóque diutius, ſi iudex nondum intendit animum. Status ſit rectus: æqui & diducti paululū pedes, vel procedens * minimo ſiniſter: genua recta, ſic tamen vt non extendantur. Humeri remiſſi, vultus ſeuerus, non mœſtus, nec ſtupens, nec languidus: brachia à latere modicè remota: manus ſiniſtra, qualē ſuprà demōſtraui: dextra quum iam incipiendum erit, paulùm prolata vltra ſinum, geſtu quàm modeſtiſſimo, velut expectans quando incipiendum ſit. Vitioſa enim ſunt illa, intueri lacunaria, perfricare faciem, & quaſi improbam facere: tendere confidētia vultū, aut, quò ſit magis toruus, ſuperciliis adſtringere: capillos à fronte cōtra naturā retroagere, vt ſit horror ille terribilis: tum, id quod Græci frequētiſſimè faciūt, crebro digitorū labiorúmq; motu cōmentari: clarè excreare: pedē alterū lōgè proferre: partem togæ ſiniſtra tenere: ſtare diductū, vel rigidū, vel ſupinū, vel incuruum, vel humeris, vt luctaturi ſolent,

*prætor permiſ.

Iliad. 4.

Status.

*minimo momento.

Humeri.

Brachia.

Prooemii pronuntiatio. ad occipitiũ ductis. Prooemio frequẽtissimè lenis conuenit pronuntiatio. Nihil est enim ad conciliandum gratius verecundia. Non tamen semper. Nec enim vno modo dicuntur exordia, vt docui. Plerunque tamen & vox temperata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & laterum lenis in vtranque partem motus, eodem spectantibus oculis, decebit. Narrationis. Narratio magis prolatam manum, amictum recidentem, gestum distinctum, vocem sermoni proximam, ac tantùm apertiorem, sonum simplicem frequentissimè postulabit, in his duntaxat, Pro Ligario. Quintus igitur Ligarius quum esset adhuc nulla belli suspicio. Pro Cluentio. &, A. Cluentius Habitus pater huiusce. Aliud in eadem poscunt affectus vel concitati, Act.3. Nubit genero socrus. vel flebiles, Constituitur in foro Laodiceæ spectaculum acerbũ & miserum toti Asiæ prouinciæ. Probationũ. Maximè varia & multiplex actio est probationũ. Propositionũ. Nam & proponere, partiri, interrogare, sermoni sunt proxima, & contradictionem sumere. Nam ea quoque diuersa propositio est. Sed hæc tamen aliquando irridentes, aliquando imitantes pronuntiamus. Argumẽtationis. Argumentatio plerunque agilior, & acrior, & instantior, consentientem orationi postulat etiam gestum, id est fortem celeritatem. Instãdum quibusdam in partibus, & dẽsanda oratio. Egressionis. Egressiones ferè lenes, & dulces, & remissæ, vt Raptus Proserpinæ, Siciliæ descriptio, Cn. Põpeii laus. Neque est mirum, minus habere contentionis ea quæ sunt extra quæstionem. Imitationis. Mollior nonnunquam cum reprehensione diuersæ partis imitatio, Videbar videre alios intrãtes, alios autem exeuntes, quosdam ex vino vacillantes. Vbi non dissidens à voce permittitur gestus: quo fit in vtrãque partem tenera quædam, sed intra manus tamen, & sine motu laterũ trãslatio. Accendendi iudicis. Summus. Accendẽdi Iudicis plures sunt gradus. Summus il-

le,& quo nullus est in Oratore acutior, Suſcepto bello, Cæſar, geſto iam etiam ex parte magna. Prædixit enim, Quantum potero voce contendã, vt populus hæc Romanus exaudiat. Paulũ inferior, & habẽs aliquid etiam iucũditatis, Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharſalica gladius agebat? Plenius adhuc & lentius, ideóque dulcius, In cœtu verò populi Romani negotiũ publicum gerens. Producenda omnia, trahendæque tum vocales, aperiẽdæque ſunt fauces. Pleniore tamen hæc canali fluunt, Vos Albani tumuli atque luci. Nam cantici quiddam habent, ſenſímque reſupina ſunt, Saxa atq; ſolitudines voci reſpondent. Tales ſunt illæ inclinationes vocis, quas inuicem Demoſthenes atque AEſchines exprobrãt, nõ ideò improbandæ: quum enim vterque alteri obiiciat, palàm eſt vtrunque feciſſe. Nam neque ille per Marathonis, & Platearũ, & Salaminis propugnatores recto ſono iurauit, nec hic Thebas ſermone defleuit. Eſt his diuerſa vox, & penè extra organum, cui Græci nomen amaritudinis dederunt, ſupra modũ ac penè naturam vocis humanæ acerba, Quin compeſcitis vocem iſtam indicem ſtultitiæ, teſtem paucitatis? Sed id quod excedere modum dixi, in illa parte prima eſt. Quin cõpeſcitis. Epilogus ſi enumerationẽ rerum habet, deſyderat quandam conciſorum continuationem: ſi ad concitandos iudices eſt accommodatus, aliquid ex iis quæ ſupra dixi: ſi placandos, inclinatã quandam lenitatem: ſi miſericordia commouendos, flexum vocis, & flebilem ſuauitatem, qua præcipuè frangũtur animi, quæque eſt maximè naturalis. Nam etiam orbos viduáſque videas in ipſis funeribus canoro quodam modo proclamantes. Hîc etiã fuſca illa vox, qualẽ Ciceroro fuiſſe in Antonio dicit, mirè facit. Habet enim in ſe quod imitemur. Duplex eſt tamẽ miſeratio: altera quũ

Inferior.

Infimus.

Pro Rabirio perduel.

Epilogi pronũtiãdi ratio.

In Bruto. & de Orat. I.

Miſeratio duplex.

inuidia qualis modò dicta de dãnatione Philodami: altera cum deprecatione demissior. Quare etiã si est in il-
Act.7. lis quoq; cãtus obscurior, In cœtu verò populi Roma-
Pro Milone. ni. Nõ enim hæc rixãtis modò dixit. &, Vos Albani tumuli. Neq; enim quasi inclamaret aut testaretur locutus est: tamen infinito magis illa flexa & circunducta sunt, Me miserũ, Me infœlicẽ. &, Quid respõdebo liberis meis? &, Reuocare tu me in patriã potuisti Milo per hos, ego te in eadẽ patria per eosdẽ retinere nõ potero? Et quum bona C. Rabirii vno sestertio addicit, O meũ miserum acerbúmq; præconiũ. Illa quoque mirè facit in peroratione velut deficiẽtis dolore & fatigatione cõfessio: vt pro eodem Milone, Sed finis sit, neque enim præ lachrymis iam loqui possum. Quæ similem verbis habere debent etiam pronuntiationem. Possunt videri alia quoq; huius partis atque officii, reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, vestes laniare: sed
Lib.7. suo loco dicta sunt. Et quia in partibus causæ etiã aliis est varietas, satis apparet accõmodandam sententiis ipsis pronũtiationem, sicut ostendimus. Sed verbis quoque, quod nouissimè dixeram, non semper, sed aliquando. An non hæc, Misellus & pauperculus, summissa atque contracta, Fortis, & vehemens, & latro, erecta & concitata voce dicenda sunt? Accedit enim vis & proprietas rebus tali adstipulatione: quæ nisi adsit, aliud vox, aliud animus ostendat. Quid? quòd eadem verba mutata pronũtiatione indicant, affirmãt, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, eleuant? Aliter enim dicitur,

Verborũ varietati pronũtiatio interdũ accõmodãda.

Æneid.1. Tu mihi quodcunque hoc regni. &,
Eclog.3. Cantando tu illum? &,
Æneid.9.&11. Túne ille AEneas? &,
Méque timoris Argue tu Drance.

Et ne morer, intra ſe quiſque vel hoc, vel aliud quod vo let, per omnes affectus verſet, verum eſſe quod dicimus, ſciet. Vnum iam his adiiciendum eſt, quũ præcipuè in actione ſpectetur decorum, ſæpe aliud alios decere. Eſt enim latens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis: & vt verè dictũ eſt, caput eſſe artis, decere quod facias: ita id neque ſine arte eſſe, neque totum arte tradi poteſt. in quibuſdam virtutes non habent gratiam, in quibuſdã vitia ipſa delectãt. Maximos actores comœdiarum Demetrium & Stratoclem placere diuerſis virtutibus vidimus. Sed illud minus mirum, quòd alter deos, & iuuenes, & bonos patres, ſeruóſque, & matronas, & graues anus optimè: alter acres ſenes, callidos ſeruos, paraſitos, lenones, & omnia agitatiora melius. Fuit enim natura diuerſa. Nam vox quoque Demetrii iucundior, illius acrior erat. Annotandæ magis proprietates, quæ trãſferri non poterant, manus iactare, & dulces exclamationes theatri cauſa producere, & ingrediendo ventum concipere veſte, & nonnunquam dextro latere facere geſtus: quod neminem alium præter Demetrium decuit: (nãque in hæc omnia, ſtatura & mira ſpecie adiuuabatur) illum curſus, & agilitas, & vel parum conueniens perſonæ riſus, quem non ignarus rationis populo dabat, & contracta etiam ceruicula. Quicquid horum alter feciſſet, fœdiſſimum videretur. Quare norit ſe quiſque, nec tantum ex communibus præceptis, ſed etiam ex natura ſua capiat conſilium formandæ actionis. Neque illud tamen eſt nefas, vt aliquem vel omnia vel plura deceãt. Huius quoque loci clauſula ſit eadem neceſſe eſt, quæ cæterorum eſt, regnare maximè modũ. Non enim comœdum eſſe, ſed Oratorem volo. Quare nec in geſtu perſequemur omnes argutias, nec in loquendo diſtinctionibus, temporibus, *effictionibus moleſtè vtemur:

In agendo alios aliud decere.

Modus in omnibus adhibendus.

*affectibus al. affectionibus.

vt si sit in scena dicendum,

Terent. Eun. Quid igitur faciam? non eam ne nunc quidem
Quum accersor vltro? an potius ita me comparem,
Non perpeti meretricum contumelias?

Hîc enim dubitationis moras, vocis flexus, varias manus, diuersos nutus actor adhibebit. Aliud oratio sapit, nec vult nimium esse condita. Actione enim constat, non imitatione. Quare non immeritò reprehenditur pronuntiatio vultuosa & gesticulationibus molesta, & vocis mutationibus resultans. Nec inutiliter ex Græcis veteres transtulerunt, quod ab his sumptum Lenas Popilius posuit esse hanc * inotiosam actionem. Optime igitur idē, qui omnia, Cicero præceperat quæ supra ex Oratore posui. Quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulò agitatior etiam, & exigitur, & quibusdã partibus conuenit: ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam perdamus viri boni & grauis authoritatem.

*iocosam.

Hoc capite.

M. Fabii Quintiliani

DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER XII.

PROOEMIVM.

VENTVM est ad partem operis destinati lõgè grauissimam. Cuius equidem onus si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluissem vires meas. Sed initio pudor omittendi quæ promiseram tenuit: mox quanquam per singulas quoque parteis labor cresceret, ne perderem quæ iam effecta erant per omnes difficul-

tates animo me sustentaui. Quare nunc quoque, licet maiori quàm vnquã, mole premar, tamen prospicienti finẽ mihi constitutum est vel deficere potius, quàm desperare. Fefellit autẽ, quòd initium à paruis ceperamus, mox velut aura solicitante prouecti longius, dum tantum nota illa, & plerisque artium scriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul videbamur, & multos circa, velut iisdem se ventis credere ausos, habebamus. Iam quũ eloquendi rationẽ nouissime repertã, paucissimisque tentatam ingressi sumus, rarus qui iam procul à portu recessisset, reperiebatur. Postquam verò nobis ille, quẽ instituebamus, Orator, à dicendi magistris dimissus, aut suo iã impetu fertur, aut maiora sibi auxilia ex ipsis sapientiæ penetralibus petit, quàm in altum simus ablati, sentire cœpimus. Nũc cælũ vndique, & vndique pontus. Vnum modo in illa immẽsa vastitate cernere videmur M. Tullium, qui tamen ipse, quãuis tanta, atque ita instructa naue, hoc mare ingressus, contrahit vela, inhibétque remos, & de ipso demũ genere dicẽdi, quo sit vsurus perfectus Orator, satis habet dicere. At nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare, & assignabit officia. Ita nec antecedentem consequi possumus, & lõgius eundum est, vt res feret. Probabilis tamen cupiditas honestorum, & vel tutioris * audaciæ est tentare quibus paratior venia est. *audentiæ.

Non posse Oratorem esse nisi virum bonum. CAP. I.

SIT ergo nobis Orator quẽ instituimus, is qui à M. Catone finitur, vir bonus dicendi peritus. Verùm id quod ille posuit prius, etiam ipsa natura potius ac maius est, vtique vir bonus, non eò tantum, quòd si vis illa dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis priuatísque rebus perniciosius eloquẽtia: sed nos quoque ipsi, qui pro virili parte cõferre aliquid ad facultatẽ

dicēdi conati ſumus, peſſime mereamur de rebus humanis, ſi latroni comparemus hæc arma, non militi. Quid de nobis loquor? Rerum ipſa natura in eo quod præcipue indulſiſſe homini videtur, quóq; nos à cæteris animalibus ſeparaſſe, nō parens ſed nouerca fuerit, ſi facultatem dicendi ſociam ſcelerum, aduerſam innocentiæ, hoſtem veritatis, inuenit. Mutos enim naſci, & egere omni ratione ſatius fuiſſet, quàm Prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere. Longius tēdit hoc iudicium meū. Neque enim tantùm id dico, eum qui ſit orator, virum bonum eſſe oportere: ſed ne futurum quidem oratorem, niſi virum bonum. Nam certè neque intelligentiam conceſſeris iis qui propoſita honeſtorum ac turpium via, peiorem ſequi malint: neque prudentiam, qui in grauiſſimas frequenter legum, ſemper verò malæ conſcientiæ pœnas a ſemetipſis improuiſo rerum exitu inducantur. Quòd ſi neminem malum eſſe, niſi ſtultum eundē, nō modò à ſapientibus dicitur: ſed vulgo quoque ſemper eſt creditum, certè nō fiet vnquam ſtultus Orator. Adde quòd ne ſtudio quidem operis pulcherrimi vacare mens, niſi omnibus vitiis libera, poteſt. Primum, quòd in eodem pectore nullum eſt honeſtorum turpiúmque conſortium: & cogitare optima ſimul ac deterrima, nō magis eſt vni⁹ animi, quàm eiuſdem hominis bonū eſſe ac malū. Tū illa quoque ex cauſa, quòd mentem tantæ rei intentam vacare omnibus aliis etiam culpa carentibus curis oportet. Ita demum enim libera, ac tota, nulla diſtringente atque aliò ducēte cauſa, ſpectabit id ſolum ad quod accingitur. Quòd ſi * corporum nimia cura, & ſolicitior rei familiaris diligentia, & venandi voluptas, & dati ſpectaculis dies multum ſtudiis auferunt (huic enim rei perit tempus quodcunque alteri datur) quid putamus

*agrorum.

facturas, cupiditatem, auaritiam, inuidiam? quarũ impotẽtissimæ cogitationes somnos etiam ipsos, & illa per quietem visa perturbant. Nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot ac tam variis affectibus concisum atque laceratũ, quàm mala mens. Nam & quum insidiatur, spe, curis, labore distringitur: & iam quũ sceleris compos fuerit, solicitudine, pœnitentia, pœnarum omniũ expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut vlli bonæ arti locus? Non hercle magis quàm frugibus in terra sentibus ac rubis occupata. Agè, nõ ad perferendos studiorum labores necessaria frugalitas? Quid igitur ex libidine ac luxuria spei? Non præcipuè acuit ad cupiditatem literarum, amor laudis? Num igitur malis esse laudem curæ putamus? Iam hoc quis non videt, maximam partem orationis in tractatu æqui boníque consistere? Dicétne de his secũdum debitam rerum dignitatem malus atque iniquus? Denique vt maximam partem quæstionis eximam, demus, id quod nullo modo fieri potest, idem ingenii, studii, doctrinæ pessimo atq; optimo viro: vter melior dicetur Orator? Nimirũ qui homo quoque melior. Non igitur vnquã malus idem homo, & perfectus Orator. Non enim perfectum est quicquam, quo melius est aliud. Sed ne more Socraticorum nobismetipsis responsum finxisse videamur, sit aliquis adeò contra veritatem obstinatus, vt audeat dicere, eodem ingenio, studio, doctrina præditum, nihilo deteriorem futurum Oratorem malum virum quàm bonum. Conuincamus huius quoque amentiam. Nam hòc certè nemo dubitabit, omnẽ Oratorẽ id agere, vt iudici quæ proposita fuerint, vera & honesta videantur. Vtrũ igitur hoc facilius bonus vir persuadebit, an malus? Bonus quidem: & dicet sæpius vera atque honesta. Sed etiã siquando aliquo ductus officio

Mala mens.

(quod accidere, vt mox docebimus, potest) falsò hæc affirmare conabitur, maiore cum fide necesse est audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorantia recti, nonnunquā excidit ipsa simulatio. Inde immodestè proponūt, sine pudore affirmant. Sequitur in iis quæ certum est effici non posse, deformis pertinacia, & irritus labor. Nā sicut in vita, ita in causis quoque spes improbas habent. Frequenter autem accidit, vt his etiā vera dicentibus fides desit, videatúrque talis aduocatus, malæ causæ argumentum. Nunc de iis dicēdum est, quæ mihi quasi conspiratione quadam vulgi reclamari videntur. Orator ergo Demosthenes nō fuit? atqui malū accepimus. Non Cicero? atqui huius quoque mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna responsi inuidia subeūda, mitigandæ sunt prius aures. Mihi enim nec Demosthenes tam graui morū dignus videtur inuidia, vt omnia quæ in eum ab inimicis congesta sunt credam, quum & pulcherrima eius in republica consilia, & finem vitæ clarum legam. Nec M. Tullio defuisse video in vlla parte ciuis optimi voluntatē. testimonio est actus nobilissimè consulatus: integerrimè prouincia administrata: & repudiatus Vigintiuiratus: & ciuilibus bellis, quæ in ætatem eius grauissima inciderunt, neque spe neque metu declinatus animus, quo minus optimis se partibus, id est Reipublicæ, iungeret. Parum fortis videtur quibusdam: quibus optimè respondit ipse, non se timidū in suscipiendis, sed in prouidendis periculis: quod probauit morte quoque ipsa, quam præstātissimo suscepit animo. Quòd si defuit his viris summa virtus, sic quærētibus an oratores fuerint, respondebo, quomodo Stoici si interrogentur an sapiens Zeno, an Cleanthes, an Chrysippus: respondeāt, magnos quidem illos ac venerabiles, non tamē id quod

Defendit Ciceronis timiditatem.

natura hominis ſummum habet, conſecutos. Nam & Pythagoras, non ſapientem ſe, vt qui ante eum fuerũt, ſed ſtudioſum ſapientiæ vocari voluit. Ego tamen ſecundum communem loquendi conſuetudinem ſæpe dixi, dicámque, perfectum Oratorem eſſe Ciceronem, vt amicos & bonos & prudentiſſimos viros dicimus vulgò, quorum nihil niſi perfectè ſapienti datur. Sed quum propriè, & ad legem ipſam veritatis loquẽdum erit, eum quæram Oratorẽ, quem & ille quærebat. Quãquam enim ſtetiſſe eum in faſtigio eloquentiæ fateor, ac vix quid adiici potuerit inuenio, fortaſſe inuenturus, quod adhuc abſciſſurum putem fuiſſe: (nam ferè ſic docti iudicauerunt, plurimum in eo virtutum, nonnihil fuiſſe vitiorũ: & ſe ipſe multa ex illa iuuenili abundantia coercuiſſe teſtatur) tamen quando nec ſapientis ſibi nomen, minimè ſui contemptor, aſſeruit, & melius dicere certè data longiore vita, & ætate ad componendum ſecuriore potuiſſet, non malignè crediderim defuiſſe ei ſummam illam, ad quam nemo propius acceſſit. Et licebat, ſi aliud ſentirẽ, fortius id & liberius defendere. An verò M. Antonius neminem à ſe viſum eloquentem, quod tanto minus erat, profeſſus eſt: ipſe etiã M. Tullius quærit adhuc eum, & tãtùm imaginatur ac fingit, ego nõ audeam dicere, aliquid in hac quæ ſupereſt æternitate inueniri poſſe, eo quod fuerit, perfectius? Tranſeo illos, qui Ciceroni ac Demoſtheni ne in eloquentia quidem ſatis tribuunt: quanquã neque ipſi Ciceroni Demoſthenes videatur ſatis eſſe perfectus, quem dormitare interim dicit: nec Cicero Bruto Caluóque, qui certè compoſitionẽ illius etiam apud ipſum reprehendunt: nec Aſinio vtrique, qui vitia orationis eius etiã inimicè pluribus locis inſequũtur. Cõcedamus ſanè (quod minimè natura patiatur) repertum eſſe aliquem

Cicero quomodo perfectus Orator.

3. De Oratore.

Summè disertum sine virtute, non esse Oratorem.

malum virum summè disertum: nihilo tamen minus Oratorem eum negabo. Nam nec omnibus qui fuerint manu prompti, viri fortis nomen concesserim, quia sine virtute intelligi non potest fortitudo. An ei qui ad defendendas causas aduocatur, non est opus fide, quam nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, sed proditorem, transfugam, præuaricatorē donabimus Oratoris illo sacro nomine? Quòd si mediocribus etiam patronis conuenit hæc quæ vulgò dicitur bonitas, cur non Orator ille qui nondū fuit, sed potest esse, tam sit moribus quàm dicēdi virtute perfectus? nō enim forensem quādam instituimus operam, nec mercenariam vocem, nec (vt asperioribus verbis parcamus) non inutilem sanè litium aduocatum, quem denique causidicum vulgò vocant: sed virum cum ingenii natura præstantem, tum verò tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datū tandem rebus humanis, qualem nulla antea vetustas cognouerit, singularem, perfectúmque vndique, optima sentientem, optiméque dicentem. In hoc quota pars erit, quòd aut innocētes tuebitur, aut improborū scelera compescet, aut in pecuniariis quæstionibus veritati contra calumniam aderit? Summus ille quidē in his quoque operibus fuerit, sed in maioribus clarius elucebit, quum regēda senatus consilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talem quendā videtur finxisse Virgilius, quem in seditione vulgi iam faces & saxa iaculantis, moderatorem dedit?

Qualis quantúsque sit Orator.

Oratoris officia.

AEneid. 1

Tum pietate grauem ac meritis, si forte virum quem
Conspexere, silent, arrectísque auribus adstant.

Habemus igitur ante omnia virum bonum: post hæc adiecit dicendi peritum,

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Quid? nõ in bellis quoque idem ille vir quem institui-mus, si sit ad prælium miles cohortandus, ex mediis sapientiæ præceptis orationẽ trahet? Nam quomodo pugnam ineuntibus tot simul metus laboris, doloris, postremò mortis ipsius exciderint, nisi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honesti præsens imago successerit? Quæ certe melius persuadebit aliis, qui prius persuaserit sibi. Prodit enim se, quãlibet custodiatur, simulatio: nec vnquam tanta fuerit eloquendi facultas, vt non titubet ac hæreat quoties ab animo verba dissentiunt. Vir autẽ malus aliud dicat necesse est quàm sentiat. Bonos nunquam honestus sermo deficiet, nunquam rerũ optimarum (nam iidem etiam prudentes erunt) inuentio: quæ etiã si lenociniis destituta sit, satis tamẽ natura sua ornatur: nec quicquam non disertè, quod honestè dicitur. Quare iuuentus, immò omnis ætas (neque enim rectæ volũtati serũ est tempus vllũ) totis mẽtibus huc tendamus, in hoc elaboremus: forsan & cõsummare contingat. Nam si natura non prohibet & esse virum bonũ, & esse dicendi peritum, cur nõ aliquis etiã vnus vtrunque consequi possit? cur autem non se quisque speret fore illum aliquẽ? Ad quod si vires ingenii non suffecerint, tamen ad quem vsque modum processerimus, meliores erimus ex vtroque. Hoc certe prorsus eximatur animo, rerum pulcherrimam eloquentiam cum vitiis mentis posse misceri. Facultas dicendi si in malos incidit, & ipsa iudicanda est malum. peiores enim illos facit, quibus contingit. Videor mihi audire quosdã (nec enim deerũt vnquam qui diserti esse, quàm boni malint) illa dicẽtes, Quid ergo tantum est artis in eloquentia? cur tu de coloribus, & difficilium causarum defensione, nõnihil etiam de confesso loquutus es, nisi aliquando vis & facultas dicendi expugnat ipsam veritatem? Bonus enim

Doctrina & authoritas cum virtute cõiuncta debet esse in Oratore.

Simulatio se prodit.

Exhortatio ad Oratoriam.

Præcepta artis dicendi nõ repugnãt probitati & religioni.

vir non agit nisi bonas causas: eas porrò etiam sine doctrina satis per se tuetur veritas ipsa. Quibus ego, quũ de meo primùm opere respondero, etiam pro boni viri officio, siquando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciã. Pertractare enim quo modo aut pro falsis, aut etiam pro iniustis aliquando dicatur, non est inutile, vel propter hoc solum, vt ea facilius & deprehendamus, & refellamus: quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota quæ nocent fuerint. Neque enim Academici quũ in vtranque disserunt partem, nõ secundum alteram viuunt. Neque Carneades ille, qui Romæ audiente Censorio Catone non minoribus viribus contra iustitiam dicitur disseruisse, quàm pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse vir fuit. Verũ & virtus quid sit, aduersa ei malitia detegit: & æquitas fit ex iniqui contemplatione manifestior: & plurima contrariis probãtur. Debent ergo Oratori sic esse aduersariorũ nota cõsilia, vt hostium imperatori. Verùm & illud, quod prima propositione durũ videtur, potest afferre ratio, vt vir bonus in defensione causæ velit auferre aliquando iudici veritatem. Quod siquis à me proponi mirabitur, (quanquam non est hæc mea propriè sententia, sed eorum quos grauissimos sapiẽtiæ magistros ætas vetus credidit) sic iudicet, pleraque esse quæ non tam factis, quàm causis eorum, vel honesta fiant, vel turpia. Nam si hominem occidere, sæpe virtus: liberos necare, nonnunquã pulcherrimum est: asperiora quædam adhuc dictu, si communis vtilitas exegerit, facere conceditur. Ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam vir bonus, sed etiam quare & qua mente defendat. Ac primũ concedant mihi omnes oportet, quod Stoicorum quoque asperrimi confitentur, facturum aliquando bonum virum, vt mendacium dicat, & quidem nonnunquam

Mala vt vitẽtur, discenda.

Carneadis disputatio pro virtute, & cõtrà.

leuioribus causis: vt in pueris ægrotãtibus, vtilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus: nedum si ab homine occidendo grassator auertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus: vt hoc quod alias in seruis quoque reprehendendũ est, sit aliâs in ipso sapiente laudandũ. Id si cõstiterit, multa iam video posse euenire, propter quæ Orator bene suscipiat tale causæ genus, quale remota ratione honesta nõ suscepisset. Nec hoc dico, quia seueriores sequi placet leges pro patre, fratre, amico, periclitãtibus: tametsi non mediocris hæsitatio est, hinc iustitiæ proposita imagine, inde pietatis, nihil dubii relinquamus. Sit aliquis insidiatus tyranno, atque ob id reus: vtrúmne saluũ eũ nollet is qui à nobis finitur Orator? an si tuendũ susceperit, nõ tã falsis defendet, quàm qui apud iudices malã causam tuetur? Quid si quædã benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non esse facta conuicerimus? non vel hoc modo seruabit Orator nõ innocentẽ modo, sed etiã laudabilẽ ciuem? Quid si quædã iusta natura, sed conditione temporũ inutilia ciuitati sciemus: nõne vtemur arte dicẽdi, bona quidẽ, sed malis artibus simillima? Ad hoc, nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonã mentẽ aliquo modo possint, sicut posse interdũ conceditur, saluos esse eos magis è republica sit, quàm puniri. Si liqueat igitur Oratori, futurũ bonum virũ, cui vera obiiciẽtur, non id aget vt saluus sit? Da nunc vt crimine manifesto prematur dux bonus, & sine quo vincere honeste ciuitas non possit: nónne ei communis vtilitas Oratorem aduocabit? Certe Fabritius Cornelium Rufinum, alioqui & malum ciuem, & sibi inimicum, tamen quia vtilem sciebat ducem, imminente bello palàm consulem suffragio suo fecit: atque id mirantibus quibusdam respondit, A ciue se spoliari malle, quàm ab

Fabritii nobile factum ac dictum.

hoste vænire. Ita hic si fuisset Orator, non defendisset eundem Rufinum vel manifesti peculatus reum? Multa dici possunt similia, sed vel vnum ex his quodlibet sufficit. Non enim hoc agimus, vt istud illi quem formamus, viro sit sæpe faciẽdum: sed vt si talis coegerit ratio, sit tamen vera finitio, Oratorem esse virum bonum dicendi peritũ. Præcipere verò ac discere quomodo etiam probatione difficilia tractentur, necesse est. Nam frequẽter etiam optimæ causæ similes sunt malis, & innocens reus multis verisimilibus premitur: quo fit, vt eadem actionis ratione defendendus sit, qua, si nocens esset. Iam innumerabilia sunt bonis causis malísque communia, testes, literæ, suspiciones, opiniones. Non aliter autem verisimilia quàm vera & confirmantur & refelluntur. Quapropter vt res feret, flectetur oratio, *manente honesta voluntate.

Flectenda oratio.

*manente honestate.

Cognoscenda esse Oratori quibus mores formentur. CAP. II.

QVANDO igitur Orator est vir bonus, is autem citra virtutem intelligi non potest, virtus etiam si quosdam impetus à natura sumit, tamen perficienda doctrina est: mores ante omnia Oratori studiis erunt excolẽdi, atque omnis honesti iustíque disciplina pertractãda: sine qua nemo nec vir bonus esse, nec dicẽdi peritus potest. Nisi fortè accedamus iis, qui natura cõstare mores, & nihil adiuuari disciplina putãt: scilicet vt ea quidẽ, quæ manu fiũt, atq; eorũ etiã cõtemptissima cõfiteãtur egere doctoribus: virtutem verò, qua nihil homini quo ad deos immortales propius accederet, datũ est, obuiã & illaboratã, tantùm quia nati sumus, habeamus. Abstinẽs erit, qui idipsum quid sit abstinẽtia ignorarit? Et fortis, qui metus doloris, mortis, superstitionis, nulla ratione purgauerit? Et iustus, qui æqui boniq; tractatũ, qui leges, quæ natura sunt omnibus datæ, quæq;

propriæ populis & gentibus constitutæ, non eruditiore aliquo sermone tractauerit? O quàm istud parũ putant, quibus tam facile videtur! Sed hoc trãseo, de quo nemi nem, qui literas vel primis, vt aiunt, labris degustarit, dubitaturum puto: ad illud sequens reuertar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui non & naturæ vim omnem penitus perspexerit, & mores præceptis ac ratione formarit. Neque enim frustra in tertio de Oratore libro L. Crassus cuncta quæ de æquo, iusto, vero, bono, déque iis quæ sunt cõtrà posita, dicuntur, propria esse Oratoris affirmat: ac philosophos quum ea dicendi viribus tuẽtur, vti Rhetorũ armis, non suis. Idẽ tamen confitetur ea iam esse à philosophia petenda, videlicet quia magis hæc illi videtur in possessione earum rerum fuisse. Hinc etiam illud est, quod Cicero pluribus libris & epistolis testatur, dicendi facultatẽ ex intimis sapientiæ fontibus fluere: ideóque aliquãdiu præceptores eosdem fuisse morũ atque dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea non eò pertinet, vt esse Oratorem philosophum velim, quandò non alia vitæ secta longius à ciuilibus officiis, atque ab omni munere Oratoris recessit. Nam quis philosophorum aut in iudiciis frequens, aut clarus in concionibus fuit? Quis denique in ipsa, quam maxime plerique eorum vitandam præcipiunt, Reipublicæ administratione versatus est? Atqui ego illum quem instituo, Romanum quendam velim esse sapientem, qui non secretis disputationibus, sed rerum experimentis atque operibus verè ciuilem virũ exhibeat. Sed quia deserta ab iis qui se ad eloquentiam contulerunt, studia sapientiæ, nõ iam in actu suo, atque in hac fori luce versantur, sed in porticus & gymnasia primùm, mox in conuentus scholarum recesserũt, idquod est Oratori necessarium, nec à dicendi præceptoribus traditur, ab iis petere ni-

Philosophia ad dicendum necessaria.

Omnes philosophiæ partes Oratori necessarias.

mirum necesse est, apud quos remãsit. Euoluendi penitus authores qui de virtute præcipiunt, vt Oratoris vita cum scientia diuinarũ rerum sit humanarúmque coniuncta. Quæ ipsæ quanto maiores ac pulchriores viderentur, si illas ii docerent, qui etiam eloqui præstantissimè possunt? Vtinámque sit tempus vnquã, quo perfectus aliquis (qualem optamus) Orator hanc partẽ superbo nomine, & vitiis quorundã bona eius corrumpẽtium inuisam, vendicet sibi, ac velut rebus repetitis in corpus eloquẽtiæ abducat. Quæ quidem quũ sit in tres diuisa partes, naturalem, moralẽ, rationalem, quæ tandem non est cum Oratoris opere coniũcta? Nam vt ordinem retroagamus, de vltima illa, quæ tota versatur in verbis, nemo dubitauerit, si & proprietates vocis cuiusque nosse, & ambigua aperire, & perplexa discernere, & de falsis iudicare, & colligere ac resoluere quæ velis, Oratoris est: quanquã ea non tam est minutè atque concisè in actionibus vtendum, quàm in disputationibus: quia non docere modò, sed mouere etiam ac delectare audientes debet Orator: ad quod impetu quoque & viribus ac decore est opus: vt vis amnium maior est altis ripis, multóque gurgitis tractu fluentium, quàm tenuis aquæ, & obiectu lapillorum resultantis. Et vt palæstrici doctores illos quos numeros vocant, non idcirco discẽtibus tradunt, vt his omnibus ii qui didicerunt, in ipso luctandi certamine vtantur (plus enim pondere, & firmitate, & spiritu agitur) sed vt subsit copia illa, ex qua vnum aut alterum, cuius se occasio dederit, efficiant: ita hæc pars Dialectica, siue illam dicere malimus disputatricem, vt est vtilis sæpe, & finitionibus, & comprehensionibus, & separandis quæ sunt differentia, & resoluenda ambiguitate, & distinguendo, diuidendo, illiciendo, implicãdo: ita si totum sibi vendicauerit in fo-

Numeros, id est demẽsos numero ac spatio corporum motus.

ro certamen, obſtabit melioribus, & ſectas ad tenuitatem ſuam vires ipſa ſubtilitate conſumet. Itaque reperias quoſdam in diſputando mire callidos: quum ab illa verò cauillatione diſceſſerint, non magis ſufficere in aliquo grauiore actu, quàm parua quædam animalia, quæ in anguſtiis mobilia, campo deprehenduntur. Iam quidem pars illa moralis quæ dicitur Ethice, certe tota Oratori eſt accommodata. Nam in tanta cauſarum (vt ſuperioribus libris diximus) varietate, quũ alia coniectura quærantur, alia finitionibus concludantur, alia iure ſummoueantur, vel transferantur, alia colligantur, vel ipſa inter ſe concurrant, vel in diuerſum ambiguitate ducantur, nulla ferè dici poteſt, cuius non parte in aliqua tractatus æqui & boni reperiantur. Pleraſque verò eſſe quis neſcit, quæ totæ in ſola qualitate conſiſtant? In conſiliis verò quæ ratio ſuadendi eſt ab honeſti quæſtione ſepoſita? Quid illa etiã pars tertia, quæ laudandi ac vituperandi officiis continetur? Nempe in tractatu recti prauíque verſatur. An de iuſtitia, fortitudine, abſtinentia, temperantia, pietate, non plurima dicet Orator? Sed ille vir bonus, qui hæc non vocibus tantum ſibi nota atque nominibus, aurium tenus in vſum linguæ perceperit, ſed qui virtutes ipſas mente complexus, ita ſentiet, nec in cogitando ita laborabit, ſed quod ſciet, vere dicet. Quũ ſit autem omnis generalis quæſtio ſpeciali potẽtior, quia vniuerſo partes continentur, non vtique accedit parti quod vniuerſum eſt: profectò nemo dubitabit generales quæſtiones in illo maxime ſtudiorũ more verſatas. Iam verò quũ ſint multa propriis breuibúſque comprehenſionibus finienda, vnde etiam ſtatus cauſarum dicitur finitiuus, nónne ad id quoque inſtrui ab iis qui plus in hoc ſtudii dederunt, oportet? Quid? non quæſtio iuris omnis, aut verborum pro-

Ethice in cauſis omnibus locum habet

Quæſtio omnis Oratoris eſt.

prietate, aut æqui disputatione, aut volũtatis cõiectura continetur? quorũ pars ad rationalẽ, pars ad moralẽ tractatũ redundat. Ergo natura permista est omnibus istis oratio, quæ quidẽ oratio est veré. Nã ignara quidẽ huiusce doctrinæ loquacitas erret necesse est, vt quæ vel nullos vel falsos duces habeat. Pars verò naturalis, quũ est ad exercitationem dicendi tanto cæteris vberior, quanto maiore spiritu de diuinis rebus quàm humanis loquendum est, tum illam etiam moralem, sine qua nulla esse (vt docuimus) oratio potest, totam complectitur. Nam si regitur prouidentia mundus, administranda certe bonis viris erit Respublica. Si diuina nostris animis origo, tendendum ad virtutem: nec voluptatibus terreni corporis seruiendum. An hoc non frequenter tractabit Orator? Iam de Augurum responsis, religionéque omni, de quibus maxima sæpe in senatu consilia versata sunt, non erit ei differendum, si quidem (vt nobis placet) futurus est vir idem ciuilis? Quæ denique intelligi saltem potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta non essent, exemplis tamen crederemus. Siquidem & Periclem, cuius eloquentiæ etiã si nulla ad nos monimenta venerunt, vim tamen quandam incredibilem cum historici, tum etiã liberrimum genus hominum comici veteres tradunt, Anaxagoræ Physici constat auditorem fuisse: & Demosthenem principem omnium Græciæ Oratorum, dedisse operam Platoni. Nam M. Tullius non tantùm se debere scholis Rhetorum, quantùm Academiæ spatiis frequenter ipse testatus est. Neque se tanta in eo vnquam fudisset vbertas, si ingenium suum consepto fori, non ipsius rerum naturæ finibus terminasset. Verùm ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta conferre plurimum eloquentiæ possit: quanquam ea non

Rerũ sublimium cognitio Oratori necessaria.

Pericles. In Oratore & Bruto.

In Oratore.

Ibidem.

Ab optimo quoque discẽdum esse, & hauriendum in omnibus.

inter multas poteſt eſſe contentio. Nam Epicurus in primis nos à ſe ipſe dimittit, qui fugere omnẽ diſciplinam nauigatione quamvelociſſima iubet. Neque verò Ariſtippus ſummũ in voluptate corporis bonũ ponens, ad hunc nos laborem adhortetur. Pyrrho quidem, quas in hoc opere partes habere poteſt, cui iudices eſſe apud quos verba faciat, & reũ pro quo loquatur, & ſenatum in quo ſit dicenda ſententia, non liquebit? Academiam quidam vtiliſſimã credũt, quòd mos in vtranque partẽ diſſerẽdi, ad exercitationẽ forenſiũ cauſarum proximè accedat. Adiiciunt loco probationis, quòd ea præſtantiſſimos in eloquentia viros ediderit. Peripatetici ſtudio quoque ſe quodam Oratorio iactant. Nam theſeis dicere exercitationis gratia ferè præceptoribus ſuis defuiſſe concedant neceſſe eſt: ita nullos aut probare acrius, aut concludere ſubtilius contendunt. Sed hæc inter ipſos, qui velut ſacramento rogati, vel etiã ſuperſtitione conſtricti, nefas ducunt à ſuſcepta ſemel perſuaſione diſcedere. Oratori verò nihil eſt neceſſe in cuiuſquam iurare leges. Maius enim eſt opus atque præſtantius, ad quod ipſe tendit, & cuius eſt velut candidatus, ſi quidẽ eſt futurus cum vitæ, tum etiam eloquentiæ laude perfectus. Quare in exemplum bene dicendi facundiſſimum quẽque proponet ſibi ad imitandũ: moribus verò formandis quamhoneſtiſſima præcepta, rectiſſimámque ad virtutem viam deliget. Exercitatione quidẽ vtetur omni, ſed tamen erit plurimus in maximis quibuſque, ac natura pulcherrimis. Nam quæ poteſt materia reperiri ad grauiter copioſéque dicendum magis abundans, quàm de virtute, de Republica, de prouidentia, de origine animorum, de amicitia? Hæc ſunt quibus mens pariter atque oratio inſurgant, verè bona, quæ mitigent metus, coerceant cupiditates, eximant nos opinionibus vulgi,

Nulli ſectæ addictus orator.

Dicta & facta præclara cognoscenda.

animúmque cælestem. Neq; ea solùm quæ talibus disciplinis continentur, sed magis etiam quæ sunt tradita antiquitus, dicta ac facta præclare, & nosse, & animo semper agitare conueniet. Quæ profectò nusquã plura maioráque, quàm in nostræ ciuitatis monimentis reperiẽtur. An fortitudinem, fidem, iustitiam, continentiam, frugalitatem, contemptũ doloris ac mortis, melius alii docebunt, quàm Fabritii, Curii, Reguli, Decii, Mutii, aliíque innumerabiles? Quãtum enim Græci præceptis valent, tãtum Romani (quod est maius) exemplis. Tantúmque non cognatis id è rebus admoneri sciet, qui nõ modò proximum tempus, lucémq; præsentem intueri satis credat, sed omnem posteritatis memoriam, spatiũ vitæ honestæ, & curriculum laudis existimet. Hinc mihi ille iustitiæ haustus bibat, hinc sumptam libertatem in causis atque consiliis præstet. Neq; erit perfectus Orator, nisi qui honestè dicere & sciet, & audebit.

Necessariam iuris ciuilis Oratori esse scientiam CAP. III

IVRIS quoque ciuilis necessaria huic viro scientia est, & morum ac religionum eius Reipublicæ quam capesset. Nam qualis esse suasor in consiliis publicis priuatísve poterit, tot rerum quibus præcipuè ciuitas continetur, ignarus? Quo autẽ modo patronũ se causarũ non falsò dixerit, qui quod est in causis potẽtissimum, sit ab altero petiturus? penè nõ dissimilis iis, qui poetarũ scripta pronuntiant. Nam quodammodo mandata perferet, & ea quæ sibi à iudice credi postulaturus est, aliena fide dicet, & ipse litigantium auxiliator, egebit auxilio. Quod vt fieri nonnunquam minore incõmodo possit, quum domi præcepta & composita, sicut & cætera quæ in causa sunt, in discẽdo cognita ad iudicẽ perferet: quid fiet in iis quæstionibus quæ subitò inter ipsas actiones nasci solent? non deformiter respectet? & inter subsellia

minores aduocatos interroget? Poteſt autē ſatis diligenter accipere quæ tum audiet, quū ei dicēda ſunt? aut fortiter affirmare, aut ingenuè pro ſuis dicere? Poſſit in actionibus: quid fiet in altercatione, vbi occurrendū cōtinuò, nec libera ad diſcendum mora eſt? Quid ſi fortè peritus iuris ille non aderit? Quid ſiquis non ſatis in ea re doctus, falſum aliquid ſubiecerit? Hoc enim eſt maximum ignorantiæ malū, quòd credit eum ſcire, qui moneat. Neq; ego ſum noſtri moris ignarus, oblitúſve eorum qui velut ad arculas ſedēt, & tela agentibus ſubminiſtrant: neque idem Græcos quoq; neſcio factitare, vnde nomen his Pragmaticorū datum eſt. Sed loquor de Oratore, qui non clamorem modò ſuum cauſis, ſed omnia quæ profutura ſunt, debet. Itaque eum nec inutilem ſi ad horam fortè conſtiterit, neque in teſtationibus faciendis eſſe imperitum velim. Quis enim potius præparabit ea, quæ quū aget, eſſe in cauſa velit? Niſi forte imperatorem quis idoneum credit in prælijs quidem ſtrenuum & fortem, & omnium quæ pugna poſcit, artificem: ſed nec delectus agere, nec copias cōtrahere atque inſtruere, nec proſpicere commeatus, nec locum capere caſtris ſcientem. prius eſt enim certe parare bella, quàm gerere. Atqui ſimillimus huic ſit aduocatus, ſi plura quæ ad vincēdum valent, alijs reliquerit: quū præſertim hoc, quod eſt maximè neceſſarium, non tam ſit arduū, quàm procul intuentibus fortaſſe videatur. Nanque omne ius quod eſt certum, aut ſcripto, aut moribus conſtat. Dubium, æquitatis regula examinandum eſt. Quæ ſcripta ſunt, aut poſita in more ciuitatis, nullā habent difficultatem: cognitionis ſunt enim, non inuentionis. at quæ conſultorū reſponſis explicantur, aut in verborū interpretatione ſunt poſita, aut in recti prauíq; diſcrimine. Vim cuiuſque vocis intelligere, aut cōmune

Arculas telorū intelligit. Vnde illud Virgilii, Sufficeꝛ tela mihi. Pragmatici. Craſſus, 1. de Orat.

Iuris cognitionem difficilem non eſſe.

prudentium eſt, aut proprium Oratoris: æquitas optimo cuique notiſſima eſt. Nos porrò & bonum virum, & prudentem in primis Oratorem putamus: qui quum ſe ad id quod eſt optimum natura, direxerit, nõ magnopere cõmouebitur ſi quis ab eo conſultus diſſentiat, quũ ipſis illis diuerſas inter ſe opiniones tueri cõceſſum ſit. Sed etiam ſi noſſe quid quiſque ſenſerit volet, lectione opus eſt, qua nihil eſt in ſtudiis minus laborioſũ. Quòd ſi plerique deſperata facultate agendi, ad diſcendum ius declinauerunt, quàm id ſcire facile eſt Oratori, quod diſcunt qui ſua quoque confeſſione Oratores eſſe non poſſunt? Verùm & M. Cato cũ in dicendo præſtantiſſimus, tum iuris fuit idem peritiſſimus. Et Scæuolæ Seruióque Sulpitio conceſſa eſt etiam facundiæ virtus. Et M. Tullius non modò inter agendum nunquam eſt deſtitutus ſcientia iuris, ſed etiam componere aliqua de eo cœperat: vt appareat poſſe Oratorem non diſcendo tantùm iuri vacare, ſed etiam docendo. Verùm ea quæ de moribus excolendis, ſtudióque iuris præcipimus, ne quis eo credat reprehendenda, quòd multos cognouimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam neceſſe eſt, confugerint ad hæc diuerticula deſidiæ: quorum alii ſe ad album ac rubricas tranſtulerunt, & formularii, vel, vt Cicero ait, legulei quidam eſſe maluerunt: tanquam vtiliora eligentes ea, quorum ſolam facilitatem ſequebantur: alii pigritiæ arrogantioris, qui ſubito fronte conficta, immiſſáque barba, veluti deſpexiſſent Oratoria præcepta, paulum aliquid ſederunt in ſcholis philoſophorum, vt deinde in publico triſtes, domi diſſoluti, captarent authoritatem contemptu cæterorum. Philoſophia enim ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt.

M. Cato.

Necessariam Oratori cognitionem historiarum. CAP. IIII.

IN primis verò abundare debet Orator exemplorum copia, cum veterum, tum etiam nouorum: adeò, vt non ea modò quæ conscripta sunt historiis, aut sermonibus velut per manus tradita, quǽque quotidie aguntur, debeat nosse: verùm ne ea quidem quæ sunt à clarioribus poetis ficta, negligere. Nam illa quidem priora, aut testimoniorum, aut etiam iudicatorum obtinēt locum. Sed hæc quoque aut vetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quamplurima: vnde etiã senibus authoritas maior est, quòd plura nosse & vidisse creduntur: quod Homerus frequentissime testatur. Sed non est expectanda vltima ætas, quũ studia præstent, vt quantum ad cognitionem pertinet rerum, etiam præteritis seculis vixisse videamur.

Poetarum figmenta non negligenda.

Senum authoritas maior est.

Quæ sint Oratoris instrumenta. CAP. V.

HAEC sunt quæ me redditurum promiseram, instrumenta non artis, vt quidam putauerunt, sed ipsius Oratoris. Hæc arma habere ad manum, horum scientia debet esse succinctus, accedente verborum figurarúmq; facili copia, & inuentionis ratione, & disponendi vsu, & memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimũ ex his valet animi præstãtia, quã nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientiũ authoritas vltra debitã reuerentiã tardet. Nã vt abominanda sunt cõtraria his vitia, confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogãtiæ: ita citra constantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil studiũ, nihil profectus ipse profuerit: vt si des arma timidis & imbellibus. Inuitus mehercle dico, quoniã & aliter accipi potést, ipsam verecundiã, vitiũ quidem, sed amabile, & quæ virtutes facillimè generet, esse interim aduersam, multísq; in causa fuisse, vt bona inge-

Animi præstantia Oratori necessaria.

Verecundia.

nii studiíq; in lucē non prolata, situ quodam secreti cōsumerētur. Sciat autē, siquis hæc fortè minus adhuc peritus distinguendi vim cuiusque verbi, leget, nō probitatē à me reprehēdi, sed verecundiā, quæ est timor quidam reducens animū ab iis quæ facienda sunt: vnde cōfusio, & cœpti pœnitētia, & subitū silentiū. Quis porrò dubitet vitiis adscribere affectū propter quē facere honestè pudet? Neque ego rursus nolo eū qui sit dicturus, & solicitum surgere, & colore mutari, & periculū intelligere: quæ si non accident, etiam simulanda erunt: sed intellectus hic sit operis, nō metus: moueamúrque, nō concidāmus. Optima est autē emēdatio verecundiæ, fiducia: & quanlibet imbecilla frons, magna conscientia sustinetur. Sunt & naturalia, vt suprà dixi, quæ tamen & cura iuuantur, instrumenta, vox, latus, decor: quæ quidē tantum valent, vt frequenter famā ingenii faciant. Habuit Oratores ætas nostra copiosiores: sed quū diceret, eminere inter æquales Trachallus videbatur: ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorū, frontis authoritas, gestus præstantia, vox quidē, nō vt Cicero desyderat, penè tragœdorum, sed super omnes, quos ego quidē audierim, tragœdos. Certe quū in Basilica Iulia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia, vt moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus tremerent, & auditum eum, & intellectū, &, quod agentibus cæteris contumeliosum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini. Sed hoc votum est, & rara fœlicitas: quæ si non adsit, sanè sufficiat ab iis quibus quis dicit, audiri. Talis esse debet Orator, & hæc scire.

Solicitudo simulanda.

Naturalia instrumēta, quæ cura iuuātur.

Trachallus Orator.

Quod sit incipiendi causas agere tempus. CAP. VI.

AGENDI autē initium sine dubio secundum vires cuiusque sumendum est: neque ego annos definiā, quū Demosthenē puerum admodū actiones pupillares

habuiſſe manifeſtum ſit: Caluus, Cæſar, Pollio multum ante quæſtoriam omnes ætatẽ grauiſſima iudicia ſuſceperint: Prætextatos egiſſe quoſdã ſit traditum: Cæſar Auguſtus duodecim natus annos auiam pro Roſtris laudauerit. Modus mihi videtur quidã tenendus, vt neq; præpropere diſtringatur immatura frõs, & quicquid eſt illud adhuc acerbum, proferatur. Nam inde & contemptus operis innaſcitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, & (quod eſt vbique pernicioſiſſimum) præuenit vires fiducia. Nec rurſus differendum eſt tyrocinium in ſenectutem. Nam quotidie metus creſcit, maiúſque fit ſemper quod auſuri ſumus: & dum deliberamus quãdo incipiẽdum ſit, incipere iam ſerum eſt. Quare fructum ſtudiorum viridẽ, & adhuc dulcem promi decet, dum & venia & ſpes eſt, & paratus fauor, & audere non dedecet: & ſiquid deſit operi, ſupplet ætas: & ſiqua ſunt dicta iuueniliter, pro indole accipiuntur: vt totus ille Ciceronis pro Sexto Roſcio locus, Quid enim tam commune, quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Quæ cum ſex & viginti natus annos ſummis audientiũ clamoribus dixerit, deferbuiſſe tẽpore, & annis liquata iam ſenior idẽ fatetur. Et hercle quantũlibet ſecreta ſtudia cõtulerint, eſt tamen proprius quidam fori profectus: alia lux, alia veri diſcriminis facies: plúſq;, ſi ſepares, vſus ſine doctrina, quàm citra vſum doctrina valeat. Ideóq; nõnulli ſenes in ſchola facti ſtupẽt nouitate quũ in iudicia venerunt, & omnia ſuis exercitationibus ſimilia deſyderãt. At illic & iudex tacet, & aduerſarius obſtrepit, & nihil temerè dictũ perit: & ſi quid tibi ipſe ſumas, probandũ eſt: & laboratam congeſtámque dierum ac noctium ſtudio actionem aqua deficit: & omiſſo magna ſemper flandi tumore, in quibuſdam cauſis loquendum eſt, quod illi diſerti minime ſciunt.

Modus in actione tenendus.

Aſconi⁹ apud Gelliũ ſeptem & viginti numerat.

In Orat. & Bruto.

Orator ſenex.

Itaq; nõnullos reperias, qui sibi eloquẽtiores videantur, quàm vt causas agant. Cæterum illũ quẽ iuuenẽ, tenerísq; adhuc viribus nitentẽ in forum deduximus, & incipere à quãmaxime facili ac fauorabili causa velim, vt catuli ferarũ molliore præda saginantur: & non vtique ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callũ inducere, sed iam scientẽ quid sit pugna, & in quã rẽ studendũ sit, refici atq; renouari. Sic & tyrocinii metũ, dum facilius est audere, transierit: nec audendi facilitatẽ vsq; ad contemptũ operis adduxerit. Vsus est & hac ratione M. Tullius: & quũ iam clarũ meruisset inter patronos qui tũ erant, nomen, in Asiam nauigauit, séque & aliis sine dubio eloquentiæ ac sapientiæ magistris, sed præcipue tamen Apollonio Moloni, quẽ Romæ quoq; audierat, Rhodi rursus formandum, ac velut recoquendum dedit. Tum dignum operæpretium venit, quũ inter se congruunt præcepta & experimenta.

A leuioribus incipiendum esse, nec continuò progrediendum.

Molon Apollonius.

Quæ in suscipiendis causis Oratori obseruanda sint. CAP. VII.

QVVM satis in omne certamẽ viriũ fecerit, prima ei cura in suscipiẽdis causis erit: in quibus defendere quidẽ reos profecto quàm facere vir bonus malet: non tamẽ ita nomen ipsum accusatoris horrebit, vt nullo neq; publico neq; priuato duci possit officio, vt aliquẽ ad reddendã rationẽ vitæ vocet. Nam & leges ipsæ nihil valẽt, nisi actoris idonea voce munitæ: & si pœnas scelerũ expetere fas nõ est, propè est vt scelera ipsa permissa sint: & licentiã malis dari, certe contra bonos est. Quare neque sociorũ querelas, nec amici vel propinqui necẽ, nec erupturas in Rẽpublicã cõspirationes inultas patietur Orator: non pœnæ nocentiũ cupidus, sed emẽdandi vitia, corrigendíq; mores. Nã qui ratione traduci ad meliora nõ possunt, solo metu continentur. Itaq; vt accusatoriã vitam viuere, & ad deferendos reos præmio

Defendere quàm accusare honestius.

Accusatoria vita & delatoria, latrocinio proxima.

duci, proximũ latrocinio eſt: ita peſtẽ inteſtinam propulſare, cum propugnatoribus patriæ cõparandũ. Ideóque principes in Republica viri non detrectauerũt hãc officii partẽ: creditique ſunt etiam clari iuuenes obſidẽ Reipublicæ dare malorũ ciuium accuſationẽ, quia nec odiſſe improbos, nec ſimultates prouocare, niſi ex fiducia bonæ mentis videbantur. Idque quũ ab Hortenſio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæſare, plurimis aliis, tum ab vtroque Catone factũ eſt: quorũ alter appellatus eſt Sapiens: alter niſi creditur fuiſſe, vix ſcio cui reliquerit huius nominis locum. Nanque defendet omnis Orator, idémq; portum illum eloquentiæ ſuæ ſalutarẽ, non etiã piratis patefaciet, ducetúrq; in aduocationẽ maxime cauſa. Quoniã tamẽ omnes qui nõ improbe litigabũt, quorũ certe bona pars eſt, ſuſtinere nõ poteſt vnus, aliquid etiã cõmendantium perſonis dabit, & ipſorum qui iudicio decernẽt, vt optimi cuiuſque voluntate moueatur. nanque hos & amiciſſimos habebit vir bonus. Summouẽdũ verò eſt vtrunque ambitus genus, vel potentibus cõtra humiles venditãdi operã ſuam, vel illud etiã iactantius, minores vtique contra dignitatẽ attollendi. Non enim fortuna cauſas vel iuſtas vel improbas facit. Neque verò pudor obſtet, quo minus ſuſceptam, quum melior videretur, litẽ, cognita inter* diſceptandũ iniquitate, dimittat, quũ prius litigatori dixerit verũ. Nã & in hoc maximũ, ſi æqui iudices ſumus, beneficiũ eſt, vt non fallamus vana ſpe litigantẽ. Neque eſt dignus opera patroni, qui non vtitur cõſilio. Et certe non cõuenit ei quem Oratorẽ eſſe volumus, iniuſta tueri ſcientẽ. Nã ſi ex illis quas ſuprà diximus cauſis falſum tuebitur, erit tamẽ honeſtum quod ipſe faciet. Gratiſne ei ſemper agendum ſit, tractari poteſt. Quod ex prima ſtatim fronte diiudicare imprudẽtium eſt. Nam quis ignorat,

Catones ſapientes.

*dicendum

Cauſa iniqua dimittenda.

Gratis non ſemper agẽdum.

quin id longe sit honestissimũ, ac liberalibus disciplinis, & illo quẽ exigimus animo dignissimum, non vendere operam, nec eleuare tanti beneficii authoritatem? quũ pleraq; hoc ipso possint videri vilia, quòd pretiũ habẽt. Cæcis hoc, vt aiunt, satis clarum est: nec quisquam qui sufficientia sibi (modica autẽ hæc sunt) possidebit, hunc quæstum sine crimine sordiũ fecerit. At si res familiaris amplius aliquid ad vsus necessarios exiget, secũdum omnes sapiẽtium leges patietur sibi gratiam referri: quũ & Socrati collatum sit ad victum: & Zeno, Cleanthes, Chrysippus mercedes à discipulis acceptauerint. Neque enim video quæ iustior acquirẽdi ratio, quàm ex honestissimo labore, & ab iis de quibus optime meruerint, quíque si nihil inuicẽ præstent, indigni fuerint defensione. Quod quidẽ non iustum modò, sed necessarium etiam est, quũ hæc ipsa opera, tempúsq; omne alienis negotiis datum, facultatẽ aliter acquirẽdi recidant. Sed tũ quoq; tenendus est modus: ac plurimum refert, & à quo accipiat, & quantum, & quousq;. Paciscendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis pretia, procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit: quũ præsertim bonos homines bonásque causas tuenti non sit metuendus ingratus: qui si futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergo acquirere volet Orator vltra quàm satis erit, ac ne pauper quidem tãquam mercedem accipiet, sed mutua beneuolentia vtetur, quum sciat se tanto plus præstitisse: quia nec vænire hoc beneficium oportet, nec perire. Denique vt gratus sit, ad eum magis pertinet, qui debet.

Xenophon memorabilium, 1.

Paciscendi mos piratic⁹.

Quæ in discendis causis Oratori obseruanda sint. CAP. VIII.

PROXIMA discendæ causæ ratio: quod est Oratoris fundamentum. Neque enim quisquam tam ingenio tenui reperitur, qui quum omnia quæ sunt in causa,

diligenter cognouerit, ad docendum certe iudicem nõ sufficiat. Sed eius rei paucissimis cura est. Nam vt taceam de negligentibus, quorum nihil refert vbi litium cardo vertatur, dum sint quæ vel extra causam ex personis ac communi tractatu locorum occasionem clamãdi largiantur: aliquos & ambitio peruertit, qui partim tanquam occupati, semperq; aliud habentes quod ante agendum sit, pridie ad se venire litigatorẽ, aut eodẽ matutino iubent, nõnunquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriãtur: partim iactantia ingenii, vt res citò accepisse videãtur, tenere se & intelligere penè priusquam audiant mẽtiti, quũ multa & diserte, summísque clamoribus, quæ neq; ad iudicem, neq; ad litigatorem pertineant, decantauerunt, bene sudantes benéque comitati per forum reducuntur. Ne illas quidẽ tulerim delicias eorũ, qui doceri amicos suos iubent: quanquam minus mali est, si illi saltem rectè discant, rectéque doceant. Sed quis discet tam bene, quàm patronus? Quomodo autem sequester ille, & media litium manus, & quidam interpres impendet æquo animo laborem in alienas actiones, quũ dicturus ipse non sit? Pessimæ verò consuetudinis, libellis esse contentum, quos componit aut litigator, qui cõfugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit: aut aliquis ex eo genere aduocatorũ, qui se non posse agere confitentur: deinde faciunt id quod est in agendo difficillimũ. Nam qui iudicare quid dicendum, quid dissimulandum, quid declinandum, imitandum, fingendum etiam sit, potest, cur non sit Orator, quando quod difficilius est facit? Hi porrò non tantum nocerent, si omnia scriberent vti gesta sunt. Nunc consilium & colores adiiciunt, & aliqua peiora veris, quæ plerique quum acceperunt, immutare nefas habent, & velut themata in scholis posita custodiunt.

Delicatos vituperat.

Causa quo-pacto Oratori e litigatore cognoscéda, & quæ huius rei commoda.

Deinde deprehẽduntur, & causam quã discere ex suis litigatoribus noluerunt, ab aduersariis discunt. Liberũ igitur demus ante omnia iis quorũ negotiũ erit, tẽpus, ac locũ: exhortemúrq; vltro, vt omnia quanlibet verbose, & vnde volent repetito tẽpore exponant. Non enim tã obest audire superuacua, quàm ignorare necessaria. Frequenter autẽ & vulnus & remediũ in iis Orator inueniet, quæ litigatori in neutrã partẽ habere momentũ videbantur. Nec tanta sit acturo memoriæ fiducia, vt subscribere audita pigeat. Nec semel audisse sit satis: cogendus eadẽ iterum ac sæpius dicere litigator: non solum quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, præsertim hominẽ (quod sæpe euenit) imperitũ, sed etiã vt sciamus an eadem dicat. Plurimi enim mentiuntur, & tanquã non doceant causam, sed agant, nõ vt cũ patrono, sed vt cum iudice loquũtur. Quapropter nunquam satis credendũ est, sed agitandus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. Nam vt medicis non apparentia modò vitia curanda sunt, sed etiã inuenienda quæ latẽt, sæpe ea ipsis qui sanandi sunt, occulentibus: ita aduocatus plura quàm ostenduntur, aspiciat. Nam quũ satis in audiendo patientiæ impenderit, in aliam rursus ei personam transeundum est, agendúsq; aduersarius, proponendum quicquid omnino excogitari contrà potest, quicquid recipit in eiusmodi disceptatione natura. Interrogandus quaminfestissime, ac premendus. Nam dum omnia quærimus, aliquando ad verum, vbi minime expectauimus, peruenimus. In summa, optimus est in discendo patronus incredulus. Promittit enim litigator omnia, testẽ populum, paratissimas consignationes, ipsum deniq; aduersariũ quædã non negaturum. Ideóq; opus est intueri omne litis instrumentum: quod videre nõ est satis: perlegendũ erit. Nã frequentissime aut non

Litigator patienter audiendus.

Medicorum mos.

Patronus in discendo incredulus, optimus.

ſunt omnino quæ promittebantur, aut minus cōtinēt: aut cum alio aliquo nocituro permiſta ſunt: aut nimia ſunt, & fidē hoc ipſo detractura, quòd non habent modum. Denique linum ruptum, aut turbata cera, aut ſine agnitione ſigna frequenter inuenies: quæ niſi domi excuſſeris, in foro inopinata decipient: plúſque nocebunt deſtituta, quàm non promiſſa nocuiſſent. Multa etiam quæ litigator nihil ad cauſam pertinere crediderit, patronus eruet: modò per omnes quos tradidimus argumentorū locos eat: quos vt circunſpectare in agendo, & attentare ſingulos minime cōuenit, propter quas diximus cauſas: ita etiā in diſcēdo rimari neceſſariū eſt, quæ perſonæ, quæ tempora, quæ loca, inſtituta, inſtrumenta, cæteráque ex quibus non tātum illud quod eſt artificiale probationis genus colligi poſſit, ſed qui metuendi teſtes, quo modo ſint refellēdi. Nam plurimum refert, inuidia reus, an odio, an contēptu laboret: quorū ferè pars prima ſuperiores, proxima pares, tertia humiliores premit. Sic cauſam perſcrutatus, propoſitis ante oculos omnibus quæ proſint noceántve, tertiā deinde perſonam induat iudicis, fingátq; apud ſe agi cauſam, & quod ipſum mouiſſet de eadem re pronuntiaturum, id potentiſſimum apud quencunque agetur, exiſtimet: & ſic eum raro fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Lib. 5. cap. 1.

Quæ ſeruanda in agendis cauſis Oratori ſint. CAP. IX.

QVAE ſint in agendo ſeruanda, toto ferè opere executi ſumus, pauca tamen propria huius loci, quæ non tam dicendi arte, quàm officiis agendi cōtinētur, attingā. Ante omnia, ne, quod pleriſque accidit, ab vtilitate eū cauſæ præſentis cupido laudis abducat. Nā vt gerentibus bella, nō ſemper exercitus per plana & amœna ducendus eſt, ſed adeundi plerūque aſperi colles, expugnandæ ciuitates, quanlibet præciſis* poſitæ monti-

*impoſitæ rupibus,

bus, aut operũ mole difficiles: ita oratio gaudebit quidẽ occasione latius decurrendi, & æquo congressa campo, totas vires populariter explicabit: at si iuris anfractus, aut eruendæ veritatis latebras adire cogetur, nõ obequitabit, nec illis vibrantibus concitatisq; sententiis, velut missilibus vtetur: sed operibus, & cuniculis, & insidiis, & occultis artibus rẽ geret. Quæ omnia non, dũ fiunt laudantur, sed quũ facta sunt: vnde etiam minus cupidis opinionis, plus fructus venit. Nam quũ illa dicẽdi vitiosa iactatio inter plausores suos detonuit, resurgit veræ virtutis fortior fama: nec iudices à quo sint moti dissimulant, & doctis creditur, nec est orationis vera laus, nisi quũ finita est. Veteribus quidẽ etiã dissimulare eloquẽtiã fuit moris: ídque M. Antonius præcipit, quò plus dicentibus fidei, minúsq; suspectæ aduocatorũ insidiæ forent. Sed illa dissimulari quæ tum erat, potuit: nondum enim tantũ dicendi lumen accesserat, vt etiã per obstãtia erumperet. Quare artes quidẽ & consilia lateant, & quicquid si deprehenditur perit. Hactenus eloquẽtia secretũ habet. Verborum quidẽ delectus, grauitas sententiarũ, figurarũ elegantia, aut non sunt, aut apparent. sed vel propter hoc ipsum ostentanda non sunt, quòd apparent. aut si vnum è duobus eligendum, causa laudetur potius quàm patronus. Finẽ tamen hũc præstabit Orator, vt videatur optimã causam optime egisse. Illud certum erit, neminẽ peius agere, quàm qui displicẽte causa placet. necesse est enim extra causam sit quod placet. Nec illo fastidio laborabit Orator, non agẽdi causas minores, tanquam infra eũ sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia. Nam & suscipiendi ratio iustissima est officiũ, & optandum etiam vt amici quàm minimas lites habeant: & abũde dixit bene, quisquis rei satisfecit. At quidã etiã si forte susceperint negotia pau-

Dissimulandã esse artem, si offenderit.

Finis Oratori præstandus.

Causas minores etiã Oratori suscipiẽdas.

lum ad dicendũ tenuiora, extrinſecus adductis ea rebus circunliniunt: ac ſi defecerint alia, cõuitiis implent vacua cauſarũ: ſi contingit, veris: ſi minus, fictis: modò ſit materia ingenii, mereatúrq; clamorẽ dũ dicitur. Quod ego adeò lõge puto ab Oratore perfecto, vt eum ne vera quidẽ obiecturũ, niſi id cauſa exigit, credã. Ea eſt enim prorſus canina, vt ait Appius, eloquentia, cenſurã maledicendi ſubire: quod faciẽtibus, etiã male audiendi præſumenda patientia eſt. Nã & in ipſos fit impetus frequẽter qui egerunt, & certè patroni petulãtiã litigator luit. Sed hæc minora ſunt ipſo illo vitio animi quo maledicus à malefico non diſtat, niſi occaſione. Turpis voluptas, & inhumana, & nulli audientiũ bono grata: à litigatoribus quidẽ frequenter exigitur, qui vltionem malũt quàm defenſionẽ. Sed neq; alia multa ad arbitrium eorum facienda ſunt. Hoc quidem quis hominum liberi modò ſanguinis ſuſtineat, petulans eſſe ad alterius arbitrium? Atqui etiam in aduocatos partis aduerſæ libenter nonnulli inuehuntur: quod niſi ſi forte meruerunt, & inhumanũ eſt reſpectu cõmuniũ officiorũ, & cum ipſi qui dicit, inutile (nã idẽ iuris reſponſuris datur) tũ cauſæ cõtrariũ, quia plane & aduerſarii fiũt, & inimici: & quãtulũcunq; his viriũ eſt, cõtumelia augetur. Super omnia perit illa quæ plurimum Oratori & authoritatis & fidei affert, modeſtia, ſi à viro bono in rabulã latratorémq; cõuertitur, cõpoſitus nõ ad animũ iudicis, ſed ad ſtomachũ litigatoris. Frequenter etiã ſpecies libertatis deducere ad temeritatẽ ſolet, nõ cauſis modò, ſed ipſis quoq; qui dixerunt, periculoſam. Nec immeritò Pericles ſolebat optare, ne quod ſibi verbum in mentem veniret, quo populus offenderetur. Sed quod ille de populo, id ego de omnibus ſentio, qui tãtundẽ poſſunt nocere. Nam quæ fortia dũ dicuntur videbantur, ſtulta quũ læſerunt vocãtur.

In cauſis tenuibus nõ eſſe materiã extrà petendã aut inſerenda cõuitia.

Canina eloquentia.

Modeſtia Oratori neceſſaria.

Periclis votũ populare.

Quis modus causas agere volentibus, statuendus.

Nunc quia variũ ferè propositũ agentiũ fuit, & quorũdã cura tarditatis, quorũdã facilitas temeritatis crimine laborauit, quẽ credã fore in hoc Oratoris modũ, tradere nõ alienũ videtur. Afferet ad dicendũ curæ semper quãtũ plurimũ poterit. Neq; enim solum negligẽtis, sed & mali, & in suscepta causa perfidi ac proditoris est, peius agere, quàm possit. Ideóq; ne suscipiendæ quidẽ sunt causæ plures, quàm quibus suffecturũ se sciat. Dicet scripta quàm res patietur plurima: & vt Demosthenes ait, si cõtinget, & sculpta. Sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis iudiciis post interiectos dies dãtur, permiserĩt: at quũ protinus respondendũ est, omnia parari nõ possunt, adeò, vt paulo minus prõptis etiã noceat scripsisse, si alia ex diuerso quàm opinati fuerũt, occurrerint. Inuiti enim recedũt à præparatis, & tota actione respiciũt, requirúntq; nũ aliquid ex illis interuallis, atq; ex tẽpore dicendis inseri possit. quod si fiat, nõ cohæret, nec cõmissuris modò, vt in opere male iuncto hiantibus, sed ipsa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber est impetus, nec cura cõtexta, & vtrunq; alteri obstat. Illa enim quæ scripta sunt, retinent animũ, non sequuntur. Itaq; in his actionibus omni, vt agricolæ dicunt, pede standum est. Nam quum in propositione ac refutatione causa consistat, quæ nostræ partis sunt, scripta esse possunt: quæ etiã responsurum aduersarium certũ est (est enim aliquando certum) pari cura refelluntur. Ad alia vnum paratum afferre possumus, vt causam bene nouerimus: alterũ ibi sumere, vt dicentem aduersarium diligenter audiamus. Licet tamen præcogitare plura, & animum ad omnes casus componere: ídque est tutius stylo, quo facilius & omittitur cogitatio, & transfertur. Sed siue in respondendo fuerit subito dicendum, siue quæ alia ita exegerit ratio, nunquam oppressum se ac deprehensum

Vires oratoris metiendæ.

credet Orator, cui disciplina & studiũ & exercitatio dederit vires etiã facilitatis: quémque armatũ semper, ac velut in procinctu stantem, non magis vnquã in causis oratio, quàm in rebus quotidianis ac domesticis sermo deficiet, nec se vnquã propter hoc oneri subtrahet, modò sit causæ dicendæ tempus: nam cætera semper sciet.

De genere dicendi. CAP. X.

SVPEREST vt dicã de genere orationis. Hic erat propositus à nobis in diuisione prima locus tertius: nã ita promiserã, me de arte, de artifice, de opere dicturum. (Lib. 2. cap. 15.) Quũ sit autem Rhetorices atque Oratoris opus oratio, pluresque eius formæ, sicut ostendã, in omnibus his & ars est, & artifex: plurimum tamen inuicem differunt: nec solum specie, vt signũ signo, & tabulã tabulã, & actione actio, sed genere ipso, vt à Græcis Tuscanicæ statuæ, & Asianus eloquens Attico. Suos autẽ, hæc operum genera quæ dico, vt authores, sic etiã amatores habent: atque ideo nondum est perfectus Orator: ac nescio an ars vlla, nõ solum quia aliud in alio magis eminet, sed quòd non vna omnibus forma placuit, partim cõditione vel temporũ vel locorũ, partim iudicio cuiusq; atque proposito. Primi, quorum quidẽ opera non vetustatis modò gratia visenda sunt, clari pictores fuisse dicuntur Polygnotus atque Aglaophon: quorũ simplex color tam sui studiosos adhuc habet, vt illa prope rudia, ac velut futuræ mox artis primordia, maximis qui post eos extiterũt authoribus præferantur, proprio quodã* intelligẽdi (vt mea fert opinio) ambitu. (Pictores clari, de quibus Plinius lib. 35. cap. 10. & 9.) (*.i. iudicandi quasi artẽ intelligant.) Post Zeusis atq; Parrhasius non multũ ætate distantes (circa Peloponnesia ambo tempora. nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontẽ inuenitur) plurimum arti addiderunt. Quorum prior luminum vmbrarúmque inuenisse rationẽ, secundus examinasse subtilius lineas traditur. Nam Zeu

ſis plus membris corporũ dedit, id amplius atque angustius ratus, atque (vt exiſtimant) Homerũ ſecutus, cui validiſſima quæque forma etiã in fœminis placet. Ille verò ita circunſcripſit omnia, vt eum legũ latorẽ vocent, quia Deorũ atque Heroũ effigies, quales ab eo ſunt traditæ, cæteri tanquã ita neceſſe ſit ſequũtur. Floruit autem circa Philippũ, & vſque ad ſucceſſores Alexandri, pictura præcipue, ſed diuerſis virtutibus. Nam cura Protogenes, ratione Pãphilus ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis viſionibus (quas φαντασίας vocant) Theon Samius, ingenio & gratia, quã ipſe in ſe maxime iactat, Apelles eſt præſtantiſſimus. Euphranorẽ admirandũ facit, quòd cæteris optimus ſtudiis inter præcipuos & pingendi fingẽdíque idẽ mirus artifex fuit. Similis in ſtatuis differẽtia. Nã duriora, & Tuſcanicis proxima Calon atque Egeſias, iam minus rigida Calamis, molliora adhuc ſupra dictis Myron fecit. Diligentia ac decor in Polycleto ſupra cæteros: cui quanquã à pleriſque tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deeſſe pondus putant. Nã vt humanæ formæ decorẽ addiderit ſupra verum, ita non expleuiſſe deorũ authoritatem videtur. Quin ætatem quoque grauiorem dicitur refugiſſe, nihil auſus vltra læues genas. At quæ Polycleto defuerunt, Phidiæ atque Alcameni dantur. Phidias tamẽ diis quàm hominibus efficiendis melior artifex traditur: in ebore verò longe citra æmulũ, vel ſi nihil niſi Mineruã Athenis, aut Olympium in Elide Iouem feciſſet: cuius pulchritudo adieciſſe aliquid etiam receptæ religioni videtur: adeò maieſtas operis deum æquauit. Ad veritatem * Lyſippum & Praxitelem acceſſiſſe optime affirmant. Nam Demetrius tanquam nimius in ea reprehẽditur, & fuit ſimilitudinis quàm pulchritudinis amantior. In oratione verò ſi ſpecies intueri velis, totidẽ pe-

Forma fœminæ.

Statuarii.

*.i. verarum rerũ formas expreſſiſſe.

nè reperias ingeniorum, quot corporũ formas. Sed fuêre quædã genera dicendi cõditione temporũ horridiora, alioqui magnã iam vim ingenii præ se ferentia. Hinc sunt Lælii, Africani, Catones, Gracchíque, quos tu licet Polygnotos vel Calonas appelles. Mediam illã formã teneant L. Crassus, Q. Hortensius. Tũ deinde efflorescat nõ multũ inter se distantiũ tẽpore Oratorũ ingẽs prouentus. Hinc vim Cæsaris, indolẽ Cælii, subtilitatẽ Callidii, grauitatẽ Bruti, acumen Sulpitii, acerbitatẽ Cassii, diligentiã Pollionis, dignitatẽ Messalæ, sanctitatẽ Calui reperimus. In his etiã quos ipsi vidimus, copiã Senecæ, vires Africani, maturitatẽ Afri, iucunditatẽ Crispi, sonũ Trachalli, elegantiã Secundi. At M. Tulliũ non illũ habemus Euphranorem circa plurium artiũ species præstantem, sed in omnibus quæ in quoque laudãtur, eminentissimum. Quem tamen & suorum homines temporũ incessere audebant vt tumidiorem, & Asianum, & redundãtem, & in repetitionibus nimium, & in salibus aliquando frigidum, & in compositione fractum, exultantẽ, ac penè (quod procul absit) viro molliorem. Postea verò quàm Triumuirali proscriptione consumptus est, passim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatores etiam præsentis potentiæ, non responsurum inuaserunt. Ille tamen qui ieiunus à quibusdã atque aridus habebatur, non aliter ab ipsis inimicis male audire, quàm nimiis floribus & ingenii affluentia potuit. Falsum vtrunque, sed tamẽ illa mentiendi propior occasio. Præcipuè verò presserunt eum, qui videri Atticorum imitatores concupiebant. Hæc manus quasi quibusdam sacris initiata, vt alienigenam, & virum superstitiosum, deuinctúmque illis legibus insequebatur. Vnde nunc quoque aridi, & exucci, & exangues. Hi sunt enim qui suæ imbecillitati, sanitatis appellationem, quæ

Horũ omniũ genera dicendi explicat Cicero libro de clar. orat.

Cicero in omnibus eminentissimus.

est maxime contraria, obtendant: qui quia clariorē vim eloquentiæ velut solem ferre non possunt, vmbra magni nominis delitescūt. Quibus quia multa, & pluribus locis Cicero ipse respondit, tutior mihi de hoc disserēdi breuitas erit. Et antiqua quidē illa diuisio inter Asianos atque Atticos fuit, quū hi pressi & integri, cōtrà inflati illi & inanes haberētur: & in his nihil superflueret, illis iudiciū maxime ac modus deesset. Quod quidam, quorū & Santra est, hoc putāt accidisse, quòd paulatim sermone Græco in proximas Asiæ ciuitates influente, nondum satis periti loquendi, facundiā concupierint, ideóque ea quæ proprie signari poterāt, circuitu cœperint enuntiare, ac deinde in eo perseuerarint. Mihi autē orationis differētiam fecisse, & dicentium, & audientiū naturæ videntur, quòd Attici limati quidem & emuncti nihil inane aut redundans ferebant: Asiana gens tumidior alioqui & iactantior vaniore etiam dicendi gloria inflata est. Tertium mox, qui hæc diuidebant, adierūt genus, Rhodium: quod velut medium esse, atque ex vtroque mistū volunt. Neque enim Atticè pressi, neque Asianè sunt abundantes, vt aliquid habere videantur gentis, aliquid authoris. AEschines enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eò studia Athenarū, quæ velut sata quædam cælo terráque degenerant, saporem illum Atticum peregrino miscuerunt. Lenti ergo quidem ac remissi, non sine pōdere tamen: neque fontibus puris, neque torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis similes habentur. Nemo igitur dubitauerit lōgè esse optimum genus Atticorū. In quo vt est aliquid inter ipsos cōmune, id est iudiciū acre, tersúmq;: ita ingeniorū plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multum videntur, qui solos esse Atticos credunt tenues, & lucidos, & significantes: sed quadam eloquentiæ frugalitate contentos,

In Bruto.

Tria genera dicendi. Atticum. Asianum.

Rhodium.

AEschinis exilium.

Atticū genus optimum.

ac ſemper manum intra pallium cōtinentes. Nam quis erit hic Atticus? Sit Lyſias: *hunc enim amplectūtur amatores iſtius nominis modū. Non igitur iam vſque ad Coccum & Antocidem remittemur? Interrogare tamē velim an Iſocrates Atticè dixerit. Nihil enim tā eſt Lyſiæ diuerſum. negabūt? At eius ſchola principes Oratorū dedit. Quæratur ſimilius aliquid, Hyperides Atticus? Certe. At plus indulſit voluptati. Tranſeo plurimos, Lycurgum, Ariſtogitona, & his priores Iſæū, Antiphontē: quos vt homines inter ſe genere ſimiles, differētes dixeris ſpecie. Quid ille, cuius modo fecimus mētionē, AEſchines? nónne his latior, & audentior, & excelſior? Quid denique Demoſthenes? non cunctos illos tenues & circūſpectos, ſublimitate, vi, impetu, cultu, cōpoſitione ſuperauit? nō inſurgit locis? non figuris gaudet? nō trāſlationibus nitet? non oratione ficta dat tacētibus vocē? nō illud iuſiurādū per cæſos in Marathone ac Salamine propugnatores Reipulicæ, ſatis manifeſtò docet præceptorē eius Platonē fuiſſe? Quē ipſum num Aſianū appellabimus, plerūque inſtinctis diuino ſpiritu vatibus cōparādum? Quid Periclea? ſimilémne credimus Lyſiacæ gracilitati, quē fulminibus, & cæleſti fragori cōparāt comici, dū illi cōuitiātur? Quid eſt igitur, quod in iis demū qui tenui venula per calculos fluūt, Atticū ſaporē putent? ibi demū thymū redolere dicant? Quos ego exiſtimo, ſiquod in his finibus vberius inuenerint ſolum, fertiliorémve ſegetē, negaturos Atticā eſſe, quòd plus quàm acceperit ſeminis reddat, quia hanc eius terræ fidē Menander eludit. Itaque ſiquis nunc ad eas Demoſthenis virtutes, quas ille ſummus Orator habuit, tamen quæ defuiſſe ei, ſiue ipſius natura, ſiue lege ciuitatis videntur, adiecerit, vt affectus concitatius moueat, audiā dicentē, non fecit hoc Demoſthenes? & ſiquid exierit numeris aptius,

Manus intra pallium.

*.i. aſtricti nimium & preſſi atque adeò inornati.

In Orat. ex Ariſtoph.

Lege ciuitatis, qua Orator vetabatur epilogo vti, ne affectus moueret.

fortasse nō possit, sed tamen siquid exierit, nō erit Atticum? Melius de hoc nomine sentiāt, credantque Atticè dicere, esse optime dicere. Atque in hac tamē opinione perseuerantes Græcos magis tulerim. Latina mihi facūdia, vt inuentione, dispositione, cōsilio, cæterisque huius generis artibus similis Græcæ, ac prorsus discipula eius videtur: ita circa rationē eloquēdi vix habere imitationis locū. Nanque ipsis est statim * sonus dulcior, quādo & iucūdissimas ex Græcis υ & ζ literas nō habemus, vocalē alteram, alterā cōsonantē, quibus nullæ apud eos dulcius spirāt: quas mutuari solemus quoties illorū nominibus vtimur. Quod quū cōtingit, nescio quomodo velut hilarior protinus renidet oratio: vt in Zephyris Zophyrisque: quæ si nostris literis scribātur, surdū quiddā, & barbarū efficient, & velut in locū earū succedent tristes & horridæ, quibus Græcia caret. Nā & illa quæ sexta est nostrarū, penè non humana voce, vel omnino non voce potius inter discrimina dentiū efflanda est, quæ etiam quū vocalē proximā accipit, quassa quodamodo, vtique quoties aliquā consonantiū frangit, * multo fit horridior. AEolicæ quoque literæ, qua seruū ceruumque dicimus, etiā si forma à nobis repudiata est, vis tamē nos ipsa persequitur. Duras & illas syllaba facit, quæ ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est vtilis, aliâs superuacua, vt equos ac equum scribimus, quum ipsæ etiam vocales duæ efficiant sonum, qualis apud Græcos nullus est, ideóque scribi illorū literis non potest. Quid? quòd pleraque nos illa quasi mugiente litera cludimus M, qua nullum Græce verbum cadit? At illi ν iucundā, & in fine præcipue quasi tinnientē, illius loco ponunt, quæ est apud nos rarissima in clausulis. Quid? quòd syllabæ nostræ in B literam & D innituntur, adeò asperè, vt plerique non antiquissimorum quidem, sed tamē ve-

Atticè dicere.

Latina eloquentia inferior Græca, & tamen exæquari potest.

*sonus durior

υ & ζ.

*vt in hoc ipso frangit,

M ν

terum, mollire tentauerint, non solum asuersa pro aduersis dicendo, sed & in præpositione B literæ absonam & ipsam * S subiiciendo? Sed accentus quoque cum rigore quodam, tum similitudine ipsa minus suaues habemus: quia vltima syllaba nec acuta vnquã excitatur, nec flexa circunducitur, sed in grauem, vel duas graues cadit semper. Itaque tanto est sermo Græcus Latino iucundior, vt nostri poetæ quoties dulce carmẽ esse voluerunt illorũ id nominibus exornẽt. His illa potentiora, quòd res plurimæ carent appellationibus, vt eas necesse sit transferre, aut circumire: etiam in iis quæ denominata sunt, summa paupertas in eadem nos frequentissimè reuoluit: at illis non verborum modò, sed linguarũ etiam inter se differentiũ copia est. Quare qui à Latinis exigit illam gratiam sermonis Attici det mihi in loquendo eandem iucũditatem, & parem copiam. Quod si negatum est, sententias aptabimus iis vocibus quas habemus, nec rerum nimiã tenuitatem, vt non dicã pinguioribus, fortioribus certe verbis miscebimus, ne virtus vtraque pereat ipsa confusione. Nam quo minus adiuuat sermo, rerum inuentione pugnandum est. Sensus sublimes variique eruantur. Permouendi omnes affectus erunt, oratio translationũ nitore illuminãda. Non possumus esse tam graciles? simus fortiores. Subtilitate vincimur? valeamus põdere. Proprietatis penes illos est certior copia? vincamus ingenio. Græcorũ etiã minora suos portus habent? nos plerunque maioribus velis moueamur: validior spiritus sinus nostros tendat. Non tamẽ alto semper feremur. Nã & littora interim sequẽda sunt. Illis facilis per quælibet vada accessus, ego aliquid nõ multo tamẽ altius, in quo mea cymba non considat, inueniã. Neque enim si tenuiora hæc ac pressiora, Græci melius, in eóque vincimur solo, & ideo in comœdiis nõ

Abs.

*F

Quomodo medendum Latinorum inopiæ.

contendimus, prorsus tamen non omittenda pars hæc orationis, sed exigēda vt optime possumus: possumus autē rerū & modo & iudicio esse similes: verborum gratia quā in ipsis nō habemus, extrinsecus condienda est. An nō in priuatis & acutus, & nō asper, & nō indistinctus, & non supra modū elatus M. Tullius? nō in M. Callidio insignis hæc virtus? nō Scipio, Lælius, Cato, in eloquēdo velut Attici Romanorū fuerūt? Cui porro non satis est, quo melius esse nihil potest? Ad hoc quidā nullā esse naturalē putāt eloquentiā, nisi quæ sit quotidiano sermoni simillima, quo cū amicis, cōiugibus, liberis, seruis loquimur, cōtenti promere animi voluntatē, nihilque accersiti & elaborati requirentes: quicquid huc sit adiectū, id esse affectationis, & ambitiosæ in loquendo iactantiæ, remotum à veritate, fictúmque ipsorum gratia verborum, quibus solum à natura sit officiū attributum, seruire sensibus: sicut athletarū corpora etiam si validiora fiant exercitatione, & lege quadam ciborum, non tamē esse naturalia, atque ab illa specie quæ sit concessa hominibus, abhorrere. Quid enim, inquiunt, attinet circuitu res ostendere, & translationibus, id est, aut pluribus aut alienis verbis, quum sua cuique sint assignata nomina? Denique antiquissimum quenque maxime secundum naturam dixisse cōtendunt, mox poetis similiores extitisse, etiam si parcius, simili tamen ratione falsa & impropria virtutes ducentes. Qua in disputatione nōnihil veri est, ideóque nō tam procul, quàm fit à quibusdā, recedendū à propriis atque communibus. Siquis tamē (vt in illo loco dixi compositionis) ad necessaria, quibus nihil minus est, aliquid melius adiecerit, non erit hac calumnia reprehendendus. Nam mihi aliam quandam videtur habere naturam sermo vulgaris, aliam viri eloquētis oratio: cui si res indicare modò satis esset, nihil vl

Iterum respōdet Atticis, & ostendit ornatum naturalem esse.

Non recedēdum nimiū à communibus.

Lib. 9.

Natura sermonis alia, & orationis.

tra verborum proprietatem elaboraret: sed quum debeat delectare, mouere, in plurimas animum audientis species impellere, vtetur iis quoque adiutoriis, quæ ab eadẽ sunt nobis concessa natura. Nam & lacertos exercitatione cõstringere, & augere vires, & colorem trahere, naturale est. Ideóque in omnibus gentibus alius alio facundior habetur, & eloquendo dulcis magis. Quod si non eueniret, omnes pares essent, & idem omnes deceret. At loquuntur, & seruant personarum discrimen: ita quo quisque plus efficit dicendo, hoc magis secundum naturæ eloquentiã dicit. Quapropter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum putant nonnihil esse temporibus atque auribus, nitidius aliquid atque affectatius postulantibus. Itaque non solum ad priores Catonem Gracchósque, sed ne ad hos quidem Oratorem alligandum puto. Atque id fecisse M. Tullium video, vt cum omnia vtilitati, tum partem quandam delectationi daret, quũ & ipsam se rem agere diceret (agebat autem maximè) litigatoris. Nam hoc ipso proderat, quòd placebat. Ad cuius voluptates nihil equidem quod addi possit inuenio, * nisi vt sensus nos quidẽ dicamus plures. Neque enim fieri potest salua tractatione causæ, & dicendi authoritate, si crebra hæc lumina & continua fuerint, vt non inuicem offecerint. Sed ne hactenus cedentem nemo insequatur vltra, do tẽpori, ne crassa toga sit, non serica: ne intonsum caput, non in gradus atque annulos totum comptũ: quum in eo qui se nõ ad luxuriã ac libidinem referat, eadem speciosiora quoque sint, quæ honestiora. Cæterum hoc quod vulgò Sententias vocamus (veteribus præçipuéque Græcis in vsu non fuit, apud Ciceronem inuenio) dum rem contineant, & copia non redundent, & ad victoriam spectent, quis vtile neget? Feriunt animum, & vno ictu frequenter impellunt, & ipsa breuitate magis hærẽt, & dictione per-

Temporibus etiam & auribus seruiendum.

*ne si sensus.

Sententiarũ vtilitas Cicero in Bruto.

ſuadent. Ac ſunt qui hæc excitatiora lumina etiam ſi dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quocirca mihi ne hic quidem locus intactus eſt omittendus, quòd plures eruditorum aliam eſſe dicendi rationem, aliam ſcribendi putauerunt: ideóque in agendo clariſſimos quoſdam nihil poſteritati manſuríſque mox literis reliquiſſe, vt Periclem, & Demadem: rurſus alios ad componendum optimos, actionibus idoneos non fuiſſe, vt Iſocratem: præterea in agendo plus impetus poſſe plerũque, & petitas vel paulò licentius voluptates. Commouendos enim eſſe, docendóſque animos imperitorum. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur, terſum ac limatum, & ad legem ac regulam compoſitum eſſe oportere, quia veniat in manus doctorũ, & iudices artis habeat artifices. Quin illi ſubtiles, vt ſimiles, ac multi perſuaſerunt magiſtri, παράδειγμα dicendo, ἐνθύμημα ſcribendo eſſe altius tradiderunt. Mihi vnum atque idem videtur bene dicere, ac bene ſcribere: neque aliud eſſe oratio ſcripta, quàm monimentum actionis habitæ. Itaque nullas non (vt opinor) debet habere virtutes, non dico nulla vitia. Nam imperitis placere aliquãdo quæ vitioſa ſunt, ſcio. Quo differẽt igitur? Quòd, ſi mihi des conſilium iudicum ſapientum, perquàm multa recidam ex orationibus non Ciceronis modò, ſed etiam eius qui eſt ſtrictior multo, Demoſthenis. Neque enim affectus omnino mouẽdi erunt, nec aures delectatione mulcendæ, cum etiam proœmia ſuperuacua eſſe apud tales, Ariſtoteles exiſtimet. Nõ enim trahentur his illi ſapientes: propriè & ſignificanter rem indicare, probatione colligere ſatis eſt. Quum verò iudex detur aut populus, aut ex populo, laturíque ſententiam indocti ſæpius, atque interim ruſtici, omnia quæ ad obtinendum quod intendimus, prodeſſe credemus, adhiben-

In Bruto.

Profert ſententiam ſuã.

da ſunt:eáque etiam quũ dicimus, promẽda, & quũ ſcribimus, vt doceamus quomodo dici oporteat. An Demoſthenem mallem ſic egiſſe vt ſcripſit, aut Ciceronem? aut eos præſtantiſſimos Oratores alio quàm ſcriptis cognoſcimus?Melius egerunt igitur,an peius?Nam ſi peius, ſic potius oportuit dici vt ſcripſerunt. ſi melius,ſic oportuit ſcribi vt dixerunt.Quid ergo? Semper ſic aget Orator vt ſcribit? ſi licebit,ſemper:quod ſi impediant breuitate tempora à iudice data, multum ex eo quod potuit dici recidetur.editio habebit omnia. Quæ autem ſecundum naturàm iudicantium dicta ſunt,nõ ita poſteris tradentur,ne videantur propoſiti fuiſſe,non temporis.Nam id quoque plurimum refert, quo modo iudex audire velit:atque ei vultus ſæpe ipſe rectus eſt dicentis,vt Cicero præcepit.Ideóque inſtandum iis quæ placere intellexeris, reſiliendum ab iis quæ non recipientur. Sermo ipſe qui facile iudicem doceat, optandus. Nec id mirum ſit,cum etiam teſtium perſonis aliqua mutẽtur. Prudenter enim, qui quum interrogaſſet ruſticum teſtem, an Amphiona noſſet, negante eo, detraxit aſpirationem, breuiauítque ſecundam eius nominis ſyllabam,& ille eum ſic optimè norat. Huiuſmodi caſus efficiunt,vt aliquãdo dicatur aliter quàm ſcribitur, quũ dicere quomodo ſcribendũ eſt non licet. Altera eſt diuiſio, quæ in tres & ipſa diſcedit, qua diſcerni poſſe etiam rectè dicendi genera inter ſe videntur.Nanque vnum ſubtile,quod ἰσχνὸν vocant. Alterũ grande atque robuſtum,quod cõſtituunt ἁδρόν. Tertium alii medium ex duobus alii floridũ nanque id ἀνθηρὸν appellãt,addiderunt.quorũ tamẽ ea ferè ratio eſt, vt primũ docendi,ſecundum mouendi,tertiũ illud vtrocunque nomine delectandi, ſiue aliud interconciliandi præſtare videtur officium.In docẽdo autem acumen, in interconciliando lenitas,in mouendo grauitas videatur.Itaque illo

Quando aliter dicere Oratori,aliter ſcribere licebit.

Propoſiti non temporis,id eſt infinitæ quæſtionis,nõ cauſæ.

Triplex dicendi genus.

Subtile.

subtili præcipuè ratio narrandi probãdíque consistet: sed quod etiam detractis cæteris virtutibus suo genere plenum sit. Medius hic modus, & translationibus crebrior, & figuris erit iucundior, egressionibus amœnus, compositione aptus, sententiis dulcis, lenior tamen, vt amnis lucidus quidam & virentibus vtrinque syluis inumbratus. At ille qui saxa deuoluat, & pontem indignetur, & ripas sibi faciat, multus & torrens iudicem vel nitentem contrà feret, cogétque ire quà rapit. Hic Orator & defunctos excitabit, vt Appium Cæcum: apud hunc & patria ipsa exclamabit, aliquémque (vt apud Ciceronem in oratione contra Catilinam in Senatu) alloquetur. Hic & amplificationibus extollet orationem, & vi superlationum quoque eriget. Quæ charybdis tam vorax? &: Oceanus mediusfidius ipse. Nota sunt enim iam studiosis hæc lumina. Hic deos ipsos in congressum propè suum sermonémque deducet, Vos enim Albani tumuli atque luci: vos, inquam, Albanorum obrutæ aræ, sacrorum Populi Romani sociæ & æquales. Hic iram, hic misericordiã inspirabit, hic dicet, Te vidit, & fleuit, & appellauit. & per omnes affectus tractatur. Hinc itaque illuc sequetur, nec doceri desyderabit. Quare si ex tribus his generibus necessariò sit eligendum vnum, quis dubitet hoc præferre omnibus, & validissimum alioqui, & maximis quibusque causis accommodatissimum? Nam & Homerus breuem quidem cum animi iucunditate, & propriam, (id enim est non errare verbis) & carentem superuacuis eloquentiam Menelao dedit, quæ sunt virtutes generis illius primi. Et ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluere sermonem: qua certe delectatione nihil fingi maius potest. Sed summam aggressus, vt in Vlysse facundiã, magnitudinem illi iunxit, cui orationem niuibus hybernis, & copia verborum, atque impetu parem tribuit. Cum

Medium. Grande. Pro Cælio. Philip. 2 Pro Milone. Iliad. γ. Iliad. α. Iliad. γ.

hoc igitur nemo mortalium contendet: hunc vt deum homines intuebuntur. Hanc vim & celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Aristophanes comparat: hæc est vera dicendi facultas. Sed neque his tribus quasi formis inclusa eloquentia est. Nam vt inter gracile, validúmque, tertium aliquid constitutum est: ita horum interualla sunt. Atque inter hæc ipsa mistũ quiddam ex duobus medium est eorum. Nam & subtili plenius aliquid atque subtilius, & vehementi remissius atque vehementius inuenitur: vt illud lene aut ascendit ad fortiora, aut ad tenuiora summittitur: ac sic propè innumerabiles species reperiuntur, quæ vtique aliquo momento inter se differant: sicut quatuor generaliter ventos à totidem mundi cardinibus accepimus flare, quum interim plurimi medii eorum, varietate regionum ac fluminum propriè deprehẽdantur. Eadémque musicis ratio est, qui quum in cithara quinque constituerunt sonos, plurima deinde varietate complent spatia illa neruorum, atque iis quos interposuerunt, inserunt alios, vt pauci illi transitus multos gradus habeant. Plures igitur etiam eloquentiæ facies, sed stultissimum quærere ad quam recturus se sit Orator: quum omnis species, quæ modò recta est, habeat vsum, atque id ipsum omne sit Oratoris, quod vulgo genus dicendi vocant. Vtetur enim vt res exiget, omnibus: nec pro causa modò, sed & pro partibus causæ. Nã vt nõ eodẽ modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis ac sponsionibus, & de certa re credita dicet, sententiarum in Senatu, & concionum, & priuatorũ consiliorum seruabit discrimina, vitam ex differẽtia personarum, locorum, temporúmque mutabit: ita in eadem oratione aliter conciliabit, non ex iisdem partibus iram & misericordiam petet: alias ad docendum, alias ad mouendum adhibebit artes. Non vnus color procemii, nar-

In Comœ. δῆμοι. Nebulis.

Esse & alia media genera interiecta tribus prædictis.

Orator omnia dicendi genera tenere debet, & ea causis accõmodare.

rationis, argumentorum, egressionis, perorationis, seruabitur. Dicet idem grauiter, seuerè, acriter, vehementer, cõcitatè copiosè, amare, comiter, remissè, subtiliter, blandè, leniter, dulciter, breuiter, vrbanè: non vbique simul, sed vbicunque par sibi fiet: tum id propter quod maxime repertus est vsus orationis, vt dicat & vtiliter, & ad efficiendum quod intendit, potenter: tum laudem quoque nec doctorum modò, sed etiam vulgi consequetur. Falluntur enim plurimùm, qui vitiosum & corruptum dicendi genus, quod aut verborũ licentia resultat, aut puerilibus sententiolis lasciuit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leuiter excutiantur, flosculis nitet, aut præcipitia pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit, magis existimant populare atque plausibile. Quod quidem placere multis, nec inficior, nec miror. Est enim iucundioris, ac fauorabilioris qualiscunque eloquentiæ, & ducit animos naturali voluptate vox omnis, neque aliunde illi per fora atque aggerem circuli. quod minus mirum est, quòd nulli non agentium parata vulgi corona est. Vbi verò quid exquisitius dictum accidit auribus imperitorũ, qualecunque id, quod modo se ipsi posse desperent, habet admirationem: neque immerito: nam ne illud quidem facile est. Sed euanescunt hæc atque emoriuntur comparatione meliorum: vt lana tincta fuco citra purpuram placet: at si contuleris etiam lacernæ, conspectu melioris obruatur, vt Ouidius ait. Si verò iudiciũ his corruptis acrius adhibeas, vt buccinis purpurã, iam illud quod fefellerat, exuat mẽtitum colorẽ, & quadã vix enarrabili fœditate pallescat. Luceat igitur hæc citra solem, vt & quædam exigua animalia igniculi vidẽtur in tenebris. Denique mala multi probant, nemo improbat bona. Neque verò omnia ista de quibus locuti sumus, Orator optime

Corruptum iudicium quorundam de generibus dicendi.

Lampyridas Græci vocãt, Horatius Noctilucã, Cicero Nitedulã.

tantum, sed etiam facillimè faciet. Neque enim vis summa dicendi est admiratione digna, si infœlix vsque ad vltimum solicitudo persequitur, ac Oratorem macerat & coquit, ægre verba vertentem, & perpendendis coagmētandísque eis intabescentem. Nitidus ille, & sublimis, & locuples, circunfluentibus vndique eloquentiæ copiis imperat. Desinit enim in aduersa niti, qui peruenit in summum. Scandenti, circa ima labor est: cæterum quātum processeris, mollietur diues & lætius solū. Et si hæc quoque iam leuius suprema perseuerantibus studiis euaserit, inde fructus illaborati offerunt sese, & omnia sponte proueniunt: quæ tamen quotidie nisi decerpantur, arescunt. Sed & copia habet modum, sine quo nihil nec laudabile, nec salutare est: & nitor ille cultum virilem, & inuentio iudicium. Sic erunt magna, non nimia: sublimia, nō abrupta: fortia, non temeraria: seuera, non tristia: grauia, non tarda: læta, non luxuriosa: iucunda non dissoluta: plena, non tumida. Similis in cæteris ratio est. Tutissima ferè per medium via: quia vtriusque vltimum vitium est.

Tutissima via, per medium ire.

Quæ post finem studia. CAP. XI.

HIS dicendi virtutibus vsus Orator in iudiciis, consiliis, concionibus, Senatu, in omni denique officio boni ciuis, finem quoque, dignum, & optimo viro, & opere sanctissimo, faciet: non quia prodesse vnquam satis sit, & illa mente atque illa facultate prædito non conueniat operis pulcherrimi quamlongissimum tempus, sed quia decet hoc quoque prospicere, nequid peius quàm fecerit, faciat. Neque enim scientia modò constat Orator, quæ augetur annis, sed voce, latere, firmitate: quibus fractis, aut imminutis ætate seu valetudine, cauendum est nequid in Oratore summo desyderetur, ne intersistat fatigatus, ne quæ dicet, parum audiri sentiat, * ne se quera-

*nec se queratur perire. aliàs, ne se quærat priorem.

tur priorem. Vidi ego longè omnium quos mihi cognō-ſcere contigit, ſummum Oratorem, Domitium Afrum, valde ſenem, quotidie aliquid ex ea quam meruerat authoritate perdentem, quum agente illo, quem principem fuiſſe quondam fori non erat dubium, alii (quod indignū videbatur) riderent, alii erubeſcerent: quæ occaſio illis fuit dicendi, malle eum deficere quàm deſinere. Neque erant illa qualiacunque mala, ſed minora. Quare antequā in has ætatis veniat inſidias, receptui canet, & in portum integra naue perueniet. Neque enim minores eum quum id fecerit, ſtudiorū fructus ſequētur. Aut ille monimenta rerum poſteris, aut, vt L. Craſſus in libris Ciceronis deſtinabat, quærentibus tradet, aut eloquentiæ cōponet artem, aut pulcherrimis vitæ præceptis dignum os dabit. Frequentabunt eius domum optimi iuuenes more veterum, & veram dicendi viam velut ex oraculo petēt. Hos ille formabit quaſi eloquentiæ parēs, & vt vetus gubernator, littora & portus, & quæ tempeſtatū ſigna, quid ſecundis flatibus, quid aduerſis ratis poſcat, docebit: non humanitatis ſolùm communi ductus officio, ſed amore quodam operis. Nemo enim minui velit id, in quo maximus fuit. Quid porro eſt honeſtius, quàm docere quod optimè ſcias? Sic ad ſe Cæliū deductū à patre Cicero profitetur. Sic Panſam, Hircium, Dolabellam in morē præceptoris exercuit, quotidie dicens, audiénſq;. Ac neſcio an eū tunc beatiſſimū credi oporteat fore, quū iā ſecretus & conſecratus, liber inuidia, procul à contentionibus, famā in tuto collocarit, & ſentiat viuus eam, quæ poſt fata præſtari magis ſolet veneratione, & quid apud poſteros futurus ſit, videbit. Conſcius ſum mihi, quantū mediocritate valui, quǽque antea ſcierim, quǽque operis huiuſce gratia potuerim inquirere, candidè me atq; ſimpliciter in notitiam eorū, ſiqui forte cognoſcere voluiſſent, protuliſſe.

Oratoris veteris officia.

1. de Oratore

Cicero Epiſto. famil. IX. & Sueton. de Rhet. illuſt.

Atque id viro bono satis est docuisse, quod scierit. Vereor tamen, ne aut magna nimium videar exigere, qui eundem virum bonum esse, & dicendi peritum velim: aut multa, qui tot artibus in pueritia discendis, morum quoque præcepta, & scientiam iuris ciuilis, præter ea quæ de eloquẽtia tradebantur, adiecerim, quíq; hæc operi nostro necessaria esse crediderim, velut põdus rei perhorrescant, ac desperẽt ante experimẽtũ. Sed hi primùm renũtient sibi, quanta sit humani * generis vis, quàm potens efficiendi quæ velit: quum maria transire, syderum cursus numerósque cognoscere, mundum ipsum penè dimetiri, minores, sed difficiliores artes potuerint. Tum cogitent, quantam rem petant, quámque nullus sit hoc proposito præmio labor recusandus. Quod si mente conceperint, huic quoque parti facilius accedent, vt ipsum iter, neque imperuium, neque saltem durum putent. Nam id quod prius, quódque maius est, vt boni viri simus, voluntate maximè constat: quam qui vera fide induerit, facilè easdem quæ virtutem docẽt, artes accipiet. Neque enim aut tam perplexa, aut tam numerosa sunt, quæ premunt, vt non paucorum admodum annorum intentione discantur. Longam enim facit operam, quòd repugnamus. Breuis est institutio vitæ honestæ beatǽque, si credas. Natura enim nos ad mentem optimam genuit: adeóque discere meliora volentibus promptum est, vt verè intuenti mirum sit illud magis, malos esse tam multos. Nam vt aqua piscibus, vt sicca terrenis, circunfusus nobis spiritus volucribus cõuenit: ita certè facilius esse oportebat, secũdum naturã, quàm cõtra eam viuere. Cætera verò etiãsi ætatem nostram non spatio senectutis, sed tempore adolescentiæ metiamur, abundè multos ad discẽdum annos habẽt. Omnia enim breuiora reddet ordo, & ratio, & modus. Sed culpa est in præceptoribus prima, libenter deti-

Non desperandum.

* ingenii

Vitæ honestæ facilis institutio.

Culpa in præceptoribus & nobis.

nentibus puerũ, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quò difficilius ſit quod pollicentur, partim etiam inſcitia tradẽdi, vel negligẽtia. Proxima in nobis, qui morari in eo quod nouimus, quàm diſcere quæ nondum ſcimus, melius putamus. Nam vt de noſtris potiſſimum ſtudiis dicam, quid attinet tam multis annis, quàm in more eſt plurimorum (vt de his à quibus magna in hoc pars ætatis abſumitur, taceam) declamitare in ſchola, & tantum laboris in rebus falſis conſumere, quum ſatis ſit modico tempore imaginem veri diſcriminis, & dicendi leges cõperiſſe? Quod non dico, quia ſit vnquam omittenda dicendi exercitatio, ſed quia non ſit in vna eius ſpecie cõſeneſcendum. Cognoſcere enim, & præcepta viuendi perdiſcere, & in foro nos experiri potuimus, dum ſcholaſtici ſumus. Dicẽdi ratio talis, vt non multos annos poſcat: Quælibet enim ex iis artibus quarum prius habui mentionem, in paucos libros contrahi ſolet: adeò infinito ſpatio ac traditione opus non eſt. Reliqua eſt, quæ vires cito facit, conſuetudo. Rerum cognitio quotidie creſcit, & tamen multorum ad eas librorum neceſſaria lectio eſt, quibus aut rerum exempla ab hiſtoricis, aut dicendi ab Oratoribus petuntur: Philoſophorũ quoque cõſultorúmque opiniones, ſicuti alia, velimus legere neceſſarium eſt. Quæ quidem poſſumus omnia: ſed breue nobis tempus nos fecimus. Quantulum enim ſtudiis impartimur? Alias horas vanus ſalutandi labor, alias datum fabulis otium, alias ſpectacula, alias conuiuia trahunt. Adiice tot genera ludendi, & inſanam corporis curam. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorum anxiæ ſolicitudines, multæ cauſæ libidinum, & vinum, & flagitioſus omni genere voluptatum animus. Ne ea quidem tempora idonea, quæ ſuperſunt. Quæ ſi omnia ſtudiis impenderentur, iam nobis longa ætas, & abundè ſatis ad

Tẽporũ perditio.

diſcendum ſpatia viderentur: & diurna tantum computantibus tẽpora,& noctes (quarum bona pars omni ſomno longior eſt) adiuuarent. Nunc computamus annos, non quibus ſtuduimus, ſed quibus viximus. Nec verò ſi Geometræ, & Grammatici, cæterarúmque artium profeſſores omnem ſuam vitam, quanlibet longa fuerit, in ſingulis artibus conſumpſerunt, ſequitur vt plures quaſdam vitas ad plura diſcenda deſyderemus. Neque illi didicerunt hæc vſque in ſenectutem, ſed ea ſola didiciſſe contenti fuerunt,ac tot annos in vtendo, non in percipiendo exhauſerunt. Cæterùm vt de Homero taceam, in quo nullius non artis, aut perfecta, aut certè non dubia veſtigia reperiuntur: vt Eleum Hippiam tranſeam, qui non liberalium modò diſciplinarum per ſe ſciẽtiam tulit:ſed veſtem & annulum, crepidáſque, quæ omnia manu ſua fecerat, in vſu habuit: atque ita ſe præparauit, ne cuius alterius ope egeret,néve vllius rei. Gorgias quoque ſummæ ſenectutis, id quærere audituros,de quo quiſque vellet,iubebat. Quæ tãdem ars digna literis Platoni defuit? Quot ſeculis Ariſtoteles didicit, vt non ſolùm quæ ad philoſophos atque Oratores pertinent, ſcientiã complecteretur, ſed animalium ſatorúmque naturas omnes perquireret? Illis enim hæc inuenienda fuerunt,nobis cognoſcenda ſunt.Tot nos præceptoribus,tot exemplis inſtruxit antiquitas,vt poſſit videri nulla ſorte naſcẽdi ætas fœlicior,quàm noſtra,cui docendæ priores elaborauerũt. M. Cenſorius Cato,idem Orator,idem hiſtoriæ cõditor, idem iuris,idem rerũ ruſticarũ peritiſſimus fuit: inter tot operas militiæ,tãtas domi cõtẽtiones, rudi ſeculo literas Græcas ætate iam declinata didicit, vt eſſet hominibus documẽto,ea quoq; percipi poſſe,quæ ſenes cõcupiſſent. Quàm multa, immò penè omnia tradidit Varro? Quod inſtrumentũ dicẽdi M.Tullio defuit? Quid plura? quum

Qui plurima ſciuerũt ſcripſerúntque.

Cic.3.de Oratore.

Cic.1.& 3.de Oratore,& 2. de Finibus.

Gorgias.

Ariſtoteles.

M.Cenſorius Cato.

Cornelius Celsus.

etiam Cornelius Celsus mediocri vir ingenio, non solùm de his omnibus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris, & rusticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquerit: dignus vel ipso proposito, vt eum scisse omnia illa credamus. At perficere tantum opus, arduum est, & nemo perfecit. Ante omnia sufficit ad exhortationem studiorũ, non cadere in rerum naturam, vt quicquid non est factũ, ne fieri quidem possit: quum omnia quæ magna sunt atque admirabilia, tempus aliquod, quo primùm efficerentur habuerint. Quantum enim Poesis ab Homero & Virgilio, tantum fastigium accepit eloquentia à Demosthene atque Cicerone. Denique quicquid est optimum, antè non fuerat. Verùm etiam siquis summa desperet (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, præceptor, non deerunt?) tamen est (vt Cicero ait) pulchrum in secundis tertiisque consistere. Neque enim siquis Achillis gloriam in bellicis consequi non potest, Aiacis aut Diomedis laudem aspernabitur: neque qui Homeri, non Tyrtei. Quinimmo si hanc cogitationem homines habuissent, vt nemo se meliorem fore eo qui optimus fuisset, arbitraretur, ii ipsi qui sunt optimi, non fuissent: neque post Lucretium ac Macrum Virgilius, neque post Crassum & Hortensium Cicero, sed nec alii postea vicerint. Verùm vt transeundi spes non sit magna, tamen est dignitas subsequendi. An Pollio & Messala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiæ agere cœperunt, parum in vita dignitatis habuerunt, parum ad posteros gloriæ tradiderunt? Alioquin pessimè de rebus humanis perductæ in summum artes mererentur, si quod optimum fuisset, defuisset. Adde quòd magnos modica quoque eloquentia parit fructus: ac siquis hæc studia vtilitate sola metiatur, penè illi perfectæ par est. Neque erat difficile, vel veteribus vel nouis exẽplis palàm facere nõ aliun-

Aspirandum nobis ad eloquentiæ gradum.

In Oratore.

de maiores honores, opes, amicitias, laudem præſentem, futuram hominibus contigiſſe, ſi tamen dignum literis eſſet, ab opere pulcherrimo, cuius tractatus atque ipſa poſſeſſio pleniſſimam ſtudiis gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem, more eorum, qui à ſe nõ virtutes, ſed voluptatẽ quæ fit ex virtutibus, peti dicunt. Ipſam igitur orandi maieſtatem, qua nihil dii immortales melius homini dederunt, & qua remota muta ſunt omnia, & luce præſenti, & memoria poſteritatis carent, toto animo petamus, nitamúrque ſemper ad optima: quod facientes, aut euademus in ſummum, aut certè multos infra nos videbimus.

Epilogus ad oratoriã exhortans cum operis cõcluſione.

Habes Marcelle Victori, quibus præcepta dicendi pro virili parte adiuuari poſſe per nos videbantur: quorũ cognitio ſtudioſis iuuenibus ſi non magnam vtilitatem afferet, at certè, quod magis petimus, bonam voluntatem.

M. FAB. QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM AD MARCELLVM VICTORIVM.

FINIS.

IN DVODECIM M. Fabii Quintiliani Oratoriæ institutionis libros index alphabeticus.

B

I

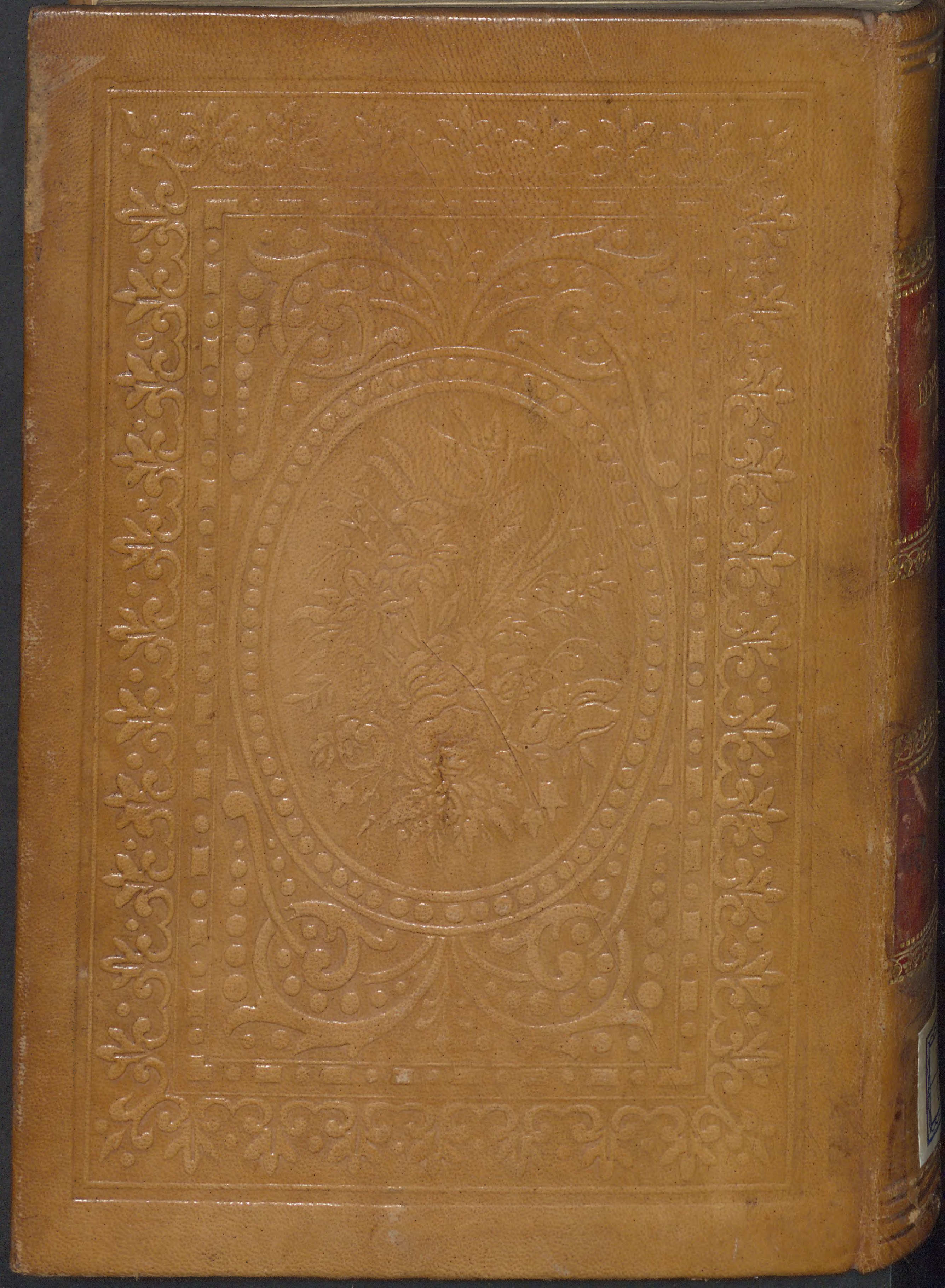
N

T

EXCVDEBAT ROB. STEPHANVS HEBRAICA-
RVM ET LATINARVM LITERARVM TY-
POGRAPHVS REGIVS, PARISIIS ANN. M.
D. XLII. IIII. NON. MART.

[illegible]





M. F. QUINTILIANI

INSTITUTIONUM ORATORIS LIBRI XII

FACULTAD DE DERECHO